

P. VERGILI
MARONIS
OPERA

RECOGNOVIT
BREVIQUE ADNOTATIONE CRITICA INSTRUXIT
R. A. B. MYNORS

OXFORD CLASSICAL TEXTS

OXFORD CLASSICAL TEXTS

The Oxford Classical Texts, or Scriptorum Classicorum Bibliotheca Oxoniensis, are renowned for their reliability and presentation. The series consists of a text without commentary but with a brief apparatus criticus at the foot of each page. There are now over 100 volumes, representing the greater part of classical Greek and Latin literature.

The aim of the series remains that of including the works of all the principal classical authors. Although this has been largely accomplished, new volumes are still being published to fill the remaining gaps, and old editions are being revised in the light of recent research or replaced.

A full list of titles is available on request

OXFORD UNIVERSITY PRESS

ISBN 978-0-19-814653-7

9 780198 146537 >

P. VERGILI MARONIS

OPERA

RECOGNOVIT

BREVIQVE ADNOTATIONE CRITICA INSTRUXIT

R. A. B. MYNORS

LITTERARVM LATINARVM PROFESSOR PVBLICVS

APVO OXONIENSIS

OXONII

E TYPOGRAPHEO CLARENDONIANO

Oxford University Press, Walton Street, Oxford OX2 6DP

Oxford New York Toronto

Delhi Bombay Calcutta Madras Karachi

Petaling Jaya Singapore Hong Kong Tokyo

Nairobi Dar es Salaam Cape Town

Melbourne Auckland

and associated companies in

Beirut Berlin Ibadan Nicosia

Oxford is a trade mark of Oxford University Press

ISBN 0-19-814653-1

© Oxford University Press 1969

First published 1969

Ninth Impression 1986

 Creative Commons

*Printed in Great Britain
at the University Printing House, Oxford
by David Stanford
Printer to the University*

PRAEFATIO

Itur in antiquam siluam. Sponte sua haec uerba mentem subeunt, circumspicienti uenerandae antiquitatis testes, quibus innitur textus noster Vergilianus. Inter quos tres praecipui, ea scripturae forma exarati quae nobis 'capitalis' est 'rustica', antiquitus ut uidetur 'litterae' erant 'Virgilianae':¹

M = *Florentinus Laurentianus xxxix I* (accedit folium unum, hodie pars cod. Vaticani lat. 3225), dictus 'Mediceus', saeculo quinto scriptus. Distinxit et emendauit Turcius Rufius Apronianus Asterius, cos. anno post Christum natum 494; possedit postea coenobium s. Columbani Bobiense. Deest quaternio primus, in quo *E.* i 1-vi 47. Qui plura scire uelit, adeat *CLA* iii 296, *PCL* tab. lxvi;² imaginem phototypicam edidit E. Rostagno Romae an. 1931.

P = *Vaticanus Palatinus lat. 1631*, dictus 'Palatinus', saeculi quarti uel quinti, inde saltem a saeculo nono in coenobio Lauresheimensi adseruatus. Desunt folia triginta duo, in quibus *E.* iii 72-iv 51, *G.* i 323-ii 138, *G.* iv 462-*A.* i 276, iv 116-61, vii 277-644, x 460-508, xi 645-90, 737-82, xii 47-92. Vide sis *CLA* i 99, *PCL* tab. lxiv; imaginem ed. R. Sabbadini Parisiis an. 1929.

R = *Vaticanus Vat. lat. 3867*, dictus 'Romanus', saeculo quinto peritissime exaratus; exeunte medio quod uocamus aeuo, et haud scio an iam antea, refugium inuenerat apud s. Dyonisium prope Parisios. Perierunt folia septuaginta septem, in quibus *E.* vii 1-x 9, *G.* ii 1-215, iv 37-180, *A.* ii 73-iii 684, iv 217-v 36, xi 757-92, xii 651-86, 759-830, 939-52.

¹ B. Bischoff, *Mittelalterliche Studien* i (Stuttgart 1966) 4.

² *CLA* = E. A. Lowe, *Codices latini antiquiores* i-xi (Oxonii 1934-66); *PCL* = E. Chatelain, *Paléographie des Classiques latins* i-ii (Parisiis 1884-1900).

PRAEFATIO

omnem posui, ut qui saepius in minutiis peccent; e scriptoribus et commentatoribus loca potiora elegi; id pro mea uirili parte egi, ne lector quidquam desideret, quod in dubiis usui possit esse, neque me omnibus satis facturum esse confido. Codices ipse non contuli; Ottonem Ribbeck, Remigium Sabbadini, in V et G Marium Geymonat, grato animo secutus sum.¹

Et ne quis sibi fingat, recensitis collatisque inter se quotquot ab aetate Carolina supersint codices, nos uel antiquorum qui hodie exstant progeniem inuenire posse uel deperditorum textum redintegrare. Longe enim aliter res se habet, nisi fallor, ubi de tali agitur auctore. *Feruet opus redolentque thymo fragrantia mella*. Quisquis Vergili codicem adeptus est, statim corrigit, interpolat, cum aliis libris confert, adnotationibus locupletat, Seruium adit, adit fortasse etiam Macrobius uel Tib. Donatus (cuius commentarii ea aetate Turonis lectitabantur); nec longum tempus, et uix possibile fit codicum cognationes adumbrare; immo partes operis alia aliam induunt faciem—raro enim, ut suspicor, qui codicem corrigit, corrigit totum. Sed quomodo haec audeo dicere, qui e codicibus illius aetatis specimina tantum adire satis duxerim, atque ea plerumque origine Gallica? Sunt autem hi:

Exeuntis saeculi octauī sunt Monacensis lat. 29005(18), fragmentum scilicet duorum foliorum Aen. lib. v et vi (*CLA* ix 1327) et *p* = *Parisinus* lat. 7906, pulcherrime minuta manu in Germania occidentali scriptus in usum, ut uidetur, uiri cuiusdam qui rebus gestis studebat siue Troianorum siue Francorum. Continebat Aen. usque ad v 734, sed medio fortasse saeculo sexto decimo bibliopegae traditi sunt quaterniones primus et secundus, unde postea recuperatum folium tantummodo primum; perierunt igitur *A.* i 129–iii 681. Vide *CLA supplementum* 1744, *PCL* tab. lxvi.

¹ Opera ediderunt O. Ribbeck Lipsiae an. 1859–66 et 1894–5; R. Sabbadini Romae 1930–1, cf. H. R. Fairclough ap. *Transactions of the Amer. Philol. Assoc.* lxiii (1932) 206–29.

PRAEFATIO

E saeculo nono tredecim elegi, quorum mihi facilis contingebat aditus:

- a* = *Bernensis* 172 (*E.* i–*A.* v) una cum *Parisino* lat. 7929 (*A.* vi–xii), olim Floriacensis, insignis ob scholiorum ubertatem. Olim cum Georgicis incipiebat: secundis curis accessit liber e cod. *R* Bucolicon. Desunt *E.* i 1–48 et in *A.* finis libri quinti et xii 868–952. *PCL* tab. lxviii.
- b* = *Bernensis* 165, olim Turonensis, optimae notae, sed ea cura correctus, ut saepius aegre dispiciatur quid manus prima scripserit (succurrit identidem codex non dissimilis *r*). Desunt *A.* xii 919–52. *PCL* tab. lxvii.
- c* = *Bernensis* 184, qui unde uenerit nondum apparet.¹
- d* = *Bernensis* 255 et 239, in Gallia septentrionali oriundus. Desunt *A.* xii 682–952. *PCL* tab. lxxiii.
- e* = *Bernensis* 167, olim Altissiodorensis. Desunt *A.* xii 452–579, 772–952. Hic liber ex *a* originem ducere uidetur, sed ex *a* ita correcto, ut et ipse nouus iam fiat testis.²
- f* = *Oxoniensis* bibl. Bodleianae *Auct. F.* 2. 8 (8851), ante annum fere 850 Parisiis in coenobio S. Germani in pratis (si qua fides scripturae) exaratus; usus est N. Heinsius sub nomine 'Menteliani primi'. Desunt *E.* i 1–55.
- h* = *Valentianensis* 407, olim sancti Amandi Elnonensis siue in Pabula.
- r* = *Parisinus* lat. 7926, optimae notae, lectu facillimus. Desunt *A.* xii 138–952. *PCL* tab. lxxi.
- s* = *Parisinus* lat. 7928, fragmenta misere habita; supersunt tantum *E.* vi 75–*G.* iii 124, *A.* v 1–501, vi 705–ix 639.
- t* = *Parisinus* lat. 13043, olim Corbeiensis. Desunt *E.* i 1–viii 11, *A.* ii 285–iii 79, xi 11 usque ad finem.
- u* = *Parisinus* lat. 13044, Corbeiensis et ipse, sed non eiusdem farinae; supersunt *A.* vi 130–609, vi 676–vii 712, vii 748–xii 364.
- v* = *Vaticanus* *Vat. lat.* 1570, olim Flauiniacensis, exeuntis saeculi noni.

¹ Libris *abc* usus est O. Ribbeck; uide *Prolegomena ad Vergili Maronis opera maiora* (Lipsiae 1866) 329–47.

² Argumenta e scholiis petita profert A. F. Stocker ap. *Studies in Bibliography* iv (1951) 129–41; qui quae contra ponit, aliter posuisset si ipsos codices uidisset.

PRAEFATIO

γ = *Guelferbytanus Gudianus* lat. 2° 70, origine Lugdunensis, adeo correctus ut saepe difficillimum sit enucleare qui sit primitus scriptum. *PCL* tab. lxviii.¹

Horum (excepto γ) consensum, uel omnium uel maiori partis, littera ω denotaui, non ut omnes e communi aliquo fonte deriuari doceam (id quod longe a uero abesse existimo), sed ut in adnotatione spatii compendium faciam. Quod si quaeritur, quaenam inter hos et antiquos illos intercedat necessitudo, haec saltem iam ab initio (et de initio, non de fine huius inuestigationis agitur) dispicere mihi uideor:

(a) Saepissime, ubi de uerbis Vergilianis discrepant codices, inter duas, nec plus quam duas, lectiones eligendum. Hic utramlibet in textu fac ponat codex aliquis saeculi noni, alteram uel adscribet uel potius substituet saeculi noni corrector. Nobis igitur raro operae pretium est lectiones secundae quae dicitur manus in apparatu adferre, sicut in aliis auctoribus recte moris est; habebimus enim fere semper adnotationes istius formae, puta: 'altera lectio wxy^2z^2 : lectio altera w^2x^2yz ', quod nihil noui nos docebit.

(b) Exstant primo aspectu aliquae necessitudines, ut inter codd. d et h et t , et sunt fortasse tanquam sodalitates, ut codd. $a(a^2)euu$, quibus communem subesse origine suspicor; sed res eo nondum perducta est, ut de stirpibus et familiis quidquam adfirmare possimus.

(c) Codex a in Bucolicis tanta fide unamquamque lectione codicis R singularem (et sunt permultae) seruat, ut dubium esse non possit quin in his a ex R originem ducat. Idem ualet de A . ix 537(?)–xii 819 (ubi noua manus incipit in a), exceptis fere x 388–859; et cum lectiones singulares in E . vii–x et A . xi–xii persistent, etiam ubi hodie deest R , ibi pro Romani succedaneo habui a . Codex γ in Aen. tanta fide non ipsum Palatinum P sed correctum ($P+P^2$), licet

¹ O. Ribbeck, *Prolegomena* 320–9; qui tamen non semper recte codicis primam manum legerat (quod nec ipse facere potui).

PRAEFATIO

non ubique, sequitur, ut mihi quidem dubium non sit quin ex aliquo Palatini apographo, uel saltem e codice aliquo indidem correcto, originem ducat; rarius igitur in Aen. laudaui, praeter eos locos ubi hodie deest *P*, cuius imaginem, non admodum (fateor) fidelem, praestare crediderim. Quod si antiquarii in his carminum partibus adeundi quodam modo codices *P* et *R* copiam habebant, possibile est (ne dicam ueri simile) ut, ubicumque in codicibus Carolinis lectiones inuenimus uel Palatino uel Romano proprias, alterutri ex eis, uel codici ex eo descripto uel correcto, originem debeant. (De Mediceo *M* ceterisque antiquis idem nondum audeo dicere.)

(*d*) Sunt et loci non pauci, ubi textus genuinus melius apud ω seruatur quam in codicibus antiquis. Saepe autem accidit ut eadem uera lectio et alibi inueniatur, puta apud Priscianum aut Seruium, unde oritur suspicio, ne ex aliquo eiusmodi fonte textum suum correxerint docti illi Carolini. Longum erit rem adeo perplexam enucleare. Vix tamen dubium est, quin et alios codices antiquos habuerint nobis deperditos, quos longius persequi intra fines huius libelli impossibile.

Quod ad posterioris aevi codices attinet, aegre crediderim eos ad nostrum finem multum posse conferre; adeo et corruptelis et correctionibus et praesertim lectionibus scatent Seruianis. In isto pelago alius *trahat umida lina*. Si cui quando de studiis Vergilianis inuestigandis cordi tandem erit, messem abundantem inde condere poterit. Nihil igitur hic de Pragensi illo saec. xi (*PCL* tab. lxxivA), nihil de Minoraugiensi saec. xii, nihil de Ambrosiano cui omnes Vergili amatores adsurgamus necesse est, olim Francisci Petrarcae.¹

Restat ut eos uersus commemorem, quos tanquam a Marone conscriptos tradunt non codices sed commentatores:

¹ Sed codices saeculo nono recentiores (*recc.*) identidem aliquid utile praestant: ex. gr. quae ad *A.* v 522, 573; vi 254, 900 laudantur, habet inter alios Bodleianus Auct. F. 2. 6 (8855) saec. xii, qui 'Montalbanus' erat N. Heinsii.

PRAEFATIO

(a) post *A.* ii 566, uu. uiginti duos de Tyndaride; hos, ut hodie semper fit, in textu dedi, ut libri ii fiant uu. 567–88.¹

(b) post *A.* iii 204, apud Seruium qui dicitur Danielis, 'Hi uersus circumducti inuenti dicuntur et extra paginam in mundo:

hinc Pelopis gentes Maleaeque sonantia saxa
circumstant, pariterque undae terraeque minantur;
pulsamur saeuis et circumsistimur undis.'

(c) post *A.* vi 289 ibidem: 'Sane quidam dicunt uersus alios hos a poeta hoc loco relictos, qui ab eius emendatoribus sublatis sint:

Gorgonis in medio portentum inmane Medusae,
uipereae circum ora comae cui sibila torquent
infamesque rigent oculi mentoque sub imo
serpentum extremis nodantur uincula caudis.'

(d) ante *A.* i 1, in uita Vergili Donatiana et in Seruii in *Aen.* praefatione legimus detractos a Tucca et Vario:

'Ille ego qui quondam gracili modulatus auena
carmen et egressus siluis uicina coegi
ut quamuis auido parerent arua colono,
gratum opus agricolis, at nunc horrentia Martis . . .'²

Quid plura? Non hic agitur de scriptore quamuis nobili, quantumuis inter doctorum manus uersato, sed de poeta qui statim ab origine et in corda hominum penetrat et descendit in ludum litterarium. Erroribus multimodis obnoxius est eiusmodi textus. Commutantur inter se loci similes, ut in poeta praesertim epico facillime fit (fere unaquaeque pagina in *Aen.* exemplum dabit); corriguntur qui errores censentur metrici (*G.* iii 449, *A.* iii 464); uerbo minus consueto substituitur usitatum (*G.* iv 141, *A.* xii 120); hic illic semel posita syllaba quae bis poni debuit (*A.* vi 495, x 705); alia similia,

¹ Secutus sum in libris i–iii Seruii editionem Haruardianam annorum 1946–65, in l. vi eam quam curauit G. Thilo an. 1884.

² Suadet E. Brandt ap. *Philologus* lxxxiii (1927/8) 331–5 ut credamus hos uersiculos a nescio quo sciolo scriptos, ut sub poetae imagine in initio uoluminis posita stent, qualem dono dat Martialis xiv 186.

PRAEFATIO

in quibus nihil magni momenti. Apud auctores alios plerumque conamur tanquam per riuulos ad fontem unicum textus ascendere, ad Hippocrenen aliquam siue integram siue iam olim corruptelis inquinatam; apud Vergilium potius de flumine aliquo ingenti cogitandum, de quo si quis aquam haurit, haurit fortasse eadem opera et omnis generis quae in superficie natant quisquillas, quas deinde purgare necesse neque adeo difficile erit; attamen uerum semper haurit Eridanum. Si haeremus, ibi haeremus ubi quaestio oritur de poeta nouarum rerum non incurioso, et in Aeneide de carmine quod numquam manum ultimam expertum sit: potuitne Vergilius *risere* uel *parentes* uel *parenti* sensu adridendi ponere? potuitne bis idem, ut nonnullis uidetur, exprimere (*A.* ix 85-6)? potuitne *A.* iii 127 *concita*, ix 486 *funera*, x 710 *pastus* uoluisse? In his quaestionibus non omnibus lectoribus satis facere poterit editor, neque sibi ipsi omni tempore. Restat fere integer poeta: *non illum nostri possunt mutare labores*.

Gratias ago in primis Ottoni Ribbeck, qui quantum studiis Vergilianis tribuerit, difficile est dictu. Non obliuiscor quantum debeam contubernio Eduardi Fraenkel. Et consiliis et amicitia adiuuerunt R. G. Austin, B. Bischoff, R. W. Hunt, R. G. M. Nisbet, Chr. von Steiger.

R. A. B. M.

Scribebam Oxonii
e Collegio Corporis Christi

Laterculus notarum sub quibus testes in apparatu adlegantur

<i>ps. Acro</i>	Acronis quae dicuntur scholia in Horatium (ed. Keller, Lipsiae 1902-4).
<i>Agroec.</i>	Agroecius (saec. v), <i>Ars de orthographia</i> (GLK vii).
<i>Apthon.</i>	Apthonius, <i>De metris</i> (apud Mar. Vict.).
<i>Arus.</i>	Arusianus Messius (saec. iv ex.), <i>Exempla elocutionum</i> (GLK vii).
<i>ps. Ascon.</i>	Q. Asconius Pedianus (ut ferunt), commentator Ciceronianus.
<i>Asper</i>	Aem. Asper (saec. iii?), in <i>Appendice Seruiana</i> .
<i>Aug.</i>	Aurelius Augustinus (fl. 400).
<i>Auson.</i>	D. Magnus Ausonius (saec. iv) (ed. R. Peiper, Lips. 1886).
<i>Cassiod.</i>	Cassiodorus Senator (saec. vi), <i>Institutiones</i> (ed. Mynors, Oxonii 1937).
<i>Char.</i>	Fl. Sosipater Charisius (saec. iv), <i>Ars grammatica</i> (GLK i; ed. Barwick, Lips. 1925).
<i>Cledon.</i>	Cledonius (saec. v), <i>Ars</i> (GLK v).
<i>Col.</i>	L. Junius Moderatus Columella (saec. i).
<i>Cons.</i>	Consentius (saec. v), <i>Ars</i> (GLK v).
<i>Diom.</i>	Diomedes (saec. iv), <i>Ars</i> (GLK i).
<i>Don.</i>	Aelius Donatus (saec. iv), <i>Ars gramm.</i> (GLK iv).
<i>Don. ad Ter.</i>	Donatus, <i>Commentum Terenti</i> (ed. Wessner, Lips. 1902-5).
<i>Dosithe.</i>	Dositheus (saec. iv?), <i>Ars grammatica</i> (GLK vii).
<i>DSeru.</i>	Seruius qui dicitur Danielis.
<i>Gell.</i>	Aulus Gellius (saec. ii), <i>Noctes Atticae</i> .
<i>GLK</i>	<i>Grammatici latini</i> ex recensione H. Keilii, Lips. 1857-80.
<i>Gramm.</i>	e grammaticis tres pluresue; uide in GLK vii indicem scriptorum.
<i>Isid.</i>	Isidorus Hispalensis (fl. 600), <i>Etymologiae</i> (ed. Lindsay, Oxon. 1912).
<i>Lact.</i>	L. Caecilius Firmianus Lactantius (saec. iii/iv).

PRAEFATIO

<i>Macro.</i>	Macrobius Ambrosius Theodosius (saec. v. in.) <i>Saturnalia</i> (ed. Willis, Lips. 1963.)
<i>Mar. Vict.</i>	Marius Victorinus (saec. iv), <i>Ars grammatica</i> (GLK vi ; ed. I. Mariotti, Florentiae 1967).
<i>Non.</i>	Nonius Marcellus (saec. iv), <i>De compendiosa</i> <i>doctrina</i> (ed. Lindsay, Lips. 1903).
<i>Pomp.</i>	Pompeius (saec. v), <i>Commentum artis Donati</i> (GLK v).
<i>Porph. ad</i> <i>Hor.</i>	Pomponius Porphyrio (saec. iii), <i>Commentum</i> <i>Horatii</i> (ed. Holder, Aeniponti 1894).
<i>Prisc.</i>	Priscianus Caesariensis (saec. v/vi), <i>Institutio</i> <i>grammatica</i> (GLK ii–iii).
<i>Prisc. fig.</i> <i>num. praeex.</i>	eiusdem <i>De figuris numerorum et Praeexercita-</i> <i>mina</i> (GLK iii).
<i>Probus</i>	M. Valerius Probus (ut ferunt), <i>Instituta artium</i> (GLK iv).
<i>ps. Probus</i>	Probi qui dicitur Comm. in Buc. et Georgica, in <i>Appendice Serviana</i> .
<i>Quint.</i>	M. Fabius Quintilianus (saec. i), <i>Institutio oratoria</i> .
<i>Rufin.</i>	Iulius Rufinianus (saec. iv), <i>De figuris sententiarum</i> (<i>Rhetores lat. minores</i> , ed. Halm, Lips. 1863).
<i>Sac.</i>	Marius Plotius Sacerdos (saec. iii), <i>Artes gram-</i> <i>maticae</i> (GLK vi).
<i>Scaurus</i> <i>schol. Bern.</i>	Terentius Scaurus (saec. i), excerpta (GLK vii). Scholia in Verg. Bernensia (ed. Hagen, <i>Neue</i> <i>Jahrbücher</i> , suppl. iv, 1861–7).
<i>schol. Veron.</i>	Scholia in Verg. Veronensia, in <i>App. Serv.</i>
<i>Sen.</i>	L. Annaeus Seneca (saec. i).
<i>Serv.</i>	Servius (saec. v in.), in Verg. Commentarii (in <i>A.</i> i–v ed. Harvardiana 1946–65, in ceteris ed. Thilo 1881–7; Appendix, ed. Hagen 1902).
<i>Tert.</i>	Q. Septimius Florens Tertullianus (fl. 200).
<i>Tib.</i>	Ti. Claudius Donatus (saec. iv ?), <i>Interpretationes</i> <i>Aeneidos</i> (ed. Georgii, Lips. 1905–6).
<i>Velius</i>	Velius Longus (saec. i ex.), <i>De orthogr.</i> (GLK vii).
<i>Victorinus</i>	Maximus(?) Victorinus (saec. iv ?), (GLK vi).

Ric. Bentley coniecturas aliquot exemplari ed. Commelinianae an. 1646 appinxit, quod hodie in Mus. Brit. '688 g. 6' denotatur; cf. *Rhein. Mus.* xxxv (1880) 312–13.

SIGLA CODICVM

<i>A</i>	Schedae Vaticano-Berolinenses	saec. v
<i>B</i>	fragmentum Mediolanense (supra, p. vii)	saec. v/vi
<i>F</i>	Vaticanus lat. 3225	saec. iv
<i>G</i>	Sangallensis 1394	saec. v
<i>M</i>	Florentinus Laur. xxxix. 1	saec. v
<i>P</i>	Vaticanus Palatinus lat. 1631	saec. iv/v
<i>R</i>	Vaticanus lat. 3867	saec. v
<i>V</i>	fragmenta Veronensia	saec. v
<i>p</i>	Parisinus lat. 7906	saec. viii ex.
<i>M²P²R²</i>	corrector aliquis antiquus	

Codices saeculi noni:

<i>a</i>	Bernensis 172 cum Parisino lat. 7929 (p. x)
<i>b</i>	Bernensis 165
<i>c</i>	Bernensis 184
<i>d</i>	Bernensis 255 + 239
<i>e</i>	Bernensis 167
<i>f</i>	Oxoniensis Bodl. Auct. F. 2. 8
<i>h</i>	Valentianensis 407
<i>r</i>	Parisinus lat. 7926
<i>s</i>	Parisinus lat. 7928
<i>t</i>	Parisinus lat. 13043
<i>u</i>	Parisinus lat. 13044
<i>v</i>	Vaticanus lat. 1570
<i>ω</i>	consensus horum uel omnium uel quotquot non separatim nominantur
<i>γ</i>	Guelferbytanus Gudianus lat. 2°. 70 (p. x)
<i>def.</i>	deficit (uel mutilus est uel legi non potest)
<i>recc.</i>	codices saec. nono recentiores

P. VERGILI MARONIS

BVCOLICA

ECLOGA I

MELIBOEVS TITYRVS

- M.* TITYRE, tu patulae recubans sub tegmine fagi
siluestrem tenui Musam meditaris auena;
nos patriae finis et dulcia linquimus arua.
nos patriam fugimus; tu, Tityre, lentus in umbra
formosam resonare doces Amaryllida siluas. 5
- T.* O Meliboe, deus nobis haec otia fecit.
namque erit ille mihi semper deus, illius aram
saepe tener nostris ab ouilibus imbuet agnus.
ille meas errare boues, ut cernis, et ipsum
ludere quae uellem calamo permisit agresti. 10
- M.* Non equidem inuideo, miror magis: undique totis
usque adeo turbatur agris. en ipse capellas
protinus aeger ago; hanc etiam uix, Tityre, duco.
hic inter densas corylos modo namque gemellos,
spem gregis, a! silice in nuda conixa reliquit. 15
saepe malum hoc nobis, si mens non laeua fuisset,
de caelo tactas memini praedicere quercus.
sed tamen iste deus qui sit, da, Tityre, nobis.
- T.* Urbem quam dicunt Romam, Meliboe, putau
stultus ego huic nostrae similem, quo saepe solemus 20
pastores ouium teneros depellere fetus.
sic canibus catulos similis, sic matribus haedos
noram, sic paruis componere magna solebam.
uerum haec tantum alias inter caput extulit urbes

i 1-24 *PR* 2 siluestrem] agrestem (*E.* vi 8) *Quint.* ix 4. 85
12 turbatur *Quint.* i 4. 28, *Cons.* 372.35, 'uera lectio' iudice *Seru.*:
turbamur *PR* ω , agnoscit *Seru.*

- quantum lenta solent inter uiburna cupressi. 25
- M.* Et quae tanta fuit Romam tibi causa uidendi?
- T.* Libertas, quae sera tamen respexit inertem,
candidior postquam tondenti barba cadebat,
respexit tamen et longo post tempore uenit,
postquam nos Amaryllis habet, Galatea reliquit. 30
namque (fatebor enim) dum me Galatea tenebat,
nec spes libertatis erat nec cura peculi.
quamuis multa meis exiret uictima saeptis,
pinguis et ingratae premeretur caseus urbi, 34
non umquam grauis aere domum mihi dextra redibat.
- M.* Mirabar quid maesta deos, Amarylli, uocares,
cui pendere sua patereris in arbore poma;
Tityrus hinc aberat. ipsae te, Tityre, pinus,
ipsi te fontes, ipsa haec arbusta uocabant.
- T.* Quid facerem? neque seruitio me exire licebat 40
nec tam praesentis alibi cognoscere diuos.
hic illum uidi iuuenem, Meliboee, quotannis
bis senos cui nostra dies altaria fumant.
hic mihi responsum primus dedit ille petenti:
'pascite ut ante boues, pueri; summittite tauros.' 45
- M.* Fortunate senex, ergo tua rura manebunt
et tibi magna satis, quamuis lapis omnia nudus
limosoque palus obducat pascua iunco:
non insueta grauis temptabunt pabula fetas,
nec mala uicini pecoris contagia laedent. 50
fortunate senex, hic inter flumina nota
et fontis sacros frigus captabis opacum;
hinc tibi, quae semper, uicino ab limite saepes
Hyblaeis apibus florem depasta salicti
saepe leui somnum suadebit inire susurro; 55
hinc alta sub rupe canet frondator ad auras,
nec tamen interea raucae, tua cura, palumbes
nec gemere aëria cessabit turtur ab ulmo.

25-58 *PR*
(*E.* i 18) *P*¹

37 poma] mala *R*¹

38 pinus] nobis

ECLOGA I

- T.* Ante leues ergo pascentur in aethere cerui
et freta destituent nudos in litore piscis, 60
ante pererratis amborum finibus exsul
aut Ararim Parthus bibet aut Germania Tigrim,
quam nostro illius labatur pectore uultus.
- M.* At nos hinc alii sitientis ibimus Afros,
pars Scythiam et rapidum cretae ueniemus Oaxen 65
et penitus toto diuisos orbe Britannos.
en umquam patrios longo post tempore finis
pauperis et tuguri congestum caespite culmen,
post aliquot, mea regna, uidens mirabor aristas?
impius haec tam culta noualia miles habebit, 70
barbarus has segetes. en quo discordia ciuis
produxit miseros: his nos consequimur agros!
insere nunc, Meliboeae, pios, pone ordine uitis.
ite meae, felix quondam pecus, ite capellae.
non ego uos posthac uiridi proiectus in antro 75
dumosa pendere procul de rupe uidebo;
carmina nulla canam; non me pascente, capellae,
florentem cytisum et salices carpitis amaras.
- T.* Hic tamen hanc mecum poteris requiescere noctem
fronde super uiridi: sunt nobis mitia poma, 80
castaneae molles et pressi copia lactis,
et iam summa procul uillarum culmina fumant
maioresque cadunt altis de montibus umbrae.

ECLOGA II

FORMOSVM pastor Corydon ardebat Alexin,
delicias domini, nec quid speraret habebat.
tantum inter densas, umbrosa cacumina, fagos

i 59—ii 3 <i>PR</i> 63 labantur <i>P</i> ² ii 24 (<i>ad loc. deest</i>) ω (en quos <i>d</i>) quondam felix <i>Pf</i> <i>P</i> ¹ <i>Rbdr</i> : hac . . . nocte <i>P</i> ² ω	59 pascentur <i>P</i> 65 Cretae nomen proprium agnoscit <i>Seru. ad E.</i> 72 perduxit <i>bdu</i> consueuimus agris <i>R</i> 78 calices <i>P</i> ¹ 83 de] a <i>P</i> ¹	aethere] aequore <i>Ribbeck e recc.</i> his nos <i>PRb?γ?</i> : en quis 74 felix quondam <i>Rω</i> : 79 hanc . . . noctem ii 1 Alexim <i>P</i>

adsidue ueniebat. ibi haec incondita solus
montibus et siluis studio iactabat inani:

5

'O crudelis Alexi, nihil mea carmina curas?
nil nostri miserere? mori me denique cogis?
nunc etiam pecudes umbras et frigora captant,
nunc uiridis etiam occultant spineta lacertos,
Thestylis et rapido fessis messoribus aestu
alia serpyllumque herbas contundit olentis.

10

at mecum raucis, tua dum uestigia lustro,
sole sub ardenti resonant arbusta cicadis.

nonne fuit satius tristis Amaryllidis iras
atque superba pati fastidia? nonne Menalcan,
quamuis ille niger, quamuis tu candidus esses?

15

o formose puer, nimium ne crede colori:

alba ligustra cadunt, uaccinia nigra leguntur.

despectus tibi sum, nec qui sim quaeris, Alexi,
quam diues pecoris, niuei quam lactis abundans.

20

mille meae Siculis errant in montibus agnae;

lac mihi non aestate nouum, non frigore defit.

canto quae solitus, si quando armenta uocabat,

Amphion Dircaeus in Actaeo Aracyntho.

nec sum adeo informis: nuper me in litore uidi,

25

cum placidum uentis staret mare. non ego Daphnin

iudice te metuam, si numquam fallit imago.

o tantum libeat mecum tibi sordida rura

atque humilis habitare casas et figere ceruos,

haedorumque gregem uiridi compellere hibisco!

30

mecum una in siluis imitabere Pana canendo

(Pan primum calamos cera coniungere pluris

instituit, Pan curat ouis ouiumque magistros),

nec te paeniteat calamo triuisse labellum:

haec eadem ut sciret, quid non faciebat Amyntas?

35

ii 4-35 PR 7 coges Rf 9 lacertas P¹ 12 at ω, 'melius'
iudice Seru.: ad P (ad me cum agnoscit Seru.): ac R 19 quis cf
20 pecoris niuei, 'melius est' iudice Seru. 22 lact P desit de
27 fallit P¹c: fallat P²Rder, Seru.: fallit bfy? 32 primum PR:
primus (E. viii 24) ωy, Seru. ad E. iii 25, Isid. iii 21. 8

ECLOGA II

est mihi disparibus septem compacta cicutis
 fistula, Damoetas dono mihi quam dedit olim,
 et dixit moriens: 'te nunc habet ista secundum';
 dixit Damoetas, invidit stultus Amyntas.
 praeterea duo nec tuta mihi ualle reperti 40
 capreoli, sparsis etiam nunc pellibus albo,
 bina die siccant ouis ubera; quos tibi seruo.
 iam pridem a me illos abducere Thestylis orat;
 et faciet, quoniam sordent tibi munera nostra.
 huc ades, o formose puer: tibi lilia plenis 45
 ecce ferunt Nymphae calathis; tibi candida Nais,
 pallentis uiolas et summa papauera carpens,
 narcissum et florem iungit bene olentis anethi;
 tum casia atque aliis intexens suauibus herbis
 mollia luteola pingit uaccinia calta. 50
 ipse ego cana legam tenera lanugine mala
 castaneasque nuces, mea quas Amaryllis amabat;
 addam cerea pruna (honos erit huic quoque pomo),
 et uos, o lauri, carpam et te, proxima myrte,
 sic positae quoniam suavis miscetis odores. 55
 rusticus es, Corydon; nec munera curat Alexis,
 nec, si muneribus certes, concedat Iollas.
 heu heu, quid uolui misero mihi? floribus Austrum
 perditus et liquidis immisi fontibus apros.
 quem fugis, a! demens? habitarunt di quoque siluas 60
 Dardaniusque Paris. Pallas quas condidit arces
 ipsa colat; nobis placeant ante omnia siluae.
 torua leaena lupum sequitur, lupus ipse capellam,
 florentem cytisum sequitur lasciua capella,
 te Corydon, o Alexi: trahit sua quemque uoluptas. 65
 aspice, aratra iugo referunt suspensa iuueni,
 et sol crescentis decedens duplicat umbras;
 me tamen urit amor: quis enim modus adsit amor?

ii 36–68 *PR* 41 albo *Pber*, *Seru.*: ambo *Rw* 56 es *P²ω*: est
P¹R, *nebulo aliquis Pompeianus* (*C.I.L.* iv 1527) 57 certet *R*
 61 quae *R*

a, Corydon, Corydon, quae te dementia cepit!
semiputata tibi frondosa uitis in ulmo est: 70
quin tu aliquid saltem potius, quorum indiget usus,
uiminibus mollique paras detexere iunco?
inuenies alium, si te hic fastidit, Alexin.'

ECLOGA III

MENALCAS DAMOETAS PALAEMON

- M.* Dic mihi, Damoeta, cuium pecus? an Meliboei?
D. Non, uerum Aegonis; nuper mihi tradidit Aegon.
M. Infelix o semper, oues, pecus! ipse Neaeram
dum fouet ac ne me sibi praeferat illa ueretur,
hic alienus ouis custos bis mulget in hora, 5
et sucus pecori et lac subducitur agnis.
D. Parcius ista uiris tamen obicienda memento.
nouimus et qui te transuersa tuentibus hircis
et quo (sed faciles Nymphae risere) sacello.
M. Tum, credo, cum me arbustum uidere Miconis 10
atque mala uitis incidere falce nouellas.
D. Aut hic ad ueteres fagos cum Daphnidis arcum
fregisti et calamos: quae tu, peruerse Menalca,
et cum uidisti puero donata, dolebas,
et si non aliqua nocuisses, mortuus esses. 15
M. Quid domini faciant, audent cum talia fures?
non ego te uidi Damonis, pessime, caprum
excipere insidiis multum latrante Lycisca?
et cum clamarem 'quo nunc se proripit ille?
Tityre, coge pecus', tu post carecta latebas. 20
D. An mihi cantando uictus non redderet ille,
quem mea carminibus meruisset fistula caprum?

ii 69-iii 22 *PR* 70 ulmo est *Rω*: ulmo *P* 73 Alexin *Seru.*
(*cf. E. ii 1, Mart. viii 55. 12*): Alexim *P¹R*: Alexis *P²ω* iii 3 ouis
Pω 6 lact (*ut E. ii 22*) *P¹* 8 hircis *P²Rω*, *Quint. ix 3. 59.*
Macrob. iv 6. 21: hircuis *P¹*: hircuis 'alii' *ap. Seru., quibus auctore*
Suetonio 'hircui sunt oculorum anguli'

ECLOGA III

si nescis, meus ille caper fuit; et mihi Damon
ipse fatebatur, sed reddere posse negabat.

M. Cantando tu illum? aut umquam tibi fistula cera 25
iuncta fuit? non tu in triuiis, indocte, solebas
stridenti miserum stipula disperdere carmen?

D. Vis ergo inter nos quid possit uterque uicissim
experiamur? ego hanc uitulam (ne forte recuses,
bis uenit ad mulctram, binos alit ubere fetus) 30
depono; tu dic mecum quo pignore certes.

M. De grege non ausim quicquam deponere tecum:
est mihi namque domi pater, est iniusta nouerca,
bisque die numerant ambo pecus, alter et haedos.
uerum, id quod multo tute ipse fatebere maius 35
(insanire libet quoniam tibi), pocula ponam
fagina, caelatum diuini opus Alcimedontis,
lenta quibus torno facili superaddita uitis
diffusos hedera uestit pallente corymbos.
in medio duo signa, Conon et—quis fuit alter, 40
descripsit radio totum qui gentibus orbem,
tempora quae messor, quae curuus arator haberet?
necdum illis labra admoui, sed condita seruo.

D. Et nobis idem Alcimedon duo pocula fecit
et molli circum est ansas amplexus acantho, 45
Orpheaque in medio posuit siluasque sequentis;
necdum illis labra admoui, sed condita seruo.
si ad uitulam spectas, nihil est quod pocula laudes.

M. Numquam hodie effugies; ueniam quocumque uocaris.
audiat haec tantum—uel qui uenit ecce Palaemon. 50
efficiam posthac ne quemquam uoce laccessas.

D. Quin age, si quid habes; in me mora non erit ulla,
nec quemquam fugio: tantum, uicine Palaemon,
sensibus haec imis (res est non parua) reponas.

23–6 *PR*; 27–52 *PRV*; 53–4 *PR* 25 aut] haud *cdv*, haut *e*
26 iuncta *P*, *Rufin.* 42. 3: uincta *Rwy*, *Prisc.* viii 49 (*ut uid.*)
27 stipula miserum *V*¹ 38 facili agnoscit *Seru. hic et ad A. ii* 392:
facilis *Vwy*, *Donatus ap. Seru.*: fragilis *R* (*quid P*, non liquet)

P. VERGILI MARONIS

- P.* Dicite, quandoquidem in molli consedimus herba. 55
et nunc omnis ager, nunc omnis parturit arbos,
nunc frondent siluae, nunc formosissimus annus.
incipite, Damoeta; tu deinde sequere, Menalca.
alternis dicetis; amant alterna Camenae.
- D.* Ab Ioue principium Musae: Iouis omnia plena; 60
ille colit terras, illi mea carmina curae.
- M.* Et me Phoebus amat; Phoebos sua semper apud me
munera sunt, lauri et suaue rubens hyacinthus.
- D.* Malo me Galatea petit, lasciuia puella,
et fugit ad salices et se cupit ante uideri. 65
- M.* At mihi sese offert ultro, meus ignis, Amyntas,
notior ut iam sit canibus non Delia nostris.
- D.* Parta meae Veneri sunt munera: namque notaui
ipse locum, aëriae quo conguessere palumbes.
- M.* Quod potui, puero siluestri ex arbore lecta 70
aurea mala decem misi; cras altera mittam.
- D.* O quotiens et quae nobis Galatea locuta est!
partem aliquam, uenti, diuum referatis ad auris!
- M.* Quid prodest quod me ipse animo non spernis, Amynta,
si, dum tu sectaris apros, ego retia seruo? 75
- D.* Phyllida mitte mihi: meus est natalis, Iolla;
cum faciam uitula pro frugibus, ipse uenito.
- M.* Phyllida amo ante alias; nam me discedere fleuit
et longum 'formose, uale, uale,' inquit, 'Iolla.'
- D.* Triste lupus stabulis, maturis frugibus imbres, 80
arboribus uenti, nobis Amaryllidis irae.
- M.* Dulce satis umor, depulsis arbutus haedis,
lenta salix feto pecori, mihi solus Amyntas.
- D.* Pollio amat nostram, quamuis est rustica, Musam:
Pierides, uitulam lectori pascite uestro. 85
- M.* Pollio et ipse facit noua carmina: pascite taurum,
iam cornu petat et pedibus qui spargat harenam.

55-71 *PR*; 72-87 *γR* 60 Musae uocatio casu agnoscit *Seru.*
77 uitula *Macrob.* iii 2. 15, *Seru.*: uitulam *codd.*, *Non.* 313. 31, *Seru.*
ad E. v 75 84 est] sit *bcd*, *Seru.*

ECLOGA III

- D.* Qui te, Pollio, amat, ueniat quo te quoque gaudet;
mella fluant illi, ferat et rubus asper amomum.
- M.* Qui Bauium non odit, amet tua carmina, Maeui, 90
atque idem iungat uulpes et mulgeat hircos.
- D.* Qui legitis flores et humi nascentia fraga,
frigidus, o pueri (fugite hinc!), latet anguis in herba.
- M.* Parcite, oues, nimium procedere: non bene ripae
creditur; ipse aries etiam nunc uellera siccatur. 95
- D.* Tityre, pascentis a flumine reice capellas:
ipse, ubi tempus erit, omnis in fonte lauabo.
- M.* Cogite ouis, pueri: si lac praeceperit aestus,
ut nuper, frustra pressabimus ubera palmis. 99
- D.* Heu heu, quam pingui macer est mihi taurus in eruo!
idem amor exitium pecori pecorisque magistro.
- M.* His certe neque amor causa est; uix ossibus haerent;
nescio quis teneros oculus mihi fascinat agnos.
- D.* Dic quibus in terris (et eris mihi magnus Apollo)
tris pateat caeli spatium non amplius ulnas. 105
- M.* Dic quibus in terris inscripti nomina regum
nascantur flores, et Phyllida solus habeto.
- P.* Non nostrum inter uos tantas componere lites:
et uitula tu dignus et hic, et quisquis amores
aut metuet dulcis aut experietur amaros. 110
claudite iam riuos, pueri; sat prata biberunt.

ECLOGA IV

SICELIDES Musae, paulo maiora canamus!
non omnis arbusta iuuant humilesque myricae;

iii 88–iv 2 γR 100 eruo γcfh, <i>Seru. ad A. ii 69: aruo Rbderu</i> exitium <i>add. R, post pecori γbh, post magistro cr</i> (neque amor causa est) uix legisse uidetur <i>Don. ad Ter. Eun. 269,</i> <i>ut his nominatiuus sit (hi Stephanus)</i> (nomen erit proprium) agnoscit <i>Seru.</i> 110 aut . . . aut <i>codd., Seru.: haut . . . haut F. W. Graser in Eph.</i> <i>litt. Halens. 1835, 256</i> amores r amaros/ aut metuet, dulces aut experietur amores <i>Peerlkamp</i>	91 mulceat <i>R</i> 98 aestas <i>R</i> 101 est <i>post</i> 102 his certe 105 et caeli et Caeli 107 nascuntur <i>bdf</i>

si canimus siluas, siluae sint consule dignae.

Vltima Cumaei uenit iam carminis aetas;
 magnus ab integro saeculorum nascitur ordo. 5
 iam redit et Virgo, redeunt Saturnia regna,
 iam noua progenies caelo demittitur alto.
 tu modo nascenti puero, quo ferrea primum
 desinet ac toto surget gens aurea mundo,
 casta faue Lucina: tuus iam regnat Apollo. 10
 teque adeo decus hoc aeui, te consule, inibit,
 Pollio, et incipient magni procedere menses;
 te duce, si qua manent sceleris uestigia nostri,
 inrita perpetua soluent formidine terras.
 ille deum uitam accipiet diuisque uidebit 15
 permixtos heroas et ipse uidebitur illis,
 pacatumque reget patriis uirtutibus orbem.

At tibi prima, puer, nullo munuscula cultu
 errantis hederas passim cum baccare tellus
 mixtaque ridenti colocasia fundet acantho. 20
 ipsae lacte domum referent distenta capellae
 ubera, nec magnos metuent armenta leones;
 ipsa tibi blandos fundent cunabula flores.
 occidet et serpens, et fallax herba ueneni
 occidet; Assyrium uulgo nascetur amomum. 25
 at simul heroum laudes et facta parentis
 iam legere et quae sit poteris cognoscere uirtus,
 molli paulatim flauescet campus arista
 incultisque rubens pendebit sentibus uua
 et durae quercus sudabunt roscida mella. 30
 pauca tamen suberunt priscae uestigia fraudis,
 quae temptare Thetim ratibus, quae cingere muris
 oppida, quae iubeant telluri infindere sulcos.
 alter erit tum Tiphys et altera quae uehat Argo

3-34 γR 7 demittitur γcer: dimittitur Rω 18 ac
 tibi nulla pater primo R 20 fundit γ, Macrobian. vi 6. 18
 21 referant γ 26 ac R parentis γω, Seru., Non. 331. 34:
 parentum R 28 flauescet cder, Lact. inst. vii 24²: flauescit γRbf
 33 tellurem inf. sulco R

ECLOGA IV

delectos heroas; erunt etiam altera bella 35
 atque iterum ad Troiam magnus mittetur Achilles.
 hinc, ubi iam firmata uirum te fecerit aetas,
 cedit et ipse mari uector, nec nautica pinus
 mutabit merces; omnis feret omnia tellus.
 non rastros patietur humus, non uinea falcem; 40
 robustus quoque iam tauris iuga soluet arator.
 nec uarios discet mentiri lana colores,
 ipse sed in pratis aries iam suaue rubenti
 murice, iam croceo mutabit uellera luto;
 sponte sua sandyx pascentis uestiet agnos. 45
 'Talia saecula' suis dixerunt 'currite' fuis
 concordēs stabili fatorum numine Parcae.
 adgredere o magnos (aderit iam tempus) honores,
 cara deum suboles, magnum Iouis incrementum!
 aspice conuexo nutantem pondere mundum, 50
 terrasque tractusque maris caelumque profundum;
 aspice, uenturo laetentur ut omnia saeclo!
 o mihi tum longae maneat pars ultima uitae,
 spiritus et quantum sat erit tua dicere facta!
 non me carminibus uincet nec Thracius Orpheus 55
 nec Linus, huic mater quamuis atque huic pater adsit,
 Orphei Calliopea, Lino formosus Apollo.
 Pan etiam, Arcadia mecum si iudice certet,
 Pan etiam Arcadia dicat se iudice uictum.
 Incipe, parue puer, risu cognoscere matrem 60
 (matri longa decem tulerunt fastidia menses)
 incipe, parue puer: qui non risere parenti,
 nec deus hunc mensa, dea nec dignata cubili est.

35-51 γR ; 52-63 PR 52 laetantur R 53 longe P
 55 uincat P^1 59 Arcadi(a)e $P^1 R$ dicet *Macrob.* v 14. 6
 61 matris P^2 tulerunt $PR\omega$: tulerant *de*: abstulerint 'alii' *ap.*
Seru.: tulerint b^2 62 qui *Quint.* ix 3. 8: cui $PR\omega$, *Seru.*,
Quintiliani codd. (corr. *Politianus*) parenti *Schrader*: parentes
codd.

ECLOGA V

MENALCAS MOPSVS

Me. CUR non, Mopse, boni quoniam conuenimus ambo,
tu calamos inflare leuis, ego dicere uersus,
hic corylis mixtas inter consedimus ulmos?

Mo. Tu maior; tibi me est aequum parere, Menalca,
siue sub incertas Zephyris motantibus umbras 5
siue antro potius succedimus. aspice, ut antrum
siluestris raris sparsit labrusca racemis.

Me. Montibus in nostris solus tibi certat Amyntas.

Mo. Quid, si idem certet Phoebum superare canendo?

Me. Incipe, Mopse, prior, si quos aut Phyllidis ignis 10
aut Alconis habes laudes aut iurgia Codri.
incipe: pascentis seruabit Tityrus haedos.

Mo. Immo haec, in uiridi nuper quae cortice fagi
carmina descripsi et modulans alterna notauī,
experiar: tu deinde iubeto ut certet Amyntas. 15

Me. Lenta salix quantum pallenti cedit oliuae,
puniceis humilis quantum saliunca rosetis,
iudicio nostro tantum tibi cedit Amyntas.
sed tu desine plura, puer: successimus antro.

Mo. Exstinctum Nymphae crudeli funere Daphnin 20
flebant (uos coryli testes et flumina Nymphis),
cum complexa sui corpus miserabile nati
atque deos atque astra uocat crudelia mater.
non ulli pastos illis egere diebus 24

frigida, Daphni, boues ad flumina; nulla neque amnem
libauit quadripes nec graminis attigit herbam.

Daphni, tuum Poenos etiam ingemuisse leones
interitum montesque feri siluaeque loquuntur.

Daphnis et Armenias curru subiungere tigris
instituit, Daphnis thiasos inducere Bacchi 30

v 1-30 *PR* 3 considimus *cde* 8 certet *P* 15 ut
Rb: om. Pw 27 gemuisse *R* 28 ferunt *P* siluaesque
P^t feros siluasque *Markland ad Stat. silu. ii. 5. 13*

ECLOGA V

et foliis lentas intexere mollibus hastas.
 uitis ut arboribus decori est, ut uitibus uuae,
 ut gregibus tauri, segetes ut pinguibus aruis,
 tu decus omne tuis. postquam te fata tulerunt,
 ipsa Pales agros atque ipse reliquit Apollo. 35

grandia saepe quibus mandauimus hordea sulcis,
 infelix lolium et steriles nascuntur auenae;
 pro molli uiola, pro purpureo narcisso
 carduus et spinis surgit paliurus acutis.
 spargite humum foliis, inducite fontibus umbras, 40
 pastores (mandat fieri sibi talia Daphnis),
 et tumulum facite, et tumulo superaddite carmen:
 'Daphnis ego in siluis, hinc usque ad sidera notus,
 formosi pecoris custos, formosior ipse.'

Me. Tale tuum carmen nobis, diuine poeta, 45
 quale sopor fessis in gramine, quale per aestum
 dulcis aquae saliente sitim restinguere riuo.
 nec calamis solum aequiperas, sed uoce magistrum:
 fortunate puer, tu nunc eris alter ab illo. 49
 nos tamen haec quocumque modo tibi nostra uicissim
 dicemus, Daphninque tuum tollemus ad astra;
 Daphnin ad astra feremus: amauit nos quoque Daphnis.

Mo. An quicquam nobis tali sit munere maius?
 et puer ipse fuit cantari dignus, et ista
 iam pridem Stimichon laudauit carmina nobis. 55

Me. Candidus insuetum miratur limen Olympi
 sub pedibusque uidet nubes et sidera Daphnis.
 ergo alacris siluas et cetera rura uoluptas
 Panaque pastoresque tenet Dryadasque puellas.
 nec lupo insidias pecori, nec retia ceruis 60
 ulla dolum meditantur: amat bonus otia Daphnis.
 ipsi laetitia uoces ad sidera iactant
 intonsi montes; ipsae iam carmina rupes,

31-63 *PR* 38 uiola *P²ω*(uiolae *P¹*): uiola et *R* purpurea
Diom. 453. 36 40 umbras] aras *R* 46 fessis] lassis *R*
 49 ab illo] Apollo *R* 52 Daphnim *Pcf*

P. VERGILI MARONIS

- ipsa sonant arbusta: 'deus, deus ille, Menalca!' 65
 sis bonus o felixque tuis! en quattuor aras:
 ecce duas tibi, Daphni, duas altaria Phoebo.
 pocula bina nouo spumantia lacte quotannis
 craterasque duo statuam tibi pinguis oliui,
 et multo in primis hilarans conuiuia Baccho 70
 (ante focum, si frigus erit; si messis, in umbra)
 uina nouum fundam calathis Ariusia nectar.
 cantabunt mihi Damoetas et Lyctius Aegon;
 saltantis Satyros imitabitur Alphesiboeus.
 haec tibi semper erunt, et cum sollemnia uota
 reddemus Nymphis, et cum lustrabimus agros. 75
 dum iuga montis aper, fluuios dum piscis amabit,
 dumque thymo pascentur apes, dum rore cicadae,
 semper honos nomenque tuum laudesque manebunt.
 ut Baccho Cererique, tibi sic uota quotannis
 agricolae facient: damnabis tu quoque uotis. 80
Mo. Quae tibi, quae tali reddam pro carmine dona?
 nam neque me tantum uenientis sibilus Austri
 nec percussa iuuant fluctu tam litora, nec quae
 saxosas inter decurrunt flumina uallis.
Me. Hac te nos fragili donabimus ante cicuta; 85
 haec nos 'formosum Corydon ardebat Alexin',
 haec eadem docuit 'cuium pecus? an Meliboei?'
Mo. At tu sume pedum, quod, me cum saepe rogaret,
 non tulit Antigenes (et erat tum dignus amari),
 formosum paribus nodis atque aere, Menalca. 90

ECLOGA VI

PRIMA Syracosio dignata est ludere uersu
 nostra neque erubuit siluas habitare Thalea.
 cum canerem reges et proelia, Cynthius aurem

v 64-85 *PR*; v 86-vi 3 *PRV* 68 duos *cfr* 80 uoti *R*
 86 *Alexim RVf* 89 tum *RVω*: nunc *P¹*: tunc *P^{2b}* vi 2 neque
Pω: nec *RVf* siluis *R* Thalia *ω*, *Seru.*

ECLOGA VI

uellit et admonuit: 'pastorem, Tityre, pinguis
pascere oportet ouis, deductum dicere carmen.' 5
nunc ego (namque super tibi erunt qui dicere laudes,
Vare, tuas cupiant et tristia condere bella)
agrestem tenui meditabor harundine Musam:
non iniussa cano. si quis tamen haec quoque, si quis
captus amore leget, te nostrae, Vare, myricae, 10
te nemus omne canet; nec Phoebo gratior ulla est
quam sibi quae Vari praescripsit pagina nomen.

Pergite, Pierides. Chromis et Mnasyllus in antro
Silenum pueri somno uidere iacentem,
inflatum hesterno uenas, ut semper, Iaccho; 15
serta procul tantum capiti delapsa iacebant
et grauis attrita pendebat cantharus ansa.
adgressi (nam saepe senex spe carminis ambo
luserat) iniciunt ipsis ex uincula sertis.
addit se sociam timidisque superuenit Aegle, 20
Aegle Naiadum pulcherrima, iamque uidenti
sanguineis frontem moris et tempora pingit.
ille dolum ridens 'quo uincula nectitis?' inquit;
'soluite me, pueri; satis est potuisse uideri.
carmina quae uultis cognoscite; carmina uobis, 25
huic aliud mercedis erit.' simul incipit ipse.
tum uero in numerum Faunosque ferasque uideres
ludere, tum rigidas motare cacumina quercus;
nec tantum Phoebo gaudet Parnasia rupes,
nec tantum Rhodope miratur et Ismarus Orphea. 30

Namque canebat uti magnum per inane coacta
semina terrarumque animaeque marisque fuissent
et liquidi simul ignis; ut his ex omnia primis,
omnia et ipse tener mundi concreuerit orbis;
tum durare solum et discludere Nerea ponto 35

4-20 *PRV*; 21-35 *PR* 5 *deductum P* 10 *legat d, Prisc.*
xviii 87 12 *perscripsit fy* 23 *inridens P²* 30 *miratur*
Pw (cf. *A. ii* 317): *mirantur Rde, Rufin.* 48. 5 33 *ex omnia (cf.*
Lucr. i 61) *P*: *exordia Rw, Macrob. vi* 2. 22 34 *omnisa P¹*

P. VERGILI MARONIS

coeperit et rerum paulatim sumere formas;
 iamque nouum terrae stupeant lucescere solem,
 altius atque cadant summotis nubibus imbres,
 incipiant siluae cum primum surgere cumque
 rara per ignaros errent animalia montis. 40
 hinc lapides Pyrrhae iactos, Saturnia regna,
 Caucasiasque refert uolucris furtumque Promethei.
 his adiungit, Hylan nautae quo fonte relictum
 clamassent, ut litus 'Hyla, Hyla' omne sonaret;
 et fortunatam, si numquam armenta fuissent, 45
 Pasiphaen niuei solatur amore iuueni.
 a, uirgo infelix, quae te dementia cepit!
 Proetides implerunt falsis mugitibus agros,
 at non tam turpis pecudum tamen ulla secuta
 concubitus, quamuis collo timuisset aratrum 50
 et saepe in leui quaesisset cornua fronte.
 a! uirgo infelix, tu nunc in montibus erras:
 ille latus niueum molli fultus hyacintho
 ilice sub nigra pallentis ruminat herbas
 aut aliquam in magno sequitur grege. 'claudite, Nymphae,
 Dictaeae Nymphae, nemorum iam claudite saltus, 56
 si qua forte ferant oculis sese obuia nostris
 errabunda bouis uestigia; forsitan illum
 aut herba captum uiridi aut armenta secutum
 perducant aliquae stabula ad Gortynia uaccae.' 60
 tum canit Hesperidum miratam mala puellam;
 tum Phaethontidas musco circumdat amarae
 corticis atque solo proceras erigit alnos.
 tum canit, errantem Permessi ad flumina Gallum
 Aonas in montis ut duxerit una sororum, 65
 utque uiro Phoebi chorus adsurrexerit omnis;
 ut Linus haec illi diuino carmine pastor
 floribus atque apio crinis ornatus amaro

36-47 *PR*; 48-68 *MPR* 38 utque *R* 40 ignaros
R: ignotos *Pw* 41 hic *P* 49 secuta *MP*: secuta est *Rw*,
Macrob. iv 6. 3 50 timuissent *R* 51 quesissent *P*

ECLOGA VI

dixerit: 'hos tibi dant calamos (en accipe) Musae,
 Ascraeo quos ante seni, quibus ille solebat 70
 cantando rigidas deducere montibus ornos.
 his tibi Grynei nemoris dicatur origo,
 ne quis sit lucus quo se plus iactet Apollo.'

Quid loquar aut Scyllam Nisi, quam fama secuta est
 candida succinctam latrantibus inguina monstris 75
 Dulichias uexasse rates et gurgite in alto
 a! timidos nautas canibus lacerasse marinis;
 aut ut mutatos Terei narrauerit artus,
 quas illi Philomela dapes, quae dona pararit,
 quo cursu deserta petiuerit et quibus ante 80
 infelix sua tecta super uolitaauerit alis?
 omnia, quae Phoebus quondam meditante beatus
 audiit Eurotas iussitque ediscere lauros,
 ille canit, pulsae referunt ad sidera ualles;
 cogere donec ouis stabulis numerumque referre 85
 iussit et inuito processit Vesper Olympo.

ECLOGA VII

MELIBOEVS CORYDON THYRSIS

M. FORTE sub arguta consederat ilice Daphnis,
 compulerantque greges Corydon et Thyrsis in unum,
 Thyrsis ouis, Corydon distentas lacte capellas,
 ambo florentes aetatibus, Arcades ambo,
 et cantare pares et respondere parati. 5
 huc mihi, dum teneras defendo a frigore myrtos,
 uir gregis ipse caper deerrauerat; atque ego Daphnin
 aspicio. ille ubi me contra uidet, 'ocius' inquit
 'huc ades, o Meliboe; caper tibi saluus et haedi;
 et, si quid cessare potes, requiesce sub umbra. 10
 huc ipsi potum uenient per prata iuueni,

69-86 *MPR*; vii 1-11 *MPa*
 79 pararet *Pdf* 81 supra *R*
Mh: hic *Paω* 11 ueniunt *a*

73 nec *Rd*
 85 referri *M²P²c*

74 ut *R*
 vii 6 huc

- hic uiridis tenera praetexit harundine ripas
 Mincius, eque sacra resonant examina quercu.
 quid facerem? neque ego Alcippen nec Phyllida habebam
 depulsos a lacte domi quae clauderet agnos, 15
 et certamen erat, Corydon cum Thyrside, magnum;
 posthabui tamen illorum mea seria ludo.
 alternis igitur contendere uersibus ambo
 coepere, alternos Musae meminisse uolebant.
 hos Corydon, illos referebat in ordine Thyrsis. 20
- C. Nymphae noster amor Libethrides, aut mihi carmen,
 quale meo Codro, concedite (proxima Phoebi
 uersibus ille facit) aut, si non possumus omnes,
 hic arguta sacra pendeat fistula pinu.
- T. Pastores, hedera crescentem ornate poetam, 25
 Arcades, inuidia rumpantur ut ilia Codro;
 aut, si ultra placitum laudarit, baccare frontem
 cingite, ne uati noceat mala lingua futuro.
- C. Saetosi caput hoc apri tibi, Delia, paruus
 et ramosa Micon uiuacis cornua cerui. 30
 si proprium hoc fuerit, leui de marmore tota
 puniceo stabis suras euincta coturno.
- T. Sinum lactis et haec te liba, Priape, quotannis
 expectare sat est: custos es pauperis horti.
 nunc te marmoreum pro tempore fecimus; at tu, 35
 si fetura gregem suppleuerit, aureus esto.
- C. Nerine Galatea, thymo mihi dulcior Hyblae,
 candidior cygnis, hedera formosior alba,
 cum primum pasti repetent praesepia tauri,
 si qua tui Corydonis habet te cura, uenito. 40
- T. Immo ego Sardoniis uidear tibi amarior herbis,
 horridior rusco, proiecta uilior alga,
 si mihi non haec lux toto iam longior anno est.

12-37 *MPaV*; 38-43 *MPa* 19 uolebam '*multi*' *ap. Seru.*
 22 Phoebos *V* 23 possumus *M¹P¹Vcr* 24 pendeat *DSeru.*
 25 crescentem *M²Paω, Seru. ad E. iv 19: nascentem M¹Vb, Seru. ad*
loc. 29 capri '*multi*' *ap. DSeru.*

ECLOGA VII

- ite domum pasti, si quis pudor, ite iuueni.
- C. Muscosi fontes et somno mollior herba, 45
 et quae uos rara uiridis tegit arbutus umbra,
 solstitium pecori defendite: iam uenit aestas
 torrida, iam lento turgent in palmite gemmae.
- T. Hic focus et taedae pingues, hic plurimus ignis 50
 semper, et adsidua postes fuligine nigri.
 hic tantum Boreae curamus frigora quantum
 aut numerum lupo aut torrentia flumina ripas.
- C. Stant et iuniperi et castaneae hirsutae,
 strata iacent passim sua quaeque sub arbore poma,
 omnia nunc rident: at si formosus Alexis 55
 montibus his abeat, uideas et flumina sicca.
- T. Aret ager, uitio moriens sitit aëris herba,
 Liber pampineas inuidit collibus umbras:
 Phyllidis aduentu nostrae nemus omne uirebit,
 Iuppiter et laeto descendet plurimus imbri. 60
- C. Populus Alcidae gratissima, uitis Iaccho,
 formosae myrtus Veneri, sua laurea Phoebus;
 Phyllis amat corylos: illas dum Phyllis amabit,
 nec myrtus uincet corylos, nec laurea Phoebi.
- T. Fraxinus in siluis pulcherrima, pinus in hortis, 65
 populus in fluuiis, abies in montibus altis:
 saepius at si me, Lycida formose, reuisas,
 fraxinus in siluis cedat tibi, pinus in hortis.
- M. Haec memini, et uictum frustra contendere Thyrsin.
 ex illo Corydon Corydon est tempore nobis. 70

ECLOGA VIII

PASTORVM Musam Damonis et Alphesiboei,
 immemor herbarum quos est mirata iuuenca

vii 44–viii 2 *MPa* 48 lento *M²P*, interpretari uidetur Seru.:
 laeto *M¹aw* 51 hinc 'nonnulli' *ap. DSeru.* 54 quaque
b²c², Bentley ad Manil. ii 253 56 aberit *P* 64 corylos]
*Veneris Hebri exemplar *ap. DSeru.** 68 cedet *P*, interpretari
uidetur Seru. 69 concedere *a*

certantis, quorum stupefactae carmine lynces,
et mutata suos requierunt flumina cursus,
Damonis Musam dicemus et Alphesiboei. 5

tu mihi, seu magni superas iam saxa Timai
siue oram Illyrici legis aequoris,—en erit umquam
ille dies, mihi cum liceat tua dicere facta?
en erit ut liceat totum mihi ferre per orbem
sola Sophocleo tua carmina digna coturno? 10
a te principium, tibi desinam: accipe iussis
carmina coepta tuis, atque hanc sine tempora circum
inter uictricis hederam tibi serpere lauros.

Frigida uix caelo noctis decesserat umbra,
cum ros in tenera pecori gratissimus herba: 15
incumbens tereti Damon sic coepit oliuae.

D. Nascere praeque diem ueniens age, Lucifer, alnum,
coniugis indigno Nysae deceptus amore
dum queror et diuos, quamquam nil testibus illis
profeci, extrema moriens tamen adloquor hora. 20

incipi Maenaios mecum, mea tibia, uersus.
Maenalus argutumque nemus pinusque loquentis
semper habet, semper pastorum ille audit amores
Panaque, qui primus calamos non passus inertis.
incipi Maenaios mecum, mea tibia, uersus. 25
Mopso Nysa datur: quid non speremus amantes?
iungentur iam grypes equis, aeuoque sequenti
cum canibus timidi uenient ad pocula dammae.

incipi Maenaios mecum, mea tibia, uersus. 28^a
Mopse, nouas incide faces: tibi ducitur uxor.
sparge, marite, nuces: tibi deserit Hesperus Oetam. 30
incipi Maenaios mecum, mea tibia, uersus.

viii 3–18 *MPa*; 19–31 *MPaV* 4 linquerunt γ (liqu- γ^2)
6 tu] tum *P*ⁱ 11 desinam *P*: desinet *Ma* ω , *DSeru.*: desinit *br*
20 adloquar *M*ⁱ*P*^{2d} 22 pinosque *P*^{2V} 24 primum
Mb (ut uidetur, cf. *E.* ii 32; *def. V*) 28 timidi *P*^{2V} ω , *Quint.* ix
3. 6, *Char.* 269. 2, *Prisc.* v 7, *Seru.* hic et ad *G.* i 183: timidae *M*,
Seru. ad *A.* v 122: timide *P*^{1ac} 28^a uersum intercalarem hic
habet γ , ita ut u. 76 respondeat; om. ceteri

ECLOGA VIII

o digno coniuncta uiro, dum despicias omnis,
dumque tibi est odio mea fistula dumque capellae
hirsutumque supercilium promissaque barba,
nec curare deum credis mortalia quemquam. 35

incipi Maenaios mecum, mea tibia, uersus.
saepibus in nostris paruam te roscida mala
(dux ego uester eram) uidi cum matre legentem.
alter ab undecimo tum me iam acceperat annus,
iam fragilis poteram a terra contingere ramos: 40
ut uidi, ut perii, ut me malus abstulit error!

incipi Maenaios mecum, mea tibia, uersus.
nunc scio quid sit Amor: nudis in cautibus illum
aut Tmaros aut Rhodope aut extremi Garamantes
nec generis nostri puerum nec sanguinis edunt. 45

incipi Maenaios mecum, mea tibia, uersus.
saeuus Amor docuit natorum sanguine matrem
commaculare manus; crudelis tu quoque, mater.
crudelis mater magis, an puer improbus ille?
improbus ille puer; crudelis tu quoque, mater. 50

incipi Maenaios mecum, mea tibia, uersus.
nunc et ouis ultro fugiat lupo, aurea durae
mala ferant quercus, narcisso floreat alnus,
pinguia corticibus sudent electra myricae,
certent et cycnis ululae, sit Tityrus Orpheus, 55
Orpheus in siluis, inter delphinas Arion.

incipi Maenaios mecum, mea tibia, uersus.
omnia uel medium fiat mare. uiuite siluae:
praeceps aërii specula de montis in undas
deferar; extremum hoc munus morientis habeto. 60

desine Maenaios, iam desine, tibia, uersus.

Haec Damon; uos, quae responderit Alphesiboeus,
dicite, Pierides: non omnia possumus omnes.

32-44 *MPaV*; 45-63 *MPa* 34 demissaque *P* 43 qui *a*
nudis *P*¹*a?b?*: duris (*cf.* *A.* iv 366) *MP*²*V*_ω 44 Maros *MP*
(*quid a, latet*): Tmarus *V*: Ismarus *Seruii* *codd.* 58 fiat *MPbf?r*,
DSeru.: fiant *a*_ω 63 possumus *cr* (*cf.* *E.* vii 23)

A. Effer aquam et molli cinge haec altaria uitta
uerbenasque adole pinguis et mascula tura, 65
coniugis ut magicis sanos auertere sacris
experiar sensus; nihil hic nisi carmina desunt.

ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
carmina uel caelo possunt deducere lunam,
carminibus Circe socios mutauit Vlix, 70
frigidus in pratis cantando rumpitur anguis.

ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
terna tibi haec primum triplici diuersa colore
licia circumdo, terque haec altaria circum
effigiem duco; numero deus impare gaudet. 75

ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
necte tribus nodis ternos, Amarylli, colores;
necte, Amarylli, modo et 'Veneris' dic 'uincula necto'.

ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
limus ut hic durescit, et haec ut cera liquescit 80
uno eodemque igni, sic nostro Daphnis amore.
sparge molam et fragilis incende bitumine lauros:
Daphnis me malus urit, ego hanc in Daphnide laurum.

ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
talis amor Daphnin qualis cum fessa iuuenecum 85
per nemora atque altos quaerendo bucula lucos
propter aquae riuum uiridi procumbit in ulua
perdita, nec serae meminit decedere nocti,
talis amor teneat, nec sit mihi cura mederi. 89

ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
has olim exuias mihi perfidus ille reliquit,
pignora cara sui, quae nunc ego limine in ipso,
Terra, tibi mando; debent haec pignora Daphnin.

ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
has herbas atque haec Ponto mihi lecta uenena 95
ipse dedit Moeris (nascuntur plurima Ponto);

64-96 *MPa*
C.I.L. iv 1982)
cumbit *P¹a*

70 Vlixis *aw* (*Olyxis titulus Pompeianus*,
87 procumbit *MP²aw*, *Macrob.* vi 2. 20: con-

ECLOGA VIII

his ego saepe lupum fieri et se condere siluis
Moerim, saepe animas imis excire sepulcris,
atque satas alio uidi traducere messis. 99

ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
fer cineres, Amarylli, foras riuoque fluenti
transque caput iace, nec respexeris. his ego Daphnin
adgrediar; nihil ille deos, nil carmina curat.

ducite ab urbe domum, mea carmina, ducite Daphnin.
'aspice: corripuit tremulis altaria flammis 105
sponte sua, dum ferre moror, cinis ipse. bonum sit!
nescio quid certe est, et Hylax in limine latrat.
credimus? an, qui amant, ipsi sibi somnia fingunt?

parcite, ab urbe uenit, iam parcite carmina, Daphnis.

ECLOGA IX

LYCIDAS MOERIS

L. Qvo te, Moeri, pedes? an, quo uia ducit, in urbem?

M. O Lycida, uiui peruenimus, aduena nostri
(quod numquam ueriti sumus) ut possessor agelli
diceret: 'haec mea sunt; ueteres migrate coloni.'
nunc uicti, tristes, quoniam fors omnia uersat, 5
hos illi (quod nec uertat bene) mittimus haedos.

L. Certe equidem audieram, qua se subducere colles
incipiunt mollique iugum demittere cliuo,
usque ad aquam et ueteres, iam fracta cacumina, fagos,
omnia carminibus uestrum seruasse Menalcan. 10

M. Audieras, et fama fuit; sed carmina tantum
nostra ualent, Lycida, tela inter Martia quantum
Chaonias dicunt aquila ueniente columbas.
quod nisi me quacumque nouas incidere lites

viii 97-ix 14 *MPa* 107 Hylax ed. *Ascensiana* an. 1500/1:
Hylas *codd.* 109 carmina (-ne c) parcite *Mc*er ix 1 orbem *P*ⁱ
6 bene uertat *P*²*fhu*, *Don.* ad *Ter.* *Phorm.* 678, *Seru.* hic et ad *A.* iv 641,
Non. 348. 25 8 incipiant *P*ⁱ dimittere *bcd*efr 9 ueteres . . .
fagos *M*: ueteris . . . fagi *Pa*ω, *Quint.* viii 6. 46 11 audierat *M*ⁱ*P*ⁱ

- ante sinistra caua monuisset ab ilice cornix, 15
nec tuus hic Moeris nec uiueret ipse Menalcas.
- L.* Heu, cadit in quemquam tantum scelus? heu, tua nobis
paene simul tecum solacia rapta, Menalca!
quis caneret Nymphas? quis humum florentibus herbis
spargeret aut uiridi fontis induceret umbra? 20
vel quae sublegi tacitus tibi carmina nuper,
cum te ad delicias ferres Amaryllida nostras?
'Tityre, dum redeo (brevis est uia), pasce capellas,
et potum pastas age, Tityre, et inter agendum
occursare capro (cornu ferit ille) caueto.' 25
- M.* Immo haec, quae Varo necdum perfecta canebat:
'Vare, tuum nomen, superet modo Mantua nobis,
Mantua uae miserae nimium uicina Cremonae,
cantantes sublime ferent ad sidera cycni.'
- L.* Sic tua Cyrneas fugiant examina taxos, 30
sic cytiso pastae distendant ubera uaccae,
incipere, si quid habes. et me fecere poetam
Pierides, sunt et mihi carmina, me quoque dicunt
uatem pastores; sed non ego credulus illis.
nam neque adhuc Vario uideor nec dicere Cinna 35
digna, sed argutos inter strepere anser olores.
- M.* Id quidem ago et tacitus, Lycida, mecum ipse uoluto,
si ualeam meminisse; neque est ignobile carmen.
'huc ades, o Galatea; quis est nam ludus in undis?
hic uer purpureum, uarios hic flumina circum 40
fundit humus flores, hic candida populus antro
imminet et lentae texunt umbracula uites.
huc ades; insani feriant sine litora fluctus.'
- L.* Quid, quae te pura solum sub nocte canentem
audieram? numeros memini, si uerba tenerem: 45

15-45 *MPa* 17 cadit *Maω*: cadet *Pb* 29 ferant *P²*
30 Cyrneas *M¹aω* (Cyrineas *fs*), *Seru. hic et ad G. iv 47*: Grynæas
(Grineas) *M²Pcer*, utrumque *Gramm.* 35 Vario *Pa, Seru.:*
Varo Mw, 'alii' *ap. DSeru., ps. Acro ad Hor. carm. i 6. 8* 38 nec a
45 tenebam *P*

ECLOGA IX

- ‘Daphni, quid antiquos signorum suspicis ortus?
 ecce Dionaei processit Caesaris astrum,
 astrum quo segetes gauderent frugibus et quo
 duceret apricis in collibus uua colorem.
 insere, Daphni, piros: carpent tua poma nepotes.’ 50
- M.* Omnia fert aetas, animum quoque. saepe ego longos
 cantando puerum memini me condere soles.
 nunc oblita mihi tot carmina, uox quoque Moerim
 iam fugit ipsa: lupi Moerim uidere priores.
 sed tamen ista satis referet tibi saepe Menalcas. 55
- L.* Causando nostros in longum ducis amores.
 et nunc omne tibi stratum silet aequor, et omnes,
 aspice, uentosi ceciderunt murmuris aerae.
 hinc adeo media est nobis uia; namque sepulcrum
 incipit apparere Bianoris. hic, ubi densas 60
 agricolae stringunt frondes, hic, Moeri, canamus;
 hic haedos depone, tamen ueniemus in urbem.
 aut si nox pluuiam ne colligat ante ueremur,
 cantantes licet usque (minus uia laedet) eamus;
 cantantes ut eamus, ego hoc te fasce leuabo. 65
- M.* Desine plura, puer, et quod nunc instat agamus;
 carmina tum melius, cum uenerit ipse, canemus.

ECLOGA X

EXTREMVM hunc, Arethusa, mihi concede laborem:
 pauca meo Gallo, sed quae legat ipsa Lycoris,
 carmina sunt dicenda; neget quis carmina Gallo?
 sic tibi, cum fluctus subterlabere Sicanos,
 Doris amara suam non intermisceat undam, 5
 incipe: sollicitos Galli dicamus amores,
 dum tenera attondent simae uirgulta capellae.

ix 46-x 7 *MPa* 46-50 *Lycidae continuant MPⁱ, Moeridi tribuunt*
P²aw 59 hic *P* 64 laedet *Paw, Seru. (ut uid.): laedit M:*
 laedat *f* 66 et] nunc *cde* x 1 laborum *Pⁱ*

non canimus surdis, respondent omnia siluae.

Quae nemora aut qui uos saltus habuere, puellae
Naides, indigno cum Gallus amore peribat? 10

nam neque Parnasi uobis iuga, nam neque Pindi
ulla moram fecere, neque Aonie Aganippe.

illum etiam lauri, etiam fleuere myricae,
pinifer illum etiam sola sub rupe iacentem
Maenalus et gelidi fleuerunt saxa Lycaeï. 15

stant et oues circum; nostri nec paenitet illas,
nec te paeniteat pecoris, diuine poeta:

et formosus ouis ad flumina pauit Adonis.
uenit et upilio, tardi uenere subulci,
uuidus hiberna uenit de glande Menalcas. 20

omnes 'unde amor iste' rogant 'tibi?' uenit Apollo:
'Galle, quid insanis?' inquit. 'tua cura Lycoris

perque niues alium perque horrida castra secuta est.'
uenit et agresti capitis Siluanus honore,

florentis ferulas et grandia lilia quassans. 25

Pan deus Arcadiae uenit, quem uidimus ipsi
sanguineis ebuli bacis minioque rubentem.

'ecquis erit modus?' inquit. 'Amor non talia curat,
nec lacrimis crudelis Amor nec gramina riuis

nec cytiso saturantur apes nec fronde capellae.' 30
tristis at ille 'tamen cantabitis, Arcades,' inquit

'montibus haec uestris; soli cantare periti
Arcades. o mihi tum quam molliter ossa quiescant,

uestra meos olim si fistula dicat amores!
atque utinam ex uobis unus uestrique fuisset 35

aut custos gregis aut maturae uinitor uuae!

certe siue mihi Phyllis siue esset Amyntas

seu quicumque furor (quid tum, si fuscus Amyntas?)

8-9 *MPa*; 10-38 *MPR* 10 peribat *M²PRrt*: periret *M¹ω*
12 Aonie *ω Seru.* (Aoinie *Rb*): Aoniae *MPder, Char.* 13. 33, 14. 23
13 etiam (2°) illum *R* 19 upilio *MRbt* (ut filio *P¹*), *Seru.*:
opilio *P²ω* tarde *Pef* 20 umidus *R* 23 castra] saxa *P¹*
28 ecquis *MP*: et quis *Rω* (ut *jere fit*) non] nec *R* 29 ripis *M¹*
32 nostris *P^{1b}*

ECLOGA X

et nigrae uiolae sunt et uaccinia nigra),
 mecum inter salices lenta sub uite iaceret; 40
 serta mihi Phyllis legeret, cantaret Amyntas.
 hic gelidi fontes, hic mollia prata, Lycori,
 hic nemus; hic ipso tecum consumerer aeuo.
 nunc insanus amor duri me Martis in armis
 tela inter media atque aduersos detinet hostis. 45
 tu procul a patria (nec sit mihi credere tantum)
 Alpinas, a! dura niues et frigora Rheni
 me sine sola uides. a, te ne frigora laedant!
 a, tibi ne teneras glacies secet aspera plantas!
 ibo et Chalcidico quae sunt mihi condita uersu 50
 carmina pastoris Siculi modulabor auena.
 certum est in siluis inter spelaea ferarum
 malle pati tenerisque meos incidere amores
 arboribus: crescent illae, crescetis, amores.
 interea mixtis lustrabo Maenala Nymphis 55
 aut acris uenabor apros. non me ulla uetabunt
 frigora Parthenios canibus circumdare saltus.
 iam mihi per rupes uideor lucosque sonantis
 ire, libet Partho torquere Cydonia cornu
 spicula—tamquam haec sit nostri medicina furoris, 60
 aut deus ille malis hominum mitescere discat.
 iam neque Hamadryades rursus nec carmina nobis
 ipsa placent; ipsae rursus concedite siluae.
 non illum nostri possunt mutare labores,
 nec si frigoribus mediis Hebrumque bibamus 65
 Sithoniasque niues hiemis subeamus aquosae,
 nec si, cum moriens alta liber aret in ulmo,
 Aethiopum uersemus ouis sub sidere Cancri.
 omnia vincit Amor: et nos cedamus Amori.’
 Haec sat erit, diuae, uestrum cecinisse poetam, 70

39–70 MPR
 siluis R

40 iaceret *P²Rω*: iaceres *MP¹*
 59 Cydonia] Rhodonea *M¹*

55 Nymphis]
 60 sint *M*

62 neque] nec *Rb*

67 aret Liber *Conington*

69 uincit *Pω*,

Macrob. v 14. 5 et 16. 7: uincet *M*: uicit *R*

ECLOGA X

dum sedet et gracili fiscellam texit hibisco,
Pierides: uos haec facietis maxima Gallo,
Gallo, cuius amor tantum mihi crescit in horas
quantum uere nouo uiridis se subicit alnus.
surgamus: solet esse grauis cantantibus umbra, 75
iuniperi grauis umbra; nocent et frugibus umbrae.
ite domum saturae, uenit Hesperus, ite capellae.

71-77 *MPR*

73 hora *P*

74 subducit *R*

P. VERGILI MARONIS

GEORGICON

LIBER I

QVID faciat laetas segetes, quo sidere terram
uertere, Maecenas, ulmisque adiungere uitis
conueniat, quae cura boum, qui cultus habendo
sit pecori, apibus quanta experientia parcis,
hinc canere incipiam. uos, o clarissima mundi 5
lumina, labentem caelo quae ducitis annum;
Liber et alma Ceres, uestro si munere tellus
Chaoniam pingui glandem mutauit arista,
poculaque inuentis Acheloia miscuit uuis;
et uos, agrestum praesentia numina, Fauni 10
(ferte simul Faunique pedem Dryadesque puellae:
munera uestra cano); tuque o, cui prima frementem
fudit equum magno tellus percussa tridenti,
Neptune; et cultor nemorum, cui pingua Ceae
ter centum niuei tondent dumeta iuueni; 15
ipse nemus linquens patrium saltusque Lycae
Pan, ouium custos, tua si tibi Maenala curae,
adsis, o Tegeae, fauens, oleaeque Minerua
inuentrix, uncique puer monstrator aratri,
et teneram ab radice ferens, Siluane, cupressum: 20
dique deaeque omnes, studium quibus arua tueri,
quique nouas alitis non ullo semine fruges
quique satis largum caelo demittitis imbrem.
tuque adeo, quem mox quae sint habitura deorum

1-24 MPR 6 lumina] 'numina fuit, sed emendauit ipse' DSeru.
7 munere] numine M² 13 fundit Pb, DSeru. ad A. i. 1 (fudit
aquam 'antiquissimi libri plerique' ap. DSeru.) 17 si] seu
Schrader, coll. Theocr. i 124 22 non nullo achv, Seru.

concilia incertum est, urbisne inuisere, Caesar, 25
 terrarumque uelis curam, et te maximus orbis
 auctorem frugum tempestatumque potentem
 accipiat cingens materna tempora myrto ;
 an deus immensi uenias maris ac tua nautae
 numina sola colant, tibi seruiat ultima Thule, 30
 teque sibi generum Tethys emat omnibus undis ;
 anne nouum tardis sidus te mensibus addas,
 qua locus Erigonen inter Chelasque sequentis
 panditur (ipse tibi iam bracchia contrahit ardens
 Scorpius et caeli iusta plus parte reliquit) ; 35
 quidquid eris (nam te nec sperant Tartara regem,
 nec tibi regnandi ueniat tam dira cupido,
 quamuis Elysios miretur Graecia campos
 nec repetita sequi curet Proserpina matrem),
 da facilem cursum atque audacibus adnue coeptis, 40
 ignarosque uiae mecum miseratus agrestis
 ingredi et uotis iam nunc adsuesce uocari.

Vere nouo, gelidus canis cum montibus umor
 liquitur et Zephyro putris se glaeba resoluit,
 depresso incipiat iam tum mihi taurus aratro 45
 ingemere et sulco attritus splendescere uomer.
 illa seges demum uotis respondet auari
 agricolae, bis quae solem, bis frigora sensit ;
 illius immensae ruperunt horrea messes.
 ac prius ignotum ferro quam scindimus aequor, 50
 uentos et uarium caeli praediscere morem
 cura sit ac patrios cultusque habitusque locorum,
 et quid quaeque ferat regio et quid quaeque recuset.
 hic segetes, illic ueniunt felicius uuae,
 arborei fetus alibi atque iniussa uirescunt 55

25-40 *MPR*; 41-55 *AMPR* 25 urbisne *PR*_ω, 'liber manu
 ipsius correctus' teste *Probo ap. Gellium* xiii 21. 4, *Seru.*: urbesne
Mabcrv 35 reliquit *MR*_γ: relinquit *P*_ω, *ps. Probus ad loc.*, *Teren-*
tianus Maurus 1147 36 nec] ne *M*¹ sperant *M*¹*P*¹*Rabcf*:
 sperent *M*²*P*²_ω, *Seru.*, *ps. Probus* 50 at *γ* ignotum] im-
 mensum *DSeru.*

GEORGICON I

gramina. nonne uides, croceos ut Tmolus odores,
 India mittit ebur, molles sua tura Sabaei,
 at Chalybes nudi ferrum uirosaque Pontus
 castorea, Eliadum palmas Epiros equarum?
 continuo has leges aeternaque foedera certis 60
 imposuit natura locis, quo tempore primum
 Deucalion uacuum lapides iactauit in orbem,
 unde homines nati, durum genus. ergo age, terrae
 pingue solum primis extemplo a mensibus anni
 fortes inuertant tauri, glaebasque iacentis 65
 puluerulenta coquat maturis solibus aestas;
 at si non fuerit tellus fecunda, sub ipsum
 Arcturum tenui sat erit suspendere sulco:
 illic, officiant laetis ne frugibus herbae,
 hic, sterilem exiguus ne deserat umor harenam. 70

Alternis idem tonsas cessare noualis
 et segnem patiēre situ durescere campum;
 aut ibi flaua seres mutato sidere farra,
 unde prius laetum siliqua quassante legumen
 aut tenuis fetus uiciae tristisque lupini 75
 sustuleris fragilis calamos siluamque sonantem.
 urit enim lini campum seges, urit auenae,
 urunt Lethaeo perfusa papauera somno;
 sed tamen alternis facilis labor, arida tantum
 ne saturare fimo pingui pudeat sola neue 80
 effetos cinerem immundum iactare per agros.
 sic quoque mutatis requiescunt fetibus arua,
 nec nulla interea est inaratae gratia terrae.
 saepe etiam sterilis incendere profuit agros
 atque leuem stipulam crepitantibus urere flammis: 85
 siue inde occultas uiris et pabula terrae
 pingua concipiunt, siue illis omne per ignem

56-87 <i>AMPR</i> Molos <i>P</i> 64 a <i>om. Abcr</i> semine <i>R</i>	56 Tmolus <i>ω</i> , <i>Seru.</i> , Imolus <i>R</i> : Molus <i>AMesru</i> : 57 mittet <i>P</i> ¹ : mittat <i>M</i> ² <i>cr</i> 66 solibus] frugibus (<i>u.</i> 69) <i>R</i> 81 effectos <i>Ry</i>	60 alternaque <i>P</i> 73 sidere] 82 requiescent <i>R</i>

excoquitur uitium atque exsodat inutilis umor,
 seu pluris calor ille uias et caeca relaxat
 spiramenta, nouas ueniat qua sucus in herbas, 90
 seu durat magis et uenas astringit hiantis,
 ne tenues pluuiæ rapidiue potentia solis
 acrior aut Boreae penetrabile frigus adurat.
 multum adeo, rastris glaebas qui frangit inertis
 uimineasque trahit cratis, iuuat arua, neque illum 95
 flaua Ceres alto nequiquam spectat Olympo;
 et qui, proscisso quæ suscitât aequore terga,
 rursus in obliquum uerso perrumpit aratro
 exercetque frequens tellurem atque imperat aruis.

Umida solstitia atque hiemes orate serenas, 100
 agricolæ; hiberno lætissima puluere farra,
 lætus ager: nullo tantum se Mysia cultu
 iactat et ipsa suas mirantur Gargara messis.
 quid dicam, iacto qui semine comminus arua
 insequitur cumulosque ruit male pinguis harenae, 105
 deinde satis fluuium inducit riuosque sequentis,
 et, cum exustus ager morientibus aestuat herbis,
 ecce supercilio cliuosi tramitis undam
 elicit? illa cadens raucum per leuia murmur
 saxa ciet, scatebrisque arentia temperat arua. 110
 quid qui, ne grauidis procumbat culmus aristis,
 luxuriem segetum tenera depascit in herba,
 cum primum sulcos æquant sata, quique paludis
 collectum umorem bibula deducit harena?
 præsertim incertis si mensibus amnis abundans 115
 exit et obducto late tenet omnia limo,
 unde cauæ tepido sudant umore lacunæ.

Nec tamen, hæc cum sint hominumque bouumque labores
 uersando terram experti, nihil improbus anser

88-119 *AMPR* 102 Mysia *MP¹Rab²rtv*, *Macrob.* v 20. 1,
Non. 340. 33: Moesia *AP²cdefh*, *mauult Seru.* (ita *DSeru.* ad *A.* i
 140) 103 iactet *DSeru. ibid.*, *ps.Probus* mirentur *ps.Probus*
 106 sequentis] fluentes *R* 114 diducit *A*

GEORGICON I

Strymoniaeque grues et amaris intiba fibris 120
 efficiunt aut umbra nocet. pater ipse colendi
 haud facilem esse uiam uoluit, primusque per artem
 mouit agros, curis acuens mortalia corda
 nec torpere graui passus sua regna ueterno.
 ante Iouem nulli subigebant arua coloni: 125
 ne signare quidem aut partiri limite campum
 fas erat; in medium quaerebant, ipsaque tellus
 omnia liberius nullo poscente ferebat.
 ille malum uirus serpentibus addidit atris
 praedarique lupos iussit pontumque moueri, 130
 mellaque decussit foliis ignemque remouit
 et passim riuus currentia uina repressit,
 ut uarias usus meditando extunderet artis
 paulatim, et sulcis frumenti quaereret herbam,
 ut silicis uenis abstrusum excuderet ignem. 135
 tunc alnos primum fluuii sensere cauatas;
 nauita tum stellis numeros et nomina fecit
 Pleiadas, Hyadas, claramque Lycaonis Arcton.
 tum laqueis captare feras et fallere uisco
 inuentum et magnos canibus circumdare saltus; 140
 atque alius latum funda iam uerberat amnem
 alta petens, pelagoque alius trahit umida lina.
 tum ferri rigor atque argutae lammina serrae
 (nam primi cuneis scindebant fissile lignum),
 tum uariae uenere artes. labor omnia uicit 145
 improbus et duris urgens in rebus egestas.
 prima Ceres ferro mortalis uertere terram
 instituit, cum iam glandes atque arbuta sacrae
 deficerent siluae et uictum Dodona negaret.
 mox et frumentis labor additus, ut mala culmos 150
 esset robigo segnisque horreret in aruis
 carduus; intereunt segetes, subit aspera silua

120-52 *AMPR* 133 extruderet *P*²: excuderet *br*, extuderet
fhy 135 et *A* 139 tunc *M*¹*c*, *Sen. ep.* 90. 11 145 uincit
cd 146 urgens *M*²*P*²*R**ω*: surgens *AM*¹*P*¹*a*

tempus humo tegere et iamdudum incumbere aratris,
dum sicca tellure licet, dum nubila pendent.
uere fabis satio; tum te quoque, medica, putres 215
accipiunt sulci et milio uenit annua cura,
candidus auratis aperit cum cornibus annum
Taurus et auerso cedens Canis occidit astro.
at si triticeam in messem robustaque farra
exercebis humum solisque instabis aristis, 220
ante tibi Eoae Atlantides abscondantur
Cnosiaque ardentis decedat stella Coronae,
debita quam sulcis committas semina quamque
inuitae properes anni spem credere terrae.
multi ante occasum Maiæ coepere; sed illos 225
expectata seges uanis elusit auenis.
si uero uiciamque seres uilemque phaselum
nec Pelusiacæ curam aspernabere lentis,
haud obscura cadens mittet tibi signa Bootes:
incipere et ad medias sementem extende pruinas. 230
Idcirco certis dimensum partibus orbem
per duodena regit mundi sol aureus astra.
quinque tenent caelum zonæ: quarum una corusco
semper sole rubens et torrida semper ab igni;
quam circum extremae dextra laeuæque trahuntur 235
caeruleæ, glacie concretæ atque imbribus atris;
has inter mediamque duæ mortalibus aegris
munere concessæ diuum, et uia secta per ambas,
obliquus qua se signorum uerteret ordo.
mundus, ut ad Scythiam Riphæasque arduus arces 240
consurgit, premitur Libyæ deuexus in Austros.
hic uertex nobis semper sublimis; at illum
sub pedibus Styx atra uidet Manesque profundi.
maximus hic flexu sinuoso elabitur Anguis

213-44 *AMPR* 213 aratris *M¹P¹ω*: rastris *AM²P²Rbd*
218 auerso *APRω*, *ps.Probus*: aduerso *M*, *schol. Bern.*, 'alii' *ap. Seru.*
226 auenis *Pω*, *ps.Probus*, *schol. Bern.*: aristis *AMRa*, *Non. 301. 20*
et 416. 26 229 mittit *AM* 242 at] ad *PRb*

GEORGICON I

circum perque duas in morem fluminis Arctos, 245
 Arctos Oceani metuentis aequore tingi.
 illic, ut perhibent, aut intempesta silet nox
 semper et obtenta densentur nocte tenebrae;
 aut redit a nobis Aurora diemque reducit,
 nosque ubi primus equis Oriens adflauit anhelis 250
 illic sera rubens accendit lumina Vesper.
 hinc tempestates dubio praediscere caelo
 possumus, hinc messisque diem tempusque serendi,
 et quando infidum remis impellere marmor
 conueniat, quando armatas deducere classis, 255
 aut tempestiuam siluis euertere pinum;
 nec frustra signorum obitus speculamur et ortus
 temporibusque parem diuersis quattuor annum.
 Frigidus agricolam si quando continet imber,
 multa, forent quae mox caelo properanda sereno, 260
 maturare datur: durum procudit arator
 uomeris obtunsi dentem, cauat arbore lintres,
 aut pecori signum aut numeros impressit aceruis.
 exacuunt alii uallos furcasque bicornis
 atque Amerina parant lentae retinacula uiti. 265
 nunc facilis rubea texatur fiscina uirga,
 nunc torrete igni fruges, nunc frangite saxo.
 quippe etiam festis quaedam exercere diebus
 fas et iura sinunt: riuos deducere nulla
 religio uetuit, segeti praetendere saepem, 270
 insidias auibus moliri, incendere uepres
 balantumque gregem fluuio mersare salubri.
 saepe oleo tardi costas agitator aselli
 uilibus aut onerat pomis, lapidemque reuertens
 incusum aut atrae massam picis urbe reportat. 275

Ipsa dies alios alio dedit ordine luna

245-76 <i>AMPR</i>	248 densentur <i>PR</i> _ω : densantur <i>AMc</i>	252
praedicere <i>ARb</i>	260 mox] post <i>Mb</i> ?	263 impressat <i>A</i>
266 facili <i>P</i>	Rubea ab oppidi Ruborum nomine <i>Seru.</i> , schol.	
<i>Bern.</i> (cf. <i>ps.</i> <i>Acron.</i> in <i>Hor. serm.</i> i 5. 94); rubea agnoscit <i>DSeru.</i>		
269 diducere <i>Mdfr</i>		

felicis operum. quintam fuge: pallidus Orcus
Eumenidesque satae; tum partu Terra nefando
Coeumque Iapetumque creat saeuumque Typhoea
et coniuratos caelum rescindere fratres. 280

ter sunt conati imponere Pelio Ossam
scilicet atque Ossae frondosum inuoluere Olympum;
ter pater exstructos disiecit fulmine montis.
septima post decimam felix et ponere uitem
et prensos domitare boues et licia telae 285
addere. nona fugae melior, contraria furtis.

Multa adeo gelida melius se nocte dedere
aut cum sole nouo terras inrorat Eous.
nocte leues melius stipulae, nocte arida prata
tondentur, noctes lentus non deficit umor. 290

et quidam seros hiberni ad luminis ignis
peruigilat ferroque faces inspicat acuto.
interea longum cantu solata laborem
arguto coniunx percurrit pectine telas,
aut dulcis musti Volcano decoquit umorem 295
et foliis undam trepidi despumat aëni.

at rubicunda Ceres medio succiditur aestu
et medio tostas aestu terit area fruges.
nudus ara, sere nudus. hiems ignaua colono:
frigoribus parto agricolae plerumque fruuntur 300
mutuaque inter se laeti conuiuia curant.

inuitat genialis hiems curasque resoluit,
ceu pressae cum iam portum tetigere carinae,
puppibus et laeti nautae imposuere coronas.
sed tamen et quernas glandes tum stringere tempus 305

et lauri bacas oleamque cruentaue myrta,
tum gruibus pedicas et retia ponere ceruis
auritosque sequi lepores, tum figere dammas

277-80 *AMPR*; 281-308 *MPR* 277 Orcus *AMR*ω, *Cornutus ap. D.Seru.*: Horcus *P*, *Celsus ibid.* (cf. *Hesiod. opp.* 804): Orchus *Probus ibid.* 282 inuertere *P*¹ 283 deiecit *R* 284 uites *Raer*
288 aut] uel *R* 290 noctis ω(*praeter hr*) 292 peruigilant *P*
296 trepidi *P*²ω, *Seru.*: trepidis *MR*: tepidi *P*¹ 305 tunc *cefh*

GEORGICON I

stuppea torquentem Balearis uerbera fundae,
cum nix alta iacet, glaciem cum flumina trudunt. 310

Quid tempestates autumnī et sidera dicam,
atque, ubi iam breuiorque dies et mollior aestas,
quae uigilanda uiris? uel cum ruit imbriferum uer,
spicea iam campis cum messis inhorruit et cum
frumenta in uiridi stipula lactentia turgent? 315

saepe ego, cum flauis messorem induceret aruis
agricola et fragili iam stringeret hordea culmo,
omnia uentorum concurrere proelia uidi,
quae grauidam late segetem ab radicibus imis
sublimem expulsam eruerent: ita turbine nigro 320

ferret hiems culmumque leuem stipulasque uolantis.
saepe etiam immensum caelo uenit agmen aquarum
et foedam glomerant tempestatem imbribus atris
collectae ex alto nubes; ruit arduus aether
et pluuiā ingenti sata laeta boumque labores 325

diluit; implentur fossae et caua flumina crescunt
cum sonitu feruetque fretis spirantibus aequor.
ipse pater media nimborum in nocte corusca
fulmina molitur dextra, quo maxima motu
terra tremit, fugere ferae et mortalia corda 330

per gentis humilis strauit pauor; ille flagranti
aut Atho aut Rhodopen aut alta Ceraunia telo
deicit; ingeminant Austri et densissimus imber;
nunc nemora ingenti uento, nunc litora plangunt.
hoc metuens caeli mensis et sidera serua, 335

frigida Saturni sese quo stella receptet,
quos ignis caelo Cyllenius erret in orbis.

309-22 *MPR*; 323-37 *MγR* 309 torquentes *R* 315 lactentia
M²Pb(latentia *M¹*): lactantia *ω*, *Seru.*: iacentia *R* 318 con-
surgere *R* 320 sublime *deγ* 321 uolantis] nigrantis *P¹*
327 spumantibus *R* 332 Atho *Valerianus, ut Theocr. vii 77*
(*cf. et A. xii 701*): Athon *codd. (ut Val. Flacc. i 664)* 334 plangunt
γω, 'atiii' *ap. Seru., idem ad A. iii 420*: plangit *MRb, Seru. ad loc.*
337 caelo *M, ps. Probus*: caeli *γRω, Sen. ep. 88. 14, Arus. 484. 9, Seru.*
hic et ad A. iv 239

in primis uenerare deos, atque annua magnae
sacra refer Cereri laetis operatus in herbis
extremae sub casum hiemis, iam uere sereno. 340
tum pingues agni et tum mollissima uina,
tum somni dulces densaeque in montibus umbrae.
cuncta tibi Cererem pubes agrestis adoret:
cui tu lacte fauos et miti dilue Baccho,
terque nouas circum felix eat hostia fruges, 345
omnis quam chorus et socii comitentur ouantes
et Cererem clamore uocent in tecta; neque ante
falces maturis quisquam supponat aristis
quam Cereri torta redimitus tempora quercu
det motus incompositos et carmina dicat. 350

Atque haec ut certis possemus discere signis,
aestusque pluuiasque et agentis frigora uentos,
ipse pater statuit quid menstrua luna moneret,
quo signo caderent Austri, quid saepe uidentes
agricolae propius stabulis armenta tenerent. 355
continuo uentis surgentibus aut freta ponti
incipiunt agitata tumescere et aridus altis
montibus audiri fragor, aut resonantia longe
litora misceri et nemorum increbrescere murmur.
iam sibi tum a curuis male temperat unda carinis, 360
cum medio celeres reuolant ex aequore mergi
clamoremque ferunt ad litora, cumque marinae
in sicco ludunt fulicae, notasque paludes
deserit atque altam supra uolat ardea nubem.
saepe etiam stellas uento impendente uidebis 365
praecipitis caelo labi, noctisque per umbram
flammarum longos a tergo albescere tractus;
saepe leuem paleam et frondes uolitare caducas

338-68 *MyR* 340 casu *Re* 341 tum *MRbr*: tunc
 $\gamma\omega$ agni pingues ω (*praeter br*), *Seru.* 351 possemus *MRbr*:
possimus $\gamma\omega$ discere *M¹ $\gamma\omega$* : dicere *R*: noscere *M^{2r}* 357 arduus
(*A. vii* 624) *R* 360 a curuis *R\omega*, *Arus.* 512. 16: curuis *Myhrs*,
Prisc. xviii 144, *Don. ad Ter. Phorm.* 271, *Seru.* 366 umbram
MyRbr: umbras ω , *Isid. de nat. rerum* 25

GEORGICON I

aut summa nantis in aqua concludere plumas.
 at Boreae de parte trucis cum fulminat et cum 370
 Eurique Zephyrique tonat domus, omnia plenis
 rura natant fossis atque omnis nauita ponto
 umida uela legit. numquam imprudentibus imber
 obfuit: aut illum surgentem uallibus imis
 aëriae fugere grues, aut bucula caelum 375
 suspiciens patulis captauit naribus auras,
 aut arguta lacus circumuolitauit hirundo
 et ueterem in limo ranae cecinere querelam.
 saepius et tectis penetralibus extulit oua
 angustum formica terens iter, et bibit ingens 380
 arcus, et e pastu decedens agmine magno
 coruorum increpuit densis exercitus alis.
 iam uariae pelagi uolucres et quae Asia circum
 dulcibus in stagnis rimantur prata Caystri—
 certatim largos umeris infundere rores, 385
 nunc caput obiectare fretis, nunc currere in undas
 et studio incassum uideas gestire lauandi.
 tum cornix plena pluuiam uocat improba uoce
 et sola in sicca secum spatiat harena.
 ne nocturna quidem carpentes pensa puellae 390
 nesciuere hiemem, testa cum ardente uiderent
 scintillare oleum et putris concrecere fungos.
 Nec minus ex imbri soles et aperta serena
 prospicere et certis poteris cognoscere signis:
 nam neque tum stellis acies obtunsa uidetur, 395
 nec fratris radiis obnoxia surgere Luna,
 tenuia nec lanae per caelum uellera ferri;
 non tepidum ad solem pennas in litore pandunt
 dilectae Thetidi alcyones, non ore solutos
 immundi meminere sues iactare maniplos. 400

369–400 *MyR* 373 prudentibus *M*¹ 383 uariae
MyRdh(uarie *a*): uarias *ω*, 'uera lectio' iudice *Seru.* et quae
ω(etque *ye*), *Seru.*: atque *Madrv*, adque *R* 386 undas *M*¹*ω*:
 undam *M*²*γR*

at nebulae magis ima petunt campoque recumbunt,
 solis et occasum seruans de culmine summo
 nequiquam seros exercet noctua cantus.
 apparet liquido sublimis in aëre Nisus,
 et pro purpureo poenas dat Scylla capillo: 405
 quacumque illa leuem fugiens secat aethera pennis,
 ecce inimicus atrox magno stridore per auras
 insequitur Nisus; qua se fert Nisus ad auras,
 illa leuem fugiens raptim secat aethera pennis.
 tum liquidas corui presso ter gutture uoces 410
 aut quater ingeminant, et saepe cubilibus altis
 nescio qua praeter solitum dulcedine laeti
 inter se in foliis strepitant; iuuat imbribus actis
 progeniem paruam dulcisque reuisere nidos.
 haud equidem credo, quia sit diuinitus illis 415
 ingenium aut rerum fato prudentia maior;
 uerum ubi tempestas et caeli mobilis umor
 mutauere uias et Iuppiter uuidus Austris
 denset erant quae rara modo, et quae densa relaxat,
 uertuntur species animorum, et pectora motus 420
 nunc alios, alios dum nubila uentus agebat,
 concipiunt: hinc ille auium concentus in agris
 et laetae pecudes et ouantes gutture corui.
 Si uero solem ad rapidum lunasque sequentis
 ordine respicies, numquam te crastina fallet 425
 hora, neque insidiis noctis capiere serenae.
 luna reuertentis cum primum colligit ignis,
 si nigrum obscuro comprehenderit aëra cornu,
 maximus agricolis pelagoque parabitur imber;
 at si uirgineum suffuderit ore ruborem, 430
 uentus erit: uento semper rubet aurea Phoebe.

401-31 *MyR* 404 aethere *R* 413 in *om. adefhs*
 418 uias] uices *γ*¹ *ut uid., uaria lectio in a, coniecit Markland ad*
Stat. silu. v 2. 152 uuidus *M: umidus ceteri, Prisc. viii 95, Seru.*
 419 densat *df* 420 pectora *MyRbr: pectore ω* 422 hic *M*¹
 430 aut *M*¹

GEORGICON I

sin ortu quarto (namque is certissimus auctor)
 pura neque obtunsis per caelum cornibus ibit,
 totus et ille dies et qui nascentur ab illo
 exactum ad mensem pluuiâ uentisque carebunt, 435
 uotaque seruati soluent in litore nautae
 Glaucô et Panopeae et Inoo Melicertae.
 sol quoque et exoriens et cum se condet in undas
 signa dabit; solem certissima signa sequentur,
 et quae mane refert et quae surgentibus astris. 440
 ille ubi nascentem maculis uariauerit ortum
 conditus in nubem medioque refugerit orbe,
 suspecti tibi sint imbres: namque urget ab alto
 arboribusque satisque Notus pecorique sinister.
 aut ubi sub lucem densa inter nubila sese 445
 diuersi rumpent radii, aut ubi pallida surget
 Tithoni croceum linquens Aurora cubile,
 heu, male tum mitis defendet pampinus uuas:
 tam multa in tectis crepitans salit horrida grando.
 hoc etiam, emenso cum iam decedit Olympo, 450
 profuerit meminisse magis; nam saepe uidemus
 ipsius in uultu uarios errare colores:
 caernleus pluuiam denuntiat, igneus Euros;
 sin maculae incipiunt rutilo immiscerier igni,
 omnia tum pariter uento nimisque uidebis 455
 feruere: non illa quisquam me nocte per altum
 ire neque a terra moneat conuellere funem.
 at si, cum referetque diem condetque relatum,
 lucidus orbis erit, frustra terrebere nimbis
 et claro siluas cernes Aquilone moueri. 460
 denique, quid Vesper serus uehat, unde serenas
 uentus agat nubes, quid cogitet umidus Auster,

432-62 <i>MyR</i>	434 nascetur <i>R</i>	436 ad litora <i>R</i>
439 sequuntur <i>γR²</i>	440 austris <i>M¹</i>	446 erumpent <i>aev</i> :
rumpunt <i>Rr</i> , <i>Seru. ad A. i 662</i>	surgit <i>Rbdfrrs</i>	448 defendit
<i>cdfv</i>	450 decedit <i>MR</i> : -det ω(decet <i>γc</i>)	454 incipiunt
<i>M¹γRr</i> : -ent <i>M²ω</i>	457 moueat <i>M¹</i>	460 cernes siluas <i>br</i>
461 uehat ω(ueat <i>γ</i>), <i>Rufin. 53. 5</i> : ferat <i>M¹R</i> (uerat <i>M²</i>)		

sol tibi signa dabit. solem quis dicere falsum
audeat? ille etiam caecos instare tumultus
saepe monet fraudemque et operta tumescere bella; 465
ille etiam extincto miseratus Caesare Romam,
cum caput obscura nitidum ferrugine texit
impiaque aeternam timuerunt saecula noctem.
tempore quamquam illo tellus quoque et aequora ponti,
obscenaeque canes importunaeque uolucres 470
signa dabant. quotiens Cyclopum efferuere in agros
uidimus undantem ruptis fornacibus Aetnam,
flammarumque globos liquefactaque uoluere saxa!
armorum sonitum toto Germania caelo
audiit, insolitis tremuerunt motibus Alpes. 475
uox quoque per lucos uulgo exaudita silentis
ingens, et simulacra modis pallentia miris
uisa sub obscurum noctis, pecudesque locutae
(infandum!); sistunt amnes terraeque dehiscunt,
et maestum inlacrimat templis ebur aeraque sudant. 480
proluit insano contorquens uertice siluas
fluuiorum rex Eridanus camposque per omnis
cum stabulis armenta tulit. nec tempore eodem
tristibus aut extis fibrae apparere minaces
aut puteis manare cruor cessauit, et altae 485
per noctem resonare lupis ululantibus urbes.
non alias caelo ceciderunt plura sereno
fulgura nec diri totiens arsere cometae.
ergo inter sese paribus concurrere telis
Romanas acies iterum uidere Philippi; 490
nec fuit indignum superis bis sanguine nostro
Emathiam et latos Haemi pinguescere campos.
scilicet et tempus ueniet, cum finibus illis
agricola incuruo terram molitus aratro
exesa inueniet scabra robigine pila, 495
aut grauibus rastris galeas pulsabit inanis

463-96 *MγR*
γRw, *Isid.* i 37. 12

470 obscenaeque *M* (cf. *A.* vi 257): -nique
475 montibus *M¹R²bdr*

GEORGICON I

grandiaque effossis mirabitur ossa sepulcris.
 di patrii Indigetes et Romule Vestaque mater,
 quae Tuscum Tiberim et Romana Palatia seruas,
 hunc saltem euerso iuuenem succurrere saeclo 500
 ne prohibete. satis iam pridem sanguine nostro
 Laomedontae luimus periuria Troiae;
 iam pridem nobis caeli te regia, Caesar,
 inuidet atque hominum queritur curare triumphos, 504
 quippe ubi fas uersum atque nefas: tot bella per orbem,
 tam multae scelerum facies, non ullus aratro
 dignus honos, squalent abductis arua colonis,
 et curuae rigidum falces conflantur in ensem.
 hinc mouet Euphrates, illinc Germania bellum;
 uicinae ruptis inter se legibus urbes 510
 arma ferunt; saeuit toto Mars impius orbe,
 ut cum carceribus sese effudere quadrigae,
 addunt in spatia, et frustra retinacula tendens
 fertur equis auriga neque audit currus habenas.

497-514 *MyR* 503 caeli nobis *R* 511 improbus *Seru.*
ad E. iv 13 513 in spatia *abdht*, *Quint. viii 3. 78*, *Seru. (cf. Sil.*
Ital. xvi 373): se in spatia *cev*: se in spatio *rs*: spatia *Rf*: spatio *My*

P. VERGILI MARONIS

GEORGICON

LIBER II

HACTENVVS aruorum cultus et sidera caeli;
nunc te, Bacche, canam, nec non siluestria tecum
uirgulta et prolem tarde crescentis oliuae.
huc, pater o Lenaeae: tuis hic omnia plena
muneribus, tibi pampineo grauidus autumnno
florete ager, spumat plenis uindemia labris;
huc, pater o Lenaeae, ueni, nudataque musto
tinge nouo mecum dereptis crura coturnis.

5

Principio arboribus uaria est natura creandis.
namque aliae nullis hominum cogentibus ipsae
sponte sua ueniunt camposque et flumina late
curua tenent, ut molle siler lentaeque genistae,
populus et glauca canentia fronde salicta;
pars autem posito surgunt de semine, ut altae
castaneae, nemorumque Ioui quae maxima frondet
aesculus, atque habitae Graeis oracula quercus.
pullulat ab radice aliis densissima silua,
ut cerasis ulmisque; etiam Parnasia laurus
parua sub ingenti matris se subicit umbra.
hos natura modos primum dedit, his genus omne
siluarum fruticumque uiret nemorumque sacrorum.
sunt alii, quos ipse uia sibi repperit usus:
hic plantas tenero abscindens de corpore matrum
deposuit sulcis, hic stirpes obruit aruo,
quadrifidasque sudes et acuto robore uallos.
siluarumque aliae pressos propaginis arcus

10

15

20

25

1-26 *Mγ* 8 dereptis *adf*: direptis *Mγω*
22 alie *M* (*unde* quas *M*²)

19 subigit *M*

GEORGICON II

exspectant et uiua sua plantaria terra;
 nil radicis egent aliae summumque putator
 haud dubitat terrae referens mandare cacumen.
 quin et caudicibus sectis (mirabile dictu) 30
 truditur e sicco radix oleagina ligno;
 et saepe alterius ramos impune uidemus
 uertere in alterius, mutatamque insita mala
 ferre pirum et prunis lapidosa rubescere corna.

Quare agite o proprios generatim discite cultus, 35
 agricolae, fructusque feros mollite colendo,
 neu segnes iaceant terrae. iuuat Ismara Baccho
 conserere atque olea magnum uestire Taburnum.
 tuque ades inceptumque una decurre laborem,
 o decus, o famae merito pars maxima nostrae, 40
 Maecenas, pelagoque uolans da uela patienti.
 non ego cuncta meis amplecti uersibus opto,
 non, mihi si linguae centum sint oraque centum,
 ferrea uox. ades et primi lege litoris oram;
 in manibus terrae. non hic te carmine ficto 45
 atque per ambages et longa exorsa tenebo.

Sponte sua quae se tollunt in luminis oras,
 infecunda quidem, sed laeta et fortia surgunt;
 quippe solo natura subest. tamen haec quoque, si quis
 inserat aut scrobibus mandet mutata subactis, 50
 exuerint siluestrem animum, cultuque frequenti
 in quascumque uoles artis haud tarda sequentur.
 nec non et, sterilis quae stirpibus exit ab imis,
 hoc faciat, uacuos si sit digesta per agros;
 nunc altae frondes et rami matris opacant 55
 crescentique adimunt fetus uruntque ferentem.
 iam quae seminibus iactis se sustulit arbos,
 tarda uenit seris factura nepotibus umbram,

27-52 *Mγ*; 53-8 *M* 36 fructusque] cultusque *M*¹ 47 oras
*M*¹*γ*: auras *M*²*ω* 52 uoles *Mγ*: uoces *ω*, *Seru.* 53-260 *om.*
γ; *uu.* 53-211 *ex fonte alieno add. manus altera* 54 faciat *M*¹*bdrs*:
 faciet *M*²*ω*, *Seru.*

pomaque degenerant sucos oblita priores
 et turpis auibus praedam fert uua racemos. 60
 scilicet omnibus est labor impendendus, et omnes
 cogendae in sulcum ac multa mercede domandae.
 sed truncis oleae melius, propagine uites
 respondent, solido Paphiae de robore myrtus,
 plantis edurae coryli. nascuntur et ingens 65
 fraxinus Herculeaeque arbos umbrosa coronae,
 Chaonique patris glandes; etiam ardua palma
 nascitur et casus abies uisura marinos.
 inseritur uero et fetu nucis arbutus horrida,
 et steriles platani malos gessere ualentis, 70
 castaneae fagos; ornusque incanuit albo
 flore piri glandemque sues fregere sub ulmis.

Nec modus inserere atque oculos imponere simplex.
 nam qua se medio trudunt de cortice gemmae
 et tenuis rumpunt tunicas, angustus in ipso 75
 fit nodo sinus; huc aliena ex arbore germen
 includunt udoque docent inolescere libro.
 aut rursum enodes trunci resecantur, et alte
 finditur in solidum cuneis uia, deinde feraces
 plantae immittuntur: nec longum tempus, et ingens 80
 exiit ad caelum ramis felicibus arbos,
 miratastque nouas frondes et non sua poma.

Praeterea genus haud unum nec fortibus ulmis
 nec salici lotoque neque Idaeis cyparissis,
 nec pingues unam in faciem nascuntur oliuae, 85
 orchades et radii et amara pausia baca,
 pomaque et Alcinoi siluae, nec surculus idem
 Crustumis Syriisque piris grauibusque volemis.

59-88 *M* 65 edurae *d*, 'alii' *ap. Seru.*: et durae *M* ω , utrum-
 que agnoscunt *schol. Bern.* nascentur *dt* 67 Chaonieque *M*
 69 et] *ex dy, Probus* 228. 9, *Victorinus* 222. 18 'male quidam
 horrens legunt' *Seru.* 71 fagos *M* ω , ut nominatiuus sit *graecus*
 'alii' *ap. Seru.*: fagus *Prisc.* viii 85 78 alta *ad* 81 exilit
Non. 302. 5 (exit 339. 22) 82 miratastque *M*²(-taeque *M*¹?),
Seru. ut uid. (quid ad G. i 103, non liquet): -ta estque *ady*: -tasque ω :
 -turque *e*

GEORGICON II

non eadem arboribus pendet uindemia nostris
 quam Methymnaeo carpit de palmite Lesbos; 90
 sunt Thasiae uites, sunt et Mareotides albae,
 pinguibus hae terris habiles, leuioribus illae,
 et passo psithia utilior tenuisque lageos
 temptatura pedes olim uincturaque linguam,
 purpureae praeciaeque et, quo te carmine dicam, 95
 Rhaetica? nec cellis ideo contende Falernis.
 sunt et Aminneae uites, firmissima uina,
 Tmolius adsurgit quibus et rex ipse Phanaeus,
 argitisque minor, cui non certauerit ulla
 aut tantum fluere aut totidem durare per annos. 100
 non ego te, dis et mensis accepta secundis,
 transierim, Rhodia, et tumidis, bumaste, racemis.
 sed neque quam multae species nec nomina quae sint
 est numerus, neque enim numero comprehendere refert;
 quem qui scire uelit, Libyci uelit aequoris idem 105
 dicere quam multae Zephyro turbentur harenae
 aut, ubi nauigiis uiolentior incidit Eurus,
 nosse quot Ionii ueniant ad litora fluctus.

Nec uero terrae ferre omnes omnia possunt.
 fluminibus salices crassisque paludibus alni 110
 nascuntur, steriles saxosis montibus orni;
 litora myrtetis laetissima; denique apertos
 Bacchus amat collis, Aquilonem et frigora taxi.
 aspice et extremis domitum cultoribus orbem
 Eoasque domos Arabum pictosque Gelonos: 115
 diuisae arboribus patriae. sola India nigrum
 fert hebenum, solis est turea uirga Sabaeis.
 quid tibi odorato referam sudantia ligno
 balsamaque et bacas semper frondentis acanthi?
 quid nemora Aethiopum molli canentia lana, 120
 uelleraque ut foliis depectant tenuia Seres?

89-91 *M*; 92-117 *MV*; 118-121 *M* 97 et] etiam *cehv*
 98 Molius *My(def. V)* 106 dicere *MVω*: discere *de, Col.*
 iii 2. 29 108 quod *V* 121 depectat 'alii' *ap. Seru.,*
ut Seres singularis sit numeri

aut quos Oceano propior gerit India lucos,
 extremi sinus orbis, ubi aëra uincere summum
 arboris haud ullae iactu potuere sagittae?—
 et gens illa quidem sumptis non tarda pharetris. 125
 Media fert tristis sucos tardumque saporem
 felicis mali, quo non praesentius ullum,
 pocula si quando saeuae infecere nouercae,
 [miscueruntque herbas et non innoxia uerba,]
 auxilium uenit ac membris agit atra uenena. 130
 ipsa ingens arbos faciemque simillima lauro,
 et, si non alium late iactaret odorem,
 laurus erat: folia haud ullis labentia uentis,
 flos ad prima tenax; animas et olentia Medi
 ora fouent illo et senibus medicantur anhelis. 135
 Sed neque Medorum siluae ditissima terra
 nec pulcher Ganges atque auro turbidus Hermus
 laudibus Italiae certent, non Bactra neque Indi
 totaque turiferis Panchaia pinguis harenis.
 haec loca non tauri spirantes naribus ignem 140
 inuvertere satis immanis dentibus hydri,
 nec galeis densisque uirum seges horruit hastis;
 sed grauidae fruges et Bacchi Massicus umor
 impleuere; tenent oleae armentaque laeta.
 hinc bellator equus campo sese arduus infert, 145
 hinc albi, Clitumne, greges et maxima taurus
 uictima, saepe tuo perfusi flumine sacro,
 Romanos ad templa deum duxere triumphos.
 hic uer adsidium atque alienis mensibus aestas:
 bis grauidae pecudes, bis pomis utilis arbos. 150
 at rabidae tigres absunt et saeua leonum
 semina, nec miseros fallunt aconita legentis,
 nec rapit immensos orbis per humum neque tanto

122-38 *M*; 139-53 *MP* 122 *proprior Mγ* 124 *haud]*
 aut *Mbry* ullo *Non. 241. 26 (ullae 418. 23)* 129 (= *G. iii 283*)
om. M¹, exhibent ω, interpretantur Seru., schol. Bern., secluserit Heyne
miscuerantque aev 136 *terra] regna M²* 148 *at M¹P*
 151 *rapidae P*

GEORGICON II

squameus in spiram tractu se colligit anguis.
 adde tot egregias urbes operumque laborem, 155
 tot congesta manu praeruptis oppida saxis
 fluminaque antiquos subter labentia muros.
 an mare quod supra memorem, quodque adluit infra?
 anne lacus tantos? te, Lari maxime, teque,
 fluctibus et fremitu adsurgens Benace marino? 160
 an memorem portus Lucrinoque addita claustra
 atque indignatum magnis stridoribus aequor,
 Iulia qua ponto longe sonat unda refuso
 Tyrrhenusque fretis immittitur aestus Auernis?
 haec eadem argenti riuos aerisque metalla 165
 ostendit uenis atque auro plurima fluxit.
 haec genus acre uirum, Marsos pubemque Sabellam
 adsuetumque malo Ligurem Volscosque uerutos
 extulit, haec Decios Marios magnosque Camillos,
 Scipiadas duros bello et te, maxime Caesar, 170
 qui nunc extremis Asiae iam uictor in oris
 imbellem auertis Romanis arcibus Indum.
 salue, magna parens frugum, Saturnia tellus,
 magna uirum: tibi res antiquae laudis et artem
 ingredior sanctos ausus recludere fontis, 175
 Ascraeumque cano Romana per oppida carmen.
 Nunc locus aruorum ingeniis, quae robora cuique,
 quis color et quae sit rebus natura ferendis.
 difficiles primum terrae collesque maligni,
 tenuis ubi argilla et dumosis calculus aruis, 180
 Palladia gaudent silua uiuacis oliuae:
 indicio est tractu surgens oleaster eodem
 plurimus et strati bacis siluestribus agri.
 at quae pinguis humus dulcique uligine laeta,
 quique frequens herbis et fertilis ubere campus, 185
 qualem saepe caua montis conualle solemus

154-86 *MP* 174 artem *P*: artis *Mω* 178 quis] qui *P*¹
 181 gaudent *Pγ*: gaudet *Mω* 184 at quae] atque *ω* (*praeter bdt*)
 186 solemus] uidemus *P*

despicere (huc summis liquuntur rupibus amnes
 felicemque trahunt limum), quique editus Austro
 et filicem curuis inuisam pascit aratris:
 hic tibi praeualidas olim multoque fluentis 190
 sufficiet Baccho uitis, hic fertilis uuae,
 hic laticis, qualem pateris libamus et auro,
 inflauit cum pinguis ebur Tyrrhenus ad aras,
 lancibus et pandis fumantia reddimus exta.
 sin armenta magis studium uitulosque tueri 195
 aut ouium fetum aut urentis culta capellas,
 saltus et saturi petito longinqua Tarenti,
 et qualem infelix amisit Mantua campum
 pascentem niueos herboso flumine cycnos:
 non liquidi gregibus fontes, non gramina deerunt, 200
 et quantum longis carpent armenta diebus
 exigua tantum gelidus ros nocte reponet.
 nigra fere et presso pinguis sub uomere terra
 et cui putre solum (namque hoc imitatur arando),
 optima frumentis: non ullo ex aequore cernes 205
 plura domum tardis decedere plaustra iuuen-
 cis;
 aut unde iratus siluam deuexit arator
 et nemora euertit multos ignaua per annos,
 antiquasque domos auium cum stirpibus imis
 eruit; illae altum nidis petiere relictis, 210
 at rudis enituit impulso uomere campus.
 nam ieiuna quidem cliuosi glarea ruris
 uix humilis apibus casias roremque ministrat;
 et tofus scaber et nigris exesa chelydris
 creta negant alios aequae serpentibus agros 215
 dulcem ferre cibum et curuas praebere latebras.
 quae tenuem exhalat nebulam fumosque uolucris,
 et bibit umorem et, cum uult, ex se ipsa remittit,

187-214 *MP*; 215-18 *MPR* 187 *despicere d f s y* hoc *P*¹
 190 multosque *M* 194 pandis] patulis *M*¹ 196 fetum
Pd: fetus *M*^ω, *Prisc.* v sub *fin.*, *Non.* 206. 5 200 derunt *MPabr*:
 desunt *ω* 202 reponit *Mbc* 204 qui *P* imitatur *M*¹
 212-60 *deest omnino γ*

GEORGICON II

quaeque suo semper uiridi se gramine uestit
 nec scabie et salsa laedit robigine ferrum, 220
 illa tibi laetis intexet uitibus ulmos,
 illa ferax oleo est, illam experiere colendo
 et facilem pecori et patientem uomeris unci.
 talem diues arat Capua et uicina Vesaeuo
 ora iugo et uacuis Clanius non aequus Acerris. 225

Nunc quo quamque modo possis cognoscere dicam.
 rara sit an supra morem si densa requires
 (altera frumentis quoniam fauet, altera Baccho,
 densa magis Cereri, rarissima quaeque Lyaeo),
 ante locum capies oculis, alteque iubebis 230
 in solido puteum demitti, omnemque repones
 rursus humum et pedibus summas aequabis harenas.
 si deerunt, rarum pecorique et uitibus almis
 aptius uber erit; sin in sua posse negabunt
 ire loca et scrobibus superabit terra repletis, 235
 spissus ager: glaebas cunctantis crassaque terga
 exspecta et ualidis terram proscinde iuuencis.
 salsa autem tellus et quae perhibetur amara
 (frugibus infelix ea, nec mansuescit arando
 nec Baccho genus aut pomis sua nomina seruat) 240
 tale dabit specimen. tu spisso uimine qualos
 colaque prelorum fumosis deripe tectis;
 huc ager ille malus dulcesque a fontibus undae
 ad plenum calcentur: aqua eluctabitur omnis
 scilicet et grandes ibunt per uimina guttae; 245
 at sapor indicium faciet manifestus et ora
 tristia temptantum sensu torquebit amaro.
 pinguis item quae sit tellus, hoc denique pacto

219-48 *MPR* 219 uiridi semper ω (*praeter br*) 220 et] aut *M*²
 221 intexit *Pc* 222 oleo *PRadhrs*, *Arus.* 473. 18, *Non.* 500. 28:
 oleae *M* ω 225 ora] *Nola primo edidisse poetam narrant Gell.*
vi 20. 1 et *DSeru.* 227 requires *M*¹*Pbfr*: requiras *M*²*R* ω
 237 exspecta] exerce *R* 247 sensus *t*, *Hyginus* amaro
MPR ω , 'plerique omnes' *ap. Gell.*, *Macrob.* vi 1. 47. 'multi' *ap. Seru.*:
amaror bt, *Gell.* i 21 auctore *Hygino*, 'et uera lectio est' iudice *Seru.*

discimus: haud umquam manibus iactata fatiscit,
 sed picis in morem ad digitos lentescit habendo. 250
 umida maiores herbas alit, ipsaque iusto
 laetior. a, nimium ne sit mihi fertilis illa,
 nec se praeualidam primis ostendat aristis!
 quae grauis est ipso tacitam se pondere prodit, 254
 quaeque levis. promptum est oculis praediscere nigram,
 et quis cui color. at sceleratum exquirere frigus
 difficile est: piceae tantum taxique nocentes
 interdum aut hederæ pandunt uestigia nigrae.

His animaduersis terram multo ante memento
 excoquere et magnos scrobibus concidere montis, 260
 ante supinatas Aquiloni ostendere glaebas
 quam laetum infodias uitis genus. optima putri
 arua solo: id uenti curant gelidaeque pruinae
 et labefacta mouens robustus iugera fossor.
 at si quos haud ulla uiros uigilantia fugit, 265
 ante locum similem exquirunt, ubi prima paretur
 arboribus seges et quo mox digesta feratur,
 mutatam ignorent subito ne semina matrem.
 quin etiam caeli regionem in cortice signant,
 ut, quo quaeque modo steterit, qua parte calores 270
 austrinos tulerit, quae terga obuenterit axi,
 restituant: adeo in teneris consuescere multum est.
 collibus an plano melius sit ponere uitem,
 quaere prius. si pinguis agros metabere campi,
 densa sere (in denso non segnior ubere Bacchus); 275
 sin tumulis accliue solum collisque supinos,
 indulge ordinibus; nec setius omnis in unguem
 arboribus positis secto uia limite quadret:

249-73 MPR; 274-8 MPRV 253 nec] neu M²rs 256 quis
 cui *abc?*f: quis cuique R: quis cuique (G. iii 102) Mc²r, 'male quidam'
ap. Seru. 'excludentes at': quisquis P^ω, Seru. at] et cr?: ac f:
om. ad 259 animam aduersis Pⁱ 260 concidere] circumdare R
 265 at P^ω: ac M: ad R 267 degesta ω(*praeter bt*) ferantur Pⁱ
 268 mutata P, Seru. ad G. ii 27 270-1 steterint . . . tulerint M
 274 campos P

GEORGICON II

ut saepe ingenti bello cum longa cohortis
 explicuit legio et campo stetit agmen aperto, 280
 derectaeque acies ac late fluctuat omnis
 aere renidenti tellus, necdum horrida miscent
 proelia, sed dubius mediis Mars errat in armis.
 omnia sint paribus numeris dimensa uiarum,
 non animum modo uti pascat prospectus inanem, 285
 sed quia non aliter uiris dabit omnibus aequas
 terra, neque in uacuum poterunt se extendere rami.

Forsitan et scrobibus quae sint fastigia quaeras.
 ausim uel tenui uitem committere sulco;
 altior ac penitus terrae defigitur arbor, 290
 aesculus in primis, quae quantum uertice ad auras
 aetherias, tantum radice in Tartara tendit.
 ergo non hiemes illam, non flabra neque imbres
 conuellunt: immota manet multosque nepotes,
 multa uirum uoluens durando saecula uincit, 295
 tum fortis late ramos et bracchia tendens
 huc illuc media ipsa ingentem sustinet umbram.

Neue tibi ad solem uergant uineta cadentem,
 neue inter uitis corylum sere, neue flagella
 summa pete aut summa defringe ex arbore plantas 300
 (tantus amor terrae), neu ferro laede retunso
 semina, neue oleae siluestris insere truncos.
 nam saepe incautis pastoribus excidit ignis,
 qui furtim pingui primum sub cortice tectus
 robora comprehendit, frondesque elapsus in altas 305
 ingentem caelo sonitum dedit; inde secutus
 per ramos uictor perque alta cacumina regnat,
 et totum inuoluit flammis nemus et ruit atram
 ad caelum picea crassus caligine nubem,
 praesertim si tempestas a uertice siluis 310

279-99 *MPRV*; 300-10 *MPR* 282 *renitenti cshrt* 284 *de-*
mensa Mω(praeter ctr) 287 *nec PR* *se om. PR* 290 *ter-*
rae penitus V 292 *radice RVω: radicem MP (cf. A. iv 446)*
 293 *nec Vy* 294 *nepotes MPRb: per annos (G. iv 208) Vωy*
 296 *pandens Vy* 302 *olea M*

incubuit, glomeratque ferens incendia uentus.
hoc ubi, non a stirpe ualent caesaeque reuerti
possunt atque ima similes reuirescere terra;
infelix superat foliis oleaster amaris.

Nec tibi tam prudens quisquam persuadeat auctor 315
tellurem Borea rigidam spirante mouere.
rura gelu tum claudit hiems, nec semine iacto
concretam patitur radicem adfigere terrae.
optima uinetis satio, cum uere rubenti
candida uenit auis longis inuisa colubris, 320
prima uel autumnī sub frigora, cum rapidus Sol
nondum hiemem contingit equis, iam praeterit aestas.
uer adeo frondi nemorum, uer utile siluis,
uere tument terrae et genitalia semina poscunt.
tum pater omnipotens fecundis imbribus Aether 325
coniugis in gremium laetae descendit, et omnis
magnus alit magno commixtus corpore fetus.
auia tum resonant auibus uirgulta canoris,
et Venerem certis repetunt armenta diebus;
parturit almus ager Zephyrique tepentibus auris 330
laxant arua sinus; superat tener omnibus umor,
inque nouos soles audent se gramina tuto
credere, nec metuit surgentis pampinus Austros
aut actum caelo magnis Aquilonibus imbrem,
sed trudit gemmas et frondes explicat omnis. 335
non alios prima crescentis origine mundi
inluxisse dies aliumue habuisse tenorem
crediderim: uer illud erat, uer magnus agebat
orbis et hibernis parcebant flatibus Euri,
cum primae lucem pecudes hausere, uirumque 340

311-40 *MPR* 316 mouere *Mω*: moueri *PRbf*, *Non.*
380. 29 317 tum *Pω*: tune *MR* 318 concretum *Mⁱ*
324 pascunt *Mⁱ* 328 tunc *R* 330 Zephyrisque *M* tepen-
tibus *Mt*: trementibus *PRω*, *utrumque schol. Bern.* 332 gramine
P: germina *recc.* (*ex. gr. cod. Lond. regius 15 B. xxi*), *Celsus ap. DSeru.*
336 alias *P* 339 hiberni *M* 340 primum *bfhry*

GEORGICON II

terrea progenies duris caput extulit aruis,
immissaeque ferae siluis et sidera caelo.
nec res hunc tenerae possent perferre laborem,
si non tanta quies iret frigusque caloremque
inter, et exciperet caeli indulgentia terras. 345

Quod superest, quaecumque premes uirgulta per agros
sparge fimo pingui et multa memor occule terra,
aut lapidem bibulum aut squalentis infode conchas;
inter enim labentur aquae, tenuisque subibit
halitus, atque animos tollent sata. iamque reperti 350
qui saxo super atque ingentis pondere testae
urgerent: hoc effusos munimen ad imbris,
hoc, ubi hiulca siti findit Canis aestifer arua.

Seminibus positis superest diducere terram
saepius ad capita et duros iactare bidentis, 355
aut presso exercere solum sub uomere et ipsa
flectere luctantis inter uineta iuuenkos;
tum leuis calamos et rasae hastilia uirgae
fraxineasque aptare sudes furcasque ualentis,
uiribus eniti quarum et contemnere uentos 360
adsuescant summasque sequi tabulata per ulmos.

Ac dum prima nouis adolescit frondibus aetas,
parcendum teneris, et dum se laetus ad auras
palmes agit laxis per purum immissus habenis,
ipsa acie nondum falcis temptanda, sed uncis 365
carpendae manibus frondes interque legendae.
inde ubi iam ualidis amplexae stirpibus ulmos
exierint, tum stringe comas, tum bracchia tonde
(ante reformidant ferrum), tum denique dura

341-51 <i>MPR</i>; 352-69 <i>MPRV</i> <i>inst.</i> ii 10, <i>Seru.</i> (?): <i>ferrea codd.</i> que <i>P</i>, 'prior lectio' teste <i>DSeru.</i> 353 scindit <i>P</i> 359 ualentis <i>MPRω</i>: bicornes (<i>G.</i> i 264) <i>Vdet</i>, <i>utrumque agnoscunt</i> <i>schol. Bern.</i> 362 aestas <i>P</i> 365 acie <i>M¹RV²ω</i>: acies <i>M²PV¹</i>, <i>utrumque Seru. et schol. Bern.</i> 368 tunc . . . tunc <i>MR</i>	341 terrea <i>M²</i>, <i>Lact.</i> 343 sufferre <i>M¹</i> 344 calor- 351 ingenti <i>M¹</i>, <i>Non.</i> 418. 16 354 deducere <i>Mefstvy</i> 358 rassa <i>P</i> 364 aget <i>ω</i>(<i>praeter fht</i>) 369 ne formidant <i>ω</i>(-dent <i>aes</i>)

exerce imperia et ramos compesce fluentis. 370

Texendae saepes etiam et pecus omne tenendum,
praecipue dum frons tenera imprudensque laborum;
cui super indignas hiemes solemque potentem
siluestres uri adsidue capraeque sequaces
inludunt, pascuntur oues auidaeque iuuencae. 375

frigora nec tantum cana concreta pruina
aut grauis incumbens scopulis arentibus aestas,
quantum illi nocuere greges durique uenenum
dentis et admorsu signata in stirpe cicatrix.
non aliam ob culpam Baccho caper omnibus aris 380

caeditur et ueteres ineunt proscaenia ludi,
praemiaque ingeniis pagos et compita circum
Thesidae posuere, atque inter pocula laeti
mollibus in pratis unctos saluere per utres;
nec non Ausonii, Troia gens missa, coloni 385

uersibus incomptis ludunt risuque soluto,
oraeque corticibus sumunt horrenda cauatis,
et te, Bacche, uocant per carmina laeta, tibi
oscilla ex alta suspendunt mollia pinu.
hinc omnis largo pubescit uinea fetu, 390

complentur uallesque cauae saltusque profundi
et quocumque deus circum caput egit honestum.
ergo rite suum Baccho dicemus honorem
carminibus patriis lancesque et liba feremus,
et ductus cornu stabit sacer hircus ad aram 395

pinguique in ueribus torrebimus exta columnis.
Est etiam ille labor curandis uitibus alter,
cui numquam exhausti satis est: namque omne quotannis
terque quaterque solum scindendum glaebaeque uersis
aeternum frangenda bidentibus, omne leuandum 400

370-7 *MPRV*; 378-400 *MPR* 370 ualentis *R* 371 et
om. *Mcr*, *Non.* 412. 8 tuendum *R* 374 capraeque *Mcdv*
379 admorsu *Rb*: amorso *M²*: admorso *cfhtvy*, *Seru.* hic et ad uu.
196, 367: amorso *M¹*: admorsum *P*: admorsus *a?de?rs* 382 in-
geniis *R*, 'quidam' ap. *DSeru.*: ingentis (-tes *cdft*) *MPw*, *Prisc.* ii 35,
Non. 196. 7 (utrum ingentes an in gentes, nulla codicibus auctoritas)

GEORGICON II

fronde nemus. redit agricolis labor actus in orbem,
 atque in se sua per uestigia uoluitur annus.
 ac iam olim, seras posuit cum uinea frondes
 frigidus et siluis Aquilo decussit honorem,
 iam tum acer curas uenientem extendit in annum 405
 rusticus, et curuo Saturni dente relictam
 persequitur uitem attondens fingitque putando.
 primus humum fodito, primus deuecta cremato
 sarmenta, et uallos primus sub tecta referto;
 postremus metito. bis uitibus ingruit umbra, 410
 bis segetem densis obducunt sentibus herbae;
 durus uterque labor: laudato ingentia rura,
 exiguum colito. nec non etiam aspera rusti
 uimina per siluam et ripis fluuialis harundo
 caeditur, incultique exercet cura salicti. 415
 iam uinctae uites, iam falcem arbusta reponunt,
 iam canit effectos extremus uinitor antes;
 sollicitanda tamen tellus puluisque mouendus
 et iam maturis metuendus Iuppiter uuis.

Contra non ulla est oleis cultura, neque illae 420
 procuruam exspectant falcem rastrosque tenacis,
 cum semel haeserunt aruis aurasque tulerunt;
 ipsa satis tellus, cum dente recluditur unco,
 sufficit umorem et grauidas, cum uomere, fruges.
 hoc pinguem et placitam Paci nutritor oliuam. 425

Poma quoque, ut primum truncos sensere ualentis
 et uiris habuere suas, ad sidera raptim
 ui propria nituntur opisque haud indiga nostrae.
 nec minus interea fetu nemus omne grauescit,

401-29 *MPR* 405 extendet *M* 406 rusticus] agricola
R 409 primum *br* 411 inducunt *P* 413 asper *M*¹
 rusti *M*²(etrusci *M*¹)*PR*, *DSeru.*, agnoscunt schol. Bern.: rusci *ω*,
Seru. 414 rupes *P* 416 uinctae *M*¹*Par* 417 ef-
 fectus est, 'melius' iudice *Seru.*: effetos *d* extremos *acesvy*, *Seru.*
 420 nonnulla *Ry*, 'alii' *ap. Seru.* 425 placidam *adt*, *Gramm.*
 nutritor *M*²*Rω*, *Gramm.*, *Seru.*: -tur *M*¹*Pb*?, utrumque schol. Bern.
 426 uncus *P*

sanguineisque inculta rubent auitaria baxis. 430
 tondentur cytisi, taedas silua alta ministrat,
 pascunturque ignes nocturni et lumina fundunt.
 et dubitant homines serere atque impendere curam?
 quid maiora sequar? salices humilesque genistae,
 aut illae pecori frondem aut pastoribus umbram 435
 sufficiunt saepemque satis et pabula melli.
 et iuuat undantem buxo spectare Cytorum
 Naryciaeque picis lucos, iuuat arua uidere
 non rastris, hominum non ulli obnoxia curae.
 ipsae Caucasio steriles in uertice siluae, 440
 quas animosi Euri adsidue franguntque feruntque,
 dant alios aliae fetus, dant utile lignum
 nauigiis pinus, domibus cedrumque cupressosque;
 hinc radios triuere rotis, hinc tympana plaustreis
 agricolae, et pandas ratibus posuere carinas. 445
 uiminibus salices fecundae, frondibus ulmi,
 at myrtus ualidis hastilibus et bona bello
 cornus; Ituraeos taxi torquentur in arcus.
 nec tiliae leues aut torno rasile buxum
 non formam accipiunt ferroque cauantur acuto, 450
 nec non et torrentem undam leuis innatat alnus
 missa Pado, nec non et apes examina condunt
 corticibusque cauis uitiosaeque ilicis aluo.
 quid memorandum aequae Baccheia dona tulerunt?
 Bacchus et ad culpam causas dedit; ille furentis 455
 Centauros leto domuit, Rhoecumque Pholumque
 et magno Hylaeum Lapithis cratere minantem.
 O fortunatos nimium, sua si bona norint,
 agricolas! quibus ipsa procul discordibus armis
 fundit humo facilem uictum iustissima tellus. 460
 si non ingentem foribus domus alta superbis
 mane salutantum totis uomit aedibus undam,

430-62 MPR 433 u. om. M, eiecit Ribbeck 435 illae]
 tiliae 'multi' ap. Seru. umbram (u. 58) MPt: umbras (G. iv 146)
 Rω 443 pinos MRω 453 alueo R 454 aequae] et quae
 'alii' ap. Seru. 456 Rhoetumque MRω

GEORGICON II

nec uarios inhiant pulchra testudine postis
 inlusasque auro uestis Ephyreiaque aera,
 alba neque Assyrio fucatur lana ueneno, 465
 nec casia liquidi corrumpitur usus oliui;
 at secura quies et nescia fallere uita,
 diues opum uariarum, at latis otia fundis,
 speluncae uiuique lacus, at frigida tempe
 mugitusque boum mollesque sub arbore somni 470
 non absunt; illic saltus ac lustra ferarum
 et patiens operum exiguoque adsueta iuuentus,
 sacra deum sanctique patres; extrema per illos
 Iustitia excedens terris uestigia fecit.

Me uero primum dulces ante omnia Musae, 475
 quarum sacra fero ingenti percussus amore,
 accipiant caelique uias et sidera monstrent,
 defectus solis uarios lunaeque labores;
 unde tremor terris, qua ui maria alta tumescant
 obicibus ruptis rursusque in se ipsa residant, 480
 quid tantum Oceano properent se tingere soles
 hiberni, vel quae tardis mora noctibus obstet.
 sin has ne possim naturae accedere partis
 frigidus obstiterit circum praecordia sanguis,
 rura mihi et rigui placeant in uallibus amnes, 485
 flumina amem siluasque inglorius. o ubi campi
 Spercheosque et uirginibus bacchata Lacaenis
 Taygeta! o qui me gelidis conuallibus Haemi
 sistat, et ingenti ramorum protegat umbra!
 felix qui potuit rerum cognoscere causas 490
 atque metus omnis et inexorabile fatum

463-91 *MPR* 464 inlusasque *M²ω*: inclusasque *M¹PRa*,
 'male quidam' *ap. Seru.*, agnoscunt *schol. Bern.* 465 nec *R, DSeru.*
ad A. iv 137 467 uitam *PRachrsu* 469 at *Pω*, ad *R*: et *Mcy*
 472 exiguoque *MPRbr, Macrob. vi 2. 4*: paruoque (*A. ix 607*) *ωγ, Non.*
 433. 16, *Prisc. xviii 183, Seru.* 476 percussus (*A. ix 197*)
M¹PRr: percussus (*A. i 513, viii 121*) *M²ω* 488 conualli-
 bus *Me?*, -imus *P*: in uallibus *Rω* (*quid r, latet*) 491 inelucta-
 bile factum *R*

subiecit pedibus strepitumque Acherontis auari:
 fortunatus et ille deos qui nouit agrestis
 Panaque Siluanumque senem Nymphasque sorores.
 illum non populi fasces, non purpura regum 495
 flexit et infidos agitans discordia fratres,
 aut coniurato descendens Dacus ab Histro,
 non res Romanae perituraque regna; neque ille
 aut doluit miserans inopem aut inuidit habenti.
 quos rami fructus, quos ipsa uolentia rura 500
 sponte tulere sua, carpsit, nec ferrea iura
 insanumque forum aut populi tabularia uidit.
 sollicitant alii remis freta caeca, ruuntque
 in ferrum, penetrant aulas et limina regum;
 hic petit excidiis urbem miserosque penatis, 505
 ut gemma bibat et Sarrano dormiat ostro;
 condit opes alius defossoque incubat auro;
 hic stupet attonitus rostris, hunc plausus hiantem
 per cuneos geminatus enim plebisque patrumque
 corripuit; gaudent perfusi sanguine fratrum, 510
 exsilioque domos et dulcia limina mutant
 atque alio patriam quaerunt sub sole iacentem.
 agricola incuruo terram dimouit aratro:
 hic anni labor, hinc patriam paruosque nepotes
 sustinet, hinc armenta bouum meritosque iuuenkos. 515
 nec requies, quin aut pomis exuberet annus
 aut fetu pecorum aut Cerealis mergite culmi,
 prouentuque oneret sulcos atque horrea uincat.
 uenit hiems: teritur Sicyonia baca trapetis,
 glande sues laeti redeunt, dant arbuta siluae; 520
 et uarios ponit fetus autumnus, et alte
 mitis in apricis coquitur uindemia saxis.

492-522 *MPR* 502 insanumue *R* 506 indormiat
*M*¹ 512 quaerunt patriam *P*, *Porphyrio ad Hor. carm. ii 16. 18*
 513 dimouit] molitus (*G. i 494*) *M* 514 'aliter hic' γ^2 , sicut coniecit
Markland ad Stat. silu. i 2. 144 coll. G. iii 288: hinc codd., Seru.
 nepotes] penates (*A. viii 543*) *M* 515 hic *M* 518 atque]
 aut *M*¹

GEORGICON II

interea dulces pendent circum oscula nati,
 casta pudicitiam seruat domus, ubera uaccae
 lactea demittunt, pinguesque in gramine laeto 525
 inter se aduersis luctantur cornibus haedi.
 ipse dies agitat festos fususque per herbam,
 ignis ubi in medio et socii cratera coronant,
 te libans, Lenaeae, uocat pecorisque magistris
 uelocis iaculi certamina ponit in ulmo, 530
 corporaque agresti nudant praedura palaestra.
 hanc olim ueteres uitam coluere Sabini,
 hanc Remus et frater; sic fortis Etruria creuit
 scilicet et rerum facta est pulcherrima Roma,
 septemque una sibi muro circumdedit arces. 535
 ante etiam sceptrum Dictaei regis et ante
 impia quam caesis gens est epulata iuuencis,
 aureus hanc uitam in terris Saturnus agebat;
 necdum etiam audierant inflari classica, necdum
 impositos duris crepitare incudibus ensis. 540

Sed nos immensum spatiis confecimus aequor,
 et iam tempus equum fumantia soluere colla.

523-34 <i>MPR</i> ; 535-42 <i>MPRV</i>	525 dimittunt <i>M¹ad</i>
531 nudat <i>cefsu</i> perdura <i>M¹</i> palaestrae <i>M</i>	532 uitam ueteres
<i>P</i> 541 spatii <i>fort. Quint. viii 6. 45, ix 3. 20</i>	542 fumantia
<i>MVω</i> : spumantia <i>PRb</i>	

P. VERGILI MARONIS

GEORGICON

LIBER III

TE quoque, magna Pales, et te memorande canemus
pastor ab Amphryso, uos, siluae amnesque Lycaeï.
cetera, quae uacuas tenuissent carmine mentes,
omnia iam uulgata: quis aut Eurysthea durum
aut inlaudati nescit Busiridis aras? 5
cui non dictus Hylas puer et Latonia Delos
Hippodameque umeroque Pelops insignis eburno,
acer equis? temptanda uia est, qua me quoque possim
tollere humo uictorque uirum uolitare per ora.
primus ego in patriam mecum, modo uita supersit, 10
Aonio rediens deducam uertice Musas;
primus Idumaeas referam tibi, Mantua, palmas,
et uiridi in campo templum de marmore ponam
propter aquam, tardis ingens ubi flexibus errat
Mincius et tenera praetexit harundine ripas. 15
in medio mihi Caesar erit templumque tenebit:
illi uictor ego et Tyrio conspectus in ostro
centum quadriugos agitabo ad flumina currus.
cuncta mihi Alpheum linquens lucosque Molorchi
cursibus et crudo decernet Graecia caestu. 20
ipse caput tonsae foliis ornatus oliuae
dona feram. iam nunc sollemnis ducere pompas
ad delubra iuuat caesosque uidere iuuenços,
uel scaena ut uersis discedat frontibus utque

1-12 *FMPRV*; 13-21 *FMPR*; 22-4 *MPR* 3 carmine *F²P*,
'ut puto, rectius' *DSeru.*: carmina *F¹MRVω*, schol. Bern. 5 aras]
arces *M¹* 8 possem *P(def. V)* 12 Idymeas *FMV*
17 illic *R* 19 linquens] pubes *P* 20 duro *R* decernet
F²ω: decernit *F¹M¹PR*: decertet *M²*

GEORGICON III

purpurea intexti tollant aulaea Britanni. 25
 in foribus pugnam ex auro solidoque elephanto
 Gangaridum faciam uictorisque arma Quirini,
 atque hic undantem bello magnumque fluentem
 Nilum ac nauali surgentis aere columnas.
 addam urbes Asiae domitas pulsumque Niphaten 30
 fidentemque fuga Parthum uersisque sagittis;
 et duo rapta manu diuerso ex hoste tropaea
 bisque triumphatas utroque ab litore gentis.
 stabunt et Parii lapides, spirantia signa,
 Assaraci proles demissaeque ab Ioue gentis 35
 nomina, Trosque parens et Troiae Cynthius auctor.
 Inuidia infelix Furias amnemque seuerum
 Cocyti metuet tortosque Ixionis anguis
 immanemque rotam et non exsuperabile saxum.
 interea Dryadum siluas saltusque sequamur 40
 intactos, tua, Maecenas, haud mollia iussa:
 te sine nil altum mens incohat. en age segnis
 rumpe moras; uocat ingenti clamore Cithaeron
 Taygetique canes domitrixque Epidaurus equorum,
 et uox adsensu nemorum ingeminata remugit. 45
 mox tamen ardentis accingar dicere pugnas
 Caesaris et nomen fama tot ferre per annos,
 Tithoni prima quot abest ab origine Caesar.
 Seu quis Olympiacae miratus praemia palmae
 pascit equos, seu quis fortis ad aratra iuuenkos, 50
 corpora praecipue matrum legat. optima toruae
 forma bouis cui turpe caput, cui plurima ceruix,
 et crurum tenuis a mento palearia pendent;
 tum longo nullus lateri modus: omnia magna,
 pes etiam, et camuris hirtae sub cornibus aures. 55
 nec mihi displiceat maculis insignis et albo,

25-56 *MPR* 28 huic *P*¹: huc *P*²? 29 ac] et *R* naualis *P*
 35 gentes *Pbcdv* 38 metuens *P* anguis] orbis (*G. iv 484*) *R*
 48 quot *M*²_ω: quod *M*¹*PRbr* 50 pascet *P* 55 sub] cum
*M*¹ 56 mihi] tibi *M*¹

aut iuga detrectans interdumque aspera cornu
et faciem tauro propior, quaeque ardua tota
et gradiens ima uerrit uestigia cauda.

aetas Lucinam iustosque pati hymenaeos
desinit ante decem, post quattuor incipit annos;
cetera nec feturae habilis nec fortis aratris.

60

interea, superat gregibus dum laeta iuuentas,
solue mares; mitte in Venerem pecuaria primus,
atque aliam ex alia generando suffice prolem.

65

optima quaeque dies miseris mortalibus aeui
prima fugit; subeunt morbi tristisque senectus
et labor, et durae rapit inclementia mortis.

semper erunt quarum mutari corpora malis:
semper enim refce ac, ne post amissa requiras,
ante ueni et subolem armento sortire quotannis.

70

Nec non et pecori est idem dilectus equino:
tu modo, quos in spem statues summittere gentis,
praecipuum iam inde a teneris impende laborem.

continuo pecoris generosi pullus in aruis

75

altius ingreditur et mollia crura reponit;

primus et ire uiam et fluuios temptare minacis
audet et ignoto sese committere ponti,

nec uanos horret strepitus. illi ardua ceruix
argutumque caput, breuis aluus obesaque terga,

80

luxuriatque toris animosum pectus. honesti
spadices glaucique, color deterrimus albis

et giluo. tum, si qua sonum procul arma dedere,
stare loco nescit, micat auribus et tremit artus,

collectumque premens uoluit sub naribus ignem.

85

densa iuba, et dextro iactata recumbit in armo;

at duplex agitur per lumbos spina, cauatque

tellurem et solido grauiter sonat ungula cornu.

57-88 *MPR* 63 iuuentas *M²R_ω*: -tis *P*: -tus *M¹bh*, *Prisc.*
xviii 289 65 alia] aliis *P* 69 mauis *M* 72 delectus *cd*
73 statuis *ω*(*praeter brt*) 77 minantis *P*, *Sen. ep.* 95. 68, *schol.*
Bern. 78 ponti *M²PRab^d*: ponto *M¹ω*, *Senecae codd.*, *schol.*
Bern. 85 fremens *M* 88 sonat] quatit (*A.* viii 596) *R*

GEORGICON III

talīs Amyclaei domitus Pollucis habenis
 Cyllarus et, quorum Grai meminere poetae, 90
 Martis equi biūges et magni currus Achilli.
 talis et ipse iubam ceruice effundit equina
 coniugis aduentu pernix Saturnus, et altum
 Pelion hinnitu fugiens impleuit acuto.

Hunc quoque, ubi aut morbo grauis aut iam segnior annis
 deficit, abde domo, nec turpi ignosce senectae. 96
 frigidus in Venerem senior, frustraue laborem
 ingratum trahit, et, si quando ad proelia uentum est,
 ut quondam in stipulis magnus sine uiribus ignis,
 incassum fuit. ergo animos aeuumque notabis 100
 praecipue: hinc alias artis prolemque parentum
 et quis cuique dolor uicto, quae gloria palmae.
 nonne uides, cum praecipiti certamine campum
 corripuere, ruuntque effusi carcere currus,
 cum spes adrectae iuuenum, exsultantiaue haurit 105
 corda pauor pulsans? illi instant uerbere torto
 et proni dant lora, uolat ui feruidus axis;
 iamque humiles iamque elati sublime uidentur
 aëra per uacuum ferri atque adsurgere in auras.
 nec mora nec requies; at fuluae nimbus harenae 110
 tollitur, umescunt spumis flatuque sequentum:
 tantus amor laudum, tantae est uictoria curae.
 primus Ericthonius currus et quattuor ausus
 iungere equos rapidusque rotis insistere uictor.
 frena Pelethronii Lapithae gyrosque dedere 115
 impositi dorso, atque equitem docuere sub armis
 insultare solo et gressus glomerare superbos.
 aequus uterque labor, aequae iuuenemque magistri
 exquirunt calidumque animis et cursibus acrem,
 quamuis saepe fuga uersos ille egerit hostis 120

89-120 *MPR* 91 Achillis *Radef* 92 effudit *berstv*:
 fundit *c* 95 annis] aetas *R* 99 in om. *M¹y* stipula *R*
 101 partis *P* 109 exsurgere *Ry* 112 tantaest (*uel -ta est*)
MPcetv: tantae est *Rr*: tantae *abdfhs*

et patriam Epirum referat fortisque Mycenae,
Neptunique ipsa deducat origine gentem.

His animaduersis instant sub tempus et omnis
impendunt curas denso distendere pingui,
quem legere ducem et pecori dixere maritum, 125
florentisque secant herbas fluuiosque ministrant
farraque, ne blando nequeat superesse labori
invalidique patrum referant ieiunia nati.
ipsa autem macie tenuant armenta uolentes,
atque, ubi concubitus primos iam nota uoluptas 130
sollicitat, frondesque negant et fontibus arcent.
saepe etiam cursu quatiunt et sole fatigant,
cum grauius tunsis gemit area frugibus, et cum
surgentem ad Zephyrum paleae iactantur inanes.
hoc faciunt, nimio ne luxu obtunsior usus 135
sit genitali aruo et sulcos oblimet inertis,
sed rapiat sitiens Venerem interiusque recondat.

Rursus cura patrum cadere et succedere matrum
incipit. exactis grauidae cum mensibus errant,
non illas grauibas quisquam iuga ducere plaustis, 140
non saltu superare uiam sit passus et acri
carpere prata fuga fluuiosque innare rapacis.
saltibus in uacuis pascunt et plena secundum
flumina, muscus ubi et uiridissima gramine ripa,
speluncaeque tegant et saxea procubet umbra. 145
est lucos Silari circa ilicibusque uirentem
plurimus Alburnum uolitans, cui nomen asilo
Romanum est, oestrum Grai uertere uocantes,
asper, acerba sonans, quo tota exterrita siluis
diffugiunt armenta; furit mugitibus aether 150

121-45 *MPR*; 146-50 *FMPR* 122 gentem] nomen (*A. x* 618) *R*
123 anima aduersis *Mγ*: animum aduersis *P* (*cf. G. ii* 259) 125 pe-
coris dixere magistrum *P* 127 nequeat *M²Ra* (-ans *M¹*): nequeant
Pω 130 uoluntas *P* 141 saltu *ω*, *Seru.*: saltus *MPRr*
agri *Raetvγ* 143 pascant *b²eh*, *DSeru.* 144 gramina ripae *M*
145 procubet] protegit *M¹*: -gat *M²* 146 lucos *M¹ω*: luco *P*:
lucus *FM²Rbc* 150 fugit *Fγ*

GEORGICON III

concussus silvaeque et sicci ripa Tanagri.
 hoc quondam monstro horribilis exercuit iras
 Inachiae Iuno pestem meditata iuuencae.
 hunc quoque (nam mediis feruoribus acrior instat)
 arcebis grauido pecori, armentaque pasces 155
 sole recens orto aut noctem ducentibus astris.

Post partum cura in uitulos traducitur omnis;
 continuoque notas et nomina gentis inurunt,
 et quos aut pecori malint summittere habendo
 aut aris seruare sacros aut scindere terram 160
 et campum horrentem fractis inuvertere glaebis.
 cetera pascuntur uiridis armenta per herbas:
 tu quos ad studium atque usum formabis agrestem
 iam uitulos hortare uiamque insiste domandi,
 dum faciles animi iuuenum, dum mobilis aetas. 165
 ac primum laxos tenui de uimine circlos
 ceruici subnecte; dehinc, ubi libera colla
 seruitio adsuerint, ipsis e torquibus aptos
 iunge pares, et coge gradum conferre iuuenkos;
 atque illis iam saepe rotae ducantur inanes 170
 per terram, et summo uestigia puluere signent.
 post ualido nitens sub pondere faginus axis
 instrepat, et iunctos temo trahat aereus orbis.
 interea pubi indomitae non gramina tantum
 nec uescas salicum frondes uluamque palustrem, 175
 sed frumenta manu carpes sata; nec tibi fetae
 more patrum niuea implebunt mulctraria uaccae,
 sed tota in dulcis consument ubera natos.

Sin ad bella magis studium turmasque ferocis,
 aut Alphea rotis praelabi flumina Pisae 180
 et Iouis in luco currus agitare uolantis,
 primus equi labor est animos atque arma uidere

151-80 <i>FMPR</i> ;	181-2 <i>AFMPR</i>	155 pecoris <i>P</i> pascis <i>F</i>
163 studia <i>FR</i>	166 circos <i>F¹P</i>	175 uluamque] siluamque <i>R</i>
176 nec] sed <i>R</i>	177 mulgaria	<i>Non.</i> 312. 13, <i>agnoscit DSeru.</i>
178 set <i>M</i> : et <i>F</i>	consumant <i>M¹</i>	182 equis <i>M¹</i>

bellantum lituosque pati, tractuque gementem
 ferre rotam et stabulo frenos audire sonantis;
 tum magis atque magis blandis gaudere magistri 185
 laudibus et plausae sonitum ceruicis amare.
 atque haec iam primo depulsus ab ubere matris
 audeat, inque uicem det mollibus ora capistris
 inualidus etiamque tremens, etiam inscius aevi.
 at tribus exactis ubi quarta accesserit aestas, 190
 carpere mox gyrum incipiat gradibusque sonare
 compositis, sinuetque alterna uolumina crurum,
 sitque laboranti similis; tum cursibus auras
 tum uocet, ac per aperta uolans ceu liber habenis
 aequora uix summa uestigia ponat harena: 195
 qualis Hyperboreis Aquilo cum densus ab oris
 incubuit, Scythiaeque hiemes atque arida differt
 nubila; tum segetes altae campique natantes
 lenibus horrescunt flabris, summaeque sonorem
 dant siluae, longique urgent ad litora fluctus; 200
 ille uolat simul arua fuga simul aequora uerrens.
 hinc uel ad Elei metas et maxima campi
 sudabit spatia et spumas aget ore cruentas,
 Belgica uel molli melius feret esseda collo.
 tum demum crassa magnum farragine corpus 205
 crescere iam domitis sinito; namque ante domandum
 ingentis tollent animos, prensique negabunt
 uerbera lenta pati et duris parere lupatis.
 Sed non ulla magis uiris industria firmat
 quam Venerem et caeci stimulos auertere amoris, 210
 siue boum siue est cui gratior usus equorum.
 atque ideo tauros procul atque in sola relegant

183-212 *AFMPR* 188 audiat *F¹M²Rbcr* 189 etiam] atque *M*
 190 accesserit *AMF²ω*: acceperit *PR*: occeperit *F¹* aestas *AF¹P*
Rω: aetas *F²Mbch, Seru.* 194 tum uocet] prouocet *P* 195 ponit
A: ponet *aev* 198 dum *ω(praeter ab)* 202 hinc *M²FRω*:
 hic *AM¹Pbhrt, ps. Acro ad Hor. carm. i 1. 3, ps. Probus, schol. Bern.*
 203 aget *AF²Rω*: agit *F²MP* 204 bellica *M¹P* ferat *A*

GEORGICON III

pascua post montem oppositum et trans flumina lata,
 aut intus clausos satura ad praesepia seruant.
 carpit enim uiris paulatim uritque uidendo 215
 femina, nec nemorum patitur meminisse nec herbae
 dulcibus illa quidem inlecebris, et saepe superbos
 cornibus inter se subigit decernere amantis.
 pascitur in magna Sila formosa iuuenca:
 illi alternantes multa ui proelia miscent 220
 uulneribus crebris; lauit ater corpora sanguis,
 uersaque in obnixos urgentur cornua uasto
 cum gemitu; reboant silvaeque et longus Olympus.
 nec mos bellantis una stabulare, sed alter
 uictus abit longeque ignotis exsulat oris, 225
 multa gemens ignominiam plagasque superbi
 uictoris, tum quos amisit inultus amores,
 et stabula aspectans regnis excessit auitis.
 ergo omni cura uiris exercet et inter
 dura iacet pernox instrato saxa cubili 230
 frondibus hirsutis et carice pastus acuta,
 et temptat sese atque irasci in cornua discit
 arboris obnixus trunco, uentosque lacessit
 ictibus, et sparsa ad pugnam proludit harena.
 post ubi collectum robur uiresque refectae, 235
 signa mouet praecepsque oblitum fertur in hostem:
 fluctus uti medio coepit cum albescere ponto,
 longius ex altoque sinum trahit, utque uolutus
 ad terras immane sonat per saxa neque ipso
 monte minor procumbit, at ima exaestuât unda 240

213-14 *AFMPR*; 215-20 *AMPR*; 221-40 *MPR* 219 Sila *M*²,
Asper 538. 16, 'alii' *ap. Seru., schol. Bern.*: silua *AM*¹*PR* ω , *Arus.*
 497. 28 (*cf. A. xii* 715) 221 lauat *br* 223 resonant *M*
 longus *M*² (longius *M*¹), *Macrob.* vi 4. 21: magnus *PR* ω , *Non.* 79. 8,
Gramm. 225 abiit *R* 230 pernox *schol. in Iuuenalem* viii
 10, 'legunt et pernox sed pernix melius' *DSeru.*: pernix *codd., Non.* 368.
 21 et 444. 12, *Seru. hic et ad A. xi* 718, *schol. Bern.* 235 post] ast
 (*A. iii* 410) *M* refectae *MPb* γ : receptae *R* ω 236 oblicum *M*
 237 uti *PR* ω : ut in *Md* (uti in *b*), *Seru.* medio] primo (*A. vii* 528) *M*²

uerticibus nigramque alte subiectat harenam.

Omne adeo genus in terris hominumque ferarumque
et genus aequoreum, pecudes pictaeque uolucres,
in furias ignemque ruunt: amor omnibus idem.

tempore non alio catulorum oblita leaena 245

saeuior errauit campis, nec funera uulgo
tam multa informes ursi stragemque dedere
per siluas; tum saeuus aper, tum pessima tigris;
heu male tum Libyae solis erratur in agris.

nonne uides ut tota tremor pertemptet equorum 250
corpora, si tantum notas odor attulit auras?

ac neque eos iam frena uirum neque uerbera saeua,
non scopuli rupesque cauae atque obiecta retardant
flumina correptosque unda torquentia montis.

ipse ruit dentesque Sabellicus exacuit sus 255

et pede prosubigit terram, fricat arbore costas
atque hinc atque illinc umeros ad uulnera durat.
quid iuuenis, magnum cui uersat in ossibus ignem
durus amor? nempe abruptis turbata procellis

nocte natat caeca serus freta, quem super ingens 260

porta tonat caeli, et scopulis inlisa reclamant
aequora; nec miseri possunt reuocare parentes,
nec moritura super crudeli funere uirgo.

quid lynces Bacchi uariae et genus acre luporum
atque canum? quid quae imbelles dant proelia cerui? 265

scilicet ante omnis furor est insignis equarum,
et mentem Venus ipsa dedit, quo tempore Glauci
Potniades malis membra absumpsere quadrigae.

illas ducit amor trans Gargara transque sonantem
Ascanium; superant montis et flumina tranant. 270

continuoque auidis ubi subdita flamma medullis
(uere magis, quia uere calor redit ossibus), illae

241-72 *MPR* 241 subiectat *P*ω: subuectat *MR*, *schol. Bern.*
248 siluam ω(*praeter brt*) 249 agris] aruis ω(*praeter br*) 257 ume-
ros *Mrγ*: umerosque *PR*ω 263 supra *P*, *agnoscunt schol. Bern.*
265 quid quae] quidque ω 272 redit calor *R*

GEORGICON III

ore omnes uersae in Zephyrum stant rupibus altis,
exceptantque leuis auras, et saepe sine ullis
coniugiis uento grauidae (mirabile dictu) 275

saxa per et scopulos et depressas conuallis
diffugiunt, non, Eure, tuos neque solis ad ortus,
in Borean Caurumque, aut unde nigerrimus Auster
nascitur et pluuio contristat frigore caelum.

hic demum, hippomanes uero quod nomine dicunt 280
pastores, lentum destillat ab inguine uirus,
hippomanes, quod saepe malae legere nouercae
miscueruntque herbas et non innoxia uerba.

Sed fugit interea, fugit irreparabile tempus,
singula dum capti circumuectamur amore. 285

hoc satis armentis: superat pars altera curae,
lanigeros agitare greges hirtasque capellas;
hic labor, hinc laudem fortes sperate coloni.

nec sum animi dubius uerbis ea uincere magnum
quam sit et angustis hunc addere rebus honorem; 290
sed me Parnasi deserta per ardua dulcis
raptat amor; iuuat ire iugis, qua nulla priorum
Castaliam molli deuertitur orbita cliuo.

nunc, ueneranda Pales, magno nunc ore sonandum.

Incipiens stabulis edico in mollibus herbam 295
carpere ouis, dum mox frondosa reducitur aestas,
et multa duram stipula filicumque manipulis
sternere subter humum, glacies ne frigida laedat
molle pecus scabiemque ferat turpisque podagras.
post hinc digressus iubeo frondentia capris 300

arbuta sufficere et fluuios praebere recentis,
et stabula a uentis hiberno opponere soli
ad medium conuersa diem, cum frigidus olim
iam cadit extremoque inrorat Aquarius anno.

273-84 *MPR*; 285-304 *FMPR* 273 in *Pw*, *Seru.*: *om.* *M*¹: ad
*M*²*R* 274 exceptantque *M*²*Rw*, *Seru.*, *schol. Bern.*: ex(s)pe-
ctantque *M*¹*Pbr* 279 frigore] sidere *R*, *schol. Bern.* 286 superat
est *M*¹ 297 duram *Mw*: dura *F*¹, dura in *F*²: durum *PR*

hae quoque non cura nobis leuiore tuendae, 305
 nec minor usus erit, quamuis Milesia magno
 uellera mutantur Tyrios incocta rubores.
 densior hinc suboles, hinc largi copia lactis;
 quam magis exhausto spumauerit ubere mulctra,
 laeta magis pressis manabunt flumina mammis. 310
 nec minus interea barbas incanaque menta
 Cinyphii tondent hirci saetasque comantis
 usum in castrorum et miseris uelamina nautis.
 pascuntur uero siluas et summa Lycaeï,
 horrentisque rubos et amantis ardua dumos, 315
 atque ipsae memores redeunt in tecta suosque
 ducunt et grauido superant uix ubere limen.
 ergo omni studio glaciem uentosque niualis,
 quo minor est illis curae mortalis egestas,
 auertes, uictumque feres et uirgea laetus 320
 pabula, nec tota claudes faenilia bruma.

At uero Zephyris cum laeta uocantibus aestas
 in saltus utrumque gregem atque in pascua mittet,
 Luciferi primo cum sidere frigida rura
 carpamus, dum mane nouum, dum gramina canent, 325
 et ros in tenera pecori gratissimus herba.
 inde ubi quarta sitim caeli collegerit hora
 et cantu querulae rumpent arbusta cicadae,
 ad puteos aut alta greges ad stagna iubebo
 currentem ilignis potare canalibus undam; 330
 aestibus at mediis umbrosam exquirere uallem,
 sicubi magna Iouis antiquo robore quercus
 ingentis tendat ramos, aut sicubi nigrum

305-33 *FMPR* 305 hae *Pad*: haec *FMR* ω leuiores *bc*
 tuendae *FPRad*f: tuenda *M* ω , et neutrum et femininum agnoscit *DSeru*.
 307 rubores] colores *R* 309 quam] quo *R* ubera *M*¹*Rc*
 310 flumina *FMaehvy*: ubera *PRbcd*f*rt*, *Non.* 341. 3, utrumque *DSeru*.
 312 hirci (cf. *E.* iii 8) *F* 314 siluae *P* 316 inmemores *M*
 323 mittet *M*¹: mittes *ceteri*, *Seru.* (mittis *codd.* *Non.* 348. 16)
 329 ad (*r*⁰)] aut *br* aut] adque *R* iubebo *F*¹*Pr*: iubeto *F*²*MR* ω ,
Non. 216. 37, 'alii' *ap. schol. Bern.* 331 at] aut *F*¹*MPbr*

GEORGICON III

ilicibus crebris sacra nemus accubet umbra ;
 tum tenuis dare rursus aquas et pascere rursus 335
 solis ad occasum, cum frigidus aëra Vesper
 temperat, et saltus reficit iam roscida luna,
 litoraue alcyonen resonant, acalanthida dumi.

Quid tibi pastores Libyae, quid pascua uersu
 prosequar et raris habitata mapalia tectis? 340
 saepe diem noctemque et totum ex ordine mensem
 pascitur itque pecus longa in deserta sine ullis
 hospitiiis: tantum campi iacet. omnia secum
 armentarius Afer agit, tectumque laremque 344
 armaque Amyclaeumque canem Cressamque pharetram ;
 non secus ac patriis acer Romanus in armis
 iniusto sub fasce uiam cum carpit, et hosti
 ante expectatum positus stat in agmine castris.

At non qua Scythiae gentes Maeotiaque unda,
 turbidus et torquens flauentis Hister harenas, 350
 quaque redit medium Rhodope porrecta sub axem.
 illic clausa tenent stabulis armenta, neque ullae
 aut herbae campo apparent aut arbore frondes ;
 sed iacet aggeribus niueis informis et alto
 terra gelu late septemque adsurgit in ulnas. 355
 semper hiems, semper spirantes frigora Cauri ;
 tum Sol pallentis haud umquam discutit umbras,
 nec cum inuectus equis altum petit aethera, nec cum
 praecipitem Oceani rubro lauit aequore currum.
 concrescunt subitae currenti in flumine crustae, 360
 undaque iam tergo ferratos sustinet orbis,
 puppibus illa prius, patulis nunc hospita plaustris ;
 aeraque dissiliunt uulgo, uestesque rigescunt
 indutae, caeduntque securibus umida uina,
 et totae solidam in glaciem uertere lacunae, 365

334-48 *FM* *PR*; 349-50 *MP* *R*; 351-65 *MP* *RV* 335 tunc *R*
 345 crassamque *c*, agnoscunt *schol. Bern.* 347 inuito *F* hosti
*FM*²*Rabhty*, *DSeru.*: hostis *P*: hostem *M*¹*cdefrv* 348 in *om.* *R*
 agmina *P* 352 nec *R* 357 tunc *P* 365 in solidam *R*

stiriaeque impexis induruit horrida barbis.
 interea toto non setius aëre ningit:
 intereunt pecudes, stant circumfusa pruinis
 corpora magna boum, confertoque agmine cerui
 torpent mole noua et summis uix cornibus exstant. 370
 hos non immissis canibus, non cassibus ullis
 puniceaeue agitant pauidos formidine pennae,
 sed frustra oppositum trudentis pectore montem
 comminus obtruncant ferro grauiusque rudentis
 caedunt et magno laeti clamore reportant. 375
 ipsi in defossis specubus secura sub alta
 otia agunt terra, congestaque robora totasque
 aduoluere focis ulmos ignique dedere.
 hic noctem ludo ducunt, et pocula laeti
 fermento atque acidis imitantur uitea sorbis. 380
 talis Hyperboreo Septem subiecta trioni
 gens effrena uirum Riphæo tunditur Euro
 et pecudum fuluis uelatur corpora saetis.

Si tibi lanitium curae, primum aspera silua
 lappaeque tribolique absint; fuge pabula laeta; 385
 continuoque greges uillis lege mollibus albos.
 illum autem, quamuis aries sit candidus ipse,
 nigra subest udo tantum cui lingua palato,
 reice, ne maculis infuscet uellera pullis
 nascentum, plenoque alium circumspice campo. 390
 munere sic niueo lanae, si credere dignum est,
 Pan deus Arcadiae captam te, Luna, fefellit
 in nemora alta uocans; nec tu aspernata uocantem.

At cui lactis amor, cytisum lotosque frequentis
 ipse manu salsasque ferat praesepibus herbas: 395
 hinc et amant fluuios magis, et magis ubera tendunt
 et salis occultum referunt in lacte saporem.

366–97 <i>MPRV</i>	366 <i>u. om. R</i>	369 confectoque <i>RV</i>
372 puniceaeque <i>V</i>	373 sed] et <i>R</i>	374 ruentes <i>Vγ</i>
377 totas (<i>om. -que</i>) <i>bchy</i>	383 uelatur <i>PR, Rufin. 57. 21:</i>	
uelantur <i>Mω(def. V)</i>	395 ipse <i>MVγ: ille PRω</i>	396 et (2 ^o)]
ac <i>ω(praeter b; om. r)</i>		

GEORGICON III

multi etiam excretos prohibent a matribus haedos,
 primaque ferratis praefigunt ora capistris.
 quod surgente die mulsero horisque diurnis, 400
 nocte premunt; quod iam tenebris et sole cadente,
 sub lucem: exportant calathis (adit oppida pastor),
 aut parco sale contingunt hiemique reponunt.

Nec tibi cura canum fuerit postrema, sed una
 uelocis Spartae catulos acremque Molossum 405
 pasce sero pingui. numquam custodibus illis
 nocturnum stabulis furem incursusque luporum
 aut impacatos a tergo horrebis Hiberos.
 saepe etiam cursu timidos agitabis onagros,
 et canibus leporem, canibus uenabere dammas; 410
 saepe uolutabris pulsos siluestribus apros
 latratu turbabis agens, montisque per altos
 ingentem clamore premes ad retia ceruum.

Disce et odoratam stabulis accendere cedrum
 galbaneoque agitare grauis nidore chelydros. 415
 saepe sub immotis praesepibus aut mala tactu
 uipera delituit caelumque exterrita fugit,
 aut tecto adsuetus coluber succedere et umbrae
 (pestis acerba boum) pecorique aspergere uirus
 fouit humum. cape saxa manu, cape robora, pastor, 420
 tollentemque minas et sibila colla tumentem
 deice! iamque fuga timidum caput abdedit alte,
 cum medii nexus extremaeque agmina caudae
 soluuntur, tardosque trahit sinus ultimus orbis.
 est etiam ille malus Calabris in saltibus anguis 425
 squamea conuoluens sublato pectore terga
 atque notis longam maculosus grandibus aluum,
 qui, dum amnes ulli rumpuntur fontibus et dum

398-402 *MPRV*; 403-28 *MPR* 398 etiam *PV?b*: iam *MRω*
 excretos] extremos *P* 402 exportans *Scaliger* 403 'paruo,
alii parco *schol. Bern.* 408 indignatos *M¹* 412 turbaris *P*:
 terrebis *R* 415 galbaneosque *M¹* graui *Non. 315. 6, Seru.*
 416 ignotis *R* 422 namque *P* 423 agmine *R*
 426 pectore] corpore *P*

uere madent udo terrae ac pluuiialibus Austris,
 stagna colit ripisque habitans hic piscibus atram 430
 improbus ingluuiem ranisque loquacibus explet;
 postquam exusta palus terraeque ardore dehiscunt,
 exsilit in siccum, et flammantia lumina torquens
 saeuit agris asperque siti atque exterritus aestu.
 ne mihi tum mollis sub diuo carpere somnos 435
 neu dorso nemoris libeat iacuisse per herbas,
 cum positis nouus exuuiis nitidusque iuuenta
 uoluitur, aut catulos tectis aut ova relinquens,
 arduus ad solem et linguis micat ore trisulcis.
 Morborum quoque te causas et signa docebo. 440
 turpis ouis temptat scabies, ubi frigidus imber
 altius ad uiuum persedit et horrida cano
 bruma gelu, uel cum tonsis inlotus adhaesit
 sudor, et hirsuti secuuerunt corpora uepres.
 dulcibus idcirco fluuiis pecus omne magistri 445
 perfundunt, udisque aries in gurgite uillis
 mersatur, missusque secundo defluit amni;
 aut tonsum tristi contingunt corpus amurca
 et spumas miscent argenti uiuaque sulpura
 Idaeasque pices et pinguis unguine ceras 450
 scillamque elleborosque grauis nigrumque bitumen.
 non tamen ulla magis praesens fortuna laborum est
 quam si quis ferro potuit rescindere summum
 ulceris os: alitur uitium uiuitque tegendo,
 dum medicas adhibere manus ad uulnera pastor 455
 abnegat et meliora deos sedet omina poscens.
 quin etiam, ima dolor balantum lapsus ad ossa
 cum furit atque artus depascitur arida febris,

429-58 *MPR* 429 ac] et *R* 433 exsilit *R*,
 exilit *r*: extulit *M*: exiit *Pw* 435 ne *PRw*, *Quint.* ix. 3. 21,
Probus 251. 11, *Seru. ad G.* ii 475, *schol. Bern.*: nec *May*, *Seru. ad*
loc. 441 ubi] cum *R* 443 inlotus *M¹PR* 444 hirsutis
MR 449 uiuaque sulpura *Macrob.* v 14. 4, *Victorinus* 212. 21,
Seru., *schol. Bern.* (uiua et sulpura *r*): et sulpura uiua *codd.*, 'quidam'
ap. Vict. 452 laborum] malorum *schol. Bern.* 456 et *Pw*:
 aut *MRbcrty* omina *Mdhtv*, *Seru. ut uid.*: omnia *PRw*

GEORGICON III

profuit incensos aestus auertere et inter
ima ferire pedis salientem sanguine uenam, 460
Bisaltæ quo more solent acerque Gelonus,
cum fugit in Rhodopen atque in deserta Getarum,
et lac concretum cum sanguine potat equino.
quam procul aut molli succedere saepius umbræ
uideris aut summas carpentem ignauius herbas 465
extremamque sequi, aut medio procumbere campo
pascentem et serae solam decedere nocti—
continuo culpam ferro compesce, priusquam
dira per incautum serpant contagia uulgus.
non tam creber agens hiemem ruit aequore turbo 470
quam multae pecudum pestes. nec singula morbi
corpora corripunt, sed tota aestiua repente,
spemque gregemque simul cunctamque ab origine gentem.
tum sciat, aërias Alpīs et Norica si quis
castella in tumulis et Iapydis arua Timaui 475
nunc quoque post tanto uideat, desertaque regna
pastorum et longe saltus lateque uacantis.

Hic quondam morbo caeli miseranda coorta est
tempestas totoque autumnī incanduit aestu
et genus omne neci pecudum dedit, omne ferarum, 480
corruitque lacus, infecit pabula tabo.
nec uia mortis erat simplex; sed ubi ignea uenis
omnibus acta sitis miseros adduxerat artus,
rursus abundabat fluidus liquor omniaque in se
ossa minutatim morbo conlapsa trahebat. 485
saepe in honore deum medio stans hostia ad aram,
lanea dum niuea circumdatur infula uitta,
inter cunctantis cecidit moribunda ministros;
aut si quam ferro mactauerat ante sacerdos,

459–89 *MPR* 462 atque] aut *M* 465 aut] et
*M*¹ ignauius] segnius *R* 466 concumbere (*ut E. viii 87*) *P*
469 serpunt *P* 470 aequora *R* 475 Iapydis *Mω, Seru. hic*
et ad A. xi 247: Iapygis PRbry, 'male quidam' ap. Seru. arua *ω:*
arma *MRcλv: ora P* 477 uocantis *MP* 481 corripuitque
P 483 attraxerat *P* 488 magistros *R*

inde neque impositis ardent altaria fibris, 490
nec responsa potest consultus reddere uates,
ac uix suppositi tinguntur sanguine cultri
summaque ieiuna sanie infusatur harena.
hinc laetis uituli uulgo moriuntur in herbis
et dulcis animas plena ad praesepia reddunt; 495
hinc canibus blandis rabies uenit, et quatit aegros
tussis anhela sues ac faucibus angit obesis.
labitur infelix studiorum atque immemor herbae
uictor equus fontisque auertitur et pede terram
crebra ferit; demissae aures, incertus ibidem 500
sudor et ille quidem morituris frigidus; aret
pellis et ad tactum tractanti dura resistit.
haec ante exitium primis dant signa diebus:
sin in processu coepit crudescere morbus,
tum uero ardentes oculi atque attractus ab alto 505
spiritus, interdum gemitu grauis, imaque longo
ilia singultu tendunt, it naribus ater
sanguis, et obsessas fauces premit aspera lingua.
profuit inserto latices infundere cornu
Lenaeos; ea uisa salus morientibus una. 510
mox erat hoc ipsum exitio, furiisque relecti
ardebant, ipsique suos iam morte sub aegra
(di meliora piis, erroremque hostibus illum!)
discissos nudis laniabant dentibus artus.
ecce autem duro fumans sub uomere taurus 515
concidit et mixtum spumis uomit ore cruorem
extremosque ciet gemitus. it tristis arator
maerentem abiungens fraterna morte iuuenicum,
atque opere in medio defixa reliquit aratra.
non umbrae altorum nemorum, non mollia possunt 520
prata mouere animum, non qui per saxa uolutus

490-521 *MPR* 490 nec *M* 499 fortisque *acde* 500 di-
missae *cdh* 501 morituri *M¹y* 506 imaque] altaque *M*
507 it] et *P* 509 insertos *P* 511 exitio hoc ipsum *P*
513 ardoremque *R* 519 reliquit *Pabr, Seru. ad E. ii 70, fortasse*
Don. ad Ter. Andr. 412: relinquit *MRω*

GEORGICON III

purior electro campum petit amnis; at ima
 soluuntur latera, atque oculos stupor urget inertis
 ad terramque fluit deuexo pondere ceruix.
 quid labor aut benefacta iuuant? quid uomere terras 525
 inuertisse grauis? atqui non Massica Bacchi
 munera, non illis epulae nocuere repostae:
 frondibus et uictu pascuntur simplicis herbae,
 pocula sunt fontes liquidi atque exercita cursu
 flumina, nec somnos abrumpit cura salubris. 530
 tempore non alio dicunt regionibus illis
 quaesitas ad sacra boues Iunonis et uris
 imparibus ductos alta ad donaria currus.
 ergo aegre rastris terram rimantur, et ipsis
 unguibus infodiunt fruges, montisque per altos 535
 contenta ceruice trahunt stridentia plaustra.
 non lupo insidias explorat ouilia circum
 nec gregibus nocturnus obambulat: acrior illum
 cura domat; timidi dammae ceruique fugaces
 nunc interque canes et circum tecta uagantur. 540
 iam maris immensi prolem et genus omne natantum
 litore in extremo ceu naufraga corpora fluctus
 proluit; insolitae fugiunt in flumina phocae.
 interit et curuis frustra defensa latebris
 uipera et attoniti squamis astantibus hydri. 545
 ipsis est aër auibus non aequus, et illae
 praecipites alta uitam sub nube relinquunt.
 praeterea iam nec mutari pabula refert,
 quaesitaeque nocent artes; cessare magistri,
 Phillyrides Chiron Amythaoniusque Melampus. 550
 saeuit et in lucem Stygiis emissa tenebris
 pallida Tisiphone Morbos agit ante Metumque,

522-52 <i>MPR</i> 412)] arduos <i>P</i> (cf. <i>Germanici</i> u. 317) 543 flumine <i>acev</i> tibus <i>P</i> mutari iam <i>Macrob.</i> vi 2. 13	534 ipsi <i>Pb</i> 544 deprensa <i>P</i> 548 iam nec mutari <i>MPω</i> : nec iam mutari <i>Rbr</i> : nec 549 cessare <i>Mⁱ</i>	535 altos (<i>u.</i> 537 insidians <i>Rvy</i> 545 astantibus] serpen-

GEORGICON III

inque dies auidum surgens caput altius effert.
 balatu pecorum et crebris mugitibus amnes
 arentesque sonant ripae collesque supini. 555
 iamque cateruatim dat stragem atque aggerat ipsis
 in stabulis turpi dilapsa cadauera tabo,
 donec humo tegere ac foueis abscondere discunt.
 nam neque erat coriis usus, nec uiscera quisquam
 aut undis abolere potest aut uincere flamma; 560
 ne tondere quidem morbo inluuieque peresa
 uellera nec telas possunt attingere putris;
 uerum etiam inuisos si quis temptarat amictus,
 ardentes papulae atque immundus olentia sudor
 membra sequebatur, nec longo deinde moranti 565
 tempore contactos artus sacer ignis edebat.

553-66 <i>MPR</i>	555 horrentes <i>R</i>	557 delapsa <i>behu</i>
563 uerum] quin <i>R</i>	temptaret <i>M</i> ¹	566 contractos <i>Peht</i>

P. VERGILI MARONIS

GEORGICON

LIBER IV

PROTINVS aërii mellis caelestia dona
exsequar: hanc etiam, Maecenas, aspice partem.
admiranda tibi leuium spectacula rerum
magnanimosque duces totiusque ordine gentis
mores et studia et populos et proelia dicam. 5
in tenui labor; at tenuis non gloria, si quem
numina laeua sinunt auditque uocatus Apollo.

Principio sedes apibus statioque petenda,
quo neque sit uentis aditus (nam pabula uenti
ferre domum prohibent) neque oues haedique petulci 10
floribus insultent, aut errans bucula campo
decutiat rorem et surgentis atterat herbas.
absint et picti squalentia terga lacerti
pinguibus a stabulis, meropesque aliaeque uolucres
et manibus Procne pectus signata cruentis; 15
omnia nam late uastant ipsasque uolantis
ore ferunt dulcem nidis immitibus escam.
at liquidi fontes et stagna uirentia musco
adsint et tenuis fugiens per gramina riuus,
palmaque uestibulum aut ingens oleaster inumbret, 20
ut, cum prima noui ducent examina reges
uere suo ludetque fauis emissa iuuentus,
uicina inuitet decedere ripa calori
obuiaque hospitiiis teneat frondentibus arbos.
in medium, seu stabit iners seu profluet umor, 25

1-25 *MPR* 11 campi *P* 14 a] ab *M* 20 aut]
atque *P* obumbret *c*, *Col.* ix 5. 4: adumbret *h* 21 ut] at *P*
23 discedere *R* 25 profuit *P*

transuersas salices et grandia conice saxa,
 pontibus ut crebris possint consistere et alas
 pandere ad aestium solem, si forte morantis
 sparserit aut praeceps Neptuno immerserit Eurus.
 haec circum casiae uirides et olentia late 30
 serpylla et grauius spirantis copia thymbrae
 floreat, inriguumque bibant uiolaria fontem.
 ipsa autem, seu corticibus tibi suta cauatis
 seu lento fuerint aluaria uimine texta,
 angustos habeant aditus; nam frigore mella 35
 cogit hiems, eademque calor liquefacta remittit.
 utraque uis apibus pariter metuenda; neque illae
 nequiquam in tectis certatim tenuia cera
 spiramenta linunt, fucoque et floribus oras
 explent, collectumque haec ipsa ad munera gluten 40
 et uisco et Phrygiae seruant pice lentius Idae.
 saepe etiam effossis, si uera est fama, latebris
 sub terra fouere larem, penitusque repertae
 pumicibusque cauis exesaeque arboris antro.
 tu tamen et leui rimosa cubilia limo 45
 ungue fouens circum, et raras superinice frondes.
 neu propius tectis taxum sine, neue rubentis
 ure foco cancos, altae neu crede paludi,
 aut ubi odor caeni grauis aut ubi concaua pulsu
 saxa sonant uocisque offensa resultat imago. 50

Quod superest, ubi pulsam hiemem sol aureus egit
 sub terras caelumque aestiua luce reclusit,
 illae continuo saltus siluasque peragrant
 purpureosque metunt flores et flumina libant
 summa leues. hinc nescio qua dulcedine laetae 55
 progeniem nidosque fouent, hinc arte recentis
 excudunt ceras et mella tenacia fingunt.
 hinc ubi iam emissum caueis ad sidera caeli
 nare per aestatem liquidam suspexeris agmen

26-36 *MPR*; 37-59 *MP*
 leui: *alii* et leui' *Seru.*

43 fodiere *M*¹, fodere *M*²
 57 excludunt *Pb*[?] 58 hic *P*

45 'e

GEORGICON IV

obscuramque trahi uento mirabere nubem, 60
 contemplator: aquas dulcis et frondea semper
 tecta petunt. huc tu iussos asperge saporēs,
 trita melisphylla et cerinthae ignobile gramen,
 tinnitusque cie et Matris quate cymbala circum:
 ipsae considēt medicatis sedibus, ipsae 65
 intima more suo sese in cunabula condent.

Sin autem ad pugnam exierint—nam saepe duobus
 regibus incessit magno discordia motu,
 continuoque animos uulgi et trepidantia bello
 corda licet longe praesciscere; namque morantis 70
 Martius ille aeris rauci canor increpat, et uox
 auditur fractos sonitus imitata tubarum.
 tum trepidae inter se coeunt pennisque coruscant
 spiculaque exacuunt rostris aptantque lacertos
 et circa regem atque ipsa ad praetoria densae 75
 miscentur magnisque uocant clamoribus hostem.
 ergo ubi uer nactae sudum camposque patentis,
 erumpunt portis, concurritur, aethere in alto
 fit sonitus, magnum mixtae glomerantur in orbem
 praecipitesque cadunt; non densior aëre grando, 80
 nec de concussa tantum pluit ilice glandis.
 ipsi per medias acies insignibus alis
 ingentis animos angusto in pectore uersant,
 usque adeo obnixi non cedere dum grauis aut hos
 aut hos uersa fuga uictor dare terga subegit. 85
 hi motus animorum atque haec certamina tanta
 pulueris exigui iactu compressa quiescent.

Verum ubi ductores acie reuocaueris ambo,
 deterior qui uisus, eum, ne prodigus obsit,
 dede neci; melior uacua sine regnet in aula. 90
 alter erit maculis auro squalentibus ardens—

60–91 *MP* 63 *carmen (E. ix 38) P* 73 *dum P*
 87 *quiescent P ω , DSeru. ad u. 67: -cunt Mabhr* 88 *ambo Mabry,*
Char. 63. 25, DSeru. ad E. vi 18: ambos P ω , utrumque agnoscunt
DSeru. ad loc. et schol. Bern.

nam duo sunt genera: hic melior insignis et ore
 et rutilis clarus squamis; ille horridus alter
 desidia latamque trahens inglorius alium.
 ut binae regum facies, ita corpora plebis: 95
 namque aliae turpes horrent, ceu puluere ab alto
 cum uenit et sicco terram spuit ore uiator
 aridus; elucent aliae et fulgore coruscant
 ardentes auro et paribus lita corpora guttis.
 haec potior suboles, hinc caeli tempore certo 100
 dulcia mella premes, nec tantum dulcia quantum
 et liquida et durum Bacchi domitura saporem.

At cum incerta uolant caeloque examina ludunt
 contemnuntque fauos et frigida tecta relinquunt,
 instabilis animos ludo prohibebis inani. 105
 nec magnus prohibere labor: tu regibus alas
 eripe; non illis quisquam cunctantibus altum
 ire iter aut castris audebit uellere signa.
 inuitent croceis halantes floribus horti
 et custos furum atque auium cum falce saligna 110
 Hellespontiaci seruet tutela Priapi.
 ipse thymum tinosque ferens de montibus altis
 tecta serat late circum, cui talia curae;
 ipse labore manum duro terat, ipse feracis
 figat humo plantas et amicos inriget imbris. 115

Atque equidem, extremo ni iam sub fine laborum
 uela traham et terris festinem aduertere proram,
 forsitan et pinguis hortos quae cura colendi
 ornaret canerem biferique rosaria Paesti,
 quoque modo potis gauderent intiba riuis 120
 et uirides apio ripae, tortusque per herbam
 cresceret in uentrem cucumis; nec sera comantem
 narcissum aut flexi tacuissem uimen acanthi

92-6 *MP*; 97-123 *FMP* 97 terram sicco ω (*praeter br*)
 103 at] aut *P* 105 in stabulis *M*¹ 110 furum] frugum *M*¹
 112 tinosque *M*¹*P*, agnoscit *DSer.*: pinos *M*²*F* ω (*cf. u. 141*)
 113 circum late *P* 114 'tenaces: alii feraces' *schol. Bern.*
 122 sero *acv*

GEORGICON IV

pallentisque hederas et amantis litora myrtos.
 namque sub Oebaliae memini me turribus arcis, 125
 qua niger umectat flauentia culta Galaesus,
 Corycium uidisse senem, cui pauca relict
 iugera ruris erant, nec fertilis illa iuuencis
 nec pecori opportuna seges nec commoda Baccho.
 hic rarum tamen in dumis olus albaque circum 130
 lilia uerbenasque premens uescumque papauer
 regum aequabat opes animis, seraque reuertens
 nocte domum dapibus mensas onerabat inemptis.
 primus uere rosam atque autumno carpere poma,
 et cum tristis hiems etiamnum frigore saxa 135
 rumperet et glacie cursus frenaret aquarum,
 ille comam mollis iam tondebat hyacinthi
 aestatem increpitans seram Zephyrosque morantis.
 ergo apibus fetis idem atque examine multo
 primus abundare et spumantia cogere pressis 140
 mella fauis; illi tiliae atque uberrima tinus,
 quotque in flore nouo pomis se fertilis arbor
 induerat, totidem autumno matura tenebat.
 ille etiam seras in uersum distulit ulmos
 eduramque pirum et spinos iam pruna ferentis 145
 iamque ministrantem platanum potantibus umbras.
 uerum haec ipse equidem spatiis exclusus iniquis
 praetereo atque aliis post me memoranda relinquo.
 Nunc age, naturas apibus quas Iuppiter ipse
 addidit expediam, pro qua mercede canoros 150
 Curetum sonitus crepitantiaque aera secutae

124 *FMP*; 125-51 *MP* 124 pallentis (*om. -que*) *F* 125 arcis
P, *Arus.* 491. 10, *ps. Probus*, *DSeru.*: altis *M*² ω (autis *M*¹), *Agroec.*
 118. 3, *Seru. hic et ad A.* ii 12 132 animo *adfhr* 135 etiam
 nunc ω (*praeter r*) 137 iam *Mbfry*: iam tum *P* ω acanthi
 (achanti) *acdet* 139 idem atque] idemque *P* 141 illic *P*,
agnoscunt schol. Bern. tilia *M* tinus *M*¹: pinus *M*²*P* ω , 'ipsius
autem manu duplex fuit scriptura somniatur *DSeru.* (*cf. u.* 112)
 144 in uentum *P* 147 ipsa *M*¹ quidem *abcd* 148 me
codd. b et h correctores ferc aequales (ita Col. x 5): om. ceteri (com-
memoranda cdt)

Dictaeo caeli regem pauere sub antro.
 solae communis natos, consortia tecta
 urbis habent magnisque agitant sub legibus aeuum,
 et patriam solae et certos nouere penatis; 155
 uenturaeque hiemis memores aestate laborem
 experiuntur et in medium quaesita reponunt.
 namque aliae uictu inuigilant et foedere pacto
 exercentur agris; pars intra saepta domorum
 narcissi lacrimam et lentum de cortice gluten 160
 prima fauis ponunt fundamina, deinde tenacis
 suspendunt ceras; aliae spem gentis adultos
 educunt fetus; aliae purissima mella
 stipant et liquido distendunt nectare cellas;
 sunt quibus ad portas cecidit custodia sorti, 165
 inque uicem speculantur aquas et nubila caeli,
 aut onera accipiunt uenientum, aut agmine facto
 ignauum fucos pecus a praesepibus arcent:
 feruet opus, redolentque thymo fragrantia mella.
 ac ueluti lentis Cyclopes fulmina massis 170
 cum properant, alii taurinis follibus auras
 accipiunt redduntque, alii stridentia tingunt
 aera lacu; gemit impositis incudibus Aetna;
 illi inter sese magna ui bracchia tollunt
 in numerum, uersantque tenaci forcipe ferrum: 175
 non aliter, si parua licet componere magnis,
 Cecropias innatus apes amor urget habendi
 munere quamque suo. grandaeuis oppida curae
 et munire fauos et daedala fingere tecta.
 at fessae multa referunt se nocte minores, 180
 crura thymo plenae; pascuntur et arbuta passim
 et glaucas salices casiamque crocumque rubentem
 et pinguem tiliam et ferrugineos hyacinthos.

152 *MP*; 153-74 *FMP*; 175-80 *MP*; 181-3 *MPR* 154 magnis
 (*om. -que*) *P* 163 durissima *M*¹ 169 feruit *F*¹, *DSeru.*
 fragrantia *FMbc?hty*: flagrantia *Padefru* (*cf. A. i 436*) 170 lenti
*F*¹: lente *P* 173 Aet(h)na *Mwy*: antrum (*A. viii 451*) *FPdf*
 181 plena *acdf*

GEORGICON IV

omnibus una quies operum, labor omnibus unus:
 mane ruunt portis, nusquam mora; rursus easdem 185
 Vesper ubi e pastu tandem decedere campis
 admonuit, tum tecta petunt, tum corpora curant;
 fit sonitus, mussantque oras et limina circum.
 post, ubi iam thalamis se composuere, siletur
 in noctem, fessosque sopor suus occupat artus. 190
 nec uero a stabulis pluuiâ impendente recedunt
 longius, aut credunt caelo aduentantibus Euris,
 sed circum tutae sub moenibus urbis aquantur
 excursusque brevis temptant, et saepe lapillos,
 ut cumbae instabiles fluctu iactante saburram, 195
 tollunt, his sese per inania nubila librant.

Illum adeo placuisse apibus mirabere morem,
 quod neque concubitu indulgent, nec corpora segnes
 in Venerem soluunt aut fetus nixibus edunt;
 uerum ipsae e foliis natos, e suauibus herbis 200
 ore legunt, ipsae regem paruosque Quirites
 sufficiunt, aulasque et cerea regna refingunt.
 saepe etiam duris errando in cotibus alas
 attriuere, ultroque animam sub fasce dedere:
 tantus amor florum et generandi gloria mellis. 205
 ergo ipsas quamuis angusti terminus aevi
 excipiat (neque enim plus septima ducitur aestas),
 at genus immortale manet, multosque per annos
 stat fortuna domus, et aui numerantur auorum.

Praeterea regem non sic Aegyptus et ingens 210
 Lydia nec populi Parthorum aut Medus Hydaspes
 obseruant. rege incolumi mens omnibus una est;
 amisso rupere fidem, constructaque mella
 diripuere ipsae et cratis soluere fauorum.
 ille operum custos, illum admirantur et omnes 215

184-215 *MPR* 185 numquam *P* 187 tum (2°) tunc
MP 195 stabiles *M¹γ* flatu *P* 198 neque] nec *Mω*
 199 nexibus *M²P¹Rr* 200 e (1°) *MRbrγ*: om. *Pω* e (2°) *MPf*:
 sed *R*: et *ωγ* 202 refingunt *Rbdf*: relingunt *P*: refingunt *Mωγ*,
Seru. 211 Parthorum populi (om. nec) *cd* aut] et *M¹*

circumstant fremitu denso stipantque frequentes,
et saepe attollunt umeris et corpora bello
obiectant pulchramque petunt per uulnera mortem.

His quidam signis atque haec exempla secuti
esse apibus partem diuinæ mentis et haustus 220
aetherios dixere; deum namque ire per omnis
terrasque tractusque maris caelumque profundum;
hinc pecudes, armenta, uiros, genus omne ferarum,
quemque sibi tenuis nascentem arcessere uitas:
scilicet huc reddi deinde ac resoluta referri 225
omnia, nec morti esse locum, sed uiua uolare
sideris in numerum atque alto succedere caelo.

Si quando sedem augustam seruataque mella
thesauris relines, prius haustu sparsus aquarum
ora foue, fumosque manu praetende sequacis. 230
bis grauidos cogunt fetus, duo tempora messis:
Taygete simul os terris ostendit honestum
Pleas et Oceani spretos pede reppulit amnis,
aut eadem sidus fugiens ubi Piscis aquosi
tristior hibernas caelo descendit in undas. 235
illis ira modum supra est, laesaeque uenenum
morsibus inspirant, et spicula caeca relinquunt
adfixae uenis, animasque in uulnere ponunt.
sin duram metues hiemem parcesque futuro
contusosque animos et res miserabere fractas, 240
at suffire thymo cerasque recidere inanis
quis dubitet? nam saepe fauos ignotus adedit
stelio et lucifugis congesta cubilia blattis

216-43 *MPR* 217 corpora] pectora *P* 221 omnes *codd.*,
Minucius 19. 2, *Aug. c.d.* iv 11, *Seru.*: omnia (*cf. A. vi* 33) *Peerlkamp*
ex Ambrosio de off. i 13 227 succedere] se condere *R*
228 angustam *Racshr* 229 thensauri retines *P* haustu *M*²
(astu *M*¹) *Rbcry*: haustus *Pω* 230 ora foue *M*² *cehr*: ore foue
*Rabvy*² (ora faue *γ*¹), *Seru.*: ore faue *M*¹ *Pdft*, *DSeru.*, 'alii' *ap. Seru.*
manu] sinu *P* 231 fetus] flores *P*, 'flores emendatum fuit'
DSeru. 238 adfixa *achtv* uulnera *Rcy* 239 metuens *Ry*
241 suffire *ωy*, *Prisc.* x 50, *Seru.*: suffere *Pr*: sufferre *MR* thumos
*M*¹ 242 iam *P* adhaesit *R*

GEORGICON IV

immunisque sedens aliena ad pabula fucus;
aut asper crabro imparibus se immiscuit armis, 245
aut dirum tiniae genus aut inuisa Mineruae
laxos in foribus suspendit aranea cassis.

quo magis exhaustae fuerint, hoc acrius omnes
incumbent generis lapsi sarcire ruinas
complebuntque foros et floribus horrea texent. 250

Si uero, quoniam casus apibus quoque nostros
uita tulit, tristi languebunt corpora morbo—
quod iam non dubiis poteris cognoscere signis:
continuo est aegris alius color; horrida uultum
deformat macies; tum corpora luce carentum 255

exportant tectis et tristia funera ducunt;
aut illae pedibus conexae ad limina pendent
aut intus clausis cunctantur in aedibus omnes
ignauaeque fame et contracto frigore pigrae.

tum sonus auditur grauior, tractimque susurrant, 260
frigidus ut quondam siluis immurmurat Auster,
ut mare sollicitum stridit refluentibus undis,
aestuat ut clausis rapidus fornacibus ignis.

hic iam galbaneos suadebo incendere odores
mellaque harundineis inferre canalibus, ultro 265
hortantem et fessas ad pabula nota uocantem.

proderit et tunsum gallae admiscere saporem
arentisque rosas, aut igni pinguia multo
defruta uel psithia passos de uite racemos,
Cecropiumque thymum et graue olentia centaurea. 270

est etiam flos in pratis cui nomen amello
fecere agricolae, facilis quaerentibus herba;
namque uno ingentem tollit de caespite siluam
aureus ipse, sed in foliis, quae plurima circum
funduntur, uiolae subluet purpura nigrae; 275
saepe deum nexis ornatae torquibus arae;

244-76 *MPR* 244 pocula *M*¹ 246 durum *acdf, Non.*
285. 6 251 nostris *R* 259 ignaua *PR* 260 tunc *P*
262 stridit *MPγ*: stridet *Rω*

asper in ore sapor; tonsis in uallibus illum
pastores et curua legunt prope flumina Mellae.
huius odorato radices incoque Baccho
pabulaque in foribus plenis appone canistris. 280

Sed si quem proles subito defecerit omnis
nec genus unde nouae stirpis reuocetur habebit,
tempus et Arcadii memoranda inuenta magistri
pandere, quoque modo caesis iam saepe iuuencis
insincerus apes tulerit cruor. altius omnem 285
expediam prima repetens ab origine famam.
nam qua Pellaei gens fortunata Canopi
accolit effuso stagnantem flumine Nilum
et circum pictis uehitur sua rura phaselis,
quaque pharetratae uicinia Persidis urget, 290
et diuersa ruens septem discurrit in ora 292
usque coloratis amnis deuexus ab Indis, 293
et uiridem Aegyptum nigra fecundat harena, 294
omnis in hac certam regio iacit arte salutem.
exiguus primum atque ipsos contractus in usus 295
eligitur locus; hunc angustique imbrice tecti
parietibusque premunt artis, et quattuor addunt
quattuor a uentis obliqua luce fenestras.
tum uitulus bima curuans iam cornua fronte
quaeritur; huic geminae nares et spiritus oris 300
multa reluctanti obstruitur, plagisque perempto
tunsa per integram soluuntur uiscera pellem.
sic positum in clauso linquunt et ramea costis
subiciunt fragmenta, thymum casiasque recentis.
hoc geritur Zephyris primum impellentibus undas, 305
ante nouis rubeant quam prata coloribus, ante
garrula quam tignis nidum suspendat hirundo.

277-307 MPR 278 et] en M¹ prope] per R Millae MP
280 expone R 281 quem] quidem ω(*praeter rt*) 282 habebis P:
-nis R 291 ante u. 294 collocat R (*aliter positus, iterato et languet*
sententia), ante 293 Mrty, ante 292 Pω 294 iacit M¹ω: iacet
M²PRry 295 in M¹Pa²ht: ad M²Rω, Seru. 301 opsuitur
M, schol. Bern. 306 ante (2°)] et ante M¹R 307 lignis P

GEORGICON IV

interea teneris tepefactus in ossibus umor
aestuatur, et uisenda modis animalia miris,
trunca pedum primo, mox et stridentia pennis, 310
miscentur, tenuemque magis magis aëra carpunt,
donec ut aestiuus effusus nubibus imber
erupere, aut ut neruo pulsante sagittae,
prima leues ineunt si quando proelia Parthi.

Quis deus hanc, Musae, quis nobis extudit artem? 315
unde noua ingressus hominum experientia cepit?
pastor Aristaeus fugiens Peneia Tempe,
amissis, ut fama, apibus morboque fameque,
tristis ad extremi sacrum caput astitit amnis
multa querens, atque hac adfatus uoce parentem: 320
'mater, Cyrene mater, quae gurgitis huius
ima tenes, quid me praeclara stirpe deorum
(si modo, quem perhibes, pater est Thymbraeus Apollo)
inuisum fatis genuisti? aut quo tibi nostri
pulsus amor? quid me caelum sperare iubebas? 325
en etiam hunc ipsum uitae mortalis honorem,
quem mihi uix frugum et pecudum custodia sollers
omnia temptanti extuderat, te matre relinquo.
quin age et ipsa manu felicitis erue siluas,
fer stabulis inimicum ignem atque interfice messis, 330
ure sata et ualidam in uitis molire bipennem,
tanta meae si te ceperunt taedia laudis.'

At mater sonitum thalamo sub fluminis alti
sensit. eam circum Milesia uellera Nymphae
carpebant hyali saturo fucata colore, 335
Drymoque Xanthoque Ligeaque Phyllodoceque,
caesariem effusae nitidam per candida colla, 337

308-37 *MPR* 311 magis ac magis *MRf* captant
*Rc*²(-tunt *c*¹) 313 erupere *Pω*: eripuerunt *R*: erumpere *M*
317 Tempae *ω*(*praeter fhr*) 319 sacrum] placidum (*A. i*
127) *M* 320 affatus hac *cdt* 322 ima] iam *PR* a
stirpe *Ry* 327 ac *br* pecudum *Mω*, *Non.* 158. 37 (pecodum
cy): pecorum *PRbr* 331 ualidam *PRω*, *Arus.* 493. 12: duram
*M*¹ (*cf. A. xi* 651)

Cydippe et flaua Lycorias, altera uirgo, 339
 altera tum primos Lucinae experta labores, 340
 Clioque et Beroe soror, Oceanitides ambae,
 ambae auro, pictis incinctae pellibus ambae,
 atque Ephyre atque Opis et Asia Deiopea
 et tandem positis uelox Arethusa sagittis.
 inter quas curam Clymene narrabat inanem 345
 Volcani, Martisque dolos et dulcia furta,
 aque Chao densos diuum numerabat amores.
 carmine quo captae dum fuis mollia pensa
 deuoluunt, iterum maternas impulit auris
 luctus Aristaei, uitreisque sedilibus omnes 350
 obstipuere; sed ante alias Arethusa sorores
 prospiciens summa flauum caput extulit unda,
 et procul: 'o gemitu non frustra exterrita tanto,
 Cyrene soror, ipse tibi, tua maxima cura,
 tristis Aristaeus Penei genitoris ad undam 355
 stat lacrimans, et te crudelem nomine dicit.'
 huic percussa noua mentem formidine mater
 'duc, age, duc ad nos; fas illi limina diuum
 tangere' ait. simul alta iubet discedere late
 flumina, qua iuuenis gressus inferret. at illum 360
 curuata in montis faciem circumstetit unda
 accepitque sinu uasto misitque sub amnem.
 iamque domum mirans genetricis et umida regna
 speluncisque lacus clausos lucosque sonantis
 ibat, et ingenti motu stupefactus aquarum 365
 omnia sub magna labentia flumina terra
 spectabat diuersa locis, Phasimque Lycumque,
 et caput unde altus primum se erumpit Enipeus,

339-44 *MPR*; 345-68 *GMPR* 338 Niseae Spioque Thalique (*sic*)
 Cymodoceque (= *A.* v 826) *add. acd* 339 Cydippeque *Ry*
 347 aque *Seru. hic et ad E. vii 13: atque codd., Arus. 489. 7* 348 dum
 fusi *G*: fuis dum *M* 350 amnes *M*¹ 360 at] ad *Gy*, *agno-*
scunt schol. Bern. 361 speciem *M* circumstetit *G*: -spicit *P*
 368 primus *M* se *om. adu* erumpit *Mω*: rumpit *Rbcry*: rupit
P(def. G)

GEORGICON IV

unde pater Tiberinus et unde Aniena fluenta
saxosusque sonans Hypanis Mysusque Caicus 370
et gemina auratus taurino cornua uultu
Eridanus, quo non alius per pingua culta
in mare purpureum uiolentior effluit amnis.
postquam est in thalami pendentia pumice tecta
peruentum et nati fletus cognouit inanis 375
Cyrene, manibus liquidos dant ordine fontis
germanae, tonsisque ferunt mantelia uillis;
pars epulis onerant mensas et plena reponunt
pocula, Panchaeis adollescunt ignibus arae.
et mater 'cape Maeonii carchesia Bacchi: 380
Oceano libemus' ait. simul ipsa precatur
Oceanumque patrem rerum Nymphasque sorores,
centum quae siluas, centum quae flumina seruant.
ter liquido ardentem perfundit nectare Vestam,
ter flamma ad summum tecti subiecta reluxit. 385
omine quo firmans animum sic incipit ipsa:
'Est in Carpathio Neptuni gurgite uates
caeruleus Proteus, magnum qui piscibus aequor
et iuncto bipedum curru metitur equorum.
hic nunc Emathiae portus patriamque reuisit 390
Pallenen; hunc et Nymphae ueneramur et ipse
grandaeuus Nereus: nouit namque omnia uates,
quae sint, quae fuerint, quae mox uentura trahantur;
quippe ita Neptuno uisum est, immania cuius
armenta et turpis pascit sub gurgite phocas. 395
hic tibi, nate, prius uinclis capiendus, ut omnem
expediat morbi causam euentusque secundet.
nam sine ui non ulla dabit praecepta, neque illum
orando flectes; uim duram et uincula capto

369-99 *GMPR* 370 'saxosum legendum, non saxosus' *Seru.*;
ita rlv 373 influit ω (*praeter b*), agnoscit *DSeru.* 378 men-
sas] aras (*A. v 101*) *P* 384 perfundit *GM¹PR*: -fudit *M² ω y*,
Seru. 385 sublata *M¹* (*quid Gy, latet*) 393 trahentur *M¹*:
-untur *y* 399 flectes] uinces ω (*praeter brt*)

tende; doli circum haec demum frangentur inanes. 400
 ipsa ego te, medios cum sol accenderit aestus,
 cum sitiunt herbae et pecori iam gratior umbra est,
 in secreta senis ducam, quo fessus ab undis
 se recipit, facile ut somno adgrediare iacentem.
 uerum ubi correptum manibus uinclisque tenebis, 405
 tum uariae eludent species atque ora ferarum.
 fiet enim subito sus horridus atraque tigris
 squamosusque draco et fulua cervice leaena,
 aut acrem flammae sonitum dabit atque ita uinclis
 excidet, aut in aquas tenuis dilapsus abibit. 410
 sed quanto ille magis formas se uertet in omnis
 tam tu, nate, magis contende tenacia uincla,
 donec talis erit mutato corpore qualem
 uideris incepto tegeret cum lumina somno.'

Haec ait et liquidum ambrosiae defundit odorem, 415
 quo totum nati corpus perduxit; at illi
 dulcis compositis spirauit crinibus aura
 atque habilis membris uenit uigor. est specus ingens
 exesi latere in montis, quo plurima uento
 cogitur inque sinus scindit sese unda reductos, 420
 deprensus olim statio tutissima nautis;
 intus se uasti Proteus tegit obice saxi.
 his iuuenem in latebris auersum a lumine Nympha
 conlocat, ipsa procul nebulis obscura resistit.
 iam rapidus torrens sitientis Sirius Indos 425
 ardebat caelo et medium sol igneus orbem
 hauserat, arebant herbae et caua flumina siccis
 faucibus ad limum radii tepefacta coquebant,
 cum Proteus consueta petens e fluctibus antra

400-19 *GMPR*; 420-9 *MPR* 400 frangentur *Mω, Seru.*: -untur
PRcr(def. G) 406 ludent *R*: inludent (*G. i 181*) *b, D.Seru.*
 407 suus *M¹PR(def. G)* 409 sonitum flammae *M* 410 elapsus *G*
 411 uertit *Pc, Aug. c.d. x 10* 412 tam tu *Ribbeck, coll. A. vii 787 et*
Don. ad Ter. Hec. 417: tantu *MP*: tanto *Rω, Seru.*: tantum *b, 'alii' ap.*
Seru.: et -to et -tum agnoscunt *schol. Bern.(def. G)* 415 defundit
Gdehv (defudit *at*, defendit *f*): diffundit *Mbcry*: perfundit *P*: de-
 promit *R* 416 perfudit *R* 423 a om. *Rbr*

ibat ; eum uasti circum gens umida ponti 430
 exsultans rorem late dispergit amarum.
 sternunt se somno diuersae in litore phocae ;
 ipse, uelut stabuli custos in montibus olim,
 Vesper ubi e pastu uitulos ad tecta reducit
 auditisque lupos acuunt balatibus agni, 435
 consedit scopulo medius, numerumque recenset.
 cuius Aristaeo quoniam est oblata facultas,
 uix defessa senem passus componere membra
 cum clamore ruit magno, manicisque iacentem
 occupat. ille suae contra non immemor artis 440
 omnia transformat sese in miracula rerum,
 ignemque horribilemque feram fluuiumque liquentem.
 uerum ubi nulla fugam reperit fallacia, uictus
 in sese redit atque hominis tandem ore locutus
 'nam quis te, iuuenum confidentissime, nostras 445
 iussit adire domos ? quidue hinc petis ?' inquit. at ille:
 'scis, Proteu, scis ipse, neque est te fallere quicquam:
 sed tu desine uelle. deum praecepta secuti
 uenimus hinc lassis quaesitum oracula rebus.'
 tantum effatus. ad haec uates ui denique multa 450
 ardentis oculos intorsit lumine glauco,
 et grauitè frendens sic fatis ora resoluit:
 'Non te nullius exercent numinis irae ;
 magna luis commissà: tibi has miserabilis Orpheus
 haudquaquam ob meritum poenas, ni fata resistant, 455
 suscitât, et rapta grauitè pro coniuge saeuit.
 illa quidem, dum te fugeret per flumina praeceps,
 immanem ante pedes hydram moritura puella
 seruāntem ripas alta non uidit in herba.

430-5 *MPR*; 436-59 *MPRV* 436 circum uasti *M*¹ 431 di-
 spergit *MR*: discerpit *P*: dispersit *ω* 432 diuerso *ω* (*praeter chru*)
 434 uespere *P* 435 auditique *ω* (*praeter brh*) *γ* 436 consedit
*M*¹ *V* *ω* *γ*: -sedit *M*² *PRbr* 438 u. om. *V* 439 uinclisque *aev*
 443 pellacia *aefhrv*, agnoscunt *DSeru.*, schol. *Bern.* 447 quicquam
MRVbdr, 'alii' *ap. Seru.*: cuiquam *P* *ω* *γ* 449 lapsis *Ra*?
 454 luis *MPVbshry*, *Seru.*: lues *R* *ω* 455 ob *MRV* *ω* *γ*, *Prisc.*
xiv 25, Seru.: ad *P* ni] nisi *M*

at chorus aequalis Dryadum clamore supremos 460
impleuit montis; flerunt Rhodopeiae arces
altaque Pangaea et Rhesi Mauortia tellus
atque Getae atque Hebrus et Actias Orithyia.
ipse caua solans aegrum testudine amorem
te, dulcis coniunx, te solo in litore secum, 465
te ueniente die, te decedente canebat.
Taenarias etiam fauces, alta ostia Ditis,
et caligantem nigra formidine lucum
ingressus, Manisque adiit regemque tremendum
nesciaque humanis precibus mansuescere corda. 470
at cantu commotae Erebi de sedibus imis
umbrae ibant tenues simulacraque luce carentum,
quam multa in foliis auium se milia condunt,
Vesper ubi aut hibernus agit de montibus imber,
matres atque uiri defunctaque corpora uita 475
magnanimum heroum, pueri innuptaeque puellae,
impositique rogis iuuenes ante ora parentum,
quos circum limus niger et deformis harundo
Cocytii tardaue palus inamabilis unda
alligat et nouies Styx interfusa coercet. 480
quin ipsae stupuere domus atque intima Leti
Tartara caeruleosque implexae crinibus anguis
Eumenides, tenuitque inhians tria Cerberus ora,
atque Ixionii uento rota constitit orbis.
iamque pedem referens casus euaserat omnis, 485
redditaque Eurydice superas ueniebat ad auras
pone sequens (namque hanc dederat Proserpina legem),
cum subita incautum dementia cepit amantem,
ignoscenda quidem, scirent si ignoscere Manes:
restitit, Eurydicenque suam iam luce sub ipsa 490

460-1 *MPRV*; 462-4 *MyRV*; 465-70 *MyR*; 471-90 *FMyR*
460 supremos *MVωγ, Seru.*: -mo *PR* 461 impleuit *Vb* (cf. *E. vi*
66, *A. v* 239, *x* 220): implerunt *MPRωγ* 473 foliis *FRabder*:
siluis (*A. vi* 309) *Mcfhvγ* 482 caeruleisque *M¹* implexae
M¹tvγ, Seru.: impexae *M², schol. Bern.*: innexae *FR* (cf. *A. vi* 281):
amplexae *ω* (quid *r*, non liquet) 488 subito *Rt*

GEORGICON IV

immemor heu! uictusque animi respexit. ibi omnis
 effusus labor atque immitis rupta tyranni
 foedera, terque fragor stagnis auditus Auernis.
 illa 'quis et me' inquit 'miseram et te perdidit, Orpheu,
 quis tantus furor? en iterum crudelia retro 495
 fata uocant, conditque natantia lumina somnus.
 iamque uale: feror ingenti circumdata nocte
 inualidasque tibi tendens, heu non tua, palmas.'
 dixit et ex oculis subito, ceu fumus in auras
 commixtus tenuis, fugit diuersa, neque illum 500
 prensantem nequiquam umbras et multa uolentem
 dicere praeterea uidit; nec portitor Orci
 amplius obiectam passus transire paludem.
 quid faceret? quo se rapta bis coniuge ferret?
 quo fletu Manis, quae numina uoce moueret? 505
 illa quidem Stygia nabat iam frigida cumba.
 septem illum totos perhibent ex ordine mensis
 rupe sub aëria deserti ad Strymonis undam
 flesse sibi, et gelidis haec euoluisse sub antris
 mulcentem tigris et agentem carmine quercus: 510
 qualis populea maerens philomela sub umbra
 amissos queritur fetus, quos durus arator
 obseruans nido implumis detraxit; at illa
 flet noctem, ramoque sedens miserabile carmen
 integrat, et maestis late loca questibus implet. 515
 nulla Venus, non ulli animum flexere hymenaei:
 solus Hyperboreas glacies Tanaimque niualem
 aruaque Riphaeis numquam uiduata pruinis
 lustrabat, raptam Eurydicen atque inrita Ditis
 dona querens. spretae Ciconum quo munere matres 520
 inter sacra deum nocturnique orgia Bacchi
 discerptum latos iuuenem sparsere per agros.

491-7 *FMγR*; 498-521 *MγR*; 522 *FMγRV* 493 stagni est *R*
 Auernis *Mt*: -ni *FRω* 504 erepta *M²* 505 quo] quos *R* quae]
 qua *cfhtv* moneret *M¹* 509 flesse sibi *R*: fleuisse *Mωγ, Arus.*
 474. 19, *Non.* 526. 7 antris *Mωγ*: astris *Rrv*

tum quoque marmorea caput a cervice reuulsum
gurgite cum medio portans Oeagrius Hebrus
uolueret, Eurydicen uox ipsa et frigida lingua, 525
a miseram Eurydicen! anima fugiente uocabat:
Eurydicen toto referebant flumine ripae.'

Haec Proteus, et se iactu dedit aequor in altum,
quaque dedit, spumantem undam sub uertice torsit.
at non Cyrene, namque ultro adfata timentem: 530
'nate, licet tristis animo deponere curas.

haec omnis morbi causa, hinc miserabile Nymphae,
cum quibus illa choros lucis agitabat in altis,
exitium misere apibus. tu munera supplex

tende petens pacem, et facilis uenerare Napaeas; 535
namque dabunt ueniam uotis, irasque remittent.

sed modus orandi qui sit prius ordine dicam:
quattuor eximios praestanti corpore tauros,
qui tibi nunc uiridis depascunt summa Lycaeï,
delige, et intacta totidem ceruice iuuenças. 540

quattuor his aras alta ad delubra dearum
constitue, et sacrum iugulis demitte cruorem,
corporaue ipsa boum frondoso desere luco.
post, ubi nona suos Aurora ostenderit ortus,
inferias Orphei Lethaea papauera mittes 545

et nigram mactabis ouem, lucumque reuises;
placatam Eurydicen uitula uenerabere caesa.'
haud mora, continuo matris praecepta facessit:
ad delubra uenit, monstratas excitat aras,
quattuor eximios praestanti corpore tauros 550
ducit et intacta totidem ceruice iuuenças.

523-34 *FMγRV*; 535-48 *FGMγRV*; 549 *GMγRV*; 550-1 *GMγR*
523 tunc *R* 524 medius *F* 525-6 uox . . . Eurydicen *om. F*
530 namque est *V* 531 componere *M¹* 538 eximios *Mω*
(u. 550): eximio *RVγ* (*def. FG*) praestantis *R* 540 intacta
MVω, *Macrob.* iii 5. 5, *Seru. ad A.* vi 38: intactas *Rdγ* (*def. FG*)
542 dimitte *Macdvγ* 545 Orphea *R* 548 capessit *Mr, schol.*
Bern. (*quid γ, incertum; def. G*) 550 eximio *Rγ* praestantis *R²*
551 intacta (u. 540) *GM²ω*: -tas *Rdγ*: -to *M¹*

GEORGICON IV

post, ubi nona suos Aurora induxerat ortus,
 inferias Orphei mittit, lucumque reuisit.
 hic uero subitum ac dictu mirabile monstrum
 aspiciunt, liquefacta boum per uiscera toto 555
 stridere apes utero et ruptis efferuere costis,
 immensasque trahi nubes, iamque arbore summa
 confluere et lentis uuam demittere ramis.

Haec super aruorum cultu pecorumque canebam
 et super arboribus, Caesar dum magnus ad altum 560
 fulminat Euphraten bello uictorque uolentis
 per populos dat iura uiamque adfectat Olympo.
 illo Vergilium me tempore dulcis alebat
 Parthenope studiis florentem ignobilis oti,
 carmina qui lusi pastorum audaxque iuuenta, 565
 Tityre, te patulae cecini sub tegmine fagi.

552-66 *GMγR* 558 *dimittere Macdh* 559 *cultus G*
 564 *oti] aeui b?r (A. vii 776)* 566 *cecini patulae R*

P. VERGILI MARONIS

AENEIDOS

LIBER I

ARMA uirumque cano, Troiae qui primus ab oris
Italiam fato profugus Lauiniaque uenit
litora, multum ille et terris iactatus et alto
ui superum, saeuae memorem Iunonis ob iram,
multa quoque et bello passus, dum conderet urbem 5
inferretque deos Latio; genus unde Latinum
Albanique patres atque altae moenia Romae.
Musa, mihi causas memora, quo numine laeso
quidue dolens regina deum tot uoluere casus
insignem pietate uirum, tot adire labores 10
impulerit. tantaene animis caelestibus irae?

Vrbs antiqua fuit (Tyrii tenuere coloni)
Karthago, Italiam contra Tiberinaque longe
ostia, diues opum studiisque asperrima belli,
quam Iuno fertur terris magis omnibus unam 15
posthabitã coluisse Samo. hic illius arma,
hic currus fuit; hoc regnum dea gentibus esse,
si qua fata sinant, iam tum tenditque fouetque.
progeniem sed enim Troiano a sanguine duci
audierat Tyrias olim quae uerteret arces; 20
hinc populum late regem belloque superbum
uenturum excidio Libyae; sic uoluere Parcas.
id metuens ueterisque memor Saturnia belli,
prima quod ad Troiam pro caris gesserat Argis—

1-24 *MγRVp* 2 Lauiniaque *M¹Vp*, *Gell.* x 16. 6
(*cf.* *A.* iv 236), *Tib.*: Lauinaque *γRω*, *Macrob.* v 2. 8, *tegula Italicae*
inuenta (*C.I.L.* ii 4967. 31), *probat Seru.* (*utrumque Gramm.*): Lauinia
M² 15 una *M¹* 18 sinunt *M¹* 21-22 'in Probi
adpuncti sunt editione, teste *DSeru.*

necdum etiam causae irarum saeuique dolores 25
exciderant animo ; manet alta mente repostum
iudicium Paridis spretaeque iniuria formae
et genus inuisum et rapti Ganymedis honores:
his accensa super iactatos aequore toto
Troas, reliquias Danaum atque immitis Achilli, 30
arcebat longe Latio, multosque per annos
errabant acti fati maria omnia circum.
tantae molis erat Romanam condere gentem.

Vix e conspectu Siculae telluris in altum
uela dabant laeti et spumas salis aere ruebant, 35
cum Iuno aeternum seruans sub pectore uulnus
haec secum: 'mene incepto desistere uictam
nec posse Italia Teucrorum auertere regem !
quippe uetor fati. Pallasne exurere classem
Argium atque ipsos potuit sommergere ponto 40
unius ob noxam et furias Aiaceis Oilei ?
ipsa Iouis rapidum iaculata e nubibus ignem
disiecitque rates euertitque aequora uentis,
illum expirantem transfixo pectore flammam
turbine corripuit scopuloque infixit acuto ; 45
ast ego, quae diuum incedo regina Iouisque
et soror et coniunx, una cum gente tot annos
bella gero. et quisquam numen Iunonis adorat
praeterea aut supplex aris imponet honorem ?'

Talia flammato secum dea corde uolutans 50
nimborum in patriam, loca feta furentibus Austris,
Aeoliam uenit. hic uasto rex Aeolus antro
luctantis uentos tempestatesque sonoras
imperio premit ac uinclis et carcere frenat.
illi indignantes magno cum murmure montis 55

25-6 *My RVp* ; 27-55 *My Rp* 25 causa *p?c* 38 Italiam
yR's 44 pectore] tempore *Probus alique, teste DSeru.* 45 infixit
Cornutus ap. DSeru. (cf. A. x 303) 48 adoret *Quint. ix 2. 10,*
Seru. ad G. iv 502, A. ii 79, xii 11 49 inponet *MRpd?*: -nit *γω,*
Tib.: -nat *recc.*

AENEIDOS I

circum claustra fremunt; celsa sedet Aeolus arce
 sceptrum tenens mollitque animos et temperat iras.
 ni faciat, maria ac terras caelumque profundum
 quippe ferant rapidi secum uerrantque per auras;
 sed pater omnipotens speluncis abdedit atris 60
 hoc metuens molemque et montis insuper altos
 imposuit, regemque dedit qui foedere certo
 et premere et laxas sciret dare iussus habenas.
 ad quem tum Iuno supplex his uocibus usa est: 64

‘Aeole (namque tibi diuum pater atque hominum rex
 et mulcere dedit fluctus et tollere uento),
 gens inimica mihi Tyrrhenum nauigat aequor
 Ilium in Italiam portans uictosque penatis:
 incute uim uentis submersasque obrue puppis,
 aut age diuersos et dissice corpora ponto. 70
 sunt mihi bis septem praestanti corpore Nymphae,
 quarum quae forma pulcherrima Deiopea,
 conubio iungam stabili propriamque dicabo,
 omnis ut tecum meritis pro talibus annos
 exigat et pulchra faciat te prole parentem.’ 75

Aeolus haec contra: ‘tuus, o regina, quid optes
 explorare labor; mihi iussa capessere fas est.
 tu mihi quodcumque hoc regni, tu sceptrum Iouemque
 concilias, tu das epulis accumbere diuum
 nimborumque facis tempestatumque potentem.’ 80

Haec ubi dicta, cauum conuersa cuspide montem
 impulit in latus; ac uenti uelut agmine facto,
 qua data porta, ruunt et terras turbine perflant.
 incubuere mari totumque a sedibus imis
 una Eurusque Notusque ruunt creberque procellis 85
 Africus, et uastos uoluunt ad litora fluctus.
 insequitur clamorque uirum stridorque rudentum;
 eripiunt subito nubes caelumque diemque
 Teucrorum ex oculis; ponto nox incubat atra;
 intonuere poli et crebris micat ignibus aether 90

56-90 *MγRp*

70 et] aut *M*

87 rudentem *Mγ*

praesentemque uiris intentant omnia mortem.
 extemplo Aeneae soluuntur frigore membra;
 ingemit et duplicis tendens ad sidera palmas
 talia uoce refert: 'o terque quaterque beati,
 quis ante ora patrum Troiae sub moenibus altis 95
 contigit oppetere! o Danaum fortissime gentis
 Tydide! mene Iliacis occumbere campis
 non potuisse tuaque animam hanc effundere dextra,
 saeuus ubi Aeacidae telo iacet Hector, ubi ingens
 Sarpedon, ubi tot Simois correpta sub undis 100
 scuta uirum galeasque et fortia corpora uoluit!'

Talia iactanti stridens Aquilone procella
 uelum aduersa ferit, fluctusque ad sidera tollit.
 franguntur remi, tum prora auertit et undis
 dat latus, insequitur cumulo praeruptus aquae mons. 105
 hi summo in fluctu pendent; his unda dehiscens
 terram inter fluctus aperit, furit aestus harenis.
 tris Notus abreptas in saxa latentia torquet
 (saxa uocant Itali mediis quae in fluctibus Aras,
 dorsum immane mari summo), tris Eurus ab alto 110
 in breuia et Syrtis urget, miserabile uisu,
 inluditque uadis atque aggere cingit harenae.
 unam, quae Lycios fidumque uehebat Oronten,
 ipsius ante oculos ingens a uertice pontus
 in puppim ferit: excutitur pronusque magister 115
 uoluitur in caput, /ast illam ter fluctus ibidem
 torquet agens circum et rapidus uorat aequore uertex.
 apparent rari nantes in gurgite uasto,
 arma uirum tabulaeque et Troia gaza per undas.
 iam ualidam Ilionei nauem, iam fortis Achatae, 120
 et qua uectus Abas, et qua grandaeus Aletes,
 uicit hiems; laxis laterum compagibus omnes

91-122 *MyRp* 100 undas (*A.* viii 538) *p*, agnoscit
Seru. 103 fluctusque *M²Rbefv*: -tumque *M¹ypacdhrt*
 104 prora *pω*, *Porph.* ad *Hor. serm.* i 3. 55, 'alii' *ap. Seru.*: proram
MyR, Tib. 109 mediis quae *Rbdfrt, Quint.* viii 2. 14: mediisque
Myaceh (aegre legitur *p*) 110 maris summi *Char.* 275. 20

AENEIDOS I

accipiunt inimicum imbrem rimisque fatiscunt.

Interea magno misceri murmure pontum
emissamque hiemem sensit Neptunus et imis 125
stagna refusa uadis, grauiter commotus, et alto
prospiciens summa placidum caput extulit unda.
disiectam Aeneae toto uidet aequore classem,
fluctibus oppressos Troas caelique ruina ;
nec latuere doli fratrem Iunonis et irae. 130

Eurum ad se Zephyrumque uocat, dehinc talia fatur:

‘Tantane uos generis tenuit fiducia uestri?
iam caelum terramque meo sine numine, uenti,
miscere et tantas audetis tollere moles?
quos ego—sed motos praestat componere fluctus. 135
post mihi non simili poena commissa luetis.
maturete fugam regique haec dicite uestro:
non illi imperium pelagi saeuumque tridentem,
sed mihi sorte datum. tenet ille immania saxa,
uestras, Eure, domos ; illa se iactet in aula 140
Aeolus et clauso uentorum carcere regnet.’

Sic ait, et dicto citius tumida aequora placat
collectasque fugat nubes solemque reducit.
Cymothoe simul et Triton adnexus acuto
detrudunt nauis scopulo ; leuat ipse tridenti 145
et uastas aperit Syrtis et temperat aequor
atque rotis summas leuibus perlabitur undas.
ac ueluti magno in populo cum saepe coorta est
seditio saeuitque animis ignobile uulgus
iamque faces et saxa uolant, furor arma ministrat ; 150
tum, pietate grauem ac meritis si forte uirum quem
conspexere, silent arrectisque auribus astant ;
ille regit dictis animos et pectora mulcet:
sic cunctus pelagi cecidit fragor, aequora postquam
prospiciens genitor caeloque inuectus aperto 155

123-28 *MyRp* ; 129-55 *MyR*
i 324: ruinam *γRad*
inuenisse se dicunt *DSeru.*

129 ruina *Mω, Seru. ad G.*
150 ‘*multi non uolant sed uolunt*

flectit equos curruque uolans dat lora secundo.

Defessi Aeneadae quae proxima litora cursu
contendunt petere, et Libyae uertuntur ad oras.
est in secessu longo locus: insula portum
efficit obiectu laterum, quibus omnis ab alto 160
frangitur inque sinus scindit sese unda reductos.
hinc atque hinc uastae rupes geminique minantur
in caelum scopuli, quorum sub uertice late
aequora tuta silent; tum siluis scaena coruscis
desuper, horrentique atrum nemus imminet umbra. 165
fronte sub aduersa scopulis pendentibus antrum;
intus aquae dulces uiuoque sedilia saxo,
Nympharum domus. hic fessas non uincula nauis
ulla tenent, unco non alligat ancora morsu.
huc septem Aeneas collectis nauibus omni 170
ex numero subit, ac magno telluris amore
egressi optata potiuntur Troes harena
et sale tabentis artus in litore ponunt.
ac primum silici scintillam excudit Achates
succepitque ignem foliis atque arida circum 175
nutrimenta dedit rapuitque in fomite flammam.
tum Cererem corruptam undis Cerealiaque arma
expediunt fessi rerum, frugesque receptas
et torrere parant flammis et frangere saxo.

Aeneas scopulum interea conscendit, et omnem 180
prospectum late pelago petit, Anthea si quem
iactatum uento uideat Phrygiasque biremis
aut Capyn aut celsis in puppibus arma Caici.
nauem in conspectu nullam, tris litore ceruos
prospicit errantis; hos tota armenta sequuntur 185
a tergo et longum per uallis pascitur agmen.
constitit hic arcumque manu celerisque sagittas
corripuit fidus quae tela gerebat Achates,

156-84 *MγR*; 185-8 *FMγR* 169 *ante u.* 168 *collocat*, 170 *om.*
Mⁱ 174 *silicis ω(praeter afhr)* 175 *suscepit γω(praeter at)*
181 *quem]* qua *γ, Char. 218. 32, agnoscit DSeru.*

AENEIDOS I

ductoresque ipsos primum capita alta ferentis
 cornibus arboreis sternit, tum uulgus et omnem 190
 miscet agens telis nemora inter frondea turbam;
 nec prius absistit quam septem ingentia uictor
 corpora fundat humi et numerum cum nauibus aequet;
 hinc portum petit et socios partitur in omnis.
 uina bonus quae deinde cadis onerarat Acestes 195
 litore Trinacrio dederatque abeuntibus heros
 diuidit, et dictis maerentia pectora mulcet:

‘O socii (neque enim ignari sumus ante malorum),
 o passi grauiora, dabit deus his quoque finem.
 uos et Scyllaeam rabiem penitusque sonantis 200
 accessis scopulos, uos et Cyclopia saxa
 experti: reuocate animos maestumque timorem
 mittite; forsan et haec olim meminisse iuuabit.
 per uarios casus, per tot discrimina rerum
 tendimus in Latium, sedes ubi fata quietas 205
 ostendunt; illic fas regna resurgere Troiae.
 durate, et uosmet rebus seruate secundis.’ —

Talia uoce refert curisque ingentibus aeger
 spem uultu simulat, premit altum corde dolorem.
 illi se praedae accingunt dapibusque futuris: 210
 tergora diripiunt costis et uiscera nudant;
 pars in frusta secant ueribusque trementia figunt, *veru-us*
 litore aëna locant alii flammisque ministrant.
 tum uictu reuocant uiris, fusique per herbam
 implentur ueteris Bacchi pinguisque ferinae. 215
 postquam exempta fames epulis mensaeque remotae,
 amissos longo socios sermone requirunt,
 spemque metumque inter dubii, seu uiuere credant
 siue extrema pati nec iam exaudire uocatos.
 praecipue pius Aeneas nunc acris Oronti, 220

189–220 *FMγR* 193 humi *dftv*, *Seru.* (cf. *A.* v 78, vi
 423, xi 665): humo *ceteri*, *Non.* 312. 32, *Sac.* 460. 7 (*G.* ii 460;
 cf. *Val. Flacc.* i 710) 209 uultu *F²MRω*: uultus *F¹γacr* alto *d*
 212 frustra *F¹MR¹bcdev*

nunc Amyci casum gemit et crudelia secum
fata Lyci fortemque Gyan fortemque Cloanthum.

Et iam finis erat, cum Iuppiter aethere summo
despiciens mare ueliuolum terrasque iacentis
litoraue et latos populos, sic uertice caeli 225
constitit et Libyae defixit lumina regnis.
atque illum talis iactantem pectore curas
tristior et lacrimis oculos suffusa nitentis
adloquitur Venus: 'o qui res hominumque deumque
aeternis regis imperiis et fulmine terres, 230
quid meus Aeneas in te committere tantum,
quid Troes potuere, quibus tot funera passis
cunctus ob Italiam terrarum clauditur orbis?
certe hinc Romanos olim uoluentibus annis,
hinc fore ductores, reuocato a sanguine Teucri, 235
qui mare, qui terras omnis ditione tenerent,
pollicitus—quae te, genitor, sententia uertit?
hoc equidem occasum Troiae tristisque ruinas
solabar fatis contraria fata rependens;
nunc eadem fortuna uiros tot casibus actos 240
insequitur. quem das finem, rex magne, laborum?
Antenor potuit mediis elapsus Achiuis
Illyricos penetrare sinus atque intima tutus
regna Liburnorum et fontem superare Timauī,
unde per ora nouem uasto cum murmure montis 245
it mare proruptum et pelago premit arua sonanti.
hic tamen ille urbem Pataui sedesque locauit
Teucrorum et genti nomen dedit armaque fixit
Troia, nunc placida compostus pace quiescit:
nos, tua progenies, caeli quibus adnuis arcem, 250
nauibz (infandum!) amissis unius ob iram
prodimur atque Italis longe disiungimur oris.

221-34 *FMγR*; 235-52 *FMγRV* 229 deorumque (*ut A. ii 745*)
Bentley ad Hor. carm. i 12. 14 (cf. u. 332) 235 a om. γ
236 omnis (-nes) *FVc*: omni *MyRω*, 'melius' iudice *Seru., Tib.*
246 proruptum *F¹M¹RV¹ω*, 'melius' iudice *Seru.*: praeruptum
F²M²γV²adr, Sen. quaest. nat. iii 1. 1, Tib.

AENEIDOS I

hic pietatis honos? sic nos in sceptrā reponis?’

Olli subridens hominum sator atque deorum
uultu, quo caelum tempestatesque serenat, 255
oscula libauit natae, dehinc talia fatur:

‘parce metu, Cythiērea, manent immota tuorum
fata tibi; cernes urbem et promissa Lauini
moenia, sublimemque feres ad sidera caeli
magnanimum Aenean; neque me sententia uertit. 260

hic tibi (fabor enim, quando haec te cura remordet,
longius et uoluens fatorum arcana mouebo)
bellum ingens geret Italia populosque ferocis
contundet moresque uiris et moenia ponet,
tertia dum Latio regnantem uiderit aestas 265
ternaque transierint Rutulis hiberna subactis.

at puer Ascanius, cui nunc cognomen Iulo
additur (Ilus erat, dum res stetit Ilia regno),
triginta magnos uoluendis mensibus orbis
imperio explebit, regnumque ab sede Lauini 270
transferet, et Longam multa ui muniet Albam.

hic iam ter centum totos regnabitur annos
gente sub Hectorea, donec regina sacerdos
Marte grauis geminam partu dabit Ilia prolem.
inde lupae fuluo nutricis tegmine laetus 275
Romulus excipiet gentem et Mauortia condet
moenia Romanosque suo de nomine dicet.

his ego nec metas rerum nec tempora pono:
imperium sine fine dedi. quin aspera Iuno,
quae mare nunc terrasque metu caelumque fatigat, 280
consilia in melius referet, mecumque fouebit
Romanos, rerum dominos gentemque togatam.
sic placitum. ueniet lustris labentibus aetas
cum domus Assaraci Pthiam clarasque Mycenae
seruitio premet ac uictis dominabitur Argis. 285

253-60 *FMγRV*; 261-8 *FMγR*; 269-76 *MγR*; 277-85 *MPR*
258 et om. *V* ‘sicut multi’ ap. *Seru.* 270 ab] a *cdev* 272 hinc
cev; et hic et hinc agnoscit *Seru.*

nascetur pulchra Troianus origine Caesar,
imperium Oceano, famam qui terminet astris,
Iulius, a magno demissum nomen Iulo.

hunc tu olim caelo spoliis Orientis onustum
accipies segura; uocabitur hic quoque uotis. 290
aspera tum positis mitescent saecula bellis:
cana Fides et Vesta, Remo cum fratre Quirinus
iura dabunt; dirae ferro et compagibus artis
claudentur Belli portae; Furor impius intus
saeua sedens super arma et centum uinctus aënis 295
post tergum nodis fremet horridus ore cruento.'

Haec ait et Maia genitum demittit ab alto,
ut terrae utque nouae pateant Karthaginis arces
hospitio Teucris, ne fati nescia Dido
finibus arceret. uolat ille per aëra magnum 300
remigio alarum ac Libyae citus astitit oris.
et iam iussa facit, ponuntque ferocia Poeni
corda uolente deo; in primis regina quietum
accipit in Teucros animum mentemque benignam.

At pius Aeneas per noctem plurima uoluens, 305
ut primum lux alma data est, exire locosque
explorare nouos, quas uento accesserit oras,
qui teneant (nam inculta uidet), hominesne feraene,
quaerere constituit sociisque exacta referre.
classem in conuexo nemorum sub rupe cauata 310
arboribus clausam circum atque horrentibus umbris
occulit; ipse uno graditur comitatus Achate
bina manu lato crispans hastilia ferro.
cui mater media sese tulit obuiā silua
uirginis os habitumque gerens et uirginis arma 315
Spartanae, uel qualis equos Threissa fatigat
Harpalyce uolucrumque fuga praeuertitur Hebrum.

286-317 MPR 288 dimissum *cd*, *Seru. ad A. iv* 234
289 onustum] '*alii* honestum *legunt*' *DSeru.* 297 dimittit *Pcdr*
298 terra *Pⁱ* 310 conuexu *acr* 317 Hebrum *codd.*, *Prisc.*
viii 35, *Non.* 307. 27 et 362. 19, *Seru.*, *Tib.*, *imitatur Sil. Ital. ii* 73-5:
Eurum Rutgers ad Hor. carm. i 25. 20, *alii*

namque umeris de moreabilem suspenderat arcum
uenatrix dederatque comam diffundere uentis,
nuda genu nodoque sinus collecta fluentis. 320

ac prior 'heus,' inquit, 'iuuenes, monstrate, mearum
uidistis si quam hic errantem forte sororum
succinctam pharetra et maculosae tegmine lyncis,
aut spumantis apri cursum clamore prementem.'

Sic Venus et Veneris contra sic filius orsus: 325
'nulla tuarum audita mihi neque uisa sororum,
o quam te memorem, uirgo? namque haud tibi uultus
mortalis, nec uox hominem sonat; o, dea certe
(an Phoebi soror? an Nympharum sanguinis una?),
sis felix nostrumque leues, quaecumque, laborem 330
et quo sub caelo tandem, quibus orbis in oris
iactemur doceas: ignari hominumque locorumque
erramus uento huc uastis et fluctibus acti.
multa tibi ante aras nostra cadet hostia dextra.'

Tum Venus: 'haud equidem tali me dignor honore; 335
uirginibus Tyriis mos est gestare pharetram
purpureoque alte suras uincire coturno.
Punica regna uides, Tyrios et Agenoris urbem;
sed fines Libyci, genus intractabile bello.
imperium Dido Tyria regit urbe profecta, 340
germanum fugiens. longa est iniuria, longae
ambages; sed summa sequar fastigia rerum.
huic coniunx Sychaeus erat, ditissimus auri
Phoenicum, et magno miserae dilectus amore,
cui pater intactam dederat primisque iugarat 345
ominibus. sed regna Tyri germanus habebat
Pygmalion, scelere ante alios immanior omnis.
quos inter medius uenit furor. ille Sychaeum
impius ante aras atque auri caecus amore

318-49 MPR 323 pharetram 'sed melius in quibusdam
codd.' pharetra 'inuenitur' Prisc. xvii 101 323 tegmina γ(def. P)
328 hominum abhrt 333 uastis et M²Pω: et uastis M¹Rr, Tib.
343 auri Huet (Huetiana, ed. 1722, p. 144): agri (A. x 563) codd.
348 medios M, Seru.

clam ferro incautum superat, securus amorum 350
 germanae; factumque diu celauit et aegram
 multa malus simulans uana spe lusit amantem.
 ipsa sed in somnis inhumati uenit imago
 coniugis ora modis attollens pallida miris;
 crudelis aras traiectaque pectora ferro 355
 nudauit, caecumque domus scelus omne retexit.
 tum celerare fugam patriaue excedere suadet
 auxiliumque uiae ueteres tellure recludit
 thesauros, ignotum argenti pondus et auri.
 his commota fugam Dido sociosque parabat. 360
 conueniunt quibus aut odium crudele tyranni
 aut metus acer erat; nauis, quae forte paratae,
 corripunt onerantque auro. portantur auari
 Pygmalionis opes pelago; dux femina facti.
 deuenere locos ubi nunc ingentia cernes 365
 moenia surgentemque nouae Karthaginis arcem,
 mercatiq̄ue solum, facti de nomine Byrsam,
 taurino quantum possent circumdare tergo.
 sed uos qui tandem? quibus aut uenistis ab oris?
 quoue tenetis iter? quaerenti talibus ille 370
 suspirans imoque trahens a pectore uocem:
 'O dea, si prima repetens ab origine pergam
 et uacet annalis nostrorum audire laborum,
 ante diem clauso componet Vesper Olympo.
 nos Troia antiqua, si uestras forte per auris 375
 Troiae nomen iit, diuersa per aequora uectos
 forte sua Libycis tempestas appulit oris.
 sum pius Aeneas, raptos qui ex hoste penatis
 classe ueho mecum, fama super aethera notus;
 Italiam quaero patriam, et genus ab Ioue summo. 380
 bis denis Phrygium conscendi nauibus aequor,

350-80 *MPR*; 381 *GMPR* 365 cernes *PR* ω : cernis *Mce, Tib.*
 369 aut (aud *M*¹) uenistis *M*²*P* ω , *DSeru. ad A. iii 337 (?)*: aduenistis
Rb? 374 componet *MP*² ω , *Tib.*: componat *P*¹*R* 380 summo
 (*A. vi 123*)] magno *R*

AENEIDOS I

matre dea monstrante uiam data fata secutus;
uix septem conuulsae undis Euroque supersunt.
ipse ignotus, egens, Libyae deserta peragro,
Europa atque Asia pulsus.' nec plura querentem 385
passa Venus medio sic interfata dolore est:

'Quisquis es, haud, credo, inuisus caelestibus auras
uitalis carpis, Tyriam qui adueneris urbem;
perge modo atque hinc te reginae ad limina perfer.
namque tibi reduces socios classemque relatam 390
nuntio et in tutum uersis Aquilonibus actam,
ni frustra augurium uani docuere parentes.
aspice bis senos laetantis agmine cycnos,
aetheria quos lapsa plaga Iouis ales aperto
turbabat caelo; nunc terras ordine longo ' 395
aut capere aut captas iam despectare uidentur:
ut reduces illi ludunt stridentibus alis
et coetu cinxere polum cantusque dedere,
haud aliter puppesque tuae pubesque tuorum
aut portum tenet aut pleno subit ostia uelo. 400
perge modo et, qua te ducit uia, derige gressum.'

Dixit et auertens rosea ceruice refulsit,
ambrosiaeque comae diuinum uertice odorem
spirauere; pedes uestis defluxit ad imos,
et uera incessu patuit dea. ille ubi matrem 405
agnouit tali fugientem est uoce secutus:
'quid natum totiens, crudelis tu quoque, falsis
ludis imaginibus? cur dextrae iungere dextram
non datur ac ueras audire et reddere uoces?'
talibus incusat gressumque ad moenia tendit. 410
at Venus obscuro gradientis aëre saepsit,
et multo nebulae circum dea fudit amictu,
cernere ne quis eos neu quis contingere posset

382-413 *GMPR* 396 captus (captos *P*²) iam respectare *P*
401 derige *GPR*¹: dirige *MR*² ω , *Aug. contra Acad.* i 5. 14
412 multum . . . amictum *Gb*, *Isid.* i 37. 19 nebulae multo *aev*
413 posset *MP*²*e*: possit *GP*¹*R* ω

moliriue moram aut ueniendi poscere causas.
 ipsa Paphum sublimis abit sedesque reuiscit 415
 laeta suas, ubi templum illi, centumque Sabaeo
 ture calent arae sertisque recentibus halant.

Corripuere uiam interea, qua semita monstrat,
 iamque ascendebant collem, qui plurimus urbi
 imminet aduersasque aspectat desuper arces. 420

miratur molem Aeneas, māgālia quondam,
 miratur portas strepitumque et strata uiarum.
 instant ardentes Tyrii: pars ducere muros
 molirique arcem et manibus subuoluere saxa,
 pars optare locum tecto et concludere sulco; 425
 iura magistratusque legunt sanctumque senatum.

hic portus alii effodiunt; hic alta theatri
 fundamenta locant alii, immanisque columnas
 rupibus excidunt, scaenis decora apta futuris:
 qualis apes aestate noua per florea rura 430

exercet sub sole labor, cum gentis adultos
 ēdūcūnt fetus, aut cum liquentia mella
 stipant et dulci distendunt nectare cellas,
 aut onera accipiunt uenientum, aut agmine facto
 ignauum fucos pecus a praesepibus arcent; 435
 feruet opus redolentque thymo fragrantia mella.

'o fortunati, quorum iam moenia surgunt!'
 Aeneas ait et fastigia suspicit urbis.
 infert se saeptus nebula (mirabile dictu)
 per medios, miscetque uiris neque cernitur ulli. 440

Lucus in urbe fuit media, laetissimus umbrae,
 quo primum iactat undis et turbine Poeni
 effodere loco signum, quod regia Iuno

414-18 *GMPR*; 419-43 *FMPR* 420 spectant *F*¹, adspectant
*F*² 425 aptare *R*¹ 427 hic (20)] hinc *Non.* 340. 22 alta]
 lata *F* theatri *FP*¹*Rabcv*: theatri *MP*²*defhrt*, *Non.*, *Seru.*, *Tib.*
 428 locant (*A.* iv 266)] petunt *F*¹ 429 apta *Bentley*: alta (*A.* ii
 448) *codd.* (nisi potius u. 427 lata legendum) 433 dulcis *P*¹
 436 fragrantia *Pabehu*, *Aug. ep.* 41. 1: flagrantia *FMRCdfrt* (cf. *G.* iv
 169) 441 umbrae *F*¹, *Probus ap. Seru.*: umbra *F*²*MPRw*, *Tib.*

monstrarat, caput acris equi; sic nam fore bello
 egregiam et facilem uictu per saecula gentem. 445
 hic templum Iunoni ingens Sidonia Dido
 condebat, donis opulentum et numine diuae,
 aerea cui gradibus surgebant limina nexaeque
 aere trabes, foribus cardo stridebat aënis.
 hoc primum in luco noua res oblata timorem 450
 leniit, hic primum Aeneas sperare salutem
 ausus et adflictis melius confidere rebus.
 namque sub ingenti lustrat dum singula templo
 reginam opperiens, dum quae fortuna sit urbi
 artificumque manus inter se operumque laborem 455
 miratur, uidet Iliacas ex ordine pugnas
 bellaque iam fama totum uulgata per orbem,
 Atridas Priamumque et saeuum ambobus Achillem.
 constitit et lacrimans 'quis iam locus,' inquit, 'Achate,
 quae regio in terris nostri non plena laboris?' 460
 en Priamus. sunt hic etiam sua praemia laudi,
 sunt lacrimae rerum et mentem mortalia tangunt.
 solue metus; feret haec aliquam tibi fama salutem.'
 sic ait atque animum pictura pascit inani
 multa gemens, largoque umectat flumine uultum. 465
 namque uidebat uti bellantes Pergama circum
 hac fugerent Grai, premeret Troiana iuuentus;
 hac Phryges, instaret curru cristatus Achilles.
 nec procul hinc Rhesi niueis tentoria uelis
 agnoscit lacrimans, primo quae prodita somno 470
 Tydides multa uastabat caede cruentus,
 ardentisque auertit equos in castra prius quam
 pabula gustassent Troiae Xanthumque bibissent.
 parte alia fugiens amissis Troilus armis,

444-74 *FMPR* 444 monstrabat *F¹P¹a* sic nam *F²M²R^ω*:
 signam *F¹M¹P²a* (signa *P¹*): signum *br* 448 nexaeque *F²M²PR^ω*,
Tib., imitari uidetur *Claudianus rapt. Pros.* i 239: nixaeque *F¹ab*,
 'multi' *ap. DSeru.* (cf. *Hom. Od.* vii 89) -que *om. γ* 455 intra *c*
 458 Atriden *Sen. ep.* 104. 31 469 nec] et *F¹P¹* (haut *P²*)

infelix puer atque impar congressus Achilli, 475
 fertur equis curruque haeret resupinus inani,
 lora tenens tamen; huic ceruixque comaeque trahuntur
 per terram, et uersa puluis inscribitur hasta.
 interea ad templum non aequae Palladis ibant
 crinibus Iliades passis peplumque ferebant 480
 suppliciter, tristes et tunsae pectora palmis;
 diua solo fixos oculos auersa tenebat.
 ter circum Iliacos raptauerat Hectora muros
 exanimumque auro corpus uendebat Achilles.
 tum uero ingentem gemitum dat pectore ab imo, 485
 ut spolia, ut currus, utque ipsum corpus amici
 tendentemque manus Priamum conspexit inermis.
 se quoque principibus permixtum agnouit Achiuis,
 Eoasque acies et nigri Memnonis arma.
 ducit Amazonidum lunatis agmina peltis 490
 Penthesilea furens mediisque in milibus ardet,
 aurea subnectens exsertae cingula mammae
 bellatrix, audetque uiris concurrere uirgo.
 Haec dum Dardanio Aeneae miranda uidentur,
 dum stupet obtutuque haeret defixus in uno, 495
 regina ad templum, forma pulcherrima Dido,
 incessit magna iuuenum stipante caterua.
 qualis in Eurotae ripis aut per iuga Cynthi
 exercet Diana choros, quam mille secutae
 hinc atque hinc glomerantur Oreades; illa pharetram 500
 fert umero gradiensque deas supereminet omnis
 (Latonae tacitum pertemptant gaudia pectus):
 talis erat Dido, talem se laeta ferebat
 per medios instans operi regnisque futuris.
 tum foribus diuae, media testudine templi, 505
 saepta armis solioque alte subnixa resedit.
 iura dabat legesque uiris, operumque laborem

475-507 *FMPR* 488 a(d)gnouit *MPω, Tib.*: a(d)gnoscit *FRc*
 497 stipante] comitante (*A. ii 40*) *R* 501 deas *Fω, Macrob.*
 v 4. 9, 13. 8: dea *MPR, Tib.*

AENEIDOS I

partibus aequabat iustis aut sorte trahebat:
 cum subito Aeneas concursu accedere magno
 Anthea Sergestumque uidet fortemque Cloanthum 510
 Teucrorumque alios, ater quos aequore turbo
 dispulerat penitusque alias auexerat oras.
 obstipuit simul ipse, simul percussus Achates
 laetitiaque metuque; auidi coniungere dextras
 ardebant, sed res animos incognita turbat. 515
 dissimulant et nube caua speculantur amicti
 quae fortuna uiris, classem quo litore linquant,
 quid ueniant; cunctis nam lecti nauibus ibant
 orantes ueniam et templum clamore petebant.
 Postquam introgressi et coram data copia fandi, 520
 maximus Ilioneus placido sic pectore coepit:
 'o regina, nouam cui condere Iuppiter urbem
 iustitiaque dedit gentis frenare superbas,
 Troes te miseri, uentis maria omnia uecti,
 oramus: prohibe infandos a nauibus ignis, 525
 parce pio generi et propius res aspice nostras.
 non nos aut ferro Libycos populare penatis
 uenimus, aut raptas ad litora uertere praedas;
 non ea uis animo nec tanta superbia uictis.
 est locus, Hesperiam Grai cognomine dicunt, 530
 terra antiqua, potens armis atque ubere glabrae;
 Oenotri coluere uiri; nunc fama minores
 Italiam dixisse ducis de nomine gentem.
 hic cursus fuit,
 cum subito adsurgens fluctu nimbosus Orion 535
 in uada caeca tulit penitusque procacibus Austris
 perque undas superante salo perque inuia saxa
 dispulit; huc pauci uestris ad nauimus oris.

508-21 *FMPR*; 522-38 *MPR* 512 auerterat *FPa?*
 513 percussus *FP¹Rb*: -culsus *MP²ω*, *Tib.* (cf. *G.* ii 476, *A.* viii 121)
 518 cunctis *P¹cdshv*: cuncti *FMP²Rabert*, *Seru.*, *Tib.* lectis *P²R²*
 (letis *R¹*), agnoscit *Seru.* 526 proprius *MPac*, *Seru.* ad *A.*
 viii 78

quod genus hoc hominum? quaeue hunc tam barbara morem
 permittit patria? hospitio prohibemur harenae; 540
 bella cient primaque uetant consistere terra.
 si genus humanum et mortalia temnitis arma,
 at sperate deos memores fandi atque nefandi.
 rex erat Aeneas nobis, quo iustior alter
 nec pietate fuit, nec bello maior et armis. 545
 quem si fata uirum seruant, si uescitur aura
 aetheria neque adhuc crudelibus occubat umbris,
 non metus, officio nec te certasse priorem
 paeniteat. sunt et Siculis regionibus urbes
 armaque Troianoque a sanguine clarus Acestes. 550
 quassatam uentis liceat subducere classem
 et siluis aptare trabes et stringere remos,
 si datur Italiam sociis et rege recepto
 tendere, ut Italiam laeti Latiumque petamus;
 sin absumpta salus, et te, pater optime Teucrum, 555
 pontus habet Libyae nec spes iam restat Iuli,
 at freta Sicaniae saltem sedesque paratas,
 unde huc aduecti, regemque petamus Acesten.
 talibus Ilioneus; cuncti simul ore fremebant
 Dardanidae. 560

Tum breuiter Dido uultum demissa profatur:
 'soluite corde metum, Teucri, secludite curas.
 res dura et regni nouitas me talia cogunt
 moliri et late finis custode tueri.
 quis genus Aeneadum, quis Troiae nesciat urbem, 565
 uirtutesque uirosque aut tanti incendia belli?
 non obtunsa adeo gestamus pectora Poeni,
 nec tam auersus equos Tyria Sol iungit ab urbe.
 seu uos Hesperiam magnam Saturniaque arua
 siue Erycis finis regemque optatis Acesten, 570
 auxilio tutos dimittam opibusque iuuabo.

539-71 MPR

548 officio] omnino *Char.* 268. 4

552 aptare] '*legitur et optare*' *DSeru.*

541 considerare *DSeru. ad G. i 12*

550 aruaque *M, DSeru. (def. P)*

uultis et his mecum pariter considerare regnis?
urbem quam statuo, uestra est; subducite nauis;
Tros Tyriusque mihi nullo discrimine agetur.
atque utinam rex ipse Noto compulsus eodem 575
adforet Aeneas! equidem per litora certos
dimittam et Libyae lustrare extrema iubebo,
si quibus eiectus siluis aut urbibus errat.'

His animum arrecti dictis et fortis Achates
et pater Aeneas iamdudum erumpere nubem 580
ardebant. prior Aenean compellat Achates:
'nate dea, quae nunc animo sententia surgit?
omnia tuta uides, classem sociosque receptos.
unus abest, medio in fluctu quem uidimus ipsi
submersum; dictis respondent cetera matris.' 585
uix ea fatus erat cum circumfusa repente
scindit se nubes et in aethera purgat apertum.
restitit Aeneas claraque in luce refulsit
os umerosque deo similis; namque ipsa decoram
caesariem nato genetrix lumenque iuuentae 590
purpureum et laetos oculis adflarat honores:
quale manus addunt ebori decus, aut ubi flauo
argentum Pariusue lapis circumdatur auro.
tum sic reginam adloquitur cunctisque repente
improuisus ait: 'coram, quem quaeritis, adsum, 595
Troius Aeneas, Libycis ereptus ab undis.
o sola infandos Troiae miserata labores,
quae nos, reliquias Danaum, terraeque marisque
omnibus exhaustos iam casibus, omnium egenos,
urbe, domo socias, grates persolvere dignas 600
non opis est nostrae, Dido, nec quidquid ubique est
gentis Dardaniae, magnum quae sparsa per orbem.
di tibi, si qua pios respectant numina, si quid

572-85 *MPR*; 586-603 *FMPR* 572 pariter mecum *P*¹
574 agetur] habetur *Non.* 282. 26 590 numenque *F*¹ iuuenta
P 591 adflauit *P*¹ 593 Pariusque *P*, *ps. Acro ad Hor.*
carm. i 19. 6 599 exhaustos *BF*² *MPR* *ω*, *DSeru. ad A.* iv 75, *Tib.*
(*cf.* *G.* iv 248): exhaustis *F*¹, *DSeru. ad loc.* (*cf.* *A.* iv 14, x 57)

usquam iustitiae est et mens sibi conscia recti,
 praemia digna ferant. quae te tam laeta tulerunt 605
 saecula? qui tanti talem genuere parentes?
 in freta dum fluuii current, dum montibus umbrae
 lustrabunt conuexa, polus dum sidera pascet,
 semper honos nomenque tuum laudesque manebunt,
 quae me cumque uocant terrae.' sic fatus amicum 610
 Ilionea petit dextra laeuaque Serestum,
 post alios, fortemque Gyan fortemque Cloanthum.
 Obstipuit primo aspectu Sidonia Dido,
 casu deinde uiri tanto, et sic ore locuta est:
 'quis te, nate dea, per tanta pericula casus 615
 insequitur? quae uis immanibus applicat oris?
 tune ille Aeneas quem Dardanio Anchisae
 alma Venus Phrygii genuit Simoentis ad undam?
 atque equidem Teucrum memini Sidona uenire
 finibus expulsum patriis, noua regna petentem 620
 auxilio Beli; genitor tum Belus opimam
 uastabat Cyprum et uictor ditione tenebat.
 tempore iam ex illo casus mihi cognitus urbis
 Troianae nomenque tuum regesque Pelasgi.
 ipse hostis Teucros insigni laude ferebat 625
 seque ortum antiqua Teucrorum a stirpe uolebat.
 quare agite o tectis, iuuenes, succedite nostris.
 me quoque per multos similis fortuna labores
 iactatam hac demum uoluit consistere terra;
 non ignara mali miseris succurrere disco.' 630
 sic memorat; simul Aenean in regia ducit
 tecta, simul diuum templis indicit honorem.
 nec minus interea sociis ad litora mittit
 uiginti tauros, magnorum horrentia centum
 terga suum, pinguis centum cum matribus agnos, 635

604-11 *FMPR*; 612-35 *MPR*

Colt., Tib.: iustitia *M¹ab²hrv*

pascit *M*

ab *M²bcdt*

620 patris *P¹c*

629 considerare *P* (*cf. u. 541*)

604 iustitiae *BFM²PRcdefl, P.*

607 currunt *B*

608 poscet *F*:

625 insignis *P¹, DSeru.*

626 a]

munera laetitiamque dii.

at domus interior regali splendida luxu
instruitur, mediisque parant conuiuia tectis:
arte laboratae uestes ostroque superbo,
ingens argentum mensis, caelataque in auro
fortia facta patrum, series longissima rerum
per tot ducta uiros antiqua ab origine gentis.

640

Aeneas (neque enim patrius consistere mentem
passus amor) rapidum ad nauis praemittit Achaten,
Ascanio ferat haec ipsumque ad moenia ducat;
omnis in Ascanio cari stat cura parentis.

645

munera praeterea Iliacis erepta ruinis
ferre iubet, pallam signis auroque rigentem
et circumtextum croceo uelamen acantho,
ornatus Argiuae Helenae, quos illa Mycenis,
Pergama cum peteret inconcessosque hymenaeos,
extulerat, matris Ladae, mirabile donum;
praeterea sceptrum, Ilione^{Nom.} quod gesserat olim,
maxima natarum Priami, colloque monile
bâcâtum, et duplicem gemmis auroque coronam.
haec celerans iter ad nauis tendebat Achates.

650

655

At Cytherea nouas artis, noua pectore uersat
consilia, ut faciem mutatus et ora Cupido
pro dulci Ascanio ueniat, donisque furem
incendat reginam atque ossibus implicet ignem.
quippe domum timet ambiguam Tyriosque bilinguis;
urit atrox Iuno et sub noctem cura recursat.
ergo his aligerum dictis adfatur Amorem:
'nate, meae uires, mea magna potentia, solus
nate patris summi qui tela Typhoëa temnis,
ad te confugio et supplex tua numina posco.
frater ut Aeneas pelago tuus omnia circum

660

665

636-53 MPR; 654-67 FMPR 636 dii Gell. ix 14. 8 (ut sit
pro diei), 'nonnulli' ap. DSeru.: die 'id est diei' (ut G. i 208) 'multi'
ap. Seru.: dei codd., Tib., 'imperitiores' ap. Gellium (Liberum patrem
interpretatur Seru., cf. u. 734) 642 antiqua P¹R^ω: antiquae
MP²aeh, Tib.

litora iactetur odiis Iunonis acerbae,
 nota tibi, et nostro doluisti saepe dolore.
 nunc Phoenissa tenet Dido blandisque moratur 670
 uocibus, et uereor quo se Iunonia uertant
 hospitia: haud tanto cessabit cardine rerum.
 quocirca capere ante dolis et cingere flamma
 reginam meditor, ne quo se numine mutet,
 sed magno Aeneae mecum teneatur amore. 675
 qua facere id possis nostram nunc accipe mentem:
 regius accitu cari genitoris ad urbem
 Sidoniam puer ire parat, mea maxima cura,
 dona ferens pelago et flammis restantia Troiae;
 hunc ego sōpitum somno super alta Cythera 680
 aut super Idalium sacrata sede recondam,
 ne qua scire dolos mediusue occurrere possit.
 tu faciem illius noctem non amplius unam
 falle dolo et notos pueri puer indue uultus,
 ut, cum te gremio accipiet laetissima Dido 685
 regalis inter mensas laticemque Lyaeum,
 cum dabit amplexus atque oscula dulcia figet,
 occultum inspires ignem fallasque ueneno.
 paret Amor dictis carae genetricis, et alas
 exuit et gressu gaudens incedit Iuli. 690
 at Venus Ascanio placidam per membra quietem
 inrigat, et fotum gremio dea tollit in altos
 Idaliae lucos, ubi mollis amaracus illum
 floribus et dulci aspirans complectitur umbra.
 Iamque ibāt dictō parens et donā Cūpidō 695
 regiā portabāt Tȳriūs dūcē laētūs Āchātē.
 cū uēnit, āulāeīs iām sē regiā sūperbīs
 āurēā cōpōsūt spondā mediāmque locauit,
 iām pātēr Āeneās et iām Trōiāna iuuentūs

668-80 *FMPR*; 681-84 *MPR*; 685-99 *GMPR* 668 iactaetur
*F*¹, -tetur *a* (*an h*, non liquet): iacteturque *BF*²*My*(*def. P*)*Rw*, *Non.*
 328. 5, *Tib.*; 'uacat -que' *Seru.* (*cf. A. vi* 254) acerbae *BF*¹*P*¹*aehrv*:
 iniquae (*A. viii* 292) *F*²*MP*²*Rbcdft*, *Tib.* 670 nunc *F*¹: hunc
*F*²*My*(*def. P*)*Rw* 672 haud] aut *MR*¹(*def. P*)

conueniunt, stratoque super discumbitur ostro. 700
 dant manibus famuli lymphas Cereremque canistris
 expediunt tonsisque ferunt mantelia uillis.
 quinquaginta intus famulae, quibus ordine longam
 cura penum struere et flammis adolere penatis;
 centum aliae totidemque pares aetate ministri, 705
 qui dapibus mensas onerent et pocula ponant.
 nec non et Tyrii per limina laeta frequentes
 conuenere; toris iussi discumbere pictis
 mirantur dona Aeneae, mirantur Iulum,
 flagrantisque dei uultus simulataque uerba, 710
 pallamque et pictum croceo uelamen acantho.
 praecipue infelix, pesti deuota futurae,
 expleri mentem nequit ardescitque tuendo
 Phoenissa, et pariter puero donisque mouetur.
 ille ubi complexu Aeneae colloque pependit 715
 et magnum falsi impleuit genitoris amorem,
 reginam petit. haec oculis, haec pectore toto
 haeret et interdum gremio fouet inscia Dido
 insidat quantus miserae deus. at memor ille
 matris Acidaliae paulatim abolere Sychaeum 720
 incipit et uiuo temptat praeuertere amore
 iam pridem resides animos desuetaque corda.

Postquam prima quies epulis mensaeque remotae,
 crateras magnos statuunt et uina coronant.
 fit strepitus tectis uocemque per ampla uolutant 725
 atria; dependent lychni laquearibus aureis
 incensi et noctem flammis funalia uincunt.
 hic regina grauem gemmis auroque poposcit

700-22 *GMPR*; 723-8 *MPR* 700 post hunc u. collocat 709-16 *M*
 701 manibus famuli *GRchr, Seru., Tib.*: man. famulae *MP*: famuli
 manibus *Bw, Auson. cento 15, Prisc. fig. num. 407. 5* 703 longam
Char. 74. 30, imitatur Auson. iii 1. 28: longo (u. 395) codd. (def. GP),
Non. 247. 37, Tib., Seru.; 'utrumque legi solitum' testatur Gell. iv 1. 15
 706 onerant *BGRcev* ponunt *BGR* 719 insidat *Mr*: -deat
GRw: -diat γ (*def. P*)bet? ac *GP*²(ad *P*¹) 724 magnos] laeti (*A.*
vii 147) Non. 545. 26 725 fit *MRw, Tib.*: id γ (*def. P*): et fit et it
(*A. ix 664) agnoscunt Seru., Tib. (unde it b²)*

impleuitque mero pateram, quam Belus et omnes
a Belo soliti; tum facta silentia tectis: 730
'Iuppiter, hospitibus nam te dare iura loquuntur,
hunc laetum Tyriisque diem Troiaque profectis
esse uelis, nostrosque huius meminisse minores.
adsit laetitiae Bacchus dator et bona Iuno;
et uos o coetum, Tyrii, celebrate fauentes.' 735
dixit et in mensam laticum libauit honorem
primaque, libato, summo tenus attigit ore;
tum Bitiae dedit increpitans; ille impiger hausit
spumantem pateram et pleno se prouit auro;
post alii procures. cithara crinitus Iopas 740
personat aurata, docuit quem maximus Atlas.
hic canit errantem lunam solisque labores,
unde hominum genus et pecudes, unde imber et ignes,
Arcturum pluuiasque Hyadas geminosque Triones,
quid tantum Oceano properent se tingere soles 745
hiberni, uel quae tardis mora noctibus obstet;
ingeminant plausu Tyrii, Troesque sequuntur.
nec non et uario noctem sermone trahebat
infelix Dido longumque bibebat amorem,
multa super Priamo rogitans, super Hectore multa; 750
nunc quibus Aurorae uenisset filius armis,
nunc quales Diomedis equi, nunc quantus Achilles.
'immo age et a prima dic, hospes, origine nobis
insidias' inquit 'Danaum casusque tuorum
erroresque tuos; nam te iam septima portat 755
omnibus errantem terris et fluctibus aestas.'

729-56 MPR
quae bāu, praefert Seru.

734 adsis 'alii' ap. Seru.

741 quem]

P. VERGILI MARONIS

AENEIDOS

LIBER II

CONTICVERE omnes intentique ora tenebant;
inde toro pater Aeneas sic orsus ab alto:

Infandum, regina, iubes renouare dolorem,
Troianas ut opes et lamentabile regnum
eruerint Danaï, quaeque ipse miserrima uidi 5
et quorum pars magna fui. quis talia fando
Myrmidonum Dolopumue aut duri miles Vlixi
temperet a lacrimis? et iam nox umida caelo
praecipitat suadentque cadentia sidera somnos.
sed si tantus amor casus cognoscere nostros 10
et breuiter Troiae supremum audire laborem,
quamquam animus meminisse horret luctuque refugit,
incipiam. fracti bello fatisque repulsi
ductores Danaum tot iam labentibus annis 15
instar montis equum diuina Palladis arte
aedificant, sectaque intexunt abiete costas;
uotum pro reditu simulant; ea fama uagatur.
huc delecta uirum sortiti corpora furtim
includunt caeco lateri penitusque cauernas 20
ingentis uterumque armato milite complent.
est in conspectu Tenedos, notissima fama
insula, diues opum Priami dum regna manebant,
nunc tantum sinus et statio male fida carinis:
huc se prouecti deserto in litore condunt;
nos abiisse rati et uento petiisse Mycenae. 25
ergo omnis longo soluit se Teucra luctu;
panduntur portae, iuuat ire et Dorica castra

desertosque uidere locos litusque relictum:
 hic Dolopum manus, hic saeuus tendebat Achilles;
 classibus hic locus, hic acie certare solebant. 30
 pars stupet innuptae donum exitiale Mineruae
 et molem mirantur equi; primusque Thymoetes
 duci intra muros hortatur et arce locari,
 siue dolo seu iam Troiae sic fata ferebant.
 at Capys, et quorum melior sententia menti, 35
 aut pelago Danaum insidias suspectaque dona
 praecipitare iubent subiectisque urere flammis,
 aut terebrare cauas uteri et temptare latebras.
 scinditur incertum studia in contraria uulgus.

Primus ibi ante omnis magna comitante caterua 40
 Laocoon ardens summa decurrit ab arce,
 et procul 'o miseri, quae tanta insania, ciues?
 creditis auectos hostis? aut ulla putatis
 dona carere dolis Danaum? sic notus Vlixes?
 aut hoc inclusi ligno occultantur Achiui, 45
 aut haec in nostros fabricata est machina muros,
 inspectura domos uenturaque desuper urbi,
 aut aliquis latet error; equo ne credite, Teucri.
 quidquid id est, timeo Danaos et dona ferentis.'
 sic fatus ualidis ingentem uiribus hastam 50
 in latus inque feri curuam compagibus aluum
 contorsit. stetit illa tremens, uteroque recusso
 insonuere cauae gemitumque dedere cauernae.
 et, si fata deum, si mens non laeua fuisset,
 impulerat ferro Argolicas foedare latebras, 55
 Troiaque nunc staret, Priamique arx alta maneres.

Ecce, manus iuuenem interea post terga reuinctum
 pastores magno ad regem clamore trahebant

28-58 MPR 30 acie MP Ra: acies papyrus Nesselensis saec.
 v (P. Colt 1) ω; 'potest utrumque' legi iudice Seru. 37 iubet
 P², Non. 400. 23, Pomp. 268. 18 subiectisue 'antiqua exemplaria'
 ap. D. Seru. 38 utero P¹, Pomp. 56 staret M, 'si staret legeris
 maneres sequitur' Seru.: staret PR P. Colt. ω, Gramm., Tib. maneret
 P. Colt aft?, Tib.

AENEIDOS II

Dardanidae, qui se ignotum uenientibus ultro,
 hoc ipsum ut strueret Troiamque aperiret Achiuis, 60
 obtulerat, fidens animi atque in utrumque paratus,
 seu uersare dolos seu certae occumbere morti.
 undique uisendi studio Troiana iuuentus
 circumfusa ruit certantque inludere capto.
 accipe nunc Danaum insidias et crimine ab uno 65
 disce omnis.

namque ut conspectu in medio turbatus, inermis
 constitit atque oculis Phrygia agmina circumspexit,
 'heu, quae nunc tellus,' inquit, 'quae me aequora possunt
 accipere? aut quid iam misero mihi denique restat, 70
 cui neque apud Danaos usquam locus, et super ipsi
 Dardanidae infensi poenas cum sanguine poscunt?'
 quo gemitu conuersi animi compressus et omnis
 impetus. hortamur fari quo sanguine cretus,
 quidue ferat; memoret quae sit fiducia capto. 75

'Cuncta equidem tibi, rex, fuerit quodcumque, fatebor 77
 uera,' inquit; 'neque me Argolica de gente negabo.
 hoc primum; nec, si miserum Fortuna Sinonem
 finxit, uanum etiam mendacemque improba finget. 80
 fando aliquod si forte tuas peruenit ad auris
 Belidae nomen Palamedis et incluta fama
 gloria, quem falsa sub proditione Pelasgi
 insontem infando indicio, quia bella uetabat,
 demisere neci, nunc cassum lumine lugent: 85
 illi me comitem et consanguinitate propinquum
 pauper in arma pater primis huc misit ab annis.
 dum stabat regno incolumis regumque uigebat

59-72 *MPR*; 73-9 *MP*; 80-8 *MPV* 59 quis *d*, *Seru.* ('alii' qui)
 61 animo *R* 62 dolo *P.Colt?* *d*, *Non.* 418. 34, *utrumque Seru.*
 certe *MP²*, *Tib.* occurrere *P¹* 64 certatque *R* 65 crimen
Tib., 'alii' *ap. Seru.* 69 nunc] me *Quint.* ix 2. 9 71 et
 super] insuper *b?c?d* 75 quidue fuat, memores *Ribbeck*, *collatis*
A. x 108 et 149 *sqq.* memorem 'alii' *ap. Seru.* 76 (= *A.* iii
 612) *add. in aliquot e nostris correctores saec. ix (def. R)* 77 fuerint
cesht quaecumque *Pcesht* (quid *abd*, *latet*) 81 aliquid *c*
 88 regumque *MP²Vchr*: regnumque *P¹ω*

conciliis, et nos aliquod nomenque decusque
 gessimus. inuidia postquam pellacis Vlixī 90
 (haud ignota loquor) superis concessit ab oris,
 afflictus uitam in tenebris luctuque trahebam
 et casum insontis mecum indignabar amici.
 nec tacui demens et me, fors si qua tulisset,
 si patrios umquam remeassem uictor ad Argos, 95
 promisi ultorem et uerbis odia aspera moui.
 hinc mihi prima mali labes, hinc semper Vlixes
 criminibus terrere nouis, hinc spargere uoces
 in uulgum ambiguas et quaerere conscius arma.
 nec requieuit enim, donec Calchante ministro— 100
 sed quid ego haec autem nequiquam ingrata reuoluo,
 quidue moror? si omnis uno ordine habetis Achiuos,
 idque audire sat est, iamdudum sumite poenas:
 hoc Ithacus uelit et magno mercentur Atridae.
 Tum uero ardemus scitari et quaerere causas, 105
 ignari scelerum tantorum artisque Pelasgae.
 prosequitur pauitans et ficto pectore fatur:
 'Saepe fugam Danai Troia cupiere relictā
 moliri et longo fessi discedere bello;
 fecissentque utinam! saepe illos aspera ponti 110
 interclusit hiems et terruit Auster euntis.
 praecipue cum iam hic trabibus contextus acernis
 staret equus, toto sonuerunt aethere nimbi.
 suspensi Eurypylum scitatum oracula Phoebi
 mittimus, isque adytis haec tristia dicta reportat: 115
 "sanguine placastis uentos et uirgine caesa,
 cum primum Iliacas, Danai, uenistis ad oras;
 sanguine quaerendi reditus animāque litandum
 Argolica." uulgi quae uox ut uenit ad auris,
 obstipuere animi gelidusque per ima cucurrit 120

89–105 *MPV*; 106–20 *MP* 89 conciliis *MPV*²*ω*: consiliis *V*¹*bd*
 90 pellacis *MVchtv*, *Velius* 65. 18, *Seru.* *hic et ad G.* iv 442, *schol.*
Veron., *Tib.*: fallacis *Pabdefr*, *Char.* 68. 23 105 casus *P*¹
 108 cupiere] uoluere *Char.* 217. 20 114 scitatum *ω*, *Char.* 270.
 11, *Non.* 386. 24, 'alii' *ap. Seru.*, *Tib.*: scitantem *My(def. P)fhrt*, *Seru.*

AENEIDOS II

ossa tremor, cui fata parent, quem poscat Apollo.
 hic Ithacus uatem magno Calchanta tumultu
 protrahit in medios; quae sint ea numina diuum
 flagitat. et mihi iam multi crudele canebant
 artificis scelus, et taciti uentura uidebant. 125
 bis quinos silet ille dies tectusque recusat
 prodere uoce sua quemquam aut opponere morti.
 uix tandem, magnis Ithaci clamoribus actus,
 composito rumpit uocem et me destinat arae.
 adsensere omnes et, quae sibi quisque timebat, 130
 unius in miseri exitium conuersa tulere.
 iamque dies infanda aderat; mihi sacra parari
 et salsae fruges et circum tempora uittae.
 eripui, fateor, leto me et uincula rupi,
 limosoque lacu per noctem obscurus in ulua 135
 delitui dum uela darent, si forte dedissent.
 nec mihi iam patriam antiquam spes ulla uidendi
 nec dulcis natos exoptatumque parentem,
 quos illi fors et poenas ob nostra reposcent
 effugia, et culpam hanc miserorum morte piabunt. 140
 quod te per superos et conscia numina ueri,
 per si qua est quae restet adhuc mortalibus usquam
 intemerata fides, oro, miserere laborum
 tantorum, miserere animi non digna ferentis.'
 His lacrimis uitam damus et miserescimus ultro. 145
 ipse uiro primus manicas atque arta leuari
 uincla iubet Priamus dictisque ita fatur amicis:
 'quisquis es, amissos hinc iam obliuiscere Graios
 (noster eris) mihi que haec edissere uera roganti:
 quo molem hanc immanis equi statuere? quis auctor? 150
 quidue petunt? quae religio? aut quae machina belli?'
 dixerat. ille dolis instructus et arte Pelasga

121-52 *MP* 121 cui] quid *Peerlkamp* (cf. *Lucan.* vi 783)
 129 rupit *M* 130 timebat *Mω, Seru., Tib.*: -bant *γ(def. P)acr,*
 'figuratiu' iudice *DSeru.* 138 dulcis *MP²ω*: duplicis *P¹a*, 'quidam'
ap. DSeru. 139 et] ad *cdfhr, Tib.* 142 restet *Pacerv,*
DSeru.: restat *Mbdfht, Tib.* umquam *M¹*

sustulit exutas uinclis ad sidera palmas:
 'uos, aeterni ignes, et non uiolabile uestrum
 testor numen,' ait, 'uos arae ensesque nefandi, 155
 quos fugi, uittaeque deum, quas hostia gessi:
 fas mihi Graiorum sacrata resolvere iura,
 fas odisse uiros atque omnia ferre sub auras,
 si qua tegunt, teneor patriae nec legibus ullis.
 tu modo promissis maneat seruataque serues 160
 Troia fidem, si uera feram, si magna rependam.
 omnis spes Danaum et coepti fiducia belli
 Palladis auxiliis semper stetit. impius ex quo
 Tydides sed enim scelerumque inuentor Vlixes,
 fatale adgressi sacrato auellere templo 165
 Palladium caesis summae custodibus arcis,
 corripuere sacram effigiem manibusque cruentis
 uirgineas ausi diuae contingere uittas,
 ex illo fluere ac retro sublapsa referri
 spes Danaum, fractae uires, auersa deae mens. 170
 nec dubiis ea signa dedit Tritonia monstris.
 uix positum castris simulacrum: arsere coruscae
 luminibus flammae arrectis, salsusque per artus
 sudor iit, terque ipsa solo (mirabile dictu)
 emicuit parmamque ferens hastamque trementem. 175
 ex templo temptanda fugā canit aequora Calchas,
 nec posse Argolicis excindi Pergama telis
 omina ni repetant Argis numenque reducant
 quod pelago et curuis secum auexere carinis.
 et nunc quod patrias uento petiere Mycenae, 180
 arma deosque parant comites pelagoque remenso
 improuisi aderunt; ita digerit omina Calchas.
 hanc pro Palladio moniti, pro numine laeso
 effigiem statuere, nefas quae triste piaret.
 hanc tamen immensam Calchas attollere molem 185
 roboribus textis caeloque educere iussit,

153-7 *MP*; 158-69 *MPV*; 170-83 *FMPV*; 184-6 *FMP*
 164 scelerum (*om. -que*) *V* 173 'Probo sane displicet salsus
 sudor' *DSeru.* 182 omnia *abder*

AENEIDOS II

ne recipi portis aut duci in moenia posset,
 neu populum antiqua sub religione tueri.
 nam si uestra manus uiolasset dona Mineruae,
 tum magnum exitium (quod di prius omen in ipsum 190
 conuertant!) Priami imperio Phrygibusque futurum;
 sin manibus uestris uestram ascendisset in urbem,
 ultro Asiam magno Pelopea ad moenia bello
 uenturam, et nostros ea fata manere nepotes.'

Talibus insidiis periurique arte Sinonis 195
 credita res, captique dolis lacrimisque coactis
 quos neque Tydides nec Larisaeus Achilles,
 non anni domuere decem, non mille carinae.

Hic aliud maius miseris multoque tremendum
 obicitur magis atque improuida pectora turbat. 200
 Laocoon, ductus Neptuno sorte sacerdos,
 sollemnis taurum ingentem mactabat ad aras.
 ecce autem gemini a Tenedo tranquilla per alta
 (horresco referens) immensis orbibus angues
 incumbunt pelago pariterque ad litora tendunt; 205
 pectora quorum inter fluctus arrecta iubaeque
 sanguineae superant undas, pars cetera pontum
 pone legit sinuatque immensa uolumine terga.
 fit sonitus spumante salo; iamque arua tenebant
 ardentisque oculos suffecti sanguine et igni 210
 sibila lambebant linguis uibrantibus ora.
 diffugimus uisu exsanguis. illi agmine certo
 Laocoonta petunt; et primum parua duorum
 corpora natorum serpens amplexus uterque
 implicat et miseros morsu depascitur artus; 215
 post ipsum auxilio subeuntem ac tela ferentem
 corripunt spirisque ligant ingentibus; et iam
 bis medium amplexi, bis collo squamea circum
 terga dati superant capite et ceruicibus altis.

187-98 *FMP*; 199-219 *MP*
FM^ω, *Prisc.* xvi 5, *DSeru.*
 ptuni *P*

208 sinuantque *ader*

187 posset *Pah, Tib.*: possit

196 coacti *Non.* 253. 25

201 Ne-

ille simul manibus tendit diuellere nodos 220
 perfusus sanie uittas atroque ueneno,
 clamores simul horrendos ad sidera tollit:
 qualis mugitus, fugit cum saucius aram
 taurus et incertam excussit ceruice securim.
 at gemini lapsu delubra ad summa dracones 225
 effugiunt saeuaeque petunt Tritonidis arcem,
 sub pedibusque deae clipeique sub orbe teguntur.
 tum uero tremefacta nouus per pectora cunctis
 insinuat pavor, et scelus expendisse merentem
 Laocoonta ferunt, sacrum qui cuspide robur 230
 laeserit et tergo sceleratam intorserit hastam.
 ducendum ad sedes simulacrum orandaque diuae
 numina conclamant.
 diuidimus muros et moenia pandimus urbis.
 accingunt omnes operi pedibusque rotarum 235
 sūbiciūnt lāpsūs, et stuppea uincula collo
 intendunt; scandit fatalis machina muros
 feta armis. pueri circum innuptaeque puellae
 sacra canunt funemque manu contingere gaudent;
 illa subit mediaeque minans inlabitur urbi. 240
 o patria, o diuum domus Ilium et incluta bello
 moenia Dardanidum! quater ipso in limine portae *
 substitit atque utero sonitum quater arma dedere;
 instamus tamen immemores caecique furore
 et monstrum infelix sacrata sistimus arce. 245
 tunc etiam fatis aperit Cassandra futuris
 ora dei iussu non umquam credita Teucris.
 nos delubra deum miseri, quibus ultimus esset
 illē diēs, festā uelāmus frōndē per urbem.
 Vertitur interea caelum et ruit Oceano nox 250
 inuoluens umbrā magna terramque polumque
 Myrmidonumque dolos; fusi per moenia Teucris
 conticuere; sopor fessos complectitur artus.

AENEIDOS II

et iam Argiua phalanx instructis nauibus ibat
a Tenedo tacitae per amica silentia lunae 255
litora nota petens, flammās cum regia puppis
extulerat, fatisque deum defensūs iniquis
inclusos utero Danaos et pinea furtim
laxat claustra Sinon. illos patefactus ad auras
reddit equus laetique cauo se robore promunt 260
Thessandrus Sthenelusque duces et dirus Vlixes,
demissum lapsi per funem, Acamasque Thoasque
Pelidesque Neoptolemus primusque Machaon
et Menelaus et ipse doli fabricator Epeos.
inuadunt urbem somno uinoque sepultam; 265
caeduntur uigiles, portisque patentibus omnis
accipiunt socios atque agmina conscia iungunt.
Tempus erat quo prima quies mortalibus aegris
incipit et dono diuum gratissima serpit.
in somnis, ecce, ante oculos maestissimus Hector 270
uisus adesse mihi largosque effundere fletus,
raptatus bigis ut quondam, aterque cruento
puluere perque pedes traiectus lora tumentis.
ei mihi, qualis erat, quantum mutatus ab illo
Hectore qui redit exuias indutus Achilli 275
uel Danaum Phrygios iaculatus puppibus ignis!
squalentem barbam et concretos sanguine crinis
uulneraque illa gerens, quae circum plurima muros
accepit patrios. ultro flens ipse uidebar
compellare uirum et maestas exprimere uoces: 280
'o lux Dardaniae, spes o fidissima Teucrum,
quae tantae tenuere morae? quibus Hector ab oris
expectate uenis? ut te post multa tuorum
funera, post uarios hominumque urbisque labores
defessi aspiciamus! quae causa indigna serenos 285
foedauit uultus? aut cur haec uulnera cerno?
ille nihil, nec me quaerentem uana moratur,

254-87 *FMP* 261 diuus *F¹*, *Char.* 273. 25 (*codex N*): dius
Macrob. v 17. 15 (*cf. u.* 762)

sed grauit̃er gemitus imo de pectore ducens,
 'heu fuge, nate dea, teque his' ait 'eripe flammis.
 hostis habet muros; ruit alto a culmine Troia. 290
 sat patriae Priamoque datum: si Pergama dextra
 defendi possent, etiam hac defensa fuissent.
 sacra suosque tibi commendat Troia penatis;
 hos cape fatorum comites, his moenia quaere
 magna pererrato statues quae denique ponto.' 295
 sic ait et manibus uittas Vestamque potentem
 aeternumque adytis effert penetralibus ignem.

Diuerso interea miscentur moenia luctu,
 et magis atque magis, quamquam secreta parentis
 Anchisae domus arboribusque obtecta recessit, 300
 clarescunt sonitus armorumque ingruit horror.
 excutior somno et summi fastigia tecti
 ascensu supero atque arrectis auribus asto:
 in segetem ueluti cum flamma furentibus Austris
 incidit, aut rapidus montano flumine torrens 305
 sternit agros, sternit sata laeta boumque labores
 praecipitisque trahit siluas; stupet inscius alto
 accipiens sonitum saxi de uertice pastor.
 tum uero manifesta fides, Danaumque patescunt
 insidiae. iam Deiphobi ^{huius & filii} dedit ampla ruinam 310
 Volcano superante domus, iam proximus ardet
 Vcalegon; Sigea igni freta lata relucet.
 exoritur clamorque uirum clangorque tubarum.
 arma amens capio; nec sat rationis in armis,
 sed glomerare manum bello et concurrere in arcem 315
 cum sociis ardent animi; furor iraque mentem
 praecipitat, pulchrumque mori succurrit in armis.

Ecce autem telis Panthus elapsus Achium,
 Panthus Othryades, arcis Phoebique sacerdos,

288-309 *FMPV*; 310-313 *MPV*; 314-19 *MP* 290 a om. *F^{1a}*,
Tib. 299 et] at *M¹* 303 erectis *V* 307 stupet]
 sedet *Quint.* viii 6. 10 317 praecipitat *Pe* (cf. *A.* ix 44):
 -tant *M^ω*, *Seru.*, *Tib.*

AENEIDOS II

sacra manu uictosque deos paruumque nepotem 320
 ipse trahit cursuque amens ad limina tendit.
 'quo res summa loco, Panthu? quam prendimus arcem?'
 uix ea fatus eram gemitu cum talia reddit:
 'uenit summa dies et ineluctabile tempus
 Dardaniae. fuimus Troes, fuit Ilium et ingens 325
 gloria Teucrorum; ferus omnia Iuppiter Argos
 transtulit; incensa Danaï dominantur in urbe.
 arduus armatos mediis in moenibus astans
 fundit equus uictorque Sinon incendia miscet
 insultans. portis alii bipatentibus adsunt, 330
 milia quot magnis umquam uenere Mycenis;
 obsedere alii telis angusta uiarum
 oppositis; stat ferri acies mucrone corusco
 stricta, parata neci; uix primi proelia temptant
 portarum uigiles et caeco Marte resistunt.' 335
 talibus Othryadae dictis et numine diuum
 in flammās et in arma feror, quo tristis Erinys,
 quo fremitus uocat et sublatus ad aethera clamor.
 addunt se socios Rhipeus et maximus armis
 Epytus, oblatis per lunam, Hypanisque Dymasque 340
 et lateri adglomerant nostro, iuuenisque Coroebus
 Mygdonides—illis ad Troiam forte diebus
 uenerat insano Cassandrae incensus amore
 et gener auxilium Priamo Phrygibusque ferebat,
 infelix qui non sponsae praecepta furentis 345
 audierit!
 quos ubi confertos ardere in proelia uidi,
 incipio super his: 'iuuenes, fortissima frustra
 pectora, si uobis audentem extremā cūpido
 certa sequi, quae sit rebus fortuna uidetis: 350

320–50 *MP* 321 'legitur et cursum' *DSeru.* 333 *op-*
positis Myacer, Tib.: -ti bdfhv(def. P) 346 *audierat cdefh*
 347 *ardere Gronovius ad Sen. Herc. fur. 779 (cf. A. xii 71): audere*
codd., Tib. 349 *audentem ev, Seru.: audendi Myw (ut uid.),*
Tib., Isid. i 37. 20, 'multi' ap. Seru.: audenti 'multi' (auden... P;
cetera desunt)

excessere omnes adytis arisque relictis
 di quibus imperium hoc steterat; succurritis urbi
 incensae. moriamur et in media arma ruamus.
 una salus uictis nullam sperare salutem.
 sic animis iuuenum furor additus. inde, lupi ceu 355
 raptores atra in nebula, quos improbâ uentris
 exegit caecos rabies catulique relict
 faucibus expectant siccis, per tela, per hostis
 uadimus haud dubiam in mortem mediaeque tenemus 360
 urbis iter; nox atra cauâ circumuolat umbra.
 quis cladem illius noctis, quis funera fando
 explicet aut possit lacrimis aequare labores?
 urbs antiqua ruit multos dominatâ per annos;
 plurima perque uias sternuntur inertia passim
 corpora perque domos et religiosa deorum 365
 limina. nec soli poenas dant sanguine Teucri;
 quondam etiam uictis redit in praecordia uirtus
 uictoresque cadunt Danaï. crudelis ubique
 luctus, ubique pauor et plurima mortis imago.
 Primus se Danaum magna comitante caterua 370
 Androgeos offert nobis, socia agmina credens
 inscius, atque ultro uerbis compellat amicis:
 'festinate, uiri! nam quae tam sera moratur
 segnities? alii rapiunt incensa feruntque
 Pergama: uos celsis nunc primum a nauibus itis?' 375
 dixit, et extemplo (neque enim responsa dabantur
 fida satis) sensit medios delapsus in hostis.
 obstipuit retroque pedem cum uoce repressit.
 improuisum aspris ueluti qui sentibus anguem
 pressit humi nitens trepidusque repente refugit 380
 attollentem iras et caerula colla tumentem,
 haud secus Androgeos uisu tremefactus abibat.
 inruimus densis et circumfundimur armis,
 ignarosque loci passim et formidine captos

351-84 *MP* 377 *dilapsus bde, Char. 269. 13* 383 *circum-*
fundimur Mhrv: -fudimus P: -fundimus ω

AENEIDOS II

sternimus; aspirat primo Fortunā labori. 385
 atque hic successu exsultans animisque Coroebus
 'o socii, qua primā' inquit 'Fortunā salutis
 monstrat iter, quaque ostendit se dextra, sequamur:
 mutemus clipeos Danaumque insignia nobis
 aptemus. dolus an uirtus, quis in hoste requirat? 390
 arma dabunt ipsi.' sic fatus deinde comantem
 Androgei galeam clipeique insigne decorum
 induitur laterique Argium accommodat ensem.
 hoc Rhipeus, hoc ipse Dymas omnisque iuuentus
 laeta facit: spoliis se quisque recentibus armat. 395
 uadimus immixti Danais haud numine nostro
 multaque per caecam congressi proelia noctem
 conserimus, multos Danaum demittimus Orco.
 diffugiunt alii ad naus et litora cursu
 fida petunt; pars ingentem formidine turpi 400
 scandunt rursus equum et nota conduntur in aluo.
 Heu nihil inuitis fas quemquam fidere diuis!
 ecce trahebatur passis Priameia uirgo
 crinibus a templo Cassandra adytisque Mineruae
 ad caelum tendens ardentia lumina frustra, 405
 lumina, nam teneras arcebant uincula palmas.
 non tulit hanc speciem furiata mente Coroebus
 et sese medium iniecit periturus in agmen;
 consequimur cuncti et densis incurrimus armis.
 hic primum ex alto delubri culmine telis 410
 nostrorum obruimur oriturque miserrima caedes
 armorum facie et Graiarum errore iubarum.
 tum Danaï gemitu atque ereptae uirginis ira
 undique collecti inuadunt, acerrimus Ajax
 et gemini Atridae Dolopumque exercitus omnis: 415
 aduersi rupto ceu quondam turbine uenti

385-416 MP 387 qua ω: quae My(def. P)ar; 'non quae
 prima sed qua primum' Seru. 392 Androgei codd. (def. P), Char.
 92. 11, D Seru. hic et ad A. iii 468 (cf. A. vi 20) 396 immixtis M¹
 398 demittimus (A. ix 527) a: dim- MPω 408 moriturus ω
 (praeter cfh; cf. u. 511) 415 Dolopumue bcdfr, Tib. (uu. 7, 785)

conflagrant, Zephyrusque Notusque et laetus Eois
 Eurus equis; stridunt silvae saeuitque tridenti
 spumeus atque imo Nereus ciet aequora fundo.
 illi etiam, si quos obscura nocte per umbram 420
 fudimus insidiis totaque agitauius urbe,
 apparent; primi clipeos mentitaque tela
 agnoscunt atque ora sono discordia signant.
 ilicet obruimur numero, primusque Coroeus
 Penelei dextra diuae armipotentis ad aram 425
 procumbit; cadit et Rhipeus, iustissimus unus
 qui fuit in Teucris et seruantissimus aequi
 (dis aliter uisum); pereunt Hypanisque Dymasque
 confixi a sociis; nec te tua plurima, Panthu,
 labentem pietas nec Apollinis infula texit. 430
 Iliaci cineres et flamma extrema meorum,
 testor, in occasu uestro nec tela nec ullas
 uitauisse uices, Danaum et, si fata fuissent
 ut caderem, meruisse manu. diuellimur inde,
 Iphitus et Pelias mecum (quorum Iphitus aeuo 435
 iam grauior, Pelias et uulnere tardus Vlixi),
 protinus ad sedes Priami clamore uocati.
 hic uero ingentem pugnam, ceu cetera nusquam
 bella forent, nulli tota morerentur in urbe,
 sic Martem indomitum Danaosque ad tecta ruentis 440
 cernimus obsessumque acta testudine limen.
 haerent parietibus scalae postisque sub ipsos
 nituntur gradibus clipeosque ad tela sinistris
 protecti obiciunt, prensant fastigia dextris.
 Dardanidae contra turris ac tota domorum 445
 culmina conuellunt; his se, quando ultima cernunt,
 extrema iam in morte parant defendere telis,
 auratasque trabes, ueterum decora alta parentum,

417-36 *MP*; 437-48 *FMP* 422 primi] Priami *P*¹
 433 uices Danaum coniungit *DSeru.* ad *A.* iii 376 443 ad *F*¹*ω*,
Seru.: ac *F*²*MPa*, *Tib.*, respuit *DSeru.* tela] tecta *F*¹ 445 tota
*P*¹, *Tib.*, agnoscit *DSeru.*: tecta (*A.* xii 132) *FMP*²*ω*, *Prisc.* vii 27,
Seru.: tuta *ary* 448 alta *F*²*Mω*, *Prisc.* vii 79: illa *F*¹*Par*, *Tib.*

AENEIDOS II

deuoluunt ; alii strictis mucronibus imas
obsedere fores, has seruant agmine denso. 450
instaurati animi regis succurrere tectis
auxilioque leuare uiros uimque addere uictis.

Limen erat caecaeque fores et peruius usus
tectorum inter se Priami, postesque relict
a tergo, infelix qua se, dum regna manebant, 455
saepius Andromache ferre incommitata solebat
ad soceros et auo puerum Astyanacta trahebat.

euado ad summi fastigia culminis, unde
tēla manu miserī iactābant inritā Teūcrī.

turrim in praecipiti stantem summisque sub astra 460
eductam tectis, unde omnis Troia uideri

et Danaum solitae naues et Achaica castra,
adgressi ferro circum, qua summa labantis

iuncturas tabulata dabant, conuellimus altis
sedibus impulimusque ; ea lapsa repente ruinam 465

cum sonitu trahit et Danaum super agmina late
incidit. ast alii subeunt, nec saxa nec ullum

telorum interea cessat genus.

Vestibulum ante ipsum primoque in limine Pyrrhus
exsultat telis et luce coruscus aëna: 470

qualis ubi in lucem coluber mala gramina pastus,
frigida sub terra tumidum quem bruma tegebat,

nunc, positis nouus exuuiis nitidusque iuuenta,
lubrica conuoluit sublato pectore terga

arduus ad solem, et linguis micat ore trisulcis. 475

una ingens Periphas et equorum agitator Achillis,
armiger Automedon, una omnis Scyria pubes

succedunt tecto et flammās ad culmina iactant.
ipse inter primos correpta dura bipēnni

limina perrumpit postisque a cardine uellit 480
aeratos ; iamque excisā trabē firmā cāuauit

449-68 *FMP* ; 469 *MP* ; 470-81 *MPV* 450 has seruant]
asseruant *P*¹ 455 dum] cum 'alii' *ap. Seru.* 462 Achaia *F*
465 ea lapsa *FMP*²ω: elapsa *P*¹*afhrv* repente] ruente *P*¹ ruina
*M*¹ 474 conuoluens (*G.* iii 426) *V*¹: -uent *V*²

robora et ingentem lato dedit ore fenestram.
 apparet domus intus et atria longa patescunt;
 apparent Priami et ueterum penetrabilia regum,
 armatosque uident stantis in limine primo. 485
 at domus interior gemitu miseroque tumultu
 miscetur, penitusque cauae plangoribus aedes
 femineis ululant; ferit aurea sidera clamor.
 tum pauidae tectis matres ingentibus errant
 amplexaeque tenent postis atque oscula figunt. 490
 instat ui patria Pyrrhus; nec claustra nec ipsi
 custodes sufferre ualent; labat ariete crebro
 ianua, et emoti procumbunt cardine postes.
 fit uia ui; rumpunt aditus primosque trucidant
 immissi Danaï et late loca milite complent. 495
 non sic, aggeribus ruptis cum spumeus amnis
 exiit oppositasque euicit gurgite moles,
 fertur in arua furens cumulo camposque per omnis
 cum stabulis armenta trahit. uidi ipse furem
 caede Neoptolemum geminosque in limine Atridas, 500
 uidi Hecubam centumque nurus Priamumque per aras
 sanguine foedantem quos ipse sacrauerat ignis.
 quinquaginta illi thalami, spes tanta nepotum,
 barbarico postes auro spoliisque superbi
 procubuere; tenent Danaï qua deficit ignis. 505
 Forsitan et Priami fuerint quae fata requiras.
 urbis uti captae casum conuulsaque uidit
 limina tectorum et medium in penetralibus hostem,
 arma diu senior desueta trementibus aevo
 circumdat nequiquam umeris et inutile ferrum 510
 cingitur, ac densos fertur moriturus in hostis.
 aedibus in mediis nudoque sub aetheris axe
 ingens ara fuit iuxtaque ueterrima laurus

482-96 *MPV*; 497-513 *MP*
 goribus *P²V*, *Tib.* (cf. *A.* xii 607)
Macrob. v 5. 13
 ampla *Pr* (cf. *Prop.* iii 22. 41)
P²cdfh, agnoscit *Seru.* (in *om.* d)

485 uidet *V* 487 clan-
 497 exit *c* euicit] erupit
 503 tanta *Mω*, *DSeru.* hic et ad *A.* v 645:
 508 medium *MP¹aberv*: mediis

incumbens arae atque umbra complexa penatis.
 hic Hecuba et natae nequiquam altaria circum, 515
 praecipites atra ceu tempestate columbae,
 condensae et diuum amplexae simulacra sedebant.
 ipsum autem sumptis Priamum iuuenalibus armis
 ut uidit, 'quae mens tam dira, miserrime coniunx,
 impulit his cingi telis? aut quo ruis?' inquit. 520
 'non tali auxilio nec defensoribus istis
 tempus eget; non, si ipse meus nunc adforet Hector.
 huc tandem concede; haec ara tuebitur omnis,
 aut moriere simul.' sic ore effata recepit
 ad sese et sacra longaeuum in sede locauit. 525

Ecce autem elapsus Pyrrhi de caede Polites,
 unus natorum Priami, per tela, per hostis
 porticibus longis fugit et uacua atria lustrat
 saucius. illum ardens infesto uulnere Pyrrhus
 insequitur, iam iamque manu tenet et premit hasta. 530
 ut tandem ante oculos euasit et ora parentum,
 concidit ac multo uitam cum sanguine fudit.
 hic Priamus, quamquam in media iam morte tenetur,
 non tamen abstinuit nec uoci iraeque pepercit:
 'at tibi pro scelere,' exclamat, 'pro talibus ausis 535
 di, si qua est caelo pietas quae talia curet,
 persoluant grates dignas et praemia reddant
 debita, qui nati coram me cernere letum
 fecisti et patrios foedasti funere uultus.
 at non ille, satum quo te mentiris, Achilles 540
 talis in hoste fuit Priamo; sed iura fidemque
 supplicis erubuit corpusque exsanguie sepulcro
 reddidit Hectoreum meque in mea regna remisit.'
 sic fatus senior telumque imbelles sine ictu
 coniecit, rauco quod protinus aere repulsum, 545
 et summo clipei nequiquam umbone pependit.
 cui Pyrrhus: 'referes ergo haec et nuntius ibis
 Pelidae genitori. illi mea tristia facta

514-48 *MP*

517 sedebant] tenebant *M¹d*

532 fundit *recc.*

degeneremque Neoptolemum narrare memento.
 nunc morere.' hoc dicens altaria ad ipsa trementem 550
 traxit et in multo lapsantem sanguine nati,
 implicuitque comam laeua, dextraque coruscum
 extulit ac lateri capulo tenus abdidit ensem.
 haec finis Priami fatorum, hic exitus illum
 sorte tulit Troiam incensam et prolapsa uidentem 555
 Pergama, tot quondam populis terrisque superbum
 regnatorem Asiae. iacet ingens litore truncus,
 auulsumque umeris caput et sine nomine corpus.

At me tum primum saeuus circumstetit horror.
 obstipui; subiit cari genitoris imago, 560
 ut regem aequaeuum crudeli uulnere uidi
 uitam exhalantem, subiit deserta Creusa
 et direpta domus et parui casus Iuli.
 respicio et quae sit me circum copia lustrum.
 deseruere omnes defessi, et corpora saltu 565
 ad terram misere aut ignibus aegrâ dedere.

[Iamque adeo super unus eram, cum limina Vestae
 seruantem et tacitam secreta in sede latentem
 Tyndarida aspicio; dant claram incendia lucem
 erranti passimque oculos per cuncta ferenti. 570
 illa sibi infestos euersa ob Pergama Teucros
 et Danaum poenam et deserti coniugis iras
 praemetuens, Troiae et patriae communis Erinys,
 abdiderat sese atque aris inuisa sedebat.
 exarsere ignes animo; subit ira cadentem 575
 ulcisci patriam et sceleratas sumere poenas.]

549-66 *MP* 552 comam laeua *M^ω*: coma laeuam *Pc*
 554 *post Priami distinguit Char. 266. 34* 559 circuminstetit *Pⁱ*
 562 subiit] subit et *b?de* 567-88 'hos uersus' teste *Seruius*
in uita Vergiliana 'constat esse detractos', scilicet a Tucca et Vario, quos
*obleuisse eosdem narrat D*Seru.* ad u. 566; tradunt codd. *Seruiani*, inter*
Vergilianos perpauci; in textum receperunt editores inde ab ed. Romana
anni 1473 569 claram *Ribbeck*: clara *codd. Seruiani*
 572 poenas *D*Seru.* et codd. *Seru.* nonnulli (unde poenas Danaum*
ed. Rom.) 576 celeratas *Seruii cod. Monacensis*: sceleratae
H. Valesius

AENEIDOS II

'scilicet haec Spartam incolumis patriasque Mycenae
 aspiciet, partoque ibit regina triumpho?
 coniugiumque domumque patris natosque uidebit
 Iliadum turba et Phrygiis comitata ministris? 580
 occiderit ferro Priamus? Troia arserit igni?
 Dardanium totiens sudarit sanguine litus?
 non ita. namque etsi nullum memorabile nomen
 feminea in poena est, habet haec uictoria laudem;
 extinxisse nefas tamen et sumpsisse merentis 585
 laudabor poenas, animumque explesse iuuabit
 ultricis famam et cineres satiasse meorum.*
 talia iactabam et furiata mente ferebar,]
 cum mihi se, non ante oculis tam clara, uidendam
 obtulit et pura per noctem in luce refulsit 590
 alma parens, confessa deam qualisque uideri
 caelicolis et quanta solet, dextraque prehensum
 continuit roseoque haec insuper addidit ore:
 'nate, quis indomitas tantus dolor excitat iras?
 quid furis? aut quonam nostri tibi cura recessit? 595
 non prius aspicias ubi fessum aetate parentem
 liqueris Anchisen, superet coniunxne Creusa
 Ascaniusque puer? quos omnis undique Graiae
 circum errant acies et, ni mea cura resistat,
 iam flammae tulerint inimicus et hauserit ensis. • 600
 non tibi Tyndaridis facies inuisa Lacaenae
 culpatusue Paris, diuum inclementia, diuum
 has euertit opes sternitque a culmine Troiam.
 aspice (namque omnem, quae nunc obducta tuenti
 mortalis hebetat uisus tibi et umida circum 605
 caligat, nubem eripiam; tu ne qua parentis
 iussa time neu praeceptis parere recusa):
 hic, ubi disiectas moles auulsaque saxis

589-608 <i>MP</i> patres <i>codd.</i> 585 merentis <i>codd. aliquot</i> : -tes <i>plerique</i> (et famae et flammae recentiores), famae <i>DSeru.</i> <i>Seru.</i> , loquebar <i>DSeru.</i> (?)	579 patris nescio quis (<i>saec. xv, ut uid.</i>): 584 habet haec] nec habet <i>Seruii codd. recc.</i> 587 famam <i>Seruii codd.</i> 588 ferebar 589 oculos <i>M</i>

saxa uides, mixtoque undantem puluere fumum,
Neptunus muros magnoque emota tridenti 610
fundamenta quatit totamque a sedibus urbem
eruit. hic Iuno Scaeas saeuissima portas
prima tenet sociumque furens a nauibus agmen
ferro accincta uocat.

iam summas arces Tritonia, respice, Pallas 615
insedit nimbo effulgens et Gorgone saeua.
ipse pater Danaïs animos uirisque secundas
sufficit, ipse deos in Dardana suscitât arma.
eripe, nate, fugam finemque impone labori;
nusquam abero et tutum patrio te limine sistam.' 620
dixerat et spissis noctis se condidit umbris.
apparent dirae facies inimicaque Troiae
numina magna deum.

Tum uero omne mihi uisum considerare in ignis
Ilium et ex imo uerti Neptunia Troia: 625
ac ueluti summis antiquam in montibus ornum
cum ferro accisam crebrisque bipennibus instant
eruere agricolae certatim, illa usque minatur
et tremefacta comam concusso uertice nutat,
uulneribus donec paulatim euicta supremum 630
congemuit traxitque iugis auulsa ruinam.
descendo ac ducente deo flammam inter et hostis
expedior: dant tela locum flammaeque recedunt.

Atque ubi iam patriae peruentum ad limina sedis
antiquasque domos, genitor, quem tollere in altos 635
optabam primum montis primumque petebam,
abnegat excisa uitam producere Troia
exsiliumque pati. 'uos o, quibus integer aeui
sanguis,' ait, 'solidaeque suo stant robore uires,

609-22 *MP*; 623-39 *MPV* 611 a] ab *Pae* 616 nimbo
codd., *DSeru. ad A. ix 110* (cf. *Hom. Il. xv 308*): limbo 'alii' *ap.*
Seru. 620 numquam *M¹*, *DSeru. ad u. 801* 630 uicta *V*
632 deo *M²V²abd*, *Char. 154. 14*, *Macrob. iii 8. 1*, *Seru. hic et ad A.*
iv 228, vii 498, DSeru. ad i 382: dea *M¹P²* (de *P¹*) *V¹ceshrv, Tib.*;
utrumque schol. Veron. ad loc., deo *ad A. v 467*

uos agitate fugam. 640
 me si caelicolae uoluissent ducere uitam,
 has mihi seruassent sedes. satis una superque
 uidimus excidia et captae superauimus urbi.
 sic o sic positum adfati discedite corpus.
 ipse manu mortem inueniam; miserebitur hostis 645
 exuiasque petet. facilis iactura sepulcri.
 iam pridem inuisus diuis et inutilis annos
 demoror, ex quo me diuum pater atque hominum rex
 fulminis adflauit uentis et contigit igni.'

Talia perstabat memorans fixusque manebat. 650
 nos contra effusi lacrimis coniunxque Creusa
 Ascaniusque omnisque domus, ne uertere secum
 cuncta pater fatoque urgenti incumbere uellet.
 abnegat inceptoque et sedibus haeret in isdem.
 rursus in arma feror mortemque miserrimus opto. 655
 nam quod consilium aut quae iam fortuna dabatur?
 'mene efferre pedem, genitor, te posse relicto
 sperasti tantumque nefas patrio excidit ore?
 si nihil ex tanta superis placet urbe relinqui,
 et sedet hoc animo perituraeque addere Troiae 660
 teque tuosque iuuat, patet isti ianua leto,
 iamque aderit multo Priami de sanguine Pyrrhus,
 natum ante ora patris, patrem qui obtruncat ad aras.
 hoc erat, alma parens, quod me per tela, per ignis
 eripis, ut mediis hostem in penetralibus utque 665
 Ascanium patremque meum iuxtaque Creusam
 alterum in alterius mactatos sanguine cernam?
 arma, uiri, ferte arma; uocat lux ultima uictos.
 reddite me Danais; sinite instaurata reuisam
 proelia. numquam omnes hodie moriemur inulti.' 670

Hinc ferro accingor rursus clipeoque sinistram
 insertabam aptans meque extra tecta ferebam.

640-72 *MPV* 645 *manum PV? a?* morte *uel* morti *P¹*, morti *V*
 660 haec *V* 661 *istic ω(sed -ti hv, -ta a?)* 663 patrem
 qui] patremque *Mcγ* 667 mactato *MPV¹* 671 cingor *P¹*

ēcce autēm cōplēxa pedēs in limine coniunx
 haerebat, paruumque patri tendebat Iulum:
 'si periturus abis, et nos rape in omnia tecum; 675
 sin aliquam expertus sumptis spem ponis in armis,
 hanc primum tutare domum. cui parvus Iulus,
 cui pater et coniunx quondam tua dicta relinquer?'
 Talia uociferans gemitu tectum omne replebat,
 cum subitum dictuque oritur mirabile monstrum. 680
 namque manus inter maestorumque ora parentum
 ecce leuis summo de uertice uisus Iuli
 fundere lumen apex, tactuque innoxia mollis
 lambere flamma comas et circum tempora pasci.
 nos pauidi trepidare metu crinemque flagrantem 685
 excutere et sanctos restinguere fontibus ignis.
 at pater Anchises oculos ad sidera laetus
 extulit et caelo palmas cum uoce tetendit:
 'Iuppiter omnipotens, precibus si flecteris ullis,
 aspice nos, hoc tantum, et si pietate meremur, 690
 da deinde auxilium, pater, atque haec omina firma.'
 Vix ea fatus erat senior, subitoque fragore
 intonuit laeuum, et de caelo lapsa per umbras
 stella facem ducens multa cum luce cucurrit.
 illam summa super labentem culmina tecti 695
 cernimus Idaea claram se condere silua
 signantemque uias; tum longo limite sulcus
 dat lucem et late circum loca sulphure fumant.
 hic uero uictus genitor se tollit ad auras
 adfaturque deos et sanctum sidus adorat. 700
 'iam iam nulla mora est; sequor et qua ducitis adsum,
 di patrii; seruate domum, seruate nepotem.
 uestrum hoc augurium, uestroque in numine Troia est.
 cedo equidem nec, nate, tibi comes ire recuso.'

673-99 *FMPV*; 700-4 *MPV* 677 hac *V*¹ 678 re-
 linquar *M*¹ 680 subitum *F*²(-tu *F*¹)*ω*, *DSeru.*: subito
MPVbahr (cf. *G.* iv 554, *A.* v 522) 683 molli *V*, *Tib.* in lemm.
 691 augurium (*A.* iii 89) *ps. Probus ad E.* vi 31 699 tollere *Pr*

dixerat ille, et iam per moenia clarius ignis 705
 aūditur, propiusque aestus incendia uoluunt.
 'ergo age, care pater, ceruici imponere nostrae;
 ipse subibo umeris nec me labor iste grauabit;
 quo res cumque cadent, unum et commune periculum,
 una salus ambobus erit. mihi paruus Iulus 710
 sit comes, et longe seruet uestigia coniunx.
 uos, famuli, quae dicam animis aduertite uestris.
 est urbe egressis tumulus templumque uetustum
 desertae Cereris, iuxtaque antiqua cupressus
 religione patrum multos seruata per annos; 715
 hanc ex diuerso sedem ueniemus in unam.
 tu, genitor, cape sacra manu patriosque penatis;
 me bello e tanto digressum et caede recenti
 attrectare nefas, donec me flumine uiuo
 abluero.' 720
 haec fatus latos umeros subiecta^vque colla
 ueste super fuluique insternor pelle leonis,
 succedoque oneri; dextrae se paruus Iulus
 implicuit sequiturque patrem non passibus aequis;
 pone subit coniunx. ferimur per opaca locorum, 725
 et me, quem dudum non ulla iniecta mouebant
 tela neque aduerso glomerati examine Grai,
 nunc omnes terrent aerae, sonus excitat omnis
 suspensum et pariter comitique onerique timentem.
 iamque propinquabam portis omnemque uidebar 730
 euasisse uiam, subito cum creber ad auris
 uisus adesse pedum sonitus, genitorque per umbram
 prospiciens 'nate,' exclamat, 'fuge, nate; propinquant.
 ardentis clipeos atque aera micantia cerno.'
 hic mihi nescio quod trepido male numen amicum 735
 confusam eripuit mentem. namque auia cursu

705-26 *MPV*; 727-36 *MP* 709 cadet *V* 727 nec *Par*
 examine *recc.*, cf. *Housman ap. Class. Review* v 294 (cf. *A.* vii 703;
 exagm. uel exacm. quater alibi *M*): ex agmine *codd.*, *Sen. ep.* 56. 12
 731 uiam] uicem *Markland* (cf. *G.* i 418)

dum sequor et nota excedo regione uiarum,
 heu misero coniunx fatone erepta Creusa
 substitit, errauitne uia seu lapsa resedit,
 incertum^{cat}, nec post oculis est reddita nostris. 740
 nec prius amissam respexi animumue reflexi
 quam tumulum antiquae Cereris sedemque sacratam
 uenimus: hic demum collectis omnibus una
 defuit, et comites natumque uirumque fefellit.
 quem non incusauī amens hominumque deorumque, 745
 aut quid in euersa uidi crudelius urbe?
 Ascanium Anchisenque patrem Teucrosque penatis
 commendo sociis et curua ualle recondo.
 ipse urbem repeto et cingor fulgentibus armis.
 stat casus renouare omnis omnemque reuerti 750
 per Troiam et rursus caput obiectare periclis.
 principio muros obscuraque limina portae,
 qua gressum extuleram, repeto et uestigia retro
 obseruata sequor per noctem et lumine lustrō:
 horror ubique animo, simul ipsa silentia terrent. 755
 inde domum, si forte pedem, si forte tulisset,
 me refero: intruerant Danai et tectum omne tenebant.
 ilicet ignis edax summa ad fastigia uento
 uoluitur; exsuperant flammae, furit aestus ad auras.
 procedo et Priami sedes arcemque reuiso: 760
 et iam porticibus uacuis Iunonis asylo
 custodes lecti Phoenix et dirus Vlixes
 praedam adseruabant. huc undique Troia gaza
 incensis erepta adytis, mensaeque deorum
 crateresque auro solidi, captiuaque uestis 765
 congeritur. pueri et puidae longo ordine matres
 stant circum.
 ausus quin etiam uoces iactare per umbram
 impleui clamore uias, maestusque Creusam

737-69 *MP* 739 lapsa *M*: lassa *P*²*ω*: rapta *P*¹*adr*
 741 animumue *P**ω*: -que *Ma*?*cr* 755 animo *MPa*: animos *ω*
 758 uento] tecti (*u.* 302) *M*¹

AENEIDOS II

nequiquam ingeminans iterumque iterumque uocaui. 770
quaerenti et tectis urbis sine fine ruenti
infelix simulacrum atque ipsius umbra Creusae
uisa mihi ante oculos et nota maior imago.
obstipui, steteruntque comae et uox faucibus haesit.
tum sic adfari et curas his demere dictis: 775
'quid tantum insano iuuat indulgere dolori,
o dulcis coniunx? non haec sine numine diuum
eueniunt; nec te comitem hinc portare Creusam
fas, aut ille sinit superi regnator Olympi.
longa tibi exsilia et uastum maris aequor arandum, 780
et terram Hesperiam uenies, ubi Lydius arua
inter opima uirum leni fluit agmine Thybris.
illic res laetae regnumque et regia coniunx
parta tibi; lacrimas dilectae pelle Creusae.
non ego Myrmidonum sedes Dolopumue superbas 785
aspiciam aut Graeis seruitum matribus ibo,
Dardanis et diuae Veneris nurus;
sed me magna deum genetrix his detinet oris.
iamque uale et nati serua communis amorem.'
haec ubi dicta dedit, lacrimantem et multa uolentem 790
dicere deseruit, tenuisque recessit in auras.
ter conatus ibi collo dare bracchia circum;
ter frustra comprehensa manus effugit imago,
par leuibus uentis uolucrique simillima somno.
sic demum socios consumpta nocte reuiso. 795

Atque hic ingentem comitum adfluxisse nouorum
inuenio admirans numerum, matresque uirosque,
collectam exsilio pubem, miserabile uulgus.
undique conuenere animis opibusque parati

770-799 *MP* 770 iterumque (*I*⁰) *Pbf*: iterum *Mw* (cf. *A.*
iii 436) 771 ruenti *Pcd*: furenti *Mw* 775 (= *A.* iii
153. viii 35) 'in plerisque dicitur non fuisse' *Seru.* 776 labori
(*A.* vi 135) *bd* 778 portare *M* correctus, *cesfh*: asportare
M²Pabdrv, *Seru.* (qui hinc comitem suadet, ne scansione careat u.)
783 laetae *P¹w*: Italae (*A.* viii 626) *MP²* 787 'hunc u. quidam
ita suppleuit et tua coniunx' *DSeru.*

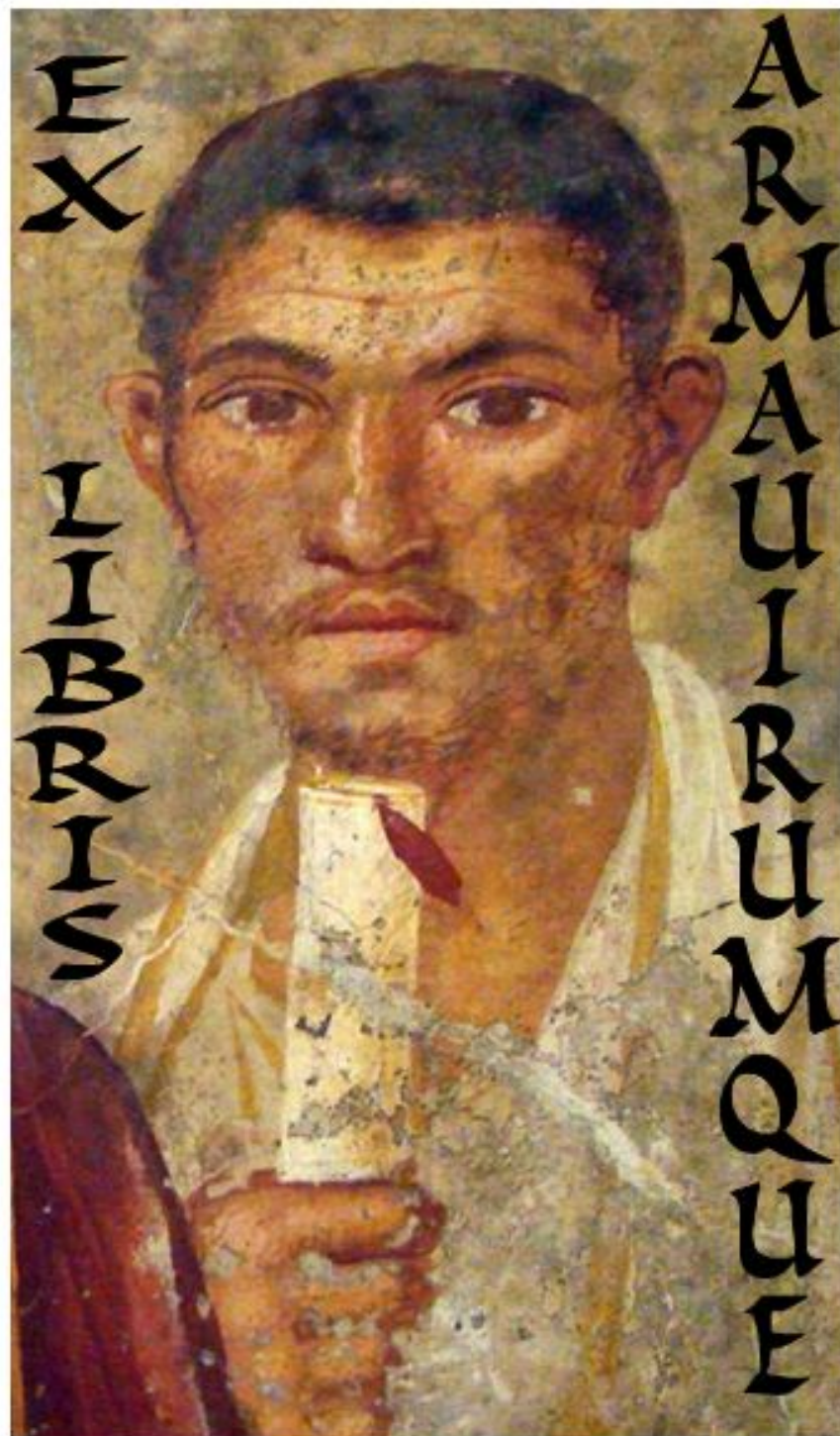
AENEIDOS II

in quascumque uelim pelago deducere terras.
iamque iugis summae surgebat Lucifer Idae
ducebatque diem, Danaique obsessa tenebant
limina portarum, nec spes opis ulla dabatur.
cessi et sublato montis genitore petiui.

800

800-4 *MP*

804 montis *Madr, Tib.*: montem *Pw, Seru.*

P. VERGILI MARONIS

AENEIDOS

LIBER III

POSTQVAM res Asiae Priamique euertere gentem
immeritam uisum superis, ceciditque superbum
Ilium et omnis humo fumat Neptunia Troia,
diuersa exsilia et desertas quaerere terras
auguriis agimur diuum, classemque sub ipsa 5
Antandro et Phrygiae molimur montibus Idae,
incerti quo fata ferant, ubi sistere detur,
contrahimusque uiros. uix prima inceperat aestas
et pater Anchises dare fatis uela iubebat,
litora cum patriae lacrimans portusque relinquo 10
et campos ubi Troia fuit. feror exsul in altum
cum sociis natoque penatibus et magnis dis.

Terra procul uastis colitur Mauortia campis
(Thraces arant) acri quondam regnata Lycurgo,
hospitium antiquum Troiae sociique penates 15
dum fortuna fuit. feror huc et litore curuo
moenia prima loco fatis ingressus iniquis
Aeneadasque meo nomen de nomine fingo.
sacra Dionaeae matri diuisque ferebam
auspiciis coeptorum operum, superoque nitentem 20
caelicolum regi mactabam in litore taurum.
forte fuit iuxta tumulus, quo cornea summo
uirgulta et densis hastilibus horrida myrtus.
accessi uiridemque ab humo conuellere siluam
conatus, ramis tegerem ut frondentibus aras, 25

iii 1-25 *FMP* 3 fumat] 'ait Probus circumflectendam ultimam syllabam, ut intelligamus fumauit' *Seru.*; contra *Char.* 267. 13
7 ferunt *P*¹

horrendum et dictu uideo mirabile monstrum.
 nam quae prima solo ruptis radicibus arbos
 uellitur, huic atro liquuntur sanguine guttae
 et terram tabo maculant. mihi frigidus horror
 membra quatit gelidusque coit formidine sanguis. 30
 rursus et alterius lentum conuellere uimen
 insequor et causas penitus temptare latentis;
 ater et alterius sequitur de cortice sanguis.
 multa mouens animo Nymphas uenerabar agrestis
 Gradiumque patrem, Geticis qui praesidet aruis, 35
 rite secundarent uisus omenque leuarent.
 tertia sed postquam maiore hastilia nisu
 adgredior genibusque aduersae obluctor harenae,
 (eloquar an sileam?) gemitus lacrimabilis imo
 auditur tumulo et uox reddita fertur ad auris: 40
 'quid miserum, Aenea, laceras? iam parce sepulto,
 parce pias scelerare manus. non me tibi Troia
 externum tulit aut cruor hic de stipite manat.
 heu fuge crudelis terras, fuge litus auarum:
 nam Polydorus ego. hic confixum ferrea texit 45
 telorum seges et iaculis increuit acutis.'
 tum uero ancipiti mentem formidine pressus
 obstipui steteruntque comae et uox faucibus haesit.

Hunc Polydorum auri quondam cum pondere magno
 infelix Priamus furtim mandarat alendum 50
 Threicio regi, cum iam diffideret armis
 Dardaniae cingique urbem obsidione uideret.
 ille, ut opes fractae Teucrum et Fortuna recessit,
 res Agamemnonias uictriciaque arma secutus
 fas omne abrumpit: Polydorum obtruncat, et auro 55
 ui potitur. quid non mortalia pectora cogis,
 auri sacra fames! postquam pauor ossa reliquit,
 delectos populi ad procures primumque parentem
 monstra deum refero, et quae sit sententia posco.

26-54 *FMP*; 55-9 *MP*
Char. 222. 2

39 eloquor *P*²

33 ater] alter *F, Tib.*
 47 tunc *bcd*

37 tertio

AENEIDOS III

omnibus idem animus, scelerata excedere terra, 60
linqui pollutum hospitium et dare classibus Austros.
ergo instauramus Polydoro funus, et ingens
aggeritur tumulo tellus; stant Manibus arae
caeruleis maestae uittis atraque cupresso,
et circum Iliades crinem de more solutae; 65
inferimus tepido spumantia cymbia lacte
sanguinis et sacri pateras, animamque sepulcro
condimus et magna supremum uoce ciemus.

Inde ubi prima fides pelago, placataque uenti
dant maria et lenis crepitans uocat Auster in altum, 70
deducunt socii nauis et litora complent;
prouehimur portu terraeque urbesque recedunt.
sacra mari colitur medio gratissima tellus
Nereidum matri et Neptuno Aegaeo,
quam pius arquiteuens oras et litora circum 75
errantem Mycono e celsa Gyaroque reuinxit,
immotamque coli dedit et contemnere uentos.
huc feror, haec fessos tuto placidissima portu
accipit; egressi ueneramur Apollinis urbem.
rex Anius, rex idem hominum Phoebique sacerdos, 80
uittis et sacra redimitus tempora lauro
occurrit; ueterem Anchisen agnouit amicum.
iungimus hospitio dextras et tecta subimus.

Templa dei saxo uenerabar structa uetusto:
'da propriam, Thymbraee, domum; da moenia fessis 85
et genus et mansuram urbem; serua altera Troiae
Pergama, reliquias Danaum atque immitis Achilli.
quem sequimur? quoue ire iubes? ubi ponere sedes?
da, pater, augurium atque animis inlabere nostris.'
uix ea fatus eram: tremere omnia uisa repente, 90
liminaque laurusque dei, totusque moueri
mons circum et mugire adytis cortina reclusis.

60-78 *MP*; 79-92 *FMP* 61 *linquere recc.* 73 *medio*
colitur abehvy 75 *prius agnoscit DSeru., ita Tib.* 82 *ac-*
currit M² *adgnouit FPω: agnoscit Mact* 84 *ueneramur c*

summissi petimus terram et uox fertur ad auris:
 'Dardanidae duri, quae uos a stirpe parentum
 prima tulit tellus, eadem uos ubere laeto 95
 accipiet reduces. antiquam exquirite matrem.
 hic domus Aeneae cunctis dominabitur oris
 et nati natorum et qui nascentur ab illis.'
 haec Phoebus; mixtoque ingens exorta tumultu
 laetitia, et cuncti quae sint ea moenia quaerunt, 100
 quo Phoebus uocet errantis iubeatque reuerti.
 tum genitor ueterum uoluens monimenta uirorum
 'audite, o proceres,' ait 'et spes discite uestras.
 Creta Iouis magni medio iacet insula ponto,
 mons Idaeus ubi et gentis cunabula nostrae. 105
 centum urbes habitant magnas, uberrima regna,
 maximus unde pater, si rite audita recordor,
 Teucrus Rhoeteas primum est aduectus in oras,
 optauitque locum regno. nondum Ilium et arces
 Pergameae steterant; habitabant uallibus imis. 110
 hinc mater cultrix Cybeli Corybantiaque aera
 Idaeumque nemus, hinc fida silentia sacris,
 et iuncti currum dominae subiere leones.
 ergo agite et diuum ducunt qua iussa sequamur:
 placemus uentos et Cnosia regna petamus. 115
 nec longo distant cursu: modo Iuppiter adsit,
 tertia lux classem Cretaeis sistet in oris.'
 sic fatus meritos aris mactauit honores,
 taurum Neptuno, taurum tibi, pulcher Apollo,
 nigram Hiemi pecudem, Zephyris felicibus albam. 120
 Fama uolat pulsum regnis cessisse paternis
 Idomeneia ducem, desertaque litora Cretae,
 hoste uacare domum sedesque astare relictas.
 linquimus Ortygiae portus. pelagoque uolamus

93-124 *FMP* 93 et om. *F¹P¹*, *Tib.* aureas *P¹*: auras *a*,
Tib. 98 nascuntur *P¹* 106 urbes, non urbis dixisse poetam
narrat Gell. xiii 21. 5 auctore Valerio Probo 108 in] ad *M*
 111 Cybeli *F¹b²vr*, *Non. 250. 11, Seru.*: Cybele *F²MP^ω*, 'nonnulli'
ap. Seru., Tib. 123 domum *FPt*: domos *M^ω* (domus *b*), *Tib.*

bacchatamque iugis Naxon uiridemque Donusam, 125
 Olearon niueamque Paron sparsasque per aequor
 Cycladas, et crebris legim̄s frētā cōcītā terrīs.
 nauticus exoritur uario certamine clamor:
 hortantur socii Cretam proauosque petamus.
 prosequitur surgens a puppi uentus euntis, 130
 et tandem antiquis Curetum adlabimur oris.
 ergo auidus muros optatae molior urbis
 Pergameamque uoco, et laetam cognomine gentem
 hortor amare focos arcemque attollere tectis.
 Iamque fere sicco subductae litore puppes, 135
 conubiis aruisque nouis operata iuuentus,
 iura domosque dabam, subito cum tabida membris
 corrupto caeli tractu miserandaque uenit
 arboribusque satisque lues et letifer annus.
 linquebant dulcis animas aut aegra trahebant 140
 corpora; tum sterilis exurere Sirius agros,
 arebant herbae et uictum seges aegra negabat.
 rursus ad oraculum Ortygiae Phoebumque remenso
 hortatur pater ire mari ueniamque precari,
 quam fessis finem rebus ferat, unde laborum 145
 temptare auxilium iubeat, quo uertere cursus.
 Nox erat et terris animalia somnus habebat:
 effigies sacrae diuum Phrygiique penates,
 quos mecum a Troia mediisque ex ignibus urbis
 extuleram, uisi ante oculos astare iacentis 150
 in somnis multo manifesti lumine, qua se
 plena per insertas fundebat luna fenestras;
 tum sic adfari et curas his demere dictis:
 'quod tibi delato Ortygiam dicturus Apollo est,

125-54 *FMP* 125 Naxum *FP* Donusam *F*², Donysam
*F*¹*MPt*, Donisam *ω* 126 Olearum *FPar* Parum *FP*
 127 concita *codd.*, *Non.* 205. 24, *Tib.*: consita *Seru.*, *recc. pauci*
 131 et] si *M*¹ 142 negare *F*¹ 145 quem *ceht* 146 tem-
 ptari *M*² 149 a *MP*²*ω*, *Tib.*: ab *FP*¹ 151 insomnis (*id*
est uigilantis) 'multi' *ap. Seru.* 153 (= *A.* ii 775, viii 35) 'in
multis non inuenitur teste *Seru.*

hic canit et tua nos en ultro ad limina mittit. 155
 nos te Dardania incensa tuaque arma secuti,
 nos tumidum sub te permensi classibus aequor,
 idem uenturos tollemus in astra nepotes
 imperiumque urbi dabimus. tu moenia magnis
 magna para longumque fugae ne linque laborem. 160
 mutandae sedes. non haec tibi litora suasit
 Delius aut Cretae iussit considerare Apollo.
 est locus, Hesperiam Grai cognomine dicunt,
 terra antiqua, potens armis atque ubere glaebae;
 Oenotri coluere uiri; nunc fama minores 165
 Italiam dixisse ducis de nomine gentem.
 hae nobis propriae sedes, hinc Dardanus ortus
 Iasiusque pater, genus a quo principe nostrum.
 surge age et haec laetus longaeuo dicta parenti
 haud dubitanda refer: Corythum terrasque requirat 170
 Ausonias; Dictaea negat tibi Iuppiter arua.
 talibus attonitus uisis et uoce deorum
 (nec sopor illud erat, sed coram agnoscere uultus
 uelatasque comas praesentiaque ora uidebar;
 tum gelidus toto manabat corpore sudor) 175
 corripio e stratis corpus tendoque supinas
 ad caelum cum uoce manus et munera libo
 intemerata focis. perfecto laetus honore
 Anchisen facio certum remque ordine pando.
 agnouit prolem ambiguam geminosque parentis, 180
 seque nouo ueterum deceptum errore locorum.
 tum memorat: 'nate, Iliacis exercite fati,
 sola mihi talis casus Cassandra canebat.
 nunc repeto haec generi portendere debita nostro
 et saepe Hesperiam, saepe Itala regna uocare. 185
 sed quis ad Hesperiae uenturos litora Teucros
 crederet? aut quem tum uates Cassandra moueret?

155-87 *FMP*
 166 duxisse *F*
 174 uidebam *M*¹

157 permessi *M*¹, 'multi' *ap. DSeru.*
 170 requiras *afv*: require *t* 172 et] *ac bcdt*
 187 moneret *cdefv*

AENEIDOS III

cedamus Phoebo et moniti meliora sequamur.'

sic ait, et cuncti dicto paremus ouantes.

hanc quoque deserimus sedem paucisque relictis 190
uela damus uastumque caua trabe currimus aequor.

Postquam altum tenuere rates nec iam amplius ullae
apparent terrae, caelum undique et undique pontus,
tum mihi caeruleus supra caput astitit imber
noctem hiememque ferens, et inhorruit unda tenebris. 195

continuo uenti uoluunt mare magnaue surgunt
aequora, dispersi iactamur gurgite uasto;
inuoluere diem nimbi et nox umida caelum
abstulit, ingeminant abruptis nubibus ignes,
excutimur cursu et caecis erramus in undis. 200

ipse diem noctemque negat discernere caelo
nec meminisse uiae media Palinurus in unda.
tris adeo incertos caeca caligine soles
erramus pelago, totidem sine sidere noctes.
quarto terra die primum se attollere tandem 205

uisa, aperire procul montis ac uoluere fumum.
uela cadunt, remis insurgimus; haud mora, nautae
adnixi torquent spumas et caerula uerrunt.
seruatum ex undis Strophadum me litora primum
excipiunt. Strophades Graio stant nomine dictae 210

insulae Ionio in magno, quas dira Celaeno
Harpyiaeque colunt aliae, Phineia postquam
clausa domus mensasque metu liquere priores.
tristius haud illis monstrum, nec saeuior ulla
pestis et ira deum Stygius sese extulit undis. 215

uirginei uolucrum uultus, foedissima uentris
proluuies uncaeque manus et pallida semper
ora fame.

huc ubi delati portus intrauimus, ecce

188-90 *FMP*; 191-216 *FGMP*; 217-19 *GMP* 189 dictis
bcdht 199 abrupti (ut *Lucr.* ii 214) *G* 204 uide praefationem,
p. xii 208-9 *def. G* 209 prima *M¹, Tib.* 210 accipiunt
Mdh, Tib.

laeta boum passim campis armenta uidemus 220
 caprigenumque pecus nullo custode per herbas.
 inruimus ferro et diuos ipsumque uocamus
 in partem praedamque Iouem; tum litore curuo
 exstruimusque toros dapibusque epulamur opimis.
 at subitae horrifico lapsu de montibus adsunt 225
 Harpyiae et magnis quatiunt clangoribus alas,
 diripiuntque dapes contactuque omnia foedant
 immundo; tum uox taetrum dira inter odorem.
 rursum in secessu longo sub rupe cauata
 [arboribus clausam circum atque horrentibus umbris] 230
 instruimus mensas arisque reponimus ignem;
 rursum ex diuerso caeli caecisque latebris
 turba sonans praedam pedibus circumuolat uncis,
 polluit ore dapes. sociis tunc arma capessant
 edico, et dira bellum cum gente gerendum. 235
 haud secus ac iussi faciunt tectosque per herbam
 disponunt ensis et scuta latentia condunt.
 ergo ubi delapsae sonitum per curua dedere
 litora, dat signum specula Misenus ab alta
 aere cauo. inuadunt socii et noua proelia temptant, 240
 obscenas pelagi ferro foedare uolucris.
 sed neque uim plumis ullam nec uulnera tergo
 accipiunt, celerique fuga sub sidera lapsae
 semesam praedam et uestigia foeda relinquunt.
 una in praecelsa consedit rupe Celaeno, 245
 infelix uates, rumpitque hanc pectore uocem;
 'bellum etiam pro caede boum stratisque iuuencis,
 Laomedontiadae, bellumne inferre paratis
 et patrio Harpyias insontis pellere regno?
 accipite ergo animis atque haec mea figite dicta, 250
 quae Phoebo pater omnipotens, mihi Phoebus Apollo

220-27 *GMP*; 228-51 *MP* 221 herbam (*u.* 236) *M*¹, *Prisc.* vi
 3 et vii 9, *Seru.* 226 alas] auras *abeu* resonant magnis
 stridoribus (*G.* ii 162) alae *DSeru.* 230 (= *A.* i 311) *seclisit*
Ribbeck clausam *M*¹*Pac*²*v*: clausa *M*²*h*: clausi *dert*, *Tib.* (*quid bf*,
non liquet) 238 dilapsae *Pd*

AENEIDOS III

praedixit, uobis Furiarum ego maxima pando.
 Italiam cursu petitis uentisque uocatis:
 ibitis Italiam portusque intrare licebit.
 sed non ante datam cingetis moenibus urbem 255
 quam uos dira fames nostraeque iniuria caedis
 ambesas subigāt malis absumere mensas.
 dixit, et in siluam pennis ablata refugit.
 at sociis subita gelidus formidine sanguis
 deriguit: cecidere animi, nec iam amplius armis, 260
 sed uotis precibusque iubent exposcere pacem,
 siue deae seu sint dirae obscenaeque uolucres.
 et pater Anchises passis de litore palmis
 numina magna uocat meritosque indicit honores:
 'di, prohibete minas; di, talem auertite casum 265
 et placidi seruare pios.' tum litore funem
 deripere excussosque iubet laxare rudentis.
 tendunt uela Noti: fugimus spumantibus undis
 qua cursum uentusque gubernatorque uocabat.
 iam medio apparet fluctu nemorosa Zacynthos 270
 Dulichiumque Sameque et Neritos ardua saxis.
 effugimus scopulos Ithacae, Laertia regna,
 et terram altricem saeui exsecramur Vlixi.
 mox et Leucatae nimbose cacumina montis
 et formidatus nautis aperitur Apollo. 275
 hunc petimus fessi et paruae succedimus urbi;
 ancora de prora iacitur, stant litore puppes.
 Ergo insperata tandem tellure potiti
 lustramurque Ioui uotisque incendimus aras,
 Actiaque Iliacis celebramus litora ludis. 280
 exercent patrias oleo labente palaestras
 nudati socii: iuuat euasisse tot urbes
 Argolicas mediosque fugam tenuisse per hostis.
 interea magnum sol circumuoluitur annum

252-84 *MP* 252 pendo *P*¹, mando *P*² 260 dirigit *aefrv*
 263 et] at *M²befv*, *Tib.* 266 placide *P* 267 deripere *Paefhrv*,
Tib.: diripere *Mbcdt* 268 fugimus] ferimur *P²h*

et glacialis hiems Aquilonibus asperat undas. 285
aere cauo clipeum, magni gestamen Abantis,
postibus aduersis figo et rem carmine signo:
AENEAS HAEC DE DANAIIS VICTORIBVS ARMA;
linquere tum portus iubeo et considerare transtris.
certatim socii feriunt mare et aequora uerrunt: 290
protinus aërias Phaeacum abscondimus arces
litoraue Epiri legimus portuque subimus
Chaonio et celsam Buthroti accedimus urbem.
Hic incredibilis rerum fama occupat auris,
Priamiden Helenum Graias regnare per urbis 295
coniugio Aeacidae Pyrrhi sceptrisque potitum,
et patrio Andromachen iterum cessisse marito.
obstipui, miroque incensum pectus amore
compellare uirum et casus cognoscere tantos.
progredior portu classis et litora linquens, 300
sollemnis cum forte dapes et tristia dona
ante urbem in luco falsi Simoentis ad undam
libabat cineri Andromache manisque uocabat
Hectoreum ad tumulum, uiridi quem caespite inanem
et geminas, causam lacrimis, sacrauerat aras. 305
ut me conspexit uenientem et Troia circum
arma amens uidit, magnis exterrita monstribus
deriguit uisu in medio, calor ossa reliquit,
labitur, et longo uix tandem tempore fatur:
‘uerane te facies, uerus mihi nuntius adfers, 310
nate dea? uiuisne? aut, si lux alma recessit,
Hector ubi est?’ dixit, lacrimasque effudit et omnem
impleuit clamore locum. uix pauca furenti
subicio et raris turbatus uocibus hisco:
‘uiuo equidem uitamque extrema per omnia duco; 315
ne dubita, nam uera uides.

285-99 *MP*; 300-16 *FMP*
19, *Seru.*: portusque *Mdht*, *Tib.*
Seru. urbem] arcem *Seru.* ad *A.* i 244, iii 441
uerum *M*¹ 312 effundit *P*

292 portuque *Pw*, *Asper* 535.
293 Chaonios *M*^{2d}, agnoscit
310 uerus]

AENEIDOS III

heu! quis te casus deiectam coniuge tanto
 excipit, aut quae digna satis fortuna reuisit,
 Hectoris Andromache? Pyrrhin conubia seruas?
 deiecit uultum et demissa uoce locuta est: 320
 'o felix una ante alias Priameia uirgo,
 hostilem ad tumulum Troiae sub moenibus altis
 iussa mori, quae sortitus non pertulit ullos
 nec uictoris heri tetigit captiua cubile!
 nos patria incensa diuersa per aequora uectae 325
 stirpis Achilleae fastus iuuenemque superbum
 seruitio enixae tulimus; qui deinde secutus *
 Ledaeam Hermionen Lacedaemoniosque hymenaeos
 me famulo famulamque Heleno transmisit habendam.
 ast illum ereptae magno flammatus amore 330
 coniugis et scelerum furiis agitatus Orestes
 excipit incautum patriasque obtruncat ad aras.
 morte Neoptolemi regnorum reddita cessit
 pars Heleno, qui Chaonios cognomine campos
 Chaoniamque omnem Troiano a Chaone dixit, 335
 Pergamaque Iliacamque iugis hanc addidit arcem.
 sed tibi qui cursum uenti, quae fata dedere?
 aut quisnam ignarum nostris deus appulit oris?
 quid puer Ascanius? superatne et uescitur aura?
 quem tibi iam Troia— 340
 ecqua tamen puero est amissae cura parentis?
 ecquid in antiquam uirtutem animosque uirilis
 et pater Aeneas et auunculus excitat Hector?
 talia fundebat lacrimans longosque ciebat
 incassum fletus, cum sese a moenibus heros 345
 Priamides multis Helenus comitantibus adfert,
 agnoscitque suos laetusque ad limina ducit,
 et multum lacrimas uerba inter singula fundit.

317-41 *FMP*; 342-8 *MP* 319 Andromachen *F²acr*, agnoscit
Seru. Pyrrhi *F¹P¹c* 327 enixe aduerbium *Char.* 71. 18, *Tib.*
 330 flammatus *FPah*: infl- *M^ω*, *Tib.* (cf. *A.* iv 54) 336 Perga-
 miamque *M*: -eamque *P²*, 'plerique' *ap. Seru.* 346 Helenus
 multis *P* 348 lacrimans *P*, respuit *Seru.*

procedo et paruam Troiam simulataque magnis
Pergama et ārentem Xanthi cognomine riuum 350
agnosco, Scaeaeque amplector limina portae;
nec non et Teucri sociā simul urbe fruuntur.

illos porticibus rex accipiebat in amplis:
aulai medio libabant pocula Bacchi
impositis auro dapibus, paterasque tenebant. 355

Iamque dies alterque dies processit, et aurae
uela uocant tumidoque inflatur carbasus Austro:
his uatem adgredior dictis ac talia quaeso:
'Troiugena, interpretes diuum, qui numina Phoebi,
qui tripodas Clarii et laurus, qui sidera sentis. 360

et uolucrum linguas et praepetis omina pennae,
fare age (namque omnis cursum mihi prospera dixit
religio, et cuncti suaserunt numine diui
Italiam petere et terras temptare repostas;
sola nouum dictuque nefas Harpyia Celaeno 365

prodigium canit et tristis denuntiat iras
obscenamque famem), quae prima pericula uito?
quidue sequens tantos possim superare labores?'
hic Helenus caesis primum de more iuuenicis
exorat pacem diuum uittasque resoluit 370

sacrati capitis, meque ad tua limina, Phoebe,
ipse manu multo suspensum numine ducit,
atque haec deinde canit diuino ex ore sacerdos:

'Nate dea (nam te maioribus ire per altum
auspiciis manifesta fides; sic fata deum rex 375
sortitur uoluitque uices, is uertitur ordo),
pauca tibi e multis, quo tutior hospita lustres
aequora et Ausonio possis considerare portu,
expediam dictis; prohibent nam cetera Parcae
scire Helenum farique uetat Saturnia Iuno. 380

349-80 *MP* 354 in medio *abdt*, *Sac.* 449. 2, *Velius* 57. 26
360 tripodas *codd.*, *Seru.*: tripoda ac *Mackail* Clarii et *recc.*: Clarii
ω, *Seru.* hic et ad *A.* i 120: Clari *MPrs*, *Gramm.*, *DSeru.* ad *u.* 260
362 omnis *P*: omnem *Mω*, *Seru.* 372 et suspensum et -sus
agnoscit Seru.

AENEIDOS III

principio Italiam, quam tu iam rere propinquam
 uicinosque, ignare, paras inuadere portus,
 lōngā prōcūl lōngis uīa diuidit mūia tērris.
 ante et Trinacria lentandus remus in unda
 et salis Ausonii lustrandum nauibus aequor 385
 infernique lacus Aeaeeaeque insula Circae,
 quam tuta possis urbem componere terra.
 signa tibi dicam, tu condita mente teneto:
 cum tibi sollicito secreti ad fluminis undam
 litoreis ingens inuenta sub ilicibus sus 390
 triginta capitem fetus enixa iacebit,
 alba solo recubans, albi circum ubera nati,
 is locus urbis erit, requies ea certa laborum.
 nec tu mensarum morsus horresce futuros:
 fata uiam inuenient aderitque uocatus Apollo. 395
 has autem terras Italique hanc litoris oram,
 proxima quae nostri perfunditur aequoris aestu,
 effuge; cuncta malis habitantur moenia Grai.
 hic et Narycii posuerunt moenia Locri,
 et Sallentinos obsedit milite campos 400
 Lyctius Idomeneus; hic illā ducis Meliboei
 parua Philoctetae subnixa Petelia muro.
 quin ubi transmissae steterint trans aequora classes
 et positis aris iam uota in litore solues,
 purpureo uelare comas adopertus amictu, 405
 ne qua inter sanctos ignis in honore deorum
 hostilis facies occurrat et omina turbet.
 hunc socii morem sacrorum, hunc ipse teneto;
 hac casti maneant in religione nepotes.
 ast ubi digressum Sicalae te admouerit orae 410
 uentus, et angusti rarescent claustra Pelori,
 laeua tibi tellus et longo laeua petantur
 aequora circuitu; dextrum fuge litus et undas.
 haec loca ui quondam et uasta conuulsa ruina
 (tantum aeui longinqua ualet mutare uetustas) 415

381-415 *MP*

402 Petilia *Pw*

407 omnia *M¹ac*

dissiluisse ferunt, cum protinus utraque tellus
 una foret: uenit medio ui pontus et undis
 Hesperium Siculo latus abscidit, aruaque et urbes
 litore diductas angusto interluit aestu.
 dextrum Scylla latus, laeuum implacata Charybdis 420
 obsidet, atque imo barathri ter gurgite uastos
 sorbet in abruptum fluctus rursusque sub auras
 erigit alternos, et sidera uerberat unda.
 at Scyllam caecis cohibet spelunca latebris
 ora exsertantem et nauis in saxa trahentem. 425
 prima hominis facies et pulchro pectore uirgo
 pube tenus, postrema immani corpore pistrix
 delphinum caudas utero commissā luporum.
 praestat Trinacrii metas lustrare Pachyni
 cessantem, longos et circumflectere cursus, 430
 quam semel informem uasto uidisse sub antro
 Scyllam et caeruleis canibus resonantia saxa.
 praeterea, si qua est Heleno prudentia uati,
 si qua fides, animum si ueris implet Apollo,
 unum illud tibi, nate dea, proque omnibus unum 435
 praedicam et repetens iterumque iterumque monebo,
 Iunonis magnae primum prece numen adora,
 Iunoni cane uota libens dominamque potentem
 supplicibus supera donis: sic denique uictor
 Trinacria finis Italos mittēre relictā. 440
 huc ubi delatus Cumaeam accesseris urbem
 diuinosque lacus et Auerna sonantia siluis,
 insanam uatem aspicias, quae rupe sub ima
 fata canit foliisque notas et nomina mandat.
 quaecumque in foliis descripsit carmina uirgo 445
 digerit in numerum atque antro seclusa relinquit:
 illa manent immota locis neque ab ordine cedunt.

416-47 *MP* 419 diductas *Phrt*: ded- *Mω*, *Tib*. 421 uasto
*P*¹, *DSeru*. 435 proque *MPdhrt*: praeque *ω* 436 iterum-
 que (*I*⁰) *MPhrt*: iterum *ω* (cf. *A*. ii 770) 440 mittere *Mω*:
 misere *P*¹ (miscere *P*²)

AENEIDOS III

uerum eadem, uerso tenuis cum cardine uentus
 impulit et teneras turbauit ianua frondes,
 numquam deinde cauo uolitantia prendere saxo 450
 nec reuocare situs aut iungere carmina curat:
 inconsulti abeunt sedemque odere Sibyllae.
 hic tibi ne qua morae fuerint dispendia tanti,
 quamuis increpitent socii et ui cursus in altum
 uela uocet, possisque sinus implere secundos, 455
 quin adeas uatem precibusque oracula poscas
 ipsa canat uocemque uolens atque ora resoluat.
 illa tibi Italiae populos uenturaque bella
 et quo quemque modo fugiasque ferasque laborem
 expediet, cursusque dabit uenerata secundos. 460
 haec sunt quae nostra liceat te uoce moneri.
 uade age et ingentem factis fer ad aethera Troiam.

Quae postquam uates sic ore effatus amico est,
 dona dehinc auro grauia ac secto elephanto
 imperat ad nauis ferri, stipatque carinis 465
 ingens argentum Dodonaeosque lebetas,
 loricam consertam hamis auroque trilicem,
 et conum insignis galeae cristasque comantis,
 arma Neoptolemi. sunt et sua dona parenti.
 addit equos, additque duces, 470
 remigium supplet, socios simul instruit armis.

Interea classem uelis aptare iubebat
 Anchises, fieret uento mora ne qua ferenti.
 quem Phoebi interpres multo compellat honore:
 'coniugio, Anchisa, Veneris dignate superbo, 475
 cura deum, bis Pergameis erepte ruinis,
 ecce tibi Ausoniae tellus: hanc arripe uelis.

448-56 *MP*; 457-77 *GMP* 449 teneras] terris *P*¹
 455 uocet *M*¹*P*¹*dt*: uocent *M*²*P*²*ω* 464 ac secto *Schaper*, coll.
Hom. Od. xviii 196 et xix 564: sectoque *codd.*, *Gramm.*, *Seru.*
 469 parentis *P* 473 furenti *P*¹*bde* 475 Anchisa *M*²*ω*, *Gell.*
 xv 13. 10, *Seru.*: -sae *M*¹*P*²*fht*, *Cons.* 401. 5: -se *P*¹*ab*? (*def. G*), *Prise.*
 vii 6, *Arus.* 463. 27 (*quid Quint.* viii 6. 42, non liquet) 476 erepta
P 477 Ausonia et *G*

et tamen hanc pelago praeterlabare necesse est:
 Ausoniae pars illa procul quam pandit Apollo.
 uade,' ait 'o felix nati pietate. quid ultra 480
 prouehor et fando surgentis demoror Austros?' •
 nec minus Andromache digressu maesta supremo
 fert picturatas auri subtemine uestis
 et Phrygiam Ascanio chlamydem (nec cedit honore)
 textilibusque onerat donis, ac talia fatur: 485
 'accipe et haec, manuum tibi quae monimenta mearum
 sint, puer, et longum Andromachae testentur amorem,
 coniugis Hectoreae. cape dona extrema tuorum,
 o mihi sola mei super Astyanactis imago.
 sic oculos, sic ille manus, sic ora ferebat; 490
 et nunc aequali tecum pubesceret aeuo.'
 hos ego digrediens lacrimis adfabar obortis:
 'uiuete felices, quibus est fortuna peracta
 iam sua: nos alia ex aliis in fata uocamur.
 uobis parta quies: nullum maris aequor arandum, 495
 arua neque Ausoniae semper cedentia retro
 quaerenda. effigiem Xanthi Troiamque uidetis
 quam uestrae fecere manus, melioribus, opto,
 auspiciis, et quae fuerit minus obuia Graeis.
 si quando Thybrim uicinaque Thybridis arua 500
 intraro gentique meae data moenia cernam,
 cognatas urbes olim populosque propinquos,
 Epiro Hesperiam (quibus idem Dardanus auctor
 atque idem casus), unam faciemus utramque
 Troiam animis: maneat nostros ea cura nepotes.' 505
 Prouehimur pelago uicina Ceraunia iuxta,
 unde iter Italiam cursusque breuissimus undis.
 sol ruit interea et montes umbrantur opaci;

478-508 GMP 478 propterlabare c, praeterlabere M¹
 480 ait] age (u. 462) M¹ 483 subtemine M²P^ω: subtegmine
 GM¹ 484 honore Ph, Scaurus ap. Seru. (cf. Sil. Ital. xii 412):
 honori GM^ω, Seru., Tib. 492 adfabar Pcd 499 fuerit G²
 (-ris G¹)^ω, Tib.: fuerint MPabc, 'alii' ap. Seru. 503 Hesperia
 dftv, Seru. 504 faciamus G

AENEIDOS III

sternimur optatae gremio telluris ad undam
 sortiti remos passimque in litore sicco 510
 corpora curamus, fessos sopor inrigat artus.
 necdum orbem medium Nox Horis acta subibat:
 haud segnis strato surgit Palinurus et omnis
 explorat uentos atque auribus aëra captat;
 sidera cuncta notat tacito labentia caelo, 515
 Arcturum pluuiasque Hyadas geminosque Triones,
 armatumque auro circumspicit Oriona.
 postquam cuncta uidet caelo constare sereno,
 dat clarum e puppi signum; nos castra mouemus
 temptamusque uiam et uelorum pandimus alas. 520
 Iamque rubescebat stellis Aurora fugatis
 cum procul obscuros collis humilemque uidemus
 Italiam. Italiam primus conclamat Achates,
 Italiam laeto socii clamore salutant.
 tum pater Anchises magnum cratera corona 525
 induit impleuitque mero, diuosque uocauit
 stans celsa in puppi:
 'di maris et terrae tempestatumque potentes,
 ferte uiam uento facilem et spirate secundi.'
 crebrescunt optatae aurae portusque patescit 530
 iam propior, templumque apparet in arce Mineruae;
 uela legunt socii et proras ad litora torquent.
 portus ab euroo fluctu curuatus in arcum,
 obiectae salsa spumant aspergine cautes,
 ipse latet: gemino demittunt bracchia muro 535
 turriti scopuli refugitque ab litore templum.
 quattuor hic, primum omen, equos in gramine uidi
 tondentis campum late, candore niuali.
 et pater Anchises 'bellum, o terra hospita, portas:
 bello armantur equi, bellum haec armenta minantur. 540

509-31 *GMP*; 532-40 *MP*
 pliadasque *d*, *Macrob.* v 11. 10
*MP*²*ω*, *Tib.*: prima *P*¹(*def.* *G*)
ceteri (*def.* *G*)

516 (= *A.* i 744) pluuiasque]
 527 celsa (*A.* viii 680, x 261)
 531 propior *ch*, *Tib.*: propior
 535 demittunt *M**ω*: dim- *Pd**fh*

sed tamen idem olim curru succedere sueti
quadripedes et frena iugo concordia ferre:
spes et pacis' ait. tum numina sancta precamur
Palladis armisonae, quae prima accepit ouantis,
et capita ante aras Phrygio uelamur amictu, 545
praeceptisque Heleni, dederat quae maxima, rite
Iunoni Argiuae iussos adolemus honores.

Haud mora, continuo perfectis ordine uotis
cornua uelatarum obuertimus antemnarum,
Graiugenumque domos suspectaque linquimus arua. 550
hinc sinus Herculei (si uera est fama) Tarenti
cernitur, attollit se diua Lacinia contra,
Caulonisque arces et nauifragum Scylaceum.
tūm prōcū ē flūctū Trīnācriā cernitūr Aetnā,
et gemitum ingentem pelagi pulsataque saxa 555
audimus longe fractasque ad litora uoces,
exsultantque uada atque aestu miscentur harenae.
et pater Anchises 'nimirum hic illa Charybdis:
hos Helenus scopulos, haec saxa horrenda canebat.
eripite, o socii, pariterque insurgite remis.' 560
haud minus ac iussi faciunt, primusque rudentem
contorsit laeuas proram Palinurus ad undas;
laeuam cuncta cohors remis uentisque petiuit.
tollimur in caelum curuato gurgite, et idem
subducta ad Manis imos desedimus unda. 565
ter scopuli clamorem inter caua saxa dedere,
ter spumam elisam et rorantia uidimus astra.
interea fessos uentus cum sole reliquit,
ignarique uiae Cyclopum adlabimur oris.

Portus ab accessu uentorum immotus et ingens 570
ipse: sed horrificis iuxta tonat Aetna ruinis,
interdumque atram prorumpit ad aethera nubem

541-60 *MP*; 561-72 *MPV* 543 et *MPrtv*: est ω: ea c
545 capite *P*¹ aras *M*ω: aram *Pr*, *Rufin.* 57. 20 556 ab litore
*M*²*c*, *Diom.* 420. 23 558 hic *MPdrt*: haec ω 563 uentis
remisque *M*¹ 571 sonat *bcefv*

AENEIDOS III

turbine fumantem piceo et candente fauilla,
attollitque globos flammarum et sidera lambit;
interdum scopulos auulsaque uiscera montis 575
erigit eructans, liquefactaque saxa sub auras
cum gemitu glomerat fundoque exaestuat imo.
fama est Enceladi semustum fulmine corpus
urgeri mole hac, ingentemque insuper Aetnam 580
impositam ruptis flammam exspirare caminis,
et fessum quotiens mutet latus, intremere omnem
murmure Trinacriam et caelum subtexere fumo.
noctem illam tecti siluis immania monstra
preferimus, nec quae sonitum det causa uidemus.
nam neque erant astrorum ignes nec lucidus aethra 585
siderea polus, obscuro sed nubila caelo,
et lunam in nimbo nox intempesta tenebat.

Postera iamque dies primo surgebat Eoo
umentemque Aurora polo dimouerat umbram,
cum subito e siluis macie confecta suprema 590
ignoti noua forma uiri miserandaque cultu
procedit supplexque manus ad litora tendit.
respicimus. dira inluuies immissaque barba,
consertum tegimen spinis: at cetera Graius,
et quondam patriis ad Troiam missus in armis. 595
isque ubi Dardanios habitus et Troia uidit
arma procul, paulum aspectu conterritus haesit
continuitque gradum; mox sese ad litora praeceps
cum fletu precibusque tulit: 'per sidera testor,
per superos atque hoc caeli spirabile lumen, 600
tollite me, Teucri. quascumque abducite terras:
hoc sat erit. scio me Danaïs e classibus unum
et bello Iliacos fateor petiisse penatis.
pro quo, si sceleris tanta est iniuria nostri,

573-86 *MPV*; 587-604 *MP* 576 sub] per *V* 581 mutet
M¹P¹Vabf, motet *cdev*: mutat *M²P²r*, motat *ht*, *utrumque Seru.*
600 sperabile *M¹* lumen *M²P²ω* (cf. *A. vi* 363): numen *M¹P¹* (corr.
in nomen), *Char.* 233. 21 601 adducite *M¹*

spargite me in fluctus uastoque immergite ponto; 605
 si pereo, hominum manibus periisse iuuabit.
 dixerat et genua amplexus genibusque uolutans
 haerebat. qui sit fari, quo sanguine cretus,
 hortamur, quae deinde agitet fortuna fateri.
 ipse pater dextram Anchises haud multa moratus 610
 dat iuueni atque animum praesenti pignore firmat.
 ille haec deposita tandem formidine fatur:
 'sum patria ex Ithaca, comes infelicis Vlixi,
 nomine Achaemenides, Troiam genitore Adamasto
 paupere (mansissetque utinam fortuna!) profectus. 615
 hic me, dum trepidi crudelia limina relinquunt,
 immemores socii uasto Cyclopi in antro
 deseruere. domus sanie dapibusque cruentis,
 intus opaca, ingens. ipse arduus, altaque pulsat
 sidera (di talem terris auertite pestem!) 620
 nec uisu facilis nec dictu adfabilis ulli;
 uisceribus miserorum et sanguine uescitur atro.
 uidi egomet duo de numero cum corpora nostro
 prensa manu magna medio resupinus in antro
 frangeret ad saxum, sanieque aspersa natarent 625
 limina; uidi atro cum membra fluentia tabo
 manderet et tepidi tremarent sub dentibus artus—
 haud impune quidem, nec talia passus Vlixes
 oblitusue sui est Ithacus discrimine tanto.
 nam simul expletus dapibus uinoque sepultus 630
 ceruicem inflexam posuit, iacuitque per antrum
 immensus saniem eructans et frusta cruento
 per somnum commixta mero, nos magna precati
 numina sortitique uices una undique circum

605-34 *MP* 614 nomine *My(def. P)b?c?*: nomen *ω*, *Tib.*
 621 affabilis *Mdr, Macrob.* vi 1. 55: effabilis *Pω, Seru.* 622 pasci-
 tur *P* 625 exspersa 'uera lectio' iudice *Seru.*: respersa *b?rt?*
 627 tepidi *M²P¹ω, Seru.*: trepidi *M¹P²abfrv, Tib.* 629 oblitusque
P¹ah est *om. abefrv* 632 immensus *Mω*: -sum *Par, Seru.,*
Tib. 634 nomina *M¹*

AENEIDOS III

fundimur, et telo lumen terebramus acuto 635
ingens quod torua solum sub fronte latebat,
Argolici clipei aut Phoebeae lampadis instar,
et tandem laeti sociorum ulciscimur umbras.
sed fugite, o miseri, fugite atque ab litore funem
rumpite. 640

nam qualis quantusque cauo Polyphemus in antro
lanigeras claudit pecudes atque ubera pressat,
centum alii curua haec habitant ad litora uulgo
infandi Cyclopes et altis montibus errant.
tertia iam lunae se cornua lumine complent 645
cum uitam in siluis inter deserta ferarum
lustra domosque traho uastosque ab rupe Cyclopas
prospicio sonitumque pedum uocemque tremesco.
uictum infelicem, bacas lapidosaque corna,
dant rami, et uulsis pascunt radicibus herbae. 650
omnia conlustrans hanc primum ad litora classem
conspexi uenientem. huic me, quaecumque fuisset,
addixi: satis est gentem effugisse nefandam.
uos animam hanc potius quocumque absumite leto.'

Vix ea fatus erat summo cum monte uidemus 655
ipsum inter pecudes uasta se mole mouentem
pastorem Polyphemum et litora nota petentem,
monstrum horrendum, informe, ingens, cui lumen ademptum.
trunca manum pinus regit et uestigia firmat;
lanigerae comitantur oues; ea sola uoluptas 660
solamenque mali.

postquam altos tetigit fluctus et ad aequora uenit,
luminis effossi fluidum lauit inde cruorem
dentibus infrendens gemitu, graditurque per aequor
iam medium, necdum fluctus latera ardua tinxit. 665

635-59 *MP*; 660-5 *FMP* 635 tenebramus *agnoscunt Seru.*,
Tib. 644 et] atque *M²P²* 652 prospexi *M* 655 cum]
cum in *P²aehr^v* 659 manum *bct, Quint. viii 4. 24, Tib.: manu*
MP^ω, D Seru.(?) 661 de collo fistula pendet *add. P²ω(praeter bft)*
663 effuso *M¹*: effusi *M²* 664 gemitum *P²* 665 fluctus
F² (-tur F¹) M¹ω: fluctu M²Pr, utrumque agnoscit Seru.

nos procul inde fugam trepidi celerare recepto
 supplice sic merito tacitique incidere funem,
 uertimus et proni certantibus aequora remis.
 sensit, et ad sonitum uocis uestigia torsit.
 uerum ubi nulla datur dextra adfectare potestas 670
 nec potis Ionios fluctus aequare sequendo,
 clamorem immensum tollit, quo pontus et omnes
 intremuere undae, penitusque exterrita tellus
 Italiae curuisque immugiit Aetna cauernis.
 at genus e siluis Cyclopum et montibus altis 675
 excitum ruit ad portus et litora complent.
 cernimus astantis nequiquam lumine toruo
 Aetnaeos fratres caelo capita alta ferentis,
 concilium horrendum: quales cum uertice celso
 aëriae quercus aut coniferae cyparissi 680
 constiterunt, silua alta Iouis lucusue Dianae.
 praecipitis metus acer agit quocumque rudentis
 excutere et uentis intendere uela secundis.
 contra iussa monent Heleni, Scyllamque Charybдинque
 inter, utrimque uiam leti discrimine paruo, 685
 ni teneam cursus: certum est dare lintea retro.
 ecce autem Boreas angusta ab sede Pelori
 missus adest: uiuo praeteruehor ostia saxo
 Pantagiae Megarosque sinus Thapsumque iacentem.
 talia monstrabat relegens errata retrorsus 690
 litora Achaemenides, comes infelicis Vlixi.

Sicanio praetenta sinu iacet insula contra

666-81 *FMP*; 682-4 *FMPP*; 685-89 *FMPP*; 690 *MPRP*;
 691-2 *MPRVp* 666 fuga *P*¹ 670 dextra *P*¹*c*², respuit *Seru.*:
 dextram *FM*²(-um *M*¹)*P*²*ω*, utrumque *Tib.* attrectare *d* (*ut uid.*)
 673 contremuere *M* 674 immugit *F*¹*P*¹*abcfhr* 682 ruentis
*F*¹ 684 mouent *F*: monet *P*¹ Scyllamque Charybдинque
N. Heinsius (*cf. A. i 218, G. ii 344*): *Sc. atque Ch. codd.* Scyllam
*MP*²*p**ω*: Scylla *FP*¹ Charybдин *Pp**ω*, -dim *M*: -dis *Fad* Post
 Charybдин *distinguunt Prisc. xviii 79, Seru.*; post inter 'nonnulli' teste
DSeru. 685 utrimque *Nisbet*: utramque *codd.* 686 ni]
 nec *P*¹: ne *P*²*R*²*c*; ni pro ne positum testantur *Prisc. xv 2 (auctore*
Donato), Seru. teneam 'alii' *ap. DSeru.*: teneant *codd., Prisc., Seru.*

AENEIDOS III

Plemyrium undosum ; nomen dixere priores
 Ortygiam. Alpheum fama est huc Elidis amnem
 occultas egisse uias subter mare, qui nunc 695
 ore, Arethusa, tuo Siculis confunditur undis.
 iussi numina magna loci ueneramur, et inde
 exsupero praepingue solum stagnantis Helori.
 hinc altas cautes proiectaque saxa Pachyni
 radimus, et fatis numquam concessa moueri 700
 apparet Camerina procul campique Geloi,
 immanisque Gela fluuii cognomine dicta.
 arduus inde Acragas ostentat maxima longe
 moenia, magnanimum quondam generator equorum ;
 teque datis linquo uentis, palmosa Selinus, 705
 et uada dura lego saxis Lilybeia caecis.
 hinc Drepani me portus et inlaetabilis ora
 accipit. hic pelagi tot tempestatibus actus
 heu, genitorem, omnis curae casusque leuamen,
 amitto Anchisen. hic me, pater optime, fessum 710
 deseris, heu, tantis nequiquam erepte periclis!
 nec uates Helenus, cum multa horrenda moneret,
 hos mihi praedixit luctus, non dira Celaeno.
 hic labor extremus, longarum haec meta uiarum,
 hinc me digressum uestris deus appulit oris. 715

Sic pater Aeneas intentis omnibus unus
 fata renarrabat diuum cursusque docebat.
 conticuit tandem factoque hic fine quieuit.

693-716 *MPRVp*; 717-18 *MPRp*
 actis (*cf.* G. i 413) *MRVp ω , Seru.*

708 actus (*A.* vii 199) *P*:
 717 cursuque *P*²

P. VERGILI MARONIS

AENEIDOS

LIBER IV

AT regina graui iamdudum saucia cura
uulnus alit uenis et caeco carpitur igni.
multa uiri uirtus animo multusque recursat
gentis honos; haerent infixi pectore uultus
uerbaque nec placidam membris dat cura quietem. 5
postera Phoebæa lustrabat lampadē terras
umentemque Aurora polo dimouerat umbram,
cum sic unaniam adloquitur male sana sororem:
'Anna soror, quae me suspensam insomnia terrent!
quis nouus hic nostris successit sedibus hospes, 10
quem sese ore ferens, quam forti pectore et armis!
credo equidem, nec uana fides, genus esse deorum.
degeneres animos timor arguit. heu, quibus ille
iactatus fatis! quae bella exhausta canebat!
si mihi non animo fixum immotumque sederet 15
ne cui me uinclo uellem sociare iugali,
postquam primus amor deceptam morte fefellit;
si non pertaesum thalami taedaeque fuisset,
huic uni forsā potui succumbere culpae.
Anna (fatebor enim) miseri post fata Sychaei 20
coniugis et sparsos fraterna caede penatis
solus hic inflexit sensus animumque labantem
impulit. agnosco ueteris uestigia flammae.
sed mihi uel tellus optem prius ima dehiscat
uel pater omnipotens adigat me fulmine ad umbras, 25

iv 1-25 FGMPRp 9 suspensa M¹ 'et terret et terrent
legitur' Seru. 11 quam] quem F² 18 fuisset F¹P²Rp, Seru.:
-sent F²MP¹ω(def. G), DSeru. ad u. 55 25 abigat F

pallentis umbras Erebo noctemque profundam,
ante, pudor, quam te uiolo aut tua iura resoluo.
ille meos, primus qui me sibi iunxit, amores
abstulit; ille habeat secum seruetque sepulcro.' 30
sic effata sinum lacrimis impleuit obortis.

Anna refert: 'o luce magis dilecta sorori,
solane perpetua maerens carpere iuuenta
nec dulcis natos Veneris nec praemia noris?
id cinerem aut manis credis curare sepultos?
esto: aegram nulli quondam flexere mariti, 35
non Libyae, non ante Tyro; despectus Iarbas
ductoresque alii, quos Africa terra triumphis
diues alit: placitone etiam pugnabis amor?
nec uenit in mentem quorum consederis aruis?
hinc Gaetulae urbes, genus insuperabile bello, 40
et Numidae infreni cingunt et inhospita Syrtis;
hinc deserta siti regio lateque furentes
Barcaei. quid bella Tyro surgentia dicam
germanique minas?
dis equidem auspiciis reor et Iunone secunda 45
hunc cursum Iliacas uento tenuisse carinas.
quam tu urbem, soror, hanc cernes, quae surgere regna
coniugio tali! Teucrum comitantibus armis
Punica se quantis attollet gloria rebus!
tu modo posce deos ueniam, sacrisque litatis 50
indulge hospitio causasque innecte morandi,
dum pelago desaeuit hiems et aquosus Orion,
quassataeque rates, dum non tractabile caelum.'

His dictis impenso animum flammauit amore

26-37 FGMPR^p; 38-54 FMPR^p 26 Erebo FGP¹Rt²: Erebi
MP²p^ω, 'alii' ap. Seru. 28 primum P¹ 36 Libya P¹,
'quidam' ap. DSeru. 40 insuperabile] intractabile (A. i 339) R
42 furentes] uagantes cd(-tis c), Hieron. in Esaiam v 21. 13 alibi, Isid.
ix 2. 107 43 Vaccei Isid. 46 huc DSeru. 51 causasque]
et causas F 54 impenso F¹p, 'alii' ap. DSeru.: penso P¹: incen-
sum F²MP²R^ω, Seru. flammauit FP¹R^pc, DSeru. (cf. A. iii 330):
inflammavit MP²ω, Seru., Tib.

spemque dedit dubiae menti soluitque pudorem. 55
 principio delubra adeunt pacemque per aras
 exquirunt; mactant lectas de more bidentis
 legiferae Cereri Phoeboque patrique Lyaeo,
 Iunoni ante omnis, cui uincla iugalia curae.
 ipsa tenens dextra pateram pulcherrima Dido 60
 candentis uacca media inter cornua fundit,
 aut ante ora deum pinguis spatatur ad aras,
 instauratque diem donis, pecudumque reclusis
 pectoribus inhians spirantia consulit exta.
 heu, uatum ignarae mentes! quid uota furem, 65
 quid delubra iuuant? est mollis flamma medullas
 interea et tacitum uiuit sub pectore uulnus.
 uritur infelix Dido totaque uagatur
 urbē fūrens, qualis cōnectā cēruā sagittā,
 quam procul incautam nemora inter Cresia fixit 70
 pastor agens telis liquitque uolatile ferrum
 nescius: illa fuga siluas saltusque peragrat
 Dictaeos; haeret lateri letalis harundo.
 nunc media Aenean secum per moenia ducit
 Sidoniasque ostentat opes urbemque paratam, 75
 incipit effari mediaque in uoce resistit;
 nunc eadem labente die conuiuia quaerit,
 Iliacosque iterum demens audire labores
 exposcit pendetque iterum narrantis ab ore.
 post ubi digressi, lumenque obscura uicissim 80
 luna premit suadentque cadentia sidera somnos,
 sola domo maeret uacua stratisque relictis
 incubat. illum absens absentem auditque uidetque,
 aut gremio Ascanium genitoris imagine capta
 detinet, infandum si fallere possit amorem. 85
 non coeptae adsurgunt turre, non arma iuuentus
 exercet portusue aut propugnacula bello

55-87 *FMPrp* 55 *mentis R, D.Seru.* 58 *legiferae*
F²MPp^ω, Seru.: frugiferae F¹Rabehr? 66 *mollis . . . medulla p*
 72 *saltus siluasque (G. iv 53) F* 85 *amantem (u. 296) F*

tuta parant: pendent opera interrupta minaeque
murorum ingentes aequataque machina caelo.

Quam simul ac tali persensit peste teneri 90
cara Iouis coniunx nec famam obstare furori,
talibus adgreditur Venerem Saturnia dictis:
'egregiam uero laudem et spolia ampla refertis
tuque puerque tuus (magnum et memorabile numen),
una dolo diuum si femina uicta duorum est. 95
nec me adeo fallit ueritam te moenia nostra
suspectas habuisse domos Karthaginis altae.
sed quis erit modus, aut quo nunc certamine tanto?
quin potius pacem aeternam pactosque hymenaeos
exercemus? habes tota quod mente petisti: 100
ardet amans Dido traxitque per ossa furorem.
communem hunc ergo populum paribusque regamus
auspiciis; liceat Phrygio seruire marito
dotalisque tuae Tyrios permittere dextrae.'

Olli (sensit enim simulata mente locutam, 105
quo regnum Italiae Libycas auerteret oras)
sic contra est ingressa Venus: 'quis talia demens
abnuat aut tecum malit contendere bello?
si modo quod memoras factum fortuna sequatur.
sed fatis incerta feror, si Iuppiter unam 110
esse uelit Tyriis urbem Troiaque profectis,
misceriue probet populos aut foedera iungi.
tu coniunx, tibi fas animum temptare precando.
perge, sequar.' tum sic excepit regia Iuno:
'mecum erit iste labor. nunc qua ratione quod instat 115
confieri possit, paucis (aduerte) docebo.
uenatum Aeneas unaque miserrima Dido
in nemus ire parant, ubi primos crastinus ortus

88-92 *FMPRp*; 93-115 *MPRp*; 116-18 *MyRp* 91 pudori
R, DSeru. 106 aduerteret *Seru. hic et ad A. iii 379 (est*
'absolutior' lectio, sed 'uerior et figuratior' auerteret) 107 est] rem *p*
112 foedere *p*, agnoscit *Seru. (cf. A. viii 56)* 116 confieri
M²γ?Rh?t, Seru. hic et ad A. iii 717 (confier p): quod fieri M¹: quo fieri ω
118 primus *MR*

extulerit Titan radiisque retexerit orbem.
his ego nigrantem commixta grandine nimbum, 120
dum trepidant alae saltusque indagine cingunt,
desuper infundam et tonitru caelum omne ciebo.
diffugient comites et nocte tegentur opaca:
speluncam Dido dux et Troianus eandem
deuenient. adero et, tua si mihi certa uoluntas, 125
conubio iungam stabili propriamque dicabo.
hic hymenaeus erit.' non aduersata petenti
adnuuit atque dolis risit Cytherea repertis.
Oceanum interea surgens Aurora reliquit.
it portis iubare exorto delecta iuuentus, 130
retia rara, plagae, lato uenabula ferro,
Massylique ruunt equites et odora canum uis.
reginam thalamo cunctantem ad limina primi
Poenorum exspectant, ostroque insignis et auro
stat sonipes ac frena ferox spumantia mandit. 135
tandem progreditur magna stipante caterua
Sidoniam picto chlamydem circumdata limbo;
cui pharetra ex auro, crines nodantur in aurum,
aurea purpuream subnectit fibula uestem.
nec non et Phrygii comites et laetus Iulus 140
incedunt. ipse ante alios pulcherrimus omnis
infert se socium Aeneas atque agmina iungit.
qualis ubi hibernam Lyciam Xanthique fluenta
deserit ac Delum maternam inuisit Apollo
instauratque choros, mixtique altaria circum 145
Cretesque Dryopesque fremunt pictique Agathyrsi;
ipse iugis Cynthi graditur mollique fluentem
fronde premit crinem fingens atque implicat auro,
tela sonant umeris: haud illo segnior ibat
Aeneas, tantum egregio decus enitet ore. 150

119-43 *MyRp*; 144-50 *MyRVp* 122 mouebo γ
127 auersata *R*, agnoscit *Seru.* 129 relinquit (*A. xi 1*) *M*¹
131 et lato *Char.* 61. 25 144 ac] aut *Quint.* viii 3. 73 Delon
Tib.

AENEIDOS IV

postquam altos uentum in montis atque inuia lustra,
 ecce ferae saxi deiectae uertice caprae
 decurrere iugis; alia de parte patentis
 transmittunt cursu campos atque agmina cerui
 puluerulenta fuga glomerant montisque relinquunt. 155
 at puer Ascanius mediis in uallibus acri
 gaudet equo iamque hos cursu, iam praeterit illos,
 spumantemque dari pecora inter inertia uotis
 optat aprum, aut fuluum descendere monte leonem.

Interea magno misceri murmure caelum 160
 incipit, insequitur commixta grandine nimbus,
 et Tyrii comites passim et Troiana iuuentus
 Dardaniusque nepos Veneris diuersa per agros
 tecta metu petiere; ruunt de montibus amnes.
 speluncam Dido dux et Troianus eandem 165
 deueniunt. prima et Tellus et pronuba Iuno
 dant signum; fulsere ignes et conscius aether
 conubiis summoque ulularunt uertice Nymphae.
 ille dies primus leti primusque malorum
 causa fuit; neque enim specie famaue mouetur 170
 nec iam furtium Dido meditatur amorem:
 coniugium uocat, hoc praetexit nomine culpam.

Extemplo Libyae magnas it Fama per urbes,
 Fama, malum qua non aliud uelocius ullum:
 mobilitate uiget uirisque acquirit eundo, 175
 parua metu primo, mox sese attollit in auras
 ingrediturque solo et caput inter nubila condit.
 illam Terra parens ira inritata deorum
 extremam, ut perhibent, Coeo Enceladoque sororem
 progenuit pedibus celerem et pernicipibus alis, 180
 monstrum horrendum, ingens, cui quot sunt corpore plumae,
 tot uigiles oculi subter (mirabile dictu),

151-61 *MγRVp*; 162-82 *MPRVp* 166 et (1°) *om. bdhtv*
 168 conubii *P²RV* (-bis *P¹*) 169 laborum *P¹pb?* (cf. *A. vii 481*)
 174 qua *MP¹RV²pht*, *Tert. apol. vii 8*, *Isid. v 27. 26*, 'alii' *ap. Seru.:*
 quo *P²V¹ω*, *Tert. ad nat. i 7. 2*, *Tib.* 179 extrema *R¹*

tot linguae, totidem ora sonant, tot subrigit auris.
 nocte uolat caeli medio terraeque per umbram
 stridens, nec dulci declinat lumina somno; 185
 luce sedet custos aut summi culmine tecti
 turribus aut altis, et magnas territat urbes,
 tam ficti prauique tenax quam nuntia ueri.
 haec tum multiplici populos sermone replebat
 gaudens, et pariter facta atque infecta canebat: 190
 uenisse Aenean Troiano sanguine cretum,
 cui se pulchra uiro dignetur iungere Dido;
 nunc hiemem inter se luxu, quam longa, fouere
 regnorum immemores turpique cupidine captos.
 haec passim dea foeda uirum diffundit in ora. 195
 protinus ad regem cursus detorquet Iarban
 incenditque animum dictis atque aggerat iras.

Hic Hammone satus rapta Garamantide nympa
 templa Ioui centum latis immania regnis,
 centum aras posuit uigilemque sacrauerat ignem, 200
 excubias diuum aeternas, pecudumque cruore
 pingue solum et uariis florentia limina sertis.
 isque amens animi et rumore accensus amaro
 dicitur ante aras media inter numina diuum
 multa Iouem manibus supplex orasse supinis: 205
 'Iuppiter omnipotens, cui nunc Maurusia pictis
 gens epulata toris Lenaeum libat honorem,
 aspicias haec? an te, genitor, cum fulmina torques
 nequiquam horremus, caecique in nubibus ignes
 terrificant animos et inania murmura miscent? 210
 femina, quae nostris errans in finibus urbem
 exiguam pretio posuit, cui litus arandum
 cuique loci leges dedimus, conubia nostra
 reppulit ac dominum Aenean in regna recepit.
 et nunc ille Paris cum semiuiro comitatu, 215

183-95 *MPRVp*; 196-215 *MPRp* 187 magnas et *M*¹ 191
 a sanguine *Rdehtv, Tib.* 196 cursu *P*²: cursum *Non.* 377. 16
 204 numina] munera 'multi' *ap. DSeru., utrumque p*

AENEIDOS IV

Maeonia mentum mitra crinemque madentem
subnexus, rapto potitur: nos munera templis
quippe tuis ferimus famamque fouemus inanem.'

Talibus orantem dictis arasque tenentem
audiit Omnipotens, oculosque ad moenia torsit 220
regia et oblitos famae melioris amantis.

tum sic Mercurium adloquitur ac talia mandat:
'uade age, nate, uoca Zephyros et labere pennis
Dardaniumque ducem, Tyria Karthagine qui nunc
exspectat fatisque datas non respicit urbes, 225
adloquere et celeris defer mea dicta per auras.

non illum nobis genetrix pulcherrima talem
promisit Graiumque ideo bis uindicat armis;
sed fore qui grauidam imperiis belloque frementem
Italiam regeret, genus alto a sanguine Teucri 230
proderet, ac totum sub leges mitteret orbem.

si nulla accendit tantarum gloria rerum
nec super ipse sua molitur laude laborem,
Ascanione pater Romanas inuidet arces?
quid struit? aut qua spe inimica in gente moratur 235
nec prolem Ausoniam et Lauinia respicit arua?
nauiget! haec summa est, hic nostri nuntius esto.'

Dixerat. ille patris magni parere parabat
imperio; et primum pedibus talaria nectit
aurea, quae sublimem alis siue aequora supra 240
seu terram rapido pariter cum flamine portant.
tum uirgam capit: hac animas ille euocat Orco
pallentis, alias sub Tartara tristia mittit,
dat somnos adimitque, et lumina morte resignat.

illa fretus agit uentos et turbida tranat 245
nubila. iamque uolans apicem et latera ardua cernit
Atlantis duri caelum qui uertice fulcit,
Atlantis, cinctum adsidue cui nubibus atris

216 *MPRp*; 217-33 *MPp*; 234-48 *FMPp* 217 subnexus
recc.: -nexus *codd.* 225 perspicit *cdh* 227 genetrix nobis *P¹*
233 laborum *M¹P²* 241 portent *M¹* 243 mittit] ducit *P¹*

piniferum caput et uento pulsatur et imbri,
 nix umeros infusa tegit, tum flumina mento 250
 praecipitant senis, et glacie riget horrida barba.
 hic primum paribus nitens Cyllenius alis
 constitit; hinc toto praeceps se corpore ad undas
 misit aui similis, quae circum litora, circum
 piscosos scopulos humilis uolat aequora iuxta. 255
 haud aliter terras inter caelumque uolabat
 litus harenosum ad Libyae, uentosque secabat
 materno ueniens ab auo Cyllenia proles.
 ut primum alatis tetigit magalia plantis,
 Aenean fundantem arces ac tecta nouantem 260
 conspicit. atque illi stellatus iaspide fulua
 ensis erat Tyrioque ardebat murice laena
 demissa ex umeris, diues quae munera Dido
 fecerat, et tenui telas discreuerat auro.
 continuo inuadit: ‘tu nunc Karthaginis altae 265
 fundamenta locas pulchramque uxorius urbem
 extruis? heu, regni rerumque obhte tuarum!
 ipse deum tibi me claro demittit Olympo
 regnator, caelum et terras qui numine torquet,
 ipse haec ferre iubet celeris mandata per auras: 270
 quid struis? aut qua spe Libycis teris otia terris?
 si te nulla mouet tantarum gloria rerum
 [nec super ipse tua moliris laude laborem,]
 Ascanium surgentem et spes heredis Iuli
 respice, cui regnum Italiae Romanaque tellus 275
 debetur.’ tali Cyllenius ore locutus
 mortalis uisus medio sermone reliquit
 et procul in tenuem ex oculis euanuit auram.

249–57 *FM Pp*; 258–78 *MPp* 256 uolabat] legebat (*deleto ad*
u. 257) *Bentley ad Hor. carm. i 34. 5* 257 post 258 collocant *cht*
ad P²(ao P¹)pt: at *M*: ac *ω*, *schol. Veron. (def. F)* 267 oblite]
 ignare *P¹* 268 dimittit *Pp cdhrt* 269 et *Mp ω*, *DSeru.*: ac
Paerv terram *Pr* 273 (= *u. 233*) *add. cdetv* 276 debetur
M²P²: debentur *M¹P¹p ω*, *P. Colt*, ‘honestius’ iudice *Seru. (ita et ad A. i*
678, x 47)

AENEIDOS IV

At uero Aeneas aspectu obmutuit amens,
 arrectaeque horrore comae et uox faucibus haesit. 280
 ardet abire fuga dulcisque relinquere terras,
 attonitus tanto monitu imperioque deorum.
 heu quid agat? quo nunc reginam ambire furem
 audeat adfatu? quae prima exordia sumat?
 atque animum nunc huc celerem nunc diuidit illuc 285
 in partisque rapit uarias perque omnia uersat.
 haec alternanti potior sententia uisa est:
 Mnesthea Sergestumque uocat fortemque Serestum,
 classem aptent taciti sociosque ad litora cogant,
 arma parent et quae rebus sit causa nouandis 290
 dissimulent; sese interea, quando optima Dido
 nesciat et tantos rumpi non speret amores,
 temptaturum aditus et quae mollissima fandi
 tempora, quis rebus dexter modus. ocius omnes
 imperio laeti parent et iussa facessunt. 295

At regina dolos (quis fallere possit amantem?)
 praesensit, motusque excepit prima futuros
 omnia tuta timens. eadem impia Fama furenti
 detulit armari classem cursumque parari.
 saeuit inops animi totamque incensa per urbem 300
 bacchatur, qualis commotis excita sacris
 Thyias, ubi audito stimulant trieterica Baccho
 orgia nocturnusque uocat clamore Cithaeron.
 tandem his Aenean compellat uocibus ultro:
 'dissimulare etiam sperasti, perfide, tantum 305
 posse nefas tacitusque mea decedere terra?
 nec te noster amor nec te data dextera quondam
 nec moritura tenet crudeli funere Dido?

279-85 *MPp*; 286-301 *FMPp*; 302-5 *AFMPp*; 306-8 *FMPp*
 283 quo nunc] quonam *Non.* 30. 24, 242. 16 284 quae] et quae
ω(praeter crt) 285 utque *N. Heinsius* 285-86 (= *A.* viii
 20, 21) *damnat Heyne* 286 *Mpω: om. FP, damnat Ribbeck*
 288 (= *A.* xii 561) Serestum] Cloanthum (*A.* i 510) *p* 289 -que
om. Pcdr: post litora p 290 sit rebus (*A.* ii 350) *ω(praeter cr)*
 295 et *FM¹Ppacerv: ac M²bd fht, Non.* 306. 31, *Tib.*

quin etiam hiberno moliri sidere classem
 et mediis properas Aquilonibus ire per altum, 310
 crudelis? quid, si non arua aliena domosque
 ignotas peteres, et Troia antiqua maneret,
 Troia per undosum peteretur classibus aequor?
 mene fugis? per ego has lacrimas dextramque tuam te
 (quando aliud mihi iam miserae nihil ipsa reliqui), 315
 per conubia nostra, per inceptos hymenaeos,
 si bene quid de te merui, fuit aut tibi quicquam
 dulce meum, miserere domus labentis et istam,
 oro, si quis adhuc precibus locus, exue mentem.
 te propter Libycae gentes Nomadumque tyranni 320
 odere, infensi Tyrii; te propter eundem
 extinctus pudor et, qua sola sidera adibam,
 fama prior. cui me moribundam deseris hospes
 (hoc solum nomen quoniam de coniuge restat)?
 quid moror? an mea Pygmalion dum moenia frater 325
 destruat aut captam ducat Gaetulus Iarbas?
 saltem si qua mihi de te suscepta fuisset
 ante fugam suboles, si quis mihi paruulus aula
 luderet Aeneas, qui te tamen ore referret,
 non equidem omnino capta ac deserta uiderer.' 330
 Dixerat. ille Iouis monitis immota tenebat
 lumina et obnixus curam sub corde premebat.
 tandem pauca refert: 'ego te, quae plurima fando
 enumerare uales, numquam, regina, negabo
 promeritam, nec me meminisse pigebit Elissae 335
 dum memor ipse mei, dum spiritus hos regit artus.
 pro re pauca loquar. neque ego hanc abscondere furto
 speraui (ne finge) fugam, nec coniugis umquam
 praetendi taedas aut haec in foedera ueni.
 me si fata meis paterentur ducere uitam 340
 auspiciis et sponte mea componere curas,

309-10 *FM Pp*; 311-14 *MPp* 309 moliri *FPafhrv*:
 moliris *Mpbcdety* 312 et] sed *P*¹: se *p*: si *recc.* 323 mori-
 turam *Prisc.* xiii 24

urbem Troianam primum dulcisque meorum
 reliquias colerem, Priami tecta alta manerent,
 et recidiua manu posuissem Pergama uictis.
 sed nunc Italiam magnam Gryneus Apollo, 345
 Italiam Lyciae iussere capessere sortes;
 hic amor, haec patria est. si te Karthaginis arces
 Phoenissam Libycaeque aspectus detinet urbis,
 quae tandem Ausonia Teucros considerare terra
 inuidia est? et nos fas extera quaerere regna. 350
 me patris Anchisae, quotiens umentibus umbris
 nox operit terras, quotiens astra ignea surgunt,
 admonet in somnis et turbida terret imago;
 me puer Ascanius capitisque iniuria cari,
 quem regno Hesperiae fraudo et fatalibus aruis. 355
 nunc etiam interpretes diuum Ioue missus ab ipso
 (testor utrumque caput) celeris mandata per auras
 detulit: ipse deum manifesto in lumine uidi
 intrantem muros uocemque his auribus hausi.
 desine meque tuis incendere teque querelis; 360
 Italiam non sponte sequor.'

Talia dicentem iamdudum auersa tuetur
 huc illic uoluens oculos totumque pererrat
 luminibus tacitis et sic accensa profatur:
 'nec tibi diua parens generis nec Dardanus auctor, 365
 perfide, sed duris genuit te cautibus horrens
 Caucasus Hyrcanaeque admorunt ubera tigres.
 nam quid dissimulo aut quae me ad maiora reseruo?
 num fletu ingemuit nostro? num lumina flexit?
 num lacrimas uictus dedit aut miseratus amantem est? 370
 quae quibus anteferam? iam iam nec maxima Iuno
 nec Saturnius haec oculis pater aspicit aequis.
 nusquam tuta fides. eiectum litore, egentem
 excepi et regni demens in parte locaui.

342-74 *MPp* 348 'quidam in nouis et emendatis libris pro de-
 tinet demeret inuentum adserunt' *DSeru.*: utrumque *p* 361 spon-
 te] sponte forte *p* 374 suscepit *Prisc.* xviii 208 et 217

amissam classem, socios a morte reduxi 375
 (heu furiis incensa feror!): nunc augur Apollo,
 nunc Lyciae sortes, nunc et Ioue missus ab ipso
 interpretis diuum fert horrida iussa per auras.
 scilicet is superis labor est, ea cura quietos
 sollicitat. neque te teneo neque dicta refello: 380
 i, sequere Italiam uentis, pete regna per undas.
 spero equidem mediis, si quid pia numina possunt,
 supplicia hausurum scopulis et nomine Dido
 saepe uocaturum. sequar atris ignibus absens
 et, cum frigida mors anima seduxerit artus, 385
 omnibus umbra locis adero. dabis, improbe, poenas.
 audiam et haec Manis ueniet mihi fama sub imos.
 his medium dictis sermonem abrumpit et auras
 aegra fugit seque ex oculis auertit et aufert,
 linquens multa metu cunctantem et multa parantem 390
 dicere. suscipiunt famulae conlapsaque membra
 marmoreo referunt thalamo stratisque reponunt.
 At pius Aeneas, quamquam lenire dolentem
 solando cupit et dictis auertere curas,
 multa gemens magnoque animum labefactus amore 395
 iussa tamen diuum exsequitur classemque reuisit.
 tum uero Teucri incumbunt et litore celsas
 deducunt toto nauis. natat uncta carina,
 frondentisque ferunt remos et robora siluis
 infabricata fugae studio. 400
 migrantis cernas totaque ex urbe ruentis:
 ac uelut ingentem formicae farris aceruum
 cum populant hiemis memores tectoque reponunt,
 it nigrum campis agmen praedamque per herbas
 conuectant calle angusto; pars grandia trudunt 405
 obnixae frumenta umeris, pars agmina cogunt
 castigantque moras, opere omnis semita feruet.

375-407 *MPp* 378 iussa] dicta *M* 390 parantem *Ppω*:
 uolentem (*A. ii* 790) *Mc, Seru. ad u.* 388 402 uelut *Ppbdrt*:
 ueluti *Mω* 407 operae *M¹*: opera *Non.* 251. 37

AENEIDOS IV

quis tibi tum, Dido, cernenti talia sensus,
 quosue dabas gemitus, cum litora feruere late
 prospiceres arce ex summa, totumque uideres 410
 misceri ante oculos tantis clamoribus aequor!
 improbe Amor, quid non mortalia pectora cogis!
 ire iterum in lacrimas, iterum temptare precando
 cogitur et supplex animos summittere amori,
 ne quid inexpertum frustra moritura relinquat. 415

'Anna, uides toto properari litore circum:
 undique conuenere; uocat iam carbasus auras,
 puppibus et laeti nautae imposuere coronas.
 hunc ego si potui tantum sperare dolorem,
 et perferre, soror, potero. miserae hoc tamen unum 420
 exsequere, Anna, mihi; solam nam perfidus ille
 te colere, arcanos etiam tibi credere sensus;
 sola uiri mollis aditus et tempora noras.
 i, soror, atque hostem supplex adfare superbum:
 non ego cum Danais Troianam exscindere gentem 425
 Aulide iuraui classemue ad Pergama misi,
 nec patris Anchisae cinerem manisue reuelli:
 cur mea dicta negat duras demittere in auris?
 quo ruit? extremum hoc miserae det munus amanti:
 exspectet facilemque fugam uentosque ferentis. 430
 non iam coniugium antiquum, quod prodidit, oro,
 nec pulchro ut Latio careat regnumque relinquat:
 tempus inane peto, requiem spatiumque furori,
 dum mea me uictam doceat fortuna dolere.
 extremam hanc oro ueniam (miserere sororis), 435
 quam mihi cum dederit cumulatam morte remittam.'

408-36 *MPp* 408 tunc *M* 418 (= G. i 304) 'si hunc
 uersum omitteret, melius fecisset' *Probus ap. DSeru.* 427 cinerem
 (cf. u. 34) *Mp, DSeru.*: cineres (*A. v 55*) *Pw, Seru.* 428 negat
M¹P²p^w: neget *M²P¹r*, 'quidam' *ap. DSeru.* demittere *Mp^{art}*:
 dim- *Pw* 433 furoris *p* 434 dolore *M¹ac*
 436 dederit *MPp*: dederis *ω, Seru.* cumulatam *Pp^w, Seru.*:
 cumulata *Mb?*; -ris -tam 'Tucca et Varius', -rit -ta 'male quidam'
ap. Seru.

Talibus orabat, talisque miserrima fletus
 fertque refertque soror. sed nullis ille mouetur
 fletibus aut uoces ullas tractabilis audit;
 fata obstant placidasque uiri deus obstruit auris. 440
 ac uelut annoso ualidam cum robore quercum
 Alpini Boreae nunc hinc nunc flatibus illinc
 eruere inter se certant; it stridor, et altae
 consternunt terram concusso stipite frondes;
 ipsa haeret scopulis et quantum uertice ad auras 445
 aetherias, tantum radice in Tartara tendit:
 haud secus adsiduis hinc atque hinc uocibus heros
 tunditur, et magno persentit pectore curas;
 mens immota manet, lacrimae uoluuntur inanes.

Tum uero infelix fatis exterrita Dido 450
 mortem orat; taedet caeli conuexa tueri.
 quo magis inceptum peragat lucemque relinquat,
 uidit, turicremis cum dona imponeret aris,
 (horrendum dictu) latices nigrescere sacros
 fusaque in obscenum se uertere uina cruorem; 455
 hoc uisum nulli, non ipsi effata sorori.
 praeterea fuit in tectis de marmore templum
 coniugis antiqui, miro quod honore colebat,
 uelleribus niueis et festa fronde reuinctum:
 hinc exaudiri uoces et uerba uocantis 460
 uisa uiri, nox cum terras obscura teneret,
 solaque culminibus ferali carmine bubo
 saepe queri et longas in fletum ducere uoces;
 multaque praeterea uatum praedicta priorum
 terribili monitu horrificant. agit ipse furentem 465
 in somnis ferus Aeneas, semperque relinqui
 sola sibi, semper longam incommitata uidetur
 ire uiam et Tyrios deserta quaerere terra,

437-42 *MPp*; 443-68 *FMPp* 443 alte *bd* (altem *p*), *Seru.*
 446 radice (*G. ii 292*) *FP²ar*: radicem *MP¹p^ω*, *Macrob. v 6. 13, Seru.*
 448 persensit *Seru. ad u. 443* 456 sorori est *F* 459 festa]
 sacra *P.Colt* 462 seraque *Non. 194. 3* 464 piorum *M*
 (cf. *A. vi 662*), agnoscit *Seru.*

Eumenidum ueluti demens uidet agmina Pentheus
et solem geminum et duplices se ostendere Thebas, 470
aut Agamemnonius scaenis agitated Orestes,
armatam facibus matrem et serpentibus atris
cum fugit ultricesque sedent in limine Dirae.

Ergo ubi concepit furias euicta dolore
decreuitque mori, tempus secum ipsa modumque 475
exigit, et maestam dictis adgressa sororem
consilium uultu tegit ac spem fronte serenat:

'inueni, germana, uiam (gratare sorori)
quae mihi reddat eum uel eo me soluat amantem.
Oceani finem iuxta solemque cadentem 480

ultimus Aethiopum locus est, ubi maximus Atlas
axem umero torquet stellis ardentibus aptum:
hinc mihi Massylae gentis monstrata sacerdos,
Hesperidum templi custos, epulasque draconi
quae dabat et sacros seruabat in arbore ramos, 485

spargens umida mella soporiferumque papauer.
haec se carminibus promittit soluere mentes
quas uelit, ast aliis duras immittere curas,
sistere aquam fluuiis et uertere sidera retro,
nocturnosque mouet Manis: mugire uidebis 490

sub pedibus terram et descendere montibus ornos.
testor, cara, deos et te, germana, tuumque
dulce caput, magicas inuitam accingier artis.
tu secreta pyram tecto interiore sub auras
erige, et arma uiri thalamo quae fixa reliquit 495

impius exuiasque omnis lectumque iugalem,
quo perii, super imponas: abolere nefandi
cuncta uiri monimenta iuuat monstratque sacerdos.'
haec effata silet, pallor simul occupat ora.

469-99 *FMPp* 471 *agitatur p* 473 *diuae P* (cf. *A. viii*
701) 476 *et] ac M* 482 *attorquet M¹* 490 *mouet*
MP¹pt (mouit *F¹*): *ciet F²P²ω, Aug. c.d. xxi 6, Isid. viii 9. 6*
497 *imponas M²Pω(-nens c), Diom. 439. 4: -nant FM¹p, 'quidam' ap.*
DSeru. 498 *iuuat F²M²pad* (iuat *F¹*, iuuat *in* lubet *corr. P¹*),
DSeru.: iubet *M¹ω*: iubat *P²*

non tamen Anna nouis praetexere funera sacris 500
germanam credit, nec tantos mente furores
concipit aut grauiora timet quam morte Sychaei.
ergo iussa parat.

At regina, pyra penetrali in sede sub auras
erecta ingenti taedis atque ilice secta, 505
intenditque locum sertis et fronde coronat
funerea; super exuias ensemque relictum
effigiemque toro locat haud ignara futuri.
stant arae circum et crinis effusa sacerdos
ter centum tonat ore deos, Erebumque Chaosque 510
tergeminamque Hecaten, tria uirginis ora Dianae.
sparserat et latices simulatos fontis Auerni,
falcibus et messae ad lunam quaeruntur aënis
pubentes herbae nigri cum lacte ueneni;
quaeritur et nascentis equi de fronte reuulsus 515
et matri praereptus amor.

ipsa mola manibusque piis altaria iuxta
unum exuta pedem uinclis, in ueste recincta,
testatur moritura deos et conscia fati
sidera; tum, si quod non aequo foedere amantis 520
curae numen habet iustumque memorque, precatur.

Nox erat et placidum carpebant fessa soporem
corpora per terras, silvaeque et saeua quierant
aequora, cum medio uoluuntur sidera lapsu,
cum tacet omnis ager, pecudes pictaeque uolucres, 525
quaeque lacus late liquidos quaeque aspera dumis
rura tenent, somno positae sub nocte silenti. 527
at non infelix animi Phoenissa, neque umquam 529
soluitur in somnos oculisque aut pectore noctem 530
accipit: ingeminant curae rursusque resurgens
saeuit amor magnoque irarum fluctuat aestu.

500-21 *FM Pp*; 522-32 *MPp* 500 protexere *M*¹ 516 prae-
ruptus *pc* 517 mola *Fpω*, *Seru.*: molam *MPr*, *codd.* *DSeru.*
528 lenibant curas et corda oblita laborum (*cf. A. ix 225*) *add. solus b*
(*et uersibus nondum minio distinctis deleuit*) 529 neque *M*¹*P*¹:
nec *M*²*P*²*pω* 530 oculisque *aefrv*, *Macrob. vi 6. 7*

sic adeo insistit secumque ita corde uolutat:
 'en, quid ago? rursusne procos inrisa priores
 experiar, Nomadumque petam conubia supplex, 535
 quos ego sim totiens iam dedignata maritos?
 Iliacas igitur classis atque ultima Teucrum
 iussa sequar? quiane auxilio iuuat ante leuatos
 et bene apud memores ueteris stat gratia facti?
 quis me autem, fac uelle, sinet ratibusue superbis 540
 inuisam accipiet? nescis heu, perdita, necdum
 Laomedontaeae sentis periuria gentis?
 quid tum? sola fuga nautas comitabor ouantis?
 an Tyriis omnique manu stipata meorum
 inferar et, quos Sidonia uix urbe reuelli, 545
 rursus agam pelago et uentis dare uela iubebo?
 quin morere ut merita es, ferroque auerte dolorem.
 tu lacrimis euicta meis, tu prima furentem
 his, germana, malis oneras atque obicis hosti.
 non licuit thalami expertem sine crimine uitam 550
 degere more ferae, talis nec tangere curas;
 non seruata fides cineri promissa Sychaeo.'

Tantos illa suo rumpebat pectore questus:
 Aeneas celsa in puppi iam certus eundi
 carpebat somnos rebus iam rite paratis. 555
 huic se formā dei uultū redeūtis eodem
 obtulit in somnis rursusque ita uisa monere est,
 omnia Mercurio similis, uocemque coloremque
 et crinis flauos et membra decora iuuenta:
 'nate dea, potes hoc sub casu ducere somnos, 560
 nec quae te circum stent deinde pericula cernis,
 demens, nec Zephyros audis spirare secundos?
 illa dolos dirumque nefas in pectore uersat
 certa mori, uariosque irarum concitat aestus.

533-54 *MPp*; 555-64 *FMPp* 533 existit *p* 539 et] aut *acev*
 540 sinat *P¹* ratibusque *bdt* 541 inrisam *M²bd* 551 'multi
 fere aduerbium uolunt' *Seru.* 552 Sychaei *Mbc* (Sychaeies *P¹*)
 559 iuuenta *FMcht*: -tae *Ppω*, *Seru.* 564 uariosque ir. concitat
 aestus *FPpcr*: uarioque ir. fluctuat aestu (*u.* 532) *Mω*

non fugis hinc praeceps, dum praecipitare potestas? 565
iam mare turbare trabibus saeuasque uidebis
conlucere faces, iam feruere litora flammis,
si te his attigerit terris Aurora morantem.
heia age, rumpe moras. uarium et mutabile semper
femina.’ sic fatus nocti se immiscuit atrae. 570

Tum uero Aeneas subitis exterritus umbris
corripit e somno corpus sociosque fatigat
praecipitis: ‘uigilate, uiri, et considite transtris;
soluite uela citi. deus aethere missus ab alto
festinare fugam tortosque incidere funis 575
ecce iterum instimulat. sequimur te, sancte deorum,
quisquis es, imperioque iterum paremus ouantes.
adsis o placidusque iuues et sidera caelo
dextra feras.’ dixit uaginaque eripit ensem
fulmineum strictoque ferit retinacula ferro. 580
idem omnis simul ardor habet, rapiuntque ruuntque;
litora deseruere, latet sub classibus aequor,
adnixa torquent spumas et caerula uerrunt.

Et iam prima nouo spargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile. 585
regina e speculis ut primam albescere lucem
uidit et aequatis classem procedere uelis,
litoraue et uacuos sensit sine remige portus,
terque quaterque manu pectus percussa decorum
flauentisque abscissa comas ‘pro Iuppiter! ibit 590
hic,’ ait ‘et nostris inluserit aduena regnis?
non arma expedient totaque ex urbe sequentur,
diripientque rates alii naualibus? ite,
ferte citi flammis, date tela, impellite remos!
quid loquor? aut ubi sum? quae mentem insania mutat? 595

565-83 *FM Pp*; 584-95 *MPp* 565 hinc] in *F*¹ (cf. *G.* i 203, *A.*
vi 578): hic *M*¹ 576 instimulat *FPpc*: stimulat *Mw*, *Seru.*
578 iubes *F*¹*p* 586 ut] cum *bdh* primam *Ppae fv*: primum
Mbcdhrt, *Seru. ad A.* v i 590 abscissa *pω* 593 deripientque
N. Heinsius 594 impellite] incendite *p*

AENEIDOS IV

infelix Dido, nunc te facta impia tangunt?
 tum decuit, cum sceptrā dabas. en dextra fidesque,
 quem secum patrios aiunt portare penatis,
 quem subiisse umeris confectum aetate parentem!
 non potui abreptum diuellere corpus et undis 600
 spargere? non socios, non ipsum absumere ferro
 Ascanium patriisque epulandum ponere mensis?
 uerum anceps pugnae fuerat fortuna. fuisset:
 quem metui moritura? faces in castra tulissem
 implessemque foros flammis natumque patremque 605
 cum genere exstinxem, memet super ipsa dedissem.
 Sol, qui terrarum flammis opera omnia lustras,
 tuque harum interpretes curarum et conscia Iuno,
 nocturnisque Hecate triuiis ululata per urbes
 et Dirae ultrices et di morientis Elissae, 610
 accipite haec, meritumque malis aduertite numen
 et nostras audite preces. si tangere portus
 infandum caput ac terris adnare necesse est,
 et sic fata Iouis poscunt, hic terminus haeret,
 at bello audacis populi uexatus et armis, 615
 finibus extorris, complexu auulsus Iuli
 auxilium imploret uideatque indigna suorum
 funera; nec, cum se sub leges pacis iniquae
 tradiderit, regno aut optata luce fruatur,
 sed cadat ante diem mediaque inhumatus harena. 620
 haec precor, hanc uocem extremam cum sanguine fundo.
 tum uos, o Tyrii, stirpem et genus omne futurum
 exercete odiis, cinerique haec mittite nostro
 munera. nullus amor populis nec foedera sunt.
 exoriare aliquis nostris ex ossibus ultor 625
 qui face Dardanios ferroque sequare colonos,

596-626 *MPp* 596 nun *P*¹: num *Probus* 154. 26, *Cledon.* 67. 9
 597 tum] tunc *Paeru*, *Prisc.* viii 101 598 portare *Pw*, *Seru.* ad
 u. 597: portasse *M*, *DSeru.* ad loc. : portare se *p* 599 umero *P*¹
 600 deuellere *Paetu* 611 nomen *p* 615 at] et *M*¹
 616 conspectu *Non.* 15. 2

nunc, olim, quocumque dabunt se tempore uires.
litora litoribus contraria, fluctibus undas
imprecor, arma armis: pugnent ipsique nepotesque.'

Haec ait, et partis animum uersabat in omnis, 630
inuisam quaerens quam primum abrumpere lucem.

tum breuiter Barcen nutricem adfata Sychaei,
nāmq̃ sūām patria antiquā cīnis at̃er habēbat:
'Annam, cara mihi nutrix, huc siste sororem:
dic corpus properet fluuiali spargere lymp̃ha, 635
et pecudes secum et monstrata piacula ducat.

sic ueniat, tuque ipsa pia tege tempora uitta. •
sacra Ioui Stygio, quae rite incepta parauī,

perficere est animus finemque imponere curis
Dardaniique rogi capitis permittere flammae.' 640

sic ait. illa gradum studio celebrabat anili. ➔
at trepida et coeptis immanibus effera Dido

sanguineam uoluens aciem, maculisque tremētis
interfusa genas et pallida morte futura,

interiora domus intrumpit limina et altos 645
conscendit furibunda rogos ensemque recludit

Dardanium, non hos quaesitum munus in usus.
hic, postquam Iliacas uestis notumque cubile

conspexit, paulum lacrimis et mente morata
incubuitque toro dixitque nouissima uerba: 650

'dulces exuuias, dum fata deusque sinebat,
accipite hanc animam meque his exsoluite curis.

uixi et quem dederat cursum Fortuna peregi,
et nunc magna mei sub terras ibit imago.

urbem praeclaram statui, mea moenia uidi, 655
ulta uirum poenas inimico a fratre recepi,

627-50 *MPp*; 651-56 *FMPp* 629 nepotes (*om.* -que) *P²ad*,
Tib. 632 Sychaei est *M²c* 640 flammis *M* 641 cele-
brabat *M²Pr*, 'alii' *ap. DSeru.*, imitari uidetur *Apul. met.* vi 14: cele-
brabat *M¹pω* (*cf. A.* v 609) anili *MP²rt*, *Seru.*, *Tib.*: anilem *P¹pω*
(inil- *P*) 646 rogos *Mpω*: gradus (*u.* 685) *P²(radus P¹)*, *DSeru.*
(*ut uid.*) 651 sinebat *MP¹b*, *Tib.*: -bant *FP²pω*, *Macrob.*
iv 6. 10

AENEIDOS IV

felix, heu nimium felix, si litora tantum
 numquam Dardaniae tetigissent nostra carinae.
 dixit, et os impressa toro 'moriemur inultae,
 sed moriamur' ait. 'sic, sic iuuat ire sub umbras. 660
 hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto
 Dardanus, et nostrae secum ferat omina mortis.'
 dixerat, atque illam media inter talia ferro
 conlapsam aspiciunt comites, ensemque cruore
 spumantem sparsasque manus. it clamor ad alta 665
 atria: concussam bacchatur Fama per urbem.
 lamentis gemituque et femineo ululatu
 tecta fremunt, resonat magnis plangoribus aether,
 non aliter quam si immissis ruat hostibus omnis
 Karthago aut antiqua Tyros, flammaeque furentes 670
 culmina perque hominum uoluantur perque deorum.
 audiit exanimis trepidoque exterrita cursu
 unguibus ora soror foedans et pectora pugnis
 per medios ruit, ac morientem nomine clamat:
 'hoc illud, germana, fuit? me fraude petebas? 675
 hoc rogos iste mihi, hoc ignes araeque parabant?
 quid primum deserta querar? comitemne sororem
 spreuisti moriens? eadem me ad fata uocasses,
 idem ambas ferro dolor atque eadem hora tulisset.
 his etiam struxi manibus patriosque uocaui 680
 uoce deos, sic te ut posita, crudelis, abessem?
 exstincti te meque, soror, populumque patresque
 Sidonios urbemque tuam. date, uulnera lymphis
 abluam et, extremus si quis super halitus errat,
 ore legam.' sic fata gradus euaserat altos, 685
 semianimemque sinu germanam amplexa fouebat
 cum gemitu atque atros siccabat ueste cruores.
 illa grauis oculos conata attollere rursus

657-88 *FMPp* 662 secum nostrae *M*¹ omnia *abcd*
 663 atque] *ast p* (cf. *A. ix* 162) 665 it] *id P*¹: et *F*¹*M*¹
 668 tremunt *F*¹ clangoribus *Pab?ev* (cf. *A. vi* 561) 669 ruit
*P*¹ 671 uoluntur *Pcdh*: -entur *a* 682 extincti *p*:
 extinxi *ω*(*praeter t*) me teque *DSeru*.

AENEIDOS IV

deficit ; infixum stridit sub pectore uulnus.
 ter sese attollens cubitoque adnixa leuauit, 690
 ter reuoluta toro est oculisque errantibus alto
 quaesiuit caelo lucem ingemuitque reperta.

Tum Iuno omnipotens longum miserata dolorem
 difficilisque obitus Irim demisit Olympo
 quae luctantem animam nexosque resolveret artus. 695
 nam quia nec fato meritā nec mōrtē p̄ribat,
 sed misera ante diem subitoque accensa furore,
 nondum illi flauum Proserpina uertice crinem
 abstulerat Stygioque caput damnauerat Orco.
 ergo Iris croceis per caelum roscida pennis 700
 mille trahens uarios aduerso sole colores
 deuolat et supra caput astitit. 'hunc ego Diti
 sacrum iussa fero teque isto corpore soluo':
 sic ait et dextra crinem secatur, omnis et una
 dilapsus calor atque in uentos uita recessit. 705

689-705 *MPp* 689 stridet *bcd r, Tib.* 690 attollit et. (?)
*P*¹ cubituque *acehv* 692 reperta *M²P¹acehv, Seru.*: repertam
M¹P²bdfri 693 tunc *Seru.* 694 dimisit *cd*: demittit^u: dimittit
Seru. 698 necdum *P* 701 aduersa luce *pd* (*cf. A. v 89*)

P. VERGILI MARONIS

AENEIDOS

LIBER V

INTEREA medium Aeneas iam classe tenebat
certus iter fluctusque atros Aquilone secabat
moenia respiciens, quae iam infelicis Elissae
conlucent flammis. quae tantum accenderit ignem
causa latet; duri magno sed amore dolores 5
polluto, notumque furens quid femina possit,
triste per augurium Teucrorum pectora ducunt.
ut pelagus tenuere rates nec iam amplius ulla
occurrit tellus, maria undique et undique caelum,
olli caeruleus supra caput astitit imber 10
noctem hiememque ferens et inhorruit unda tenebris.
ipse gubernator puppi Palinurus ab alta:
'heu quianam tanti cinxerunt aethera nimbi?
quidue, pater Neptune, paras?' sic deinde locutus
colligere arma iubet ualidisque incumbere remis, 15
obliquatque sinus in uentum ac talia fatur:
'magnanime Aenea, non, si mihi Iuppiter auctor
spondeat, hoc sperem Italiam contingere caelo.
mutati transuersa fremunt et uespere ab atro
consurgunt uenti, atque in nubem cogitur aër. 20
nec nos obniti contra nec tendere tantum
sufficimus. superat quoniam Fortuna, sequamur,
quoque uocat uertamus iter. nec litora longe
fida reor fraterna Erycis portusque Sicanos,
si modo rite memor seruata remetior astra.' 25
tum pius Aeneas: 'equidem sic poscere uentos

1-26 *MPp* 6 posset *M* 9 occurrit] apparet (*A.* iii 193)
p. *Tib.* 23 quaque *Tib.* uacat *M*

iamdudum et frustra cerno te tendere contra.
 flecte uiam uelis. an sit mihi gratior ulla,
 quoue magis fessas optem dimittere nauis,
 quam quae Dardanium tellus mihi seruat Acesten 30
 et patris Anchisae gremio complectitur ossa?
 haec ubi dicta, petunt portus et uela secundi
 intendunt Zephyri; fertur cita gurgite classis,
 et tandem laeti notae aduertuntur harenae.

At procul ex celso miratus uertice montis 35
 aduentum sociasque rates occurrit Acestes,
 horridus in iaculis et pelle Libystidis ursae,
 Troia Criniso conceptum flumine mater
 quem genuit. ueterum non immemor ille parentum
 gratatur reduces et gāzā laetus agresti 40
 excipit, ac fessos opibus solatur amicis.

Postera cum primo stellas Oriente fugarat
 clara dies, socios in coetum litore ab omni
 aduocat Aeneas tumulique ex aggere fatur:
 'Dardanidae magni, genus alto a sanguine diuum, 45
 annuus exactis completur mensibus orbis,
 ex quo reliquias diuinique ossa parentis
 condidimus terra maestasque sacrauimus aras;
 iamque dies, nisi fallor, adest, quem semper acerbum,
 semper honoratum (sic di uoluistis) habebo. 50
 hunc ego Gaetulis agerem si Syrtibus exsul,
 Argolicoue mari deprensus et urbe Mycenae,
 annua uota tamen sollemnisque ordine pompas
 exsequerer strueremque suis altaria donis.
 nunc ultro ad cineres ipsius et ossa parentis 55
 haud equidem sine mente, reor, sine numine diuum
 adsumus et portus delati intramus amicos.
 ergo agite et laetum cuncti celebremus honorem:

27-36 *MPp*; 37-58 *MPRp* 29 quoque *d*, *Prisc.* vii 84
 demittere *pcs*, *Tib.* 35 ex celso *an* excelso *quaerit* *DSeru.*
 miratur *p*, *Char.* 272. 15 41 amicos *aeru* 52 urbe] arce *P*¹
 Mycenis *R*: -nam *p*: -ne et -nae *Seru.*

poscamus uentos, atque haec me sacra quotannis
 urbe uelit posita templis sibi ferre dicatis. 60
 bina boum uobis Troia generatus Acestes
 dat numero capita in nauis; adhibete penatis
 et patrios epulis et quos colit hospes Acestes.
 praeterea, si nona diem mortalibus alnum
 Aurora extulerit radiisque retexerit orbem, 65
 prima citae Teucris ponam certamina classis;
 quique pedum cursu ualet, et qui uiribus audax
 aut iaculo incedit melior leuibusque sagittis,
 seu crudo fidit pugnam committere caestu,
 cuncti adsint meritaque expectent praemia palmae. 70
 ore fauete omnes et cingite tempora ramis.'

Sic fatus uelat materna tempora myrto.
 hoc Helymus facit, hoc aeui maturus Acestes,
 hoc puer Ascanius, sequitur quos cetera pubes.
 ille e concilio multis cum milibus ibat 75
 ad tumulum magna medius comitante caterua.
 hic duo rite mero libans carchesia Baccho
 fundit humi, duo lacte nouo, duo sanguine sacro,
 purpureosque iacit flores ac talia fatur:
 'salue, sancte parens, iterum; saluete, recepti 80
 nequiquam cineres animaeque umbraeque paternae.
 non licuit finis Italos fataliaque arua
 nec tecum Ausonium, quicumque est, quaerere Thybrim.'
 dixerat haec, adytis cum lubricus anguis ab imis
 septem ingens gyros, septena uolumina traxit 85
 amplexus placide tumulum lapsusque per aras,
 caeruleae cui terga notae maculosus et auro
 squamam incendebat fulgor, ceu nubibus arcus
 mille iacit uarios aduerso sole colores.
 obstipuit uisu Aeneas. ille agmine longo 90
 tandem inter pateras et leuia pocula serpens

59-72 *MPRp*; 73-91 *MPRVp* 68 leuibusue *Rbhs* (cf. *A.* ix
 178) 75 e om. *pbch* 89 iacit *MPVpc?*: trahit (*A.* iv 701)
Rw, Tib. 90 longe *p*

libauitque dapes rursusque innoxius imo
 successit tumulo et depasta altaria liquit.
 hoc magis inceptos genitori instaurat honores,
 incertus geniumne loci famulumne parentis 95
 esse putet; caedit binas de more bidentis
 totque sues, totidem nigrantis terga iuuen-
 cos, uinaque fundebat pateris animamque uocabat
 Anchisae magni manisque Acheronte remissos.
 nec non et socii, quae cuique est copia, laeti 100
 dona ferunt, onerant aras mactantque iuuen-
 cos; ordine aëna locant alii fusique per herbam
 subiciunt ueribus prunas et uiscera torrent.

Exspectata dies aderat nonamque serena
 Auroram Phaethontis equi iam luce uehebant, 105
 famaue finitimos et clari nomen Acestae
 excierat; laeto complerant litora coetu
 uisuri Aeneadas, pars et certare parati.
 munera principio ante oculos circoque locantur
 in medio, sacri tripodes uiridesque coronae 110
 et palmae pretium uictoribus, armaque et ostro
 perfusae uestes, argenti aurique talenta;
 et tuba commissos medio canit aggere ludos.

Prima pares ineunt grauibus certamina remis
 quattuor ex omni delectae classe carinae. 115
 uelocem Mnestheus agit acri remige Pristim,
 mox Italus Mnestheus, genus a quo nomine Memmi,
 ingentemque Gyas ingenti mole Chimaeram,
 urbis opus, triplici pubes quam Dardana uersu
 impellunt, terno consurgunt ordine remi; 120
 Sergestusque, domus tenet a quo Sergia nomen,
 Centauro inuehitur magna, Scyllaque Cloanthus
 caerulea, genus unde tibi, Romane Cluenti.

92-6 *MPRVp*; 97-108 *MPRp*; 109-23 *FMPrp* 93 linquit *M*¹
 96 binas *M* (mactat binas *DSeru. ad A. iv 200*): q. binas (*id est* -que
 binas) *R*: quinas *PVpω, Non. 272. 11, Seru. ad u. 78, Tib.* 107 ex-
 ierat *P¹R* complebant *M* 112 talenta *FRω, Seru., Tib.:*
 -tum *MPp*

Est procul in pelago saxum spumantia contra
 litora, quod tumidis summersum tunditur olim 125
 fluctibus, hiberni condunt ubi sidera Cauri;
 tranquillo silet immotaque attollitur unda
 campus et apricis statio gratissima mergis.
 hic uiridem Aeneas frondenti ex ilice metam
 constituit signum nautis pater, unde reuerti 130
 scirent et longos ubi circumflectere cursus.
 tum loca sorte legunt ipsique in puppibus auro
 ductores longe effulgent ostroque decori;
 cetera populea uelatur fronde iuuentus
 nudatosque umeros oleo perfusa nitescit. 135
 considunt transtris, intentaque bracchia remis;
 intenti exspectant signum, exsultantiaque haurit
 corda pauor pulsans laudumque arrecta cupido.
 inde ubi clara dedit sonitum tuba, finibus omnes,
 haud mora, prosiluire suis; ferit aethera clamor 140
 nauticus, adductis spumant freta uersa lacertis.
 infindunt pariter sulcos, totumque dehiscit
 conuulsum remis rostrisque tridentibus aequor.
 non tam praecipites biuigo certamine campum
 corripuere ruuntque effusi carcere currus, 145
 nec sic immissis aurigae undantia lora
 concussere iugis pronique in uerbera pendent.
 tum plausu fremituque uirum studiisque fauentum
 consonat omne nemus, uocemque inclusa uolutant
 litora, pulsati colles clamore resultant. 150

Effugit ante alios primisque elabitur undis
 turbam inter fremitumque Gyas; quem deinde Cloanthus
 consequitur, melior remis, sed pondere pinus
 tarda tenet. post hos aequo discrimine Pristis
 Centaurusque locum tendunt superare priorem; 155
 et nunc Pristis habet, nunc uictam praeterit ingens

124-56 *FMPrp*
 139 funibus *Ribbeck*
Prisc. i 51 (*cf. A.* viii 690)

133 longe] auro *Prisc.* ix 43 (*ex A.* xii 126)
 143 stridentibus *F²Rw* (*praeter abd*),
 154 aliquo *F¹* 156 habet] abit *r*

Centaurus, nunc una ambae iunctisque feruntur
frontibus et longa sulcant uada salsa carina.
iamque propinquabant scopulo metamque tenebant,
cum princeps medioque Gyas in gurgite uictor 160
rectorem nauis compellat uoce Menoeten:
'quo tantum mihi dexter abis? huc derige cursum;
litus ama et laeua stringat sine palmula cautes;
altum alii teneant.' dixit; sed caeca Menoetes
saxa timens proram pelagi detorquet ad undas. 165
'quo diuersus abis?' iterum 'pete saxa, Menoete!
cum clamore Gyas reuocabat, et ecce Cloanthum
respicit instantem tergo et propiora tenentem.
ille inter nauemque Gyae scopulosque sonantis
radit iter laeuum interior subitoque priorem 170
praeterit et metis tenet aequora tuta relictis. ♣
tum uero exarsit iuueni dolor ossibus ingens
nec lacrimis caruere genae, segnemque Menoeten
oblitus decorisque sui sociumque salutis
in mare praecipitem puppi deturbat ab alta; 175
ipse gubernaclo rector subit, ipse magister
hortaturque uiros clauumque ad litora torquet.
at grauis ut fundo uix tandem redditus imo est
iam senior madidaque fluens in ueste Menoetes
summa petit scopuli siccaque in rupe resedit. 180
illum et labentem Teucris et risere natantem
et salsos rident reuomentem pectore fluctus.
Hic laeta extremis spes est accensa duobus,
Sergesto Mnestheique, Gyan superare morantem.
Sergestus capit ante locum scopuloque propinquat, 185
nec tota tamen ille prior praeunte carina;
parte prior, partim rostro premit aemula Pristis.

157-8 *FMPRp*; 159-87 *MPRp* 158 longae *d* carinae *F¹d*
162 derige *PR*: dirige *Mp^ω, Tib.* cursum *M²p^ω, Sen. benef. vi 7,*
Tib.: gressum (*A. i 401, xi 855*) *M¹PRaev* 163 laeua *MPpbr*:
laeuas *R^ω* 168 propiora *Pbr* 184 Mnestheique *P, -tique*
MRpr: Mnest(h)eoque *ω* 187 partem *M, Tib.*

AENEIDOS V

at media socios incedens naue per ipsos
 hortatur Mnestheus: 'nunc, nunc insurgite remis,
 Hectorei socii, Troiae quos sorte suprema 190
 delegi comites; nunc illas promite uiris,
 nunc animos, quibus in Gaetulis Syrtibus usi
 Ionioque mari Maleaeque sequacibus undis.
 non iam prima peto Mnestheus neque uincere certo
 (quamquam o!—sed superent quibus hoc, Neptune, dedisti);
 extremos pudeat rediisse: hoc uincite, ciues, 196
 et prohibete nefas.' olli certamine summo
 procumbunt: uastis tremit ictibus aerea puppis
 subtrahiturque solum, tum creber anhelitus artus
 aridaque ora quatit, sudor fluit undique riuus. 200
 attulit ipse uiris optatum casus honorem: ➤
 namque furens animi dum proram ad saxa suburget
 interior spatioque subit Sergestus iniquo,
 infelix saxis in procurrentibus haesit.
 concussae cautes et acuto in murice remi 205
 obnixi crepuere inlisaque prora pependit.
 consurgunt nautae et magno clamore morantur
 ferratasque trudes et acuta cuspide contos
 expediunt fractosque legunt in gurgite remos.
 at laetus Mnestheus successuque acrior ipso 210
 agmine remorum celeri uentisque uocatis
 prona petit maria et pelago decurrit aperto.
 qualis spelunca subito commota columba,
 cui domus et dulces latebroso in pumice nidi,
 fertur in arua uolans plausumque exterrita pennis 215
 dat tecto ingentem, mox aëre lapsa quieto
 radit iter liquidum celeris neque commouet alas:
 sic Mnestheus, sic ipsa fuga secatur ultima Pristis
 aequora, sic illam fert impetus ipse uolantem.
 et primum in scopulo luctantem deserit alto 220

188–220 *MPRp* 198 aurea *M¹P¹* 202 animo *P*
 prora *M* 205 in *om. P* 208 sudes *M* 212 pelago]
 caelo (*A. i 155*) *Quint. vii 9. 10*

Sergestum breuibisque uadis frustraue uocantem
auxilia et fractis discentem currere remis.
inde Gyan ipsamque ingenti mole Chimaeram
consequitur; cedit, quoniam spoliata magistro est.
solus iamque ipso superest in fine Cloanthus, 225
quem petit et summis adnexus uiribus urget.

Tum uero ingeminat clamor cunctique sequentem
instigant studiis, resonatque fragoribus aether.
hi proprium decus et partum indignantur honorem
ni teneant, uitamque uolunt pro laude pacisci; 230
hos successus alit: possunt, quia posse uidentur.
et fors aequatis cepissent praemia rostris,
ni palmas ponto tendens utrasque Cloanthus
fudissetque preces diuosque in uota uocasset:
'di, quibus imperium est pelagi, quorum aequora curro, 235
uobis laetus ego hoc candentem in litore taurum
constituam ante aras uoti reus, extaque salsos
proiciam in fluctus et uina liquentia fundam.'
dixit, eumque imis sub fluctibus audiit omnis
Nereidum Phorcique chorus Panopeaque uirgo, 240
et pater ipse manu magna Portunus euntem
impulit: illa Noto citius uolucrique sagitta
ad terram fugit et portu se condidit alto.
Tum satus Anchisa cunctis ex more uocatis
uictorem magna praeconis uoce Cloanthum 245
declarat uiridique aduelat tempora lauro,
muneraque in nauis ternos optare iuuenos
uinaque et argenti magnum dat ferre talentum.
ipsis praecipuos ductoribus addit honores:
uictori chlamydem auratam, quam plurima circum 250

221-40 *MPRp*; 241-50 *MPRVp* 226 enixus *P* (cf. *A.*
ix 744) 228 resonat (*om. -que*) *Pdht* fragoribus *MRbcrs*:
clamoribus *Pw* 235 est pelagi *M¹Pp^w*, *Macrob.* iii 2. 5, *Seru.* (cf.
A. vi 264): pelagi est *M²Rcdhrs* aequora *Mw*: aequore *PRpab?*,
Macrob. 238 poriciam *p*, *Macrob.*, agnoscit *Seru.* (quid ad *A.*
iii 231 non liquet) et *MRpcdhs*: ac (*u.* 776) *Pw* 247 aptare
w (*praeter arst*) 249 praecipue *M*, *Non.* 320. 26

AENEIDOS V

purpura maeandro duplici Meliboea cucurrit,
 intextusque puer frondosa regius Ida
 uelocis iaculo ceruos cursuque fatigat
 acer, anhelanti similis, quem praepes ab Ida
 sublimem pedibus rapuit Iouis armiger uncis; 255
 longaeui palmas nequiquam ad sidera tendunt
 custodes, saeuitque canum latratus in auras.
 at qui deinde locum tenuit uirtute secundum,
 leuibus huic hamis consertam auroque trilicem
 loricam, quam Demoleo detraxerat ipse 260
 uictor apud rapidum Simoenta sub Ilio alto,
 donat habere, uiro decus et tutamen in armis.
 uix illam famuli Phegeus Sagarisque ferebant
 multiplicem conixi umeris; indutus at olim
 Demoleos cursu palantis Troas agebat. 265
 tertia dona facit geminos ex aere lebetas
 cymbiaque argento perfecta atque aspera signis.
 iamque adeo donati omnes opibusque superbi
 puniceis ibant euincti tempora taenis,
 cum saeuo e scopulo multa uix arte reuulsus 270
 amissis remis atque ordine debilis uno
 inrisam sine honore ratem Sergestus agebat.
 qualis saepe uiae deprensus in aggere serpens,
 aerea quem obliquum rota transiit aut grauis ictu
 seminecem liquit saxo lacerumque uiator; 275
 nequiquam longos fugiens dat corpore tortus
 parte ferox ardensque oculis et sibila colla
 arduus attollens; pars uulnere clauda retentat
 nexantem nodis seque in sua membra plicantem:
 tali remigio naus se tarda mouebat; 280
 uela facit tamen et uelis subit ostia plenis.
 Sergestum Aeneas promisso munere donat

251-82 *MPRVp* 257 in *MRVp* ω : ad *Paefv* 260 ipsi *M*¹
 270 reuolsam *R* 272 habebat *p* 278 uulnera *P* cauda
*M*¹*P*²*V* 279 nexantem *RV* ω , *Gramm.*: nixantem *MPpf?hs*
 280 mouebat] ferebat *P* 281 plenis . . . uelis (*A.* i 400) *Mf*

seruatam ob nauem laetus sociosque reductos.
 olli serua datur operum haud ignara Mineruae,
 Cressa genus, Pholoe, geminique sub ubere nati. 285

Hoc pius Aeneas misso certamine tendit
 gramineum in campum, quem collibus undique curuis
 cingebant siluae, mediaque in ualle theatri
 circus erat; quo se multis cum milibus heros
 consessu medium tulit exstructoque resedit. 290

hic, qui forte uelint rapido contendere cursu,
 inuitat pretiis animos, et praemia ponit.
 undique conueniunt Teucri mixtique Sicani,
 Nisus et Euryalus primi,

Euryalus forma insignis uiridique iuuenta, 295
 Nisus amore pio pueri; quos deinde secutus
 regius egregia Priami de stirpe Diores;

hunc Salius simul et Patron, quorum alter Acarnan,
 alter ab Arcadio Tegeaeae sanguine gentis;
 tum duo Trinacrii iuuenes, Helymus Panopesque 300
 adsueti siluis, comites senioris Acestae;

multi praeterea, quos fama obscura recondit.
 Aeneas quibus in mediis sic deinde locutus:
 'accipite haec animis laetasque aduertite mentes.
 nemo ex hoc numero mihi non donatus abibit. 305

Cnosia bina dabo leuato lucida ferro
 spicula caelatamque argento ferre bipennem;
 omnibus hic erit unus honos. tres praemia primi
 accipient flauaque caput nectentur oliua.

primus equum phaleris insignem uictor habeto; 310
 alter Amazoniam pharetram plenamque sagittis
 Threiciis, lato quam circum amplectitur auro

283-92 *MPRVp*; 293-312 *MPRp* 285 ubere *P¹Vp ω* : ubera
 (*A. iii* 392) *MP²R*, fortasse *Auson. cento* 63 290 consensu *M^{1a}*
 295 insigni *P* 296 quem *P* 299 Arcadio *MRp ϵ fhv*:
 Arcadia *P ω , Tib.* Tegeaeae *P¹, Seru.* (conlato *A. viii* 459): Tegeae
paf: Tegeae de *M²*(tegere de *M¹*)*P² ω* , agnoscit *Seru.*: Tegaea de *R*
 300 Helymusque *Rp* 309 fuluaque *Seru. hic et ad A. iv* 261
 310 equam *M* 312 plectitur *M*

balteus et tereti subnectit fibula gemma;
tertius Argolica hac galea contentus abito.

Haec ubi dicta, locum capiunt signoque repente 315
corripiunt spatia audito limenque relinquunt,
effusi nimbo similes. simul ultima signant,
primus abit longeque ante omnia corpora Nisus
emicat et uentis et fulminis ocior alis;
proximus huic, longo sed proximus interuallo, 320
insequitur Salius; spatio post deinde relicto
tertius Euryalus;
Euryalumque Helymus sequitur; quo deinde sub ipso
ecce uolat calcemque terit iam calce Diores
incumbens umero, spatia et si plura supersint 325
transeat elapsus prior ambiguumque relinquat.
iamque fere spatio extremo fessique sub ipsam
finem aduentabant, leui cum sanguine Nisus
labitur infelix, caesis ut forte iuuenicis
fusus humum uiridisque super madefecerat herbas. 330
hic iuuenis iam uictor ouans uestigia presso
haud tenuit titubata solo, sed pronus in ipso
concidit immundoque fimo sacroque cruore.
non tamen Euryali, non ille oblitus amorum:
nam sese opposuit Salio per lubrica surgens; 335
ille autem spissa iacuit reuolutus harena,
emicat Euryalus et munere uictor amici
prima tenet, plausuque uolat fremituque secundo.
post Helymus subit et nunc tertia palma Diores.
hic totum caueae consessum ingentis et ora 340
prima patrum magnis Salius clamoribus implet,
ereptumque dolo reddi sibi poscit honorem.
tutatur fauor Euryalum lacrimaeque decorae,
gratior et pulchro ueniens in corpore uirtus.

313-44 *MPRp*
325 (h)umeris *adefhv*
333 cruorem *M¹p*
consensum *M¹Rbst?*

323 quo *P²pω*: quod *MRc*: quem *P¹*
327 ipsum *M²* 332 ipsum *p*
337 amico *M¹* 340 consessum *M²Ppω*:

adiuuat et magna proclamat uoce Diores, 345
 qui subiit palmae frustraue ad praemia uenit
 ultima, si primi Salio reddentur honores.
 tum pater Aeneas 'uestra' inquit 'munera uobis
 certa manent, pueri et palmam mouet ordine nemo;
 me liceat casus miserari insontis amici.' 350
 sic fatus tergum Gaetuli immane leonis
 dat Salio uillis onerosum atque unguibus aureis.
 hic Nisus 'si tanta' inquit 'sunt praemia uictis,
 et te lapsorum miseret, quae munera Niso
 digna dabis, primam merui qui laude coronam 355
 ni me, quae Salium, fortuna inimica tulisset?'
 et simul his dictis faciem ostentabat et udo
 turpia membra fimo. risit pater optimus olli
 et clipeum efferri iussit, Didymaonis artes,
 Neptuni sacro Danaïs de poste refixum. 360
 hoc iuuenem egregium praestanti munere donat.
 Post, ubi confecti cursus et dona peregit,
 'nunc, si cui uirtus animusque in pectore praesens,
 adsit et euinctis attollat bracchia palmis':
 sic ait, et geminum pugnae proponit honorem, 365
 uictori uelatum auro uittisque iuencum,
 ensem atque insignem galeam solacia uicto.
 nec mora; continuo uastis cum uiribus effert
 ora Dares magnoque uirum se murmure tollit,
 solus qui Paridem solitus contendere contra, 370
 idemque ad tumulum quo maximus occubabat Hector
 uictorem Buten immani corpore, qui se
 Bebrycia ueniens Amyci de gente ferebat,
 perculit et fulua moribundum extendit harena.
 talis prima Dares caput altum in proelia tollit, 375

345-75 *MPRp* 347 reddentur *P*: -antur *M¹Rw*: -untur
M²pbcv 350 miserari *MP²ptv*, *Asper* 536. 3, *Seru.*: -rerī *P¹Rw*
 354 munera] praemia (*u.* 353) *M* 359 artes *M¹pω*, *Seru.*: artis
M² (*quater utramque formam alibi codd. ant.*): artem *PR* 364 uinctis
Pabsv 374 percutit *Rb*

ostenditque umeros latos alternaque iactat
 bracchia protendens et uerberat ictibus auras.
 quaeritur huic alius; nec quisquam ex agmine tanto
 audet adire uirum manibusque inducere caestus.
 ergo alacris cunctosque putans excedere palma 380
 Aeneae stetit ante pedes, nec plura moratus
 tum laeua taurum cornu tenet atque ita fatur:
 'nate dea, si nemo audet se credere pugnae,
 quae finis standi? quo me decet usque teneri?
 ducere dona iube.' cuncti simul ore fremebant 385
 Dardanidae reddique uiro promissa iubebant.

Hic grauis Entellum dictis castigat Acestes, ➔
 proximus ut uiridante toro consederat herbae:
 'Entelle, heroum quondam fortissime frustra,
 tantane tam patiens nullo certamine tolli 390
 dona sines? ubi nunc nobis deus ille, magister
 nequiquam memoratus, Eryx? ubi fama per omnem
 Trinacriam et spolia illa tuis pendentia tectis?'
 ille sub haec: 'non laudis amor nec gloria cessit
 pulsa metu; sed enim gelidus tardante senecta 395
 sanguis hebet, frigentque effetae in corpore uires.
 si mihi quae quondam fuerat quaque improbus iste
 exultat fidens, si nunc foret illa iuuentas,
 haud equidem pretio inductus pulchroque iuuenco
 uenissem, nec dona moror.' sic deinde locutus 400
 in medium geminos immani pondere caestus
 proiecit, quibus acer Eryx in proelia suetus
 ferre manum duroque intendere bracchia tergo.
 obstipuere animi: tantorum ingentia septem
 terga bouum plumbo insuto ferroque rigeabant. 405
 ante omnis stupet ipse Dares longeque recusat,
 magnanimusque Anchisiades et pondus et ipsa

376-407 *MPRp* 380 palma *MPRp*: pugna (*A.* ix 789) ω :
 pugnae *aceh* 381 moratur *p* 382 laeuo *P* 387 his
Non. 251. 26 (*aliter* 314. 36) 388 herba *Rc*: herbam *p*
 390 iam *M*¹ 391 sinis *abfs* 398 iuuentas *MRP*²*prt*? : -tus
*P*¹: -ta ω (*cf.* *G.* iii 63, *A.* viii 160)

huc illuc uinclorum immensa uolumina uersat.
 tum senior talis referebat pectore uoces:
 'quid, si quis caestus ipsius et Herculis arma 410
 uidisset tristemque hoc ipso in litore pugnam?
 haec germanus Eryx quondam tuus arma gerebat
 (sanguine cernis adhuc sparsoque infecta cerebro),
 his magnum Alciden contra stetit, his ego suetus,
 dum melior uiris sanguis dabat, aemula necdum 415
 temporibus geminis canebat sparsa senectus.
 sed si nostra Dares haec Troius arma recusat
 idque pio sedet Aeneae, probat auctor Acestes,
 aequemus pugnas. Erycis tibi terga remitto
 (solue metus), et tu Troianos exue caestus.' 420
 haec fatus duplicem ex umeris reiecit amictum
 et magnos membrorum artus, magna ossa lacertosque
 exuit atque ingens media consistit harena.
 tum satus Anchisa caestus pater extulit aequos
 et paribus palmas amborum innexuit armis. 425
 constitit in digitos extemplo arrectus uterque →
 bracchiaque ad superas interritus extulit auras.
 abduxere retro longe capita ardua ab ictu
 immiscentque manus manibus pugnamque laccessunt,
 ille pedum melior motu fretusque iuuenta, 430
 hic membris et mole ualens; sed tarda trementi
 genua labant, uastos quatit aeger anhelitus artus.
 multa uiri nequiquam inter se uulnera iactant,
 multa cauo lateri ingeminant et pectore uastos
 dant sonitus, erratque auris et tempora circum 435
 crebra manus, duro crepitant sub uulnere malae.
 stat grauis Entellus nisuque immotus eodem
 corpore tela modo atque oculis uigilantibus exit.
 ille, uelut celsam oppugnat qui molibus urbem

408-39 *MPRp*

422 -que *del. P²*

M¹
tum *P*

413 fractoque *cehv*

423 extulit *Macrob. vi 1. 43*

428 adduxere *as: redduxere Aphon. 38. 31*

421 deiecit *P¹*

425 intexuit

435 soni-

aut montana sedet circum castella sub armis, 440
 nunc hos, nunc illos aditus, omnemque pererrat
 arte locum et uariis adsultibus inritus urget.
 ostendit dextram insurgens Entellus et alte
 extulit, ille ictum uenientem a uertice uelox
 praeuidit celerique elapsus corpore cessit; 445
 Entellus uiris in uentum effudit et ultro
 ipse grauis grauiternum ad terram pondere uasto
 concidit, ut quondam caua concidit aut Erymantho
 aut Ida in magna radicibus eruta pinus.
 consurgunt studiis Teucris et Trinacria pubes; 450
 it clamor caelo primusque accurrit Acestes
 aequaeuumque ab humo miserans attollit amicum.
 at non tardatus casu neque territus heros
 acrior ad pugnam redit ac uim suscitatur ira;
 tum pudor incendit uiris et conscia uirtus, 455
 praecipitemque Daren ardens agit aequore toto
 nunc dextra ingeminans ictus, nunc ille sinistra.
 nec mora nec requies: quam multa grandine nimbi
 culminibus crepitant, sic densis ictibus heros
 creber utraque manu pulsatur uersatur Dareta. 460
 Tum pater Aeneas procedere longius iras
 et saeuire animis Entellum haud passus acerbis,
 sed finem imposuit pugnae fessumque Dareta
 eripuit mulcens dictis ac talia fatur:
 'infelix, quae tanta animum dementia cepit? 465
 non uiris alias conuersaque numina sentis?
 cede deo.' dixitque et proelia uoce diremit.
 ast illum fidi aequales genua aegra trahentem
 iactantemque utroque caput crassumque cruorem
 ore eiectantem mixtosque in sanguine dentes 470
 ducunt ad nauis; galeamque ensemque uocati

440-7 *MPRp*; 448-71 *MPRVp* 446 effundit *P*¹ 449 radici-
 bus *MPp*ω: radicitus *RVcfr?*s, *Prisc.* xv 23, *Tib.* 451 primus
 (om. -que) *Mp* 457 ille] deinde *M*: illa *p* 469 iactantem-
 que] quassantemque *Macrob.* iv 1. 2 470 eiectantem *Ppbrst*:
 iectantem *MVc*: iactantem *R*: reiectantem ω, *Tib.*

accipiunt, palmam Entello taurumque relinquunt.
 hic uictor superans animis tauroque superbus
 'nate dea, uosque haec' inquit 'cognoscite, Teucri,
 et mihi quae fuerint iuuenali in corpore uires 475
 et qua seruetis reuocatum a morte Dareta.'
 dixit, et aduersi contra stetit ora iuueni
 qui donum astabat pugnae, durosque reducta
 librauit dextra media inter cornua caestus
 arduus, effractoque inlisit in ossa cerebro: 480
 sternitur exanimisque tremens procumbit humi bos.
 ille super talis effundit pectore uoces:
 'hanc tibi, Eryx, meliorem animam pro morte Daretis
 persoluo; hic uictor caestus artemque repono.'
 Protinus Aeneas celeri certare sagitta 485
 inuitat qui forte uelint et praemia dicit,
 ingentique manu malum de naue Seresti
 erigit et uolucrum traiecto in fune columbam,
 quo tendant ferrum, malo suspendit ab alto.
 conuenere uiri deiectamque aerea sortem 490
 accepit galea, et primus clamore secundo
 Hyrtacidae ante omnis exit locus Hippocoontis;
 quem modo nauali Mnestheus certamine uictor
 consequitur, uiridi Mnestheus euinctus oliua.
 tertius Eurytion, tuus, o clarissime, frater, 495
 Pandare, qui quondam iussus confundere foedus
 in medios telum torsisti primus Achiuos.
 extremus galeaque ima subsedit Acestes,
 ausus et ipse manu iuuenum temptare laborem.
 tum ualidis flexos incuruant uiribus arcus 500
 pro se quisque uiri et depromunt tela pharetris,
 primaque per caelum neruo stridente sagitta
 Hyrtacidae iuuenis uolucris diuerberat auras,

472-99 *MPRVp*; 500-3 *MPRp* 473 animo *V*
 477 auersi *Pb* 480 in *om.* *R* 484 ultor *V*¹ repono
MPbrst: -nit *RVpω*, *Seru.* 486 dicit *Pp*: ponit (*u.* 292) *MRVω*,
Non. 320. 37 491 primum *R* 499 manum . . . labore *V*
 503 iuuenis uolucris *MRpω*: uol. iuu. *Pabe* deuerberat *M*¹*afv*

et uenit aduersique infigitur arbore mali.
 intremuit malus micuitque exterrita pennis 505
 ales, et ingenti sonuerunt omnia plausu.
 post acer Mnestheus adducto constitit arcu
 alta petens, pariterque oculos telumque tetendit.
 ast ipsam miserandus auem contingere ferro
 non ualuit; nodos et uincula linea rupit 510
 quis innexa pedem malo pendebat ab alto;
 illa Notos atque atra uolans in nubila fugit.
 tum rapidus, iamdudum arcu contenta parato
 tela tenens, fratrem Eurytion in uota uocauit,
 iam uacuo laetam caelo speculatus et alis 515
 plaudentem nigra figit sub nube columbam.
 decidit exanimis uitamque reliquit in astris
 aetheriis fixamque refert delapsa sagittam.

Amissa solus palma superabat Acestes,
 qui tamen aërias telum contendit in auras 520
 ostentans artemque pater arcumque sonantem.
 hic oculis subitum obicitur magnoque futurum
 augurio monstrum; docuit post exitus ingens
 seraque terrifici cecinerunt omina uates.
 namque uolans liquidis in nubibus arsit harundo 525
 signauitque uiam flammis tenuisque recessit
 consumpta in uentos, caelo ceu saepe refixa
 transcurrunt crinemque uolantia sidera ducunt.
 attonitis haesere animis superosque precati
 Trinacrii Teucrique uiri, nec maximus omen 530
 abnuit Aeneas, sed laetum amplexus Acesten
 muneribus cumulat magnis ac talia fatur:
 'sume, pater, nam te uoluit rex magnus Olympi

504-33 *MPRp* 505 micuitque *Slater*: timuitque *codd.*
 510 linea uincula *p* 512 atra] alta *P* 516 figit nigra *P¹ae*
 518 aetheriis (*u.* 838) *Pdv*: aeriis *MRp^ω* (-eis *c*), *Macrob.* iii 8. 4, *Tib.*
 520 contendit *M¹Rpdhtv* (condit *c*), *Non.* 260. 4, *Tib.*: contor-
 sit (*A.* xii 266) *M²Pabefr* 522 subitum *recc.* (*cf.* *A.* ii 860,
 viii 81): subito *codd.* 524 omnia *padeifr* 526 flammis]
 lamnis *M¹*

talibus auspiciis exsortem ducere honores.
 ipsius Anchisae longaeui hoc munus habebis, 535
 cratera impressum signis, quem Thracius olim
 Anchisae genitori in magno munere Cisseus
 ferre sui dederat monumentum et pignus amoris.
 sic fatus cingit uiridanti tempora lauro
 et primum ante omnis uictorem appellat Acesten. 540
 nec bonus Eurytion praelato inuidit honori,
 quamuis solus auem caelo deiecit ab alto.
 proximus ingreditur donis qui uincula rupit,
 extremus uolucris qui fixit harundine malum.
 At pater Aeneas nondum certamine misso 545
 custodem ad sese comitemque impubis Iuli
 Epytiden uocat, et fidam sic fatur ad aurem:
 'uade age et Ascanio, si iam puerile paratum
 agmen habet secum cursusque instruxit equorum,
 ducat auo turmas et sese ostendat in armis 550
 dic' ait. ipse omnem longo decedere circo
 infusum populum et campos iubet esse patentis.
 incedunt pueri pariterque ante ora parentum
 frenatis lucent in equis, quos omnis euntis
 Trinacriae mirata fremit Troiaeque iuuentus. 555
 omnibus in morem tonda coma pressa corona;
 cornea bina ferunt praefixa hastilia ferro,
 pars leuis umero pharetras; it pectore summo
 flexilis obtorti per collum circulus auri.
 tres equitum numero turmae ternique uagantur 560
 ductores; pueri bis seni quemque secuti
 agmine partito fulgent paribusque magistris.
 una acies iuuenum, ducit quam paruos ouantem
 nomen aui referens Priamus, tua clara, Polite,
 progenies, auctura Italos; quem Thracius albis 565

534-65 *MPRp*

541 honore *P¹*

Pr, Tib.

559 collum it *efhtv*

534 honores *M¹PR*: honorem *M²pω, Tib.*

548 paratus *P¹*

551 longe *p* discedere

558 it *M²a?dv, Seru.* (iet *P¹*): et *M¹P²Rpω*

564 cara *P¹* Polites *M¹P¹R*

AENEIDOS V

portat equus bicolor maculis, uestigia primi
 alba pedis frontemque ostentans arduus albam.
 alter Atys, genus unde Atii duxere Latini,
 paruus Atys pueroque puer dilectus Iulo.
 extremus formaque ante omnis pulcher Iulus 570
 Sidonio est inuectus equo, quem candida Dido
 esse sui dederat monimentum et pignus amoris.
 cetera Trínacriis pubes senioris Acestae
 fertur equis.
 excipiunt plausu pauidos gaudentque tuentes 575
 Dardanidae, ueterumque agnoscunt ora parentum.
 postquam omnem laeti consessum oculosque suorum
 lustrauere in equis, signum clamore paratis
 Epytides longe dedit insonuitque flagello.
 olli discurrere pares atque agmina terni 580
 diductis soluere choris, rursusque uocati
 conuertere uias infestaque tela tulere.
 inde alios ineunt cursus aliosque recursus
 aduersi spatiis, alternosque orbibus orbis
 impediunt pugnaeque cient simulacra sub armis; 585
 et nunc terga fuga nudant, nunc spicula uertunt
 infensi, facta pariter nunc pace feruntur.
 ut quondam Creta fertur Labyrinthus in alta
 parietibus textum caecis iter ancipitemque
 mille uiis habuisse dolum, qua signa sequendi 590
 frangeret indeprencus et inremeabilis error;
 haud alio Teucrum nati uestigia cursu
 impediunt texuntque fugas et proelia ludo,
 delphinum similes qui per maria umida nando

566-94 *MPRp* 566 primis *M¹P¹* 570 formam *M¹*
 573 Trínacriis *recc. aliquot, Seruii cod. Parisinus*: -crii *P¹Rbr, Seru.,*
Tib.: -criae *M²(-crae M¹)P²p_ω* 577 consessum *M²R_ω*: concessum
P: cossensum *M¹*, consensum *pav* (*cf. uu. 290, 340*) 578, 579
inuerso ordine Paev 581 deductis *MR* 584 aduersi *MRp*:
 aduersis *P_ω(auersis v), Tib.* 591 frangeret *PRpbri, Seru., Tib.*:
 falleret *M_ω* 592 alio *MPc*: alio *R¹*, aliter *R²p_ω, Tib.*
 nati Teucrum *Pae*

Carpathium Libycumque secant. 595
 hunc morem cursus atque haec certamina primus
 Ascanius, Longam muris cum cingeret Albam,
 rettulit et priscos docuit celebrare Latinos,
 quo puer ipse modo, secum quo Troia pubes;
 Albani docuere suos; hinc maxima porro 600
 accepit Roma et patrium seruauit honorem;
 Troiaque nunc pueri, Troianum dicitur agmen.
 hac celebrata tenus sancto certamina patri.
 Hinc primum Fortuna fidem mutata nouauit.
 dum uariis tumulo referunt sollemnia ludis, 605
 Irim de caelo misit Saturnia Iuno
 Iliacam ad classem uentosque aspirat eunti,
 multa mouens necdum antiquum saturata dolorem.
 illa uiam celerans per mille coloribus arcum
 nulli uisa cito decurrit tramite uirgo. 610
 conspicit ingentem concursum et litora lustrat
 desertosque uidet portus classemque relictam.
 at procul in sola secretae Troades acta
 amissum Anchisen flebant, cunctaeque profundum
 pontum aspectabant flentes. heu tot uada fessis 615
 et tantum superesse maris, uox omnibus una;
 urbem orant, taedet pelagi perferre laborem.
 ergo inter medias sese haud ignara nocendi
 conicit et faciemque deae uestemque reponit;
 fit Beroe, Tmarii coniunx longaeua Dorycli, 620
 cui genus et quondam nomen natique fuissent,
 ac sic Dardanidum mediam se matribus infert.
 'o miserae, quas non manus' inquit 'Achaica bello
 traxerit ad letum patriae sub moenibus! o gens
 infelix, cui te exitio Fortuna reseruat? 625
 septima post Troiae excidium iam uertitur aestas,

595-626 *MPRp*
Rce, Tib.(?)
 604 hic *Mc*
 sessum *Mⁱ*

595 *post secant add. luduntque per undas*
 600 hinc] nunc *Seru. ad A. i 7 (cf. A. vii 602)*
 609 celebrans *Mⁱpⁱ (cf. A. iv 641)* 611 con-
 620 Tmarii] Mari *Mabhr: Marii v*

cum freta, cum terras omnis, tot inhospita saxa
sideraque emensae ferimur, dum per mare magnum
Italiam sequimur fugientem et uoluimur undis.
hic Erycis fines fraterni atque hospes Acestes: 630
quis prohibet muros iacere et dare ciuibus urbem?
o patria et rapti nequiquam ex hoste penates,
nullane iam Troiae dicentur moenia? nusquam
Hectoreos amnis, Xanthum et Simoenta, uidebo?
quin agite et mecum infaustas exurite puppis. 635
nam mihi Cassandrae per somnum uatis imago
ardentis dare uisa faces: "hic quaerite Troiam;
hic domus est" inquit "uobis." iam tempus agi res,
nec tantis mora prodigiis. en quattuor arae
Neptuno; deus ipse faces animumque ministrat.' 640
haec memorans prima infensum ui corripit ignem
sublataque procul dextra conixa coruscat
et iacit. arrectae mentes stupefactaque corda
Iliadum. hic una e multis, quae maxima natu,
Pyrgo, tot Priami natorum regia nutrix: 645
'non Beroe uobis, non haec Rhoeteia, matres,
est Dorycli coniunx; diuini signa decoris
ardentisque notate oculos, qui spiritus illi,
qui uultus uocisque sonus uel gressus eunti.
ipsa egomet dudum Beroen digressa reliqui 650
aegram, indignantem tali quod sola careret
munere nec meritos Anchisae inferret honores.'
haec effata.
at matres primo ancipites oculisque malignis
ambiguae spectare rates miserum inter amorem 655
praesentis terrae fatisque uocantia regna,
cum dea se paribus per caelum sustulit alis
ingentemque fuga secuit sub nubibus arcum.

627-58 *MPRp*
632 et] o *Macro*. vi 6. 16
(cf. *A.* viii 403) *Rpb*
quis *Pabr*, *Tib.* uocisue *ch*
655 expectare *bcr*?

631 quis *M²Pbsh*: qui *M¹*: quid *Rp ω*
640 animumque *MP ω* : -mamque
649 qui *MRp ω* (cf. *G.* i 3, *A.* ix 723):
uel] et *Pae* euntis ω (*praeter bcl*)

tum uero attonitae monstris actaeque furore
conclamant, rapiuntque focis penetralibus ignem, 660
pars spoliant aras, frondem ac uirgulta facesque
coniciunt. furit immissis Volcanus habenis
transtra per et remos et pictas abiete puppis.

Nuntius Anchisae ad tumulum cuneosque theatri
incensas perfert nauis Eumelus, et ipsi 665
respiciunt atram in nimbo uolitare fauillam.

primus et Ascanius, cursus ut laetus equestris
ducebat, sic acer equo turbata petiuit
castra, nec exanimes possunt retinere magistri.

'quis furor iste nouus? quo nunc, quo tenditis' inquit 670
'heu miserae ciues? non hostem inimicaque castra
Argium, uestras spes uritis. en, ego uester

Ascanius!'—galeam ante pedes proiecit inanem,
qua ludo indutus belli simulacra ciebat.
accelerat simul Aeneas, simul agmina Teucrum. 675

ast illae diuersa metu per litora passim
diffugiunt, siluasque et sicubi concaua furtim
saxa petunt; piget incepti lucisque, suosque
mutatae agnoscunt excussaue pectore Iuno est.

Sed non idcirco flamma atque incendia uiris 680
indomitas posuere; udo sub robore uiuit
stuppa uomens tardum fumum, lentusque carinas
est uapor et toto descendit corpore pestis,
nec uires heroum infusaue flumina prosunt.

tum pius Aeneas umeris abscindere uestem 685
auxilioque uocare deos et tendere palmas:

'Iuppiter omnipotens, si nondum exosus ad unum
Troianos, si quid pietas antiqua labores
respicit humanos, da flammam euadere classi
nunc, pater, et tenuis Teucrum res eripe leto. 690

659-90 *MPRp* 669 neque *p* 674 quam *Tib.*
680 flamma *M²P¹*, *Tib.*: flammam *M¹P²*: flammae *Rp^ω P.Colt 2*
685 excindere *M*: abscidere *R* 689 flamma *ace* classem *a²c*:
classis *pa²de*

uel tu, quod superest, infesto fulmine morti,
si mereor, demitte tuaque hic obrue dextra.'
uix haec ediderat cum effusis imbribus atra
tempestas sine more furit tonitruque tremescunt
ardua terrarum et campi; ruit aethere toto 695
turbidus imber aqua densisque nigerrimus Austris,
implenturque super puppes, semusta madescunt
robora, restinctus donec uapor omnis et omnes
quattuor amissis seruatae a peste carinae.

At pater Aeneas casu concussus acerbo 700
nunc huc ingentis, nunc illuc pectore curas
mutabat uersans, Siculo sine resideret aruis
oblitus fatorum, Italasne capesseret oras.
tum senior Nautes, unum Tritonia Pallas
quem docuit multaue insignem reddidit arte— 705
haec responsa dabat, uel quae portenderet ira
magna deum uel quae fatorum posceret ordo;
isque his Aenean solatus uocibus infit:
'nate dea, quo fata trahunt retrahuntque sequamur; —
quidquid erit, superanda omnis fortuna ferendo est. 710
est tibi Dardanius diuinae stirpis Acestes:
hunc cape consiliis socium et coniunge uolentem,
huic trade amissis superant qui nauibus et quos
pertaesum magni incepti rerumque tuarum est.
longaeuosque senes ac fessas aequore matres 715
et quidquid tecum inualidum metuensque pericli est
delige, et his habeant terris sine moenia fessi;
urbem appellabunt permisso nomine Acestam.'

Talibus incensus dictis senioris amici
tum uero in curas animo diducitur omnis; 720
et Nox atra polum bigis subuecta tenebat.
uisa dehinc caelo facies delapsa parentis

691–722 *MPRp* 692 demitte (*A. x 662*) *Rw*: dimitte *MPpabc*
695 campis *M¹P²*: campo *P¹* 706 hac *c¹* (*ut uid.*) 712 con-
siliis *MPRpert*: consilii *ω* 716 est *om. afv* (*cf. A. viii 251, ix 287*)
719 accensus *R* 720 animum *v, Seru.* diducitur *MPpc*: ded-
Rw 722 facies caelo *Rpbvvy*

Anchisae subito talis effundere uoces:

'nate, mihi uita quondam, dum uita manebat,
care magis, nate Iliacis exercite fatis, 725

imperio Iouis huc uenio, qui classibus ignem
depulit, et caelo tandem miseratus ab alto est.
consiliis pare quae nunc pulcherrima Nautes
dat senior; lectos iuuenes, fortissima corda,
defer in Italiam. gens dura atque aspera cultu 730

debellanda tibi Latio est. Ditis tamen ante
infernās accede domos et Auerna per alta
congressus pete, nate, meos. non me impia namque
Tartara habent, tristes umbrae, sed amoena piorum
concilia Elysiumque colo. huc casta Sibylla 735

nigrarum multo pecudum te sanguine ducet.
tum genus omne tuum et quae dentur moenia disces.
iamque uale; torquet medios Nox umida cursus
et me saeuus equis Oriens adflauit anhelis.'
dixerat et tenuis fugit ceu fumus in auras. 740

Aeneas 'quo deinde ruis? quo proripis?' inquit,
'quem fugis? aut quis te nostris complexibus arcet?'
haec memorans cinerem et sopitos suscitāt ignis,
Pergameumque Larem et canae penetralia Vestae
farre pio et plena supplex ueneratur acerra. 745

Extemplo socios primumque accersit Acesten
et Iouis imperium et cari praecepta parentis
edocet et quae nunc animo sententia constet.
haud mora consiliis, nec iussa recusat Acestes:
transcribunt urbi matres populumque uolentem 750

deponunt, animos nil magnae laudis egentis.
ipsi transtra nouant flammisque ambesa reponunt
robora nauigiis, aptant remosque rudentisque,
exigui numero, sed bello uiuida uirtus.

723-34 *MPRp*; 735-54 *MPR* 731 est Latio *P* 734 tri-
stesue *Tib.* 739 saeuus] *Foebus Sac.* 446. 25 740 in (*G.*
iv 499)] ad (*u.* 861) *P* 746 accersit *MRw*: arcessit *Paefr* (*cf.* *A.*
vi 119)

interea Aeneas urbem designat aratro 755
 sortiturque domos; hoc Ilium et haec loca Troiam
 esse iubet. gaudet regno Troianus Acestes
 indicitque forum et patribus dat iura uocatis.
 tum uicina astris Erycino in uertice sedes
 fundatur Veneri Idaliae, tumuloque sacerdos 760
 ac lucus late sacer additus Anchiseo.

Iamque dies epulata nouem gens omnis, et aris
 factus honos: placidi strauerunt aequora uenti
 creber et aspirans rursus uocat Auster in altum.
 exoritur procurua ingens per litora fletus; 765
 complexi inter se noctemque diemque morantur.
 ipsae iam matres, ipsi, quibus aspera quondam
 uisa maris facies et non tolerabile numen,
 ire uolunt omnemque fugae perferre laborem.
 quos bonus Aeneas dictis solatur amicis 770
 et consanguineo lacrimans commendat Acestae.
 tris Eryci uitulos et Tempestatibus agnam
 caedere deinde iubet soluique ex ordine funem.
 ipse caput tonsae foliis euinctus oliuae
 stans procul in prora pateram tenet, extaque salsos 775
 proicit in fluctus ac uina liquentia fundit.
 certatim socii feriunt mare et aequora uerrunt; 778
 prosequitur surgens a puppi uentus euntis. 777

At Venus interea Neptunum exercita curis
 adloquitur talisque effundit pectore questus: 780
 'Iunonis grauis ira neque exsaturabile pectus
 cogunt me, Neptune, preces descendere in omnis;
 quam nec longa dies pietas nec mitigat ulla,
 nec Iouis imperio fatisque infracta quiescit.

755-83 MPR; 784 FMPR 756 Troiam MPRchr: Troiae
 (ut uid.) bt: Troia ad?efv 761 additus Pbr: -tur cett. 767 ipsi]
 ipsae Non. 307. 35 768 numen M²P^ω, Seru., Tib.: nomen M¹b,
 Non.: caelum (A. iv 53) R 772 agnos M 776 por-
 ricit N. Heinsius (cf. u. 238) 778, 777 (= A. iii 130, 290)
 hoc ordine Paef, inuerso MR^ω (sed remis utitur nemo dum spirat
 uentus) 781 nec MRc?d 782 in] ad Seru. 784 fatisque
 MPRAeft: fatisue Fbcdhvy

non media de gente Phrygum exedissee nefandis 785
urbem odiis satis est nec poenam traxe per omnem
reliquias Troiae: cineres atque ossa peremptae
insequitur. causas tanti sciat illa furoris.
ipse mihi nuper Libycis tu testis in undis
quam molem subito excierit: maria omnia caelo 790
miscuit Aeoliis nequiquam freta procellis,
in regnis hoc ausa tuis.
per scelus ecce etiam Troianis matribus actis
exussit foede puppis et classe subegit
amissa socios ignotae relinquere terrae. 795
quod superest, oro, liceat dare tuta per undas
vela tibi, liceat Laurentem attingere Thybrim,
si concessa peto, si dant ea moenia Parcae.
tum Saturnius haec domitor maris edidit alti:
'fas omne est, Cytherea, meis te fidere regnis, 800
unde genus ducis. merui quoque; saepe furores
compressi et rabiem tantam caelique marisque.
nec minor in terris, Xanthum Simoentaque testor,
Aeneae mihi cura tui. cum Troia Achilles
exanimata sequens impingeret agmina muris, 805
milia multa daret leto, gemerentque repleti
amnes nec reperire uiam atque euoluere posset
in mare se Xanthus, Pelidae tunc ego forti
congressum Aenean nec dis nec uiribus aequis
nube caua rapui, cuperem cum uertere ab imo 810
structa meis manibus periurae moenia Troiae.
nunc quoque mens eadem perstat mihi; pelle timores.
tutus, quos optas, portus accedet Auerni.
unus erit tantum amissum quem gurgite quaeres;

785-814 *FMPR* 785 *excedisse F* 786 *traxe F²M²P²R^ω:*
traxere F¹P¹b???: traxisse M¹dty *omnis P¹* 794 *excussit M¹P¹*
795 *ignotae FP¹ω: ignota MP²R* *terrae FP¹R^ω: terra MP²*
805 *inmitteret F¹* 806 *dares P¹: darent R* 807 *atque]*
neque Pe: qua Aug. de gramm. 523. 3 *possit cdh* 810 *eripui*
F² *euertere P* 811 *periturae F¹M¹* 812 *timorem F¹Mc*
814 *quaeris F¹M²: quaeret Tib.*

unum pro multis dabitur caput.' 815
his ubi laeta deae permulsit pectora dictis,
iungit equos auro genitor, spumantiaque addit
frena feris manibusque omnis effundit habenas.
caeruleo per summa levis uolat aequora curru;
subsidunt undae tumidumque sub axe tonanti 820
sternitur aequor aquis, fugiunt uasto aethere nimbi.
tum uariae comitum facies, immania cete,
et senior Glauci chorus Inousque Palaemon
Tritonesque citi Phorcique exercitus omnis;
laeua tenet Thetis et Melite Panopeaque uirgo, 825
Nisaeae Spioque Thaliaque Cymodoceque.
Hic patris Aeneae suspensam blanda uicissim
gaudia pertemptant mentem; iubet ocius omnis
attolli malos, intendi bracchia uelis.
una omnes fecere pedem pariterque sinistros, 830
nunc dextros soluere sinus; una ardua torquent
cornua detorquentque; ferunt sua flamina classem,
princeps ante omnis densum Palinurus agebat
agmen; ad hunc alii cursum contendere iussi.
iamque fere mediam caeli Nox umida metam 835
contigerat, placida laxabant membra quiete
sub remis fusi per dura sedilia nautae,
cum levis aetheriis delapsus Somnus ab astris
aëra dimouit tenebrosum et dispulit umbras,
te, Palinure, petens, tibi somnia tristia portans 840
insonti; puppique deus consedit in alta
Phorbanti similis funditque has ore loquelas:
'Iaside Palinure, ferunt ipsa aequora classem,
aequatae spirant aerae, datur hora quieti,
pone caput fessosque oculos furare labori. 845
ipse ego paulisper pro te tua munera inibo.'

815-46 *MPR* 821 equis *M¹b* 825 tenet *Madfhv*: tenent
Pbcert, Tib. (tent *R*); *utrum Seru., non liquet* 829 uelis *Pw*:
remis (*u. 136*) *MR* 837 sedilia] silentia *P¹* 838 dilapsus *cdeht*
843 ipsa aequora] sua flamina (*u. 832*) *M¹*

AENEIDOS V

cui uix attollens Palinurus lumina fatur:
'mene salis placidi uultum fluctusque quietos
ignorare iubes? mene huic confidere monstro?
Aenean credam (quid enim?) fallacibus auris 850
et caeli totiens deceptus fraude sereni?'
talìa dicta dabat, clauumque adfixus et haerens
nusquam amittebat oculosque sub astra tenebat.
ecce deus ramum Lethaeo rore madentem
uique soporatum Stygia super utraque quassat 855
tempora, cunctantique natantia lumina soluit.
uix primos inopina quies laxauerat artus,
et super incumbens cum puppis parte reuulsa
cumque gubernaclo liquidas proiecit in undas
praecipitem ac socios nequiquam saepe uocantem; 860
ipse uolans tenuis se sustulit ales ad auras.
currit iter tutum non setius aequore classis
promissisque patris Neptuni interrita fertur.
iamque adeo scopulos Sirenum aduecta subibat,
difficilis quondam multorumque ossibus albos 865
(tum rauca adsiduo longe sale saxa sonabant),
cum pater amisso fluitantem errare magistro
sensit, et ipse ratem nocturnis rexit in undis
multa gemens casuque animum concussus amici:
'o nimium caelo et pelago confise sereno, 870
nudus in ignota, Palinure, iacebis harena.'

847-71 *MPR* 850 fallacius austris *agnoscit Tib.* austris
P²htv, Prisc. vii 4 851 caeli *MP²Rω, 'alii' ap. D.Seru.: caelo*
P¹c, Seru. sereno c 852 dicta dabat] dictabat *Pcf* 860 saepe]
uoce (*A. xii 638*) *M* 861 ad] in (*u. 740*) *P, Tib.* 871 *A*
Vergilio duo uersus sequentes (vi 1-2) huic iunctos, a Tucca et Vario
prudenter ad initium sexti translato, hic a Probo aliisque relictos narrat
Seru.

P. VERGILI MARONIS

AENEIDOS

LIBER VI

Sic fatur lacrimans, classique immittit habenas
et tandem Euboicis Cumarum adlabitur oris.
obuertunt pelago proras; tum dente tenaci
ancora fundabat naus et litora curuae
praetexunt puppes. iuuenum manus emicat ardens 5
litus in Hesperium; quaerit pars semina flammae
abstrusa in uenis silicis, pars densa ferarum
tectata rapit siluas inuentaue flumina monstrat.
at pius Aeneas arces quibus altus Apollo
praesidet horrendaeque procul secreta Sibyllae, 10
antrum immane, petit, magnam cui mentem animumque
Delius inspirat uates aperitque futura.
iam subeunt Triuia lucos atque aurea tecta.
Daedalus, ut fama est, fugiens Minoia regna
praepetibus pennis ausus se credere caelo 15
insuetum per iter gelidas enauit ad Arctos,
Chalcidicaque leuis tandem super astitit arce.
redditus his primum terris tibi, Phoebe, sacrauit
remigium alarum posuitque immania templa.
in foribus letum Androgeo; tum pendere poenas 20
Cecropidae iussi (miserum!) septena quotannis
corpora natorum; stat ductis sortibus urna.
contra elata mari respondet Cnosia tellus:
hic crudelis amor tauri suppositaque furto
Pasiphae mixtumque genus prolesque biformis 25

1-25 MPR 17 *arcaem* M¹: *arca* R 20 Androgeo *actv*,
Gramm., *Seru. ad A. ii 371*, *DSeru. ad A. ii 392*: -gei MPRb?def(-ge
f¹)hr, 'aliqui' ap. *Probum* 227. 34

Minotaurus inest, Veneris monimenta nefandae,
 hic labor ille domus et inextricabilis error;
 magnum reginae sed enim miseratus amorem
 Daedalus ipse dolos tecti ambagesque resoluit,
 caeca regens filo uestigia. tu quoque magnam 30
 partem opere in tanto, sineret dolor, Icare, haberes.
 bis conatus erat casus effingere in auro,
 bis patriae cecidere manus. quin protinus omnia
 perlegerent oculis, ni iam praemissus Achates
 adforet atque una Phoebi Triuiaequae sacerdos, 35
 Deiphobe Glauci, fatur quae talia regi:
 'non hoc ista sibi tempus spectacula poscit;
 nunc grege de intacto septem mactare iuuenos
 praestiterit, totidem lectas ex more bidentis.'
 talibus adfata Aenean (nec sacra morantur 40
 iussa uiri) Teucros uocat alta in templa sacerdos.

Excisum Euboicae latus ingens rupis in antrum,
 quo lati ducunt aditus centum, ostia centum,
 unde ruunt totidem uoces, responsa Sibyllae.
 uentum erat ad limen, cum uirgo 'poscere fata 45
 tempus' ait; 'deus ecce deus!' cui talia fanti
 ante fores subito non uultus, non color unus,
 non comptae mansere comae; sed pectus anhelum,
 et rabie fera corda tument, maiorque uideri
 nec mortale sonans, adflata est numine quando 50
 iam propiore dei. 'cessas in uota precesque,
 Tros' ait 'Aenea? cessas? neque enim ante dehiscunt
 attonitae magna ora domus.' et talia fata
 conticuit. gelidus Teucris per dura cucurrit
 ossa tremor, funditque preces rex pectore ab imo: 55
 'Phoebe, grauis Troiae semper miserate labores,
 Dardana qui Paridis derexti tela manusque

26-50 *FMPR*; 51-7 *MPR* 33 omne *Rb?eh* 34 pelligerent
Quint. viii 3. 25 (pollicerent *codd.*), *Scaurus* 26. 9 37 poscunt
MR, respuit *Seru.* 39 ex *Fc*: de (*A.* iv 57 *al.*) *MPRw*, *Seru.*
 51 deo *cerv* 57 derexti *Ribbeck*: dir- *codd.*

AENEIDOS VI

corpus in Aeacidae, magnas obeuntia terras
 tot maria intraui duce te penitusque repostas
 Massylum gentis praetentaque Syrtibus arua: 60
 iam tandem Italiae fugientis prendimus oras.
 hac Troiana tenus fuerit fortuna secuta; •
 uos quoque Pergameae iam fas est parcere genti,
 dique deaeque omnes, quibus obstitit Ilium et ingens
 gloria Dardaniae. tuque, o sanctissima uates, 65
 praescia uenturi, da (non indebita posco
 regna meis fatis) Latio considerare Teucros
 errantisque deos agitataque numina Troiae.
 tum Phoebo et Triuiæ solido de marmore templum
 institutam festosque dies de nomine Phoebi. 70
 te quoque magna manent regnis penetralia nostris:
 hic ego namque tuas sortis arcanaque fata
 dicta meae genti ponam, lectosque sacrabo,
 alma, uiros. foliis tantum ne carmina manda,
 ne turbata uolent rapidis ludibria uentis; 75
 ipsa canas oro.' finem dedit ore loquendi.

At Phoebi nondum patiens immanis in antro
 bacchatur uates, magnum si pectore possit
 excussisse deum; tanto magis ille fatigat
 os rabidum, fera corda domans, fingitque premendo. 80
 ostia iamque domus patuere ingentia centum
 sponte sua uatisque ferunt responsa per auras:
 'o tandem magnis pelagi defuncte periclis
 (sed terrae grauiora manent), in regna Lauini
 Dardanidae uenient (mitte hanc de pectore curam), 85
 sed non et uenisse uolent. bella, horrida bella,
 et Thybrim multo spumantem sanguine cerno.
 non Simois tibi nec Xanthus nec Dorica castra
 defuerint; alius Latio iam partus Achilles,
 natus et ipse dea; nec Teucris addita Iuno 90

58-90 *MPR* 67 consistere *R* 69 templum *MRh*: templa
Pw 78 posset *R* 84 terrae *MPt*: terra *Rw*, 'unum tamen
 est' iudice *Seru.* Lauini] Latini 'alii' *ap. Seru.*

usquam aberit, cum tu supplex in rebus egenis
 quas gentis Italum aut quas non oraueris urbes!
 causa mali tanti coniunx iterum hospita Teucris
 externique iterum thalami.

tu ne cede malis, sed contra audentior ito, 95
 qua tua te Fortuna sinet. uia prima salutis
 (quod minime reris) Graia pandetur ab urbe.'

Talibus ex adyto dictis Cumaea Sibylla
 horrendas canit ambages antroque remugit,
 obscuris uera inuoluens: ea frena furenti 100

concutit et stimulos sub pectore uertit Apollo.
 ut primum cessit furor et rabida ora quierunt,
 incipit Aeneas heros: 'non ulla laborum,
 o uirgo, noua mi facies inopinaue surgit;
 omnia praecepi atque animo mecum ante peregi. 105

unum oro: quando hic inferni ianua regis
 dicitur et tenebrosa palus Acheronte refuso,
 ire ad conspectum cari genitoris et ora
 contingat; doceas iter et sacra ostia pandas.

illum ego per flammās et mille sequentia tela 110
 eripui his umeris medioque ex hoste recepi;
 ille meum comitatus iter maria omnia mecum
 atque omnis pelagique minas caelique ferebat,
 inualidus, uiris ultra sortemque senectae.

quin, ut te supplex peterem et tua limina adirem, 115
 idem orans mandata dabat. gnatique patrisque,
 alma, precor, miserere (potes namque omnia, nec te
 nequiquam lucis Hecate praefecit Auernis),

si potuit manis accersere coniugis Orpheus
 Threicia fretus cithara fidibusque canoris, 120
 si fratrem Pollux alterna morte redemit

91-121 MPR 96 qua b² (cf. A. ii 387): quam codd., codd.
 Senecae ep. 82. 18 (cui sinet sententiae finis), Seru. 102 rapida R
 105 percepi br 109 contingam PR 113 caelique minas
 pelagique M 115 et MP²acert²: om. P¹Rbdshv 119 accersere
 MP¹Rac, Macrob. iv 5. 3, Char. 227. 7 (arcersere P²): arcessere ω,
 Seru., Isid. i 37. 35 (cf. A. v 746)

AENEIDOS VI

itque reditque uiam totiens. quid Thesea, magnum
quid memorem Alciden? et mi genus ab Ioue summo.'

Talibus orabat dictis arasque tenebat,
cum sic orsa loqui uates: 'sate sanguine diuum, 125
Tros Anchisiade, facilis descensus Auerno:
noctes atque dies patet atri ianua Ditis;
sed reuocare gradum superasque euadere ad auras,
hoc opus, hic labor est. pauci, quos aequus amauit
Iuppiter aut ardens euexit ad aethera uirtus, 130
dis geniti potuere. tenent media omnia siluae,
Cocytusque sinu labens circumuenit atro.
quod si tantus amor menti, si tanta cupido est
bis Stygios innare lacus, bis nigra uidere
Tartara, et insano iuuat indulgere labori, 135
accipe quae peragenda prius. latet arbore opaca
aureus et foliis et lento uimine ramus,
Iunoni infernae dictus sacer; hunc tegit omnis
lucus et obscuris claudunt conuallibus umbrae.
sed non ante datur telluris operta subire 140
auricomos quam quis decerpserit arbore fetus.
hoc sibi pulchra suum ferri Proserpina munus
instituit. primo auulso non deficit alter
aureus, et simili frondescit uirga metallo.
ergo alte uestiga oculis et rite repertum 145
carpe manu; namque ipse uolens facilisque sequetur,
si te fata uocant; aliter non uiribus ullis
uincere nec duro poteris conuellere ferro.
praeterea iacet exanimum tibi corpus amici
(heu nescis) totamque incestat funere classem, 150
dum consulta petis nostroque in limine pendes.
sedibus hunc refer ante suis et conde sepulcro.
duc nigras pecudes; ea prima piacula sunt.

122-53 *MPR*
P²R^ω, utrumque agnoscit Seru.
M²P
nec *R*

126 Auerno *M¹P¹br* (-no est *M²*): Auerni
133 est *M¹R^ω*: om.
141 quis] qui *M*
144 similis *M*
147 non]

sic demum lucos Stygis et regna inuia uiuis
aspicies.' dixit, pressoque obmutuit ore. 155

Aeneas maesto defixus lumina uultu
ingreditur linquens antrum, caecosque uolutat
euentus animo secum. cui fidus Achates
it comes et paribus curis uestigia figit.
multa inter sese uario sermone serebant, 160

quem socium exanimum uates, quod corpus humandum
diceret. atque illi Misenum in litore sicco,
ut uenere, uident indigna morte peremptum,
Misenum Aeoliden, quo non praestantior alter
aere ciere uiros Martemque accendere cantu. 165

Hectoris hic magni fuerat comes, Hectora circum
et lituo pugnas insignis obibat et hasta.
postquam illum uita uictor spoliauit Achilles,
Dardanio Aeneae sese fortissimus heros
addiderat socium, non inferiora secutus. 170

sed tum, forte caua dum personat aequora concha,
demens, et cantu uocat in certamina diuos,
aemulus exceptum Triton, si credere dignum est,
inter saxa uirum spumosa immerserat unda.
ergo omnes magno circum clamore fremebant, 175

praecipue pius Aeneas. tum iussa Sibyllae,
haud mora, festinant flentes aramque sepulcri
congerere arboribus caeloque educere certant.
itur in antiquam siluam, stabula alta ferarum;
procumbunt piceae, sonat icta securibus illex 180
fraxineaeque trabes cuneis et fissile robur
scinditur, aduoluunt ingentis montibus ornos.

Nec non Aeneas opera inter talia primus
hortatur socios paribusque accingitur armis.
atque haec ipse suo tristi cum corde uolutat 185

154-85 MPR 154 Stygis M²P¹¹, Seru.(?): Stygiis M¹R:
Stygios P²ω et om. efhruv 156 deflexus P¹ 177 sepulchri
(ut Sil. Ital. xv 387) MRω, Non. 298. 15, Seru.: sepulchro Pab²r, Tib.
182 ac uoluunt ehuv

AENEIDOS VI

aspectans siluam immensam, et sic forte precatur:
 'si nunc se nobis ille aureus arbore ramus
 ostendat nemore in tanto! quando omnia uere
 heu nimium de te uates, Misene, locuta est.'
 uix ea fatus erat, geminae cum forte columbae 190
 ipsa sub ora uiri caelo uenere uolantes,
 et uiridi sedere solo. tum maximus heros
 maternas agnouit auis laetusque precatur:
 'este duces, o, si qua uia est, cursumque per auras
 derigite in lucos ubi pinguem diues opacat 195
 ramus humum. tuque, o, dubiis ne defice rebus,
 diua parens.' sic effatus uestigia pressit
 obseruans quae signa ferant, quo tendere pergant.
 pascentes illae tantum prodire uolando
 quantum acie possent oculi seruare sequentum. 200
 inde ubi uenere ad fauces graue olentis Auerni,
 tollunt se celeres liquidumque per aëra lapsae
 sedibus optatis gemina super arbore sidunt,
 discolor unde auri per ramos aura refulsit. +
 quale solet siluis brumali frigore uiscum 205
 fronde uirere noua, quod non sua seminat arbos,
 et croceo fetu teretis circumdare truncos,
 talis erat species auri frondentis opaca
 ilice, sic leni crepitabat brattea uento.
 corripit Aeneas extemplo auidusque refringit 210
 cunctantem, et uatis portat sub tecta Sibyllae.
 Nec minus interea Misenum in litore Teucri
 flebant et cineri ingrato suprema ferebant.
 principio pinguem taedis et robore secto
 ingentem struxere pyram, cui frondibus atris 215
 intexunt latera et feralis ante cupressos
 constituunt, decorantque super fulgentibus armis.

186-217 *MPR* 186 forte] uoce (*A.* ix 403, xi 784) *R*
 193 agnouit *Ma* (*cf. u.* 498, *A.* x 874): agnoscit *PR* ω 195 di-
 rigite *M* ω 200 acies *M*¹ sequentur *P*¹ 203 geminae *R*
 209 crepitabant ω (*praeter d*) γ

pars calidos latices et aëna undantia flammis
 expediunt, corpusque lauant frigentis et unguunt.
 fit gemitus. tum membra toro defleta reponunt 220
 purpureasque super uestis, uelamina nota,
 coniciunt. pars ingenti subiere feretro,
 triste ministerium, et subiectam more parentum
 auersi tenere facem. congesta cremantur
 turea dona, dapes, fuso crateres oliuo. 225
 postquam conlapsi cineres et flamma quieuit,
 reliquias uino et bibulam lauere fauillam,
 ossaque lecta cado texit Corynaeus aëno.
 idē tēr sōciōs pūrā cīrcūmtulit ūndā
 spargens rore leui et ramo felicis oliuae, 230
 lustrauitque uiros dixitque nouissima uerba. ✠
 at pius Aeneas ingenti mole sepulcrum
 imponit suaque arma uiro remumque tubamque
 monte sub aërio, qui nunc Misenus ab illo
 dicitur aeternumque tenet per saecula nomen. 235
 His actis propere exsequitur praecepta Sibyllae.
 spelunca alta fuit uastoque immanis hiatu,
 scrūpea, tuta lacu nigro nemorumque tenebris,
 quam super haud ullae poterant impune uolantes
 tendere iter pennis: talis sese halitus atris 240
 faucibus effundens supera ad conuexa ferebat.
 [unde locum Grai dixerunt nomine Aornum.]
 quattuor hic primum nigrantis terga iuuenos
 constituit frontique inuergit uina sacerdos,
 et summas carpens media inter cornua saetas 245
 ignibus imponit sacris, libamina prima,
 uoce uocans Hecaten caeloque Ereboque potentem.
 supponunt alii cultros tepidumque cruorem

218 *MPR*; 219-48 *FMPR* 223 subiecta *F¹P²* 224 faces *P²*
 225 dapes] ferunt *P²* (*A.* v 101) 231 uiros *FMP²ω*: domos
P¹Rabr (domus *Tib.*) 241 super *M¹P¹R* (*cf.* *uu.* 750, 787, *A.*
vii 562, *x* 251) 242 *u. habent hic Rb, ante 241 γ, om. ceteri*
Aornum γ: Aornon ed. Aldina an. 1501: Auernum Rb

succipiunt pateris. ipse atri uelleris agnam
 Aeneas matri Eumenidum magnaëque sorori 250
 ense ferit, sterilemque tibi, Proserpina, uaccam;
 tum Stygio regi nocturnas incohat aras
 et solida imponit taurorum uiscera flammis,
 pingue super oleum fundens ardentibus extis.
 ecce autem primi sub limina solis et ortus 255
 sub pedibus mugire solum et iuga coepta moueri
 siluarum, uisaeque canes ululare per umbram
 aduentante dea. 'procul, o procul este, profani,'
 conclamat uates, 'totoque absistite luco;
 tuque inuade uiam uaginaque eripe ferrum: 260
 nunc animis opus, Aenea, nunc pectore firmo.'
 tantum effata furens antro se immisit aperto;
 ille ducem haud timidis uadentem passibus aequat.

Di, quibus imperium est animarum, umbraëque silentes
 et Chaos et Phlegethon, loca nocte tacentia late, 265
 sit mihi fas audita loqui, sit numine uestro
 pāndere rēs āltā tērra ēt cālīgīnē mērsās.

Ibant obscuri sola sub nocte per umbram
 perque domos Ditis uacuas et inania regna:
 quale per incertam lunam sub luce maligna 270
 est iter in siluis, ubi caelum condidit umbra
 Iuppiter, et rebus nox abstulit atra colorem.
 uestibulum ante ipsum primisque in faucibus Orci
 Luctus et ultrices posuere cubilia Curae,
 pallentesque habitant Morbi tristisque Senectus, 275
 et Metus et malesuada Fames ac turpis Egestas,
 terribiles uisu formae, Letumque Labosque;
 tum consanguineus Leti Sopor et mala mentis

249-72 *FMPR*; 273-8 *MPR* 249 succipiunt *FPbt, Seru.*
 (cf. *A. i 175*): suscipiunt *MRω, Tib.* 254 super *recc. aliquot* (cf. *A.*
i 668): superque *codd.* infundens *M* 255 limina *FMah*:
 lumina *PRω* (lumine *b*), *Char. 236. 9, Seru.* 265 tacentia] silen-
 tia *M²(in margine)ω(praeter abcr), Seru.* 267 altis *M¹*
 268 umbras *ω(praeter abe)* 270 incertam *F(-tum F¹)MPRω,*
 'alii' ap. *Seru., ipse ad G. ii 179, DSeru. ad A. iii 203: inceptam beuv,*
Seru. 273 primis (om. -que) *Pc*

Gaudia, mortiferumque aduerso in limine Bellum,
 ferreique Eumenidum thalami et Discordia demens 280
 uipereum crinem uittis innexa cruentis.
 in medio ramos annosaque bracchia pandit
 ulmus opaca, ingens, quam sedem Somnia uulgo
 uana tenere ferunt, foliisque sub omnibus haerent.
 multaue praeterea uariarum monstra ferarum, 285
 Centauri in foribus stabulant Scyllaeque biformes
 et centumgeminus Briareus ac belua Lernae
 horrendum stridens, flammisque armata Chimaera,
 Gōrgōnēs Hārpyīaeque et formā trīcorpōris umbrae.
 corripit hic subita trepidus formidine ferrum 290
 Aeneas strictamque aciem uenientibus offert,
 et ni docta comes tenuis sine corpore uitas
 admoneat uolitare caua sub imagine formae,
 inruat et frustra ferro diuerberet umbras.
 Hinc uia Tartarei quae fert Acherontis ad undas. 295
 turbidus hic caeno uastaque uoragine gurgēs
 aestuat atque omnem Cocyto eructat harenam.
 portitor has horrendus aquas et flumina seruat
 terribili squalore Charon, cui plurima mento
 cānitiēs incūltā iacēt, stānt lumīnā flāmmā, 300
 sordidus ex umeris nodo dependet amictus.
 ipse ratem conto subigit uelisque ministrat
 et ferruginea subuectat corpora cumba,
 iam senior, sed cruda deo uiridisque senectus.
 huc omnis turba ad ripas effusa ruebat, 305
 matres atque uiri defunctaque corpora uita
 magnanimum heroum, pueri innuptaeque puellae,
 impositique rogis iuuenes ante ora parentum:
 quam multa in siluis autumnī frigore primo
 lapsa cadunt folia, aut ad terram gurgite ab alto 310

279–310 *MPR* 281 *innixa Rb* 289 *uide praefationem, p. xii*
 297 *Cocytī ω(praeter etuv)* 300 *flamma M²P¹rt, Seru. ad E.*
*vii 53, A. i 646, D**Seru. ad A. ii 333: flammāe M¹P²Rω, D**Seru. ad A. i*
 646 301 *dependit aeuu*

AENEIDOS VI

quam multae glomerantur aues, ubi frigidus annus
 trans pontum fugat et terris immittit apricis.
 stabant orantes primi transmittere cursum
 tendebantque manus ripae ulterioris amore.
 nauita sed tristis nunc hos nunc accipit illos, 315
 ast alios longe summos arcet harena.
 Aeneas miratus enim motusque tumultu
 'dic,' ait, 'o uirgo, quid uult concursus ad amnem?
 quidue petunt animae? uel quo discrimine ripas
 hae linguunt, illae remis uada liuida uerrunt?' 320
 olli sic breuiter fata est longaeua sacerdos:
 'Anchisa generate, deum certissima proles,
 Cocyti stagna alta uides Stygiamque paludem,
 di cuius iurare timent et fallere numen.
 haec omnis, quam cernis, inops inhumataque turba est; 325
 portitor ille Charon; hi, quos uehit unda, sepulti.
 nec ripas datur horrendas et rauca fluenta
 transportare prius quam sedibus ossa quierunt.
 centum errant annos uolitantque haec litora circum;
 tum demum admissi stagna exoptata reuisunt.' 330
 constitit Anchisa satus et uestigia pressit
 multa putans sortemque animo miseratus iniquam.
 cernit ibi maestos et mortis honore carentis
 Leucaspim et Lyciae ductorem classis Oronten,
 quos simul a Troia uentosa per aequora uectos 335
 obruit Auster, aqua inuoluens nauemque uirosque.
 Ecce gubernator sese Palinurus agebat,
 qui Libyco nuper cursu, dum sidera seruat,
 exciderat puppi mediis effusus in undis.
 hunc ubi uix multa maestum cognouit in umbra, 340
 sic prior adloquitur: 'quis te, Palinure, deorum
 eripuit nobis medioque sub aequore mersit?
 dic age. namque mihi, fallax haud ante repertus,
 hoc uno responso animum delusit Apollo,

311-44 *MPR*
 336 uirumque *P*¹

320 uertunt *P*

332 animi (*A. x 686*) *M*¹

qui fore te ponto incolumem finisque canebat 345
 uenturum Ausonios. en haec promissa fides est ?
 ille autem: 'neque te Phoebi cortina fefellit,
 dux Anchisiade, nec me deus aequore mersit.
 namque gubernaculum multa ui forte reuulsum,
 cui datus haerebam custos cursusque regebam, 350
 praecipitans traxi mecum. maria aspera iuro
 non ullum pro me tantum cepisse timorem,
 quam tua ne spoliata armis, excussa magistro,
 deficeret tantis naus surgentibus undis.
 tris Notus hibernas immensa per aequora noctes 355
 uexit me uiolentus aqua ; uix lumine quarto
 prospexi Italiam summa sublimis ab unda.
 paulatim adnabam terrae ; iam tuta tenebam,
 ni gens crudelis madidā cum ueste grauatum
 prensantemque uncis manibus capita aspera montis 360
 ferro inuasisset praedamque ignara putasset.
 nunc me fluctus habet uersantque in litore uenti.
 quod te per caeli iucundum lumen et auras,
 per genitorem oro, per spes surgentis Iuli,
 eripe me his, inuicte, malis: aut tu mihi terram 365
 inice, namque potes, portusque require Velinos ;
 aut tu, si qua uia est, si quam tibi diua creatrix
 ostendit (neque enim, credo, sine numine diuum
 flumina tanta paras Stygiamque innare paludem),
 da dextram misero et tecum me tolle per undas, 370
 sedibus ut saltem placidis in morte quiescam.'
 talia fatus erat coepit cum talia uates:
 'unde haec, o Palinure, tibi tam dira cupido ?
 tu Stygias inhumatus aquas amnemque seuerum
 Eumenidum aspicias, ripamue iniussus adibis? 375
 desine fata deum flecti sperare precando,

345-76 *MPR* 349 ui forte] uix arte (*A.* v 270) *P* 350 ge-
 rebam *P* 352 illum *M*¹ (*A.* iv 227) 353 ni *Rufin.* 56. 7
 358 iam] et iam *R* 375 ripamque *aeuv* adibis *MPRb?cfhru*,
 'alii' *ap. Seru.*: abibis *adtv* (abis *e*), *Seru. hic et ad A.* iv 106, *Tib.*

AENEIDOS VI

sed cape dicta memor, duri solacia casus.
 nam tua finitimi, longe lateque per urbes ^τ
 prodigiis acti caelestibus, ossa piabunt
 et statuent tumulum et tumulo sollemnia mittent, 380
 aeternumque locus Palinuri nomen habebit.'
 his dictis curae emotae pulsusque parumper
 corde dolor tristi; gaudet cognomine terra.

Ergo iter inceptum peragunt fluuioque propinquant.
 nauita quos iam inde ut Stygia prospexit ab unda 385
 per tacitum nemus ire pedemque aduertere ripae,
 sic prior adgreditur dictis atque increpat ultro:
 'quisquis es, armatus qui nostra ad flumina tendis,
 fare age, quid uenias, iam istinc et comprime gressum.
 umbrarum hic locus est, somni noctisque soporae: 390
 corpora uiua nefas Stygia uectare carina.
 nec uero Alciden me sum laetatus euntem
 accepisse lacu, nec Thesea Pirithoumque,
 dis quamquam geniti atque inuicti uiribus essent.
 Tartareum ille manu custodem in uincla petiuit 395
 ipsius a solio regis traxitque trementem;
 hi dominam Ditis thalamo deducere adorti.'
 quae contra breuiter fata est Amphraysia uates:
 'nullae hic insidiae tales (absiste moueri),
 nec uim tela ferunt; licet ingens ianitor antro 400
 aeternum latrans exsanguis terreat umbras,
 casta licet patrui seruet Proserpina limen.
 Troius Aeneas, pietate insignis et armis,
 ad genitorem imas Erebi descendit ad umbras.
 si te nulla mouet tantae pietatis imago, 405
 at ramum hunc' (aperit ramum qui ueste latebat)
 'agnoscas.' tumida ex ira tum corda residunt;
 nec plura his. ille admirans uenerabile donum
 fatalis uirgae longo post tempore uisum

377-92 *MPR*; 393-409 *FMPR* 383 terra *Seru.*: terrae *codd.*,
Non. 378. 17 385 conspexit *M* 387 adloquitur *Rb*
 388 tendes *P* 390 est] et *R* 399 hinc *F²aeuv*

caeruleam aduertit puppim ripaeque propinquat. 410
inde alias animas, quae per iuga longa sedebant,
deturbat laxatque foros; simul accipit alueo
ingentem Aenean. gemuit sub pondere cumba
sutilis et multam accepit rimosa paludem.
tandem trans fluuium incolumis uatemque uirumque 415
informi limo glaucaque exponit in ulua.

Cerberus haec ingens latratu regna trifauci
personat aduerso recubans immanis in antro.
cui uates horrere uidens iam colla colubris
melle soporata et medicatis frugibus offam 420
obicit. ille fame rabida tria guttura pandens
corripit obiectam, atque immania terga resoluit
fusus humi totoque ingens extenditur antro.
occupat Aeneas aditum custode sepulto
euaditque celer ripam inremeabilis undae. 425

Continuo auditae uoces uāgītūs ēt īngēns
infantumque animae flentes, in limine primo
quos dulcis uitae exsortis et ab ubere raptos
abstulit atra dies et funere mersit acerbo;
hos iuxta falso damnati crimine mortis. 430
nec uero hae sine sorte datae, sine iudice, sedes:
quaesitor Minos urnam mouet; ille silentum
consiliumque uocat uitasque et crimina discit.
proxima deinde tenent maesti loca, qui sibi letum
insontes peperere manu lucemque perosi 435
proiecere animas. quam uellent aethere in alto
nunc et pauperiem et duros perferre labores!
fas obstat, tristisque palus inamabilis undae
alligat et nouies Styx interfusa coercet.
nec procul hinc partem fusi monstrantur in omnem 440

410-23 *FMPR*; 424-40 *MPR* 428 uita *P*² 433 consiliumque
P, *ps.* *Ascon.* in *Cic. Verr.* ii 1, *Tib.* in *lemmate*: conc- (*A.x2*) *MRω*,
Seru., *Tib.* 438 fas obstat *MPabr* (optat *R*), *Aug. c.d.* i 19: fata
obstant (*A.* iv 440) *ω*, *Seru.* tristisque *PRabr* (trisque *M*), *Aug.*,
respuit *Seru.*: tristisque *ω*, *Seru.*, *Tib.* undae *MPR^{1a}*, *Aug.*: unda (*G.*
iv 479) *R²ω*, *Seru.*, *Tib.* 440 hic *MR*

AENEIDOS VI

Lugentes campi; sic illos nomine dicunt.
 hic quos durus amor crudeli tabe peredit
 secreti celant calles et myrtea circum
 silua tegit; curae non ipsa in morte relinquunt.
 his Phaedram Procrinque locis maestamque Eriphylen 445
 crudelis nati monstrantem uulnera cernit,
 Euadnenque et Pasiphaen; his Laodamia
 it comes et iuuenis quondam, nunc femina, Caeneus
 rursus et in ueterem fato reuoluta figuram.
 inter quas Phoenissa recens a uulnere Dido 450
 errabat silua in magna; quam Troius heros
 ut primum iuxta stetit agnouitque per umbras
 obscuram, qualem primo qui surgere mense
 aut uidet aut uidisse putat per nubila lunam,
 demisit lacrimas dulcique adfatus amore est: 455
 'infelix Dido, uerus mihi nuntius ergo
 uenerat extinctam ferroque extrema secutam?
 funeris heu tibi causa fui? per sidera iuro,
 per superos et si qua fides tellure sub ima est,
 inuitus, regina, tuo de litore cessi. 460
 sed me iussa deum, quae nunc has ire per umbras,
 per loca senta situ cogunt noctemque profundam,
 imperiis egere suis; nec credere quiui
 hunc tantum tibi me discessu ferre dolorem.
 siste gradum teque aspectu ne subtrahe nostro. 465
 quem fugis? extremum fato quod te adloquor hoc est.'
 talibus Aeneas ardentem et torua tuentem
 lenibat dictis animum lacrimasque ciebat.
 illa solo fixos oculos auersa tenebat
 nec magis incepto uultum sermone mouetur 470
 quam si dura silex aut stet Marpesia cautes.
 tandem corripuit sese atque inimica refugit
 in nemus umbriferum, coniunx ubi pristinus illi
 respondet curis aequatque Sychaeus amorem.

441-74 *MPR* 442 *peremit M¹* 449 *reuocata R* 452 *um-*
bram M²(umbra M¹)ω, Tib. 455 *dimisit M* 474 *respondit Rbfr*

nec minus Aeneas casu percussus iniquo 475
prosequitur lacrimis longe et miseratur euntem.

Inde datum molitur iter. iamque arua tenebant
ultima, quae bello clari secreta frequentant.
hic illi occurrit Tydeus, hic inclutus armis
Parthenopaeus et Adrasti pallentis imago, 480
hic multum fleti ad superos belloque caduci
Dardanidae, quos ille omnis longo ordine cernens
ingemuit, Glaucumque Medontaque Thersilochumque,
tris Antenoridas Cererique sacrum Polyboeten,
Idaeumque etiam currus, etiam arma tenentem. 485
circumstant animae dextra laeuaque frequentes,
nec uidisse semel satis est; iuuat usque morari
et conferre gradum et ueniendi discere causas.
at Danaum procures Agamemnoniaeque phalanges
ut uidere uirum fulgentiaque arma per umbras, 490
ingenti trepidare metu; pars uertere terga,
ceu quondam petiere rates, pars tollere uocem
exiguam: inceptus clamor frustratur hiantis.

Atque hic Priamiden laniatum corpore toto
Deiphobum uidet et lacerum crudeliter ora, 495
ora manusque ambas, populataque tempora raptis
auribus et truncas inhonesto uulnere naris.
uix adeo agnouit pauitantiem ac dira tegentem
supplicia, et notis compellat uocibus ultro:
'Deiphobe armipotens, genus alto a sanguine Teucris, 500
quis tam crudelis optauit sumere poenas?
cui tantum de te licuit? mihi fama suprema
nocte tulit fessum uastâ tē cāedē Pēlāsgūm
procubuisse super confusae stragis aceruum.

475-90 *MPR*; 491-504 *FMPR* 475 percussus *Rω, Tib.*:
concussus (*A. v 700*) *MP* 476 lacrimis *PRbt, Seru.*: lacrimans
*M*²(-mas *M*¹)*ω* 477 tenebat *Pd* 481 hic *PRcdefht*: hi
Mabruv, Seru. ad A. ii 4 484 Polyboten *P*¹ 486 frementis
*P*¹(-tes *P*²) 488 discere] poscere (*A. i 414*) *R* 495 uidet
et *N. Heinsius*: uidit et *M*¹: uidit *F*¹*P*¹*ω, Seru.*: uidet *F*²*M*²*P*²*Rabr,*
P. Coll 2 498 ac *MP*: et *FRωy, Tib.* 500 a om. *F*¹: ab *P*¹*br*

tunc egomet tumulum Rhoeteo in litore inanem 505
 constitui et magna manis ter uoce uocaui.
 nomen et arma locum seruant; te, amice, nequiui
 conspicere et patria decedens ponere terra.'
 ad quae Priamides: 'nihil o tibi, amice, relictum;
 omnia Deiphobo soluisti et funeris umbris. 510
 sed me fata mea et scelus exitiale Lacaenae
 his mersere malis; illa haec monimenta reliquit.
 namque ut supremam falsa inter gaudia noctem
 egerimus, nosti: et nimium meminisse necesse est.
 cum fatalis equus saltu super ardua uenit 515
 Pergama et armatum peditem grauis attulit aluo,
 illa chorum simulans euhantis orgia circum
 ducebat Phrygias; flammam media ipsa tenebat
 ingentem et summa Danaos ex arce uocabat.
 tum me confectum curis somnoque grauatum 520
 infelix habuit thalamus, pressitque iacentem
 dulcis et alta quies placidaeque simillima morti.
 egregia interea coniunx arma omnia tectis
 emouet, et fidum capiti subduxerat ensem:
 intra tecta uocat Menelaum et limina pandit, 525
 scilicet id magnum sperans fore munus amanti,
 et famam extinguere ueterum sic posse malorum.
 quid moror? inrumpunt thalamo, comes additus una
 hortator scelerum Aeolides. di, talia Graeis
 instauratione, pio si poenas ore reposco. 530
 sed te qui uiuum casus, age fare uicissim,
 attulerint. pelagine uenis erroribus actus
 an monitu diuum? an quae te fortuna fatigat,
 ut tristis sine sole domos, loca turbida, adires?'

505-34 *FMPR* 505 in *MP²ω*, *Seru. hic et ad u. 325: om. FP¹Rr*
 509 ad quae *FRb²*(atque *b¹r*), atquae (*quod idem ualeat*) *M¹P*: atque
 hic *M²ay*: atque haec *ω* 516 alueo *MRa²* 520 tunc
Pb 524 emouet *F¹Rω*, *Tib.* (et mouet *P¹*): amouet *F²MP²bt*
 528 thalamos *R, P. Coll 2* additus *PRabh²*: additur *FMω, Tib.*
 529 Aeolides *R, Eol- tu, Eoliades F*: Oelides *MPω*, 'alii' *ap. Seru.*
 532 attulerit *M¹*

Hac uice sermonum roseis Aurora quadrigis 535
iam medium aethereo cursu traiecerat axem;
et fors omne datum traherent per talia tempus,
sed comes admonuit breuiterque adfata Sibylla est:
'nox ruit, Aenea; nos flendo ducimus horas.
hic locus est, partis ubi se uia findit in ambas: 540
dextera quae Ditis magni sub moenia tendit,
hac iter Elysium nobis; at laeua malorum
exercet poenas et ad impia Tartara mittit.'
Deiphobus contra: 'ne saeui, magna sacerdos;
discedam, explebo numerum reddarque tenebris. 545
i decus, i, nostrum; melioribus utere fatis.'
tantum effatus, et in uerbo uestigia torsit.

Respicit Aeneas subito et sub rupe sinistra
moenia lata uidet triplici circumdata muro,
quae rapidus flammis ambit torrentibus amnis, 550
Tartareus Phlegethon, torquetque sonantia saxa.
porta aduersa ingens solidoque adamante columnae,
uis ut nulla uirum, non ipsi excindere bello
caelicolae ualeant; stat ferrea turris ad auras,
Tisiphōnēque sedēns pāllā succinctā cruentā 555
uestibulum exsomnia seruat noctesque diesque.
hinc exaudiri gemitus et saeua sonare
uerbera, tum stridor ferri tractaeque catenae.
constitit Aeneas strepitumque exterritus hausit.
'quae scelerum facies? o uirgo, effare; quibusue 560
urgentur poenis? quis tantus plangor ad auras?'
tum uates sic orsa loqui: 'dux inclute Teucrum,
nulli fas casto sceleratum insistere limen;
sed me cum lucis Hecate praefecit Auernis,
ipsa deum poenas docuit perque omnia duxit. 565

535-59 *FMPR*; 560-5 *MPR* 542 hic *R* 547 torsit
*FP*_ω: pressit (*u.* 197) *MRa*? 553 bello *FPRa*?*brt*: ferro *M*_ω
(*cf.* *A.* ix 137) 556 insomnis *R* 559 strepituque *MP*²
hausit *F*²*P*¹_ω, *Seru.*: haesit (*A.* iii 597, xi 699) *F*¹*MP*²*R* 561 quis
*MP*²_ω: qui *P*¹*Rbr* clangor (*ita* *Seru.* ad *u.* 554) ad auris *P* (*A.* iv
668, ix 395) 562 tunc *Pbr* sic] hinc *PR*

AENEIDOS VI

Cnosius haec Rhadamanthus habet durissima regna ▲
 castigatque auditque dolos subigitque fateri
 quae quis apud superos furto laetatus inani
 distulit in seram commissa piacula mortem.
 continuo sontis ultrix accincta flagello 570
 Tisiphone quatit insultans, toruosque sinistra
 intentans anguis uocat agmina saeua sororum.
 tum demum horrisono stridentes cardine sacrae
 panduntur portae. cernis custodia qualis
 uestibulo sedeat, facies quae limina seruet? 575
 quinquaginta atris immanis hiatibus Hydra
 saeuior intus habet sedem. tum Tartarus ipse
 bis patet in praeceps tantum tenditque sub umbras
 quantus ad aetherium caeli suspectus Olympum.
 hic genus antiquum Terrae, Titania pubes, 580
 fulmine deiecti fundo uoluuntur in imo.
 hic et Aloidas geminos immania uidi
 corpora, qui manibus magnum rescindere caelum
 adgressi superisque Iouem detrudere regnis.
 uidi et crudelis dantem Salmonea poenas, 585
 dum flammās Iouis et sonitus imitatur Olympi.
 quattuor hic inuectus equis et lampada quassans
 per Graium populos mediaeque per Elidis urbem
 ibat ouans, diuumque sibi poscebat honorem,
 demens, qui nimbos et non imitabile fulmen 590
 aere et cornipedum pulsu simularet equorum.
 at pater omnipotens densa inter nubila telum
 contorsit, non ille faces nec fumea taedis
 lumina, praecipitemque immani turbine adegit.
 nec non et Tityon, Terrae omniparentis alumnum, 595
 cernere erat, per tota nouem cui iugera corpus

566-88 *MPR*; 589-96 *FMPR* 571 tortosque *P*² (cf. *G.* iii
 38) 580 pubes] proles (*A.* iv 258 *al.*) *R* 586 flammās
*MP*²*R*_ω, *Prise.* xi 34: flammam *P*¹*ae**fu* sonitus] tonitrus *cehuv*
 591 pulsu *FM*¹*P*: cursu *M*²*R*_ω(curru *d*), *Tib.* simularat *cfv*
 595 omniparentis *M*²*P*_ω: omnipotentis *FM*¹*R*, *Non.* 243. 4, *Arus.*
 471. 29

porrigitur, rostroque immanis uultur obunco
 immortale iecur tondens fecundaque poenis
 uiscera rimaturque epulis habitatque sub alto
 pectore, nec fibris requies datur ulla renatis. 600
 quid memorem Lapithas, Ixiona Pirithoumque?
 quos super atra silex iam iam lapsura cadentique
 imminet adsimilis; lucent genialibus altis
 aurea fulcra toris, epulaeque ante ora paratae
 regifico luxu; Furiarum maxima iuxta 605
 accubat et manibus prohibet contingere mensas,
 exsurgitque facem attollens atque intonat ore. †
 hic, quibus inuisi fratres, dum uita manebat,
 pulsatusue parens et fraus innexa clienti,
 aut qui diuitiis soli incubuere repertis 610
 nec partem posuere suis (quae maxima turba est),
 quique ob adulterium caesi, quique arma secuti
 impia nec ueriti dominorum fallere dextras,
 inclusi poenam expectant. ne quaere doceri
 quam poenam, aut quae forma uiros fortunaue mersit. 615
 saxum ingens uoluunt alii, radiisque rotarum
 districti pendent; sedet aeternumque sedebit
 infelix Theseus, Phlegyasque miserrimus omnis
 admonet et magna testatur uoce per umbras:
 “discite iustitiam moniti et non temnere diuos.” 620
 uendidit hic auro patriam dominumque potentem
 imposuit; fixit leges pretio atque refixit;
 hic thalamum inuasit natae uetitosque hymenaeos:
 ausi omnes immane nefas ausoque potiti.
 non, mihi si linguae centum sint oraque centum, 625
 ferrea uox, omnis scelerum comprehendere formas,
 omnia poenarum percurrere nomina possim.’

Haec ubi dicta dedit Phoebi longaeua sacerdos,

597-628 *FMPR* 597 obunco *Mω*, *Macrob.* v 7. 14: abunco
FRct: adunco *P*, *id.* iv 4. 15 602 quos *F*²(quod *F*¹*v*)*MPω*,
Macrob.: quo *Ru* cadenti (*om.* -que) *R*, *P. Colt* 2 607 intonat]
 increpat *P* 609 pulsatusque *ev* et] aut *c*, *Non.* 372. 19, *Seru.*
 617 districti *F*¹*acet*(*distrincti c*¹): destricti *F*²*MP*²(-te *P*¹)*Rbdfhrv*

AENEIDOS VI

'sed iam age, carpe uiam et susceptum perface munus;
 acceleremus' ait; 'Cyclopum educta caminis 630
 moenia conspicio atque aduerso fornice portas,
 haec ubi nos praecepta iubent deponere dona.'
 dixerat et pariter gressi per opaca uiarum
 corripunt spatium medium foribusque propinquant.
 occupat Aeneas aditum corpusque recenti 635
 spargit aqua ramumque aduerso in limine figit.

His demum exactis, perfecto munere diuae,
 deuenere locos laetos et amoena uirecta
 fortunatorum nemorum sedesque beatas.
 largior hic campos aether et lumine uestit 640
 purpureo, solemque suum, sua sidera norunt.
 pars in gramineis exercent membra palaestris,
 contendunt ludo et fulua luctantur harena;
 pars pedibus plaudunt choreas et carmina dicunt.
 nec non Threicius longa cum ueste sacerdos 645
 obloquitur numeris septem discrimina uocum,
 iamque eadem digitis, iam pectine pulsat eburno.
 hic genus antiquum Teucris, pulcherrima proles,
 magnanimi heroes nati melioribus annis,
 Ilusque Assaracusque et Troiae Dardanus auctor. 650
 arma procul currusque uirum miratur inanis;
 stant terra defixae hastae passimque soluti
 per campum pascuntur equi. quae gratia currum
 armorumque fuit uiuis, quae cura nitentis
 pascere equos, eadem sequitur tellure repostos. 655
 conspicit, ecce, alios dextra laeuaque per herbam
 uescentis laetumque choro paeana canentis
 inter odoratum lauris nemus, unde superne

629-54 *FMPR*; 655-9 *FGMPR* 629 sed] et *M* 630 e-
 ducta *Mcefhru*, *Seru.*, *Tib.*: ducta *FPRabdt* 640 campos
F²MP²acdhrv: campus *F¹Rbest*: campis *P¹* 651 miratur *PRw*:
 mirantur *FMb²rt*(-entur *b¹*), *Tib.* 652 terra *MPRafr*: terrae
Fw (cf. *G.* ii 290) 653 campos *Rdv* currum *F²P¹*, *Tib.*, cf.
Prisc. vii 90 656 herbas *aey* 658 lauris *G* (cf. *G.* iii 334, *A.*
 ix 381): lauri *ceteri*, *Seru.* ad *A.* iv 132

plurimus Eridani per siluam uoluitur amnis.
 hic manus ob patriam pugnando uulnera passi, 660
 quique sacerdotes casti, dum uita manebat,
 quique pii uates et Phoebos digna locuti,
 inuentas aut qui uitam excoluere per artis
 quique sui memores aliquos fecere merendo:
 omnibus his niuea cinguntur tempora uitta. 665
 quos circumfusus sic est adfata Sibylla,
 Musaeum ante omnis (medium nam plurima turba
 hunc habet atque umeris exstantem suspicit altis):
 'dicite, felices animae tuque optime uates,
 quae regio Anchisen, quis habet locus? illius ergo 670
 uenimus et magnos Erebi tranauimus amnis.'
 atque huic responsum paucis ita reddidit heros:
 'nulli certa domus; lucis habitamus opacis,
 riparumque toros et prata recentia riuis
 incolimus. sed uos, si fert ita corde uoluntas, 675
 hoc superate iugum, et facili iam tramite sistam.'
 dixit, et ante tulit gressum camposque nitentis
 desuper ostentat; dehinc summa cacumina relinquunt.

At pater Anchises penitus conualle uirenti
 inclusas animas superumque ad lumen ituras 680
 lustrabat studio recolens, omnemque suorum
 forte recensebat numerum, carosque nepotes
 fataque fortunasque uirum moresque manusque.
 isque ubi tendentem aduersum per gramina uidit
 Aenean, alacris palmas utrasque tetendit, 685
 effusaeque genis lacrimae et uox excidit ore:
 'uenisti tandem, tuaque exspectata parenti
 uicit iter durum pietas? datur ora tueri,
 nate, tua et notas audire et reddere uoces?
 sic equidem ducebam animo rebarque futurum 690

660-73 *FMPR*; 674-84 *FGMPR*; 685-7 *FMPR*; 688-90 *FGMPR*
 661 maneret *Non.* 267. 8, 440. 7 664 aliquos *F¹MPRabcr*,
Don. ad Ter. Andr. 331 et *Eun.* 458, *Seru.*: alios *F²defhtv*, *Macrob.*
somn. i 8. 6, *Don. ad Adelph.* 201, *Aug. c.d.* xxi 27 672 hic *M*
 674 siluis *R* 678 dein *Ga* 685 alacris] lacrimans *P¹*

tempora dinumerans, nec me mea cura fefellit.
 quas ego te terras et quanta per aequora uectum
 accipio! quantis iactatum, nate, periclis!
 quam metui ne quid Libyae tibi regna nocerent!
 ille autem: 'tua me, genitor, tua tristis imago 695
 saepius occurrens haec limina tendere adegit;
 stant sale Tyrrheno classes. da iungere dextram,
 da, genitor, teque amplexu ne subtrahe nostro.'
 sic memorans largo fletu simul ora rigabat.
 ter conatus ibi collo dare bracchia circum;
 ter frustra compressa manus effugit imago, 700
 par leuibus uentis uolucrique simillima somno.

Interea uidet Aeneas in ualle reducta
 seclusum nemus et uirgulta sonantia siluae,
 Lethaeumque domos placidas qui praenatat amnem. 705
 hunc circum innumerae gentes populiue uolabant:
 ac ueluti in pratis ubi apes aestate serena
 floribus insidunt uariis et candida circum
 lilia funduntur, strepit omnis murmure campus.
 horrescit uisu subito causasque requirit 710
 inscius Aeneas, quae sint ea flumina porro,
 quiue uiri tanto complerint agmine ripas.
 tum pater Anchises: 'animae, quibus altera fato
 corpora debentur, Lethaei ad fluminis undam
 securos latices et longa obliuia potant. 715
 has equidem memorare tibi atque ostendere coram
 iampridem, hanc prolem cupio enumerare meorum,
 quō m̄gis It̄aliā mecum laetere rep̄ertā.'
 'o pater, anne aliquas ad caelum hinc ire putandum est
 sublimis animas iterumque ad tarda reuerti 720
 corpora? quae lucis miseris tam dira cupido?'

691-721 FGMPR	692 te] per R	696 adire
coegit d	699 rigaebant F ¹ P ²	701 compressa P ^b eu, Tib.
702 (= A. ii 794) om. P ^b rt	704 siluae GM ¹ PRabc ² rt, Seru.: siluis	
(A. iii 442) FM ² defhuv	718 Italiam... repertam F ¹ R	laetare
MRcd	721 cupido est F ¹ d	
719 est om. F		

'dicam equidem nec te suspensum, nate, tenebo'
suscipit Anchises atque ordine singula pandit.

'Principio caelum ac terras camposque liquentis
lucentemque globum lunae Titaniaque astra 725
spiritus intus alit, totamque infusa per artus
mens agitat molem et magno se corpore miscet.
inde hominum pecudumque genus uitaeque uolantum
et quae marmoreo fert monstra sub aequore pontus.
igneus est ollis uigor et caelestis origo 730
seminibus, quantum non noxia corpora tardant
terrenique hebetant artus moribundaque membra.
hinc metuunt cupiuntque, dolent gaudentque, neque auras
dispiciunt clausae tenebris et carcere caeco.
quin et supremo cum lumine uita reliquit, 735
non tamen omne malum miseris nec funditus omnes
corporeae excedunt pestes, penitusque necesse est
multa diu concreta modis inolescere miris.
ergo exercentur poenis ueterumque malorum
supplicia expendunt: aliae panduntur inanes 740
suspensae ad uentos, aliis sub gurgite uasto
infectum eluitur scelus aut exuritur igni:
quisque suos patimur manis. exinde per amplum
mittimur Elysium et pauci laeta arua tenemus,
donec longa dies perfecto temporis orbe 745
concretam exemit labem, purumque relinquit
aetherium sensum atque aurai simplicis ignem.
has omnis, ubi mille rotam uoluere per annos,
Lethaeum ad fluuium deus euocat agmine magno,

722-24 *FGMPR*; 725-49 *FMPR* 723 *suscipit FRacrtu*:
suscipit GMP ω 724 *terras F²GM ω* (*cf. A. iv 269*), *Minucius*
Felix 19. 2, Seru. hic et ad G. iv 221: terram F¹PRb, utrumque Gramm.
725 *lucentemque] ingentemque M¹* *luna F¹* 731 *corpora noxia*
P¹ae fu 733 *hic M¹bc* 734 *dispiciunt adhrtv, Tib.:*
desp- FMPRb?cf: resp- esu, Seru.: susp- Aug. c.d. xiv 3, xxi 13
735 *relinquit F¹bv* 742 *aut] adque F* 746 *tabem R,*
agnoscit Tib. relinquit F¹Mb: relinquit F²PR ω , Seru. ad u. 340
747 *aurai F²P¹ ω , DSeru. ad A. vii 464: aura P²t: aerae F¹MRabdf,*
Tib.

scilicet immemores supera ut conuexa reuisant 750
rursus, et incipiant in corpora uelle reuerti.'

Dixerat Anchises natumque unaque Sibyllam
conuentus trahit in medios turbamque sonantem,
et tumulum capit unde omnis longo ordine posset
aduersos legere et uenientum discere uultus. 755

'Nunc age, Dardaniam prolem quae deinde sequatur
gloria, qui maneant Itala de gente nepotes,
inlustris animas nostrumque in nomen ituras,
expediam dictis, et te tua fata docebo.

ille, uides, pura iuuenis qui nititur hasta, 760

proxima sorte tenet lucis loca, primus ad auras
aetherias Italo commixtus sanguine surget,
Siluius, Albanum nomen, tua postuma proles,
quem tibi longaeuo serum Lauinia coniunx
educet siluis regem regumque parentem, 765

unde genus Longa nostrum dominabitur Alba.
proximus ille Procas, Troianae gloria gentis, ★
et Capys et Numitor et qui te nomine reddet
Siluius Aeneas, pariter pietate uel armis
egregius, si umquam regnandam acceperit Albam. 770

qui iuuenes! quantas ostentant, aspice, uiris
atque umbrata gerunt ciuili tempora quercu!
hi tibi Nomentum et Gabios urbemque Fidenam,
hi Collatinas imponent montibus arces,

Pometios Castrumque Inui Bolamque Coramque; 775
haec tum nomina erunt, nunc sunt sine nomine terrae.

quin et auo comitem sese Mauortius addet
Romulus, Assaraci quem sanguinis Ilia mater
educet. uiden, ut geminae stant uertice cristae
et pater ipse suo superum iam signat honore? 780
en huius, nate, auspiciis illa incluta Roma ● ●

750-5 *FMPR*; 756-81 *MPR* 750 super *M* aut *F*¹
754 posset *MPRbcdtv*, *Seru. ad A. ii* 766: possent *Non.* 333. 7: possit
Faefhrs, *Tib.* 762 surgit *M* 765 educit *M*¹ 766 nostrum
longa *M*¹ 768 reddat *Rc* 776 tunc *P* terrae] gentes
*M*¹

imperium terris, animos aequabit Olympo,
 septemque una sibi muro circumdabit arces,
 felix prole uirum: qualis Berecynthia mater
 inuehitur curru Phrygias turrita per urbes 785
 laeta deum partu, centum complexa nepotes,
 omnis caelicolas, omnis supera alta tenentis.
 huc geminas nunc flecte acies, hanc aspice gentem
 Romanosque tuos. hic Caesar et omnis Iuli
 progenies magnum caeli uentura sub axem. 790
 hic uir, hic est, tibi quem promitti saepius audis,
 Augustus Caesar, diui genus, aurea condet
 saecula qui rursus Latio regnata per arua
 Saturno quondam, super et Garamantas et Indos
 proferet imperium; iacet extra sidera tellus, 795
 extra anni solisque uias, ubi caelifer Atlas
 axem umero torquet stellis ardentibus aptum.
 huius in aduentum iam nunc et Caspia regna
 responsis horrent diuum et Maeotia tellus,
 et septemgemini turbant trepida ostia Nili. 800
 nec uero Alcides tantum telluris obiuit,
 fixerit aeripedem ceruam licet, aut Erymanthi
 pacarit nemora et Lernam tremefecerit arcu;
 nec qui pampineis uictor iuga flectit habenis
 Liber, agens celso Nysae de uertice tigris. 805
 et dubitamus adhuc uirtutem extendere factis,
 aut metus Ausonia prohibet consistere terra?
 quis procul ille autem ramis insignis oliuae
 sacra ferens? nosco crinis incanaque menta
 regis Romani primam qui legibus urbem 810
 fundabit, Curibus paruis et paupere terra

782-811 MPR 787 supera (u. 241) M²ω: super M¹PRabs
 793 arua] annos (A. ii 363) R 801 obiuit *ders*: obibit MPRω
 802 fixerat Rc 803 pacarit M²Pb²dhst, Seru.: pacaret M¹R:
 placarit acefruv, Tib. 806 uirtutem . . . factis Mabfrt, Dosith.
 422. 17, Seru. (cf. A. x 468): uirtute . . . uires PRcdesuv, P. Colt
 2, utrumque agnoscit Tib.: uirtutem . . . uires hy, Diom. 417. 14
 809 noscon R 810 primum b

AENEIDOS VI

missus in imperium magnum. cui deinde subibit
otia qui rumpet patriae residesque mouebit
Tullus in arma uiros et iam desueta triumphis
agmina. quem iuxta sequitur iactantior Ancus 815
nunc quoque iam nimium gaudens popularibus auris.
uis et Tarquinius reges animamque superbam
ultoris Bruti, fascisque uidere receptos?
consulis imperium hic primus saeuasque securis
accipiet, natosque pater noua bella mouentis 820
ad poenam pulchra pro libertate uocabit,
infelix, utcumque ferent ea facta minores:
uincet amor patriae laudumque immensa cupido.
quin Decios Drusosque procul saeuumque securi
aspice Torquatum et referentem signa Camillum. 825
illae autem paribus quas fulgere cernis in armis,
concordes animae nunc et dum nocte prementur,
heu quantum inter se bellum, si lumina uitae
attigerint, quantas acies stragemque ciebunt,
aggeribus socer Alpinis atque arce Monoeci 830
descendens, gener aduersis instructus Eois!
ne, pueri, ne tanta animis adsuescite bella
neu patriae ualidas in uiscera uertite uiris;
tuque prior, tu parce, genus qui ducis Olympo,
proice tela manu, sanguis meus!— 835
ille triumphata Capitoliâ ad alta Corinθο
uictor aget currum caesis insignis Achiuis.
eruet ille Argos Agamemnoniasque Mycenae
ipsumque Aeaciden, genus armipotentis Achilli,
ultus auos Troiae templa et temerata Mineruae. 840
quis te, magne Cato, tacitum aut te, Cosse, relinquat?
quis Gracchi genus aut geminos, duo fulmina belli,
Scipiadas, cladem Libyae, paruoque potentem

812-43 *MPR* 812 cui] qui *M*¹: quid *R* 819 primum *M*
824 Drusosque] Brutosque *R* 827 prementur *P*¹*Rfhrtv*:
premuntur *MP*²*ω*, *Seru.* 831 auersis *M*¹ 837 currus
cefhsu, *Tib.* (cursus *u*)

Fabricium uel te sulco, Serrane, serentem?
 quo fessum rapitis, Fabii? tu Maximus ille es, 845
 unus qui nobis cunctando restituis rem.
 excudent alii spirantia mollius aera
 (credo equidem), uiuos ducent de marmore uultus,
 orabunt causas melius, caelique meatus
 describent radio et surgentia sidera dicent: 850
 tu regere imperio populos, Romane, memento
 (hae tibi erunt artes), pacique imponere morem,
 parcere subiectis et debellare superbos.'

Sic pater Anchises, atque haec mirantibus addit:
 'aspice, ut insignis spoliis Marcellus opimis 855
 ingreditur uictorque uiros supereminet omnis.
 hic rem Romanam magno turbante tumultu
 sistet eques, sternet Poenos Gallumque rebellem,
 tertiaque arma patri suspendet capta Quirino.'
 atque hic Aeneās (ūnā namque irē uidebāt 860
 egregium forma iuuenem et fulgentibus armis,
 sed frons laeta parum et deiecto lumina uultu)
 'quis, pater, ille, uirum qui sic comitatur euntem?
 filius, ane aliquis magna de stirpe nepotum?
 qui strepitus circa comitum! quantum instar in ipso! 865
 sed nox atra caput tristi circumuolat umbra.'
 tum pater Anchises lacrimis ingressus obortis:
 'o gnate, ingentem luctum ne quaere tuorum;
 ostendent terris hunc tantum fata nec ultra
 esse sinent. nimium uobis Romana propago 870
 uisa potens, superi, propria haec si dona fuissent.
 quantos ille uirum magnam Mauortis ad urbem
 campus aget gemitus! uel quae, Tiberine, uidebis
 funera, cum tumulum praeterlabere recentem!
 nec puer Iliaca quisquam de gente Latinos 875

844-57 *MPR*; 858-72 *FMPR*; 873-75 *MPR* 845 gressum
R tun *P*¹ 846 restitues *Rbcr* 848 credo (*A.* iv 12)
*MP*²*R*_ω: cedo (*A.* ii 704) *P*¹ (caedo *d*), *Aug.* c.d. v 12 852 mores
Aug. 859 tristiaque *R* 865 qui *FPabceruv*: quis *MRdfhst*
 ipso est *dehrtuv* 869 nec *MRb*: neque *FP*_ω

AENEIDOS VI

in tantum spe tollet auos, nec Romula quondam
ullo se tantum tellus iactabit alumno. •

heu pietas, heu prisca fides inuictaque bello
dextera! non illi se quisquam impune tulisset
obuius armato, seu cum pedes iret in hostem 880
seu spumantis equi foderet calcaribus armos.

heu, miserande puer, si qua fata aspera rumpas,
tu Marcellus eris. manibus date lilia plenis
purpureos spargam flores animamque nepotis 885
his saltem accumulem donis, et fungar inani
munere.' sic tota passim regione uagantur
aëris in campis latis atque omnia lustrant.

quae postquam Anchises natum per singula duxit
incenditque animum famae uenientis amore,
exim bella uiro memorat quae deinde gerenda, 890
Laurentisque docet populos urbemque Latini,
et quo quemque modo fugiatque feratque laborem.

Sunt geminae Somni portae, quarum altera fertur
cornea, qua ueris facilis datur exitus umbris,
altera candenti perfecta nitens elephanto, 895
sed falsa ad caelum mittunt insomnia Manes.
his ibi tum natum Anchises unaque Sibyllam
prosequitur dictis portaque emittit eburna,
ille uiam secat ad nauis sociosque reuisit.

Tum se ad Caietae recto fert limite portum. 900
ancora de prora iacitur; stant litore puppes.

876-8 *MPR*; 879-901 *FMPR* 885 inanis *F¹M¹* 889 ueni-
entis] melioris (*A.* iv 221) *M* 897 his ibi *FP²*(hibi *P¹*)*Rω*:
his ubi (*A.* v 816, vii 373) *Mbct*, *Probus* 248. 5, *Tib.* 898 inmit-
tit *aeuy* 900 limite *recc.*: litore *codd.*, *Seru. ad A.* iii 16, viii 57
901 (= *A.* iii 277) *iecit Bentley*

P. VERGILI MARONIS

AENEIDOS

LIBER VII

Tv quoque litoribus nostris, Aeneia nutrix,
aeternam moriens famam, Caieta, dedisti;
et nunc servat honos sedem tuus, ossaque nomen
Hesperia in magna, si qua est ea gloria, signat.

At pius exsequiis Aeneas rite solutis, 5
aggere composito tumuli, postquam alta quierunt
aequora, tendit iter uelis portumque relinquit.
aspirant aurae in noctem nec candida cursus
luna negat, splendet tremulo sub lumine pontus.
proxima Circaeae raduntur litora terrae, 10
diues inaccessos ubi Solis filia lucos
adsiduo resonat cantu, tectisque superbis
urit odoratam nocturna in lumina cedrum
arguto tenuis percurrrens pectine telas.
hinc exaudiri gemitus iraeque leonum 15
uincla recusantum et sera sub nocte rudentum,
saetigerique sues atque in praesepibus ursi
saeuire ac formae magnorum ululare luporum,
quos hominum ex facie dea saeua potentibus herbis
induerat Circe in uultus ac terga ferarum. 20
quae ne monstra pii paterentur talia Troes
delati in portus neu litora dira subirent,

1-4 *MPR*; 5-22 *FMPR* 2 famam moriens *P*¹ 4 signat
*R*_ω: signant *MP*, *utrumque Tib.* 5 Aeneas exequiis *M*¹*R*¹
6 'Hebrus quierant legit' *Seru.* (cf. *A.* iv 523) 7 portusque *P*
(ut undecies alibi; cf. *A.* iii 10) reliquit *cd*, *Tib.* 8 cursus
FMPabcfr: cursum *R*_ω, *Tib.* 13 nocturno in lumine *Maeu*
16 sera] saeua *P*

AENEIDOS VII

Neptunus uentis impleuit uela secundis,
atque fugam dedit et praeter uada feruida uexit.

Iamque rubescebat radiis mare et aethere ab alto 25

Aurora in roseis fulgebat lūtea bigis,
cum uenti posuere omnisque repente resedit
flatus, et in lento luctantur marmore tonsae.
atque hic Aeneas ingentem ex aequore lucum
prospicit. hunc inter fluuio Tiberinus amoenos 30

uerticibus rapidis et multa flauus harena
in mare prorumpit. uariae circumque supraque
adsuetae ripis uolucres et fluminis alueo
aethera mulcebant cantu lucoque uolabant.
flectere iter sociis terraeque aduertere proras 35
imperat et laetus fluuio succedit opaco.

Nunc age, qui reges, Erato, quae tempora, rerum
quis Latio antiquo fuerit status, aduena classem
cum primum Ausoniis exercitus appulit oris,
expediam, et primae reuocabo exordia pugnae. 40
tu uatem, tu, diua, mone. dicam horrida bella,
dicam acies actosque animis in funera reges,
Tyrrhenamque manum totamque sub arma coactam
Hesperiam. maior rerum mihi nascitur ordo,
maius opus moueo.

Rex arua Latinus et urbes 45

iam senior longa placidas in pace regebat.
hunc Fauno et nympha genitum Laurente Marica
accipimus; Fauno Picus pater, isque parentem
te, Saturne, refert, tu sanguinis ultimus auctor.
filius huic fato diuum prolesque uirilis 50
nulla fuit, primaque oriens erepta iuuenta est.
sola domum et tantas seruabat filia sedes
iam matura uiro, iam plenis nubilis annis.
multi illam magno e Latio totaque petebant
Ausonia; petit ante alios pulcherrimus omnis 55

23-55 *FMPR*
53 in plenis *P*

26 inroseis, *id est* non roseis 'multi' *ap. Seru.*

Turnus, auis atausque potens, quem regia coniunx
 adiungi generum miro properabat amore;
 sed uariis portenta deum terroribus obstant.
 laurus erat tecti medio in penetralibus altis
 sacrā cōmam multosque metu seruata per annos, 60
 quam pater inuentam, primas cum conderet arces,
 ipse ferebatur Phoebō sacrasse Latinus,
 Laurentisque ab ea nomen posuisse colonis.
 huius apes summum densae (mirabile dictu)
 stridore ingenti liquidum trans aethera uectae 65
 obsedere apicem, et pedibus per mutua nexis
 examen subitum ramo frondente pependit.
 continuo uates 'externum cernimus' inquit
 'aduentare uirum et partis petere agmen easdem
 partibus ex isdem et summa dominarier arce.' 70
 praeterea, castis adolet dum altaria taedis,
 et iuxta genitorem astat Lauinia uirgo,
 uisa (nefas) longis comprehendere crinibus ignem
 atque omnem ornatum flamma crepitante cremari,
 regalisque accēnsā cōmās, accensa coronam 75
 insignem gemmis; tum fūmīdā lūminē fūluō
 inuolui ac totis Vulcanum spargere tectis.
 id uero horrendum ac uisu mirabile ferri:
 nāmquē fōre īnlūstrēm fāmā fātisque cānebānt
 ipsam, sed populo magnum portendere bellum. 80
 At rex sollicitus monstris oracula Fauni,
 fatidici genitoris, adit lucosque sub alta
 consūlit Albūnēā, nēmōrū quāe māximā sacro
 fonte sonat saeuamque exhalat opacā mephitim.
 hinc Italae gentes omnisque Oenotria tellus 85
 in dubiis responsa petunt; huc dona sacerdos
 cum tulit et caesarum ouium sub nocte silenti

56-8 FMPR; 59-87 MPR

71 cum Non. 58. 26, 247. 39, 440. 9

MPRab?rt: hoc ω

86 huic aeuu

81 at] ad M¹Pb

60 coma de, Non. 349. 18

72 et] ut cd

78 id

84 saeuumque Mb

AENEIDOS VII

pellibus incubuit stratis somnosque petiuit,
 multa modis simulacra uidet uolitantia miris
 et uarias audit uoces fruiturque deorum 90
 conloquio atque imis Acheronta adfatur Auernis.
 hic et tum pater ipse petens responsa Latinus
 centum lanigeras mactabat rite bidentis,
 atque harum effultus tergo stratisque iacebat
 uelleribus: subita ex alto uox reddita luco est: 95
 'ne pete conubiis natam sociare Latinis,
 o mea progenies, thalamis neu crede paratis;
 externi uenient generi, qui sanguine nostrum
 nomen in astra ferant, quorumque a stirpe nepotes
 omnia sub pedibus, qua sol utrumque recurrens 100
 aspicit Oceanum, uertique regique uidebunt.'
 haec responsa patris Fauni monitusque silenti
 nocte datos non ipse suo premit ore Latinus,
 sed circum late uolitans iam Fama per urbes
 Ausonias tulerat, cum Laomedontia pubes 105
 gramineo ripae religauit ab aggere classem.

Aeneas primique duces et pulcher Iulus
 corpora sub ramis deponunt arboris altae,
 instituuntque dapes et adorea liba per herbam
 subiciunt epulis (sic Iuppiter ipse monebat) 110
 et Cereale solum pomis agrestibus augent.
 consumptis hic forte aliis, ut uertere morsus
 exiguam in Cererem penuria adegit edendi,
 et uiolare manu malisque audacibus orbem
 fatalis crusti patulis nec parcere quadris: 115
 'heus, etiam mensas consumimus?' inquit Iulus,
 nec plura, adludens. ea uox audita laborum
 prima tulit finem, primamque loquentis ab ore
 eripuit pater ac stupefactus numine pressit.

88-119 *MPR* 93 mactarat *bt*
 98 uenient *MPRabcr*: ueniunt *ω*, 'melius' iudice *Seru.*
 stituunt (*om.* -que) *clγ* herbas *ω*(*praeter abfr*)
M², Prisc. ter, Seru., Tib. 119 ac] et *R*

95 subito *M*
 109 in-
 110 ipse] ille

continuo 'salve fatis mihi debita tellus 120
uosque' ait 'o fidi Troiae saluete penates:
hic domus, haec patria est. genitor mihi talia namque
(nunc repeto) Anchises fatorum arcana reliquit:
"cum te, nate, fames ignota ad litora uectum
accisis coget dapibus consumere mensas, 125
tum sperare domos defessus, ibique memento
prima locare manu molirique aggere tecta."
haec erat illa fames, haec nos suprema manebat
exitiis positura modum.
quare agite et primo laeti cum lumine solis 130
quae loca, quique habeant homines, ubi moenia gentis,
uestigemus et a portu diuersa petamus.
nunc pateras libate Ioui precibusque uocate
Anchisen genitorem, et uina reponite mensis.'
Sic deinde effatus frondenti tempora ramo 135
implicat et geniumque loci primamque deorum
Tellurem Nymphasque et adhuc ignota precatur
flumina, tum Noctem Noctisque orientia signa
Idaeumque Iouem Phrygiamque ex ordine matrem
inuocat, et duplicis caeloque Ereboque parentis. 140
hic pater omnipotens ter caelo clarus ab alto
intonuit, radiisque ardentem lucis et auro
ipse manu quatiens ostendit ab aethere nubem.
diditur hic subito Troiana per agmina rumor
aduenisse diem quo debita moenia condant. 145
certatim instaurant epulas atque omine magno
crateras laeti statuunt et uina coronant.
Postera cum prima lustrabat lampade terras
orta dies, urbem et finis et litora gentis
diuersi explorant: haec fontis stagna Numici, 150
hunc Thybrim fluuium, hic fortis habitare Latinos.

120-51 MPR 125 accisis] ambesis (A. iii 257) R
129 exitiis *codd.* (*def. R*), *Seru. ad A. iii 395*: exiliis (*cf. A. ii 780*) *recc.*
143 manum *M^{1a}* 144 diditur *MPat* (*def. R*): deditur *ω*
145 condent *cdhv* 148 primo *Ra*

AENEIDOS VII

tum satus Anchisa delectos ordine ab omni †
centum oratores augusta ad moenia regis
ire iubet, ramis uelatos Palladis omnis,
donaque ferre uiro pacemque exposcere Teucris. 155
haud mora, festinant iussi rapidisque feruntur
passibus. ipse humili designat moenia fossa
moliturque locum, primasque in litore sedes
castrorum in morem pinnis atque aggere cingit.
iamque iter emensi turris ac tecta Latinorum 160
ardua cernebant iuuenes muroque subibant.
ante urbem pueri et primaeano flore iuuentus
exercentur equis domitantque in puluere currus,
aut acris tendunt arcus aut lenta lacertis
spicula contorquent, cursuque ictuque lacescunt: 165
cum praeuectus equo longaeui regis ad auris
nuntius ingentis ignota in ueste reportat
aduenisse uiros. ille intra tecta uocari
imperat et solio medius consedit auito. †

Tectum augustum, ingens, centum sublime columnis 170
urbe fuit summa, Laurentis regia Pici,
horrendum siluis et religione parentum.
hic sceptrum accipere et primos attollere fascis
regibus omen erat; hoc illis curia templum,
hae sacris sedes epulis; hic ariete caeso 175
perpetuis soliti patres considerare mensis.
quin etiam ueterum effigies ex ordine auorum
antiqua e cedro, Italusque paterque Sabinus
uitisator curuam seruans sub imagine falcem,
Saturnusque senex Ianique bifrontis imago 180
uestibulo astabant, alique ab origine reges,
Martiaque ob patriam pugnando uulnera passi.
multaque praeterea sacris in postibus arma,

152-78 *MPR*; 179-83 *FMPR* 160 ac *M²PR ω* : et *M¹aberuy*,
Seru. Latinum *abe* 161 murosque (*A. ix 371*) *R* 163 exer-
cetur *Pa* 173 hinc ω (*praeter art*) 182 Martiaque *F²PRbr*:
Martia qui *F¹M ω y*, utrumque *Tib.*

captiui pendent currus curvaeque secures
et cristae capitum et portarum ingentia claustra 185
spiculaque clipeique ereptaque rostra carinis.
ipse Quirinali lituo paruaque sedebat
succinctus trabea laeuaque ancile gerebat
Picus, equum domitor, quē cāptā cūpīdīnē cōniūnx
aurea percussum uirga uersumque uenenis 190
fecit auem Circe sparsitque coloribus alas.

Tali intus templo diuum patriaue Latinus
sede sedens Teucros ad sese in tecta uocauit,
atque haec ingressis placido prior edidit ore:
'dicite, Dardanidae (neque enim nescimus et urbem 195
et genus, auditique aduertitis aequore cursum),
quid petitis? quae causa rates aut cuius egentis
litus ad Ausonium tot per uada caerula uexit?
siue errore uiae seu tempestatibus acti,
qualia multa mari nautae patiuntur in alto, 200
fluminis intrastis ripas portuque sedetis,
ne fugite hospitium, neue ignorete Latinos
Saturni gentem haud uinclo nec legibus aequam,
sponte sua ueterisque dei se more tenentem.
atque equidem memini (fama est obscurior annis) 205
Auruncos ita ferre senes, his ortus ut agris
Dardanus Idaeas Phrygiae penetrarit ad urbes
Threiciamque Samum, quae nunc Samothracia fertur.
hinc illum Corythi Tyrrhena ab sede profectum
aurea nunc solio stellantis regia caeli 210
accipit et numerum diuorum altaribus auget.'

Dixerat, et dicta Ilioneus sic uoce secutus:
'rex, genus egregium Fauni, nec fluctibus actos
atra subegit hiems uestris succedere terris,
nec sidus regione uiae litusue fefellit: 215
consilio hanc omnes animisque uolentibus urbem
adferimur pulsi regnis, quae maxima quondam

184-217 *FMPR* 207 penetrarit *R*: -uit *ceteri* 211 numero
*P*² auget *FMPRrs*, *Seru.*: addit *wy* 212 dictum *M*¹

AENEIDOS VII

extremo ueniens sol aspiciebat Olympo.
 ab Ioue principium generis, Ioue Dardana pubes
 gaudet auo, rex ipse Iouis de gente suprema: 220
 Troius Aeneas tua nos ad limina misit. •
 quanta per Idaeos saeuis effusa Mycenis
 tempestas ierit campos, quibus actus uterque
 Europae atque Asiae fatis concurrerit orbis,
 audiit et si quem tellus extremā refuso 225
 summouet Oceano et si quem extentā plāgarū
 quāttuor in mediō dirimit plāgā sōlis iniqui.
 diluuiο ex illo tot uasta per aequora uecti
 dis sedem exiguam patriis litusque rogamus
 innocuum et cunctis undamque auramque patentem. 230
 non erimus regno indecores, nec uestra feretur
 fama leuis tantique abolescet gratia facti,
 nec Troiam Ausonios gremio excepisse pigebit.
 fata per Aeneae iuro dextramque potentem,
 siue fide seu quis bello est expertus et armis: 235
 multi nos populi, multae (ne temne, quod ultro
 praeferimus manibus uittas ac uerba precantia)
 et petiere sibi et uoluere adiungere gentes;
 sed nos fata deum uestras exquirere terras
 imperiis egere suis. hinc Dardanus ortus, 240
 huc repetit iussisque ingentibus urget Apollo
 Tyrrhenum ad Thybrim et fontis uada sacra Numici.
 dat tibi praeterea fortunae parua prioris
 munera, reliquias Troia ex ardente receptas.
 hoc pater Anchises auro libabat ad aras, 245
 hoc Priami gestamen erat cum iura uocatis
 more daret populis, sceptrumque sacerque tiaras
 Iliadumque labor uestes.
 Talibus Ilionei dictis defixa Latinus
 obtutu tenet ora soloque immobilis haeret, 250

218-47 *FMPR*; 248-50 *FMPRV* 221 mittit *F* 224 con-
 curreret *R*: concurritur *P* 232 tantique *FMPb*: tantue *Rω, Tib.*
 237 ac] et *R* precantum *Rb*

intentos uoluens oculos. nec purpura regem
 picta mouet nec sceptrata mouent Priameia tantum
 quantum in conubio natae thalamoque moratur,
 et ueteris Fauni uoluit sub pectore sortem:
 hunc illum fatis externa ab sede profectum 255
 portendi generum paribusque in regna uocari
 auspiciis, huic progeniem uirtute futuram
 egregiam et totum quae uiribus occupet orbem.
 tandem laetus ait: 'di nostra incepta secudent
 auguriumque suum! dabitur, Troiane, quod optas. 260
 munera nec sperno: non uobis rege Latino
 diuitis uber agri Troiaeue opulentia deerit.
 ipse modo Aeneas, nostri si tanta cupido est,
 si iungi hospitio properat sociusque uocari,
 adueniat, uultus neue exhorrescat amicos: 265
 pars mihi pacis erit dextram tetigisse tyranni.
 uos contra regi mea nunc mandata referte:
 est mihi nata, uiro gentis quam iungere nostrae
 non patrio ex adyto sortes, non plurima caelo
 monstra sinunt; generos externis adfore ab oris, 270
 hoc Latio restare canunt, qui sanguine nostrum
 nomen in astra ferant. hunc illum poscere fata
 et reor et, si quid ueri mens augurat, opto.'
 haec effatus equos numero pater eligit omni
 (stabant ter centum nitidi in praesepibus altis); 275
 omnibus extemplo Teucris iubet ordine duci
 instratos ostro alipedes pictisque tapetis 1
 (aurea pectoribus demissa monilia pendent,
 tecti auro fuluum mandunt sub dentibus aurum),
 absenti Aeneae currum geminosque iugalis 280
 semine ab aetherio spirantis naribus ignem,
 illorum de gente patri quos daedala Circe
 supposita de matre nothos furata creauit.

251-73 *FMPRV*; 274-6 *FMPR*; 277-83 *FMγR* 254 uol-
 uens *F*¹ 262 Troiaeque *P²bu* 264 sociusque *MPahs*:
 sociusue *FRVω* 281 spirantis (*G. ii 140*)] flagrantis *F*

AENEIDOS VII

talibus Aeneadae donis dictisque Latini
 sublimes in equis redeunt pacemque reportant. 285
 Ecce autem Inachiis sese referebat ab Argis
 saeua Iouis coniunx aurasque inuecta tenebat,
 et laetum Aenean classemque ex aethere longe
 Dardaniam Siculo prospexit ab usque Pachyno.
 moliri iam tecta uidet, iam fidere terrae, 290
 deseruisse rates: stetit acri fixa dolore.
 tum quassans caput haec effundit pectore dicta:
 'heu stirpem inuisam et fatis contraria nostris
 fata Phrygum! num Sigeis occumbere campis,
 num capti potuere capi? num incensa cremauit 295
 Troia uiros? medias acies mediosque per ignis
 inuenere uiam. at, credo, mea numina tandem
 fessa iacent, odiis aut exsaturata quieui.
 quin etiam patria excussos infesta per undas
 ausa sequi et profugis toto me opponere ponto. 300
 absumptae in Teucros uires caelique marisque.
 quid Syrtes aut Scylla mihi, quid uasta Charybdis
 profuit? optato conduntur Thybridis alueo
 securi pelagi atque mei. Mars perdere gentem
 immanem Lapithum ualuit, concessit in iras 305
 ipse deum antiquam genitor Calydona Dianae,
 quod scelus aut Lapithas tantum aut Calydona merentem?
 ast ego, magna Iouis coniunx, nil linquere inausum
 quae potui infelix, quae memet in omnia uerti, 309
 uincor ab Aenea. quod si mea numina non sunt [est:
 magna satis, dubitem haud equidem implorare quod usquam
 flectere si nequeo superos, Acheronta mouebo.
 non dabitur regnis, esto, prohibere Latinis,

284-313 *FMγR* 288 longo *M* 290 terrae] terra
Prisc. xviii 223 292 tunc *γ* 295 num (*10*)] nunc *M*
 298 aut *FγRbf?r*: haud *Mω* 307 Lapithas *M²*: -this *codd.*, *Tib.*
 Calydona *F²M²γbfrst* (Calydo *F¹c*), *Tib.*: Calydona *M¹Rω* meren-
 tem *FM²*(-tes *M¹*)*γcfs*, *Tib.*: merente *Rω* Et acc. et abl. amplectitur
Prisc. xvii 101, abl. *Macro.* iv 5, 6 et *Seru.* 310 uincar *M¹*
 311 est *FM²Rω*: om. *M¹γc* 313 esto regnis *cdhv*

atque immota manet fatis Lauinia coniunx:
at trahere atque moras tantis licet addere rebus, 315
at licet amborum populos excindere regum.

hac gener atque socer coeant mercede suorum: ♣
sanguine Troiano et Rutulo dotabere, uirgo,
et Bellona manet te pronuba. nec face tantum
Cisseis praegnas ignis enixa iugalis; 320
quin idem Veneri partus suus et Paris alter,
funestaeque iterum recidiua in Pergama taedae.'

Haec ubi dicta dedit, terras horrenda petiuit;
luctificam Allecto dirarum ab sede dearum
infernisque ciet tenebris, cui tristia bella 325
iraeque insidiaeque et crimina noxia cordi.
odit et ipse pater Pluton, odere sorores
Tartareae monstrum: tot sese uertit in ora,
tam saeuae facies, tot pullulat atra colubris.
quam Iuno his acuit uerbis ac talia fatur: 330

'hunc mihi da proprium, uirgo sata Nocte, laborem,
hanc operam, ne noster honos infractae cedat
fama loco, neu conubiis ambire Latinum
Aeneadae possint Italosue obsidere finis.
tu potes unanimos armare in proelia fratres 335
atque odiis uersare domos, tu uerbena tectis
funereasque inferre faces, tibi nomina mille,
mille nocendi artes. fecundum concute pectus,
dissice compositam pacem, sere crimina belli;
arma uelit poscatque simul rapiatque iuuentus.' 340

Exim Gorgoneis Allecto infecta uenenis
principio Latium et Laurentis tecta tyranni
celsa petit, tacitumque obsedit limen Amatae,
quam super aduentu Teucrum Turnique hymenaeis
femineae ardentem curaeque iraeque coquebant. 345

314-25 *FMγR*; 326-9 *FMγRV*; 330-45 *MγRV* 317 hac] at *M*
324 dearum *FM¹γab?esr*, *Char.* 63. 30: sororum (*u.* 454) *M²Rω*
330 uerbis] dictis *γRa?* 333 nec *Non.* 242. 11 337 funereas
(*om.* -que) *V¹* tibi] cui *Non.* 354. 12 340 uelint *V*

AENEIDOS VII

huic dea caeruleis unum de crinibus anguem
 conicit, inque sinum praecordia ad intima subdit,
 quō furibūndā dōmūm mōnstrō pērmisceāt ōmnēm.
 ille inter uestis et leuia pectora lapsus
 uoluitur attactu nullo, fallitque furentem 350
 uipeream inspirans animam; fit tortile collo
 aurum ingens coluber, fit longae taenia uittae
 innectitque comas et membris lubricus errat.
 ac dum prima lues udo sublapsa ueneno
 pertemptat sensus atque ossibus implicat ignem 355
 necdum animus toto percepit pectore flammam,
 mollius et solito matrum de more locuta est,
 multa super natae lacrimans Phrygiisque hymenaeis:
 'exsulibusne datur ducenda Lauinia Teucris,
 o genitor, nec te miseret nataeque tuique? 360
 nec matris miseret, quam primo Aquilone relinquet
 perfidus alta petens abducta uirgine praedo?
 at non sic Phrygius penetrat Lacedaemona pastor,
 Ledaeamque Helenam Troianas uexit ad urbes?
 quid tua sancta fides? quid cura antiqua tuorum 365
 et consanguineo totiens data dextera Turno?
 si gener externa petitur de gente Latinis,
 idque sedet, Faunique premunt te iussa parentis,
 omnem equidem sceptris terram quae libera nostris
 dissidet externam reor et sic dicere diuos. 370
 et Turno, si prima domus repetatur origo,
 Inachus Acrisiusque patres mediaeque Mycenae.'
 His ubi nequiquam dictis experta Latinum
 contra stare uidet, penitusque in uiscera lapsum
 serpentis furiale malum totamque pererrat, 375
 tum uero infelix ingentibus excita monstris
 immensam sine more furit lymphata per urbem.

346-51 *MyRV*; 352-77 *MyR* 349 pectora] corpora *R*
 351 spirans *M* 356 concepit *R* 357 est *Rw*: om. *My*
 358 nata *Rbv*? 363 at *γRw*, *Gramm.*, *Tib.*: an *Mbr*, *Diom.*
 464. 21, agnoscit *Seru.* 370 desidet *cdht* dicere] poscere *M*¹
 377 immensum *Heyne*

ceu quondam torto uolitans sub uerbere turbo,
 quem pueri magno in gyro uacua atria circum
 intenti ludo exercent—ille actus habena 380
 curuatis fertur spatiis; stupet inscia supra
 impubesque manus mirata uolubile buxum;
 dant animos plāgae: non cursu segnior illo
 per medias urbes agitur populosque ferocis.
 quin etiam in siluas simulato numine Bacchi 385
 maius adorta nefas maioremque orsa furorem
 euolat et natam frondosis montibus abdit,
 quo thalamum eripiat Teucris taedasque moretur,
 euhoe Bacche fremens, solum te uirgine dignum
 uociferans: etenim mollis tibi sumere thyrsos, 390
 te lustrare choro, sacrum tibi pascere crinem.
 fama uolat, furiisque accensas pectore matres
 idem omnis simul ardor agit noua quaerere tecta.
 deseruere domos, uentis dant colla comasque;
 ast aliae tremulis ululatibus aethera complent 395
 pampineasque gerunt incinctae pellibus hastas.
 ipsa inter medias flagrantem feruida pinum →
 sustinet ac natae Turnique canit hymenaeos
 sanguineam torquens aciem, toruumque repente
 clamat: 'io matres, audite, ubi quaeque, Latinae: 400
 si qua piis animis manet infelicis Amatae
 gratia, si iuris materni cura remordet,
 soluite crinalis uittas, capite orgia mecum.'
 talem inter siluas, inter deserta ferarum
 reginam Allecto stimulis agit undique Bacchi. 405
 Postquam uisa satis primos acuisse furores
 consiliumque omnemque domum uertisse Latini,
 protinus hinc fuscis tristis dea tollitur alis
 audacis Rutuli ad muros, quam dicitur urbem
 Acrisioneis Danae fundasse colonis 410

378-403 *MγR*; 404-10 *MγRV*
M^{1t}: choros *M²γ²*(-rus *γ¹*)*Rω*
 illae *M²*

385 siluis *M^{1c}*
 392 pectora *cl*

391 choro
 395 aliae]

AENEIDOS VII

praecipiti delata Noto. locus Ardea quondam
 dictus auis, et nunc magnum manet Ardea nomen,
 sed fortuna fuit. tectis hic Turnus in altis
 iam mediam nigra carpebat nocte quietem.
 Allecto toruam faciem et furialia membra 415
 exuit, in uultus sese transformat anilis
 et frontem obscenam rugis arat, induit albos
 cum uitta crinis, tum ramum innectit oliuae;
 fit Calybe Iunonis anus templique sacerdos,
 et iuueni ante oculos his se cum uocibus offert: 420
 'Turne, tot incassum fusos patiere labores,
 et tua Dardaniis transcribi sceptrum colonis?
 rex tibi coniugium et quaesitas sanguine dotes
 abnegat, externusque in regnum quaeritur heres.
 i nunc, ingratis offer te, inrise, periclis; 425
 Tyrrhenas, i, sterne acies, tege pace Latinos.
 haec adeo tibi me, placida cum nocte iaceres,
 ipsa palam fari omnipotens Saturnia iussit.
 quare age et armari pubem portisque moueri
 laetus in arua para, et Phrygios qui flumine pulchro 430
 consedere duces pictasque exure carinas.
 caelestum uis magna iubet. rex ipse Latinus,
 ni dare coniugium et dicto parere fatetur,
 sentiat et tandem Turnum experiatur in armis.'
 Hic iuuenis uatem inridens sic orsa uicissim 435
 ore refert: 'classis inuectas Thybridis undam
 non, ut rere, meas effugit nuntius auris;
 ne tantos mihi finge metus. nec regia Iuno
 immemor est nostri.
 sed te uicta situ uerique effeta senectus, 440
 o mater, curis nequiquam exercet, et arma
 regum inter falsam uatem formidine ludit.

411-27 *MγRV*; 428-29 *FMγRV*; 430-42 *FMγR* 412 manet
M¹γVω: tenet *M²R*, *Seru.* 414 media nigram γ
 416 uultus] cultus *Arus.* 513. 18 418 nectit γ 430 arua
Peerlkamp: arma *codd.*, *DSeru.* ad *A.* i 35 (cf. *A.* xi 173) para] iube
 (*A.* x 242) *M*, *DSeru.* 436 undam] alueo (u. 303) *R*: unda *fh*

cura tibi diuum effigies et templa tueri;
bella uiri pacemque gerent quis bella gerenda.'

Talibus Allecto dictis exarsit in iras. 445
at iuueni oranti subitus tremor occupat artus,
deriguere oculi: tot Erinys sibilat hydris
tantaque se facies aperit; tum flammea torquens
lumina cunctantem et quaerentem dicere plura
reppulit, et geminos erexit crinibus anguis, 450
uerberaque insonuit rabidoque haec addidit ore:
'en ego uicta situ, quam ueri effeta senectus
arma inter regum falsa formidine ludit.
respice ad haec: adsum dirarum ab sede sororum,
bella manu letumque gero.' 455
sic effata facem iuueni coniecit et atro
lumine fumantis fixit sub pectore taedas. .
olli somnum ingens rumpit pauor, ossaque et artus
perfundit toto proruptus corpore sudor.
arma amens fremit, arma toro tectisque requirit; 460
saeuit amor ferri et scelerata insania belli,
ira super: magno ueluti cum flamma sonore
uirgea suggeritur costis undantis aëni
exsultantque aestu latices, furit intus aquai
fumidus atque alte spumis exuberat amnis, 465
nec iam se capit unda, uolat uapor ater ad auras.
ergo iter ad regem polluta pace Latinum
indicit primis iuuenum et iubet arma parari,
tutari Italiam, detrudere finibus hostem;
se satis ambobus Teucrisque uenire Latinisque. 470
haec ubi dicta dedit diuosque in uota uocauit,
certatim sese Rutuli exhortantur in arma.
hunc decus egregium formae mouet atque iuuentae,

443-69 *FMyR*; 470-3 *MyR* 444 gerant *M*, *schol. Veron.*
ad A. i i 447 diriguere *ω(praeter a)* 451 rapidoque *Fybcfhrv*
458 ingens somnum rupit *R* 459 perfudit *Mar* praeruptus
Fycdtv 464 aquai *Mc?ehrtuv*, *Seru.* (cf. *Quint. i 7. 18*): aquae
uis *FRabdf*s, *Macrob. v 11. 23* (aquae *γ*, uis *add. γ²*): aquae amnis
poetam reliquisse narrat (ut uidetur) Seru. 466 se iam *F*

hunc ataut reges, hunc claris dextera factis.

Dum Turnus Rutulos animis audacibus implet, ✠ 475
 Allecto in Teucros Stygiis se concitat alis,
 arte noua, speculata locum, quo litore pulcher
 insidiis cursuque feras agitabat Iulus.
 hic subitam canibus rabiem Cocytia uirgo
 obicit et noto naris contingit odore, 480
 ut ceruum ardentes agerent; quae prima laborum
 causa fuit belloque animos accendit agrestis.
 ceruus erat forma praestanti et cornibus ingens,
 Tyrrhidae pueri quem matris ab ubere raptum
 nutribant Tyrrhusque pater, cui regia parent 485
 armenta et late custodia credita campi.
 adsuetum imperiis soror omni Siluia cura
 mollibus intexens ornabat cornua sertis,
 pectebatque ferum puroque in fonte lauabat.
 ille manum patiens mensaeque adsuetus erili 490
 errabat siluis rursusque ad limina nota
 ipse domum sera quamuis se nocte ferebat.
 hunc procul errantem rabidae uenantis Iuli
 commouere canes, fluuio cum forte secundo
 deflueret ripaque aestus uiridante leuaret. 495
 ipse etiam eximiae laudis succensus amore
 Ascanius curuo derexit spicula cornu;
 nec dextrae erranti deus afuit, actaque multo
 perque ^{per}uterum ^{sonitum}sonitum ^{perque}perque illa uenit harundo.
 saucius at quadripes nota intra tecta refugit 500
 successitque gemens stabulis, questuque cruentus
 atque imploranti similis tectum omne replebat.
 Siluia prima soror palmis percussa lacertos
 auxilium uocat et duros conclamat agrestis.

474-81 *MyR*; 482-85 *MyRV*; 486-504 *FMγRV*. 475 ani-
 mis Rutulos *cdhsu* 481 laborum] malorum (*A. iv 169*) *adeu*,
Seru. (?) 486 late *F²γVω*, *Seru.*: lati *F¹MRa*, *utrumque Tib.*
 490 manu *FM¹r*, *Tib.* 496 accensus *γ* 497 derexit
F¹γRV: direxit *F²Mω* 498 dextra *M* 502 replebat *MyV²*:
 repleuit *RV¹ω* (*def. F*)

olli (pestis enim tacitis latet aspera siluis) 505
 improuisi adsunt, hic torre armatus obusto,
 stipitis hic grauidi nodis; quod cuique repertum
 rimanti telum irā facit. uocat agmina Tyrrhus,
 quadrifidam quercum cuneis ut forte coactis
 scindebat rapta spirans immane securi. 510

At saeua e speculis tempus dea nacta nocendi
 ardua tecta petit stabuli et de culmine summo
 pastorale canit signum cornuque recuruo
 Tartaream intendit uocem, qua protinus omne
 contremuit nemus et siluae insonuere profundae; 515
 audiit et Triuiæ longe lacus, audiit amnis
 sūlpurēa Nar ālbūs āquā fontēsque Vēlinī,
 et trepidæ matres pressere ad pectora natos.
 tum uero ad uocem celeres, qua bucinā signum
 dirā dedit, raptis concurrunt undique telis 520
 indomiti agricolæ, nec non et Troia pubes
 Ascanio auxilium castris effundit apertis.
 derexere acies. non iam certamine agresti
 stipitibus duris agitur sudibusue praeustis,
 sed ferro ancipiti decernunt atraque late 525
 horrescit strictis seges ensibus, aeraque fulgent
 solē lăcēssitā ēt lūcēm sūb nūbilā iāctānt:
 fluctus uti primo coepit cum albescere uento,
 paulatim sese tollit mare et altius undas
 erigit, inde imo consurgit ad aethera fundo. 530
 hic iuuenis primam ante aciem stridente sagitta,
 natorum Tyrrhi fuerat qui maximus, Almo,
 sternitur; haesit enim sub gutture uulnus et udae
 uocis iter tenuemque inclusit sanguine uitam.
 corpora multa uirum circa seniorque Galaesus, 535
 dum paci medium se offert, iustissimus unus

505-7 *FMγRV*; 508-9 *FMγR*; 510-36 *MγR* 510 scinde-
 bant *M*¹, *Non.* 265. 13 514 incendit *M*¹*R*² 515 intonuere
cdehsuv 523 derexere *M*, *Tib.*: dir- *γRω* 527 nubila]
 lumine *γd* (limine *v*) 528 uento *γω*, *Tib.*: ponto (*G.* iii 237) *MR*,
Macrob. v 13. 20 536 sese *γRacer*

AENEIDOS VII

qui fuit Ausoniusque olim ditissimus aruis:
quinque greges illi balantum, quina redibant
armenta, et terram centum uertebat aratris.

Atque ea per campos aequo dum Marte geruntur, 540
promissi dea facta potens, ubi sanguine bellum
imbuit et primae commisit funera pugnae,
deserit Hesperiam et caeli conuersa per auras
Iunonem uictrix adfatur uoce superba:
'en, perfecta tibi bello discordia tristi; 545
dic in amicitiam coeant et foedera iungant.
quandoquidem Ausonio respersi sanguine Teucros,
hoc etiam his addam, tua si mihi certa uoluntas:
finitimas in bella feram rumoribus urbes,
accendamque animos insani Martis amore 550
undique ut auxilio ueniant; spargam arma per agros.'
tum contra Iuno: 'terrorum et fraudis abunde est:
stant belli causae, pugnatur comminus armis,
quae fors prima dedit sanguis nouus imbuit arma.
taliam coniugia et talis celebrent hymenaeos 555
egregium Veneris genus et rex ipse Latinus.
te super aetherias errare licentius auras
haud pater ille uelit, summi regnator Olympi.
cede locis. ego, si qua super fortuna laborum est,
ipsa regam.' talis dederat Saturnia uoces; 560
illa autem attollit stridentis anguibus alas^{6 11 12}
Cocytique petit sedem supera ardua linquens.
est locus Italiae medio sub montibus altis,
nobilis et fama multis memoratus in oris,
Amsancti ualles; densis hunc frondibus atrum 565
urgēt utrūquē lātus nēmōris, mediūquē frāgosū
dat sonitum saxis et torto uertice torrens.
hic specus horrendum et saeui spiracula Ditis

537-68 *MyR* 543 conuersa *M*¹: conuexa (*A.* iv 451) *M*²*γRω*,
Probus Asper Donatus ap. Seru.: conuecta *Firmiani commentarius*
ibidem 558 ille] ipse *df* 562 supera *γω*(supra *f*): super
MRbdγ (cf. *A.* vi 787) 566 utrumque *γδ* 568 horrendus
'antiqui codices' teste *Seru.*

monstrantur, ruptoque ingens Acheronte uorago
pestiferas aperit fauces, quis cōdītā Erīnys, 570
inuisum numen, terras caelumque leuabat.

Nec minus interea extremam Saturnia bello
imponit regina manum. ruit omnis in urbem
pastorum ex acie numerus, caesosque reportant
Almonem puerum foedatique ora Galaesi, 575
implorantque deos obtestanturque Latinum.

Turnus adest medioque in crimine caedis et igni
terrorem ingeminat: Teucros in regna uocari,
stirpem admisceri Phrygiam, se limine pelli.

tum quorū attōnitae Bacchō nēmōrā auia mātres 580
insultant thiasis (neque enim leue nomen Amatae)
undique collecti coeunt Martemque fatigant.

ilicet infandum cuncti contra omina bellum,
contra fata deum peruerso numine poscunt.
certatim regis circumstant tecta Latini; 585

ille uelut pelago rupes immota resistit,
ut pelagi rupes magno ueniente fragore,
quae sese multis circum latrantibus undis

mole tenet; scopuli nequiquam et spumea circum
saxa fremunt laterique inlisa refunditur alga. 590
uerum ubi nulla datur caecum exsuperare potestas

consilium, et saeuae nutu Iunonis eunt res,
multa deos aurasque pater testatus inanis
'frangimur heu fatis' inquit 'ferimurque procella!

ipsi has sacrilego pendetis sanguine poenas, 595
o miseri. te, Turne, nefas, te triste manebit
supplicium, uotisque deos uenerabere seris.

nam mihi parta quies, omnisque in limine portus

569-85 *MyR*; 586-93 *MyRV*; 594-8 *FMyRV* 570 condita
Rfrstuv: condit *Myabcdeh*, 'alii' *ap. Seru.* 571 leuauit *R*
573 inposuit *γ* 577 ignis *abderi* 586-615 *omiserat*
olim M; *add. alia manus* 586 pelago *V¹*: pelagi (*u. 587*)
ceteri rupes] moles *aeu* 589 et *om. V* 592 consilio *M²*,
agnoscit Tib. 593 testatus *Vader*: -tur *MyRw* 594 pro-
cellis *V*

AENEIDOS VII

funere felici spolior.' nec plura locutus
 saepsit se tectis rerumque reliquit habenas. 600
 Mos erat Hesperio in Latio, quem protinus urbes
 Albanæ coluere sacrum, nunc maxima rerum
 Roma colit, cum prima mouent in proelia Martem,
 siue Getis inferre manu lacrimabile bellum
 Hyrcanisue Arabisue parant, seu tendere ad Indos 605
 Auroramque sequi Parthosque reposcere signa:
 sunt geminae Belli portae (sic nomine dicunt)
 religione sacrae et saeui formidine Martis;
 centum aerei claudunt uectes aeternaque ferri
 robora, nec custos absistit limine Ianus. 610
 has, ubi certa sedet patribus sententia pugnae,
 ipse Quirinali trabea cinctuque Gabino
 insignis reserat stridentia limina consul,
 ipse uocat pugnas; sequitur tum cetera pubes,
 aereaue adsensu conspirant cornua rauco. 615
 hoc et tum Aeneadis indicere bella Latinus
 more iubebatur tristisque recludere portas.
 abstinuit tactu pater auersusque refugit
 foeda ministeria, et caecis se condidit umbris.
 tum regina deum caelo delapsa morantis 620
 impulit ipsa manu portas, et cardine uerso
 Belli ferratos rumpit Saturnia postis.
 ardet inexcita Ausonia atque immobilis ante;
 pars pedes ire parat campis, pars arduus altis
 puluerulentus equis furit; omnes arma requirunt. 625
 pars leuis clipeos et spicula lucida tergent
 aruina pingui subiguntque in cote securis;
 signaque ferre iuuat sonitusque audire tubarum.
 quinque adeo magnae positis incudibus urbes
 tela nouant, Atina potens Tiburque superbum, 630
 Ardea Crustumerique et turrigeræ Antemnae.

599-611 *FMγRV*; 612-31 *FMγR* 600 relinquit *b*, *Tib*.
 605 Hyrcaniisque *F*¹ 622 rumpit *Mabderu*: rupit *FγRcfshtu*,
Seru. 624 parant *γaeu* 628 iuuat] iubet *M*: iuuant *R*

tegmina tuta cauant capitem flectuntque salignas
 umbonum cratis; alii thoracas aënos
 aut leuis ocreas lento ducunt argento; 4
 uomeris huc et falcis honos, huc omnis aratri 635
 cessit amor; recoquunt patrios fornacibus ensis.
 classica iamque sonant, it bello tessera signum;
 hic galeam tectis trepidus rapit, ille trementis
 ad iuga cogit equos, clipeumque auroque trilicem
 loricam induitur fidoque accingitur ense. 640

Pandite nunc Helicon, deae, cantusque mouete,
 qui bello exciti reges, quae quemque secutae
 complerint campos acies, quibus Itala iam tum
 floruerit terra alma uiris, quibus arserit armis;
 et meministis enim, diuae, et memorare potestis; 645
 ad nos uix tenuis famae perlabitur aura.

Primus init bellum Tyrrhenis asper ab oris
 contemptor diuum Mezentius agminaque armat.
 filius huic iuxta Lausus, quo pulchrior alter
 non fuit excepto Laurentis corpore Turni; 650
 Lausus, equum domitor debellatorque ferarum,
 ducit Agyllina nequiquam ex urbe secutos
 mille uiros, dignus patriis qui laetior esset
 imperiis et cui pater haud Mezentius esset. 4

Post hos insignem palmā per gramina currum 655
 uictoresque ostentat equos satus Hercule pulchro
 pulcher Auentinus, clipeoque insigne paternum
 centum anguis cinctamque gerit serpentibus Hydram;
 collis Auentini silua quem Rhea sacerdos
 furtium partu sub luminis edidit oras, 660
 mixta deo mulier, postquam Laurentia uictor
 Geryone extincto Tirynthius attigit arua,
 Tyrrhenoque boues in flumine lauit Hiberas.

632-44 *FMyR*; 645-6 *FMPR*; 647-63 *MPR* 638 trepidus]
 rapidus *M*¹ 638 trementis (*cf. G. iii 84*) *FMyRaberv, Tib.:*
 frementis (*A. xii 82*) *cdfhstv* 641 'legitur et monete' *Seru. (ita*
F²) 642 acciti *M* 649 hunc *M*¹

AENEIDOS VII

pila manu saeuosque gerunt in bella dolones,
et tereti pugnant mucrone uerunque Sabello. 665
ipse pedes, tegimen torquens immane leonis,
terribili impexum saeta cum dentibus albis
indutus capiti, sic regia tecta subibat,
horridus Herculeoque umeros innexus amictu.

Tum gemini fratres Tiburtia moenia linquunt, 670
fratris Tiburti dictam cognomine gentem,
Catillusque acerque Coras, Argiua iuuentus,
et primam ante aciem densa inter tela feruntur:
ceu duo nubigenae cum uertice montis ab alto
descendunt Centauri Homolen Othrymque niuaem 675
linquentes cursu rapido; dat euntibus ingens
silua locum et magno cedunt uirgulta fragore.

Nec Praenestinae fundator defuit urbis,
Volcano genitum pecora inter agrestia regem
inuentumque focis omnis quem credidit aetas, 680
Caeculus. hunc legio late comitatur agrestis:
quique altum Praeneste uiri quique arua Gabinae
Iunonis gelidumque Anienem et roscida riuis
Hernica saxa colunt, quos diues Anagnia pascis,
quos Amasene pater. non illis omnibus arma 685
nec clipei currusue sonant; pars maxima glandes
liuentis plumbi spargit, pars spicula gestat
bina manu, fuluosque lupi de pelle galeros
tegmen habent capiti; uestigia nuda sinistri
instituere pedis, crudus tegit altera pero. 690

At Messapus, equum domitor, Neptunia proles,
quem neque fas igni cuiquam nec sternere ferro,
iam pridem resides populos desuetaque bello
agmina in arma uocat subito ferrumque retractat.

664-89 *MPRV*; 690-94 *MPR* 669 innixus *PR*
670 tunc *R* 671 fratres *MP²ar* de nomine (*A. i* 533) *P*
672 Catthillus (*om. -que*) *V¹* 677 et *om. P¹* 678 deficit *R*
681 late legio *M* 684 pascis *V*: pascit *ceteri* 686 currus-
que *R* 689 tegmina *P* capitis *M²V²* (*cf. uu.* 632, 742)

hi Fescenninas acies Aequosque Faliscos, 695
 hi Soractis habent arces Flauiniaque arua
 et Cimini cum monte lacum lucosque Capenos.
 ibant aequati numero regemque canebant:
 ceu quondam niuei liquida inter nubila cycni
 cum sese e pastu referunt et longa canoros 700
 dant per colla modos, sonat amnis et Asia longe
 pulsa palus.

nec quisquam aeratas acies examine tanto
 misceri putet, aëriam sed gurgite ab alto
 urgeri uolucrum raucarum ad litora nubem. 705

Ecce Sabinorum prisco de sanguine magnum
 agmen agens Clausus magnique ipse agminis instar,
 Claudia nunc a quo diffunditur et tribus et gens
 per Latium, postquam in partem data Roma Sabinis.
 una ingens Amiterna cohors priscique Quirites, 710
 Ereti manus omnis oliuiferaeque Mutuscae;
 qui Nomentum urbem, qui Rosea rura Velini,
 qui Tetricae horrentis rupes montemque Seuerum
 Casperiamque colunt Forulosque et flumen Himellae,
 qui Tiberim Fabarimque bibunt, quos frigida misit 715
 Nursia, et Ortinae classes populique Latini,
 quosque secans infaustum interluit Allia nomen:
 quam multi Libyco uoluuntur marmore fluctus
 saeuus ubi Orion hibernis conditur undis,
 uel cum sole nouo densae torrentur aristae 720
 aut Hermi campo aut Lyciae flauentibus aruis.
 scuta sonant pulsuque pedum conterrita tellus.

Hinc Agamemnonius, Troiani nominis hostis,
 curru iungit Halaesus equos Turnoque ferocis
 mille rapit populos, uertunt felicia Baccho 725

695-725 MPR 695 aequosque *Seru.*, *iustos interpretatus*
 699 nubila] flumina *P* 703 examine *recc.*, *Housman* (cf. *A.*
 ii 727): ex agmine *codd.* 708 a] e *M*¹ 712 Rosea *P* (*cor-*
rectum ex Rosca ut uid.) *Rw*, *Seru.*, *Rosa M*: *Roscia P*²: *roscida a*
 (roceda r rosda s) 713 montemque] amnemque (*G. iii 37, A.*
vi 374) P 722 pulsuque (*A. xii 445*)] cursuque (*u. 807) M*

AENEIDOS VII

Massica qui rastris, et quos de collibus altis
Aurunci misere patres Sidicinaque iuxta
aequora, quique Cales linguunt amnisque uadosi
accola Volturni, pariterque Saticulus asper
Oscorumque manus. teretes sunt aclydes illis 730
tela, sed haec lento mos est aptare flagello.
laeuas caetra tegit, falcati comminus enses.

Nec tu carminibus nostris indictus abibis,
Oebale, quem generasse Telon Sebethide nympha
fertur, Teleboun Capreas cum regna teneret, 735
iam senior; patriis sed non et filius aruis
contentus late iam tum ditione premebat
Sarrastis populos et quae rigat aequora Sarnus,
quique Rufras Batulumque tenent atque arua Celemnae,
et quos maliferae despectant moenia Abellae, 740
Teutonico ritu soliti torquere cateias;
tegmina quis capitum raptus de subere cortex
aerataeque micant peltae, micat aereus ensis.

Et te montosae misere in proelia Nersae,
Vfens, insignem fama et felicibus armis, 745
horrida praecipue cui gens adsuetaque multo
uenatu nemorum, duris Aequicula glaebis.
armati terram exercent semperque recentis
conuectare iuuat praedas et uiuere rapto.

Quin et Marruua uenit de gente sacerdos 750
fronde super galeam et felici comptus oliua
Archippi regis missu, fortissimus Vmbro,
uipereo generi et grauitur spirantibus hydris
spargere qui somnos cantuque manuque solebat,
mulcebatque iras et morsus arte leuabat. 755
sed non Dardaniae medicari cuspidis ictum
eualuit neque eum iuuere in uulnera cantus

726-57 *MPR* 727 patres] senes (*u.* 206) *M*² 737 pre-
mebat *Rw*: tenebat (*A.* i 622) *MPadev* 738 Sarrastis *P*²*ω* (*praeter*
bd) quae *MPcd*: qua *Rw* 740 Abellae 'alii' *ap. Seru.*: Bellae
codd., Seru. 755 iras] feras *P*² 757 in] ad *M*² uulnera
*M*²*Pω, Tib.*: uulnere *M*¹*Racerv*

somniferi et Marsis quaesitae montibus herbae.
te nemus Angitiae, uitrea te Fucinus unda,
te liquidi fleuere lacus.

760

Ibat et Hippolyti proles pulcherrima bello,
Virbius, insignem quem mater Aricia misit,
eductum Egeriae lucis umentia circum
litora, pinguis ubi et placabilis ara Dianae.
namque ferunt fama Hippolytum, postquam arte nouercae
occiderit patriasque explerit sanguine poenas
turbatis distractus equis, ad sidera rursus
aetheria et superas caeli uenisse sub auras,
Paeoniis reuocatum herbis et amore Dianae.
tum pater omnipotens aliquem indignatus ab umbris
mortalem infernis ad lumina surgere uitae,
ipse repertorem medicinae talis et artis
fulmine Phoebigenam Stygias detrusit ad undas.
at Triuia Hippolytum secretis alma recondit
sedibus et nymphae Egeriae nemorique relegat,
solus ubi in siluis Italis ignobilis aeuum
exigeret uersoque ubi nomine Virbius esset.
unde etiam templo Triuiae lucisque sacratis
cornipedes arcentur equi, quod litore currum
et iuuenem monstris pauidi effudere marinis.
filius ardentis haud setius aequore campi
exercebat equos curruque in bella ruebat.

766

770

775

780

Ipse inter primos praestanti corpore Turnus
uertitur arma tenens et toto uertice supra est.
cui triplici crinita iuba galea alta Chimaeram
sustinet Aetnaeos efflantem faucibus ignis;
tam magis illa fremens et tristibus effera flammis
quam magis effuso crudescunt sanguine pugnae.
at leuem clipeum sublatis cornibus Io

785

758-89 *MPR* 758 montibus *M¹PRcdfh*: in montibus
M²ω 763 umentia] Hymetia *Pdshrv, Tib.* 769 Paeonis
M¹ 773 Phoebigenam *Pa²d*, 'alii ut Probus' *ap. Seru.*: Poeni-
genam *MRω* (Phen- *fs*). *Seru.* ad *MPRbr*: in *ω* undis *P¹*
778 luco . . . templisque *aeuv*

AENEIDOS VII

auro insignibat, iam saetis obsita, iam bos, 790
 argumentum ingens, et custos uirginis Argus,
 caelataque amnem fundens pater Inachus urna.
 insequitur nimbus peditum clipeataque totis
 agmina densentur campis, Argiuaque pubes
 Auruncaequae manus, Rutuli ueteresque Sicani, 795
 et Sacrae acies et picti scuta Labici;
 qui saltus, Tiberine, tuos sacrumque Numici
 litus arant Rutulosque exercent uomere collis
 Circaeumque iugum, quis Iuppiter Anxurus aruis
 praesidet et uiridi gaudens Feronia luco; 800
 qua Saturae iacet atra palus gelidusque per imas
 quaerit iter uallis atque in mare conditur Vfens.

Hos super aduenit Volsca de gente Camilla
 agmen agens equitum et florentis aere cateruas,
 bellatrix, non illa colo calathisque Mineruae 805
 femineas adsueta manus, sed proelia uirgo
 dura pati cursuque pedum praeuertere uentos.
 illa uel intactae segetis per summa uolaret
 gramina nec teneras cursu laesisset aristas,
 uel mare per medium fluctu suspensa tumentis 810
 ferret iter celeris nec tingeret aequore plantas.
 illam omnis tectis agrisque effusa iuuentus
 turbaque miratur matrum et prospectat euntem,
 attonitis inhians animis ut regius ostro
 uelet honos leuis umeros, ut fibula crinem 815
 auro internectat, Lyciam ut gerat ipsa pharetram
 et pastorem praefixa cuspide myrtum.

790-817 MPR 801 Saturae] Asturae 'alii' ap. Seru.
 814 inhians] haesere (A. v 529) P

P. VERGILI MARONIS

AENEIDOS

LIBER VIII

VT belli signum Laurenti Turnus ab arce
extulit et rauco strepuerunt cornua cantu,
utque acris concussit equos utque impulit arma,
extemplo turbati animi, simul omne tumultu
coniurat trepido Latium saeuitque iuuentus 5
effera. ductores primi Messapus et Vfens
contemptorque deum Mezentius undique cogunt
auxilia et latos uastant cultoribus agros.
mittitur et magni Venulus Diomedis ad urbem
qui petat auxilium, et Latio consistere Teucros, 10
aduectum Aenean classi uictosque penatis
inferre et fatis regem se dicere posci
edoceat, multasque uiro se adiungere gentis
Dardanio et late Latio increbrescere nomen:
quid struat his coeptis, quem, si fortuna sequatur, 15
euentum pugnae cupiat, manifestius ipsi
quam Turno regi aut regi apparere Latino.

Talia per Latium. quae Laomedontius heros
cuncta uidens magno curarum fluctuat aestu,
atque animum nunc huc celerem nunc diuidit illuc 20
in partisque rapit uarias perque omnia uersat,
sicut aquae tremulūm lābrīs ubi lumen aënis
sole repperctum aut radiantis imagine lunae
omnia peruolitat late loca, iamque sub auras
erigitur summique ferit laquearia tecti. 25
nox erat et terras animalia fessa per omnis

1-13 *MPR*; 14-26 *MPRV* 2 sonuerunt *P*¹ 10 con-
sidere (*A.* vi 67) *P*² 25 lacuaria 'multi' *ap. Seru., schol. Veron.*

AENEIDOS VIII

alituum pecudumque genus sopor altus habebat,
 cum pater in ripa gelidique sub aetheris axe
 Aeneas, tristi turbatus pectora bello,
 procubuit seramque dedit per membra quietem. 30
 huic deus ipse loci fluuio Tiberinus amoenus
 populeas inter senior se attollere frondes
 uisus (eum tenuis glauco uelabat amictu
 carbasus, et crinis umbrosa tegebat harundo),
 tum sic adfari et curas his demere dictis: 35
 'O sate gente deum, Troianam ex hostibus urbem
 qui reuehis nobis aeternaque Pergama seruas,
 exspectate solo Laurenti aruisque Latinis,
 hic tibi certa domus, certi (ne absiste) penates.
 neu belli terrere minis; tumor omnis et irae 40
 concessere deum.
 iamque tibi, ne uana putes haec fingere somnum,
 litoreis ingens inuenta sub ilicibus sus
 triginta capitum fetus enixa iacebit,
 alba solo recubans, albi circum ubera nati. 45
 [hic locus urbis erit, requies ea certa laborum,]
 ex quo ter denis urbem redeuntibus annis
 Ascanius clari condet cognominis Albam.
 haud incerta cano. nunc qua ratione quod instat
 expedias uictor, paucis (aduerte) docebo. 50
 Arcades his oris, genus a Pallante profectum,
 qui regem Euandrum comites, qui signa secuti,
 delegere locum et posuere in montibus urbem
 Pallantis proauis de nomine Pallanteum.
 hi bellum adsidue ducunt cum gente Latina; 55
 hos castris adhibe socios et foedera iunge.
 ipse ego te ripis et recto flumine ducam,

27-39 *MPRV*; 40-57 *MPR* 29 pectore *M*¹ 41 addit
 profugis noua moenia Teucris (cf. *A.* x 158) 'mire quidam' ap. *Seru.*
 42-9 (cano) *seclusit Ribbeck* 43-6 = *A.* iii 390-3; 46 om.
hinc MPar, habent Rω 50 expedias *M*¹*P*¹*Rω*: expediam (*A.* vi
 759, xi 315) *M*²*P*²*det* 56 foedere *Pbr*, agnoscit *Seru.* (cf. *A.* iv
 112)

aduersum remis superes subuectus ut amnem.
 surge age, nate dea, primisque cadentibus astris
 Iunoni fer rite preces, iramque minasque 60
 supplicibus supera uotis. mihi uictor honorem
 persolues. ego sum pleno quem flumine cernis
 stringentem ripas et pingua culta secantem,
 caeruleus Thybris, caelo gratissimus amnis.
 hic mihi magna domus, celsis caput urbibus exit.' 65

Dixit, deinde lacu fluuius se condidit alto
 ima petens; nox Aenean somnusque reliquit.
 surgit et aetherii spectans orientia solis
 lumina rite cauis undam de flumine palmis
 sustinet ac talis effundit ad aethera uoces: 70
 'Nymphae, Laurentes Nymphae, genus amnibus unde est,
 tuque, o Thybri tuo genitor cum flumine sancto,
 accipite Aenean et tandem arcete periclis.
 quo te cumque lacus miserantem incommoda nostra
 fonte tenent, quocumque solo pulcherrimus exis, 75
 semper honore meo, semper celebrabere donis
 corniger Hesperidum fluuius regnator aquarum.
 adsis o tantum et propius tua numina firmes.'
 sic memorat, geminasque legit de classe biremis
 remigioque aptat, socios simul instruit armis. 80

Ecce autem subitum atque oculis mirabile monstrum,
 candida per siluam cum fetu concolor albo
 procubuit uiridique in litore conspicitur sus;
 quam pius Aeneas tibi enim, tibi, maxima Iuno,
 mactat sacra ferens et cum grege sistit ad aram. 85
 Thybris ea fluuium, quam longa est, nocte tumentem ➤
 leniit, et tacita refluens ita substitit unda,
 mitis ut in morem stagni placidaeque paludis

58-70 MPR; 71-88 FMPR

60 irasque ω(*praeter abfr*)

61 uotis] donis (A. iii 439) d

63 pingua] singula M¹

65 magna] certa (u. 39) P

67 relinquit Raceuv

70 sustulit

ω(*praeter ar*)

75 tenent FR

(lacus *duodecies* alibi *plurali* occurrit

numero): tenet MPω, Seru.

78 tandem d proprius P¹,

agnoscit Seru.

AENEIDOS VIII

sterneret aequor aquis, remo ut luctamen abesset.
 ergo iter inceptum celerant rumore secundo: 90
 labitur uncta uadis abies; mirantur et undae,
 miratur nemus insuetum fulgentia longe
 scuta uirum fluuio pictasque innare carinas.
 olli remigio noctemque diemque fatigant
 et longos superant flexus, uariisque teguntur 95
 arboribus, uiridisque secant placido aequore siluas.
 sol medium caeli conscenderat igneus orbem
 cum muros arcemque procul ac rara domorum
 tecta uident, quae nunc Romana potentia caelo
 aequauit, tum res inopes Euandrus habebat. 100
 ocius aduertunt proras urbique propinquant.

Forte die sollemnem illo rex Arcas honorem
 Amphitryoniadae magno diuisque ferebat
 ante urbem in luco. Pallas huic filius una,
 una omnes iuuenum primi pauperque senatus 105
 tura dabant, tepidusque cruor fumabat ad aras.
 ut celsas uidere rates atque inter opacum
 adlabi nemus et tacitos incumbere remis,
 terrentur uisu subito cunctique relictis
 consurgunt mensis. audax quos rumpere Pallas 110
 sacra uetat raptoque uolat telo obuius ipse,
 et procul e tumulo: 'iuuenes, quae causa subegit
 ignotas temptare uias? quo tenditis?' inquit.
 'qui genus? unde domo? pacemne huc fertis an arma?'
 tum pater Aeneas puppi sic fatur ab alta 115
 paciferaeque manu ramum praetendit oliuae:
 'Troiugenas ac tela uides inimica Latinis,
 quos illi bello profugos egere superbo.
 Euandrum petimus. ferte haec et dicite lectos
 Dardaniae uenisse duces socia arma rogantis.' 120

89-92 *FMPR*; 93-8 *FMPRV*; 99-118 *MPRV*; 119-20 *MPR*
 90 celerant] peragunt (*A.* vi 384) *R*, *Macrob.* vi 1. 37, *Non.* 385. 7
 Rumone *M*¹, agnoscit *Seru.* 92 mirantur *Fy* 100 tunc
Rberuv, *Tib.* 102 sollemne *PR*, *Non.* 320. 15 108 tacitis
df, *Seru.* 115 tunc *R* fatus *P*

obstipuit tanto percussus nomine Pallas:
 'egredere o quicumque es' ait 'coramque parentem
 adloquere ac nostris succede penatibus hospes.'
 excepitque manu dextramque amplexus inhaesit;
 progressi subeunt luco fluuiumque relinquunt. 125

Tum regem Aeneas dictis adfatur amicis:
 'optime Graiugenum, cui me Fortuna precari
 ēt uīttā cōmptōs uoluit praetendere ramos,
 non equidem extimui Danaum quod ductor et Arcas
 quodque a stirpe fores geminis coniunctus Atridis; 130
 sed mea me uirtus et sancta oracula diuum
 cognatique patres, tua terris didita fama,
 coniunxere tibi et fatis egere uolentem.

Dardanus, Iliacae primus pater urbis et auctor,
 Electra, ut Grai perhibent, Atlantide cretus, 135
 aduehitur Teucros; Electram maximus Atlas
 edidit, aetherios umero qui sustinet orbis.

uobis Mercurius pater est, quem candida Maia
 Cyllenae gelido conceptum uertice fudit;
 at Maiam, auditis si quicquam credimus, Atlas, 140
 idem Atlas generat caeli qui sidera tollit.

sic genus amborum scindit se sanguine ab uno.
 his fretus non legatos neque prima per artem
 temptamenta tui pepigi; me, me ipse meumque
 obieci caput et supplex ad limina ueni. 145

gens eadem, quae te, crudeli Daunia bello
 insequitur; nos si pellant nihil afore credunt
 quin omnem Hesperiam penitus sua sub iuga mittant,
 et mare quod supra teneant quodque adluit infra.

accipe daque fidem. sunt nobis fortia bello 150
 pectora, sunt animi et rebus spectata iuuentus.'

121-51 *MPR* 121 percussus *MPdfhrst, Seru.*: per-
 cussus *Rabceuv, Tib.* (cf. *G.* ii 476, *A.* i 513) 122 parente *deu*
 123 ac] et *M¹, Non.* 403. 23 132 didita *MPchsu, Seru.*:
 dedita *Rω* 139 fundit *P¹* 140 cuiquam *R* creditis *P*
 147 afore *P¹bfrs*: adfore (aff-) *M²P²ω* (attf- *M¹*): fore *R*: offore *fortasse*
Seru.

AENEIDOS VIII

Dixerat Aeneas. ille os oculosque loquentis
 iamdudum et totum lustrabat lumine corpus.
 tum sic pauca refert: 'ut te, fortissime Teucrum,
 accipio agnoscoque libens! ut uerba parentis 155
 et uocem Anchisae magni uultumque recordor!
 nam memini Hesionae uisentem regna sororis
 Laomedontiaden Priamum Salamina petentem
 protinus Arcadiae gelidos inuisere finis.
 tum mihi prima genas uestibat flore iuuentas, 160
 mirabarque duces Teucros, mirabar et ipsum
 Laomedontiaden; sed cunctis altior ibat
 Anchises. mihi mens iuuenali ardebat amore
 compellare uirum et dextrae coniungere dextram;
 accessi et cupidus Phenei sub moenia duxi. 165
 ille mihi insignem pharetram Lyciasque sagittas
 discedens chlamydemque auro dedit intertextam,
 frenaque bina meus quae nunc habet aurea Pallas.
 ergo et quam petitis iuncta est mihi foedere dextra,
 et lux cum primum terris se crastina reddet, 170
 auxilio laetos dimittam opibusque iuuabo.
 interea sacra haec, quando huc uenistis amici,
 annua, quae differre nefas, celebrate fauentes
 nobiscum, et iam nunc sociorum adsuescite mensis.'

Haec ubi dicta, dapes iubet et sublata reponi 175
 pocula gramineoque uiros locat ipse sedili,
 praecipuumque toro et uillosi pelle leonis
 accipit Aenean solioque inuitat acerno.
 tum lecti iuuenes certatim araeque sacerdos
 uiscera tostata ferunt taurorum, onerantque canistris 180
 dona laboratae Cereris, Bacchumque ministrant.
 uescitur Aeneas simul et Troiana iuuentus
 perpetui tergo bouis et lustralibus extis.

Postquam exempta fames et amor compressus edendi,
 rex Euandrus ait: 'non haec sollemnia nobis, 185

152-85 *MPR*
agnoscit Seru.

160 iuuentus *cdefh*
 182 et] ac *aew*

167 intertexto *P¹Rd*,

has ex more dapes, hanc tanti numinis aram
uana superstitio ueterumque ignara deorum
imposuit: saeuis, hospes Troiane, periclis
seruati facimus meritosque nouamus honores.
iam primum saxis suspensam hanc aspice rupem, 190
disiectae procul ut moles desertaque montis
stat domus et scopuli ingentem traxere ruinam.
hic spelunca fuit uasto summota recessu,
semihominis Caci facies quam dira tenebat
solis inaccessam radiis; semperque recenti 195
caede tepebat humus, foribusque adfixa superbis
ora uirum tristi pendebant pallida tabo.
huic monstro Volcanus erat pater: illius atros
ore uomens ignis magna se mole ferebat.
attulit et nobis aliquando optantibus aetas 200
auxilium aduentumque dei. nam maximus ultor →
tergemini nece Geryonae spoliisque superbus
Alcides aderat taurosque hac uictor agebat
ingentis, uallemque boues amnemque tenebant.
at furis Caci mens effera, ne quid inausum 205
aut intractatum scelerisue doliue fuisset,
quattuor a stabulis praestanti corpore tauros
auertit, totidem forma superante iuuenas.
atque hos, ne qua forent pedibus uestigia rectis,
cauda in speluncam tractos uersisque uiarum 210
indiciis raptor saxo occultabat opaco;
quaerenti nulla ad speluncam signa ferebant.
interea, cum iam stabulis saturata moueret
Amphitryoniades armenta abitumque pararet,
discessu mugire boues atque omne querelis 215

186-215 *MPR* 190 primum] pridem *Rbruv*, agnoscit *Tib*.
191 deiectae *R* 194 tenebat *M*²*ω*: tegebat *M*¹*PRabhru*, *Tib*.
197 squalida *M* 202 Geryonae *Pacfh* (-ne *Mu*), *Seru. hic et ad A.*
vii 662: -ni *R*: -nis *bdt*: -nes *rv*, *Tib*.: -neis *e* 205 furis *M*¹*ω* (furi s),
Seru.: furiis *M*²*PRbrt*, *Tib*. 206 intemptatum *M*²*dhst*
211 raptor *Wakefield*, collato *Prop. iv 9. 9*: raptos *codd.* 212 quae-
rentes *Ru*, -tis *br*: -tem *recc.* 214 parabat *M*¹

AENEIDOS VIII

impleri nemus et colles clamore relinqui.
reddidit una boum uocem uastoque sub antro
mugiit et Caci spem custodita fefellit.
hic uero Alcidae furiis exarserat atro
felle dolor: rapit arma manu nodisque grauatum 220
robur, et aërii cursu petit ardua montis.
tum primum nostri Cacus uidere timentem
turbatumque oculis; fugit ilicet ocior Euro
speluncamque petit, pedibus timor addidit alas.
ut sese inclusit ruptisque immane catenis 225
deiecit saxum, ferro quod et arte paterna
pendebat, fultosque emuniit obice postis,
ecce furens animis aderat Tirynthius omnemque
accessum lustrans huc ora ferebat et illuc,
dentibus infrendens. ter totum feruidus ira 230
lustrat Auentini montem, ter saxea temptat
limina nequiquam, ter fessus ualle resedit.
stabat acuta silex praecisis undique saxis
speluncae dorso insurgens, altissima uisu,
dirarum nidis domus opportuna uolucrum. 235
hanc, ut prona iugo laeuum incumbibat ad amnem,
dexter in aduersum nitens concussit et imis
auulsam soluit radicibus, inde repente
impulit; impulsu quo maximus intonat aether,
dissultant ripae refluitque exterritus amnis. 240
at specus et Caci detecta apparuit ingens
regia, et umbrosae penitus patuere cauernae,
non secus ac si qua penitus ui terra dehiscens
infernās reseret sedes et regna recludat
pallida, dis inuisa, superque immane barathrum 245
cernatur, trepident immisso lumine Manes.

216-46 *MPR* 221 et aërii *M²PR def²v*: aetherii *M¹rt* (et
haerii *b*): et aetherii *chu* 223 oculis *codd.*, *Seru.*, *Tib.*: oculi
'alii' *ap. Seru.*: oculos *γ* 238 aduolsam *M¹* 239 intonat
MP: insonat *Rw* (cf. *A. vii* 515) 244 reseret *M¹ber, Macrob.*
v 16. 14, *Seru.*: reserat *M²PRw, Non.* 41. 13 246 trepidant-
que *R*

ergo insperata deprensum luce repente
 inclusumque cauo saxo atque insueta rudentem
 desuper Alcides telis premit, omniaque arma
 aduocat et ramis uastisque molaribus instat. 250
 ille autem, neque enim fuga iam super ulla pericli,
 faucibus ingentem fumum (mirabile dictu)
 euomit inuoluitque domum caligine caeca
 prospectum eripiens oculis, glomeratque sub antro
 fumiferam noctem commixtis igne tenebris. 255
 non tulit Alcides animis, seque ipse per ignem
 praecipiti iecit saltu, qua plurimus undam
 fumus agit nebulaque ingens specus aestuat atra.
 hic Cacum in tenebris incendia uana uomentem
 corripit in nodum complexus, et angit inhaerens 260
 elisos oculos et siccum sanguine guttur.
 panditur extemplo foribus domus atra reuulsis
 abstractaeque boues abiurataeque rapinae
 caelo ostenduntur, pedibusque informe cadauer
 protrahitur. nequeunt expleri corda tuendo 265
 terribilis oculos, uultum uillosaque saetis
 pectora semiferi atque exstinctos faucibus ignis.
 ex illo celebratus honos laetique minores
 seruauere diem, primusque Potitius auctor
 et domus Herculei custos Pinaria sacri 270
 hanc aram luco statuit, quae maxima semper
 dicetur nobis et erit quae maxima semper.
 quare agite, o iuuenes, tantarum in munere laudum
 cingite fronde comas et pocula porgite dextris,
 communemque uocate deum et date uina uolentes.' 275
 dixerat, Herculeā bīcōlōr cum populus umbra
 uelauitque comas foliisque innexa pependit,
 et sacer impleuit dextram scyphus. ocius omnes
 in mensam laeti libant diuosque precantur.

247-79 *MPR* 247 luce *M¹P*: in luce *M²R_ω* 251 pericli est
Pcefhu (est pericli *u*), *DSeru. ad A. iii 489* (cf. *A. v 716*) 257 iecit
MRbdrt: iniecit *P_ω* 261 elidens 'multi' *ap. Seru.* 262 exemplo *P¹Rb*
 atra] alta (*G. ii 461*) *P¹* 277 innexa] inmissa *ps. Probus ad G. ii 66*

AENEIDOS VIII

Deuexo interea propior fit Vesper Olympo. 280
 iamque sacerdotes primusque Potitius ibant
 pellibus in morem cincti, flammisque ferebant.
 instaurant epulas et mensae grata secundae
 dona ferunt cumulantque oneratis lancibus aras.
 tum Salii ad cantus incensa altaria circum 285
 populeis adsunt euincti tempora ramis,
 hic iuuenum chorus, ille senum, qui carmine laudes
 Herculeas et facta ferunt: ut prima nouercae
 monstra manu geminosque premens eliserit anguis,
 ut bello egregias idem disiecerit urbes, 290
 Troiamque Oechaliamque, ut duros mille labores
 rege sub Eurystheo fatis Iunonis iniquae
 pertulerit. 'tu nubigenas, inuicte, bimembris
 Hylaeumque Pholumque manu, tu Cresia mactas
 prodigia et uastum Nemeae sub rupe leonem. 295
 te Stygii tremuere lacus, te ianitor Orci
 ossa super recubans antro semesa cruento;
 nec te ullae facies, non terruit ipse Typhoeus
 arduus arma tenens; non te rationis egentem
 Lernaes turbā caput circumstetit anguis. 300
 salue, uera Iouis proles, decus addite diuis,
 et nos et tua dexter adi pede sacra secundo.'
 talia carminibus celebrant; super omnia Caci
 speluncam adiciunt spirantemque ignibus ipsum.
 consonat omne nemus strepitu collesque resultant. 305
 Exim se cuncti diuinis rebus ad urbem
 perfectis referunt. ibat rex obsitus aeuo,
 et comitem Aenean iuxta natumque tenebat
 ingrediens uarioque uiam sermone leuabat.
 miratur facilisque oculos fert omnia circum 310
 Aeneas, capiturque locis et singula laetus

280-311 *MPR* 280 propior *Pbcshv* 282 flammamque
R 288 ferant *M*¹ 291 Oechaliam eduros *M*¹ ut] et
Rbr, *Macrob.* vi 6. 14 295 Nemeae *P*¹*ω*, *Seru.*: Nemea *P*²*Rb*,
Nemaea M

exquiritque auditque uirum monimenta priorum.
 tum rex Euandrus Romanae conditor arcis:
 'haec nemora indigenae Fauni Nymphaeque tenebant
 gensque uirum truncis et duro robore nata, 315
 quis neque mos neque cultus erat, nec iungere tauros
 aut componere opes norant aut parcere parto,
 sed rami atque asper uictu uenatus alebat.
 primus ab aetherio uenit Saturnus Olympo
 arma Iouis fugiens et regnis exsul ademptis. 320
 is genus indocile ac dispersum montibus altis
 composuit legesque dedit, Latiumque uocari
 maluit, his quoniam latuisset tutus in oris.
 aurea quae perhibent illo sub rege fuere
 saecula: sic placida populos in pace regebat, 325
 deterior donec paulatim ac decolor aetas
 et belli rabies et amor successit habendi.
 tum manus Ausonia et gentes uenere Sicanae,
 saepius et nomen posuit Saturnia tellus;
 tum reges asperque immani corpore Thybris, 330
 a quo post Itali fluuium cognomine Thybrim
 diximus; amisit uerum uetus Albula nomen.
 me pulsum patria pelagique extrema sequentem
 Fortuna omnipotens et ineluctabile fatum
 his posuere locis, matrisque egere tremenda 335
 Carmentis nymphae monita et deus auctor Apollo.'
 Vix ea dicta, dehinc progressus monstrat et aram
 et Carmentalem Romani nomine portam
 quam memorant, nymphae priscum Carmentis honorem,
 uatis fatidicae, cecinit quae prima futuros 340
 Aeneadas magnos et nobile Pallanteum.
 hinc lucum ingentem, quem Romulus acer asylum
 rettulit, et gelida monstrat sub rupe Lupercal

312-343 *MPR* 317 parto] raptō *M*¹ 324 aurea quae
*MP*²*Rw*, *Aug. c.d.* xviii 15, *Lact. inst.* i 14: aureaque *P*¹: aureaque
 ut (*G.* i 247, *A.* iv 179) *ceuv* fuerunt *Pc* 328 Ausonia *MP*:
 Ausoniae *Rw* 337 aram] arma *M*¹*R* 338 Romani *MPfhr*:
 Romano *Rw* 341 nobile] nomine *P*²*R*

AENEIDOS VIII

Parrhasio dictum Panos de more Lycae.
 nec non et sacri monstrat nemus Argileti 345
 testaturque locum et letum docet hospitis Argi.
 hinc ad Tarpeiam sedem et Capitolia ducit
 aurea nunc, olim siluestribus horrida dumis.
 iam tum religio pauidos terrebat agrestis
 dira loci, iam tum siluam saxumque tremebant. 350
 'hoc nemus, hunc' inquit 'frondoso uertice collem
 (quis deus incertum est) habitat deus; Arcades ipsum
 credunt se uidisse Iouem, cum saepe nigrantem
 aegida concuteret dextra nimbosque cieret.
 haec duo praeterea disiectis oppida muris, 355
 reliquias ueterumque uides monimenta uiro-
 rum.
 hanc Ianus pater, hanc Saturnus condidit arcem;
 Ianiculum huic, illi fuerat Saturnia nomen.'
 talibus inter se dictis ad tecta subibant
 pauperis Euandri, passimque armenta uidebant 360
 Romanoque foro et lautis mugire Carinis.
 ut uentum ad sedes, 'haec' inquit 'limina uictor
 Alcides subiit, haec illum regia cepit.
 aude, hospes, contemnere opes et te quoque dignum
 finge deo, rebusque ueni non asper egenis.' 365
 dixit, et angusti subter fastigia tecti
 ingentem Aenean duxit stratisque locauit
 effultum foliis et pelle Libystidis ursae:
 nox ruit et fuscis tellurem amplexitur alis.
 At Venus haud animo nequiquam exterrita mater 370
 Laurentumque minis et duro mota tumultu
 Vulcanum adloquitur, thalamoque haec coniugis aureo
 incipit et dictis diuinum aspirat amorem:
 'dum bello Argolici uastabant Pergama reges
 debita casurasque inimicis ignibus arces, 375
 non ullum auxilium miseris, non arma rogaui

344-76 MPR	344 Parnasio R	350 siluas R	tenebant
M ¹ 357 arcem	M ¹ Pω: urbem (A. i 5)	M ² Rabdf	361 latis
M ¹ cauernis R	362 uictor] nobis br	365 deos P ¹	

artis opisque tuae, nec te, carissime coniunx,
 incassumue tuos uolui exercere labores,
 quamuis et Priami deberem plurima natis,
 et durum Aeneae fleuissem saepe laborem. 380
 nunc Iouis imperiis Rutulorum constitit oris:
 ergo eadem supplex uenio et sanctum mihi numen
 arma rogo, genetrix nato. te filia Nerei,
 te potuit lacrimis Tithonia flectere coniunx.
 aspice qui coeant populi, quae moenia clausis 385
 ferrum acuant portis in me excidiumque meorum.' .
 dixerat et niueis hinc atque hinc diua lacertis
 cunctantem amplexu molli fouet. ille repente
 accepit solitam flammam, notusque medullas
 intrauit calor et labefacta per ossa cucurrit, 390
 non secus atque olim tonitru cum ruptâ corusco
 ignea rima micans percurrit lumine nimbos;
 sensit laeta dolis et formae conscia coniunx.
 tum pater aeterno fatur deuinctus amore:
 'quid causas petis ex alto? fiducia cessit 395
 quo tibi, diua, mei? similis si cura fuisset,
 tum quoque fas nobis Teucros armare fuisset;
 nec pater omnipotens Troiam nec fata uetabant
 stare decemque alios Priamum superesse per annos.
 et nunc, si bellare paras atque haec tibi mens est, 400
 quidquid in arte mea possum promittere curae,
 quod fieri ferro liquidoue potest electro,
 quantum ignes animaeque ualent, absiste precando
 uiribus indubitare tuis.' ea uerba locutus
 optatos dedit amplexus placidumque petiuit 405
 coniugis infusus gremio per membra soporem.

Inde ubi prima quies medio iam noctis abactae *

377-407 MPR 377 opisue *dt*, *Tib*. 378 incassumque
*M*¹ 381 imperio *dht*, *Seru*. 382 nomen *P*¹ 386 ferrum]
 bellum *DSeru. ad A. ii 27* 391 non] haut (*u. 414*) *M*
 394 deuinctus *P*²*cdhrstu* 397 tunc *aeruv* Teucros nobis *P*¹*c*
 406 infusus *MP*²*ω*, *Gramm.*: infusum *P*¹*R*, *Probus et Carminius ap.*
Seru.

AENEIDOS VIII

curriculo expulerat somnum, cum femina primum,
 cui tolerare colo uitam tenuique Minerua
 impositum, cinerem et sopitos suscitāt ignis 410
 noctem addens operi, famulasque ad lumina longo
 exercet penso, castum ut seruare cubile
 coniugis et possit paruos educere natos:
 haud secus ignipotens nec tempore segnior illo
 mollibus e stratis opera ad fabrilia surgit. 415
 insula Sicanium iuxta latus Aeoliamque
 erigitur Liparen fumantibus ardua saxis,
 quam subter specus et Cyclopum exesā camīnis
 antra Aetnaea tonant, ualidique incudibus ictus
 auditi referunt gemitus, striduntque cauernis 420
 stricturae Chalybum et fornacibus ignis anhelat,
 Volcani domus et Volcania nomine tellus.
 hoc tunc ignipotens caelo descendit ab alto.
 ferrum exercebant uasto Cyclopes in antro,
 Brontesque Steropesque et nudus membra Pyragmon. 425
 his informatum manibus iam parte polita
 fulmen erat, toto genitor quae plurima caelo
 deicit in terras, pars imperfecta manebat.
 tris imbris torti radios, tris nubis aquosae
 addiderant, rutuli tris ignis et alitis Austri. 430
 fulgores nunc terrificos sonitumque metumque
 miscebant operi flammisque sequacibus iras.
 parte alia Marti currumque rotasque uolucris
 instabant, quibus ille uiros, quibus excitat urbes;
 aegidaeque horriferae, turbatae Palladis arma, 435
 certatim squamis serpentum auroque polibant
 conexosque anguis ipsamque in pectore diuae
 Gorgona desecto uertentem lumina collo.
 'tollite cuncta' inquit 'coeptosque auferte labores,

408-39 *MPR*

412 exercens *M*

423 huc tum *P*; hoc *pro* huc *positum* testantur *Prisc.* i 34 et xv 6,
Seru. hic et ad A. i 4

409 calathisque Mineruae (*A.* vii 805) *dt*

420 gemitus *P*: -tu *Md*: -tum *Rw, Tib.*

431 horricos *Rd*

Aetnaei Cyclopes, et huc aduertite mentem: 440
 arma acri facienda uiro. nunc uiribus usus,
 nunc manibus rapidis, omni nunc arte magistra.
 praecipitate moras.' nec plura effatus, at illi
 ocus incubuere omnes pariterque laborem
 sortiti. fluit aes riuis aurique metallum 445
 uulnificusque chalybs uasta fornace liquescit.
 ingentem clipeum informant, unum omnia contra
 tela Latinorum, septenosque orbibus orbis
 impediunt. alii uentosis follibus auras
 accipiunt redduntque, alii stridentia tingunt 450
 aera lacu; gemit impositis incudibus antrum;
 illi inter sese multa ui bracchia tollunt
 in numerum, uersantque tenaci forcipe massam.
 Haec pater Aeoliis properat dum Lemnius oris,
 Euandrum ex humili tecto lux suscitatur alma 455
 et matutini uolucrum sub culmine cantus.
 consurgit senior tunicaque inducitur artus
 et Tyrrhena pedum circumdat uincula plantis.
 tum lateri atque umeris Tegeaeum subligat ensem
 demissa ab laeua pantherae terga retorquens. 460
 nec non et gemini custodes limine ab alto
 praecedunt gressumque canes comitantur erilem.
 hospitis Aeneae sedem et secreta petebat
 sermonum memor et promissi muneris heros.
 nec minus Aeneas se matutinus agebat; 465
 filius huic Pallas, illi comes ibat Achates.
 congressi iungunt dextras mediisque residunt
 aedibus et licito tandem sermone fruuntur.
 rex prior haec:
 'maxime Teucrorum ductor, quo sospite numquam 470
 res equidem Troiae uictas aut regna fatebor,

440-71 *MPR* 443 at] et *P¹dt* 459 Tegeaeum *Seru. ad*
A. v 299: Tegaeum *P^ω*: Tegeum *MRdf* 460 pantherea *P¹*
 461 arto *Markland ad Stat. silu. i* 1. 46, collatis *uu.* 360, 455
 462 procedunt *P¹*

AENEIDOS VIII

nobis ad belli auxilium pro nomine tanto
 exiguae uires; hinc Tusco claudimur amni,
 hinc Rutulus premit et murum circumsonat armis.
 sed tibi ego ingentis populos opulentaque regnis 475
 iungere castra paro, quam fors inopina salutem
 ostentat: fatis huc te poscentibus adfers.
 haud procul hinc saxo incolitur fundata uetusto
 urbis Agyllinae sedes, ubi Lydia quondam
 gens, bello praeclara, iugis insedit Etruscis. 480
 hanc multos florentem annos rex deinde superbo
 imperio et saeuis tenuit Mezentius armis.
 quid memorem infandas caedes, quid facta tyranni
 effera? di capiti ipsius generique reseruent!
 mortua quin etiam iungebat corpora uiuis 485
 componens manibusque manus atque oribus ora,
 tormenti genus, et sanie taboque fluentis
 complexu in misero longa sic morte necabat.
 at fessi tandem ciues infanda furentem
 armati circumstant ipsumque domumque, 490
 obtruncant socios, ignem ad fastigia iactant.
 ille inter caedem Rutulorum elapsus in agros
 confugere et Turni defendier hospitibus armis.
 ergo omnis furiis surrexit Etruria iustis,
 regem ad supplicium praesenti Marte reposcunt. 495
 his ego te, Aenea, ductorem milibus addam.
 toto namque fremunt condensae litore puppes
 signaque ferre iubent, retinet longaeuus haruspex
 fata canens: "o Maeoniae delecta iuuentus,
 flos ueterum uirtusque uirum, quos iustus in hostem 500
 fert dolor et merita accendit Mezentius ira,
 nulli fas Italo tantam subiungere gentem:
 externos optate duces." tum Etrusca resedit
 hoc acies campo monitis exterrita diuum.

472-504 MPR
 adfers' Seru.
 648, 729) M²P_ω

472 numine P¹

492 caedem M¹Rdft: caedes (A. viii 709, xi

477 'legimus et adfer et

ipse oratores ad me regnique coronam 505
 cum sceptro misit mandatque insignia Tarchon,
 succedam castris Tyrrhenaque regna capessam.
 sed mihi tarda gelu saeculisque effeta senectus
 inuidet imperium seraeque ad fortia uires.
 natum exhortarer, ni mixtus matre Sabella 510
 hinc partem patriae traheret. tu, cuius et annis
 et generi fatum indulget, quem numina poscunt,
 ingredi, o Teucrum atque Italum fortissime ductor.
 hunc tibi praeterea, spes et solacia nostri,
 Pallanta adiungam; sub te tolerare magistro 515
 militiam et graue Martis opus, tua cernere facta
 adsuescat, primis et te miretur ab annis.
 Arcadas huic equites bis centum, robora pubis
 lecta dabo, totidemque suo tibi nomine Pallas.
 Vix ea fatus erat, defixique ora tenebant 520
 Aeneas Anchisiades et fidus Achates,
 multaque dura suo tristi cum corde putabant,
 ni signum caelo Cytherea dedisset aperto.
 namque improuiso uibratus ab aethere fulgor
 cum sonitu uenit et ruere omnia uisa repente, 525
 Tyrrhenusque tubae mugire per aethera clangor.
 suspiciunt, iterum atque iterum fragor increpat ingens.
 arma inter nubem caeli in regione serena
 per sudum rutilare uident et pulsa tonare.
 obstipuere animis alii, sed Troius heros 530
 agnouit sonitum et diuae promissa parentis.
 tum memorat: 'ne uero, hospes, ne quaere profecto
 quem casum portenta ferant: ego poscor Olympo.
 hoc signum cecinit missuram diua creatrix,

505-34 *MPR* 512 fatum *PRω, DSeru.*: fata *Mc*(fato *u*)
 indulget *P¹* (correctum in -ges) *ω, DSeru.* (-geet *R*): -gent *MP²cu*
 514 nunc *dt* 519 tuo sibi *M¹*: suo sibi *P²* nomine *Mω, Seru.*:
 munere *PRb* 527 suscipiunt *Rahrν* increpat] intonat (*A.*
ix 709) acehuv (insonat *f*), *Seru.* 528 nubes *Non. 31. 17* in *om.*
M¹, Non. 529 tonare *M²ω* (torare *M¹*), *DSeru.*: sonare *PRc*
 533 'alii Olympo sequentibus iungunt' *DSeru.*

si bellum ingrueret, Volcaniaque arma per auras 535
laturam auxilio.

heu quantae miseris caedes Laurentibus instant!
quas poenas mihi, Turne, dabis! quam multa sub undas
scuta uirum galeasque et fortia corpora uolues,
Thybri pater! poscant acies et foedera rumpant.' 540

Haec ubi dicta dedit, solio se tollit ab alto
et primum Herculeis sopitas ignibus aras
excitat, hesternumque larem paruosque penatis
laetus adit; mactat lectas de more bidentis
Euandrus pariter, pariter Troiana iuuentus. 545
post hinc ad nauis graditur sociosque reuisit,
quorum de numero qui sese in bella sequantur
praestantis uirtute legit; pars cetera prona
fertur aqua segnisque secundo defluit amni,
nuntia uentura Ascanio rerumque patrisque. 550
dantur equi Teucris Tyrrhena petentibus arua;
ducunt exsortem Aeneae, quem fulua leonis
pellis obit totum praefulgens unguibus aureis.

Fama uolat paruam subito uulgata per urbem
ocius ire equites Tyrrheni ad limina regis. 555
uota metu duplicant matres, propiusque periculo
it timor et maior Martis iam apparet imago.
tum pater Euandrus dextram complexus euntis
haeret inexpletus lacrimans ac talia fatur:
'o mihi praeteritos referat si Iuppiter annos, 560
qualis eram cum primam aciem Praeneste sub ipsa
straui scutorumque incendi uictor aceruos
et regem hac Erulum dextra sub Tartara misi,

535-63 *MPR* 538 unda *Rb* (*cf.* *A.* i 100) 543 suscitāt
R (*cf.* *A.* v 743, viii 410) hesternumque *Pω*: externumque *MRa*,
'male quidam' *ap. Seru.* 544 mactant (*A.* iv 57) *M*
555 Tyrrhena *P* limina *Pcefsuv*: litora *MRa?bdhrt* 556 proprius-
que *PRr* 559 inexpletus *MP²bdrt* (inpletus *R*; *cf.* *G.* iv 370): -tum
P¹ω: in amplexu *ac?* lacrimis *Md* inexpletus, lacrimans 'multi'
ap. Seru., -tus lacrimis 'alii', 'honestius' -tum lacrimans 561 pri-
mum *R*

nascenti cui tris animas Feronia mater
 (horrendum dictu) dederat, terna arma mouenda— 565
 ter leto sternendus erat; cui tunc tamen omnis
 abstulit haec animas dextra et totidem exuit armis:
 non ego nunc dulci amplexu diuellerer usquam,
 nate, tuo, neque finitimo Mezentius umquam
 huic capiti insultans tot ferro saeua dedisset 570
 funera, tam multis uiduasset ciuibus urbem.
 at uos, o superi, et diuum tu maxime rector
 Iuppiter, Arcadii, quaeso, miserescite regis
 et patrias audite preces. si numina uestra
 incolumem Pallanta mihi, si fata reseruant, 575
 si uisurus eum uiuo et uenturus in unum,
 uitam oro, patior quemuis durare laborem.
 sin aliquem infandum casum, Fortuna, minaris,
 nunc, nunc o liceat crudelem abrumpere uitam,
 dum curae ambiguae, dum spes incerta futuri, 580
 dum te, care puer, mea sola et sera uoluptas,
 complexu teneo, grauior neu nuntius auris
 uulneret.' haec genitor digressu dicta supremo
 fundebat; famuli conlapsum in tecta ferebant.
 Iamque adeo exierat portis equitatus apertis 585
 Aeneas inter primos et fidus Achates,
 inde alii Troiae proceres; ipse agmine Pallas
 it medio chlamyde et pictis conspectus in armis,
 qualis ubi Oceani perfusus Lucifer unda,
 quem Venus ante alios astrorum diligit ignis, 590
 extulit os sacrum caelo tenebrasque resoluit.
 stant pauidae in muris matres oculisque sequuntur
 pulueream nubem et fulgentis aere caternas.

564-93 *MPR* 566 *tum br* 569 *finitimos P¹* umquam
Mabdhst: usquam *PRcefruv* 572 *at M²ω*: ad *M¹PR*
 577 *patiar P²cefhv* 579 *nunc o nunc R* (cf. *A. ii* 644)
 581 *sola et sera MRω, Auson. cento 88, Seru.: sera et sola Pbr, Seru.*
ad A. ix 480 582 *complexus M²Rr* *ne P²ω (om. c, nec v),*
Non. 315. 13, Don. ad Ter. Hec. 637 583 *dicta] maesta (A. iii*
482) M¹ 588 *it Markland ad Stat. silu. v 1. 245: in codd.*

AENEIDOS VIII

olli per dumos, qua proxima meta uiarum,
 armati tendunt; it clamor, et agmine facto 595
 quadripedante putrem sonitu quatit ungula campum.
 est ingens gelidum lucus prope Caeritis amnem,
 religione patrum late sacer; undique colles
 inclusere caui et nigra nemus abiete cingunt.
 Siluano fama est ueteres sacrasse Pelasgos, 600
 aruorum pecorisque deo, lucumque diemque,
 qui primi finis aliquando habuere Latinos.
 haud procul hinc Tarcho et Tyrrheni tuta tenebant
 castra locis, celsoque omnis de colle uideri
 iam poterat legio et latis tendebat in aruis. 605
 huc pater Aeneas et bello lecta iuuentus
 succedunt, fessique et equos et corpora curant.
 At Venus aetherios inter dea candida nimbos
 dona ferens aderat; natumque in ualle reducta
 ut procul egelido secretum flumine uidit, 610
 talibus adfata est dictis seque obtulit ultro:
 'en perfecta mei promissa coniugis arte
 munera. ne mox aut Laurentis, nate, superbos
 aut acrem dubites in proelia poscere Turnum.'
 dixit, et amplexus nati Cytherea petiuit, 615
 arma sub aduersa posuit radiantia quercu.
 ille deae donis et tanto laetus honore
 expleri nequit atque oculos per singula uoluit,
 miraturque interque manus et bracchia uersat
 terribilem cristis galeam flammisque uomentem, 620
 fatiferumque ensem, loricam ex aere rigentem,
 sanguineam, ingentem, qualis cum caerula nubes
 solis inardescit radiis longeque refulget;
 tum leuis ocreas electro auroque recocto,
 hastamque et clipei non enarrabile textum. 625
 illic res Italas Romanorumque triumphos

594-626 *MPR*
M²PRbdhrt (gelido *o*)
aer²uv

610 egelido *M¹acfuv*, *Seru.*: et gelido
 620 minantem *P* 621 loricamque

haud uatum ignarus uenturique inscius aevi
 fecerat ignipotens, illic genus omne futurae
 stirpis ab Ascanio pugnataque in ordine bella.
 fecerat et uiridi fetam Mauortis in antro 630
 procubuisse lupam, geminos huic ubera circum
 ludere pendentis pueros et lambere matrem
 impavidos, illam tereti ceruice reflexa
 mulcere alternos et corpora fingere lingua.
 nec procul hinc Romam et raptas sine more Sabinas 635
 consessu caueae, magnis Circensibus actis,
 addiderat, subitoque nouum consurgere bellum
 Romulidis Tatioque seni Curibusque seueris.
 post idem inter se posito certamine reges
 armati Iouis ante aram paterasque tenentes 640
 stabant et caesa iungebant foedera porca.
 haud procul inde citae Mettum in diuersa quadrigae
 distulerant (at tu dictis, Albane, maneres!),
 raptabatque uiri mendacis uiscera Tullus
 per siluam, et sparsi rorabant sanguine uepres. 645
 nec non Tarquinius eiectum Porsenna iubebat
 accipere ingentique urbem obsidione premebat;
 Aeneadae in ferrum pro libertate ruebant.
 illum indignanti similem similemque minanti
 aspiceres, pontem auderet quia uellere Cocles 650
 et fluuium uinclis innaret Cloelia ruptis.
 in summo custos Tarpeiae Manlius arcis
 stabat pro templo et Capitolia celsa tenebat,
 Romuleoque recens horrebat regia culmo.
 atque hic auratis uolitans argenteus anser 655
 porticibus Gallos in limine adesse canebat;
 Galli per dumos aderant arcemque tenebant
 defensi tenebris et dono noctis opacae.

627-58 *MPR*

M²PRabrt: reflexam *M¹ω*

642 medium *M¹*

R: Mallius *ω*

628 omnipotens *M*

640 aras *Rbdt*

652 Manlius *M²Pcfrst*: Manulus *M¹*: Malius

657 Galli] olli *R*

633 reflexa

pateramque *M*

AENEIDOS VIII

aurea caesaries ollis atque aurea uestis,
 uirgatis lucent sagulis, tum lactea colla 660
 auro innectuntur, duo quisque Alpina coruscant
 gaesa manu, scutis protecti corpora longis.
 hic exsultantis Salios nudosque Lupercos
 lanigerosque apices et lapsa ancilia caelo
 extuderat, castae ducebant sacra per urbem 665
 pilentis matres in mollibus. hinc procul addit
 Tartareas etiam sedes, alta ostia Ditis,
 et scelerum poenas, et te, Catilina, minaci
 pendentem scopulo Furiarumque ora trementem,
 secretosque pios, his dantem iura Catonem. 670
 haec inter tumidi late maris ibat imago
 aurea, sed fluctu spumabant caerula cano,
 et circum argento clari delphines in orbem
 aequora uerberant caudis aestumque secabant.
 in medio classis aeratas, Actia bella, 675
 cernere erat, totumque instructo Marte uideres
 feruere Leucaten auroque effulgere fluctus.
 hinc Augustus agens Italos in proelia Caesar
 cum patribus populoque, penatibus et magnis dis,
 stans celsa in puppi, geminas cui tempora flammis 680
 laeta uomunt patriumque aperitur uertice sidus.
 parte alia uentis et dis Agrippa secundis
 arduus agmen agens, cui, belli insigne superbum,
 tempora nauali fulgent rōstrātā cōrōnā. *Non?*
 hinc ope barbarica uariisque Antonius armis, 685
 uictor ab Aurorae populis et litore rubro,
 Aegyptum uirisque Orientis et ultima secum
 Bactra uehit, sequiturque (nefas) Aegyptia coniunx.
 una omnes ruere ac totum spumare reductis
 conuulsum remis rostrisque tridentibus aequor. 690

659-90 *MPR* 660 tunc *P*: cum *dt* 661 coruscant
MRadfst: -cat *Pbceruv* 672 spumabant *ω*: -bat *MPRbrt*,
utrumque (ut uid.) *Seru.* 680 stat *Rbr* cui] huic *P²*
 690 stridentibus (cf. *A. v* 143) *Rω* (*praeter b*); -que om. *ch*

alta petunt; pelago credas innare reuulsas
 Cycladas aut montis concurrere montibus altos,
 tanta mole uiri turritis puppibus instant.
 stuppea flamma manu telisque uolatile ferrum
 spargitur, arua noua Neptunia caede rubescunt. 695
 regina in mediis patrio uocat agmina sistro,
 necdum etiam geminos a tergo respicit anguis.
 omnigenumque deum monstra et latrator Anubis
 contra Neptunum et Venerem contraque Mineruam
 tela tenent. saeuit medio in certamine Mauors 700
 caelatus ferro, tristesque ex aethere Dirae,
 et scissa gaudens uadit Discordia palla,
 quam cum sanguineo sequitur Bellona flagello.
 Actius haec cernens arcum intendebat Apollo
 desuper; omnis eo terrore Aegyptus et Indi, 705
 omnis Arabs, omnes uertebant terga Sabaei.
 ipsa uidebatur uentis regina uocatis
 uela dare et laxos iam iamque immittere funis.
 illam inter caedes pallentem morte futura
 fecerat ignipotens undis et Iapyge ferri, 710
 contra autem magno maerentem corpore Nilum
 pandentemque sinus et tota ueste uocantem
 caeruleum in gremium latebrosaue flumina uictos.
 at Caesar, triplici inuectus Romana triumpho
 moenia, dis Italis uotum immortale sacrabat, 715
 maxima ter centum totam delubra per urbem.
 laetitia ludisque uiae plausuque fremebant;
 omnibus in templis matrum chorus, omnibus arae;
 ante aras terram caesi strauere iuueni.
 ipse sedens niueo candentis limine Phoebi 720
 dona recognoscit populorum aptatque superbis
 postibus; incedunt uictae longo ordine gentes,
 quam uariae linguis, habitu tam uestis et armis.

691-723 *MPR* 692 *altis ah, 'alii' ap. Seru.* 701 *dirae*
M¹Pabcerv: diuae (*cf. A. iv 473*) *M²Rdfhstu* 704 *tendebat.P*
 722 *gentes] matres (A. ii 766) R*

AENEIDOS VIII

hic Nomadum genus et discinctos Mulciber Afros,
 hic Lelegas Carasque sagittiferosque Gelonos 725
 finxerat; Euphrates ibat iam mollior undis,
 extremique hominum Morini, Rhenusque bicornis,
 indomitique Dahae, et pontem indignatus Araxes.

Talia per clipeum Volcani, dona parentis,
 miratur rerumque ignarus imagine gaudet 730
 attollens umero famamque et fata nepotum.

724-31 *MPR* 724 hinc *Pbs* Mulcifer *ω* 725 hinc
Pbcfsuv 731 fata] facta *cesuv*, utrumque agnoscit *DSeru*.

P. VERGILI MARONIS

AENEIDOS

LIBER IX

ATQVE ea diuersa penitus dum parte geruntur,
Irim de caelo misit Saturnia Iuno
audacem ad Turnum. luco tum forte parentis
Pilumni Turnus sacrata ualle sedebat.
ad quem sic roseo Thaumantias ore locuta est: 5
'Turne, quod optanti diuum promittere nemo
auderet, uoluenda dies en attulit ultro.
Aeneas urbe et sociis et classe relictā
sceptrā Palatini sedemque petit Euandri.
nec satis: extremas Corythi penetrauit ad urbes 10
Lydorumque manum, collectos armat agrestis.
quid dubitas? nunc tempus equos, nunc poscere currus.
rumpe moras omnis et turbata arripe castra.'
dixit, et in caelum paribus se sustulit alis
ingentemque fugā secuit sub nubibus arcum. 15
agnouit iuuenis duplicisque ad sidera palmas
sustulit ac tali fugientem est uoce secutus:
'Iri, decus caeli, quis te mihi nubibus actam
detulit in terras? unde haec tam clara repente
tempestas? medium uideo discedere caelum 20
palantisque polo stellas. sequor omina tanta,
quisquis in arma uocas.' et sic effatus ad undam
processit summoque hausit de gurgite lymphas
multa deos orans, onerauitque aethera uotis.

1-24 MPR 9 petiuit ω (*praeter br*) 11 manus P et
collectos P²cesuv 17 ac Pω: et MRf 20 discedere
MPRabr: descendere ut uid. st (disc. v): discindere cefh (desc. d)
21 sequar Md 22 et del. P²

AENEIDOS IX

Iamque omnis campis exercitus ibat apertis 25
 diues equum, diues pictai uestis et auri;
 Messapus primas acies, postrema coercent
 Tyrrhidae iuuenes, medio dux agmine Turnus: 28
 ceu septem surgens sedatis amnibus altus 30
 per tacitum Ganges aut pingui flumine Nilus
 cum refluit campis et iam se condidit alueo.
 hic subitam nigro glomerari puluere nubem
 prospiciunt Teucri ac tenebras insurgere campis.
 primus ab aduersa conclamat mole Caicus: 35
 'quis globus, o ciues, caligine uoluitur atra?
 ferte citi ferrum, date tela, ascendite muros,
 hostis adest, heia!' ingenti clamore per omnis
 condunt se Teucri portas et moenia complent.
 namque ita discedens praeceperat optimus armis 40
 Aeneas: si qua interea fortuna fuisset,
 neu struere auderent aciem neu credere campo;
 castra modo et tutos seruarent aggere muros.
 ergo etsi conferre manum pudor iraque monstrat,
 obiciunt portas tamen et praecepta facessunt, 45
 armatique cauis expectant turribus hostem.

Turnus, ut ante uolans tardum praecesserat agmen
 uiginti lectis equitum comitatus et urbi
 improuisus adest, maculis quem Thracius albis
 portat equus cristaque tegit galea aurea rubra, 50
 'ecquis erit mecum, iuuenes, qui primus in hostem—?
 en,' ait et iaculum attorquens emittit in auras,
 principium pugnae, et campo sese arduus infert.
 clamorem excipiunt socii fremituque sequuntur
 horrisono; Teucrum mirantur inertia corda, 55

25-31 *MPR*; 32-55 *FMPR* 25 omnis] adeo (*A.* viii 585) *M*²
 26 picta *M*¹*R*, pictae *P*¹ 29 (= vii 784) *add. nescioqui recc.*
 33 nigro] magno *P* 37 ascendite *MP*: et scandite (-dere *uv*)
*FR*_ω, *Macrob.* vi 6. 16, *Tib.* 42 aciem *FMPabfr*: acies *R*_ω
 44 pudor] furor (*A.* ii 316) *Non.* 268. 16 monstrant *F*, *Tib.*
 46 urbibus *M* 52 intorquens *M* 53 campis *R* 54 clamo-
 rem *F*²*MP*_ω: clamore *F*¹*R*, agnoscit *Seru.*

non aequo dare se campo, non obuia ferre
 arma uiros, sed castra fouere. huc turbidus atque huc
 lustrat equo muros aditumque per auia quaerit.
 ac ueluti pleno lupo insidiatus ouili
 cum fremit ad caulas uentos perpessus et imbris 60
 nocte super media; tuti sub matribus agni
 balatum exercent, ille asper et improbus ira
 saeuit in absentis; collecta fatigat edendi
 ex longo rabies et siccae sanguine fauces:
 haud aliter Rutulo muros et castra tuenti 65
 ignescunt irae, duris dolor ossibus ardet.
 qua temptet ratione aditus, et quae uia clausos
 excutiat Teucros uallo atque effundat in aequum?
 classem, quae lateri castrorum adiuncta latebat,
 aggeribus saeptam circum et fluuialibus undis, 70
 inuadit sociosque incendia poscit ouantis
 atque manum pinu flagranti feruidus implet.
 tum uero incumbunt (urget praesentia Turni),
 atque omnis facibus pubes accingitur atris.
 diripuere focos: piceum fert fumida lumen 75
 taeda et commixtam Volcanus ad astra fauillam.
 Quis deus, o Musae, tam saeua incendia Teucris
 auertit? tantos ratibus quis depulit ignis?
 dicite: prisca fides facto, sed fama perennis.
 tempore quo primum Phrygia formabat in Ida 80
 Aeneas classem et pelagi petere alta parabat,
 ipsa deum fertur genetrix Berecynthia magnum
 uocibus his adfata Iouem: 'da, nate, petenti,
 quod tua cara parens domito te poscit Olympo.
 pinea silua mihi multos dilecta per annos, 85
 lucus in arce fuit summa, quo sacra ferebant,
 nigranti picea trabibusque obscurus acernis.

56-68 *FMPR*; 69-87 *MPR* 66 *durus P* 67 *quae uia*
P¹R, ita fit 'sensus absolutior' iudice *Seru.*: qua uia *FMP²ω* (qua ui
Ribbeck) 68 *aequum FMRa* (-quom *P²*): *aequor (A. x 451) P¹ω*,
Tib., imitatur *Orosius* v 16. 9 70 *saeptam] clausam R*

AENEIDOS IX

has ego Dardanio iuueni, cum classis egeret,
 laeta dedi; nunc sollicitam timor anxius angit.
 solue metus atque hoc precibus sine posse parentem, 90
 ne cursu quassatae ullo neu turbine uenti
 uincantur: prosit nostris in montibus ortas.
 filius huic contra, torquet qui sidera mundi:
 'o genetrix, quo fata uocas? aut quid petis istis?
 mortaline manu factae immortale carinae 95
 fas habeant? certusque incerta pericula lustret
 Aeneas? cui tanta deo permissa potestas?
 immo, ubi defunctae finem portusque tenebunt
 Ausonios olim, quaecumque euaserit undis
 Dardaniumque ducem Laurentia uexerit arua, 100
 mortalem eripiam formam magnique iubebo
 aequoris esse deas, qualis Nereia Doto
 et Galatea secant spumantem pectore pontum.
 dixerat idque ratum Stygii per flumina fratris,
 per pice torrentis atraque uoragine ripas 105
 adnuit, et totum nutu tremefecit Olympum.

Ergo aderat promissa dies et tempora Parcae
 debita complerant, cum Turni iniuria Matrem
 admonuit ratibus sacris depellere taedas.
 hic primum noua lux oculis offulsit et ingens 110
 uisus ab Aurora caelum transcurrere nimbus
 Idaeique chori; tum uox horrenda per auras
 excidit et Troum Rutulorumque agmina complet:
 'ne trepidate meas, Teucri, defendere nauis
 neue armate manus; maria ante exurere Turno 115
 quam sacras dabitur pinus. uos ite solutae,
 ite deae pelagi; genetrix iubet.' et sua quaeque
 continuo puppes abrumpunt uincula ripis
 delphinumque modo demersis aequora rostris

88-117 *MPR*; 118-19 *FMPR* 90 parentum *M*¹ 91 ne *Pw*:
 neu (u. 42) *MRbfr*: nec *a²u* 99 undas 'alii' *ap. Seru.* 103 et]
 aut *R* secant *Ribbeck* 109 sacras 'ut abominandas ostendas'
Diom. 437. 4 110 offulsit *MRad²r*: effulsit (u. 731) *Pw*

ima petunt. hinc urGINEAE (mirabile monstrum) 120
reddunt se totidem facies pontoque feruntur. 122
Obstipuere animis Rutuli, conterritus ipse
turbatis Messapus equis, cunctatur et amnis
rauca sonans reuocatque pedem Tiberinus ab alto. 125
at non audaci Turno fiducia cessit;
ultra animos tollit dictis atque increpat ultro:
'Troianos haec monstra petunt, his Iuppiter ipse
auxilium solitum eripuit: non tela neque ignis
expectant Rutulos. ergo maria inuia Teucris, 130
nec spes ulla fugae: rerum pars altera adempta est,
terra autem in nostris manibus, tot milia gentes
arma ferunt Italiae. nil me fatalia terrent,
si qua Phryges prae se iactant, responsa deorum;
sat fatis Venerique datum, tetigere quod arua 135
fertilis Ausoniae Troes. sunt et mea contra
fata mihi, ferro sceleratam excindere gentem
coniuge praerepta; nec solos tangit Atridas
iste dolor, solisque licet capere arma Mycenis.
"sed periisse semel satis est": peccare fuisset 140
ante satis, penitus modo non genus omne perosos
femineum. quibus haec medii fiducia ualli
fossarumque morae, leti discrimina parua,
dant animos; at non uiderunt moenia Troiae
Neptuni fabricata manu considerare in ignis? 145
sed uos, o lecti, ferro qui scindere uallum
apparat et mecum inuadit trepidantia castra?

120-47 *FMPR* 121 (= x 223) *add. recc., post 122 a²*
123 animis Rutuli (*A. viii 530*) *FR ω , Seru.: animi Rutulis MP*
abhr, Asper 535. 14, DSeru. 124 turbatis *FMP² ω : turbatus P¹Rbc*
129 neque] nec *R ω (praeter cr)* 130 ex-
spectans *M¹* 132 manibus nostris *dhst (cf. A. ii 192)* gentes
FP ω : gentis MRbcr 135 datum (*A. ii 291*) *Madhstv: datum*
est FPRbcefru, Tib. 140 sed] si *d* 141 non modo *R*
(non et nunc agnoscit *Tib.*) perosum *ad: perosus r, Char. 211. 5*
143 discrimina *PR ω : -ine (A. iii 685) FMb?* parua *ω : paruo*
FMP²(-uas P¹)R 144 at] an *Diom. 464. 23, Seru. ('legitur et*
at'); *cf. A. vii 363* 146 quis *cu*

AENEIDOS IX

non armis mihi Volcani, non mille carinis
 est opus in Teucros. addant se protinus omnes
 Etrusci socios. tenebras et inertia furta 150
 Palladii caesis late custodibus arcis
 ne timeant, nec equi caeca condemur in aluo:
 luce palam certum est igni circumdare muros.
 haud sibi cum Danaïs rem faxo et pube Pelasga
 esse ferant, decimum quos distulit Hector in annum. 155
 nunc adeo, melior quoniam pars acta diei,
 quod superest, laeti bene gestis corpora rebus
 procurete, uiri, et pugnam sperate parari.
 interea uigilum excubiis obsidere portas
 cura datur Messapo et moenia cingere flammis. 160
 bis septem Rutuli muros qui milite seruent
 delecti, ast illos centeni quemque sequuntur
 purpurei cristis iuuenes auroque corusci.
 discurrunt uariantque uices, fusique per herbam
 indulgent uino et uertunt crateras aënos. 165
 conlucent ignes, noctem custodia ducit
 insomnem ludo.

Haec super e uallo prospectant Troes et armis
 alta tenent, nec non trepidi formidine portas
 explorant pontisque et propugnacula iungunt, 170
 tela gerunt. instat Mnestheus acerque Serestus,
 quos pater Aeneas, si quando aduersa uocarent,
 rectores iuuenum et rerum dedit esse magistros.
 omnis per muros legio sortita periculum
 excubat exercetque uices, quod cuique tuendum est. 175

Nisus erat portae custos, acerrimus armis,
 Hyrtacides, comitem Aeneae quem miserat Ida

148-64 *FM**PR*; 165-77 *MPR* 151 late *FRbr*, *Tib.*: summae
 (*A.* ii 166) *MP* ω 155 ferant *FPb?**c?**r*: putent *MR* ω 156 diei
*FM*¹*Pbdr*: diei est *M*²*R* ω , *Non.* 2. 13, *Tib.* 160 flammis (*A.* x
 119) *MP* ω : flamma (*A.* i 673) *FRbr*, *utrumque Tib.* 161 Rutulo
¹, agnoscit *Tib.* 162 secuti *R*, *Seru.*, *Tib.* 171 instat
 ω , *Tib.*: instant *MRa* (*cf.* *A.* i 734) 173 'legitur et iuueni'
Seru.

uenatrix iaculo celerem leuibusque sagittis,
 et iuxta comes Euryalus, quo pulchrior alter
 non fuit Aeneadum Troiana neque induit arma, 180
 ora puer primā signans intonsa iuuenta.
 his amor unus erat pariterque in bella ruebant;
 tum quoque communi portam statione tenebant.
 Nisus ait: 'dine hunc ardorem mentibus addunt,
 Euryale, an sua cuique deus fit dira cupido? 185
 aut pugnam aut aliquid iamdudum inuadere magnum
 mens agitat mihi, nec placida contenta quiete est.
 cernis quae Rutulos habeat fiducia rerum:
 lumina rara micant, somno uinoque soluti
 procubuere, silent late loca. percipe porro 190
 quid dubitem et quae nunc animo sententia surgat.
 Aenean acciri omnes, populusque patresque,
 exposcunt, mittique uiros qui certa reportent.
 si tibi quae posco promittunt (nam mihi facti
 fama sat est), tumulto uideor reperire sub illo 195
 posse uiam ad muros et moenia Pallantea.'
 obstipuit magno laudum percussus amore
 Euryalus, simul his ardentem adfatur amicum:
 'mene igitur socium summis adiungere rebus,
 Nise, fugis? solum te in tanta pericula mittam? 200
 non ita me genitor, bellis adsuetus Opheltes,
 Argolicum terrorem inter Troiaeque labores
 sublatum erudiit, nec tecum talia gessi
 magnanimum Aenean et fata extrema secutus:
 est hic, est animus lucis contemptor et istum 205
 qui uita bene credat emi, quo tendis, honorem.'
 Nisus ad haec: 'equidem de te nil tale uerebar,
 nec fas; non ita me referat tibi magnus ouantem
 Iuppiter aut quicumque oculis haec aspicit aequis.
 sed si quis (quae multa uides discrimine tali) 210

178-206 *MPR*; 207-10 *FMPR* 180 neque *M²PRbchr*: nec
M¹ω 189 soluti] sepulti (*A.* ii 265; *cf.* ix 236) *adhst*, *Seru.*
 190 perspice *dft* 207 ad haec] ait *P²* 209 aspicias *P*

AENEIDOS IX

si quis in aduersum rapiat casusue deusue,
 te superesse uelim, tua uita dignior aetas.
 sit qui me raptum pugna pretioe redemptum
 mandet humo, solita aut si qua id Fortuna uetabit,
 absenti ferat inferias decoretque sepulcro. 215
 neu matri miserae tanti sim causa doloris,
 quae te sola, puer, multis e matribus ausa
 persequitur, magni nec moenia curat Acestae.
 ille autem: 'causas nequiquam nectis inanis
 nec mea iam mutata loco sententia cedit. 220
 acceleremus' ait, uigiles simul excitat. illi
 succedunt seruantque uices; statione relicta
 ipse comes Niso graditur regemque requirunt.
 Cetera per terras omnis animalia somno
 laxabant curas et corda oblita laborum: 225
 ductores Teucrum primi, delecta iuuentus,
 consilium summis regni de rebus habebant,
 quid facerent quisue Aeneae iam nuntius esset.
 stant longis adnixa hastis et scuta tenentes
 castrorum et campi medio. tum Nisus et una 230
 Euryalus confestim alacres admittier orant:
 rem magnam pretiumque morae fore. primus Iulus
 accepit trepidos ac Nisum dicere iussit.
 tum sic Hyrtacides: 'audite o mentibus aequis
 Aeneadae, neue haec nostris spectentur ab annis 235
 quae ferimus. Rutuli somno uinoque soluti
 conticuere. locum insidiis conspeximus ipsi,
 qui patet in biuio portae quae proxima ponto.
 interrupti ignes aterque ad sidera fumus
 erigitur. si fortuna permittitis uti 240
 quaesitum Aenean et moenia Pallantea,
 mox hic cum spoliis ingenti caede peracta
 adfore cernetis. nec nos uia fallit euntis:

211-34 *FMPR*; 235-43 *MPR* 236 sepulti (*cf.* u. 189) *efv*,
DSeru. 237 conticuere] procubuere (u. 190) *Pceuv* 241 et]
 ad *cf* 243 fallet *M*

uidimus obscuris primam sub uallibus urbem
 uenatu adsiduo et totum cognouimus amnem.' 245
 hic annis grauis atque animi maturus Aletes:
 'di patrii, quorum semper sub numine Troia est,
 non tamen omnino Teucros delere paratis,
 cum talis animos iuuenum et tam certa tulistis
 pectora.' sic memorans umeros dextrasque tenebat 250
 amborum et uultum lacrimis atque ora rigabat.
 'quae vobis, quae digna, uiri, pro laudibus istis
 praemia posse rear solui? pulcherrima primum
 di moresque dabunt uestri: tum cetera reddet
 actutum pius Aeneas atque integer aeui 255
 Ascanius meriti tanti non immemor umquam.'
 'immo ego uos, cui sola salus genitore reducto,'
 excipit Ascanius 'per magnos, Nise, penatis
 Assaracique Larem et canae penetralia Vestae
 obtestor, quaecumque mihi fortuna fidesque est, 260
 in uestris pono gremiis. reuocate parentem,
 reddite conspectum; nihil illo triste recepto.
 bina dabo argento perfecta atque aspera signis
 pocula, deuicta genitor quae cepit Arisba,
 et tripodas geminos, auri duo magna talenta, 265
 cratera antiquum quem dat Sidonia Dido.
 si uero capere Italiam sceptrisque potiri
 contigerit uictori et praedae dicere sortem,
 uidisti, quo Turnus equo, quibus ibat in armis
 aureus; ipsum illum, clipeum cristasque rubentis 270
 excipiam sorti, iam nunc tua praemia, Nise.
 praeterea bis sex genitor lectissima matrum
 corpora captiuosque dabit suaque omnibus arma,
 insuper his campi quod rex habet ipse Latinus.

244-74 *MPR* 244 uallibus] moenibus *P*² 252 laudibus istis
 (*A.* x 825) *MPRbceuv*, *Seru.*: talibus ausis (*A.* ii 535) *adfhrst*, *Macrob.*
 vi 6. 12 268 dicere *MPa*, *DSeru.* ad *A.* iii 323; ducere *Rw*, 'alii'
ap. Seru., *Tib.*: deicere 'alii' *ap. DSeru.* 270 rubentis] comantis
 (*A.* iii 468) *R* 274 is *M* campis *R* quod *M*²*P*¹*Rbceruv*,
Seru.: quos *M*¹*P*²*a*?*dfst*

AENEIDOS IX

te uero, mea quem spatiis propioribus aetas 275
insequitur, uenerande puer, iam pectore toto
accipio et comitem casus complector in omnis.
nulla meis sine te quaeretur gloria rebus:
seu pacem seu bella geram, tibi maxima rerum
uerborumque fides.' contra quem talia fatur 280
Euryalus: 'me nulla dies tam fortibus ausis
dissimilem arguerit; tantum fortuna secunda
haud aduersa cadat. sed te super omnia dona
unum oro: genetrix Priami de gente uetusta
est mihi, quam miseram tenuit non Ilia tellus 285
mecum excedentem, non moenia regis Acestae.
hanc ego nunc ignaram huius quodcumque pericli
inque salutatam linquo (nox et tua testis
dextera), quod nequeam lacrimas perferre parentis.
at tu, oro, solare inopem et succurre relictæ. 290
hanc sine me spem ferre tui, audentior ibo
in casus omnis.' percussa mente dedere
Dardanidae lacrimas, ante omnis pulcher Iulus,
atque animum patriae strinxit pietatis imago.
tum sic effatur: 295
'sponde digna tuis ingentibus omnia coeptis.
namque erit ista mihi genetrix nomenque Creusae
solum defuerit, nec partum gratia talem
parua manet. casus factum quicumque sequentur,
per caput hoc iuro, per quod pater ante solebat: 300
quae tibi polliceor reduci rebusque secundis,
haec eadem matrique tuae generique manebunt.'
sic ait inlacrimans; umero simul exuit ensem
auratum, mira quem fecerat arte Lycaon
Cnosius atque habilem uagina aptarat eburna. 305
dat Niso Mnestheus pellem horrentisque leonis

275-306 *MPR* 283 haut *M¹PR* (haud *asr*, aud *st*), 'quidam'
ap. DSeru., Tib.: aut *M²ω, Seru.* (cf. *Symm. ep. i 28*) 287 pericli
est (*A. v 716; cf. i 78*) *M²acehtuv, Seru.* 288 testes *Asper 537. 24*
290 at] hanc *acuv* 292 dedere *Me*: dederunt *PRω* 296 spon-
deo *cew* 299 sequentur *MRcersuv*: sequetur *Pb*: sequuntur *adf?ht*

exuuias, galeam fidus permutat Aletes.
 protinus armati incedunt; quos omnis euntis
 primorum manus ad portas, iuuenumque senumque,
 prosequitur uotis. nec non et pulcher Iulus, 310
 ante annos animumque gerens curamque uirilem,
 multa patri mandata dabat portanda; sed aurae
 omnia discerpunt et nubibus inrita donant.

Egressi superant fossas noctisque per umbram
 castra inimica petunt, multis tamen ante futuri 315
 exitio. passim somno uinoque per herbam
 corpora fusa uident, arrectos litore currus,
 inter lora rotasque uiros, simul arma iacere,
 uina simul. prior Hyrtacides sic ore locutus:

'Euryale, audendum dextrâ: nunc ipsâ uocat res. 320
 hac iter est. tu, ne qua manus se attollere nobis
 a tergo possit, custodi et consule longe;
 haec ego uasta dabo et lato te limite ducam.'

sic memorat uocemque premit, simul ense superbum
 Rhamnetem adgreditur, qui forte tapetibus altis 325
 exstructus toto proflabat pectore somnum,
 rex idem et regi Turno gratissimus augur,
 sed non augurio potuit depellere pestem.

tris iuxta famulos temere inter tela iacentis
 armigerumque Remi premit aurigamque sub ipsis 330
 nactus equis ferroque secat pendentia colla.

tum caput ipsi aufert domino truncumque relinquit
 sanguine singultantem; atro tepefacta cruore
 terra torique madent. nec non Lamyrumque Lamumque
 et iuuenem Serranum, illa qui plurima nocte 335

inserat, insignis facie, multoque iacebat
 membra deo uictus—felix, si protinus illum
 aequasset nocti ludum in lucemque tulisset:
 impastus ceu plena leo per ouilia turbans

307-39 MPR
 dabo] uastabo *cesuv*
befhtuv

316 herbam] umbram (*u.* 314) *Rd*
 329 tela] lora *R*

323 uasta
 332 reliquit

AENEIDOS IX

(suadet enim uesana fames) manditque trahitque 340
molle pecus mutumque metu, fremit ore cruento.
nec minor Euryali caedes; incensus et ipse
perfurit ac multam in medio sine nomine plebem,
Fadumque Herbesumque subit Rhoetumque Abarimque
ignaros; Rhoetum uigilantem et cuncta uidentem, 345
sed magnum metuens se post cratera tegebat.
pectore in aduerso totum cui comminus ensem
condidit adsurgenti et multa morte recepit.
purpuream uomit ille animam et cum sanguine mixta
uina refert moriens, hic furto feruidus instat. 350
iamque ad Messapi socios tendebat; ibi ignem
deficere extremum et religatos rite uidebat
carpere gramen equos, breuiter cum talia Nisus
(sensit enim nimia caede atque cupidine ferri)
'absistamus' ait, 'nam lux inimica propinquat. 355
poenarum exhaustum satis est, uia facta per hostis.'
multa uirum solido argento perfecta relinquunt
armaque craterasque simul pulchrosque tapetas.
Euryalus phaleras Rhamnetis et aurea bullis
cingula, Tiburti Remulo ditissimus olim 360
quae mittit dona, hospitio cum iungeret absens,
Caedicus; ille suo moriens dat habere nepoti;
post mortem bello Rutuli pugnaque potiti:
haec rapit atque umeris nequiquam fortibus aptat.
tum galeam Messapi habilem cristisque decoram 365
induit. excedunt castris et tuta capessunt.
Interea praemissi equites ex urbe Latina,
cetera dum legio campis instructa moratur,
ibant et Turno regi responsa ferebant,
ter centum, scutati omnes, Volcente magistro. 370

340-53 MPR; 354-70 MPRV
348 morte] nocte *Cornutus ap. DSeru.* 341 multumque *M¹P¹Rr*
Paris. lat. 7930; ita *traiecta* distinctione 'multi', -eam 'alii' *ap. Seru.* 349 purpureum *recc. (ex. gr.*
358 pictosque (*A. vii 277*) *Char. 62. 6* 363 praedaeque *R*
368 dum] cum *aeuv* 369 'in omnibus bonis regis dicitur inuentum'
DSeru.

iamque propinquabant castris murosque subibant
 cum procul hos laeue flectentis limite cernunt,
 et galea Euryalum sublustri noctis in umbra
 prodidit immemorem radiisque aduersa refulsit.
 haud temere est uisum. conclamat ab agmine Volcens: 375
 'state, uiri. quae causa uiae? quiue estis in armis?
 quoue tenetis iter?' nihil illi tendere contra,
 sed celerare fugam in siluas et fidere nocti.
 obiciunt equites sese ad diuortia nota
 hinc atque hinc, omnemque aditum custode coronant. 380
 silua fuit late dumis atque ilice nigra
 horrida, quam densi complerant undique sentes;
 rara per occultos lucebat semita callis.
 Euryalum tenebrae ramorum onerosaque praeda
 impediunt, fallitque timor regione uiarum. 385
 Nisus abit; iamque imprudens euaserat hostis
 atque locos qui post Albae de nomine dicti
 Albani (tum rex stabula alta Latinus habebat),
 ut stetit et frustra absentem respexit amicum:
 'Euryale infelix, qua te regione reliqui? 390
 quaeue sequar?' rursus perplexum iter omne reuoluens
 fallacis siluae simul et uestigia retro
 obseruata legit dumisque silentibus errat.
 audit equos, audit strepitus et signa sequentum;
 nec longum in medio tempus, cum clamor ad auris 395
 peruenit ac uidet Euryalum, quem iam manus omnis
 fraude loci et noctis, subito turbante tumultu,
 oppressum rapit et conantem plurima frustra.
 quid faciat? qua ui iuuenem, quibus audeat armis

371-99 *MPRV* 371 portis (*A. xi 621*) *br*, *Prisc.* xviii 199
 murosque *PVω*, *DSeru.*: muroque (*A. vii 161*) *MR*, *Seru. hic et ad A.*
iv 598, Prisc. 375 uisu *V* agmine] aggere *P* 378 siluis
PV 380 hinc atque hinc] huc illuc *Non.* 458. 20 aditum
M²P²(-tu *P¹*)*RV* *abshrt*, *Tib.*: abitum (*ut Tac. ann. xiv 37*) *M¹cde*(habi-
 tum *suv*), 'melior lectio' iudice *Seru.*, *idem schol. Veron.* 382 com-
 plebant *M* 383 lucebat *M¹Pcdshrst*, -bant *R*: ducebat
M²Vabeuv, *utrumque agnoscit Seru.* 387 lucos *ceflu* 391 re-
 solves *M¹*

AENEIDOS IX

eripere? an sese medios moriturus in enses 400
 inferat et pulchram properet per uulnera mortem?
 ocius adducto torquet hastile lacerto
 suspiciens altam Lunam et sic uoce precatur:
 'tu, dea, tu praesens nostro succurre labori,
 astrorum decus et nemorum Latonia custos. 405
 si qua tuis umquam pro me pater Hyrtacus aris
 dona tulit, si qua ipse meis uenatibus auxi
 suspendiue tholo aut sacra ad fastigia fixi,
 hunc sine me turbare globum et rege tela per auras.'
 dixerat et toto conixus corpore ferrum 410
 conicit. hasta uolans noctis diuerberat umbras
 et uenit auersi in tergum Sulmonis ibique
 frangitur, ac fisso transit praecordia ligno.
 uoluitur ille uomens calidum de pectore flumen
 frigidus et longis singultibus ilia pulsat. 415
 diuersi circumspiciunt. hoc acrior idem
 ecce aliud summa telum librabat ab aure.
 dum trepidant, it hasta Tago per tempus utrumque
 stridens traiectoque haesit tepefacta cerebro.
 saeuit atrox Volcens nec teli conspicit usquam 420
 auctorem nec quo se ardens immittere possit.
 'tu tamen interea calido mihi sanguine poenas
 persolues amborum' inquit; simul ense recluso
 ibat in Euryalum. tum uero exterritus, amens,
 conclamat Nisus nec se celare tenebris 425
 amplius aut tantum potuit perferre dolorem:
 'me, me, adsum qui feci, in me conuertite ferrum,
 o Rutuli! mea fraus omnis, nihil iste nec ausus

400-5 *MPRV*; 406-28 *MPR* 400 enses *Pace?rsuv*, 'quidam'
ap. DSeru.: hostes (-tis) (*A.* ii 511, ix 554) *MRVbdfht* 402 tor-
 quet-*Ribbeck* (*cf. A.* i 308): torquens *codd.*, *Non.* 246. 28 403 altam
 ad *R* et (*A.* vi 186) *codd.*, *Prisc.* xvi 16, *Asper* (*ut uid.*) *ap. schol.*
Veron.: *del. ed. Veneta an.* 1470 uoce] ore *r* 412 auersi *r*,
 'alii' (*ut uid.*) *ap. Seru.*: aduersi *codd.*, *Non.* 414. 14, *Seru.* (*cui ter-*
gum pro scuto est) 416 acrius *P²* 417 summa telum
MRadehrtu, Seru., DSeru. ad *A.* ii 231: telum summa *Pbcfsu* ui-
 brabat *dft* 418 iit *Pr* 420 umquam *M¹* 428 neque *R*

nec potuit; caelum hoc et conscia sidera testor;
tantum infelicem nimium dilexit amicum.' 430

talìa dicta dabat, sed uiribus ensis adactus
transadigit costas et candida pectora rumpit.
uoluitur Euryalus leto, pulchrosque per artus
it cruor inque umeros ceruix conlapsa recumbit:
purpureus ueluti cum flos succisus aratro 435

languescit moriens, lassoue papauera collo
demisere caput pluuià cum forte grauantur.
at Nisus ruit in medios solumque per omnis
Volcentem petit, in solo Volcente moratur.

quem circum glomerati hostes hinc comminus atque hinc
proturbant. instat non setius ac rotat ensem 441
fulmineum, donec Rutuli clamantis in ore
condidit aduerso et moriens animam abstulit hosti.
tum super exanimum sese proiecit amicum
confossus, placidaque ibi demum morte quieuit. 445

Fortunati ambo! si quid mea carmina possunt,
nulla dies umquam memori uos eximet aeuo,
dum domus Aeneae Capitoli immobile saxum
accolet imperiumque pater Romanus habebit.

Victores praeda Rutuli spoliisque potiti 450
Volcentem exanimum flentes in castra ferebant.
nec minor in castris luctus Rhamnete reperto
exsanguì et primis una tot caede peremptis,
Serranoque Numaque. ingens concursus ad ipsa
corpora seminecisque uiros, tepidaque recentem 455
caede locum et pleno spumantis sanguine riuos.
agnoscunt spolia inter se galeamque nitentem
Messapi et multo phaleras sudore receptas.

429-58 MPR 429 haec P¹ 432 transadigit (A. xii 276,
508) M²(-bit M¹)Pdr, Non. 243. 31, Tib.: transadiit bcfhv: transabiit
(ut uulgo Statius Theb. ii 9) Raesu pectora candida Rr rupit Rcr
443 hostis P² 455 tepidaque ω, Macrob. vi 6. 3, Seru.:
tepidumque M²(-damque M¹)PRa² recentem codd. (fortasse
madentem r), Seru.: recenti (A. viii 195) P² (tepidumque recenti
'multi' ap. Seru.) 456 pleno MP²bhrsuv: plenos P¹Racdest
spumantis MPRbdfhr, Seru., Tib.: spumanti akestuv

AENEIDOS IX

Et iam prima nouo spargebat lumine terras
Tithoni croceum linquens Aurora cubile. 460

iam sole infuso, iam rebus luce relectis
Turnus in arma uiros armis circumdatus ipse
suscitat: aeratasque acies in proelia cogunt,
quisque suos, uariisque acuunt rumoribus iras.
quin ipsa arrectis (uisu miserabile) in hastis 465
praefigunt capita et multo clamore sequuntur
Euryali et Nisi.

Aeneadae duri murorum in parte sinistra
opposuere aciem (nam dextera cingitur amni),
ingentisque tenent fossas et turribus altis 470
stant maesti; simul ora uirum praefixa mouebant
nota nimis miseris atroque fluentia tabo.

Interea pauidam uolitans pennata per urbem
nuntia Fama ruit matrisque adlabitur auris
Euryali. at subitus miserae calor ossa reliquit, 475
excussi manibus radii reuolutaque pensa.
euolat infelix et femineo ululatu

scissa comam muros amens atque agmina cursu
prima petit, non illa uirum, non illa pericli
telorumque memor, caelum dehinc questibus implet: 480
'hunc ego te, Euryale, aspicio? tune ille senectae
sera meae requies, potuisti linquere solam,
crudelis? nec te sub tanta pericula missum
adfari extremum miserae data copia matri?
heu, terra ignota canibus data praeda Latinis 485
alitibusque iaces! nec te tua funere mater
produxi pressiue oculos aut uulnera laui,
ueste tegens tibi quam noctes festina diesque
urgebam, et tela curas solabar anilis.

459-89 *MPR* 463 cogunt *Wagner*: cogit *codd.*, *Seru.* 464 suos
PRw, *Seru.*: suas *Mdr* 465 u. om. *P* mirabile *M*, *DSeru.* ad
A. ii 558 469 dextera *M¹Rbr* 471 mouebant *MRw*: uidebant
Pcrstv 481 illa *Rdtv* 484 extremum *P²Rw*: -mis *MP¹*: -ma *dt*
485 date *recc.* 486 ad tua (funera) *Iulius Sabinus*: in tua *Iahn*
funere *P.Bembus*: funera *codd.*, *Macrob.* vi 2. 21, *Non.* 372. 35, *Seru.*

quo sequar? aut quae nunc artus auulsaque membra [°] 490
 et funus lacerum tellus habet? hoc mihi de te,
 nate, refers? hoc sum terraque marique secuta?
 figite me, si qua est pietas, in me omnia tela
 conicite, o Rutuli, me primam absumite ferro;
 aut tu, magne pater diuum, miserere, tuoque 495
 inuisum hoc detrude caput sub Tartara telo,
 quando aliter nequeo crudelem abrumpere uitam.
 hoc fletu concussi animi, maestusque per omnis
 it gemitus, torpent infractae ad proelia uires.
 illam incendientem luctus Idaeus et Actor 500
 Ilionei monitu et multum lacrimantis Iuli
 corripunt interque manus sub tecta reponunt.

At tuba terribilem sonitum procul aere canoro
 increpuit, sequitur clamor caelumque remugit.
 accelerant acta pariter testudine Volsci 505
 et fossas implere parant ac uellere uallum;
 quaerunt pars aditum et scalis ascendere muros,
 qua rara est acies interlucetque corona
 non tam spissa uiris. telorum effundere contra
 omne genus Teucris ac duris detrudere contis, 510
 adsueti longo muros defendere bello.
 saxa quoque infesto uoluebant pondere, si qua
 possent tectam aciem perrumpere, cum tamen omnis
 ferre iuuat subter densa testudine casus.
 nec iam sufficiunt. nam qua globus imminet ingens, 515
 immanem Teucris molem uoluuntque ruuntque,
 quae strauit Rutulos late armorumque resoluit
 tegmina. nec curant caeco contendere Marte
 amplius audaces Rutuli, sed pellere uallo
 missilibus certant. 520

490-508 *MPR*; 509-20 *FMPR* 495 magne] summe *Seru. ad*
A. ii 645 501 *u. ima pagina add. P: ante u. 500 bcev*
 502 sub] in *dt* 506 pellere *M²R* uallo (*u. 519*) *M²*
 514 iuuat (*cf. A. iv 498*) iubet *P¹r*: iuuat *F²esuv, Gramm. (hinc*
faciunt lubat *M¹*, iubat *P²c*): libet *F¹M²Rabdfht, Aug. de gramm.*
 523. 16, *Tib.*

AENEIDOS IX

parte alia horrendus uisu quassabat Etruscam
pinum et fumiferos infert Mezentius ignis ;
at Messapus equum domitor, Neptunia proles,
rescindit uallum et scalas in moenia poscit.

Vos, o Calliope, precor, aspirate canenti 525
quas ibi tum ferro strages, quae funera Turnus
ediderit, quem quisque uirum demiserit Orco,
et mecum ingentis oras euoluite belli. 528

Turris erat uasto suspectu et pontibus altis, 530
ōppōrtūnā lōcō, sūmmis quā uiribŭs ōmnēs
expugnare Itali summaque euertere opum ui
certabant, Troes contra defendere saxis
perque cauas densi tela intorquere fenestras.
princeps ardentem coniecit lampada Turnus 535
et flammam adfixit lateri, quae plurima uento
corripuit tabulas et postibus haesit adesis.
turbati trepidare intus frustraue malorum
uelle fugam. dum se glomerant retroque residunt
in partem quae peste caret, tum pondere turris 540
procubuit subito et caelum tonat omne fragore.
semineces ad terram immani mole secuta
confixique suis telis et pectora duro
transfossi ligno ueniunt. uix unus Helenor
et Lycus elapsi ; quorum primaueus Helenor, 545
Maeonio regi quem serua Licymnia furtim
sustulerat uetitisque ad Troiam miserat armis,
ense leuis nudo parmaque inglorius alba.
isque ubi se Turni media inter milia uidit,
hinc acies atque hinc acies astare Latinas, 550
ūt fēra, quāe dēnsā uēnāntūm sāeptā cōrōnā
contra tela furit seseque haud nescia morti
inicit et saltu supra uenabula fertur—
haud aliter iuuenis medios moriturus in hostis

521-35 *FMPR* ; 536-54 *MPR* 524 in] ad *Pc*, *DSeru.* ad *G.* i 264
526 tum *FRω* : tunc *MPc* 529 (= vii 645) *add. R* 552 furit)
ruit *P²*

inruit et qua tela uidet densissima tendit. . 555
 at pedibus longe melior Lycus inter et hostis
 inter et arma fuga muros tenet, altaque certat
 prendere tecta manu sociumque attingere dextras.
 quem Turnus pariter cursu teloque secutus
 increpat his uictor: 'nostrasne euadere, demens, 560
 sperasti te posse manus?' simul arripit ipsum
 pendentem et magna muri cum parte reuellit:
 qualis ubi aut leporem aut candenti corpore cyncum
 sustulit alta petens pedibus Iouis armiger uncis,
 quaesitum aut matri multis balatibus agnum 565
 Martius a stabulis rapuit lupo. undique clamor
 tollitur: inuadunt et fossas aggere complent,
 ardentis taedas alii ad fastigia iactant.
 Ilioneus saxo atque ingenti fragmine montis
 Lucetium portae subeuntem ignisque ferentem, 570
 Emathiona Liger, Corynaeum sternit Asilas,
 hic iaculo bonus, hic longe fallente sagitta,
 Ortygium Caeneus, uictorem Caenea Turnus,
 Turnus Ityn Cloniumque, Dioxippum Promolumque
 et Sagarim et summis stantem pro turribus Idan, 575
 Priuernum Capys. hunc primo levis hasta Themillae
 strinxerat, ille manum proiecto tegmine demens
 ad uulnus tulit; ergo alis adlapsa sagitta
 et laeuo infixata est alte lateri, abditaque intus
 spiramenta animae letali uulnere rupit. 580
 stabat in egregiis Arcentis filius armis
 pictus acu chlamydem et ferrugine clarus Hibera,
 insignis facie, genitor quem miserat Arcens
 eductum Martis luco Symaethia circum
 flumina, pinguis ubi et placabilis ara Palici: 585
 stridentem fundam positus Mezentius hastis

555-86 MPR 565 matris Racsu 578 sagitta est ceruu
 579 adfixa P, Seru. in lemmate alte lateri Housman ad Manilium
 I lxx: lateri manus codd. (eminus Gemoll) 580 rumpit bdfri
 584 matris γ, Macrob. v 19. 15 Simoentaque R 586 hastis
 MPbr: armis (A. x 52) Rω

AENEIDOS IX

ipse ter adductā cūcūm caput egit habēnā
et media aduersi liquefacto tempora plumbo
diffidit ac multa porrectum extendit harena.

Tum primum bello celerem intendisse sagittam 590

dicitur ante feras solitus terrere fugacis

Ascanius, fortemque manu fudisse Numanum,

cui Remulo cognomen erat, Turnique minorem

germanam nuper thalamo sociatus habebat.

is primam ante aciem digna atque indigna relatu 595

uociferans tumidusque nouo praecordia regno

ibat et ingentem sese clamore ferebat:

'non pudet obsidione iterum ualloque teneri,

bis capti Phryges, et morti praetendere muros?

en qui nostra sibi bello conubia poscunt! 600

quis deus Italiam, quae uos dementia adegit?

non hic Atridae nec fandi fictor Vlixes:

durum a stirpe genus natos ad flumina primum

deferimus saeuoque gelu duramus et undis;

uenatu inuigilant pueri siluasque fatigant, 605

flectere ludus equos et spicula tendere cornu.

at patiens operum paruoque adsueta iuuentus

aut rastris terram domat aut quatit oppida bello.

omne aeuum ferro teritur, uersaque iuuentum

terga fatigamus hasta, nec tarda senectus 610

debilitat uiris animi mutatque uigorem:

canitiem galea premimus, semperque recentis

comportare iuuat praedas et uiuere rapto.

uobis picta croco et fulgenti murice uestis,

desidiaē cordi, iuuat indulgere choreis, 615

et tunicae manicas et habent redimicula mitrae.

o uere Phrygiae, neque enim Phryges, ite per alta

Dindyma, ubi adsuetis biformem dat tibia cantum.

tympana uos buxusque uocat Berecynthia Matris

Idaeae; sinite arma uiris et cedite ferro.' 620

587-620 *MPR*
duroque *Pc*

599 morte protendere *M¹*
610 'sera, in aliis tarda' *Seru.*

604 saeuoque]
619 uocant *bcsf*

Talia iactantem dictis ac dira canentem
 non tulit Ascanius, neruoque obuersus equino
 contendit telum diuersaque bracchia ducens
 constitit, ante Iouem supplex per uota precatus:
 'Iuppiter omnipotens, audacibus adnue coeptis. 625
 ipse tibi ad tua templa feram sollemnia dona,
 et statuam ante aras aurata fronte iuuentum
 candentem pariterque caput cum matre ferentem,
 iam cornu petat et pedibus qui spargat harenam.'
 audiit et caeli genitor de parte serena 630
 intonuit laeuum, sonat una fatifer arcus.
 effugit horrendum stridens adducta sagitta
 perque caput Remuli uenit et caua tempora ferro
 traicit. 'i, uerbis uirtutem inlude superbis!
 bis capti Phryges haec Rutulis responsa remittunt': 635
 hoc tantum Ascanius. Teucri clamore sequuntur
 laetitiaque fremunt animosque ad sidera tollunt.

Aetheria tum forte plaga crinitus Apollo
 desuper Ausonias acies urbemque uidebat
 nube sedens, atque his uictorem adfatur Iulum: 640
 'macte noua uirtute, puer, sic itur ad astra,
 dis genite et geniture deos. iure omnia bella
 gente sub Assaraci fato uentura resident,
 nec te Troia capit.' simul haec effatus ab alto
 aethere se mittit, spirantis dimouet auras 645
 Ascaniumque petit; formam tum uertitur oris
 antiquum in Buten. hic Dardanio Anchisae
 armiger ante fuit fidusque ad limina custos;
 tum comitem Ascanio pater addidit. ibat Apollo

621-49 *MPR* 623 intendit *P* 631 fatifer *MRbr*: letifer
 (*A.* x 169) *Pω* 632 effugit *Mdfhst* (efugit *c*), 'melius legitur'
auctore Seru.: et fugit *PRberuv* adducta *MRbefru*: adlapsa (*A.* ix
 578, xii 319) *P*: elapsa *cdhstv* 634 traicit (*A.* x 400, xi 685)
Mbf: traiecit *ω*: transigit *P¹*: transadigit (*A.* xii 276) *R*: transiit *P²*
 (et traicit et transiit *Tib.*) i *M²Pōcer*: om. *M¹Rω* 645 mittit
Mbdfhrt: mittit et *Reu*: misit *Pc²v* (aeth. sensit *c¹*) 646 forma
PRω: formam *Mdfhr?l*

AENEIDOS IX

omnia longaeuo similis uocemque coloremque 650
et crinis albos et saeua sonoribus arma,
atque his ardentem dictis adfatur Iulum:
'sit satis, Aenide, telis impune Numanum
oppetiisse tuis. primam hanc tibi magnus Apollo
concedit laudem et paribus non inuidet armis; 655
cetera parce, puer, bello.' sic orsus Apollo
mortalis medio aspectus sermone reliquit
et procul in tenuem ex oculis euanuit auram.
agnouere deum procures diuinaque tela
Dardanidae pharetramque fuga sensere sonantem. 660
ergo auidum pugnae dictis ac numine Phoebi
Ascanium prohibent, ipsi in certamina rursus
succedunt animasque in aperta pericula mittunt.
it clamor totis per propugnacula muris,
intendunt acris arcus amentaque torquent. 665
sternitur omne solum telis, tum scuta cauaeque
dant sonitum flictu galeae, pugna aspera surgit:
quantus ab occasu ueniens pluuiialibus Haedis
uerberat imber humum, quam multa grandine nimbi
in uada praecipitant, cum Iuppiter horridus Austris 670
torquet aquosam hiemem et caelo caua nubila rumpit.
Pandarus et Bitias, Idaeo Alcanore creti,
quos Iouis eduxit luco siluestris Iaera
abietibus iuuenes patriis et montibus aequos,
portam, quae ducis imperio commissa, recludunt 675
freti armis, ultroque inuitant moenibus hostem.
ipsi intus dextra ac laeua pro turribus astant
armati ferro et cristis capita alta corusci:
quales aëriae liquentia flumina circum
siue Padi ripis Athesim seu propter amoenum 680

650-80 *MPR* 651 albos *MPbc?fv*: flauos (*A.* iv 559) *Rdehrtu*
657 aspectus ω : aspectu *MPR* 661 ac] et *M* 667 flictu
Pw, Seru.: adflictu *M(atf-)Rv* 671 nubila] lumina *M¹*
674 patriis iuuenes *Pc* 676 animis *Bentley* (*cf. Hom. Il.* xii 135)
678 coruscant *M*: coruscis *Macrob.* v 11. 26 679 liquentia
MPRber, Macrob., Diom. 464. 7: Liqueta ω , *Seru.*

consurgunt geminae quercus intonsaque caelo
attollunt capita et sublimi uertice nutant.
inrumpunt aditus Rutuli ut uidere patentis:
continuo Quercens et pulcher Aquiculus armis
et praeceps animi Tmarus et Mauortius Haemon 685
agminibus totis aut uersi terga dedere
aut ipso portae posuere in limine uitam.
tum magis increscunt animis discordibus irae,
et iam collecti Troes glomerantur eodem
et conferre manum et procurrere longius audent. 690
Ductori Turno diuersa in parte furenti
turbantique uiros perfertur nuntius, hostem
feruere caede noua et portas praebere patentis.
deserit inceptum atque immani concitus ira
Dardanium ruit ad portam fratresque superbos. 695
et primum Antiphaten (is enim se primus agebat),
Thebana de matre nothum Sarpedonis alti,
coniecto sternit iaculo: uolat Itala cornus
aëra per tenerum stomachoque infixæ sub altum
pectus abit; reddit specus atri uulneris undam 700
spumantem, et fixo ferrum in pulmone tepescit.
tum Meropem atque Erymanta manu, tum sternit Aphidnum,
tum Bitian ardentem oculis animisque frementem,
non iaculo (neque enim iaculo uitam ille dedisset),
sed magnum stridens contorta phalarica uenit 705
fulminis acta modo, quam nec duo taurea terga
nec duplici squama lorica fidelis et auro
sustinuit; conlapsa ruunt immania membra,
dat tellus gemitum et clipeum super intonat ingens.
talis in Euboico Baiarum litore quondam 710
saxea pila cadit, magnis quam molibus ante
constructam ponto iaciunt, sic illa ruinam
prona trahit penitusque uadis inlisa recumbit;

681-713 *MPR* 685 Marus *M* (*Sil. Ital.* vi 74) 686 aut uersi]
auersi *P¹R* 689 eodem] in unum (*u.* 801) *Reu* 690 gradum (*A.* vi
488) et procedere l. audet *Non.* 268. 18 710 talis *MR*: qualis *P^ω*

AENEIDOS IX

miscent se maria et nigrae attolluntur harenae,
tum sonitu Prochyta alta tremit durumque cubile 715
Inarime Iouis imperiis imposta Typhoeo.

Hic Mars armipotens animum uirisque Latinis
addidit et stimulos acris sub pectore uertit,
immisitque Fugam Teucris atrumque Timorem.
undique conueniunt, quoniam data copia pugnae, 720
bellatorque animo deus incidit.

Pandarus, ut fuso germanum corpore cernit
et quo sit fortuna loco, qui casus agat res,
portam ui multa conuerso cardine torquet
obnixus latis umeris, multosque suorum 725

moenibus exclusos duro in certamine linqvit;
ast alios secum includit recipitque ruentis,
demens, qui Rutulum in medio non agmine regem
uiderit inrumpentem ultroque incluserit urbi,
immanem ueluti pecora inter inertia tigrim. 730

continuo noua lux oculis effulsit et arma
horrendum sonuere, tremunt in uertice cristae
sanguineae clipeoque micantia fulmina mittit.
agnoscunt faciem inuisam atque immania membra
turbati subito Aeneadae. tum Pandarus ingens 735

emicat et mortis fraternae feruidus ira
effatur: 'non haec dotalis regia Amatae,
nec muris cohibet patriis media Ardea Turnum.
castra inimica uides, nulla hinc exire potestas.'
olli subridens sedato pectore Turnus: 740

'incipere, si qua animo uirtus, et consere dextram,
hic etiam inuentum Priamo narrabis Achillem.'
dixerat. ille rudem nodis et cortice crudo
intorquet summis adnixus uiribus hastam;

714-44 MPR 714 tolluntur *bdrt*, Tib. 719 timorem]
furorem *P*¹ 721 animos *M*¹*c*¹ 722 cernit *MR*_ω: uidit *Pcfv*
723 qui *M*_ω, *Char.* 91. 10 (*cf.* *A.* v 649): quis *PR* 724 multa]
magna *M* 731 offulsit (*u.* 110) *R*, Tib. 733 clipeique
P mittit *M*²(-tet *M*¹)_ω, Tib.: mittunt *PR*, *Macrob.* v 13. 35
741 animi *Re*

excepere aurae, uulnus Saturnia Iuno 745
 detorsit ueniens, portaeque infigitur hasta.
 'at non hoc telum, mea quod ui dextera uersat,
 effugies, neque enim is teli nec uulneris auctor':
 sic ait, et sublatum alte consurgit in ensem
 et mediam ferro gemina inter tempora frontem 750
 diuidit impubisque immani uulnere malas.
 fit sonus, ingenti concussa est pondere tellus;
 conlapsos artus atque arma cruenta cerebro
 sternit humi moriens, atque illi partibus aequis
 huc caput atque illuc umerō ex utroque pependit. 755
 Diffūgiunt uērsi trēpidā fōrmidīnē Trōēs,
 et si continuo uictorem ea cura subisset,
 rumpere claustra manu sociosque immittere portis,
 ultimus ille dies bello gentique fuisset.
 sed furor ardentem caedisque insana cupido 760
 egit in aduersos.
 principio Phalerim et succiso poplite Gygen
 excipit, hinc raptas fugientibus ingerit hastas
 in tergus, Iuno uiris animumque ministrat.
 addit Halyn comitem et confixa Phegea parma, 765
 ignaros deinde in muris Martemque cientis
 Alcandrumque Haliumque Noemonaque Prytanimque.
 Lyncea tendentem contra sociosque uocantem
 uibranti gladio conixus ab aggere dexter
 occupat, huic uno deiectum comminus ictu 770
 cum galea longe iacuit caput. inde ferarum
 uastatorem Amycum, quo non felicior alter
 unguere tela manu ferrumque armare ueneno,
 et Clytium Aeoliden et amicum Crethea Musis,
 Crethea Musarum comitem, cui carmina semper 775
 et citharae cordi numerosque intendere neruis,

745-76 MPR 747 uersat] librat Pcv 748 is] es Pdh
 764 tergus P¹Rr, Char. 71. 25 et 146. 7, DSeru. ad A. i 211: tergum
 MP²ω, Non. 414. 9 765 confixum M²P² 769 dextra
 M¹cdehuv 773 tingere P¹

AENEIDOS IX

semper equos atque arma uirum pugnascue canebat.

Tandem ductores audita caede suorum
conueniunt Teucric, Mnestheus acerque Serestus,
palantisque uident socios hostemque receptum. 780
et Mnestheus: 'quo deinde fugam, quo tenditis?' inquit.
'quos alios muros, quaeue ultra moenia habetis?
unus homo et uestris, o ciues, undique saeptus
aggeribus tantas strages impune per urbem
ediderit? iuuenum primos tot miserit Orco? 785
non infelicis patriae ueterumque deorum
et magni Aeneae, segnes, miseretque pudetque?'
talibus accensi firmantur et agmine denso
consistunt. Turnus paulatim excedere pugna
et fluuium petere ac partem quae cingitur unda. 790
acrius hoc Teucric clamore incumbere magno
et glomerare manum, ceu saeuum turba leonem
cum telis premit infensis; at territus ille,
asper, acerba tuens, retro redit et neque terga
ira dare aut uirtus patitur, nec tendere contra 795
ille quidem hoc cupiens potis est per tela uirosque.
haud aliter retro dubius uestigia Turnus
improperata refert et mens exaestuat ira.
quin etiam bis tum medios inuaserat hostis,
bis confusa fuga per muros agmina uertit; 800
sed manus e castris propere coit omnis in unum
nec contra uiris audet Saturnia Iuno
sufficere; aëriam caelo nam Iuppiter Irim
demisit germanae haud mollia iussa ferentem,
ni Turnus cedat Teucrorum moenibus altis. 805
ergo nec clipeo iuuenis subsistere tantum
nec dextra ualet, iniectis sic undique telis
obruitur. strepit adsiduo caua tempora circum

777-808 *MPR*
iam *MRbd fhrt*
(*A. x 441*) *PR*
ac *MRdehu*

781 fuga *P¹*
786 nonne *M²*
790 unda] amni (*u. 469*) *bdt*

782 quaeue *Pceuv*: quae
789 pugna *Mw*: pugnae
793 at *Pbcfrtv*:

AENEIDOS IX

tinnitu galea et saxis solida aera fatiscunt
 discussaeque iubae, capiti nec sufficit umbo 810
 ictibus; ingeminant hastis et Troes et ipse
 fulmineus Mnestheus. tum toto corpore sudor
 liquitur et piceum (nec respirare potestas)
 flumen agit, fessos quatit aeger anhelitus artus.
 tum demum praeceps saltu sese omnibus armis 815
 in fluuium dedit. ille suo cum gurgite flauo
 accepit uenientem ac mollibus extulit undis
 et laetum sociis abluta caede remisit.

809–18 *MPR* 814 aeger] acer 'quidam' ap. *DSeru.* (cf. *A. v* 432)
 816 flauo] uasto (*A. i* 118, *iii* 197, *vi* 741) *Pceu*
 817 excepit fugientem *d*

P. VERGILI MARONIS

AENEIDOS

LIBER X

PANDITVR interea domus omnipotentis Olympi
conciliumque uocat diuum pater atque hominum rex
sideream in sedem, terras unde arduus omnis
castraque Dardanidum aspectat populosque Latinos.
considunt tectis bipatentibus, incipit ipse:

5

'caelicolae magni, quianam sententia uobis
uersa retro tantumque animis certatis iniquis?
abnueram bello Italiam concurrere Teucris.

quae contra uetitum discordia? quis metus aut hos
aut hos arma sequi ferrumque lacescere suasit?

10

adueniet iustum pugnae (ne arcessite) tempus,
cum fera Karthago Romanis arcibus olim
exitium magnum atque Alpīs immittet apertas:
tum certare odiis, tum res rapuisse licebit.

nunc sinite et placitum laeti componite foedus.'

15

Iuppiter haec paucis; at non Venus aurea contra
pauca refert:

'o pater, o hominum rerumque aeterna potestas
(namque aliud quid sit quod iam implorare queamus?),
cernis ut insultent Rutuli, Turnusque feratur

20

per medios insignis equis tumidusque secundo
Marte ruat? non clausa tegunt iam moenia Teucros;
quin intra portas atque ipsis proelia miscent
aggeribus murorum et inundant sanguine fossae.

1-24 *MPRV* 4 spectat *P*² 6 quāenam *ω* (*praeter b?cv*),
Tib. 15 placidum laeti *dfht*: laeti placidum *M* 18 re-
rumque (*A.* xii 829) *MPRVbr*: diuumque *ω*, *utrumque agnoscit Tib.*
20-1 feratur . . . tumidusque *om.* *M*¹ 22 claustra *M*¹
24 fossae (*A.* xi 382) *MRcdfhtv*: fossas *PVberu, Seru., Tib.*

Aeneas ignarus abest. numquamne leuari 25
 obsidione sines? muris iterum imminet hostis
 nascentis Troiae nec non exercitus alter,
 atque iterum in Teucros Aetolis surgit ab Arpis
 Tydides. equidem credo, mea uulnera restant
 et tua progenies mortalia demoror arma. 30
 si sine pace tua atque inuito numine Troes
 Italiam petiere, luant peccata neque illos
 iuueris auxilio; sin tot responsa secuti
 quae superi manesque dabant, cur nunc tua quisquam
 uertere iussa potest aut cur noua condere fata? 35
 quid repetam exustas Erycino in litore classis,
 quid tempestatum regem uentosque furentis
 Aeolia excitos aut actam nubibus Irim?
 nunc etiam manis (haec intemptata manebat
 sors rerum) mouet et superis immissa repente 40
 Allecto medias Italum bacchata per urbes.
 nil super imperio moueor. sperauimus ista,
 dum fortuna fuit. uincant, quos uincere mauis.
 si nulla est regio Teucris quam det tua coniunx
 dura, per euersae, genitor, fumantia Troiae 45
 excidia obtestor: liceat dimittere ab armis
 incolumem Ascanium, liceat superesse nepotem.
 Aeneas sane ignotis iactetur in undis
 et quacumque uiam dederit Fortuna sequatur:
 hunc tegere et dirae ualeam subducere pugnae. 50
 est Amathus, est celsa mihi Paphus atque Cythera
 Idaliaeque domus: positis inglorius armis
 exigat hic aeuum. magna dicione iubeto
 Karthago premat Ausoniam; nihil urbibus inde
 obstabit Tyriis. quid pestem euadere belli 55
 iuuit et Argolicos medium fugisse per ignis

25-6 *MPRV*; 27-52 *MPR*; 53-6 *MPRV* 28 surgit *Rω*: surget
MPbr 35 uertere] flectere *dht* iura *Reu* 48 sane] procul
Rer?uv undis] oris *P*² 49 quacumque (*A.* ii 387, xii 626) *P*:
 quamcumque *MRω* 50 durae *R* 51 Paphos *Rdehtv* atque
 alta (*A.* i 680, x 86) *P*²*Rdht* 53 exigat *MPRbr*: exiget *Vω, Tib.*

totque maris uastaeque exhausta pericula terrae,
 dum Latium Teucris recidiuaque Pergama quaerunt?
 non satius cineres patriae insedissem supremos
 atque solum quo Troia fuit? Xanthum et Simoenta 60
 redde, oro, miseris iterumque reuoluere casus
 da, pater, Iliacos Teucris.' tum regia Iuno
 acta furore graui: 'quid me alta silentia cogis
 rumpere et obductum uerbis uulgare dolorem?
 Aenean hominum quisquam diuumque subegit 65
 bella sequi aut hostem regi se inferre Latino?
 Italiam petiit fatis auctoribus (esto)
 Cassandrae impulsus furiis: num relinquere castra
 hortati sumus aut uitam committere uentis?
 num puero summam belli, num credere muros, 70
 Tyrrhenamque fidem aut gentis agitare quietas?
 quis deus in fraudem, quae dura potentia nostra
 egit? ubi hic Iuno demissaue nubibus Iris?
 indignum est Italos Troiam circumdare flammis
 nascentem et patria Turnum consistere terra, 75
 cui Pylum auus, cui diua Venilia mater:
 quid face Troianos atra uim ferre Latinis,
 arua aliena iugo premere atque auertere praedas?
 quid soceros legere et gremiis abducere pactas,
 pacem orare manu, praefigere puppibus arma? 80
 tu potes Aenean manibus subducere Graium
 proque uiro nebulam et uentos obtendere inanis,
 et potes in totidem classem conuertere nymphas:
 nos aliquid Rutulos contra iuuisse nefandum est?
 "Aeneas ignarus abest": ignarus et absit. 85
 est Paphus Idaliumque tibi, sunt alta Cythera:

57-78 *MPRV*; 79-86 *MPR* 58 rediuiuaque *R* 59 patriae
 cineres *P* 67 petit *M¹PRV* 71 Tyrrhenamque *MPb*: -amue
RVω, Tib. aut] et *R* 72 nostra *ceteri, Rufin. 61. 21, Seru.:*
 nostri (*A. viii 514*) *M¹* 73 hinc *M¹* 79 ante u. 78 *dht*
 80 manu *MPbdhrt*: manu et *Rcefuv* 83 et] tu *Markland ad*
Stat. silu. iii 2. 81 classem *PRbdfhrt*: classes *Mceuv, Seru. ad A.*
iv 228 86 Paphos *dfht*

quid grauidam bellis urbem et corda aspera temptas? ⁹
 nosne tibi fluxas Phrygiae res uertere fundo
 conamur? nos? an miseros qui Troas Achiuis
 obiecit? quae causa fuit consurgere in arma 90
 Europamque Asiamque et foedera soluere furto?
 me duce Dardanius Spartam expugnauit adulter,
 aut ego tela dedi fouiue Cupidine bella?
 tum decuit metuisse tuis: nunc sera querelis
 haud iustis adsurgis et inrita iurgia iactas.' 95

Talibus orabat Iuno, cunctique fremebant
 caelicolae adsensu uario, ceu flamina prima
 cum deprensa fremunt siluis et caeca uolutant
 murmura uenturos nautis prodentia uentos.
 tum pater omnipotens, rerum cui prima potestas, 100
 inquit (eo dicente deum domus alta silescit
 et tremefacta solo tellus, silet arduus aether,
 tum Zephyri posuere, premit placida aequora pontus):
 'accipite ergo animis atque haec mea figite dicta.
 quandoquidem Ausonios coniungi foedere Teucris 105
 haud licitum, nec uestra capit discordia finem,
 quae cuique est fortuna hodie, quam quisque secat spem,
 Tros Rutulusue fuat, nullo discrimine habebo,
 seu fatis Italum castra obsidione tenentur
 siue errore malo Troiae monitisque sinistris. 110
 nec Rutulos soluo. sua cuique exorsa laborem
 fortunamque ferent. rex Iuppiter omnibus idem.
 fata uiam inuenient.' Stygii per flumina fratris,
 per pice torrentis atraque uoragine ripas
 adnuit et totum nutu tremefecit Olympum. 115
 hic finis fandi. solio tum Iuppiter aureo

87-116 *MPR* 90 concurrere *euv* 94 tum *Mbdfhrt*: tunc
PRceuv, *Rufin.* 55. 15, *Tib.* 96 Iuno] dictis (*A.* vi 124) *P*
 100 prima *M¹Reuv*: summa *M²Pw*, *Macrob.* vi. 2. 26, *Aug. cons.*
euang. i 12. 18, *ench.* 3. 11 105 Ausoniis *P²* Teucros *P*
 106 licitum *MPbdfhrt*: licitum est *Rceuv*, *Seru.* 107 u. om. *P¹*
 108 Rutulusue *cde* (-osue *f*) luat *efuv* 110 monitisue *Pb*
 111 Rutulos] populos *Non.* 390. 40 quisque *M¹* 113 inueniant
cdht

surgit, caelicolae medium quem ad limina ducunt.

Interea Rutuli portis circum omnibus instant
sternere caede uiros et moenia cingere flammis.

at legio Aeneadum uallis obsessa tenetur 120

nec spes ulla fugae. miseri stant turribus altis
nequiquam et rara muros cinxere corona

Asius Imbrasides Hicetaoniusque Thymoetes

Assaracique duo et senior cum Castore Thymbris,
prima acies; hos germani Sarpedonis ambo 125

et Clarus et Thaemon Lycia comitantur ab alta.

fert ingens toto conixus corpore saxum,

haud partem exiguum montis, Lynesius Acmon,

nec Clytio genitore minor nec fratre Menestheo.

hi iaculis, illi certant defendere saxis 130

molirique ignem neruoque aptare sagittas.

ipse inter medios, Veneris iustissima cura,

Dardanius caput, ecce, puer detectus honestum,

qualis gemma micat fuluum quae diuidit aurum,

aut collo decus aut capiti, uel quale per artem 135

inclusum buxo aut Oricia terebintho

lucet ebur; fusos ceruix cui lactea crinis

accipit et molli subnectens circulus auro.

te quoque magnanimae uiderunt, Ismare, gentes

uulnera derigere et calamos armare ueneno, 140

Maeonia generose domo, ubi pingua culta

exercentque uiri Pactolusque inrigat auro.

adfuit et Mnestheus, quem pulsus pristina Turni

aggere murorum sublimem gloria tollit,

et Capys: hinc nomen Campanae ducitur urbi. 145

Illi inter sese duri certamina belli

contulerant: media Aeneas freta nocte secabat.

namque ut ab Euandro castris ingressus Etruscis

117-48 MPRV 121 miseris Rbr 123 Iasius M¹ω (praeter br),
Tib. 124 Thybris MP²ω (praeter b), Seru., Tib. 126 Thaemon
Pb, Tib.: Haemon MRω alta] Ida P (cf. A. xii 412) 128 Agmon
Pcefv, Tib. 137 ceruix fusos Pc 138 subnectit M
140 dirigere Mω

regem adit et regi memorat nomenque genusque
 quidue petat quidue ipse ferat, Mezentius arma 150
 quae sibi conciliet, uiolentaque pectora Turni
 edocet, humanis quae sit fiducia rebus
 admonet immiscetque preces, haud fit mora, Tarchon
 iungit opes foedusque ferit; tum libera fati
 classem conscendit iussis gens Lydia diuum 155
 externo commissa duci. Aeneia puppis
 prima tenet rostro Phrygios subiuncta leones,
 imminet Ida super, profugis gratissima Teucris.
 hic magnus sedet Aeneas secumque uolutat
 euentus belli uarios, Pallasque sinistro 160
 adfixus lateri iam quaerit sidera, opacae
 noctis iter, iam quae passus terraque marique.
 Pandite nunc Helicon, deae, cantusque mouete,
 quae manus interea Tuscis comitetur ab oris
 Aenean armetque rates pelagoque uehatur. 165
 Massicus aerata princeps secat aequora Tigri,
 sub quo mille manus iuuenum, qui moenia Clusi
 quique urbem liquere Cosas, quis tela sagittae
 gorytique leues umeris et letifer arcus.
 una toruus Abas: huic totum insignibus armis 170
 agmen et aurato fulgebat Apolline puppis.
 sescentos illi dederat Populonia mater
 expertos belli iuuenes, ast Ilua trecentos
 insula inexhaustis Chalybum generosa metallis.
 tertius ille hominum diuumque interpres Asilas, 175
 cui pecudum fibrae, caeli cui sidera parent
 et linguae uolucrum et praesagi fulminis ignes,
 mille rapit densos acie atque horrentibus hastis.
 hos parere iubent Alpheae ab origine Pisae,
 urbs Etrusca solo. sequitur pulcherrimus Astyr, 180
 Astyr equo fidens et uersicoloribus armis.

149-81 *MPR* 154 *fatis Seru. ut uid.* 163 *monete*
P 168 *Cosam Pⁱ* 178 *hastis MRbdfhrt: armis Pceuv*
 179 *Alph(a)ae PRcduv, Seru.: Alpheia Mbefhrt, Prisc. ii 45*

ter centum adiciunt (mens omnibus una sequendi)
qui Caerete domo, qui sunt Minionis in aruis,
et Pyrgi ueteres intempestaeque Grauiscae.

Non ego te, Ligurum ductor fortissime bello, 185
transierim, Cunare, et paucis comitate Cupauo,
cuius olorinae surgunt de uertice pennae
(crimen, Amor, uestrum) formaeque insigne paternae.
namque ferunt luctu Cycnum Phaethontis amati,
populeas inter frondes umbramque sororum 190
dum canit et maestum Musa solatur amorem,
canentem molli pluma duxisse senectam
linquentem terras et sidera uoce sequentem.
filius aequalis comitatus classe cateruas
ingentem remis Centaurum promouet: ille 195
instat aquae saxumque undis immane minatur
arduus, et longa sulcat maria alta carina.

Ille etiam patriis agmen ciet Ocnus ab oris,
fatidicae Mantus et Tusci filius amnis,
qui muros matrisque dedit tibi, Mantua, nomen, 200
Mantua diues auis, sed non genus omnibus unum:
gens illi triplex, populi sub gente quaterni,
ipsa caput populis, Tusco de sanguine uires.
hinc quoque quingentos in se Mezentius armat,
quos patre Benaco uelatus harundine glauca 205
Mincius infesta dūcebat in aequora pinū.
it grauis Aulestes centenaque arbore fluctum
uerberat adsurgens, spumant uada marmore uerso.
hunc uehit immanis Triton et caerula concha
exterrens freta, cui laterum tenuis hispida nanti 210
frons hominem praefert, in pristim desinit aluus,
spumea semifero sub pectore murmurat unda.

182 MPR; 183-208 MPRV; 209-12 MPR 186 Cunare
DSeru.: Cinyr(a)e, Cynir(a)e, Cinire (quae idem ualent) MVω: Cineræ
P² (cinere ceuv): Cunerae P¹: Cumarre R 194 aequali
M¹ 199 Mantos ceuv 202 illis V populi triplex
R¹ceuv 207 fluctum MPVcdsht: fluctus Rbeurv

Tot lecti proceres ter denis nauibus ibant
subsidio Troiae et campos salis aere secabant.

Iamque dies caelo concesserat almaque curru 215
noctiuago Phoebe medium pulsabat Olympum:
Aeneas (neque enim membris dat cura quietem)
ipse sedens clauumque regit uelisque ministrat.
atque illi medio in spatio chorus, ecce, suarum
occurrit comitum: nymphae, quas alma Cybebe 220
numen habere maris nymphasque e nauibus esse
iusserat, innabant pariter fluctusque secabant,
quot prius aeratae steterant ad litora prorae.
agnoscunt longe regem lustrantque choreis;
quarum quae fandi doctissima Cymodocea 225
pone sequens dextra puppim tenet ipsaque dorso
eminet ac laeua tacitis subremigat undis.
tum sic ignarum adloquitur: 'uigilasne, deum gens,
Aenea? uigila et uelis immitte rudentis.
nos sumus, Idaeae sacro de uertice pinus, 230
nunc pelagi nymphae, classis tua. perfidus ut nos
praecipitis ferro Rutulus flammāque premebat,
rupimus inuitae tua uincula teque per aequor
quaerimus. hanc genetrix faciem miseratā refecit
et dedit esse deas aeuumque agitare sub undis. 235
at puer Ascanius muro fossisque tenetur
tela inter media atque horrentis Marte Latinos.
iam loca iussa tenent forti permixtus Etrusco
Arcas eques; medias illis opponere turmas,
ne castris iungant, certa est sententia Turno. 240
surge age et Aurora socios ueniente uocari
primus in arma iube, et clipeum cape quem dedit ipse
inuictum ignipotens atque oras ambiit auro.

213-34 MPR; 235-43 MPRV 220 Cybele ω(praeter
rt) 221 nomen P e om. aeu 223 quot Pω: quod
M²(quo M¹)Ref, Tib.: quae P² prorae] puppis (A. viii 497 al.) M¹
233 rumpimus Non. 382. 23, DSeru. 237 horrentis MRω:
ardentis P (u. om. V) 238 tenent MV: tenet PRω 242 ipse
MPRV²bfr²: igni V¹, Haterianus ap. schol. Veron.: ingens ω

crastina lux, mea si non inrita dicta putaris,
 ingentis Rutulae spectabit caedis aceruos.' 245
 dixerat et dextra discedens impulit altam
 haud ignara modi puppim: fugit illa per undas
 ocior et iaculo et uentos aequante sagitta.
 inde aliae celerant cursus. stupet inscius ipse
 Tros Anchisiades, animos tamen omine tollit. 250
 tum breuiter supera aspectans conuexa precatur:
 'alma parens Idaea deum, cui Dindyma cordi
 turrigeraeque urbes biiugique ad frena leones,
 tu mihi nunc pugnae princeps, tu rite propinques
 augurium Phrygibusque adsis pede, diua, secundo.' 255
 tantum effatus, et interea reuoluta ruebat
 matura iam luce dies noctemque fugarat;
 principio sociis edicit signa sequantur
 atque animos aptent armis pugnaeque parent se.
 Iamque in conspectu Teucros habet et sua castra 260
 stans celsa in puppi, clipeum cum deinde sinistra
 extulit ardentem. clamorem ad sidera tollunt
 Dardanidae e muris, spes addita suscitatur iras,
 tela manu iaciunt, quales sub nubibus atris
 Strymoniae dant signa grues atque aethera tranant 265
 cum sonitu, fugiuntque Notos clamore secundo.
 at Rutulo regi ducibusque ea mira uideri
 Ausoniis, donec uersas ad litora puppis
 respiciunt totumque adlabi classibus aequor.
 ardet apex capiti cristisque a uertice flamma 270
 funditur et uastos umbo uomit aureus ignis:
 non secus ac liquida si quando nocte cometae
 sanguinei lugubre rubent, aut Sirius ardor
 ille sitim morbosque ferens mortalibus aegris
 nascitur et laeuo contristat lumine caelum. 275

244-61 *MPRV*; 262-75 *MPR* 245 spectabit *Rw*: spectabis
MPVf?hr, Longus ap. DSeru., 'male quidam' ap. Seru. 251 supera
M²Rw: super *M¹PVdht* 256 rubebat *P²* 263 e *om. Rbc*
 264 qualis *dht* 270 capitis *R, Macrob. v 10. 2* a *Mdu*: ac
PRw, Macrob. 271 aereus *M*

Haud tamen audaci Turno fiducia cessit
 litora praecipere et uenientis pellere terra.
 [ultra animos tollit dictis atque increpat ultra:]
 'quod uotis optastis adest, perfringere dextra.
 in manibus Mars ipse uiris. nunc coniugis esto 280
 quisque suae tectique memor, nunc magna referto
 facta, patrum laudes. ultra occurramus ad undam
 dum trepidi egressisque labant uestigia prima.
 audentis Fortuna iuuat.'
 haec ait, et secum uersat quos ducere contra 285
 uel quibus obsessos possit concedere muros.
 Interea Aeneas socios de puppibus altis
 pontibus exponit. multi seruare recursus
 languentis pelagi et breuibus se credere saltu,
 per remos alii. speculatus litora Tarchon, 290
 qua uada non sperat nec fracta remurmurat unda,
 sed mare inoffensum crescenti adlabitur aestu,
 aduertit subito proras sociosque precatur:
 'nunc, o lecta manus, ualidis incumbite remis;
 tollite, ferte rates, inimicam findite rostris 295
 hanc terram, sulcumque sibi premat ipsa carina.
 frangere nec tali puppim statione recuso
 arrepta tellure semel.' quae talia postquam
 effatus Tarchon, socii consurgere tonsis
 spumantisque rates aruis inferre Latinis, 300
 donec rostra tenent siccum et sedere carinae
 omnes innocuae. sed non puppis tua, Tarchon:
 namque inflicta uadis, dorso dum pendet iniquo
 anceps sustentata diu fluctusque fatigat,

276-304 *MPR* 278 (= ix 127) *om. MPd fhrt: add. Rbceuv*
 280 uiris *MPw*: uiri (*u. 737*) *Rev* 281 referto *MRw, Seru.*:
 referte *P* 283 egressisque *M¹P¹*: egressique *M²P²Rw, Tib.*,
agnoscit D.Seru. 284 piger ipse sibi obstat *supplet Sen. ep.*
94. 28 291 sperat *PRw, 'melius' iudice Seru., Tib.*: spirant *Mbt*
(def. d), Seru. ad G. i 327 293 proras *M¹Pw (def. d)*: proram
M²: prora *R* 297 puppim *Mw*: puppes *PRev (-pis c)* 303 uadi
P¹, Probus ap. D.Seru.

soluitur atque uiros mediis exponit in undis, 305
fragmina remorum quos et fluitantia transtra
impediunt retrahitque pedes simul unda relabens.

Nec Turnum segnis retinet mora, sed rapit acer
totam aciem in Teucros et contra in litore sistit.
signa canunt. primus turmas inuasit agrestis 310

Aeneas, omen pugnae, strauitque Latinos
occiso Therone, uirum qui maximus ultro
Aenean petit. huic gladio perque aerea suta,
per tunicam squalentem auro latus haurit apertum.
inde Lichan ferit exsectum iam matre perempta 315

et tibi, Phoebe, sacrum: casus euadere ferri
quo licuit paruo? nec longe Cissea durum
immanemque Gyan sternentis agmina claua
deiecit leto; nihil illos Herculis arma

nec ualidae iuueret manus genitorque Melampus, 320
Alcidae comes usque grauis dum terra labores
praebuit. ecce Pharo, uoces dum iactat inertis,
intorquens iaculum clamanti sistit in ore.

tu quoque, flauentem prima lanugine malas
dum sequeris Clytium infelix, noua gaudia, Cydon, 325
Dardania stratus dextra, securus amorum
qui iuuenum tibi semper erant, miserande iaceres,
ni fratrum stipata cohors foret obuia, Phorci
progenies, septem numero, septenaque tela
coniciunt; partim galea clipeoque resultant 330

inrita, deflexit partim stringentia corpus
alma Venus. fidum Aeneas adfatur Achaten:
'suggere tela mihi, non ullum dextera frustra
torserit in Rutulos, steterunt quae in corpore Graium
Iliacis campis.' tum magnam corripit hastam 335
et iacit: illa uolans clipei transuerberat aera

305-36 MPR 307 pedem M² 317 quo (A. xi 735, xii 879)
P²: quod MP¹ω: cui R (quod et cui agnoscunt Seru., Tib.) 321 dum]
cum M¹ 322 inanes Seru. ad A. i 102 323 clamanti Rω:
clamantis MPcdht 334 steterunt M²PRbrtu: -rint M¹: -rant
ω quae M¹Pcfh: -que M²Rω, Cassiod. inst. ii 15, agnoscit D Seru.

Maeonis et thoraca simul cum pectore rumpit.
 huic frater subit Alcanor fratremque ruentem
 sustentat dextra: traiecto missa lacerto
 protinus hasta fugit seruatque cruenta tenorem, 340
 dexteraque ex umero nervis moribunda pependit.
 tum Numitor iaculo fratris de corpore raptō
 Aenean petiit: sed non et figere contra
 est licitum, magnique femur perstrinxit Achatae.

Hic Curibus fidens primaevuo corpore Clausus 345
 aduenit et rigida Dryopem ferit eminus hasta
 sub mentum grauit̃er pressa, pariterque loquentis
 uocem animamque rapit traiecto gutture; at ille
 fronte ferit terram et crassum uomit ore cruorem.
 tris quoque Threicios Boreae de gente suprema 350
 et tris quos Idas pater et patria Ismara mittit,
 per uarios sternit casus. accurrit Halaesus
 Auruncaequē manus, subit et Neptunia proles,
 insignis Messapus equis. expellere tendunt
 nunc hi, nunc illi: certatur limine in ipso 355
 Ausoniae. magno discordes aethere uenti
 proelia ceu tollunt animis et uiribus aequis;
 non ipsi inter se, non nubila, non mare cedit;
 anceps pugna diu, stant obnixa omnia contra:
 haud aliter Troianae acies aciesque Latinae 360
 concurrunt, haeret pede pes densusque uiro uir.

At parte ex alia, qua saxa rotantia late
 intulerat torrens arbustaque diruta ripis,
 Arcadas insuetos acies inferre pedestris
 ut uidit Pallas Latio dare terga sequaci, 365
 aspera aquis nātūrā lōcī dīmīttērē quādo

337-66 *MPR* 337 rupit *R* 343 petit *MPRfrv* et figere]
 effigere *R¹cefv* 345 Clausus *M²(laurus M¹)b, Seru.:* Lausus
PRω 349 ferit *MRbcdhrt:* premit *Pefuv* 350 tres (*sic P*),
 351 tris *testatur Gell. xiii 21. 10* 352 occurrit *ω(praeter c; cf. A.*
v 36, 451) 358 cedunt *M¹* 359 'legitur et obnixi' *Seru.*
 363 intulerat *PRω, DSeru.:* impulerat *M* 366 aquis *Madvig:*
 quos *P:* quis *ceteri*

AENEIDOS X

suasit equos, unum quod rebus restat egenis,
 nunc prece, nunc dictis uirtutem accendit amaris;
 'quo fugitis, socii? per uos et fortia facta,
 per ducis Euandri nomen deuictaque bella 370
 spemque meam, patriae quae nunc subit aemula laudi,
 fidite ne pedibus. ferro rumpenda per hostis
 est uia. qua globus ille uirum densissimus urget,
 hac uos et Pallanta ducem patria alta reposcit.
 numina nulla premunt, mortali urgemur ab hoste 375
 mortales; totidem nobis animaeque manusque.
 ecce maris magna claudit nos obice pontus,
 deest iam terra fugae: pelagus Troiamne petamus?'
 haec ait, et medius densos prorumpit in hostis.
 Obuius huic primum fatis adductus iniquis 380
 fit Lagus. hunc, uellit magno dum pondere saxum,
 intorto figit telo, discrimina costis
 per medium qua spina dabat, hastamque receptat
 ossibus haerentem. quem non super occupat Hisbo,
 ille quidem hoc sperans; nam Pallas ante ruentem, 385
 dum furit, incautum crudeli morte sodalis
 excipit atque ensem tumido in pulmone recondit.
 hinc Sthenium petit et Rhoeti de gente uetusta
 Anchemolum thalamos ausum incestare nouercae.
 uos etiam, gemini, Rutulis cecidistis in aruis, 390
 Daucia, Laride Thymberque, simillima proles,
 indiscreta suis gratusque parentibus error;
 at nunc dura dedit uobis discrimina Pallas.
 nam tibi, Thymbre, caput Euandrius abstulit ensis;
 te decisa suum, Laride, dextera quaerit 395
 semianimesque micant digiti ferrumque retractant.
 Arcadas accensos monitu et praeclara tuentis

367-97 *MPR* 377 magno 'quidam', magni 'nonnulli' *ap. Seru.*
 378 petamus *M²PReuv, Tib.*: petemus *M¹ω* 381 magno uellit *Mr*
 383 dabat *MPb*: dedit *Rω, Tib.* 388 Sthenium *MP* (Sthenium
R): St(h)elenum *ω* (*cf. A. ii 261, xii 341*) 390 aruis *MRω*:
 agris (*A. xi 431*) *Pr*

facta uiri mixtus dolor et pudor armat in hostis.

Tum Pallas biugis fugientem Rhoetea praeter
traicit. hoc spatium tantumque morae fuit Ilo; 400

Ilo namque procul ualidam derexerat hastam,
quam medius Rhoeteus intercipit, optime Teuthra,
te fugiens fratremque Tyren, curruque uolutus
caedit semianimis Rutulorum calcibus arua.

ac uelut optato uentis aestate coortis 405

dispersa immittit siluis incendia pastor,

correptis subito mediis extenditur una

horrida per latos acies Volcania campos,

ille sedens uictor flammās despectat ouantis:

non aliter socium uirtus coit omnis in unum 410

teque iuuat, Palla. sed bellis acer Halaesus

tendit in aduersos seque in sua colligit arma.

hic mactat Ladona Pheretaque Demodocumque,

Strymonio dextram fulgenti deripit ense

elatam in iugulum, saxo ferit ora Thoantis 415

ossaque dispersit cerebro permixta cruento.

fata canens siluis genitor celarat Halaesum;

ut senior leto canentia lumina soluit,

iniecere manum Parcae telisque sacrarunt

Euandri. quem sic Pallas petit ante precatus: 420

'da nunc, Thybri pater, ferro, quod missile libro,

fortunam atque uiam duri per pectus Halaesi.

haec arma exuiasque uiri tua quercus habebit.'

audiit illa deus; dum texit Imaona Halaesus,

Arcadio infelix telo dat pectus inermum. 425

At non caede uiri tanta perterrita Lausus,

pars ingens belli, sinit agmina: primus Abantem

oppositum interimit, pugnae nodumque moramque.

sternitur Arcadiae proles, sternuntur Etrusci

et uos, o Grai imperdita corpora, Teucri. 430

398-430 *MPR*
M¹R: dir- *M²P_ω*
Tib., 'alii' *ap. Seru.*

398 pudor] furor *R*
410 uirtus socium *aeuv*

401 derexerat
417 cauens

agmina concurrunt ducibusque et uiribus aequis;
 extremi addensent acies nec turbā moueri
 tela manusque sinit. hinc Pallas instat et urget,
 hinc contra Lausus, nec multum discrepat aetas,
 egregii forma, sed quis Fortuna negarat 435
 in patriam reditus. ipsos concurrere passus
 haud tamen inter se magni regnator Olympi;
 mox illos sua fata manent maiore sub hoste.

Interea soror alma monet succedere Lauso
 Turnum, qui uolucris curru medium secat agmen. 440
 ut uidit socios: 'tempus desistere pugnae;
 solus ego in Pallanta feror, soli mihi Pallas
 debetur; cuperem ipse parens spectator adesset.'
 haec ait, et socii cesserunt aequore iusso.
 at Rutulum abscessu iuuenis tum iussa superba 445
 miratus stupet in Turno corpusque per ingens
 lumina uoluit obitque truci procul omnia uisu,
 talibus et dictis it contra dicta tyranni:
 'aut spoliis ego iam raptis laudabor opimis
 aut leto insigni: sorti pater aequus utrique est. 450
 tolle minas.' fatus medium procedit in aequor;
 frigidus Arcadibus coit in praecordia sanguis.
 desiluit Turnus biiugis, pedes apparat ire
 comminus; utque leo, specula cum uidit ab alta
 stare procul campis meditantem in proelia taurum, 455
 aduolat, haud alia est Turni uenientis imago.
 hunc ubi contiguum missae fore credidit hastae,
 ire prior Pallas, si qua fors adiuuet ausum
 uiribus imparibus, magnumque ita ad aethera fatur:
 'per patris hospitium et mensas, quas aduena adisti, 460
 te precor, Alcide, coeptis ingentibus adsis.
 cernat semineci sibi me rapere arma cruenta

431-60 *MPR*; 461-2 *MγR*

Seru.: -sant *MP²Rw, Tib.*

445 iussa] dicta *aeuv*

453 dissiluit *cdht*

ausus *Madvig*

432 addensent *P¹, Prisc. ix 43,*

439 succurrere *dt*

441 pugna *R*

446 miratus *Mhu*: miratur *PRw, Tib.*

455 in *MReruv*: om. *Pw*

458 adiuuet,

uictoremque ferant morientia lumina Turni.
audiit Alcides iuuenem magnumque sub imo
corde premit gemitum lacrimasque effundit inanis. 465
tum genitor natum dictis adfatur amicis:

‘stat sua cuique dies, breue et inreparabile tempus
omnibus est uitae; sed famam extendere factis,
hoc uirtutis opus. Troiae sub moenibus altis
tot gnati cecidere deum, quin occidit una 470
Sarpedon, mea progenies; etiam sua Turnum
fata uocant metasque dati peruenit ad aevi.’
sic ait, atque oculos Rutulorum reicit aruis.

At Pallas magnis emittit uiribus hastam
uaginaque caua fulgentem deripit ensem. 475
illa uolans umeri surgunt qua tegmina summa
incidit, atque uiam clipei molita per oras
tandem etiam magno strinxit de corpore Turni.
hic Turnus ferro praefixum robur acuto
in Pallanta diu librans iacit atque ita fatur: 480

‘aspice num mage sit nostrum penetrabile telum.’
dixerat; at clipeum, tot ferri terga, tot aeris,
quem pellis totiens obeat circumdata tauri,
uibranti cuspis medium transuerberat ictu
loricaeque moras et pectus perforat ingens. 485

ille rapit calidum frustra de uulnere telum:
una eademque uia sanguis animusque sequuntur.
corrui in uulnus (sonitum super arma dedere)
et terram hostilem moriens petit ore cruento.
quem Turnus super adsistens: 490

‘Arcades, haec’ inquit ‘memores mea dicta referte
Euandro: qualem meruit, Pallanta remitto.
quisquis honos tumuli, quidquid solamen humandi est,

463–93 *MyR* 465 effudit *yc* 475 deripit *γReu*: dir-
Mω, Tib. 476 summa] prima *Rb* 477 clipei est *M*
481 magi *R, Char.* 278. 23, *Diom.* 441. 33: nunc magis est *agnoscit Seru.*
483 quem *M¹γ*: cum *M²Rω, DSeru., Tib.* 484 cuspis medium
Mω: medium cuspis *γRb* 486 uulnere *Mω, Tib.*: corpore (*u.* 744)
γ: pectore *Rb* 490 sic ore profatur *supplet R*

largior. haud illi stabunt Aeneia paruo
 hospitia.' et laeuo pressit pede talia fatus 495
 exanimem rapiens immania pondera baltei
 impressumque nefas: una sub nocte iugali
 caesa manus iuuenum foede thalamique cruenti,
 quae Clonus Eurytides multo caelauerat auro;
 quo nunc Turnus ouat spolio gaudetque potitus. 500
 nescia mens hominum fati sortisque futurae
 et seruare modum rebus sublata secundis!
 Turno tempus erit magno cum optauerit emptum
 intactum Pallanta, et cum spolia ista diemque
 oderit. at socii multo gemitu lacrimisque 505
 impositum scuto referunt Pallanta frequentes.
 o dolor atque decus magnum rediture parenti,
 haec te prima dies bello dedit, haec eadem aufert,
 cum tamen ingentis Rutulorum linqvis aceruos!
 Nec iam fama mali tanti, sed certior auctor 510
 aduolat Aeneae tenui discrimine leti
 esse suos, tempus uersis succurrere Teucris.
 proxima quaeque metit gladio latumque per agmen
 ardens limitem agit ferro, te, Turne, superbum
 caede noua quaerens. Pallas, Euander, in ipsis 515
 omnia sunt oculis, mensae quas aduena primas
 tunc adiit, dextraeque datae. Sulmone creatos
 quattuor hic iuuenes, totidem quos educat Vfens,
 uiuentis rapit, inferias quos immolet umbris
 captiuoque rogi perfundat sanguine flammis. 520
 inde Mago procul infensam contenderat hastam:
 ille astu subit, at tremibunda superuolat hasta,
 et genua amplectens effatur talia supplex:
 'per patrios manis et spes surgentis Iuli
 te precor, hanc animam serues gnatoque patrique. 525

494-508 *MyR*; 509-25 *MPR* 510 tam *R* 512 uersis
 tempus *P*, agnoscit *Tib*. 516 primum *R*: primus *bdfht*
 521 infensam *Mw*: infestam (*u.* 877) *PR*, *Macrob.* v 2. 16 contorserat
R 522 at *PRw*: en correctum ex in *M*¹(at, mox ac *M*²)
 524 surgentis] heredis (*A.* iv 274) *P*²

est domus alta, iacent penitus defossa talenta
 caelati argenti, sunt auri pondera facti
 infectique mihi. non hic uictoria Teucrum
 uertitur aut anima una dabit discrimina tanta.
 dixerat. Aeneas contra cui talia reddit: 530
 'argenti atque auri memoras quae multa talenta
 gnatis parce tuis. belli commercia Turnus
 sustulit ista prior iam tum Pallante perempto.
 hoc patris Anchisae manes, hoc sentit Iulus.'
 sic fatus galeam laeua tenet atque reflexa 535
 ceruice orantis capulo tenus applicat ensem.
 nec procul Haemonides, Phoebi Triuiaequae sacerdos,
 infula cui sacra redimibat tempora uitta,
 totus conlucens ueste atque insignibus albis.
 quem congressus agit campo, lapsumque superstans 540
 immolat ingentique umbra tegit, arma Serestus
 lecta refert umeris tibi, rex Gradiue, tropaeum.
 Instaurant acies Volcani stirpe creatus
 Caeculus et ueniens Marsorum montibus Vmbro.
 Dardanides contra furit: Anxuris ense sinistram 545
 et totum clipei ferro deiecerat orbem
 (dixerat ille aliquid magnum uimque adfore uerbo
 crediderat, caeloque animum fortasse ferebat
 canitiemque sibi et longos promiserat annos);
 Tarquitus exsultans contra fulgentibus armis, 550
 siluicolae Fauno Dryope quem nymphea crearat,
 obuius ardenti sese obtulit. ille reducta
 loricam clipeique ingens onus impedit hasta,
 tum caput orantis nequiquam et multa parantis
 dicere deturbat terrae, truncumque tepentem 555
 prouoluens super haec inimico pectore fatur:

526-48 *MPR*; 549-56 *MPRV* 529 aut] haud *cdshu*(aud *t*)
 531 multa] magna (*A.* ix 265) *aeuv*, *Macrob.* v. 10. 5 533 illa *M*
 536 oranti *P^{1b}* 539 albis *P^{1?}*, *Probus ap. Seru.*: armis (*u.* 170)
codd., *Asper ap. Seru.*, *Tib.* 543 instaurat *M* 544 ex
 montibus *cev* (et *m.* *u*) 548 animam *dt*

'istic nunc, metuende, iace. non te optima mater
condet humi patrioque onerabit membra sepulcro:
alitibus linquere feris, aut gurgite mersum
unda feret piscesque impasti uulnera lambent.' 560

protinus Antaeum et Lucam, prima agmina Turni,
persequitur, fortemque Numam fuluumque Camertem,
magnanimo Volcente satum, ditissimus agri
qui fuit Ausonidum et tacitis regnavit Amyclis.

Aegaeon qualis, centum cui bracchia dicunt 565
centenasque manus, quinquaginta oribus ignem
pectoribusque arsisse, Iouis cum fulmina contra
tot paribus streperet clipeis, tot stringeret ensis:

sic toto Aeneas desaeuit in aequore uictor
ut semel intepuit mucro. quin ecce Niphaei 570
quadriugis in equos aduersaque pectora tendit.
atque illi longe gradientem et dira frementem

ut uidere, metu uersi retroque ruentes
effunduntque ducem rapiuntque ad litora currus.
Interea biugis infert se Lucagus albis 575
in medios fraterque Liger; sed frater habenis

flectit equos, strictum rotat acer Lucagus ensem.
haud tulit Aeneas tanto feruore furentis;
inruit aduersaque ingens apparuit hasta.
cui Liger: 580

'non Diomedis equos nec currum cernis Achilli
aut Phrygiae campos: nunc belli finis et aeui
his dabitur terris.' uesano talia late

dicta uolant Ligeri. sed non et Troius heros
dicta parat contra, iaculum nam torquet in hostis. 585
Lucagus ut pronus pendens in uerbera telo
admonuit biugos, proiecto dum pede laeuo

aptat se pugnae, subit oras hasta per imas

557-74 *MPRV*; 575-88 *MPR* 558 humo *M²(def. V)*
patrioque *Mf* (patrique *P¹*): patrioue *P²Rw(def. V)* 569 aequore]
agmine *aeuv* 572 et] ac *M¹* 574 in litore *dht* currus
MPVbdfht: currum *Raceruv* 575 bigis *Pr* 585 hostem
Mb 587 trajecto *M* 588 aptet *P*

fulgentis clipei, tum laeuum perforat inguen;
excussus curru moribundus uoluitur aruis. 590

quem pius Aeneas dictis adfatur amaris:
'Lucage, nulla tuos currus fuga segnis equorum
prodidit aut uanae uertere ex hostibus umbrae:
ipse rotis saliens iuga deseris.' haec ita fatus
arripuit biiugos; frater tendebat inertis 595
infelix palmas curru delapsus eodem:

'per te, per qui te talem genuere parentes,
uir Troiane, sine hanc animam et miserere precantis.'
pluribus oranti Aeneas: 'haud talia dudum
dicta dabas. morere et fratrem ne desere frater.' 600

tum latebras animae pectus mucrone recludit.
taliam per campos edebat funera ductor
Dardanius torrentis aquae uel turbinis atri
more furens. tandem erumpunt et castra relinquunt
Ascanius puer et nequiquam obsessa iuuentus. 605

Iunonem interea compellat Iuppiter ultro:
'o germana mihi atque eadem gratissima coniunx,
ut rebare, Venus (nec te sententia fallit)
Troianas sustentat opes, non uiuidâ bello
dextra uiris animusque ferox patiensque pericli.' 610

cui Iuno summissa: 'quid, o pulcherrime coniunx,
sollicitas aegram et tua tristia dicta timentem?
si mihi, quae quondam fuerat quamque esse decebat,
uis in amore foret, non hoc mihi namque negares,
omnipotens, quin et pugnae subducere Turnum 615
et Dauno possem incolumem seruare parenti.

nunc pereat Teucrisque pio det sanguine poenas.
ille tamen nostra deducit origine nomen
Pilumnusque illi quartus pater, et tua larga
saepe manu multisque onerauit limina donis.' 620
cui rex aetherii breuiter sic fatur Olympi:

589-621 *MPR* 595 abripuit *dt* inermis *P*¹? 602 uictor
cdht 604 fremens *R* 612 dicta] iussa *M* 615 Turnum
subd. pugnae *aeuw* 621 fatur *M*¹*Pace*: fatus *M*²*Rw*

AENEIDOS X

'si mora praesentis leti tempusque caduco
oratur iuueni meque hoc ita ponere sentis,
tolle fuga Turnum atque instantibus eripe fati:
hactenus indulsisse uacat. sin altior istis

62.

sub precibus uenia ulla latet totumque moueri
mutariue putas bellum, spes pascis inanis.'
et Iuno adlacrимans: 'quid si, quae uoce grauaris,
mentē dāres atque hāec Tūrnō ratā uītā mānerēt?
nunc manet insontem grauis exitus, aut ego ueri
uana feror. quod ut o potius formidine falsa
ludar, et in melius tua, qui potes, orsa reflectas!'

63.

Haec ubi dicta dedit, caelo se protinus alto
misit agens hiemem nimbo succincta per auras,
Iliacamque aciem et Laurentia castra petiuit.

63.

tum dea nube caua tenuem sine uiribus umbram
in faciem Aeneae (uisu mirabile monstrum)
Dardaniis ornat telis, clipeumque iubasque
diuini adsimulat capitis, dat inania uerba,
dat sine mente sonum gressusque effingit euntis,
morte obita qualis fama est uolitare figuras
aut quae sopitos deludunt somnia sensus.

64.

at primas laeta ante acies exsultat imago
inritatque uirum telis et uoce laccessit.

instat cui Turnus stridentemque eminus hastam
conicit; illa dato uertit uestigia tergo.

64.

tum uero Aenean auersum ut cedere Turnus
credidit atque animo spem turbidus hausit inanem:

'quo fugis, Aenea? thalamos ne desere pactos;
hac dabitur dextra tellus quaesita per undas.'

65.

taliam uociferans sequitur strictumque coruscat
mucronem, nec ferre uidet sua gaudia uentos.

Fortē ratīs celsi coniuncta crepidine saxi

622-53 MPR

628 inlacrимans *aceuv*

quae] qui *b*: quo

cdfht

639 uerba] membra *P*

640 gressumque *M, Til*

642 ludunt insomnia *dt*

644 et] aut *dt*

650 tellus dextr:

aeuv

expositis stabat scalis et ponte parato,
 qua rex Clusinis aduectus Osinius oris. 655
 huc sese trepida Aeneae fugientis imago
 conicit in latebras, nec Turnus segnior instat
 exsuperatque moras et pontis transilit altos.
 uix proram attigerat, rumpit Saturnia funem
 auulsamque rapit reuoluta per aequora nauem. 660
 tum leuis haud ultra latebras iam quaerit imago, 663
 sed sublime uolans nubi se immiscuit atrae, 664
 illum autem Aeneas absentem in proelia poscit; 661
 obuia multa uirum demittit corpora morti, 662
 cum Turnum medio interea fert aequore turbo. 665
 respicit ignarus rerum ingratusque salutis
 et duplicis cum uoce manus ad sidera tendit:
 'omnipotens genitor, tanton me crimine dignum
 duxisti et talis uoluisti expendere poenas?
 quo feror? unde abii? quae me fuga quemue reducit? 670
 Laurentisne iterum muros aut castra uidebo?
 quid manus illa uirum, qui me meaque arma secuti?
 quosque (nefas) omnis infanda in morte reliqui
 et nunc palantis uideo, gemitumque cadentum
 accipio? quid ago? aut quae iam satis ima dehiscat 675
 terra mihi? uos o potius miserescite, uenti;
 in rupes, in saxa (uolens uos Turnus adoro)
 ferte ratem saeuisque uadis immittite syrtis,
 quo nec me Rutuli nec conscia fama sequatur.'
 haec memorans animo nunc huc, nunc fluctuat illuc, 680
 an sese mucrone ob tantum dedecus amens

654-81 *MPR* 659 *rupit Rdt* 661-2 *post u.* 664 *coll. recc.,*
Brunck 661 *illum autem Aeneas M ω : ille autem Aenean PR,*
Vrbanus ap. Seru. 662 *dimittit ω (praeter bh)* 665 *interea*
medio Rabeuv 667 *tendit] tollit (A. i 103, viii 141) ω (praeter*
bfr), agnoscit Tib. 668 *tanto Pa* 670 *abeo P² quemue]*
quo M¹, quoue M² reducet ceruv, Tib. 673 *quosque M¹R: quos-*
ue M²P ω : quosne Asper ap. D.Seru. in om. dht 674 *pallentis*
M¹ 675 *aut] et M¹ dehiscet Rr, Tib.* 681 *mucrone*
MP² ω , Prisc. xviii 268 et 284, Seru.: mucroni P¹R

induat et crudum per costas exigit ensem,
 fluctibus an iaciat mediis et litora nando
 curua petat Teucrumque iterum se reddat in arma.
 ter conatus utramque uiam, ter maxima Iuno 685
 continuit iuuenemque animi miserata repressit.
 labitur alta secans fluctuque aestuque secundo
 et patris antiquam Dauni deferitur ad urbem.

At Iouis interea monitis Mezentius ardens
 succedit pugnae Teucrosque inuadit ouantis. 690
 concurrunt Tyrrhenae acies atque omnibus uni,
 uni odiisque uiro telisque frequentibus instant.
 ille (uelut rupes uastum quae prodit in aequor,
 obuia uentorum furiis expostaque ponto,
 uim cunctam atque minas perfert caelique marisque 695
 ipsa immota manens) prolem Dolichaonis Hebrum
 sternit humi, cum quo Latagum Palmumque fugacem,
 sed Latagum saxo atque ingenti fragmine montis
 occupat os faciemque aduersam, poplite Palmum
 succiso uolui segnem sinit, armaque Lauso 700
 donat habere umeris et uertice figere cristas.
 nec non Euanthen Phrygium Paridisque Mimanta
 aequalem comitemque, una quem nocte Theano
 in lucem genitore Amyco dedit et face praegnas
 Cisseis regina Parim; Paris urbe paterna 705
 occubat, ignarum Laurens habet ora Mimanta.
 ac uelut ille canum morsu de montibus altis
 actus aper, multos Vesulus quem pinifer annos
 defendit multosque palus Laurentia silua
 pascit harundinea, postquam inter retia uentum est, 710
 substitit infremuitque ferox et inhorruit armos,
 nec cuiquam irasci propiusue accedere uirtus,

682-712 *MPR* 682 crudum] durum *R* 683 iacet *R*:
 iaceat *dt* 686 animo *dt* 696 manent *M*¹: manet *M*^{2a}
 704 genitore *Bentley ad Hor. epod. 5. 28*: genitori *codd.* 705 Paris
Bentley: creat *M*²*PR*_ω(crepat *M*¹), *Seru.* 709 multosue *P*
 710 pascit (uel pauit) *Bentley*: pastus *codd.*, 'pro pastum' *Seru.* est
*om. M*¹ 712 propiusue *MR*_ω: propiusque *Pab*

sed iaculis tutisque procul clamoribus instant;
 ille autem impavidus partis cunctatur in omnis 717
 dentibus infrendens et tergo decutit hastas: 718
 haud aliter, iustae quibus est Mezentius irae, 714
 non ulli est animus stricto concurrere ferro, 715
 missilibus longe et uasto clamore lacesunt. 716
 Venerat antiquis Corythi de finibus Acron, 719
 Graius homo, infectos linquens profugus hymenaeos. 720
 hunc ubi miscentem longe media agmina uidit,
 purpureum pennis et pactae coniugis ostro,
 impastus stabula alta leo ceu saepe peragrans
 (suadet enim uesana fames), si forte fugacem
 conspexit capream aut surgentem in cornua ceruum, 725
 gaudet hians immane comasque arrexit et haeret
 uisceribus super incumbens; laeuit improba taeter
 ora cruor—
 sic ruit in densos alacer Mezentius hostis.
 sternitur infelix Acron et calcibus atram 730
 tundit humum exspirans infractaque tela cruentat.
 atque idem fugientem haud est dignatus Orodem
 sternere nec iacta caecum dare cuspide uulnus;
 obuius aduersoque occurrit seque uiro uir
 contulit, haud furto melior sed fortibus armis. 735
 tum super abiectum posito pede nixus et hasta:
 ‘pars belli haud temnenda, uiri, iacet altus Orodēs.’
 conclamant socii laetum paeana secuti;
 ille autem exspirans: ‘non me, quicumque es, inulto,
 uictor, nec longum laetabere; te quoque fata 740
 prospectant paria atque eadem mox arua tenebis.’
 ad quem subridens mixta Mezentius ira:

713-31 *MPR*; 732-42 *MPRV* 713 post hunc u. collocat 717-18
Scaliger in praef. ad Manilium, 716-18 ω(*praeter ar*) 723 stabula]
specula detuv 727 incumbens (*A. v 858*) *Maberuv, Prisc.*
viii 36: accumbens PRcdfht, Macrob. v 10. 7 improbus ater
M² 737 uiris *cdt, Asper ap. Seru. (cf. u. 280)* actus *M*
 742 ad quem *Rb²efv*, at quem *M²c*: at quae *P¹*, atque *M¹P²auhrt*,
 ad quae *Vd*

AENEIDOS X

'nunc morere. ast de me diuum pater atque hominum rex
uiderit.' hoc dicens eduxit corpore telum.

olli dura quies oculos et ferreus urget 745
somnus, in aeternam clauduntur lumina noctem.

Caedicus Alcathoum obtruncat, Sacrator Hydaspen
Partheniumque Rapo et praedurum uiribus Orsen,
Messapus Cloniumque Lycaoniumque Erichaeten, 750
illum infrenis equi lapsu tellure iacentem,
hunc peditem. pedes et Lycius processerat Agis,
quem tamen haud expers Valerus uirtutis auitae
deicit; at Thronium Salius Saliumque Nealces
insidiis, iaculo et longe fallente sagitta.

Iam grauis aequabat luctus et mutua Mauors 755
funera; caedebant pariter pariterque ruebant
uictores uictique, neque his fuga nota neque illis.
di Iouis in tectis iram miserantur inanem
amborum et tantos mortalibus esse labores;
hinc Venus, hinc contra spectat Saturnia Iuno. 760
pallida Tisiphone media inter milia saeuit.

At uero ingentem quatiens Mezentius hastam
turbidus ingreditur campo. quam magnus Orion,
cum pedes incedit medii per maxima Nerei
stagna uiam scindens, umero supereminet undas, 765
aut summis referens annosam montibus ornum
ingrediturque solo et caput inter nubila condit,
talis se uastis infert Mezentius armis.

huic contra Aeneas speculatus in agmine longo
obuius ire parat. manet imperterritus ille 770
hostem magnanimum opperiens, et mole sua stat;
atque oculis spatium emensus quantum satis hastae:
'dextra mihi deus et telum, quod missile libro,
nunc adsint! uoueo praedonis corpore raptis

743-58 *MPRV*; 759-74 *MPR* 749 *u. om. V* 750 lapsu *M²Pω*,
labu *V*: lapsum *M¹R, Tib.* 754 insidiis *M²PRVabf?h²r*: insignis
M¹ω 756 cedebant *PRV*, agnoscit *Seru.* 760 aspectat *aeu*
763 campum *M* 769 huic *Rω*: huc *P¹*: hunc *MP²h*: cui *Tib.*
longe *R¹*, agnoscit *Tib.* 770 ille] ipse *Non.* 349. 20

indutum spoliis ipsum te, Lause, tropaeum 775
Aeneae.' dixit, stridentemque eminus hastam
iecit. at illa uolans clipeo est excussa proculque
egregium Antoren latus inter et ilia figit,
Herculis Antoren comitem, qui missus ab Argis
haeserat Euandro atque Itala consederat urbe. 780
sternitur infelix alieno uulnere, caelumque
aspicit et dulcis moriens reminiscitur Argos.
tum pius Aeneas hastam iacit; illa per orbem
aere cauum triplici, per linea terga tribusque
transiit intextum tauris opus, imaque sedit 785
inguine, sed uiris haud pertulit. ocius ensem
Aeneas uiso Tyrrheni sanguine laetus
eripit a femine et trepidanti feruidus instat.
ingemuit cari grauit^{er} genitoris amore,
ut uidit, Lausus, lacrimaeque per ora uolutae 790
hic mortis durae casum tuaque optima facta,
si qua fidem tanto est operi latura uetustas,
non equidem nec te, iuuenis memorande, silebo
ille pedem referens et inutilis inque ligatus
cedebat clipeoque inimicum hastile trahebat. 795
proripuit iuuenis seseque immiscuit armis,
iamque adsurgentis dextra^{Non} plagamque ferentis
Aeneae subiit mucronem ipsumque morando
sustinuit; socii magno clamore sequuntur,
dum genitor nati parma protectus abiret, 800
telaque coniciunt perturbantque eminus hostem
missilibus. furit Aeneas tectusque tenet se.
ac uelut effusa si quando grandine nimbi
praecipitant, omnis campis diffugit arator
omnis et agricola, et tuta latet arce uiator 805

775-805 MPR 777 inicit a? at om. M¹ 778 et inter
a^{uv} 785 transiet M¹ 789 grauit^{er} cari a^{euu} 791 optima
P^ω: optime M²(-mae M¹)Rbr, 'alii' ap. Seru. 796 proripuit (E.
iii 19, A. v 741) M^ω: prorupit (vii 32, x 379) PRa 797 dextra
MP¹b: dextrae P²ω, Seru., Tib.: dextram R 798 subigit M¹
805 arce e: arte ceteri (ar r), DSeru., Tib.

aut amnis ripis aut alti fornice saxi,
dum pluit in terris, ut possint sole reducto
exercere diem: sic obrutus undique telis
Aeneas nubem belli, dum detonet omnis,
sustinet et Lausum increpitat Lausoque minatur: 810
'quo moriture ruis maioraque uiribus audes?
fallit te incautum pietas tua.' nec minus ille
exsultat demens, saeuae iamque altius irae
Dardanio surgunt ductori, extremaque Lauso
Parcae fila legunt. ualidum namque exigit ensem 815
per medium Aeneas iuuenem totumque recondit;
transiit et parmam mucro, leuia arma minacis,
et tunicam molli mater quam neuerat auro,
impleuitque sinum sanguis; tum uita per auras
concessit maesta ad Manis corpusque reliquit. 820

At uero ut uultum uidit morientis et ora,
ora modis Anchisiades pallentia miris,
ingemuit miserans grauiter dextramque tetendit,
et mentem patriae subiit pietatis imago.
'quid tibi nunc, miserande puer, pro laudibus istis, 825
quid pius Aeneas tanta dabit indole dignum?
arma, quibus laetatus, habe tua; teque parentum
manibus et cineri, si qua est ea cura, remitto.
hoc tamen infelix miseram solabere mortem:
Aeneae magni dextra cadis.' increpat ultro 830
cunctantis socios et terra subleuat ipsum
sanguine turpantem comptos de more capillos.

Interea genitor Tiberini ad fluminis undam
uulnera siccabat lymphis corpusque leuabat
arboris acclinis trunco. procul aerea ramis 835

806-35 *MPR* 807 possit *M¹R¹dt*, agnoscit
Tib. 809 detonet *P¹Rabcr1*: detinet *MP²defhuv* omnem
Bentley 812 fallit te *P*, fallite *R* 815 fila] lina *P*
817 transiit *MPab^h*: transit *Rr*: transilit *ω* 819 sinus *M¹drt*,
agnoscit *Tib.* 823 grauiter miserans *Maeuv* 824 subiit]
strinxit (*A. ix 294*) *Mr* 834 leuabat *ω*, *Seru.*: lauabat *MPRae*,
utrumque *Tib.* 835 ramo *R*, *Seru. ad E. vi 16*

dependet galea et prato grauia arma quiescunt.
 stant lecti circum iuuenes; ipse aeger anhelans
 colla fouet fusus propexam in pectore barbam;
 multa super Lauso rogitat, multumque remittit
 qui reuocent maestique ferant mandata parentis. 840
 at Lausum socii exanimem super arma ferebant
 flentes, ingentem atque ingenti uulnere uictum.
 agnouit longe gemitum praesaga mali mens.
 canitiem multo deformat puluere et ambas
 ad caelum tendit palmas et corpore inhaeret. 845
 'tantane me tenuit uiuendi, nate, uoluptas,
 ut pro me hostili paterer succedere dextrae,
 quem genui? tuane haec genitor per uulnera seruor
 morte tua uiuens? heu, nunc misero mihi demum
 exitium infelix, nunc alte uulnus adactum! 850
 idem ego, nate, tuum maculaui crimine nomen,
 pulsus ob inuidiam solio sceptrisque paternis.
 debueram patriae poenas odiisque meorum:
 omnis per mortis animam sontem ipse dedissem!
 nunc uiuo neque adhuc homines lucemque relinquo. 855
 sed linquam.' simul hoc dicens attollit in aegrum
 se femur et, quamquam uis alto uulnere tardat,
 haud deiectus equum duci iubet. hoc decus illi,
 hoc solamen erat, bellis hoc uictor abibat
 omnibus. adloquitur maerentem et talibus infit: 860
 'Rhaebe, diu, res si qua diu mortalibus ulla est,
 uiximus. aut hodie uictor spolia illa cruenti
 et caput Aeneae referes Lausique dolorum
 ultor eris mecum, aut, aperit si nulla uiam uis,

836-64 *MPR* 838 pectore *MRw, Seru., Tib.*: pectora (*cf.*
Sil. Ital. xiii 310) *dt*: corpora *P¹*: corpore *P^{2u}* 839 rogitans
 (*A. i 750*) *Paehv* multosque *bu* 841 exanimem socii *aeruv*
 844 multo] immundo (*A. xii 611*) *M²* 850 exitium *P^{1a}, Seru.*
 857 quamquam uis] quamuis *P^{2hr}* tardat *M¹P¹R²art*: tardet
M²P^{2w}, Tib.: tarda est *R¹* 860 et talibus infit] ac talia fatur
 (*A. iii 485 et saep.*) *Raeuv* 862 cruenti *P¹*, agnoscit *DSeru.*: -ta
ceteri 863 dolorem *PR¹*

AENEIDOS X

occumbes pariter; neque enim, fortissime, credo, 865
 iussa aliena pati et dominos dignabere Teucros.
 dixit, et exceptus tergo consueta locauit
 membra manusque ambas iaculis oneravit acutis,
 aere caput fulgens cristaque hirsutus equina.
 sic cursum in medios rapidus dedit. aestuat ingens 870
 uno in corde pudor mixtoque insania luctu. 871
 atque hic Aenean magna ter uoce uocauit. 873
 Aeneas agnouit enim laetusque precatur:
 'sic pater ille deum faciat, sic altus Apollo! 875
 incipias conferre manum.'
 tantum effatus et infesta subit obuius hasta.
 ille autem: 'quid me erepto, saeuissime, nato
 terres? haec uia sola fuit qua perdere posses:
 nec mortem horremus nec diuum parcimus ulli. 880
 desine, nam uenio moriturus et haec tibi porto
 dona prius.' dixit, telumque intorsit in hostem;
 inde aliud super atque aliud figitque uolatque
 ingenti gyro, sed sustinet aureus umbo.
 ter circum astantem laeuos equitauit in orbis 885
 tela manu iaciens, ter secum Troius heros
 immanem aerato circumfert tegmine siluam.
 inde ubi tot traxisse moras, tot spicula taedet
 uellere, et urgetur pugna congressus iniqua,
 multa mouens animo iam tandem erumpit et inter 890
 bellatoris equi caua tempora conicit hastam.
 tollit se arrectum quadripes et calcibus auras
 uerberat, effusumque equitem super ipse secutus
 implicat eiectoque incumbit cernuus armo.
 clamore incendunt caelum Troesque Latinique. 895
 aduolat Aeneas uaginaque eripit ensem
 et super haec: 'ubi nunc Mezentius acer et illa
 effera uis animi?' contra Tyrrhenus, ut auras

865-98 MPR

883 fugitque M¹P¹ceh

887) MP

872 (= A. xii 668) add. ω(*praeter abr*)

884 aureus (u. 271) Rω: aereus (cf. u.

898 ut] et M²P²R¹du

AENEIDOS X

suspiciens hausit caelum mentemque recepit:
'hostis amare, quid increpitas mortemque minaris? 900
nullum in caede nefas, nec sic ad proelia ueni,
nec tecum meus haec pepigit mihi foedera Lausus.
unum hoc per si qua est uictis uenia hostibus oro:
corpus humo patiare tegi. scio acerba meorum
circumstare odia: hunc, oro, defende furorem 905
et me consortem nati concede sepulcro.'
haec loquitur, iuguloque haud inscius accipit ensem
undantique animam diffundit in arma cruore.

899-908 *MPR* 908 anima *P¹, Tib.* defundit *PR* cruorem
MP¹, Tib.

P. VERGILI MARONIS

AENEIDOS

LIBER XI

OCEANVM interea surgens Aurora reliquit:
Aeneas, quamquam et sociis dare tempus humanis
praecipitant curae turbataque funere mens est,
uota deum primo uictor soluebat Eoo.
ingentem quercum decisis undique ramis 5
constituit tumulo fulgentiaque induit arma,
Mezenti ducis exuuias, tibi magne tropaeum
bellipotens; aptat rorantis sanguine cristas
telaque trunca uiri, et bis sex thoraca petitem
perfossumque locis, clipeumque ex aere sinistrae 10
subligat atque ensem collo suspendit eburnum.
tum socios (namque omnis eum stipata tegebat
turba ducum) sic incipiens hortatur ouantis:
'maxima res effecta, uiri; timor omnis abesto,
quod superest; haec sunt spolia et de rege superbo 15
primitiae manibusque meis Mezentius hic est.
nunc iter ad regem nobis murosque Latinos.
arma parate, animis et spe praesumite bellum,
ne qua mora ignaros, ubi primum uellere signa
adnuerint superi pubemque educere castris, 20
impediat segnisue metu sententia tardet.
interea socios inhumataque corpora terrae
mandemus, qui solus honos Acheronte sub imo est.
ite,' ait 'egregias animas, quae sanguine nobis
hanc patriam peperere suo, decorate supremis 25
muneribus, maestamque Euandri primus ad urbem

1-26 *MPR* 21 segnisue *M¹R*: -que *M²Pω*(sig- *Pcr*) 23 est
Mω, Tib.: om. PR 24 qui *Macrobo. iv 4. 9*

mittatur Pallas, quem non uirtutis egentem
abstulit atra dies et funere mersit acerbo.'

Sic ait inlacrimans, recipitque ad limina gressum
corpus ubi exanimi positum Pallantis Acoetes 30
seruabat senior, qui Parrhasio Euandro
armiger ante fuit, sed non felicibus aequae
tum comes auspiciis caro datus ibat alumno.
circum omnis famulumque manus Troianaque turba
et maestum Iliades crinem de more solutae. 35
ut uero Aeneas foribus sese intulit altis
ingentem gemitum tunsis ad sidera tollunt
pectoribus, maestoque immugit regia luctu.
ipse caput niuei fultum Pallantis et ora
ut uidit leuique patens in pectore uulnus 40
cuspidis Ausoniae, lacrimis ita fatur abortis:
'tene,' inquit 'miserande puer, cum laeta ueniret,
inuidit Fortuna mihi, ne regna uideres
nostra neque ad sedes uictor ueherere paternas?
non haec Euandro de te promissa parenti 45
discedens dederam, cum me complexus euntem
mitteret in magnum imperium metuensque moneret
acris esse uiros, cum dura proelia gente.
et nunc ille quidem spe multum captus inani
fors et uota facit cumulatque altaria donis, 50
nos iuuenem exanimum et nil iam caelestibus ullis
debentem uano maesti comitamur honore.
infelix, nati funus crudele uidebis!
hi nostri reditus exspectatique triumphi?
haec mea magna fides? at non, Euandre, pudendis 55
uulneribus pulsum aspicias, nec sospite dirum
optabis nato funus pater. ei mihi quantum
praesidium, Ausonia, et quantum tu perdis, Iule!'

Haec ubi defleuit, tolli miserabile corpus

27-59 <i>MPR</i>	30 exanimis <i>Rceuv</i>	41 abortis <i>ceuv</i>
42 ten <i>Mar. Vict.</i> 22. 9	51 exanimem <i>Rceuv</i>	54 exoptati-
que <i>R</i>	57 ei <i>MPb</i> : et <i>R, Tib.</i> : heu <i>ω</i>	

AENEIDOS XI

imperat, et toto lectos ex agmine mittit 60
 mille uiros qui supremum comitentur honorem
 intersintque patris lacrimis, solacia luctus
 exigua ingentis, misero sed debita patri.
 haud segnes alii cratis et molle feretrum
 arbuteis texunt uirgis et uimine querno 65
 exstructosque toros obtentu frondis inumbrant.
 hic iuuenem agresti sublimem stramine ponunt:
 qualem uirgineo demessum pollice florem
 seu mollis uiolae seu languentis hyacinthi,
 cui neque fulgor adhuc nec dum sua forma recessit, 70
 non iam mater alit tellus uirisque ministrat.
 tum geminas uestis auroque ostroque rigentis
 extulit Aeneas, quas illi laeta laborum
 ipsa suis quondam manibus Sidonia Dido
 fecerat et tenui telas discreuerat auro. 75
 harum unam iuueni supremum maestus honorem
 induit arsurasque comas obnubit amictu,
 multaque praeterea Laurentis praemia pugnae
 aggerat et longo praedam iubet ordine duci;
 addit equos et tela quibus spoliauerat hostem. 80
 uinxerat et post terga manus, quos mitteret umbris
 inferias, caeso sparsurus sanguine flammam,
 indutosque iubet truncos hostilibus armis
 ipsos ferre duces inimicaque nomina figi.
 ducitur infelix aeuo confectus Acoetes, 85
 pectora nunc foedans pugnis, nunc unguibus ora,
 sternitur et toto proiectus corpore terrae;
 ducunt et Rutulo perfusos sanguine currus.
 post bellator equus positus insignibus Aethon
 it lacrimans guttisque umectat grandibus ora. 90
 hastam alii galeamque ferunt, nam cetera Turnus
 uictor habet. tum maesta phalanx Teucrique sequuntur

60-92 *MPR*
 vii 152) *PR*
 mam *R*

60 agmine *Mω*, *Seru.*: ordine (*cf. A.*
 82 sparsuros *ω*(*praeter r*), agnoscit *Tib.* flam-
 84 fingi *R*

Tyrrhenique omnes et uersis Arcades armis.
postquam omnis longe comitum praecesserat ordo,
substitit Aeneas gemituque haec addidit alto: 95
'nos alias hinc ad lacrimas eadem horrida belli
fata uocant: salue aeternum mihi, maxime Palla,
aeternumque uale.' nec plura effatus ad altos
tendebat muros gressumque in castra ferebat.

Iamque oratores aderant ex urbe Latina 100
uelati ramis oleae ueniamque rogantes:
corpora, per campos ferro quae fusa iacebant,
redderet ac tumulto sineret succedere terrae;
nullum cum uictis certamen et aethere cassis;
parceret hospitibus quondam socerisque uocatis. 105
quos bonus Aeneas haud aspernanda precantis
prosequitur uenia et uerbis haec insuper addit:
'quaenam uos tanto fortuna indigna, Latini,
implicuit bello, qui nos fugiatis amicos?
pacem me exanimis et Martis sorte peremptis 110
oratis? equidem et uiuis concedere uellem.
nec ueni, nisi fata locum sedemque dedissent,
nec bellum cum gente gero; rex nostra reliquit
hospitia et Turni potius se credidit armis.
aequius huic Turnum fuerat se opponere morti. 115
si bellum finire manu, si pellere Teucros
apparat, his mecum decuit concurrere telis:
uixet cui uitam deus aut sua dextra dedisset.
nunc ite et miseris supponite ciuibus ignem.'
dixerat Aeneas. illi obstipuere silentes 120
conuersique oculos inter se atque ora tenebant.

Tum senior semperque odiis et crimine Drances
infensus iuueni Turno sic ore uicissim
orsa refert: 'o fama ingens, ingentior armis,

93-124 *MPR* 93 omnes *MPcfhrv*: duces (*u.* 171) *Rbdeu*,
Seru. 95 edidit *M²Reu* 101 rogantes *MP^ω*: precantes
Reu, Seru. ad A. x 31 104 aere *d²fh* 110 pacem me]
pacemne *cdeuv* 113 relinquit *eu* 117 decuit mecum *cd²fh*
118 sua] cui *P²*

AENEIDOS XI

uir Troiane, quibus caelo te laudibus aequem? 125
iustitiaene prius mirer belline laborum?
nos uero haec patriam grati referemus ad urbem
et te, si qua uiam dederit Fortuna, Latino
iungemus regi. quaerat sibi foedera Turnus.
quin et fatalis murorum attollere moles 130
saxaque subuectare umeris Troiana iuuabit.
dixerat haec unoque omnes eadem ore fremebant.
bis senos pepigere dies, et pace sequestra
per siluas Teucris mixtique impune Latini
errauere iugis. ferro sonat alta bipenni 135
fraxinus, euertunt actas ad sidera pinus,
robora nec cuneis et olentem scindere cedrum
nec plaustis cessant uectare gementibus ornos.
Et iam Fama uolans, tanti praenuntia luctus,
Euandrum Euandrique domos et moenia replet, 140
quae modo uictorem Latio Pallanta ferebat.
Arcades ad portas ruere et de more uetusto
funereas rapuere faces; lucet uia longo
ordine flammarum et late discriminat agros.
contra turba Phrygum ueniens plangentia iungit 145
agmina. quae postquam matres succedere tectis
uiderunt, maestam incendunt clamoribus urbem.
at non Euandrum potis est uis ulla tenere,
sed uenit in medios. feretro Pallante reposto
procubuit super atque haeret lacrimansque gemensque, 150
et uia uix tandem uoci laxata dolore est:
'non haec, o Palla, dederas promissa parenti,
cautius ut saeuo uelles te credere Marti.
haud ignarus eram quantum noua gloria in armis

125-54 *MPR* 126 iustitiaene *Pw*, 'inuenitur etiam' teste
Prisc. xvii 102: -iane *MR*, *Prisc.* saepius, agnoscit *DSeru.*: -iamne ⁊
laborem *P¹Rr* 131 subiectare *P¹*: subuectari *cd* 134 siluam *M*
140 conplet *M²* 142 at portis 'multa exemplaria' *ap. DSeru.*
145 iungunt *Mbr* 149 Pallanta *M²* 150 procumbit *R*
151 uoci *M²*(uoces *M¹*)*P¹Rw*: uocis *P²* 152 petenti 'alii' *ap.*
DSeru.

et praedulce decus primo certamine posset. 155
 primitiae iuuenis miserae bellicae propinqui
 dura rudimenta, et nulli exaudita deorum
 vota precesque meae ! tuque, o sanctissima coniunx,
 felix morte tua neque in hunc seruata dolorem !
 contra ego uiuendo uici mea fata, superstes 160
 restarem ut genitor. Troum socia arma secutum
 obruerent Rutuli telis ! animam ipse dedissem
 atque haec pompa domum me, non Pallanta, referret !
 nec uos arguerim, Teucrici, nec foedera nec quas
 iunximus hospitio dextras : sors ista senectae 165
 debita erat nostrae. quod si immatura manebat
 mors gnatum, caesis Volscorum milibus ante
 ducentem in Latium Teucros cecidisse iuuabit.
 quin ego non alio digner te funere, Palla,
 quam pius Aeneas et quam magni Phryges et quam 170
 Tyrrhenique duces, Tyrrhenum exercitus omnis.
 magna tropaea ferunt quos dat tua dextera leto ;
 tu quoque nunc stares immanis truncus in aruis,
 esset par aetas et idem si robur ab annis,
 Turne. sed infelix Teucros quid demoror armis ? 175
 uadite et haec memores regi mandata referte :
 quod uitam moror inuisam Pallante perempto
 dextera causa tua est, Turnum gnatoque patrique
 quam debere uides. meritis uacat hic tibi solus
 fortunaeque locus. non uitae gaudia quaero, 180
 nec fas, sed gnato manis perferre sub imos.'

Aurora interea miseris mortalibus almam
 extulerat lucem referens opera atque labores :
 iam pater Aeneas, iam curuo in litore Tarchon
 constituere pyras. huc corpora quisque suorum 185
 more tulere patrum, subiectisque ignibus atris

155-86 *MPR* 164 arguerem *Ru* 168 iuuabit *Pw, Seru.* :
 iuuaret *Mb??, Tib.* : iuuare *R* 169 dignem 'alii' *ap. DSeru.*
 172 ferant *Pbd* 173 aruis *Bentley* : armis *codd.* (cf. *A.* vii 430)
 176 audite *P¹R* 175 armis] ultra *N. Heinsius*

AENEIDOS XI

conditur in tenebras altum caligine caelum.
ter circum accensos cincti fulgentibus armis
decurrere rogos, ter maestum funeris ignem
lustrauere in equis ululatusque ore dedere. 190

spargitur et tellus lacrimis, sparguntur et arma,
it caelo clamorque uirum clangorque tubarum.
hic alii spolia occisis derepta Latinis
coniciunt igni, galeas ensisque decoros
frenaque feruentisque rotas; pars munera nota, 195
ipsorum clipeos et non felicia tela.

multa boum circa mactantur corpora Morti,
saetigerosque sues raptasque ex omnibus agris
in flammam iugulant pecudes. tum litore toto
ardentis spectant socios semustaque seruant 200
busta, neque auelli possunt, nox umida donec
inuertit caelum stellis ardentibus aptum.

Nec minus et miseri diuersa in parte Latini
innumeras struxere pyras, et corpora partim
multa uirum terrae infodiunt, auectaque partim 205
finitimos tollunt in agros ubique remittunt.
cetera confusaeque ingentem caedis aceruum
nec numero nec honore cremant; tunc undique uasti
certatim crebris conluent ignibus agri.

tertia lux gelidam caelo dimouerat umbram: 210
maerentes altum cinerem et confusa ruebant
ossa focis tepidoque onerabant aggere terrae.

iam uero in tectis, praediuitis urbe Latini,
praecipuus fragor et longi pars maxima luctus.
hic matres miseraeque nurus, hic cara sororum 215
pectora maerentum puerique parentibus orbi
dirum exsecrantur bellum Turnique hymenaeos;
ipsum armis ipsumque iubent decernere ferro,

187-218 *MPR* 202 ardentibus (*A.* iv 482, vi 797) *MP_ω*:
fulgentibus (*cf. Macrob.* vi 1. 9) *Reu.* propter ardentis (*u.* 200) *non*
male 207 caedis] stragis (*A.* vi 504, xi 384) *Reu.* 208 nec
(20)] neque *P* 214 longe *ω*, 'melius' iudice *Seru.*

qui regnum Italiae et primos sibi poscat honores.
ingrauat haec saeuus Drances solumque uocari 220
testatur, solum posci in certamina Turnum.
multa simul contra uariis sententia dictis
pro Turno, et magnum reginae nomen obumbrat,
multa uirum meritis sustentat fama tropaeis.

Hos inter motus, medio in flagrante tumultu, 225
ecce super maesti magna Diomedis ab urbe
legati responsa ferunt: nihil omnibus actum
tantorum impensis operum, nil dona neque aurum
nec magnas ualuisse preces, alia arma Latinis
quaerenda, aut pacem Troiano ab rege petendum. 230

deficit ingenti luctu rex ipse Latinus:
fatalem Aenean manifesto numine ferri
ādmōnēt īrā dēūm tumulique ante ora recentes.
ergo concilium magnum primosque suorum
imperio accitos alta intra limina cogit. 235

olli conuenere fluuntque ad regia plenis
tectis uiis. sedet in mediis et maximus aevo
et primus sceptris haud laeta fronte Latinus.
atque hic legatos Aetola ex urbe remissos
quae referant fari iubet, et responsa reposcit 240
ordine cuncta suo. tum facta silentia linguis,
et Venulus dicto parens ita farier infit:

‘Vidimus, o ciues, Diomedem Argiuaque castra,
atque iter emensi casus superauimus omnis,
contigimusque manum qua concidit Ilia tellus. 245
ille urbem Argyripam patriae cognomine gentis
uictor Gargani condebat Iapygis agris.
postquam introgressi et coram data copia fandi,

219-48 *MPR* 220 haec] et *P* 221 certamine *Reuv*
224 uirum] simul (*u.* 222) *M*¹ 226 magni (*A.* viii 9) *agnoscit*
Seru. 228 nec *Rw*(*praeter cv*), *Tib.* 230 petendum *M*²*bhu*,
Seru. hic et ad *A.* x 628, *DSeru.* ad *G.* iv 484: petendam *M*²*PRw*
235 limina] moenia *Reu* 236 olli] ilico *df* ruuntque *Mbr*
243 Diomedem *cdhu*: -den *MPRbe*, *Tib.*: -de *f*, *agnoscit* *Seru.* (*cf.*
Macrob. v 17. 19) 247 aruis (*A.* x 390) *dfhv*, *Seru.*, *Tib.*
248 congressi *Reu*, *Tib.*

AENEIDOS XI

munera praeferimus, nomen patriamque docemus,
 qui bellum intulerint, quae causa attraxerit Arpos. 250
 auditis ille haec placido sic reddidit ore:
 "o fortunatae gentes, Saturnia regna,
 antiqui Ausonii, quae uos fortuna quietos
 sollicitat suadetque ignota lacescere bella?
 quicumque Iliacos ferro uiolauimus agros 255
 (mitto ea quae muris bellando exhausta sub altis,
 quos Simois premat ille uiros) infanda per orbem
 supplicia et scelerum poenas expendimus omnes,
 uel Priamo miseranda manus; scit triste Mineruae
 sidus et Euboicae cautes ultorque Caphereus. 260
 militia ex illa diuersum ad litus abacti
 Atrides Protei Menelaus adusque columnas
 exsulat, Aetnaeos uidit Cyclopas Vlixes.
 regna Neoptolemi referam uersosque penatis
 Idomenei? Libycone habitantis litore Locros? 265
 ipse Mycenaesus magnorum ductor Achium
 coniugis infandae prima inter limina dextra
 oppetiit, deuictam Asiam subsedit adulter.
 inuidisse deos, patriis ut redditus aris
 coniugium optatum et pulchram Calydonia uiderem? 270
 nunc etiam horribili uisu portenta sequuntur
 et socii amissi petierunt aethera pennis
 fluminibusque uagantur aues (heu, dira meorum
 supplicia!) et scopulos lacrimosis uocibus implent.
 haec adeo ex illo mihi iam speranda fuerunt 275
 tempore cum ferro caelestia corpora demens
 appetii et Veneris uiolauui uulnere dextram.
 ne uero, ne me ad talis impellite pugnas.

249-78 MPR 251 edidit (A. vii 194) M² 255 popu-
 lauimus Reu 258 sceleris . . . omnis 'alii' ap. Seru.
 259 manus] damus P², agnoscit Tib. 267 inter P^{crv}, Macrob.
 iv 3. 12, Tib.: intra MR^w (cf. u. 882), Seru. 268 deuicta Asia
 defhuv, 'melius' iudice Seru. subsedit M¹P^w, Seru.: possedit M²R,
 Macrob. iv 4. 22, Tib. 272 amissis P¹: admissis 'nonnulli' ap.
 Seru. 275 adeo] eadem P ex illo om. R

nec mihi cum Teucris ullum post eruta bellum
 Pergama nec ueterum memini laetorue malorum. 280
 munera quae patriis ad me portatis ab oris
 uertite ad Aenean. stetimus tela aspera contra
 contulimusque manus: experto credite quantus
 in clipeum adsurgat, quo turbine torqueat hastam.
 si duo praeterea talis Idaea tulisset 285
 terra uiros, ultro Inachias uenisset ad urbes
 Dardanus, et uersis lugeret Graecia fatis.
 quidquid apud durae cessatum est moenia Troiae,
 Hectoris Aeneaeque manu uictoria Graium
 haesit et in decimum uestigia rettulit annum. 290
 ambo animis, ambo insignes praestantibus armis,
 hic pietate prior. coeant in foedera dextrae,
 qua datur; ast armis concurrant arma cauete."
 et responsa simul quae sint, rex optime, regis
 audisti et quae sit magno sententia bello.' 295

Vix ea legati, uariusque per ora cucurrit
 Ausonidum turbata fremor, ceu saxa morantur
 cum rapidos amnis, fit clauso gurgite murmur
 uicinaeque fremunt ripae crepitantibus undis.
 ut primum placati animi et trepida ora quierunt, 300
 praefatus diuos solio rex infit ab alto:

'Ante equidem summa de re statuuisse, Latini,
 et uellem et fuerat melius, non tempore tali
 cogere concilium, cum muros adsidet hostis.
 bellum importunum, ciues, cum gente deorum 305
 inuictisque uiris gerimus, quos nulla fatigant
 proelia nec uicti possunt absistere ferro.
 spem si quam ascitis Aetolum habuistis in armis,
 ponite. spes sibi quisque; sed haec quam angusta uidetis.
 cetera qua rerum iaceant perculsa ruina, 310
 ante oculos interque manus sunt omnia uestras.

279-311 *MPR* 279 *diruta R* bellum *MPr*: bellum est *Rω*
 281 *portastis ω(praeter rv), Seru.* 288 *certatum M²* 304 *ob-*
sidet Mbrv

AENEIDOS XI

nec quemquam incuso: potuit quae plurima uirtus
 esse, fuit; toto certatum est corpore regni.
 nunc adeo quae sit dubiae sententia menti,
 expediam et paucis (animos adhibete) docebo. 315
 est antiquus ager Tusco mihi proximus amni,
 longus in occasum, finis super usque Sicanos;
 Aurunci Rutulique serunt, et uomere duros
 exercent collis atque horum asperrima pascunt.
 haec omnis regio et celsi plaga pinea montis 320
 cedat amicitiae Teucrorum, et foederis aequas
 dicamus leges sociosque in regna uocemus:
 considant, si tantus amor, et moenia condant.
 sin alios finis aliamque capessere gentem
 est animus possuntque solo decedere nostro, 325
 bis denas Italo texamus robore nauis;
 seu pluris complere ualent, iacet omnis ad undam
 materies: ipsi numerumque modumque carinis
 praecipiant, nos aera, manus, naualia demus.
 praeterea, qui dicta ferant et foedera firment 330
 centum oratores prima de gente Latinos
 ire placet pacisque manu praetendere ramos,
 munera portantis aurique eborisque talenta
 et sellam regni trabeamque insignia nostri.
 consulite in medium et rebus succurrite fessis.' 335

Tum Drances idem infensus, quem gloria Turni
 obliqua inuidia stimulisque agitabat amaris,
 largus opum et lingua melior, sed frigida bello
 dextera, consiliis habitus non futilis auctor,
 seditione potens (genus huic materna superbum 340
 nobilitas dabat, incertum de patre ferebat),
 surgit et his onerat dictis atque aggerat iras:
 'rem nulli obscuram nostrae nec uocis egentem
 consulis, o bone rex: cuncti se scire fatentur

312-44 <i>MPR</i> -ue <i>Pw, Tib.</i> (collato <i>A. i 441</i> umbrae)	315 et <i>del. P²</i> 335 fessis] uestris <i>P</i> 341 ferebat <i>MP²w</i> : ferebant <i>P¹Rc</i>	324 aliamque <i>MRd fhr</i> : 338 linguae <i>P¹, D Seru.</i>

quid fortuna ferat populi, sed dicere mussant. 345
 det libertatem fandi flatusque remittat,
 cuius ob auspiciū infaustum moresque sinistros
 (dicam equidem, licet arma mihi mortemque minetur)
 lumina tot cecidisse ducum totamque uidemus
 consedisſe urbem luctu, dum Troia temptat 350
 castra fugae fidens et caelum territāt armis.
 unum etiam donis istis, quae plurima mitti
 Dardanidis dicique iubes, unum, optime regum,
 adicias, nec te ullius uiolentia uincat
 quin natam egregio genero dignisque hymenaeis 355
 des pater, et pacem hanc aeterno foedere iungas.
 quod si tantus habet mentes et pectora terror,
 ipsum obtestemur ueniamque oremus ab ipso:
 cedat, ius proprium regi patriaeque remittat.
 quid miseros totiens in aperta pericula ciuis 360
 proicis, o Latio caput horum et causa malorum?
 nulla salus bello, pacem te poscimus omnes,
 Turne, simul pacis solum inuiolabile pignus.
 primus ego, inuisum quem tu tibi fingis (et esse
 nil moror), en supplex uenio. miserere tuorum, 365
 pone animos et pulsus abi. sat funera fusi
 uidimus ingentis et desolauimus agros.
 aut, si fama mouet, si tantum pectore robur
 concipis et si adeo dotalis regia cordi est,
 aude atque aduersum fidens fer pectus in hostem. 370
 scilicet ut Turno contingat regia coniunx,
 nos animae uiles, inhumata infletaque turba,
 sternamur campis. etiam tu, si qua tibi uis,
 si patrii quid Martis habes, illum aspice contra
 qui uocat.' 375

Talibus exarsit dictis uiolentia Turni.

345-76 *MPR* 345 ferat *M²PRbr*, *Tib.*: petat *M¹ω*
 356 iungas (*A. viii 56 al.*) *M¹Pω*: firmes (*u. 330*) *M²Rr* 366 funere
P fusi *M²Rω*, *Seru.*: fuis *M¹*: fuso *P* 367 designauimus
Pb? 369 et] aut *M* 373 sternemur *cefhuv*, *Tib.*

dat gemitum rumpitque has imo pectore uoces:
 'larga quidem semper, Drance, tibi copia fandi
 tum cum bella manus poscunt, patribusque uocatis
 primus ades. sed non replenda est curia uerbis, 380
 quae tuto tibi magna uolant, dum distinet hostem
 agger murorum nec inundant sanguine fossae.
 proinde ^{imp}tona eloquio (solitum tibi) meque timoris
 argue tu, Drance, quando tot stragis acervos
 Teucrorum tua dextra dedit, passimque tropaeis 385
 insignis agros. possit quid uiuida uirtus
 experiare licet, nec longe scilicet hostes
 quaerendi nobis; circumstant undique muros.
 imus in aduersos—quid cessas? an tibi Mauors
 uentosa in lingua pedibusque fugacibus istis 390
 semper erit?
 pulsus ego? aut quisquam merito, foedissime, pulsum
 arguet, Iliaco tumidum qui crescere Thybrim
 sanguine et Euandri totam cum stirpe uidebit
 procubuisse domum atque exutos Arcadas armis? 395
 haud ita me experti Bitias et Pandarus ingens
 et quos mille die uictor sub Tartara misi,
 inclusus muris hostilique aggere saeptus.
 nulla salus bello? capiti cane talia, demens,
 Dardanio rebusque tuis. proinde omnia magno 400
 ne cessa ^{exage}turbare metu atque extollere uiris
 gentis bis uictae, contra premere arma Latini.
 nunc et Myrmidonum proceres Phrygia arma tremescunt,
 nunc et Tydides et Larisaeus Achilles,
 amnis et Hadriacas retro fugit Aufidus undas. 405
 uel cum se pavidum contra mea iurgia fingit,
 artificis scelus, et formidine crimen acerbatur.
 numquam animam talem dextra hac (absiste moueri)

377-408 *MPR* 378 Drance semper *M* 381 distinet *Pω*,
Seru.: detinet *M*: destinat *R* 382 agger *r*, *Prisc.* viii 26:
 aggere *MPRω* (cf. *A.* x 144) nec] et *P* fossas (*A.* x 24) *Prisc.*,
 'inuenitur tamen in quibusdam codd.' fossae 391 nequiquam
 armis terrebimus hostem *add. M¹, del. M²* 393 arguit *M¹*

amittes: habitet tecum et sit pectore in isto.
 nunc ad te et tua magna, pater, consulta reuertor. 410
 si nullam nostris ultra spem ponis in armis,
 si tam deserti sumus et semel agmine uerso
 funditus occidimus neque habet Fortuna regressum,
 oremus pacem et dextras tendamus inertis.
 quamquam o si solitae quicquam uirtutis adesset! 415
 ille mihi ante alios fortunatusque laborum
 egregiusque animi, qui, ne quid tale uideret,
 procubuit moriens et humum semel ore momordit.
 sin et opes nobis et adhuc intacta iuuentus
 auxilioque urbes Italae populiue supersunt, 420
 sin et Troianis cum multo gloria uenit
 sanguine (sunt illis sua funera, parque per omnis
 tempestas), cur indecores in limine primo
 deficimus? cur ante tubam tremor occupat artus?
 multa dies uariique labor mutabilis aevi 425
 rettulit in melius, multos alterna reuisens
 lusit et in solido rursus Fortuna locauit.
 non erit auxilio nobis Aetolus et Arpi:
 at Messapus erit felixque Tolumnius et quos
 tot populi misere duces, nec parua sequetur 430
 gloria delectos Latio et Laurentibus agris.
 est et Volscorum egregia de gente Camilla
 agmen agens equitum et florentis aere cateruas.
 quod si me solum Teucris in certamina poscunt
 idque placet tantumque bonis communibus obsto, 435
 non adeo has exōsā mānus Victoria fugit
 ut tanta quicquam pro spe temptare recusem.
 ibo animis contra, uel magnum praestet Achillem
 factaque Volcani manibus paria induat arma

409-39 *MPR*

412 semel] simul *P*

simul *M¹R*

Seru.

426 multosque *M²*

431 deiectos *bshuv*

410 magna *PRch*: magne *Mω, Tib.*

418 semel *M²ω, Seru., Tib.*: semul *P*:

422 suntque *Rb* illis] 'legitur et illi'

425 uariiusque *M²P²ceruv, Macrob. vi 2. 16, Non. 380. 40*

430 parua] tarda (*G. ii 52*) *Seru.*

439 induit (*A. ix 180, xi 6*) *P*

AENEIDOS XI

ille licet. uobis animam hanc soceroque Latino 440
 Turnus ego, haud ulli ueterum uirtute secundus,
 deuoui. solum Aeneas uocat? et uocet oro;
 nec Drances potius, siue est haec ira deorum,
 morte luat, siue est uirtus et gloria, tollat.'

Illi haec inter se dubiis de rebus agebant 445
 certantes: castra Aeneas aciemque mouebat.

nuntius ingenti per regia tecta tumultu
 ecce ruit magnisque urbem terroribus implet:
 instructos acie Tiberino a flumine Teucros
 Tyrrhenamque manum totis descendere campis. 450

extemplo turbati animi concussaue uulgi
 pectora et arrectae stimulis haud mollibus irae.
 arma manu trepidi poscunt, fremit arma iuuentus,
 flent maesti mussantque patres. hic undique clamor
 dissensu uario magnus se tollit in auras, 455

haud secus atque alto in luco cum forte cateruae
 consedere auium, piscosoue amne Padusae
 dant sonitum rauci per stagna loquacia cycni.

'immo,' ait 'o ciues,' arrepto tempore Turnus,
 'cogite concilium et pacem laudate sedentes; 460
 illi armis in regna ruunt.' nec plura locutus
 corripuit sese et tectis citus extulit altis.

'tu, Voluse, armari Volscorum edice manipulis,
 duc' ait 'et Rutulos. equitem Messapus in armis,
 et cum fratre Coras latis diffundite campis. 465

pars aditus urbis firment turrisque capessant;
 cetera, qua iusso, mecum manus inferat arma.'

Ilicet in muros tota discurritur urbe.
 concilium ipse pater et magna incepta Latinus
 deserit ac tristi turbatus tempore differt, 470

440-70 <i>MPR</i> 461 ruant <i>e recc. N. Heinsius</i> (ut <i>A. x</i> 239, <i>xi</i> 517) <i>MP¹buh, Asper</i> 534. 21, <i>Seru.</i> : equites <i>P²Rw</i> , <i>Cledon.</i> 44. 15 <i>Rw</i> : capessat <i>MP</i>	451 animo <i>Reu</i> 463 maniplos <i>P</i> 466 firment <i>M¹Rw</i> : firmet <i>M²P</i> 469 consilium pater ipse <i>M¹</i>	455 in] ad <i>M</i> 464 equitem capessant

multaque se incusat qui non acceperit ultro
 Dardanium Aenean generumque asciverit urbi.
 praefodiunt alii portas aut saxa sudesque
 subuectant. bello dat signum rauca cruentum
 bucina. tum muros uaria cinxere corona 475
 matronae puerique, uocat labor ultimus omnis.
 nec non ad templum summasque ad Palladis arces
 subuehitur magna matrum reginā caterua
 dona ferens, iuxtaque comes Lauinia uirgo,
 causa mali tanti, oculos deiecta decoros. 480
 succedunt matres et templum ture uaporant
 et maestas alto fundunt de limine uoces:
 'armipotens, praeses belli, Tritonia uirgo,
 frange manu telum Phrygii praedonis, et ipsum
 pronum sterne solo portisque effunde sub altis.' 485
 cingitur ipse furens certatim in proelia Turnus.
 iamque adeo rutilum thoraca indutus aënis
 horrebat squamis surasque incluserat auro,
 tempora nudus adhuc, laterique accinxerat ensem,
 fulgebatque alta decurrens aureus arce 490
 exultatque animis et spe iam praecipit hostem:
 qualis ubi abruptis fugit praesepia uinclis
 tandem liber equus, campoque potitus aperto
 aut ille in pastus armentaque tendit equarum
 aut adsuetus aquae perfundi flumine noto 495
 emicat, arrectisque fremit ceruicibus alte
 luxurians luduntque iubae per colla, per armos.
 Obuia cui Volscorum acie comitante Camilla
 occurrit portisque ab equo regina sub ipsis
 desiluit, quam tota cohors imitata relictis 500
 ad terram defluxit equis; tum talia fatur:
 'Turne, sui merito si qua est fiducia forti,

471-502 *MPR* 471 qui] quod *P*² ultro] *fortasse*
 ante (*A.* xii 612) 472 urbi] *fort.* ultro (xii 613) 480 mali
 tanti (*A.* vi 93) *M*²*P**fr*, *Seru.* (mali tantis *M*¹*b*): malis tantis *R**ω*,
agnoscit Tib. 483 praeses *M*¹*P*¹*Rdr*: praesens *M*²*P*²*ω*, *Macrob.*
v 3. 10, *agnoscit DSeru.* 487 rutilum *Rbr*: Rutulum *MP**ω*, *Tib.*

AENEIDOS XI

audeo et Aeneadum promitto occurrere turmae
 solaque Tyrrhenos equites ire obuia contra.
 me sine prima manu temptare pericula belli, 505
 tu pedes ad muros subsiste et moenia serua.
 Turnus ad haec oculos horrenda in uirgine fixus: ,
 'o decus Italiae uirgo, quas dicere grates
 quasue referre parem? sed nunc, est omnia quando
 iste animus supra, mecum partire laborem. 510
 Aeneas, ut fama fidem missique reportant
 exploratores, equitum leuia improbus arma
 praemisit, quaterent campos; ipse ardua montis
 per deserta iugo superans aduentat ad urbem.
 furta paro belli conuexo in tramite siluae, 515
 ut biuias armato obsidam milite fauces.
 tu Tyrrhenum equitem conlatis excipe signis;
 tecum acer Messapus erit turmaeque Latinae
 Tiburtique manus, ducis et tu concipe curam.'
 sic ait, et paribus Messapum in proelia dictis 520
 hortatur sociosque duces et pergit in hostem.
 Est curuo anfractu ualles, accommoda fraudi
 armorumque dolis, quam densis frondibus atrum
 urget utrimque latus, tenuis quo semita ducit
 angustaeque ferunt fauces aditusque maligni. 525
 hanc super in speculis summoque in uertice montis
 planities ignota iacet tutique receptus,
 seu dextra laeuaque uelis occurrere pugnae
 siue instare iugis et grandia uoluere saxa.
 huc iuuenis nota fertur regione uiarum 530
 arripuitque locum et siluis insedit iniquis.
 Velocem interea superis in sedibus Opim,
 unam ex uirginibus sociis sacraque caterua,

503-33 <i>MPR</i> 510 superat <i>M</i> ¹ 671) <i>Pf</i> : om. <i>R</i> recessus <i>M</i> ² <i>R</i> , 'male quidam' <i>ap. Seru.</i>	503 turmis <i>R</i> 519 Tiburnique <i>M</i> ¹ <i>P</i> ¹ <i>bfdhr</i> , <i>Seru.</i> (<i>cf. A. vii</i> 524 quo et qua <i>Seru.</i> <i>uersum ante u.</i> 525 <i>ceu</i> 526 in (r ^o)] e (<i>A. iv</i> 586 <i>al.</i>) 527 receptus <i>M</i> ¹ <i>P</i> _ω : 533 sacris sociaque <i>R</i> _o

compellabat et has tristis Latonia uoces
 ore dabat: 'graditur bellum ad crudele Camilla, 535
 o uirgo, et nostris nequiquam cingitur armis,
 cara mihi ante alias. neque enim nouus iste Dianae
 uēm̃t āmōr sūbītāque ānīmū dūlcēdmē mōuīt.
 pulsus ob inuidiam regno uirisque superbas
 Priuerno antiqua Metabus cum excederet urbe, 540
 infantem fugiens media inter proelia belli
 sustulit exsilio comitem, matrisque uocauit
 nomine Casmillae mutata parte Camillam.
 ipse sinu prae se portans iuga longa petebat
 solorum nemorum: tela undique saeua premebant 545
 et circumfuso uolitabant milite Volsci.
 ecce fugae medio summis Amasenus abundans
 spumabat ripis, tantus se nubibus imber
 ruperat. ille innare parans infantis amore
 tardatur caroque oneri timet. omnia secum 550
 uersanti subito uix haec sententia sedit:
 telum immane manu ualida quod forte gerebat
 bellator, solidum nodis et robore cocto,
 huic natam libro et siluestri subere clausam
 implicat atque habilem mediae circumligat hastae; 555
 quam dextra ingenti librans ita ad aethera fatur:
 "alma, tibi hanc, nemorum cultrix, Latonia uirgo,
 ipse pater famulam uoueo; tua prima per auras
 tela tenens supplex hostem fugit. accipe, testor,
 diua tuam, quae nunc dubiis committitur auris." 560
 dixit, et adducto contortum hastile lacerto
 immittit: sonuere undae, rapidum super amnem
 infelix fugit in iaculo stridente Camilla.
 at Metabus magna propius iam urgente caterua
 dat sese fluuio, atque hastam cum uirgine uictor 565
 gramineo, donum Triuiaae, de caespite uellit.
 non illum tectis ullae, non moenibus urbes

534-67 *MPR*
 552 ferebat *M*²

534 tristi *R*
 554 huc *R*¹

538 mouet *euv*
 566 tollit *P* (*G.* iv 273)

accipere (neque ipse manus feritate dedisset),
 pastorum et solis exegit montibus aeuum:
 hic natam in dumis interque horrentia lustra 570
 armentalis equae mammis et lacte ferino
 nutribat teneris immulgens ubera labris.
 utque pedum primis infans uestigia plantis
 institerat, iaculo palmas armauit acuto
 spiculaque ex umero paruae suspendit et arcum. 575
 pro crinali auro, pro longae tegmine pallae
 tigridis exuuiae per dorsum a uertice pendent.
 tela manu iam tum tenera puerilia torsit
 et fundam tereti circum caput egit habena
 Strymoniamque gruem aut album deiecit olorem. 580
 multae illam frustra Tyrrhena per oppida matres
 optauere nurum; sola contenta Diana
 aeternum telorum et uirginitatis amorem
 intemerata colit. uellem haud correpta fuisset
 militiā tali conata laccessere Teucros: 585
 cara mihi comitumque foret nunc una mearum.
 uerum age, quandoquidem fatis urgeatur acerbis,
 labere, ^{per}nympha, polo finisque inuisē Latinos,
 tristis ubi infausto committitur omine pugna.
 haec cape et ultricem pharetra deprome sagittam: 590
 hac, quicumque sacrum uiolarit uulnere corpus,
 Tros Italusque, mihi pariter det sanguine poenas.
 post ego nube caua miserandae corpus et arma
 inspoliata feram tumulo patriaeque reponam.'
 dixit, at illa leuis caeli delapsa per auras 595
 insonuit nigro circumdata turbine corpus.

At manus interea muris Troiana propinquat,
 Etruscique duces equitumque exercitus omnis
 compositi numero in turmas. fremit aequore toto

568–99 MPR 574 armauit] onerauit (A. x 868) b, Seru.
 592 Italusue (cf. A. i 574, x 108) bcfhr, Seru.; u. om. v 595 de-
 lapsa Mfr: demissa (A. x 73, xii 635) PRw, Tib.: dimissa bd
 598 Etrurique P¹dr, 'quidam' ap. DSeru. (-iique f)

insultans sonipes et pressis pugnat habenis 600
huc conuersus et huc; tum late ferreus hastis
horret ager campique armis sublimibus ardent.
nec non Messapus contra celeresque Latini
et cum fratre Coras et uirginis ala Camillae
aduersi campo apparent, hastasque reductis 605
protendunt longe dextris et spicula uibrant,
aduentusque uirum fremitusque ardescit equorum.
iamque intra iactum teli progressus uterque
substiterat: subito erumpunt clamore furentisque
exhortantur equos, fundunt simul undique tela 610
crebra niuis ritu, caelumque obtexitur umbra.
continuo aduersis Tyrrhenus et acer Aconteus
conixi incurrunt hastis primique ruinam
dant sonitu ingenti perfractaque quadripedantum
pectora pectoribus rumpunt; excussus Aconteus 615
fulminis in morem aut tormento ponderis acti
praecipitat longe et uitam dispergit in auras.
Extemplo turbatae acies, uersique Latini
reiciunt parmas et equos ad moenia uertunt;
Troes agunt, princeps turmas inducit Asilas. 620
iamque propinquabant portis rursusque Latini
clamorem tollunt et mollia colla reflectunt;
hi fugiunt penitusque datis referuntur habenis.
qualis ubi alterno procurrens gurgite pontus
nunc ruit ad terram scopulosque superiacit unda 625
spumeus extremamque sinu perfundit harenam,
nunc rapidus retro atque aestu reuoluta resorbens
saxa fugit litusque uado labente relinquit:

600-28 <i>MPR</i>	601 conuersus <i>MP</i> : obuersus <i>Rω, Tib.</i>
602 armis] hastis <i>P</i>	605 reductas <i>M¹</i>
tendunt <i>M¹</i>	606 prae-
<i>R</i> : constiterant <i>M¹</i>	609 substiterat <i>PM²ω(-rant bdr)</i> : -uerant
613 ruina <i>P²</i>	612 aduersis <i>P¹ω</i> : aduersi <i>MP²R</i>
ingentem <i>P</i>	614 sonitu <i>Rω</i> : sonitum <i>MPu</i>
616 actus <i>P²</i>	ingenti <i>MRω</i> :
bens (<i>G. iii</i> 240) <i>P¹Rω</i>	624 procurrens <i>MP²b</i> : procum-
xv 155) <i>R</i>	625 terras <i>M</i>
unda <i>MPRbshv</i> : undam <i>ω, Seru.</i>	suberigit (<i>cf. Sil. Ital.</i>

bis Tusci Rutulos egere ad moenia uersos,
 bis reiecti armis respectant terga tegentes. 630
 tertia sed postquam congressi in proelia totas
 implicuere inter se acies legitque uirum uir,
 tum uero et gemitus morientum et sanguine in alto
 armaque corporaque et permixti caede uiro-
 rum semianimes uoluuntur equi, pugna aspera surgit. 635
 Orsilochus Remuli, quando ipsum horrebat adire,
 hastam intorsit equo ferrumque sub aure reliquit;
 quo sonipes ictu furit arduus altaque iactat
 uulneris impatiens arrecto pectore crura,
 uoluitur ille excussus humi. Catillus Iollan 640
 ingentemque animis, ingentem corpore et armis
 deicit Herminium, nudo cui uertice fulua
 caesaries nudique umeri nec uulnera terrent;
 tantus in arma patet. latos huic hasta per artus
 acta tremit duplicatque uirum transfixa dolore. 645
 funditur ater ubique cruor; dant funera ferro
 certantes pulchramque petunt per uulnera mortem.

At medias inter caedes exsultat Amazon
 unum exserta latus pugnae, pharetrata Camilla,
 et nunc lenta manu spargens hastilia denset, 650
 nunc ualidam dextra rapit indefessa bipennem;
 aureus ex umeris sonat arcus et arma Dianae.
 illa etiam, si quando in tergum pulsa recessit,
 spicula conuerso fugientia derigit arcu.
 at circum lectae comites, Larinaque uirgo 655
 Tullaque et aeratam quatiens Tarpeia securim,
 Italides, quas ipsa decus sibi dia Camilla
 delegit pacisque bonas bellicae ministras:

629-44 *MPR*; 645-58 *MyR* 637 relinquit *aeruv* 638 ferit *M¹R*
 644 tantum *R* 645 premit *γb* 650 denset *M²bd, DSeru.*:
 densat *M¹γRω, Tib.* 652 umeris *Re, Tib.* 653 in tergum
 si quando *b, Tib.* 654 fulgentia *Re* derigit *MyR*(degerit *b*,
 adegerit *d*): dirigit *ω* 655 at] et *γb* 656 securem *γ, Prisc.*
 vii 53 657 dia *M²γdv, Gramm., Seru.*: diua *M¹ω*: dura *Rc?*
 658 bonas *Myr*: bonae *Rω, Seru.*

quales Threiciae cum flumina Thermodontis
pulsant et pictis bellantur Amazones armis, 660
seu circum Hippolyten seu cum se Martia curru
Penthesilea refert, magnoque ululante tumultu
feminea exsultant lunatis agmina peltis.

Quem telo primum, quem postremum, aspera uirgo,
deicis? aut quot humi morientia corpora fundis? 665

Eunaeum Clytio primum patre, cuius apertum
aduersi longa transuerberat abiete pectus.
sanguinis ille uomens riuos cadit atque cruentam
mandit humum moriensque suo se in uulnere uersat.

tum Lirim Pagasumque super, quorum alter habenas 670
suffuso reuolutus equo dum colligit, alter

dum subit ac dextram labenti tendit inermem,
praecipites pariterque ruunt. his addit Amastrum

Hippotaden, sequiturque incumbens eminus hasta
Tereaque Harpalycumque et Demophoonta Chrominque;

quotque emissa manu contorsit spicula uirgo, 676
tot Phrygii cecidere uiri. procul Ornytus armis

ignotis et equo uenator Iapyge fertur,
cui pellis latos umeros erepta iuuenco

pugnatori operit, caput ingens oris hiatus 680
et malae texere lupi cum dentibus albis,

agrestisque manus armat sparus; ipse cateruis
uertitur in mediis et toto uertice supra est.

hunc illa exceptum (neque enim labor agmine uerso)
traicit et super haec inimico pectore fatur: 685

'siluis te, Tyrrhene, feras agitare putasti?
aduenit qui uestra dies muliebribus armis

uerba redargueret. nomen tamen haud leue patrum
manibus hoc referes, telo cecidisse Camillae.'

Protinus Orsilochem et Buten, duo maxima Teucrum 690

659-90 *MγR* 659 Thermodontis *Mbf, Seru.*: -doontis *γRw*
671 suffuso *M²γRw, Seru., Tib.*: suffosso *M¹br, 'alii' ap. Seru.*
672 inermem *MRr*: inertem *γw* 674 sequitur quem *ceuv*
688 redarguerit *Prisc. x 10*

AENEIDOS XI

corpora, sed Buten auersum cuspidē fixit
 loricaē galeamque inter, qua colla sedentis
 lucent et laeuo dependet parma lacerto;
 Orsilochum fugiens magnumque agitata per orbem
 eludit gyro interior sequiturque sequentem; 695
 tum ualidaē perque arma uiro perque ossa securim
 altior exsurgens oranti et multa precanti
 congeminat; uulnus calido rigat ora cerebro.
 incidit huic subitoque aspectu territus haesit
 Appenninicolae bellator filius Auni, 700
 haud Ligurum extremus, dum fallere fata sinebant.
 isque ubi se nullo iam cursu euadere pugnae
 posse neque instantem reginam auertere cernit,
 consilio uersare dolos ingressus et astu
 incipit haec: 'quid tam egregium, si femina forti 705
 fidis equo? dimitte fugam et te comminus aequo
 mecum crede solo pugnaeque accinge pedestri:
 iam nosces uentosa ferat cui gloria fraudem.'
 dixit, at illa furens acrique accensa dolore
 tradit equum comiti paribusque resistit in armis 710
 ense pedes nudo puraque interrita parma.
 at iuuenis uicisse dolo ratus auolat ipse
 (haud mora), conuersisque fugax aufertur habenis
 quadripedemque citum ferrata calce fatigat.
 'uane Ligus frustra que animis elate superbis, 715
 nequiquam patrias temptasti lubricus artis,
 nec fraus te incolumem fallaci perferet Auno.'
 haec fatur uirgo, et pernicibus ignea plantis
 transit equum cursu frenisque aduersa prehensis
 concreditur poenasque inimico ex sanguine sumit: 720
 quam facile accipiter saxo sacer ales ab alto
 consequitur pennis sublimem in nube columbam
 comprehensamque tenet pedibusque euiscerat uncis;

691-723 *MPR* 691 aduersum *ω*(*praeter fr*) 707 pugna-
 que *bd* 708 fraudem *M¹P¹R*, 'uera et antiqua lectio' iudice *Seru.*:
 laudem *M²P²ω*, *Tib.* 720 ex (*A. xii* 949)] a *ω*(*praeter bfr*)

tum cruor et uulsae labuntur ab aethere plumae.

At non haec nullis hominum sator atque deorum 725
obseruans oculis summo sedet altus Olympo.

Tyrrhenum genitor Tarchonem in proelia saeua
suscitat et stimulis haud mollibus inicit iras.
ergo inter caedes cedentiaque agmina Tarchon
fertur equo uariisque instigat uocibus alas 730

nomine quemque uocans, reficitque in proelia pulsos.
'quis metus, o numquam dolituri, o semper inertes
Tyrrheni, quae tanta animis ignauia uenit?

femina palantis agit atque haec agmina uertit!
quo ferrum quidue haec gerimus tela inrita dextris? 735

at non in Venerem segnes nocturnaue bella,
aut ubi curua choros indixit tibia Bacchi.

expectate dapes et plenae pocula mensae
(hic amor, hoc studium) dum sacra secundus haruspex
nuntiet ac lucos uocet hostia pinguis in altos!' 740

haec effatus equum in medios moriturus et ipse
concitatur, et Venulo aduersum se turbidus infert
dereptumque ab equo dextra complectitur hostem
et gremium ante suum multa ui concitus aufert.
tollitur in caelum clamor cunctique Latini 745

conuertere oculos. uolat igneus aequore Tarchon
arma uirumque ferens; tum summa ipsius ab hasta
defringit ferrum et partis rimatur apertas,
qua uulnus letale ferat; contra ille repugnans
sustinet a iugulo dextram et uim uiribus exit. 750

utque uolans alte raptum cum fulua draconem
fert aquila implicuitque pedes atque unguibus haesit,
saucius at serpens sinuosa uolumina uersat
arrectisque horret squamis et sibilat ore
arduus insurgens, illa haud minus urget obunco 755

724-36 MPR; 737-55 MyR 728 inicit Rω: incitat (cf. A. x
263) MPbfr: incutit N. Heinsius 735 geritis cehruv, Tib.
738 mensae] dextrae γ 741 et ipse] in hostis (A. ix 554) γ
742 infert Mω: offert γR, Tib. 755 obunco Myf(-cto c): adunco
Rruv: abunco bdek (cf. A. vi 597)

AENEIDOS XI

luctantem rostro, simul aethera uerberat alis:
 haud aliter praedam Tiburtum ex agmine Tarchon
 portat ouans. ducis exemplum euentumque secuti
 Maeonidae incurrunt. tum fatis debitus Arruns
 uelocem iaculo et multa prior arte Camillam 760
 circuit, et quae sit fortuna facillima temptat.
 qua se cumque furens medio tulit agmine uirgo,
 hac Arruns subit et tacitus uestigia lustrat;
 qua uictrix redit illa pedemque ex hoste reportat,
 hac iuuenis furtim celeris detorquet habenas. 765
 hos aditus iamque hos aditus omnemque pererrat
 undique circuitum et certam quatit improbus hastam.

Forte sacer Cybelo Chloreuſ olimque sacerdos
 insignis longe Phrygiis fulgebat in armis
 spumantemque agitabat equum, quem pellis aënis 770
 in plumam squamis auro conserta tegebat.
 ipse peregrina ferrugine clarus et ostro
 spicula torquebat Lycio Gortynia cornu;
 aureus ex umeris erat arcus et aurea uati
 cassida; tum croceam chlamydemque sinusque crepantis
 carbaseos fuluo in nodum collegerat auro 776
 pictus acu tunicas et barbara tegmina crurum.
 hunc uirgo, siue ut templis praefigeret arma
 Troia, captiuo siue ut se ferret in auro
 uenatrix, unum ex omni certamine pugnae 780
 caeca sequebatur totumque incauta per agmen
 femineo praedae et spoliorum ardebat amore,
 telum ex insidiis cum tandem tempore capto
 concitat et superos Arruns sic uoce precatur:
 'summe deum, sancti custos Soractis Apollo, 785
 quem primi colimus, cui pineus ardor aceruo

756 *MyR*; 757-82 *Mya*; 783-6 *MPa* 759 fatis tum
aev, f. tantum u 766 iamque] atque *γ* 768 Cybelo
Macw, *Seru.*, *Tib.*: Cybele *γ*: Cybelae *Macro*b. v i. 12 (cf. *A.* iii 111)
 774 umero (*u.* 652) *γ* erat] sonat *γcdfh* 781 incensa (*A.* iv 300)
dh 784 conicit (*A.* ix 411, x 646) *cdfh* 786 primis *Pⁱ*

pascitur, et medium freti pietate per ignem
cultores multa premimus uestigia pruna,
da, pater, hoc nostris aboleri dedecus armis,
omnipotens. non exuias pulsaeue tropaeum 790
uirginis aut spolia ulla peto, mihi cetera laudem
facta ferent; haec dira meo dum uulnere pestis
pulsa cadat, patrias remeabo inglorius urbes.'

Audiit et uoti Phoebus succedere partem
mente dedit, partem uolucris dispersit in auras: 795
sterneret ut subita turbatam morte Camillam
adnuuit oranti; reducem ut patria alta uideret
non dedit, inque Notos uocem uertere procellae.
ergo ut missa manu sonitum dedit hasta per auras,
conuertere animos acris oculosque tulere 800
cuncti ad reginam Volsci. nihil ipsa nec aurae
nec sonitus memor aut uenientis ab aethere teli,
hasta sub exsertam donec perlata papillam
haesit uirgineumque alte bibit acta cruorem.
concurrunt trepidae comites dominamque ruentem 805
suscipiunt. fugit ante omnis exterritus Arruns
laetitia mixtoque metu, nec iam amplius hastae
credere nec telis occurrere uirginis audet.
ac uelut ille, prius quam tela inimica sequantur,
continuo in montis sese auisus abdidit altos 810
occiso pastore lupus magnouae iuuenco,
consciis audacis facti, caudamque remulcens
subiecit pauitantem utero siluasque petiuit:
haud secus ex oculis se turbidus abstulit Arruns
contentusque fuga mediis se immiscuit armis. 815
illa manu moriens telum trahit, ossa sed inter
ferreus ad costas alto stat uulnere mucro.
labitur exsanguis, labuntur frigida leto

787-92 *MPa*; 793-818 *MPR* 789 aboleri *M²Pbdhr*: abolere
M¹aω 792 ferant *du* 794 uotis *Macro*. v 3. 7 partem succ.
Phoebus *b* 799 ut] ubi *M¹* 801 neque *cdfh* auras
(*cf. u.* 795, 799) *d.* 'antiqua lectio' *Seru.*, ut sit genetiuus singularis
818 leto] telo 'alii' *ap. Seru.*

AENEIDOS XI

lumina, purpureus quondam color ora reliquit.
 tum sic exspirans Accam ex aequalibus unam 820
 adloquitur, fida ante alias quae sola Camillae
 quicum partiri curas, atque haec ita fatur:
 'hactenus, Acca soror, potui: nunc uulnus acerbum
 conficit, et tenebris nigrescunt omnia circum.
 effuge et haec Turno mandata nouissima perfer: 825
 succedat pugnae Troianosque arceat urbe.
 iamque uale.' simul his dictis linquebat habenas
 ad terram non sponte fluens. tum frigida toto
 paulatim exsoluit se corpore, lentaque colla
 et captum leto posuit caput, arma relinquens, 830
 uitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras.
 tum uero immensus surgens ferit aurea clamor
 sidera: deiecta crudescit pugna Camilla;
 incurrunt densi simul omnis copia Teucrum
 Tyrrhenique duces Euandrique Arcades alae. 835

At Triuiæ custos iamdudum in montibus Opis
 alta sedet summis spectatque interrita pugnas.
 utque procul medio iuuenum in clamore furentum
 prospexit tristi mulcatam morte Camillam,
 ingemuitque deditque has imo pectore uoces: 840
 'heu nimium, uirgo, nimium crudele luisti
 supplicium Teucros conata lacescere bello!
 nec tibi desertæ in dumis coluisse Dianam
 profuit aut nostras umero gessisse pharetras.
 non tamen indecorem tua te regina reliquit 845
 extrema iam in morte, neque hoc sine nomine letum

819-46 <i>MPR</i> <i>M²P</i> (fidem <i>b</i>) <i>MP²ω</i> , <i>Tib.</i> : urbi (<i>cf. E. vii 47</i>) <i>P¹R</i> relinquit <i>M¹</i> : relinquit <i>P¹R</i> : relinquunt ' <i>alii</i> ' (<i>inter quos Probus</i>) <i>ap. DSeru., Tib.</i> <i>M</i> (<i>cf. u. 171</i>) furentem <i>M²</i> (-te <i>M¹</i>) <i>b</i> , <i>interpr. Tib.</i> <i>DSeru.</i> : multatam fortasse recte <i>ω</i> gittas <i>Mchr</i> 846 numine <i>efh</i>	819 relinquit <i>c</i> 822 quicum <i>MRbd</i> : quacum <i>Pω</i> 830 relinquens <i>M²P²ω</i> : 834 concurrunt <i>Re</i> 838 iuuenem medio <i>P¹</i> : medio iuuenem <i>b</i> 839 mulcatam <i>MPRbdr</i> , 844 pharetras <i>PRω</i> : sa- 845 relinquit <i>MRf</i> : relinquet <i>Pω</i> : relinquit <i>r</i> , <i>Tib.</i>	821 fida <i>M¹Rω</i> : fidam 826 urbe 835 Tyrrhenumque 844 pharetras <i>PRω</i> : sa- 845 relinquit <i>r</i> , <i>Tib.</i>

per gentis erit aut famam patieris inultae.
 nam quicumque tuum uiolauit uulnere corpus
 morte luet merita.' fuit ingens monte sub alto
 regis Dercenni terreno ex aggere bustum 850
 antiqui Laurentis opacaque ilice tectum;
 hic dea se primum rapido pulcherrima nisu
 sistit et Arruntem tumulo speculatur ab alto.
 ut uidit fulgentem armis ac uana tumentem,
 'cur' inquit 'diuersus abis? huc derige gressum, 855
 huc periture ueni, capias ut digna Camillae
 praemia. tune etiam telis moriere Dianae?'
 dixit, et aurata uolucrum Threissa sagittam
 deprompsit pharetra cornuque infensā tetendit
 et duxit longe, donec curuata coirent 860
 inter se capita et manibus iam tangeret aequis,
 laeua aciem ferri, dextra neruoque papillam.
 extemplo teli stridorem aurasque sonantis
 audiit una Arruns haesitque in corpore ferrum.
 illum expirantem sociū atque extrema gementem 865
 obliti ignoto camporum in puluere relinquunt;
 Opis ad aetherium pennis aufertur Olympum.
 Prima fugit dominā amissā leuīs alā Cāmillae,
 turbati fugiunt Rutuli, fugit acer Atinas,
 disiectique duces desolatique manipuli 870
 tuta petunt et equis auersi ad moenia tendunt.
 nec quisquam instantis Teucros letumque ferentis
 sustentare ualet telis aut sistere contra,
 sed laxos referunt umeris languentibus arcus,
 quadripedumque putrem cursu quatit ungula campum. 875
 uoluitur ad muros caligine turbidus atra
 puluis, et e speculis percussae pectora matres

847-57 *MPR*; 858-77 *FMPR* 852 dea] ea *M*¹ 854 lae-
 tantem animis *M*¹ 856 Camilla *R* 861 tenderet *bd*
 870 disiectique] defectique *M*¹ 871 equos *P* aduersi *cev*
 875 quadripedoque *F*¹*Rr*, *Tib.*, (*cf. A. viii 596*) 877 e *om.*
*F*¹*M*¹*br* speculis] muris *cdf*

AENEIDOS XI

femineum clamorem ad caeli sidera tollunt.
 qui cursu portas primi inrupere patentis,
 hos inimica super mixto premit agmine turba, 880
 nec miseram effugiunt mortem, sed limine in ipso,
 moenibus in patriis atque inter tuta domorum
 confixi exspirant animas. pars claudere portas,
 nec sociis aperire uiam nec moenibus audent
 accipere orantis, oriturque miserrima caedes 885
 defendentum armis aditus inque arma ruentum.
 exclusi ante oculos lacrimantumque ora parentum
 pars in praecipitis fossas urgente ruina
 uoluitur, immissis pars caeca et concita frenis
 arietat in portas et duros obice postis. 890
 ipsae de muris summo certamine matres
 (monstrat amor uerus patriae, ut uidere Camillam)
 tela manu trepidae iaciunt ac robore duro
 stipitibus ferrum sudibusque imitantur obustis
 praecipites, primaeque mori pro moenibus ardent. 895
 Interea Turnum in siluis saeuissimus implet
 nuntius et iuueni ingentem fert Acca tumultum:
 deletas Volscorum acies, cecidisse Camillam,
 ingruere infensos hostis et Marte secundo
 omnia corripuisse, metum iam ad moenia ferri. 900
 ille furens (et saeua Iouis sic numina poscunt)
 deserit obsessos collis, nemora aspera linquit.
 uix e conspectu exierat campumque tenebat,
 cum pater Aeneas saltus ingressus apertos
 exsuperatque iugum siluaque euadit opaca. 905
 sic ambo ad muros rapidi totoque feruntur
 agmine nec longis inter se passibus absunt;
 ac simul Aeneas fumantis puluere campos
 prospexit longe Laurentiaque agmina uidit,

878-95 *FMPR*; 896-909 *MPR* 882 inter *FPbcdhvr*: intra
MReuv 892 uersus *R* 895 audent *M²ω*(*praeter r*), *Seru.*
 901 poscunt (*A. viii 512*) pellunt *R* 903 camposque *M¹*
 908 ac simul] tum pater (*u. 904*) *PReuv* 909 conspexit *b*

AENEIDOS XI

et saeuum Aenean agnouit Turnus in armis 910
 aduentumque pedum flatusque audiuit equorum.
 continuoque ineant pugnas et proelia temptent,
 ni roseus fessos iam gurgite Phoebus Hiberno
 tingat equos noctemque die labente reducat.
 considunt castris ante urbem et moenia uallant. 915

910-15 <i>MPR</i>	910 agnouit] conspexit <i>P</i>	911 aduentus-
que <i>Mr, Tib.</i> (<i>cf. u. 607</i>)	flatumque <i>Rev</i>	912 ineunt <i>M^{1b}</i>
temptant <i>c</i>		

P. VERGILI MARONIS

AENEIDOS

LIBER XII

TURNVS ut infractos aduerso Marte Latinos
defecisse uidet, sua nunc promissa reposci,
se signari oculis, ultro implacabilis ardet
attollitque animos. Poenorum qualis in aruis
saucius ille graui uenantum uulnere pectus 5
tum demum mouet arma leo, gaudetque comantis
excutiens ceruice toros fixumque latronis
impavidus frangit telum et fremit ore cruento:
haud secus accenso gliscit uiolentia Turno.
tum sic adfatur regem atque ita turbidus infit: 10
'nulla mora in Turno; nihil est quod dicta retractent
ignauī Aeneadae, nec quae pepigere recusent:
congregior. fer sacra, pater, et concipe foedus.
aut hac Dardanium dextra sub Tartara mittam
desertorem Asiae (sedeant spectentque Latini), 15
et solus ferro crimen commune refellam,
aut habeat uictos, cedat Lauinia coniunx.'

Olli sedato respondit corde Latinus:
'o praestans animi iuuenis, quantum ipse feroci
uirtute exsuperas, tanto me impensius aequum est 20
consulere atque omnis metuentē⁵ expendere casus.
sunt tibi regna patris Dauni, sunt oppida capta
multa manu, nec non aurumque animusque Latino est;
sunt aliae innuptae Latio et Laurentibus aruis
nec genus indecores. sine me haec haud mollia fatu 25

1-25 *MPR* 16 crimen ferro *Rceuv*
24 aruis *M*, *Seru.*: agris (*A.* xi 431) *PRω*, *Tib.*
cdfh, *Non.* 319. 28 (*aliter* 385. 22)

17 uictor *c?*
25 haud haec

sublati aperire dolis, simul hoc animo hauri:
 me natam nulli ueterum sociare procorum
 fas erat, idque omnes diuique hominesque canebant.
 uictus amore tui, cognato sanguine uictus
 coniugis et maestae lacrimis, uincla omnia rupi; 30
 promissam eripui genero, arma impia sumpsi.
 ex illo qui me casus, quae, Turne, sequantur
 bella, uides, quantos primus patiare labores.
 bis magna uicti pugna uix urbe tuemur
 spes Italas; recalent nostro Thybrina fluenta 35
 sanguine adhuc campique ingentes ossibus albent.
 quo referor totiens? quae mentem insania mutat?
 si Turno extincto socios sum ascire paratus,
 cur non incolumi potius certamina tollo?
 quid consanguinei Rutuli, quid cetera dicet 40
 Italia, ad mortem si te (fors dicta refutet!)
 prodiderim, natam et conubia nostra petentem?
 respice res bello uarias, miserere parentis
 longaeui, quem nunc maestum patria Ardea longe
 diuidit.' haudquaquam dictis uiolentia Turni 45
 flectitur; exsuperat magis aegrescitque medendo.
 ut primum fari potuit, sic institit ore:
 'quam pro me curam geris, hanc precor, optime, pro me
 deponas letumque sinas pro laude pacisci.
 et nos tela, pater, ferrumque haud debile dextra 50
 spargimus, et nostro sequitur de uulnere sanguis.
 longe illi dea mater erit, quae nube fugacem
 feminea tegat et uanis sese occulat umbris.'
 At regina noua pugnae conterrita sorte
 flebat et ardentem generum moritura tenebat: 55
 'Turne, per has ego te lacrimas, per si quis Amatae
 tangit honos animum: spes tu nunc una, senectae

26-46 *MPR*; 47-57 *MγR*

35 Thyberina (Thib-, Tyb-) ω, Tiberina *Char.* 269. 26

scitque tuendo (*A.* i 713) *M*¹

Ter. Hec. 745

33 patiare *Pω*: patiēre *MReu*

46 arde-

47 incipit (*u.* 692) *M*, *Don. ad*

AENEIDOS XII

tu requies miserae, decus imperiumque Latini
 te penes, in te omnis domus inclinata recumbit.
 unum oro: desiste manum committere Teucris. 60
 qui te cumque manent isto certamine casus
 et me, Turne, manent; simul haec inuisa relinquam
 lumina nec generum Aenean captiua uidebo.
 accepit uocem lacrimis Lauinia matris
 flagrantis perfusa genas, cui plurimus ignem 65
 subiecit rubor et calefacta per ora cucurrit.
 Indum sanguineo ueluti uiolauerit ostro
 si quis ebur, aut mixta rubent ubi lilia multa
 alba rosa, talis uirgo dabat ore colores.
 illum turbat amor figitque in uirgine uultus; 70
 ardet in arma magis paucisque adfatur Amatam:
 'ne, quaeso, ne me lacrimis neue omine tanto
 proseguere in duri certamina Martis euntem,
 o mater; neque enim Turno mora libera mortis.
 nuntius haec, Idmon, Phrygio mea dicta tyranno 75
 haud placitura refer. cum primum crastina caelo
 puniceis inuecta rotis Aurora rubebit,
 non Teucros agat in Rutulos, Teucrum arma quiescant
 et Rutuli; nostro dirimamus sanguine bellum,
 illo quaeratur coniunx Lauinia campo.' 80

Haec ubi dicta dedit rapidusque in tecta recessit,
 poscit equos gaudetque tuens ante ora frementis,
 Pilumno quos ipsa decus dedit Orithyia,
 qui candore niues anteirent, cursibus auras.
 circumstant properi aurigae manibusque laccessunt 85
 pectora plausa cauis et colla comantia pectunt.
 ipse dehinc auro squalentem alboque orichalco
 circumdat loricam umeris, simul aptat habendo
 ensemque clipeumque et rubrae cornua cristae,
 ensem quem Dauno ignipotens deus ipse parenti 90

58-90 *MγR*
 ω 79 Rutulum γ
 86 pulsa γ

76 refer *MRcruv*: refers γ: refert
 85 properi *Mω, Seru.*: propere γ*R*

fecerat et Stygia candentem tinxerat unda.
 exim quae mediis ingenti adnixa columnae
 aedibus astabat, ualidam ui corripit hastam,
 Actoris Aurunci spolium, quassatque trementem
 uociferans: 'nunc, o numquam frustrata uocatus 95
 hasta meos, nunc tempus adest: te maximus Actor,
 te Turni nunc dextra gerit; da sternere corpus
 loricamque manu ualida lacerare reuulsam
 semiui Phrygis et foedare in puluere crinis
 uibratos calido ferro murraque madentis.' 100
 his agitur furiis, totoque ardentis ab ore
 scintillae absistunt, oculis micat acribus ignis,
 mugitus ueluti cum prima in proelia taurus
 terrificos ciet aut irasci in cornua temptat
 arboris obnixus trunco, uentosque laccessit 105
 ictibus aut sparsa ad pugnam proludit harena.
 Nec minus interea maternis saeuus in armis
 Aeneas acuit Martem et se suscitât ira,
 oblato gaudens componi foedere bellum.
 tum socios maestique metum solatur Iuli 110
 fata docens, regique iubet responsa Latino
 certa referre uiros et pacis dicere leges.
 Postera uix summos spargebat lumine montis
 orta dies, cum primum alto se gurgite tollunt
 Solis equi lucemque elatis naribus efflant: 115
 campum ad certamen magnae sub moenibus urbis
 dimensi Rutulique uiri Teucrique parabant
 in medioque focos et dis communibus aras
 gramineas. alii fontemque ignemque ferebant
 uelati limo et uerbena tempora uincti. 120

91-2 *MγR*; 93-120 *MPR* 92 columna *γbfhr*, *Arus.* 455. 19
 100 cadentis *P* 101 ardentis] loquentis (*A.* vii 118) *P¹*, *Macrob.*
iv 1. 2, *Tib.* 102 absistunt *MP²ω*: ex(s)istunt *P¹R*
 103 prima *Pω*: primam *M*: primum *Rf*, *Tib.* 104 aut *M²PRbf^r*:
 atque (*G.* iii 232) *M¹ω* 113 summo *Mbfhr*, *Diom.* 449. 28 terras
 (*A.* iv 584, ix 459) *b*, *Diom.* 117 demensi *Mcehv* 120 limo
Caper et Hyginus ap. Seru.: lino *codd.*, *DSeru.* ad u. 169, *Tib.*

AENEIDOS XII

procedit legio Ausonidum, pilataque plenis
 agmina se fundunt portis. hinc Troius omnis
 Tyrrhenusque ruit uariis exercitus armis,
 haud secus instructi ferro quam si aspera Martis
 pugna uocet. nec non mediis in milibus ipsi 125
 ductores auro uolitant ostroque superbi,
 et genus Assaraci Mnestheus et fortis Asilas
 et Messapus equum domitor, Neptunia proles;
 utque dato signo spatia in sua quisque recessit,
 defigunt tellure hastas et scuta reclinant. 130
 tum studio effusae matres et uulgus inermum
 inualidique senes turris ac tecta domorum
 obsedere, alii portis sublimibus astant.

At Iuno ex summo (qui nunc Albanus habetur;
 tum neque nomen erat neque honos aut gloria monti) 135
 prospiciens tumulo campum aspectabat et ambas
 Laurentum Troumque acies urbemque Latini.
 extemplo Turni sic est adfata sororem
 diua deam, stagnis quae fluminibusque sonoris
 praesidet (hunc illi rex aetheris altus honorem 140
 Iuppiter erepta pro uirginitate sacrauit):
 'nympha, decus fluuiorum, animo gratissima nostro,
 scis ut te cunctis unam, quaecumque Latinae
 magnanimi Iouis ingratum ascendere cubile,
 praetulerim caelique libens in parte locarim: 145
 disce tuum, ne me incuses, Iuturna, dolorem.
 qua uisa est Fortuna pati Parcaeque sinebant
 cedere res Latio, Turnum et tua moenia texi;
 nunc iuuenem imparibus uideo concurrere fatis,
 Parcarumque dies et uis inimica propinquat. 150
 non pugnam aspicere hanc oculis, non foedera possum.

121-51 <i>MPR</i> <i>M</i>: decori (<i>A.</i> v 133) <i>PRw, Tib.</i> <i>Arus.</i> 467. 11: telluri (<i>G.</i> ii 290) <i>Rceruv, Tib.</i> <i>PRbev</i>, hac <i>u</i>: et <i>Mcdfhr, Tib.</i> 135 neque (2°)] nec <i>Mf</i> <i>PRb</i>	124 ferro] bello <i>M</i> 130 tellure (<i>A.</i> vi 652) <i>MPbdfh</i>, 132 ac (<i>A.</i> ii 445) 133 instant <i>R</i> 142 gratissima <i>Mw, Seru.</i>: carissima 146 nec <i>Reuv</i>	126 superbi 134 ex] e <i>M</i>

143 Latinis *P²*

tu pro germano si quid praesentius audes,
perge; decet. forsan miseros meliora sequentur.
uix ea, cum lacrimas oculis Iuturna profundit
terque quaterque manu pectus percussit honestum. 155
'non lacrimis hoc tempus' ait Saturnia Iuno:
'accelera et fratrem, si quis modus, eripe morti;
aut tu bella cie conceptumque excute foedus.
auctor ego audendi.' sic exhortata reliquit
incertam et tristi turbatam uulnere mentis. 160

Interea reges ingenti mole Latinus
quadriiugo uehitur curru (cui tempora circum
aurati bis sex radii fulgentia cingunt,
Solis aui specimen), bigis it Turnus in albis,
bina manu lato crispans hastilia ferro. 165
hinc pater Aeneas, Romanae stirpis origo,
sidereo flagrans clipeo et caelestibus armis
et iuxta Ascanius, magnae spes altera Romae,
procedunt castris, puraque in ueste sacerdos
saetigeri fetum suis intonsamque bidentem 170
attulit admouitque pecus flagrantibus aris.
illi ad surgentem conuersi lumina solem
dant fruges manibus salsas et tempora ferro
summa notant pecudum, paterisque altaria libant.

Tum pius Aeneas stricto sic ense precatur: 175
'esto nunc Sol testis et haec mihi terra uocanti,
quam propter tantos potui perferre labores,
et pater omnipotens et tu Saturnia coniunx
(iam melior, iam, diua, precor), tuque inclute Mauors,
cuncta tuo qui bella, pater, sub numine torques; 180
fontisque fluuiosque uoco, quaeque aetheris alti
religio et quae caeruleo sunt numina ponto:
cesserit Ausonio si fors uictoria Turno,

152-83 MPR 154 profundit (*ut post uix . . . cum fere semper
poetae mos*) M¹: profudit M²P_ω, D Seru.: profugit R 161 rex
ingenti de mole M¹ 162 quadriiugo P 168 magna 'male
quidam' ap. Seru., Char. 280. 7 176 uocanti PR_ω: precanti
Mch?, Seru., Tib. 178 coniunx PRbf: Iuno (u. 156) M_ω

AENEIDOS XII

conuenit Euandri uictos discedere ad urbem,
cedet Iulus agris, nec post arma ulla rebelles 185
Aeneadae referent ferroue haec regna lacescent.
sin nostrum adnuerit nobis uictoria Martem
(ut potius reor et potius di numine firment),
non ego nec Teucris Italos parere iubebo
nec mihi regna peto: paribus se legibus ambae 190
inuictae gentes aeterna in foedera mittant.
sacra deosque dabo; socer arma Latinus habeto,
imperium sollemne socer; mihi moenia Teucri
constituent urbique dabit Lauinia nomen.'

Sic prior Aeneas, sequitur sic deinde Latinus 195
suspiciens caelum, tenditque ad sidera dextram:
'haec eadem, Aenea, terram, mare, sidera, iuro
Latonaeque genus duplex Ianumque bifrontem,
uimque deum infernam et duri sacraria Ditis;
audiat haec genitor qui foedera fulmine sancit. 200
tango aras, medios ignis et numina testor:
nulla dies pacem hanc Italis nec foedera rumpet,
quo res cumque cadent; nec me uis ulla uolentem
auertet, non, si tellurem effundat in undas
diluuio miscens caelumque in Tartara soluat, 205
ut sceptrum hoc' (dextra sceptrum nam forte gerebat)
'numquam fronde leui fundet uirgultă nec umbras,
cum semel in siluis imo de stirpe recisum
matre caret posuitque comas et bracchia ferro,
olim arbos, nunc artificis manus aere decoro 210
inclusit patribusque dedit gestare Latinis.'
talibus inter se firmabant foedera dictis
conspectu in medio procerum. tum rite sacratas
in flammam iugulant pecudes et uiscera uiuis
eripiunt, cumulantque oneratis lancibus aras. 215

184-215 <i>MPR</i>	184 decedere <i>M</i> ¹	185 cedat <i>Reuv</i>
188 et] ut <i>M</i>	potius (20)] propius <i>R</i> (cf. <i>A.</i> viii 78)	numina <i>P</i> ² <i>R</i>
202 rumpit <i>P</i> ¹ : rumpat <i>P</i> ²	203 cadet <i>R</i>	205 caelumue <i>bdfh</i>
213 prospectu <i>M</i>	in (<i>A.</i> ii 67) <i>om.</i> <i>M</i> ¹ <i>P</i> ^{1b}	

At uero Rutulis impar ea pugna uideri
iamdudum et uario misceri pectora motu,
tum magis ut propius cernunt non uiribus aequos.
adiuuat incessu tacito progressus et aram
suppliciter uenerans demisso lumine Turnus 220
pubentesque genae et iuuenali in corpore pallor.
quem simul ac Iuturna soror crebrescere uidit
sermonem et uulgi uariare labantia corda,
in medias acies formam adsimulata Camerti,
cui genus a proauis ingens clarumque paternae 225
nomen erat uirtutis, et ipse acerrimus armis,
in medias dat sese acies haud nescia rerum
rumoresque serit uarios ac talia fatur:
'non pudet, o Rutuli, pro cunctis talibus unam
obiectare animam? numerone an uiribus aequi 230
non sumus? en, omnes et Troes et Arcades hi sunt,
fatalisque manus, infensa Etruria Turno:
uix hostem, alterni si congrediamur, habemus.
ille quidem ad superos, quorum se deuouet aris,
succedet fama uiuusque per ora feretur; 235
nos patria amissa dominis parere superbis
cogemur, qui nunc lenti consedimus aruis.'

Talibus incensa est iuuenum sententia dictis
iam magis atque magis, serpitque per agmina murmur:
ipsi Laurentes mutati ipsique Latini. 240
qui sibi iam requiem pugnae rebusque salutem
sperabant, nunc arma uolunt foedusque precantur
infectum et Turni sortem miserantur iniquam.
his aliud maius Iuturna adiungit et alto
dat signum caelo, quo non praesentius ullum 245

216-45 MPR 218 aequos Ioh. Schrader: aequis (A. v 809,
x 357, 431) codd., Seru.; non uiribus aequis ut spuria secluserit Brunck
219 ingressu d, Tib. 221 tabentesque ck, Tib. 222 ac] ut
ω(praeter bd) 223 labentia R ω(praeter bd) 230 an] ac P²
aequis P 232 fatalisque Pω, Seru.: fatalesque MRb, Tib.
237 armis M 239 iam] tum P 245 praesentius (G. ii 127)
MPb, Seru.: praestantius Rω

AENEIDOS XII

turbauit mentes Italas monstroque fefellit.
 namque uolans rubra fuluus Iouis ales in aethra
 litoreas agitabat auis turbamque sonantem
 agminis aligeri, subito cum lapsus ad undas
 cycnum excellentem pedibus rapit improbus uncis. 250
 arrexere animos Itali, cunctaeque uolucres
 conuertunt clamore fugam (mirabile uisu),
 aetheraque obscurant pennis hostemque per auras
 facta nube premunt, donec ui uictus et ipso
 pondere defecit praedamque ex unguibus ales 255
 proiecit fluuio, penitusque in nubila fugit.

Tum uero augurium Rutuli clamore salutant
 expediuntque manus, primusque Tolumnius augur
 'hoc erat, hoc uotis' inquit 'quod saepe petiui.
 accipio agnoscoque deos; me, me duce ferrum 260
 corripite, o miseri, quos improbus aduena bello
 territat inualidas ut auis, et litora uestra
 ui populat. petet ille fugam penitusque profundo
 uela dabit. uos unanimi densete cateruas
 et regem uobis pugna defendite raptum.' 265
 dixit, et aduersos telum contorsit in hostis
 procurrens; sonitum dat stridula cornus et auras
 certa secat. simul hoc, simul ingens clamor et omnes
 turbati cunei calefactaque corda tumultu.
 hasta uolans, ut forte nouem pulcherrima fratrum 270
 corpora constiterant contra, quos fida crearat
 una tot Arcadio coniunx Tyrrhena Gylippo,
 horum unum ad medium, teritur qua subtilis aluo
 balteus et laterum iuncturas fibula mordet,
 egregium forma iuuenem et fulgentibus armis, 275
 transadigit costas fuluaque effundit harena.
 at fratres, animosa phalanx accensaque luctu,
 pars gladios stringunt manibus, pars missile ferrum

246-78 *MPR* 247 fuluus rubra *M*¹ Iouis] acer (*A. xi 721*) *P*
 261 miseri] Rutuli *bcd fh* 264 densate *MPd* 273 mediam *M*
 aluo *P²Rw, Seru.*: alueo *P*¹: auro *M*

corripunt caecique ruunt. quos agmina contra
 procurrunt Laurentum, hinc densi rursus inundant 280
 Troes Agyllinique et pictis Arcades armis:
 sic omnis amor unus habet decernere ferro.
 diripere aras, it toto turbida caelo
 tempestas telorum ac ferreus ingruit imber,
 craterasque focosque ferunt. fugit ipse Latinus 285
 pulsatos referens infecto foedere diuos.
 infrenant alii currus aut corpora saltu
 subiciunt in equos et strictis ensibus adsunt.
 Messapus regem regisque insigne gerentem
 Tyrrhenum Aulesten, auidus confundere foedus, 290
 aduerso proterret equo; ruit ille recedens
 et miser oppositis a tergo inuoluitur aris
 in caput inque umeros. at feruidus aduolat hasta
 Messapus teloque orantem multa trabali
 desuper altus equo grauitur ferit atque ita fatur: 295
 'hoc habet, haec melior magnis data uictima diuis.'
 concurrunt Itali spoliantque calentia membra.
 obuius ambustum torrem Corynaeus ab ara
 corripit et uenienti Ebyso plagamque ferenti
 occupat os flammis: olli ingens barba reluxit 300
 nidoremque ambusta dedit. super ipse secutus
 caesariem laeua turbati corripit hostis
 impressoque genu nitens terrae applicat ipsum;
 sic rigido latus ense ferit. Podalirius Alsum
 pastorem primaque acie per tela ruentem 305
 ense sequens nudo superimminet; ille securi
 aduersi frontem mediam mentumque reducta
 dissicit et sparso late rigat arma cruore.
 olli dura quies oculos et ferreus urget
 somnus, in aeternam conduntur lumina noctem. 310

279-310 *MPR* 283 deripere *aeuv* it] id *M*¹: et *P*¹
 287 aut] et *M*, *Seru.* ad *G.* i 202 288 adstant *M*² 290 'legitur
 et auidum, sed melius auidus' *Seru.* 291 auerso *M* 300 illi
*PR*_ω, *Tib.* 304 feret *M*: pedit *P* 308 discidit *R*
 310 conduntur *P*, *Tib.*: clauduntur (*A.* x 746) *MR*_ω

AENEIDOS XII

At pius Aeneas dextram tendebat inermem
 nudato capite atque suos clamore uocabat:
 'quo ruitis? quaeue ista repens discordia surgit?
 o cohibete iras! ictum iam foedus et omnes
 compositae leges. mihi ius concurrere soli;
 me sinite atque auferte metus. ego foedera faxo
 firma manu; Turnum debent haec iam mihi sacra.'
 has inter uoces, media inter talia uerba
 ecce uiro stridens alis adlapsa sagitta est,
 incertum qua pulsa manu, quo turbine adacta,
 quis tantam Rutulis laudem, casusne deusne,
 attulerit; pressa est insignis gloria facti,
 nec sese Aeneae iactauit uulnere quisquam.
 Turnus ut Aenean cedentem ex agmine uidit
 turbatosque duces, subita spe feruidus ardet;
 poscit equos atque arma simul, saltuque superbus
 emicat in currum et manibus molitur habenas.
 multa uirum uolitans dat fortia corpora leto.
 seminecis uoluit multos: aut agmina curru
 proterit aut raptas fugientibus ingerit hastas.
 qualis apud gelidi cum flumina concitus Hebri
 sanguineus Mauors clipeo increpat atque furentis
 bella mouens immittit equos, illi aequore aperto
 ante Notos Zephyrumque uolant, gemit ultima pulsu
 Thraca pedum circumque atrae Formidinis ora
 Iraeque Insidiaeque, dei comitatus, aguntur:
 talis equos alacer media inter proelia Turnus
 fumantis sudore quatit, miserabile caesis
 hostibus insultans; spargit rapida ungula rores
 sanguineos mixtaque cruor calcatur harena.
 iamque neci Sthenelumque dedit Thamyrumque Pholumque,
 hunc congressus et hunc, illum eminus; eminus ambo

311-42 <i>MPR</i> 313 quaeue] quoue <i>Rceuv</i> 330 aut] et <i>R</i> A. vi 607, viii 527, ix 709) <i>bis cv et correctores saec. ix: semel MPRω</i>	311 inertem <i>M</i> (cf. <i>A.</i> xi 414, 672) 321 casusue deusue (<i>A.</i> ix 211) <i>M</i> 332 increpat <i>Pbcdsh, Seru.</i> : intonat <i>MReuv</i> (cf. prementi <i>M</i> , furenti <i>R</i> 342 eminus

Imbrasidas, Glaucum atque Laden, quos Imbrasmus ipse
nutrierat Lycia paribusque ornauerat armis
uel conferre manum uel equo praeuertere uentos. 345

Parte alia media Eumedes in proelia fertur,
antiqui proles bello praeclara Dolonis,
nomine auum referens, animo manibusque parentem,
qui quondam, castra ut Danaum speculator adiret,
ausus Pelidae pretium sibi poscere currus; 350

illum Tydides alio pro talibus ausis
adfecit pretio nec equis aspirat Achilli.
hunc procul ut campo Turnus prospexit aperto,
ante leui iaculo longum per inane secutus
sistit equos biugis et curru desilit atque 355

semianimi lapsoque superuenit, et pede collo
impresso dextrae mucronem extorquet et alto
fulgentem tingit iugulo atque haec insuper addit:
'en agros et, quam bello, Troiane, petisti,
Hesperiam metire iacens: haec praemia, qui me 360

ferro ausi temptare, ferunt, sic moenia condunt.'
huic comitem Asbyten coniecta cuspide mittit
Chloreaque Sybarimque Daretaque Thersilochumque
et sternacis equi lapsum ceruice Thymoeten.
ac uelut Edoni Boreae cum spiritus alto 365

insonat Aegaeo sequiturque ad litora fluctus,
qua uenti incubuere, fugam dant nubila caelo:
sic Turno, quacumque uiam secat, agmina cedunt
conuersaeque ruunt acies; fert impetus ipsum
et cristam aduerso curru quatit aura uolantem. 370

non tulit instantem Phegeus animisque frementem
obiecit sese ad currum et spumantia frenis
ora citatorum dextra detorsit equorum.
dum trahitur pendetque iugis, hunc lata reiectum

343-74 *MPR* 352 neque *cdh* 353 conspexit *bcdfh*
356 lapsoque *MP²Rω*: elapsoque *P¹bdh, DSeru.* 357 expresso
M¹ dextrae *MPbdfh*: dextra *Rceuv* 374 hunc *Mω*: huic *P*:
hic *Rf*: hinc *d*

AENEIDOS XII

lancea consequitur rumpitque infixā bilicem 375
 lorica et summum degustat uulnere corpus.
 ille tamen clipeo obiecto conuersus in hostem
 ibat et auxilium ducto mucrone petebat,
 cum rota praecipitem et procursu concitus axis
 impulit effunditque solo, Turnusque secutus 380
 imam inter galeam summi thoracis et oras
 abstulit ense caput truncumque reliquit harenae.
 Atque ea dum campis uictor dat funera Turnus,
 interea Aenean Mnestheus et fidus Achates
 Ascaniusque comes castris statuere cruentum 385
 alternos longa nitentem cuspide gressus.
 saeuit et infracta luctatur harundine telum
 eripere auxilioque uiam, quae proxima, poscit:
 ense secant lato uulnus telique latebram
 rescindant penitus, seseque in bella remittant. 390
 iamque aderat Phoebus ante alios dilectus Iapex
 Iasides, acri quondam cui captus amore
 ipse suas artis, sua munera, laetus Apollo
 augurium citharamque dabat celerisque sagittas.
 ille, ut depositi proferret fata parentis, 395
 scire potestates herbarum usumque medendi
 maluit et mutas agitare inglorius artis.
 stabat acerba fremens ingentem nixus in hastam
 Aeneas magno iuuenum et maerentis Iuli
 concursu, lacrimis immobilis. ille retorto 400
 Paeonium in morem senior succinctus amictu
 multa manu medica Phoebique potentibus herbis
 nequiquam trepidat, nequiquam spicula dextra
 sollicitat prensatque tenaci forcipe ferrum.
 nulla uiam Fortuna regit, nihil auctor Apollo 405

375-405 *MPR* 378 ducto a *Re* 379 cum] quem *cd*
 380 effuditque *Rcev(abest abhinc u)* 382 harenae *MP, Seru.*
ad A. xi 87: harena R ω 385 comes *MP ω : puer (A. ii 598*
al.) Rev, Tib. 389 latebras *Mb²d* 394 dedit *M, respuit*
Seru. 397 multas *P¹c* 398 fixus *M¹* 400 lacrimisque
Rdh

subuenit, et saeuus campis magis ac magis horror
crebrescit propiusque malum est. iam puluere caelum
stare uident: subeunt equites et spicula castris
densa cadunt mediis. it tristis ad aethera clamor
bellantum iuuenum et duro sub Marte cadentum. 410

Hic Venus indigno nati concussa dolore
dictamnum genetrix Cretaea carpit ab Ida,
puberibus caulem foliis et flore comantem
purpureo; non illa feris incognita capris
gramina, cum tergo uolucres haesere sagittae. 415

hoc Venus obscuro faciem circumdata nimbo
detulit, hoc fusum labris splendentibus amnem
inficit occulte medicans, spargitque salubris
ambrosiae sucos et odoriferam panaceam.
fouit ea uulnus lymphæ longaeuus Iapex 420

ignorans, subitoque omnis de corpore fugit
quippe dolor, omnis stetit imo uulnere sanguis.
iamque secuta manum nullo cogente sagitta
excidit, atque nouae rediere in pristina uires.

'arma citi properate uiro! quid statis?' Iapex 425
conclamat primusque animos accendit in hostem.
'non haec humanis opibus, non arte magistra
proueniunt, neque te, Aenea, mea dextera seruat:
maior agit deus atque opera ad maiora remittit.'

ille auidus pugnae suras incluserat auro 430
hinc atque hinc oditque moras hastamque coruscat.
postquam habilis lateri clipeus loricaque tergo est,
Ascanium fuis circum complectitur armis
summaque per galeam delibans oscula fatur:

'disce, puer, uirtutem ex me uerumque laborem, 435
fortunam ex aliis. nunc te mea dextera bello
defensum dabit et magna inter praemia ducet.

406-37 MPR	406 et] it P ¹	408 subeunt om.
M: subeuntque Rev	412 carpsit Re	417 plendentibus
P ¹ : pendentibus R	422 imo MP ¹ bf: imo in P ² Rω, Tib.	
423 manum Rω: manus P ¹ : manu MP ² , Tib.		428 te Aenea]
Aenean M		

tu facito, mox cum matura adoleuerit aetas,
 sis memor et te animo repetentem exempla tuorum
 et pater Aeneas et auunculus excitet Hector.' 440

Haec ubi dicta dedit, portis sese extulit ingens
 telum immane manu quatiens; simul agmine denso
 Antheusque Mnestheusque ruunt, omnisque relictis
 turba fluit castris. tum caeco puluere campus
 miscetur pulsuque pedum tremit excita tellus. 445

uidit ab aduerso uenientis aggere Turnus,
 uidere Ausonii, gelidusque per ima cucurrit
 ossa tremor; prima ante omnis Iuturna Latinos
 audiit agnouitque sonum et tremefacta refugit.
 ille uolat campoque atrum rapit agmen aperto. 450

qualis ubi ad terras abrupto sidere nimbus
 it mare per medium (miseris, heu, praescia longe
 horrescunt corda agricolis: dabit ille ruinas
 arboribus stragemque satis, ruet omnia late),
 ante uolant sonitumque ferunt ad litora uenti: 455

talis in aduersos ductor Rhoeteius hostis
 agmen agit, densi cuneis se quisque coactis
 adglomerant. ferit ense grauem Thymbraeus Osirim,
 Arcetium Mnestheus, Epulonem obtruncat Achates
 Vfentemque Gyas; cadit ipse Tolumnius augur, 460

primus in aduersos telum qui torserat hostis.
 tollitur in caelum clamor, uersique uicissim
 puluerulenta fuga Rutuli dant terga per agros.
 ipse neque auersos dignatur sternere morti
 nec pede congressos aequo nec tela ferentis 465

insequitur: solum densa in caligine Turnum
 uestigat lustrans, solum in certamina poscit.

Hoc concussa metu mentem Iuturna uirago
 aurigam Turni media inter lora Metiscum

438-55 *MPR*; 456-69 *MPRV* 444 fluit (*cf. A. xi 236*) ruit *P*
 446 agmine *R* 449 adgnoscatque *P* 454 ruit *Mbdfh*
 455 uolant *P¹Rω*: uolans *MP²b* 461 auersos *R* torserat] torsit
 in (*u. 266*) *Rv(def. e)* 464 nec *Pb* auersos *RV*: aduersos
MPω, Tib.

excutit et longe lapsum temone reliquit; 470
 ipsa subit manibusque undantis flectit habenas
 cuncta gerens, uocemque et corpus et arma Metisci.
 nigra uelut magnas domini cum diuitis aedes
 peruolat et pennis alta atria lustrat hirundo
 pabula parua legens nidisque loquacibus escas, 475
 et nunc porticibus uacuis, nunc umida circum
 stagna sonat: similis medios Iuturna per hostis
 fertur equis rapidoque uolans obit omnia curru,
 iamque hic germanum iamque hic ostentat ouantem
 nec conferre manum patitur, uolat auia longe. 480
 haud minus Aeneas tortos legit obuius orbis,
 uestigatque uirum et disiecta per agmina magna
 uoce uocat. quotiens oculos coniecit in hostem
 alipedumque fugam cursu temptauit equorum,
 auersos totiens currus Iuturna retorsit. 485
 heu, quid agat? uario nequiquam fluctuat aestu,
 diuersaeque uocant animum in contraria curae.
 huic Messapus, uti laeua duo forte gerebat
 lenta, leuis cursu, praefixa hastilia ferro,
 horum unum certo contorquens derigit ictu. 490
 substitit Aeneas et se collegit in arma
 poplite subsidens; apicem tamen incita summum
 hasta tulit summasque excussit uertice cristas.
 tum uero adsurgunt irae, insidiisque subactus,
 diuersos ubi sensit equos currumque referri, 495
 multa Iouem et laesi testatus foederis aras
 iam tandem inuadit medios et Marte secundo
 terribilis saeuam nullo discrimine caedem
 suscitatur, irarumque omnis effundit habenas.

Quis mihi nunc tot acerba deus, quis carmine caedes 500
 diuersas obitumque ducum, quos aequore toto

470-501 *MPRV* 470 reliquit *M¹PR ω* : relinquit
M²V 479 ostentat *M² γ RV ω* : ostendit *M¹bch(def. P), Tib.*
 481 totos *V* 485 aduersos *Pcfh* 490 dirigit ω 494 sub-
 actis ω (*praeter b; def. e*) 495 sentit *M* 496 testatus *MV ω* :
 testatur *PR* 497 tamen *P*

AENEIDOS XII

inque uicem nunc Turnus agit, nunc Troius heros,
 expediat? tanton placuit concurrere motu,
 Iuppiter, aeterna gentis in pace futuras?
 Aeneas Rutulum Sucronem (ea prima ruentis 505
 pugna loco statuit Teucros) haud multa morantem
 excipit in latus et, qua fata celerrima, crudum
 transadigit costas et cratis pectoris ensem.
 Turnus equo deiectum Amycum fratremque Dioren,
 congressus pedes, hunc uenientem cuspide longa, 510
 hunc mucrone ferit, curruque abscisa duorum
 suspendit capita et rorantia sanguine portat.
 ille Talon Tanaimque neci fortemque Cethegum,
 tris uno congressu, et maestum mittit Oniten,
 nomen Echionium matrisque genus Peridiaae; 515
 hic fratres Lycia missos et Apollinis agris
 et iuuenem exosum nequiquam bella Menoeten,
 Arcada, piscosae cui circum flumina Lernaee
 ars fuerat pauperque domus nec nota potentum
 munera, conductaque pater tellure serebat. 520
 ac uelut immissi diuersis partibus ignes
 arentem in siluam et uirgulta sonantia lauro,
 aut ubi decursu rapido de montibus altis
 dant sonitum spumosi amnes et in aequora currunt
 quisque suum populatus iter: non segnus ambo 525
 Aeneas Turnusque ruunt per proelia; nunc, nunc
 fluctuat ira intus, rumpuntur nescia uinci
 pectora, nunc totis in uulnera uiribus itur.
 Murranum hic, ataus et auorum antiqua sonantem
 nomina per regesque actum genus omne Latinos, 530
 praecipitem scopulo atque ingentis turbine saxi
 excutit effunditque solo; hunc lora et iuga subter

502-8 *MPRV*; 509-32 *MPR* 503 *u. om. V* 505 *furentis V*
 506 *morantis V: moratum (A. iii 610) DSeru.* 511 *abscisa*
P²(-se P¹): abscissa MR_ω 515 *nomen Echionium Pcdhv(def. e),*
Seru. ad A. ii 89: nomine Ech. M: nomine Chionium Rbf, 'male
quidam' ap. Seru., Tib. 520 *munera] limina M* *sedebat M¹*
 522 *ardentem M¹* 532 *excutit] excipit (u. 507) M* *effuditque b*

prouoluere rotae, crebro super ungula pulsu
 incita nec domini memorum proculcat equorum.
 ille ruenti Hyllo animisque immane frementi 535
 occurrit telumque aurata ad tempora torquet:
 olli per galeam fixo stetit hasta cerebro.
 dextera nec tua te, Graium fortissime Cretheu,
 eripuit Turno, nec di texere Cupencum
 Aenea ueniente sui: dedit obuia ferro 540
 pectora, nec misero clipei mora profuit aerei.
 te quoque Laurentes uiderunt, Aeole, campi
 oppetere et late terram consternere tergo.
 occidis, Argiuae quem non potuere phalanges
 sternere nec Priami regnorum euersor Achilles; 545
 hic tibi mortis erant metae, domus alta sub Ida,
 Lyrnesi domus alta, solo Laurente sepulcrum.
 totae adeo conuersae acies omnesque Latini,
 omnes Dardanidae, Mnestheus acerque Serestus
 et Messapus equum domitor et fortis Asilas 550
 Tuscorumque phalanx Euandrique Arcades alae,
 pro se quisque uiri summa nituntur opum ui;
 nec mora nec requies, uasto certamine tendunt.
 Hic mentem Aeneae genetrix pulcherrima misit
 iret ut ad muros urbique aduerteret agmen 555
 ocus et subita turbaret clade Latinos.
 ille ut uestigans diuersa per agmina Turnum
 huc atque huc acies circumtulit, aspicit urbem
 immunem tanti belli atque impune quietam.
 continuo pugnae accendit maioris imago: 560
 Mnesthea Sergestumque uocat fortemque Serestum
 ductores, tumulumque capit quo cetera Teucrum
 concurrit legio, nec scuta aut spicula densi
 deponunt. celso medius stans aggere fatur:
 'ne qua meis esto dictis mora, Iuppiter hac stat, 565
 neu quis ob inceptum subitum mihi segnior ito.

533-66 MPR
 559 quietem R

541 aerei ed. Aldina an. 1501: aeris codd.

AENEIDOS XII

urbem hodie, causam belli, regna ipsa Latini,
 ni frenum accipere et uicti parere fatentur,
 eruam et aequa solo fumantia culmina ponam.
 scilicet exspectem libeat dum proelia Turno 570
 nostra pati rursusque uelit concurrere uictus?
 hoc caput, o ciues, haec belli summa nefandi.
 ferte faces propere foedusque reposcite flammis.
 dixerat, atque animis pariter certantibus omnes
 dant cuneum densaque ad muros mole feruntur; 575
 scalae improuiso subitusque apparuit ignis.
 discurrunt alii ad portas primosque trucidant,
 ferrum alii torquent et obumbrant aethera telis.
 ipse inter primos dextram sub moenia tendit
 Aeneas, magnaue incusat uoce Latinum 580
 testaturque deos iterum se ad proelia cogi,
 bis iam Italos hostis, haec altera foedera rumpi.
 exoritur trepidos inter discordia ciuis:
 urbem alii reserare iubent et pandere portas
 Dardanidis ipsumque trahunt in moenia regem; 585
 arma ferunt alii et pergunt defendere muros,
 inclusas ut cum latebroso in pumice pastor
 uestigauit apes fumoque impleuit amaro;
 illae intus trepidae rerum per cerea castra
 discurrunt magnisque acuunt stridoribus iras; 590
 uoluitur ater odor tectis, tum murmure caeco
 intus saxa sonant, uacuas it fumus ad auras.

Accidit haec fessis etiam fortuna Latinis,
 quae totam luctu concussit funditus urbem.
 regina ut tectis uenientem prospicit hostem, 595
 incessi muros, ignis ad tecta uolare,
 nusquam acies contra Rutuias, nulla agmina Turni,
 infelix pugnae iuuenem in certamine credit

567-98 *MPR* 568 fatetur *M*¹ 573 properi *d*
 577 trucidant] fatigant *d* 582 haec] haec iam *M*² 587 ut
 cum] ueluti (*u.* 749) *M* 588 et fumoque *P*¹ 596 incessi
*M*²*Pv*, *Gramm.*, *Seru.* hic et ad *G.* iv 68: incedi *M*¹: incensi *R*: incendi
 ω ignesque *Rcev*

extinctum et subito mentem turbata dolore
 se causam clamat crimenque caputque malorum, 600
 multaque per maestum demens effata furorem
 purpureos moritura manu discindit amictus
 et nodum informis leti trabe nectit ab alta.
 quam cladem miserae postquam accepere Latinae,
 filia prima manu flauos Lauinia crinis 605
 et roseas laniata genas, tum cetera circum
 turba furit, resonant late plangoribus aedes.
 hinc totam infelix uulgatur fama per urbem:
 demittunt mentes, it scissa ueste Latinus
 coniugis attonitus fati urbisque ruina, 610
 canitiem immundo perfusam puluere turpans.
 Interea extremo bellator in aequore Turnus 614
 palantis sequitur paucos iam segnior atque 615
 iam minus atque minus successu laetus equorum.
 attulit hunc illi caecis terroribus aura
 commixtum clamorem, arrectasque impulit auris
 confusae sonus urbis et inlaetabile murmur.
 'ei mihi! quid tanto turbantur moenia luctu? 620
 quisue ruit tantus diuersa clamor ab urbe?'
 sic ait, adductisque amens subsistit habenis.
 atque huic, in faciem soror ut conuersa Metisci
 aurigae currumque et equos et lora regebat,
 talibus occurrit dictis: 'hac, Turne, sequamur 625
 Troiugenas, qua prima uiam uictoria pandit;
 sunt alii qui tecta manu defendere possint.
 ingruit Aeneas Italis et proelia miscet,
 et nos saeua manu mittamus funera Teucris.
 nec numero inferior pugnae neque honore recedes.' 630
 Turnus ad haec:

599-631 *MPR* 605 flauos *codd.*, *Tib.*: flores '*antiqua lectio*'
ap. Seru. (Probum adlegat D.Seru.) 607 latae *M¹Rc* clangoribus
ch 612-13 (= xi 471-2, substitutis uerbis ante, ultro *pro* ultro,
 urbi) *add. cdefv* 617 caecis illi *R¹ev* 624 gerebat *P*
 627 possint *MRbf*: possunt *Pcehv*: possent *d* 630 neque] nec
Mw(praeter h)

AENEIDOS XII

'o soror, et dudum agnoui, cum prima per artem
 foedera turbasti teque haec in bella dedisti,
 et nunc nequiquam fallis dea. sed quis Olympo
 demissam tantos uoluit te ferre labores? 635
 an fratris miseri letum ut crudele uideres?
 nam quid ago? aut quae iam spondet Fortuna salutem?
 uidi oculos ante ipse meos me uoce uocantem
 Murranum, quo non superat mihi carior alter,
 oppetere ingentem atque ingenti uulnere uictum. 640
 occidit infelix ne nostrum dedecus Vfers
 aspiceret; Teucris potiuntur corpore et armis.
 excindine domos (id rebus defuit unum)
 perpetiar, dextra nec Drancidis dicta refellam?
 terga dabo et Turnum fugientem haec terra uidebit? 645
 usque adeone mori miserum est? uos o mihi, Manes,
 este boni, quoniam superis auersa uoluntas.
 sancta ad uos anima atque istius inscia culpa
 descendam magnorum haud umquam indignus auorum.'

Vix ea fatus erat: medios uolat ecce per hostis 650
 uectus equo spumante Saces, aduersa sagitta
 saucius ora, ruitque implorans nomine Turnum:
 'Turne, in te suprema salus, miserere tuorum.
 fulminat Aeneas armis summasque minatur
 deiecturum arces Italum excidioque daturum, 655
 iamque faces ad tecta uolant. in te ora Latini,
 in te oculos referunt; mussat rex ipse Latinus
 quos generos uocet aut quae sese ad foedera flectat.
 praeterea regina, tui fidissima, dextra
 occidit ipsa sua lucemque exterrita fugit. 660
 soli pro portis Messapus et acer Atinas
 sustentant acies. circum hos utrimque phalanges
 stant densae strictisque seges mucronibus horret
 ferrea; tu currum deserto in gramine uersas.'

632-50 *MPR*; 651-64 *MPa* 635 perferre *R* 639 superat]
 fuerat *M¹d* 641 nostrum ne *P* 647 aduersa *M¹bf* 648 in-
 scia *codd.*, *Macrob.* iii 3. 6, *Seru.*: nescia *recc.* aliquot 655 Italum
 arces *cdh* 662 acies *Maev*: aciem *Pbcdsh*

obstipuit uaria confusus imagine rerum 665
 Turnus et obtutu tacito stetit; aestuat ingens
 uno in corde pudor mixtoque insania luctu
 et furiis agitated amor et conscia uirtus.

ut primum discussae umbrae et lux reddita menti,
 ardentis oculorum orbis ad moenia torsit 670
 turbidus eque rotis magnam respexit ad urbem.

Ecce autem flammis inter tabulata uolutus
 ad caelum undabat uertex turrimque tenebat,
 turrim compactis trabibus quam eduxerat ipse
 subdideratque rotas pontisque instrauerat altos. 675

'iam iam fata, soror, superant, absiste morari;
 quo deus et quo dura uocat Fortuna sequamur.
 stat conferre manum Aeneae, stat, quidquid acerbi est,
 morte pati, neque me indecorem, germana, uidebis
 amplius. hunc, oro, sine me furere ante furorem.' 680

dixit, et e curru saltum dedit ocius aruis
 perque hostis, per tela ruit maestamque sororem
 deserit ac rapido cursu media agmina rumpit.
 ac ueluti montis saxum de uertice praeceps
 cum ruit auulsum uento, seu turbidus imber 685

proluit aut annis soluit sublapsa uetustas;
 fertur in abruptum magno mons improbus actu
 exultatque solo, siluas armenta uirosque
 inuoluens secum: disiecta per agmina Turnus
 sic urbis ruit ad muros, ubi plurima fuso 690

sanguine terra madet striduntque hastilibus aerae,
 significatque manu et magno simul incipit ore:
 'parcite iam, Rutuli, et uos tela inhibete, Latini.
 quaecumque est fortuna, mea est; me uerius unum
 pro uobis foedus luere et decernere ferro.' 695
 discessere omnes medii spatiumque dedere.

At pater Aeneas audito nomine Turni
 deserit et muros et summas deserit arces

665-6 *MPa*; 667-86 *MPaV*; 687-98 *MPRV* 677 quo (2°):
 qua *P* 698, 699 *inuerso ordine V*

AENEIDOS XII

praecipitatque moras omnis, opera omnia rumpit
 laetitia exsultans horrendumque intonat armis: 700
 quantus Athos aut quantus Eryx aut ipse coruscis
 cum fremit ilicibus quantus gaudetque niuali
 uertice se attollens pater Appenninus ad auras.
 iam uero et Rutuli certatim et Troes et omnes
 conuertere oculos Itali, quique alta tenebant 705
 moenia quique imos pulsabant ariete muros,
 armaque deposuere umeris. stupet ipse Latinus
 ingentis, genitos diuersis partibus orbis,
 inter se coiisse uiros et cernere ferro.
 atque illi, ut uacuo patuerunt aequore campi, 710
 procursu rapido coniectis eminus hastis
 inuadunt Martem clipeis atque aere sonoro.
 dat gemitum tellus; tum crebros ensibus ictus
 congeminant, fors et uirtus miscetur in unum,
 ac uelut ingenti Sila summoue Taburno ^{Monten} 715
 cum duo conuersis inimica in proelia tauri
 frontibus incurrunt, pauidi cessere ^{appi} magistri,
 stat pecus omne metu mutum, mussantque iuuencae
 quis nemori imperitet, quem tota armenta sequantur;
 illi inter sese multa ui uulnera miscent 720
 cornuaque obnixi infigunt et sanguine largo
 colla armosque lauant, gemitu nemus omne remugit:
 non aliter Tros Aeneas et Daunius heros
 concurrunt clipeis, ingens fragor aethera complet.
 Iuppiter ipse duas aequato examine lances 725
 sustinet et fata imponit diuersa duorum,
 quem damnet labor et quo uergat pondere letum.

699–718 *MPRV*; 719–27 *MPR* 701 Athon *bc*, 'haec est uera
 lectio' *Seru.* 708 orbes *PV* 709 et *om. c* cernere *P¹, Sen.*
ep. 58. 3, 'uera et antiqua lectio' iudice *Seru.*: discernere *MP²RV^ω*,
Seru. ad G. ii 256, *A.* ii 508: discernere *b(def. d)* 713 crebris *M¹*
 714 miscetur (*cf. A.* ii 317) *V*: miscentur *MPR^ω* 715 Sila *MP^ω*,
Asper 538. 17, *Seru. ad G.* iii 219: silua *Rf*, 'pessime quidam' *ap.*
Seru.: *om. V* 719 nemori] pecori *h* imperet et *Rcehv*
 720 uulnera] proelia (*G.* iii 220) *γ* 727 et] aut *b*, *Non.* 277. 7,
Prisc. viii 27, *Agroec.* 120. 11

Emicat hic impune putans et corpore toto
 alte sublatum consurgit Turnus in ensem
 et ferit; exclamant Troes trepidique Latini, 730
 arrectaeque amborum acies. at perfidus ensis
 frangitur in medioque ardentem deserit ictu,
 ni fuga subsidio subeat. fugit ocior Euro
 ut capulum ignotum dextramque aspexit inermem.
 fama est praecipitem, cum prima in proelia iunctos 735
 conscendebat equos, patrio mucrone relicto,
 dum trepidat, ferrum aurigae rapuisse Metisci;
 idque diu, dum terga dabant palantia Teucri,
 suffecit; postquam arma dei ad Volcania uentum est,
 mortalis mucro glacies ceu futilis ictu 740
 dissiluit, fulua resplendent fragmina harena.
 ergo amens diuersa fuga petit aequora Turnus
 et nunc huc, inde huc incertos implicat orbis;
 undique enim densa Teucri includere corona
 atque hinc uasta palus, hinc ardua moenia cingunt. 745
 Nec minus Aeneas, quamquam tardata sagitta
 interdum genua impediunt cursumque recusant,
 insequitur trepidique pedem pede feruidus urget:
 inclusum ueluti si quando flumine nactus
 ceruum aut puniceae saeptum formidine pennae 750
 uenator cursu canis et latratibus instat;
 ille autem insidiis et ripa territus alta
 mille fugit refugitque uias, at uiuidus Vmber
 haeret hians, iam iamque tenet similisque tenenti
 increpuit malis morsuque elusus inani est; 755
 tum uero exoritur clamor ripaeque lacusque
 responsant circa et caelum tonat omne tumultu.
 ille simul fugiens Rutulos simul increpat omnis
 nomine quemque uocans notumque efflagitat ensem.

728-58 *MPR*; 759 *MPa* 732 ictum *R* 735 prima *Mω*:
 primum *PR* in] ad *P* 739 sufficit *P¹Rfh* est om. *M*
 741 resplendet (*ita ev*) fragmen *M²R* 744 Teucri densa *M*
 746 tardante *M²* 749 quando in *chv* 753 ac *M¹b*: ad *R*
 754 tenet] tenens *Rcev*

AENEIDOS XII

Aeneas mortem contra praesensque minatur 760
 exitium, si quisquam adeat, terretque trementis
 excisurum urbem minitans et saucius instat.
 quinque orbis explent cursu totidemque retexunt
 huc illuc; neque enim leuia aut ludicra petuntur
 praemia, sed Turni de uita et sanguine certant. 765
 Forte sacer Fauno foliis oleaster amaris
 hic steterat, nautis olim uenerabile lignum,
 seruati ex undis ubi figere dona solebant
 Laurenti diuo et uotas suspendere uestis;
 sed stirpem Teucris nullo discrimine sacrum 770
 sustulerant, puro ut possent concurrere campo.
 hic hasta Aeneae stabat, huc impetus illam
 detulerat fixam et lenta radice tenebat.
 incubuit uoluitque manu conuellere ferrum
 Dardanides, teloque sequi quem prendere cursu 775
 non poterat. tum uero amens formidine Turnus
 'Faune, precor, miserere' inquit 'tuque optima ferrum
 Terra tene, colui uestros' si semper honores,
 quos contra Aeneadae bello fecere profanos.'
 dixit, opemque dei non cassa in uota uocauit. 780
 namque diu luctans lentoque in stirpe moratus
 uiribus haud ullis ualuit discludere morsus
 roboris Aeneas. dum nititur acer et instat,
 rursus in aurigae faciem mutata Metisci
 procurrit fratrique ensem dea Daunia reddit. 785
 quod Venus audaci nymphae indignata licere
 accessit telumque alta ab radice reuellit.
 olli sublimes armis animisque relecti,
 hic gladio fidens, hic acer et arduus hasta,
 adsistunt contra certamina Martis anhelis. 790
 Iunonem interea rex omnipotentis Olympi

760-91 *MPa* 764 *nec aev* 773 *et del. M², om. abfh, Tib.*
 ab radice (*u. 787*) *M²P* 782 *discludere M²Pbfh* (*discurrere M¹*):
 conuellere (*u. 774*) *acv* 784 *mutata M¹aw*: *conuersa (u. 623)*
M²P 788 *animumque P¹* 790 *certamine b, 'alii' ap. Seru.*

adloquitur fulua pugnās de nube tuentem:
 'quae iam finis erit, coniunx? quid denique restat?
 indigetem Aenean scis ipsa et scire fateris
 deberi caelo fatisque ad sidera tolli. 795
 quid struis? aut qua spe gelidis in nubibus haeres?
 mortalin decuit uiolari uulnere diuum?
 aut ensem (quid enim sine te Iuturna ualeret?)
 ereptum reddi Turno et uim crescere uictis?
 desine iam tandem precibusque inflectere nostris, 800
 ne te tantus edit tacitam dolor et mihi curae
 saepe tuo dulci tristes ex ore recursent.
 uentum ad supremum est. terris agitare uel undis
 Troianos potuisti, infandum accendere bellum,
 deformare domum et luctu miscere hymenaeos: 805
 ulterius temptare ueto.' sic Iuppiter orsus;
 sic dea summisso contra Saturnia uultu:
 'ista quidem quia nota mihi tua, magne, uoluntas,
 Iuppiter, et Turnum et terras inuita reliqui;
 nec tu me aëria solam nunc sede uideres 810
 digna indigna pati, sed flammis cincta sub ipsa
 starem acie traheremque inimica in proelia Teucros.
 Iuturnam misero (fateor) succurrere fratri
 suasi et pro uita maiora audere probaui,
 non ut tela tamen, non ut contenderet arcum; 815
 adiuro Stygii caput implacabile fontis,
 una superstitio superis quae reddita diuis.
 et nunc cedo equidem pugnāsque exosa relinquo.
 illud te, nulla fati quod lege tenetur,
 pro Latio obtestor, pro maiestate tuorum: 820
 cum iam conubiis pacem felicibus (esto)
 component, cum iam leges et foedera iungent,
 ne uetus indigenas nomen mutare Latinos
 neu Troas fieri iubeas Teucrosque uocari

792-824 *MPa* 801 ne *MP²ab*, *Diom.* 362. 24: ni *P¹*: nec
cfhv, *Seru.* edit *P¹a*, *Diom.*: edat *MP²ω* 802 recusent *M¹c*
 808 magna *cf* 809 relinquo (*u.* 818) *P²* 811-12 ipsam . . .
 aciem *M* 819 fati nulla *av* 824 Teucrosue *Pf(def. b)*

aut uocem mutare uiros aut uertere uestem. 825
 sit Latium, sint Albani per saecula reges,
 sit Romana potens Itala uirtute propago:
 occidit, occideritque sinas cum nomine Troia.
 olli subridens hominum rerumque repertor:
 'es germana Iouis Saturnique altera proles, 830
 irarum tantos uoluis sub pectore fluctus.
 uerum age et inceptum frustra summitte furorem:
 do quod uis, et me uictusque uolensque remitto.
 sermonem Ausonii patrium moresque tenebunt,
 utque est nomen erit; commixti corpore tantum 835
 subsident Teucri. morem ritusque sacrorum
 adiciam faciamque omnis uno ore Latinos.
 hinc genus Ausonio mixtum quod sanguine surget,
 supra homines, supra ire deos pietate uidebis,
 nec gens ulla tuos aequae celebrabit honores.' 840
 adnuit his Iuno et mentem laetata retorsit;
 interea excedit caelo nubemque relinquit.

His actis aliud genitor secum ipse uolutat
 Iuturnamque parat fratris dimittere ab armis.
 dicuntur geminae pestes cognomine Dirae, 845
 quas et Tartaream Nox intempesta Megaeram
 uno eodemque tulit partu, paribusque reuinxit
 serpentum spiris uentosasque addidit alas.
 hae Iouis ad solium saeuique in limine regis
 apparent acuuntque metum mortalibus aegris, 850
 si quando letum horrificum morbosque deum rex
 molitur, meritas aut bello territat urbes.
 harum unam celerem demisit ab aethere summo
 Iuppiter inque omen Iuturnae occurrere iussit:
 illa uolat celerique ad terram turbine fertur. 855
 non secus ac neruo per nubem impulsa sagitta,
 armatam saeui Parthus quam felle ueneni,
 Parthus siue Cydon, telum immedicabile, torsit,

825 *MPa*; 826–30 *MP*; 831–58 *MPR* 825 uestem *M*: uestes
Pw(def. b) 835 corpore *MPbfh*: sanguine *Racv* tanto *R*

stridens et celeris incognita transilit umbras:
 talis se sata Nocte tulit terrasque petiuit. 860
 postquam acies uidet Iliacas atque agmina Turni,
 alitis in parnae subitam collecta figuram,
 quae quondam in bustis aut culminibus desertis
 nocte sedens serum canit importuna per umbras
 hanc uersa in faciem Turni se pestis ob ora 865
 fertque refertque sonans clipeumque euerberat alis.
 illi membra nouus soluit formidine torpor,
 arrectaeque horrore comae et uox faucibus haesit.

At procul ut Dirae stridorem agnouit et alas,
 infelix crinis scindit Iuturna solutos 870
 unguibus ora soror foedans et pectora pugnis:
 'quid nunc te tua, Turne, potest germana iuuare?
 aut quid iam durae superat mihi? qua tibi lucem
 arte morer? talin possum me opponere monstro?
 iam iam linquo acies. ne me terrete timentem, 875
 obscenae uolucres: alarum uerbera nosco
 letalemque sonum, nec fallunt iussa superba
 magnanimi Iouis. haec pro uirginitate reponit?
 quo uitam dedit aeternam? cur mortis adempta est
 condicio? possem tantos finire dolores 880
 nunc certe, et misero fratri comes ire per umbras!
 immortalis ego? aut quicquam mihi dulce meorum
 te sine, frater, erit? o quae satis ima dehiscat
 terra mihi, Manisque deam demittat ad imos?'
 tantum effata caput glauco contextit amictu 885
 multa gemens et se fluuio dea condidit alto.

Aeneas instat contra telumque coruscat
 ingens arboreum, et saeuo sic pectore fatur:

859-88 *MPR* 859 umbras] auras 'male quidam' *ap. Seru.*
 862 subito *Pb*, *DSeru. ad A. iii 246* collecta *Rw*, *Seru.*: coniecta
Pb?, *Tib.*: conuersa *M* 865 ob *Rb*, *Arus. 496. 21*, *Seru. ad*
A. i 233: in ob *M*¹, in *M*²: ad *Pw* 870 scindit crinis *Rcv*
 873 superest *bf* 874 possim *R* 880 possim *M* 882 iam
 mortalis *cfhv* aut] haud *chv* 883 quae] quam *P* ima] iam
*P*¹: alta *cfh* (*cf. A. iv 24, x 675*) dehiscet *P*¹ 884 demittit
*P*¹: dimittat *cf. Tib.*

'quae nunc deinde mora est? aut quid iam, Turne, retractas?
 non cursu, saeuis certandum est comminus armis. 890
 uerte omnis tete in facies et contrahe quidquid
 siue animis siue arte uales; opta ardua pennis
 astra sequi clausumque caua te condere terra.'
 ille caput quassans: 'non me tua feruida terrent
 dicta, ferox; di me terrent et Iuppiter hostis.' 895
 nec plura effatus saxum circumspicit ingens,
 saxum antiquum ingens, campo quod forte iacebat,
 limes agro positus litem ut discerneret aruis.
 uix illum lecti bis sex ceruice subirent,
 qualia nunc hominum producit corpora tellus; 900
 ille manu raptum trepida torquebat in hostem
 altior insurgens et cursu concitus heros.
 sed neque currentem se nec cognoscit euntem
 tollentemue manu saxumue immane mouentem;
 genua labant, gelidus concreuit frigore sanguis. 905
 tum lapis ipse uiri uacuum per inane uolutus
 nec spatium euasit totum neque pertulit ictum.
 ac uelut in somnis, oculos ubi languida pressit
 nocte quies, nequiquam auidos extendere cursus
 uelle uidemur et in mediis conatibus aegri 910
 succidimus; non lingua ualet, non corpore notae
 sufficiunt uires nec uox aut uerba sequuntur:
 sic Turno, quacumque uiam uirtute petiuit,
 successum dea dira negat. tum pectore sensus
 uertuntur uarii; Rutulos aspectat et urbem 915
 cunctaturque metu letumque instare tremescit,
 nec quo se eripiat, nec qua ui tendat in hostem,
 nec currns usquam uidet aurigamue sororem.

889-918 MPR 893 clausumue P 897 quod] que M¹:
 qui *recc. aliquot, fortasse ex Seruio* 899 illum Mbc (cf. Aug.
c.d. xv 9), Tib.: illud PRfhu 904 tollentemque (G. iii 421)
Mchvy, Isid. i 36. 15 manu Pbcf: manus MRhv saxumque cy, Isid.
 907 neque] nec Rbfvy 913 quamcumque P¹ 916 letumque
P, Rufin. 58. 6: telumque (cf. u. 919) MRcfhu(def. b), Auson. cento
92: teloque Tib. 918 aurigamue MPch: -que Rbfvy

AENEIDOS XII

Cunctanti telum Aeneas fatale coruscat,
 sortitus fortunam oculis, et corpore toto 920
 eminus intorquet. murali concita numquam
 tormento sic saxa fremunt nec fulmine tanti
 dissultant crepitus. uolat atri turbinis instar
 exitium dirum hasta ferens orasque recludit
 loricae et clipei extremos septemplicis orbis; 925
 per medium stridens transit femur. incidit ictus
 ingens ad terram duplicato poplite Turnus.
 consurgunt gemitu Rutuli totusque remugit
 mons circum et uocem late nemora alta remittunt.
 ille humilis supplex oculos dextramque precantem 930
 protendens 'equidem merui nec deprecor' inquit;
 'utere sorte tua. miseri te si qua parentis
 tangere cura potest, oro (fuit et tibi talis
 Anchises genitor) Dauni miserere senectae
 et me, seu corpus spoliatum lumine mauis, 935
 redde meis. uicisti et uictum tendere palmas
 Ausonii uidere; tua est Lauinia coniunx,
 ulterius ne tende odiis.' stetit acer in armis
 Aeneas uoluens oculos dextramque repressit;
 et iam iamque magis cunctantem flectere sermo 940
 coeperat, infelix umero cum apparuit alto
 balteus et notis fulserunt cingula bullis
 Pallantis pueri, uictum quem uulnere Turnus
 strauerat atque umeris inimicum insigne gerebat.
 ille, oculis postquam saeui monimenta doloris 945
 exuiasque hausit, furiis accensus et ira
 terribilis: 'tunc hinc spoliis indute meorum
 eripiare mihi? Pallas te hoc uulnere, Pallas
 immolat et poenam scelerato ex sanguine sumit.'
 hoc dicens ferrum aduerso sub pectore condit 950
 feruidus; ast illi soluuntur frigore membra
 uitaque cum gemitu fugit indignata sub umbras.

919-38 *MPR*; 939-52 *MP* 922 tanto *P* 929 late
 uocem *R* 930 supplex *PRh*: supplexque *Mcfvy*(*def. b*)

INDEX NOMINVM

Adlegantur hoc ordine Aeneis, Eclogae, Georgica

- Abaris *Rutulus* ix 344.
 Abas *Graecus* iii 286; *Troianus* i 121; *Etruscus* x 170, 427.
 Abella in *Campania* vii 740.
 Abydus ad *Hellespontum* G. i 207.
 Acamas *Thesei filius* ii 262.
 Acarnan v 298.
 Acca *Camillae comes* xi 820, 823, 897.
 Acerrae in *Campania* G. ii 225.
 Acesta in *Sicilia* v 718.
 Acestes *rex Siculus* i 195, 550, 558, 570; v 30, 36, 61, 63, 73, 106, 301, 387, 418, 451, 498, 519, 531, 540, 573, 630, 711, 746, 749, 757, 771; ix 218, 286.
 Achaemenides *Ithacensis* iii 614, 691.
 Achaicus ii 462; v 623.
 Achates *Aeneae comes* i 120, 174, 188, 312, 459, 513, 579, 581, 644, 656, 696; iii 523; vi 34, 158; viii 466, 521, 586; x 332, 344; xii 384, 459.
 Acheloius a *flumine Aetolo* G. i 9.
 Acheron *flumen in infernis* v 99; vi 107, 295; vii 91, 312, 569; xi 23; G. ii 492.
 Achilles i 30, 458, 468, 475, 484, 752; ii 29, 197, 275, 476, 540; iii 87; v 804; vi 89, 168, 839; ix 742; x 581; xi 404, 438; xii 352, 545; E. iv 36; G. iii 91.
 Achilleus iii 326. Cf. *Acacides*, *Pelides*.
 Achiui i 242, 488; ii 45, 60, 102, 318; v 497; vi 837; x 89; xi 266.
 Acidalia mater *Venus* i 720.
 Acmon *Lyrnesius* x 128.
 Acoetes *Arcas* xi 30, 85.
 Aconteus *Latinus* xi 612, 615.
 Acragas in *Sicilia* iii 703.
 Acrisius *Danaës pater* vii 372.
 Acrisioneus vii 410.
 Acron *Graecus* x 719, 730.
 Actaeus E. ii 24.
 Actias *Attica* G. iv 463.
 Actius ab *Actio in Epiro* iii 280; viii 675, 704.
 Actor *Troianus* ix 500; *Aurun-*
cus xii 94, 96.
 Adamastus *Ithacensis* iii 614.
 Adonis E. x 18.
 Adrastus *rex Argivus* vi 480.
 Aeacides *Achilles* i 99; vi 58; *Perseus* vi 839; *Pyrrhus* iii 296.
 Aeaea *Circe* iii 386.
 Aegaeon *gigas* x 565.
 Aegaeum *mare* xii 366; -us *Ne-*
ptunus iii 74.
 Aegle *nympha* E. vi 20, 21.
 Aegon *pastor* E. iii 2, v 72.
 Aegyptus viii 687, 705; G. iv 210, 291. *Aegyptia coniunx Cleo-*
patra viii 688.
 Aeneadae i 157, 565; v 108; vii 284, 334, 616; viii 341, 648; ix 180, 235, 468, 735; x 120; xi 503; xii 12, 186, 779. *Aeni*
uel Aeneiae incolae iii 18.

INDEX NOMINVM

- Aeneas** i 170, 180, 220, 231, 305, 378, 421, 438, 451, 509, 544, 576, 580, 588, 596, 617, 643, 667, 699; ii 2; iii 288, 343, 716; iv 117, 142, 150, 279, 329, 393, 466, 554, 571; v 1, 26, 44, 90, 129, 282, 286, 303, 348, 461, 485, 531, 545, 675, 685, 700, 741, 755, 770; vi 9, 103, 156, 176, 183, 210, 232, 250, 291, 317, 403, 424, 467, 475, 548, 559, 635, 703, 711, 860; vii 5, 29, 107, 221, 263; viii 29, 84, 115, 126, 152, 182, 311, 465, 521, 586, 606; ix 8, 41, 81, 97, 172, 255; x 25, 48, 85, 147, 159, 217, 287, 311, 332, 530, 569, 578, 591, 599, 661, 769, 783, 787, 802, 809, 816, 826, 874, 896; xi 2, 36, 73, 95, 106, 120, 170, 184, 442, 446, 511, 904, 908; xii 108, 166, 175, 195, 311, 399, 440, 481, 491, 505, 526, 580, 628, 654, 697, 723, 746, 760, 783, 887, 919, 939. **Aenea** (*uoc.*) iii 41; v 17; vi 52, 261, 539; viii 496; x 229, 649; xii 197, 428. **Aenean** i 260, 581, 631; iv 74, 191, 214, 260, 304; v 708, 809, 850; vi 40, 413, 685; vii 288; viii 11, 67, 73, 178, 308, 367; ix 192, 204, 241; x 65, 81, 165, 313, 343, 647, 873; xi 232, 282, 472, 910; xii 63, 324, 384, 613, 794. **Aeneae** (*gen.*) i 128, 675, 709, 715; iii 97; v 804, 827; vii 234; viii 380, 463; ix 448, 787; x 637, 656, 776, 798, 830, 863; xi 289; xii 323, 772. **Aeneae** (*dat.*) i 92, 494; v 381, 418; vi 169; vii 280; viii 552; ix 177, 228; x 511; xii 554, 678. **Aenea** (*abl.*) vii 310; xii 540.
- Aeneius** vii 1; x 156, 494. **Aenides** *Iulus* ix 653. Cf. **Anchisiades**.
- Aeneas Siluius rex Albae Longae** vi 769.
- Aeolus rex uentorum** i 52, 56, 65, 76, 141. **Aeolia** i 52; x 38. **Aeolides** *Misenus* vi 164; *Vlixes* vi 529. **Aeolius** v 791; viii 416, 454.
- Aeolus Troianus** xii 542. **Aeolides** ix 774.
- Aepytus, Aepytides:** *u.* Ep-.
- Aequi Falisci** vii 695. **Aequicula** gens vii 747.
- Aether G.** ii 325.
- Aethiopes** iv 481; E. x 68; G. ii 120.
- Aethon nomen equi** xi 89.
- Aetna mons** iii 554, 571, 579, 674; G. i 472; iv 173. **Aetnaeus** iii 678; vii 786; viii 419, 440; xi 263.
- Aetolus** x 28; xi 239, 308, 428.
- Afer, Afri** viii 724; E. i 64; G. iii 344. **Africa terra** iv 37. **-cus uentus** i 86.
- Agamemnonius** iii 54; iv 471; vi 489, 838; vii 723.
- Aganippe fons Heliconius** E. x 12.
- Agathyrsi Scythae** iv 146.
- Agenor Beli filius** i 338.
- Agis Lycius** x 751.
- Agrippa, M. Vipsanius** viii 682.
- Agyllina urbs Agylla in Etruria** vii 652; viii 479. **Agyllini** xii 281.
- Ajax Oili filius** i 41; ii 414.
- Alba Longa** i 271; v 597; vi 766, 770; viii 48; ix 387. **Albanus** i 7; v 600; vi 763; vii 602; viii 643; ix 388; xii 134, 826.
- Albula flumen** viii 332.

INDEX NOMINVM

- Albunea nemus Tiburtinum* (?) vii 83.
Alburnus mons in Lucania G. iii. 147.
Alcander Troianus ix 767.
Alcanor Troianus ix 672; *Latinus* x 338.
Alcathous Troianus x 747.
Alcides Hercules v 414; vi 123, 392, 801; viii 203, 219, 249, 256, 363; x 321, 461, 464; E. vii 61.
Alcimedon E. iii 37, 44.
Alcinous rex Phaeacum G. ii 87.
Alcippe puella E. vii 14.
Alcon pastor E. v 11.
Aletes Troianus i 121; ix 246, 307.
Alexis puer E. ii 1, 6, 19, 56, 65, 73; v 86; vii 55.
Allecto una ex Furiis vii 324, 341, 405, 415, 445, 476; x 41.
Allia flumen in Sabinis vii 717.
Almo Latinus vii 532, 575.
Aloidae Otus et Ephialtes vi 582.
Alpes x 13; G. i 475; iii 474. *Alpinus* iv 442; vi 830; viii 661; E. x 47.
Alphesiboeus pastor E. v 73; viii 1, 5, 62.
Alpheus flumen in Elide iii 694; G. iii 19. *Alpheus (adi.)* x 179; G. iii 180.
Alsus Rutulus xii 304.
Amaryllis E. i 5, 30, 36; ii 14, 52; iii 81; viii 77, 78, 101; ix 22.
Amasenus flumen in Hernicis vii 685; xi 547.
Amastus Troianus xi 673.
Amata regis Latini coniunx vii 343, 401, 581; ix 737; xii 56, 71.
Amathus in Cypro x 51.
Amazon xi 648, 660. *Amazonidae* i 490. *Amazonius* v 311.
- Amerinus ab Ameria in Vmbria* G. i 265.
Aminneus e Picenis G. ii 97.
Amiternus e Sabinis vii 710.
Amor i 663, 689; iv 412; x 188; E. viii 43, 47; x 28, 29, 69. Cf. *Cupido*.
Amphion rex Thebanus E. ii 24.
Amphitryoniades Hercules viii 103, 214.
Amphrysus flumen in Thessalia G. iii 2. *Amphrysus* vi 398.
Amsanctus lacus in Samnio vii 565.
Amyclae in Campania x 564.
Amyclaeus Lacedaemonius G. iii 89, 345.
Amycus rex Bebrycum v 373; *Mimantis pater* x 704; *Priami de stirpe* i 221; xii 509; *Troianus* ix 772.
Amyntas pastor E. ii 35, 39; iii 66, 74, 83; v 8, 15, 18; x 37, 38, 41.
Amythaonius G. iii 550.
Anagnia in Hernicis vii 684.
Anchemolus Marrubius x 389.
Anchises ii 687; iii 9, 263, 473, 525, 539, 558, 610; vi 679, 713, 723, 752, 854, 867, 888, 897; vii 123, 245; viii 163; xii 934.
Anchisa (uoc.) iii 475. *Anchisen* ii 597, 747; iii 82, 179, 710; v 614; vi 670; vii 134. *Anchisae (gen.)* ii 300; iv 351, 427; v 31, 99, 535, 664, 723; viii 156; x 534. (*dat.*) i 617; v 537, 652; ix 647. *Anchisa generatus Aeneas* vi 322; *satus* v 244, 424; vi 331; vii 152. *Anchiseus* v 761. *Anchisiades Aeneas* v 407; vi 126, 348; viii 521; x 250, 822.
Ancus rex Romanus vi 815.

INDEX NOMINVM

Androgeos Argius ii 371, 382, 392; *Minois filius* vi 20.
Andromache Hectoris coniunx ii 456; iii 297, 303, 319, 482, 487.
Angitia dea Marsorum vii 759.
Anguis Draco sidus G. i 205, 244.
Anio flumen Tiburtinum vii 683.
Anienus G. iv 369.
Anius rex Delius iii 80.
Anna Elissae soror iv 9, 20, 31, 416, 421, 500, 634.
Antaeus Rutulus x 561.
Antandros in Mysia iii 6.
Antemnae in Sabinis vii 631.
Antenor Pataui fundator i 242.
Antenorides vi 484.
Antheus Troianus i 181, 510; xii 443.
Antigenes pastor E. v 89.
Antiphates Sarpedonis f. ix 696.
Antonius, M. viii 685.
Antores Argius x 778, 779.
Anubis deus Aegyptiorum viii 698.
Anxur Rutulus x 545.
Anxurus Iuppiter vii 799.
Aon Boeotius E. vi 65. **Aonius** E. x 12; G. iii 11.
Aornus (-os) vi 242.
Aphidnus Troianus ix 702.
Apollo ii 121; iii 154, 162, 251, 275, 395, 434, 479; iv 144, 345, 376; vi 9, 101, 344; vii 241; viii 336, 704; ix 638, 649, 654, 656; x 875; xii 393, 405; E. iii 104; iv 10, 57; v 35; vi 73; x 21; G. iv 7, 323; **Apollo (uoc.)** iii 119; xi 785; **Apollinis** ii 430; iii 79; xii 516; -ine *nomen nauis* x 171. Cf. **Amphrysus**, **Cynthius**, **Delius**, **Phoebus**, **Thymbraeus**.
Appenninus mons xii 703. **Appenninicola** xi 700.
Aquarius sidus G. iii 304.

Aquiculus Rutulus ix 684.
Aquilo uentus i 102; v 2; vii 361; G. i 460; ii 113, 261, 404; iii 196; **Aquilonibus** i 391; iii 285; iv 310; G. ii 334.
Ara maxima viii 271.
Arabs viii 706; G. ii 115. **Arabis** vii 605.
Aracynthus mons E. ii 24.
Arae saxa i 109.
Arar flumen Gallicum E. i 62.
Araxes flumen Armenium viii 728.
Arcadia viii 159; x 429; E. iv 58, 59; x 26; G. iii 392. **Arcas** viii 102, 129; x 239; xii 518; **Arcades** viii 51, 352, 518; x 364, 397, 452, 491; xi 93, 142, 395, 835; xii 231, 281, 551; E. vii 4, 26; x 31, 33. **Arcadius** v 299; viii 573; x 425; xii 272; G. iv 283.
Arcens Siculus ix 581, 583.
Arcetius Rutulus xii 459.
Archippus Marsorum rex vii 752.
Arctos sidus (sing.) G. i 138; (*plur.*) vi 16; G. i 245, 246.
Arcturus sidus i 744 (iii 516); G. i 68, 204.
Ardea in Latio vii 411, 412, 631; ix 738; xii 44.
Arethusa nympa iii 696; E. x 1; G. iv 344, 351.
Argi i 24, 285; ii 95, 178, 326; vi 838; vii 286; x 779, 782. **Argiui** i 40; v 672; **Argius** i 650; ii 254, 393; iii 547; vii 672, 794; xi 243; xii 544. **Argolicus** ii 55, 78, 119, 177; iii 283, 637; v 52, 314; viii 374; ix 202; x 56.
Argo nauis E. iv 34.
Argus Ius custos vii 791. **Euan-dri hospes** viii 346; **Argileti nemus** viii 345.

INDEX NOMINVM

- Argyripa in Apulia* xi 246.
Aricia in Latio vii 762.
Arion uates E. viii 56.
Arisba in Troade ix 264.
Aristaeus G. iv 317, 350, 355, 437 (*cf.* i 14).
Ariusius ab insula Chio E. v 71.
Armenius E. v 29.
Arpi in Apulia x 28; xi 250, 428.
Arruns Etruscus xi 759, 763, 784, 806, 814, 853, 864.
Asbytes Troianus xii 362.
Ascanius i 267; ii 598, 652; iii 339; iv 156, 354; v 74, 597, 667, 673; vii 497; viii 48; ix 256, 258, 592, 622, 636; x 236, 605; xii 168, 385; -ium ii 666, 747; iv 84, 274, 602; ix 646, 662; x 47; xii 433; -io (*dat.*) i 645, 691; iii 484; iv 234; v 548; vii 522; viii 550; ix 649; -io (*abl.*) i 646, 659; viii 629. *Cf.* Aenides, Iulus.
Ascanius flumen in Bithynia G. iii 270.
Ascraeus E. vi 70; G. ii 176.
Asia i 385; ii 193, 557; iii 1; vii 224; x 91; xi 268; xii 15; G. ii 171; iii 30. *Asius* vii 701; G. i 383; iv 343.
Asilas Rutulus ix 571; *Etruscus* x 175; xi 620; xii 127, 550.
Asius Troianus x 123. *Cf.* Asia.
Assaracus Trois filius i 284; vi 650, 778; ix 259, 643; xii 127; G. iii 35. *Assaraci Troiani* x 124.
Assyrius E. iv. 25; G. ii 465.
Astura in Latio vii 801 *adn.*
Astyanax Hectoris filius ii 457; iii 489.
Astyr Etruscus x 180, 181.
Athesis flumen Veronae ix 680.
Athos mons xii 701; G. i 332.
Atina in Latio vii 630.
Atinas Rutulus xi 869; xii 661.
Atius nomen gentile v 568.
Atlas i 741; iv 247, 248, 481; vi 796; viii 136, 140, 141. *Atlantis* viii 135; G. i 221.
Atridae Agamemnon et Menelaus i 458; ii 104, 415, 500; viii 130; ix 138, 602; xi 262.
Atys Troianus v 568, 569.
Auentinus Herculis filius vii 657; *collis* vii 659; viii 231.
Auernus lacus in Campania v 813; vi 126, 201; G. iv 493 *adn.* *Auerna* iii 442; *regio inferna* v 732; vii 91. *Auernus (adi.)* iv 512; vi 118, 564; G. ii 164; iv 493.
Aufidus flumen in Apulia xi 405.
Augustus Caesar vi 792; viii 678.
Aulestes Etruscus x 207; xii 290.
Aulis portus Boeotius iv 426.
Aunus Ligus xi 700, 717.
Aurora iii 521, 589; iv 7, 129 (xi 1), 568, 585 (ix 460, G. i 447); v 65, 105; vi 535; vii 26, 606; viii 686; ix 111; x 241; xi 182; xii 77; G. i 249; iv 544, 552.
Aurorae filius Memnon i 751.
Aurunci in Campania vii 206, 727, 795; x 353; xi 318; xii 94.
Ausonia iii 477, 479, 496; vii 55, 623; ix 136; x 54, 356; xi 58.
Ausonidae x 564; xi 297; xii 121. *Ausonii* vii 233; x 105; xi 253; xii 447, 834, 937. *Ausonius* iii 171, 378, 385; iv 236, 349; v 83; vi 346, 807; vii 39, 105, 198, 537, 547; viii 328; ix 99, 639; x 268; xi 41; xii 183, 838; G. ii 385.
Auster uentus ii 111; iii 70, 357; v 764; vi 336; viii 430; E. ii

INDEX NOMINVM

Auster (*cont.*):

58; v 82; G. i 462; ii 188; iii 278; iv 261; Austri i 51, 536; ii 304; iii 61, 481; v 696; ix 670; G. i 241, 333, 354, 418; ii 333; iii 429.

Automedon Graecus ii 477.

Bacchus i 215, 734; iii 354; iv 302; v 77; vii 385, 389, 405, 580, 725; viii 181; xi 737; E. v 30, 69, 79; G. i 344; ii 2, 37, 113, 143, 191, 228, 240, 275, 380, 388, 393, 455; iii 264, 526; iv 102, 129, 279, 380, 521. **Baccheius** G. ii 454. Cf. **Iacchus**, **Lenaeus**, **Liber**, **Lyaeus**.

Bactra vii 688; G. ii 138.

Baiae in Campania ix 710.

Balearis G. i 309.

Barcae gens Afra iv 43.

Barce Sychaei nutrix iv 632.

Batulum in Campania vii 739.

Bauius poetaster E. iii 90.

Bebrycius Bithynus v 373.

Belgicus G. iii 204.

Belides a rege Aegyptio ii 82.

Bella in Campania vii 740 *adn.*

Bellona vii 319; viii 703. **Bellum** i 294; vi 279; vii 607, 622.

Belus rex Phoenicius i 621, 729, 730.

Benacus lacus in Cisalpina x 205; G. ii 160.

Berecyntius Phrygius vi 784; ix 82, 619.

Beroe nympa G. iv. 341; *Dorycli coniunx* v 620, 646, 650.

Bianor E. ix 60.

Bisaltae gens Thracum G. iii 461.

Bitias Tyrius i 738; **Troianus** ix 672, 703; xi 396.

Bola in Latio vi 775.

Bootes sidus G. i 229.

Boreas uentus iii 687; x 350; xii 365; E. vii 51; G. i 93, 370; ii 316; iii 278; **Boreae** iv 442.

Briareus gigas vi 287.

Britanni E. i 66; G. iii 25.

Brontes Cyclops viii 425.

Brutus, L. Iunius vi 818.

Busiris rex Aegyptius G. iii 5.

Butes Bebryx v 372; *armiger Anchisae* ix 647; **Troianus** xi 690, 691.

Buthrotum in Epiro iii 293.

Byrsa Karthaginis arx i 367.

Cacus viii 194, 205, 218, 222, 241, 259, 303.

Caeculus Volcani filius vii 681; x 544.

Caedicus Remuli hospes ix 362; *Etruscus* x 747.

Caelius E. iii 105 *adn.*

Caeneus Thessalus vi 448; **Troianus** ix 573.

Caere in Etruria viii 597; x 183.

Caesar, Iulius i 286; vi 789; E. ix 47; G. i 466; **Octavianus** vi 792; viii 678, 714; G. i 25, 503; ii 170; iii 16, 47, 48; iv 560.

Caicus flumen in Mysia G. iv 370; **Troianus** i 183; ix 35.

Caieta Aeneae nutrix vii 2; *portus in Latio* vi 900.

Calaber G. iii 425.

Calchas uates ii 100, 122, 176, 182, 185.

Cales in Campania vii 728.

Calliope Musa ix 525; **Calliopea** E. iv 57.

Calybe Iunonis sacerdos vii 419.

Calydon in Aetolia vii 306, 307; xi 270.

Camenae E. iii 59.

Camerina in Sicilia iii 701.

Camers Rutulus x 562; xii 224.

INDEX NOMINVM

- Camilla vii 803; xi 432, 498, 535, 543, 563, 604, 649, 657, 689, 760, 796, 821, 833, 839, 856, 868, 892, 898.
 Camillus, *M. Furius* vi 825; G. ii 169.
 Campanus x 145.
 Cancer *sidus E.* x 68.
 Canis *sidus G.* i 218; ii 353.
 Canopus in *Aegypto G.* iv 287.
 Capeni luci in *Etruria* vii 697.
 Caphereus *rupes in Euboea* xi 260.
 Capitolia vi 836; viii 347, 653; Capitoli ix 448.
 Capreae *insula* vii 735.
 Capua in *Campania G.* ii 224. Cf. Campanus.
 Capys *Troianus* i 183; ii 35; ix 576; x 145; *rex Albae Longae* vi 768.
 Cares viii 725.
 Carinae *locus Romae* viii 361.
 Carmentis *nympha* viii 336, 339. Carmentalis *porta* viii 338.
 Carpathium *mare* v 595. Carpathius *G.* iv 387.
 Carthago: *u. Karthago.*
 Casmilla *Metabi coniunx* xi 543.
 Casperia in *Sabinis* vii 714.
 Caspius vi 798.
 Cassandra *Priami filia* ii 246, 343, 404; iii 183, 187; v 636; x 68.
 Castalia *fons G.* iii 293.
 Castor *Troianus* x 124.
 Castrum Inui in *Latio* vi 775.
 Catilina, *L. Sergius* viii 668.
 Catillus *fundator Tiburis* vii 672; xi 640.
 Cato, *M. Porcius* vi 841; viii 670.
 Caucasus *mons* iv 367. Caucasius *E.* vi 42; *G.* ii 440.
 Caulon in *Bruttiis* iii 553.
 Caurus *uentus* v 126; *G.* iii 278, 356.
 Caystros *flumen in Lydia G.* i 384.
 Cea *insula G.* i 14.
 Cecropidae *Athenienses* vi 21. Cecropius *G.* iv 177, 270.
 Celaeno *Harpyia* iii 211, 245, 365, 713.
 Celemna in *Campania* vii 739.
 Celeus *rex Eleusinus G.* i 165.
 Centauri vi 286; vii 675; *G.* ii 456. Centaurus *nomen navis* v 122, 155, 157; x 195.
 Ceraunia *montes in Epiro* iii 506; *G.* i 332.
 Cerberus vi 417; *G.* iv 483.
 Ceres i 177, 701; ii 714, 742; iv 58; vi 484; vii 113; viii 181; *E.* v 79; *G.* i 7, 96, 147, 297, 339, 343, 347, 349; ii 229.
 Cerealis i 177; vii 111; *G.* i 212; ii 517.
 Cethegus *Rutulus* xii 513.
 Chalcidicus vi 17; *E.* x 50.
 Chalybes viii 421; x 174; *G.* i 58.
 Chaon *Priami filius* iii 335.
 Chaonia *Epirus* iii 335. Chaonius iii 293, 334; *E.* ix 13; *G.* i 8; ii 67.
 Chaos iv 510; vi 265; *G.* iv 347.
 Charon vi 299, 326.
 Charybdis iii 420, 558, 684; vii 302.
 Chelae *sidus G.* i 33.
 Chimaera vi 288; vii 785; *nomen navis* v 118, 223.
 Chionius xii 515 *adn.*
 Chiron *G.* iii 550.
 Chloreus *Troianus* xi 768; xii 363.
 Chromis *pastor E.* vi 13; *Troianus* xi 675.
 Cicones *gens Thracum G.* iv 520.
 Ciminus *lacus in Etruria* vii 697.

INDEX NOMINVM

- Cinna poeta* E. ix 35.
Cinyphius Libycus G. iii 312.
Cinyra Ligus x 186 *adn.*
Circe Solis filia iii 386; vii 20, 191, 282; E. viii 70. *Circaeus* vii 10, 799.
Circenses ludi viii 636.
Cisseis Hecuba vii 320; x 705.
Cisseus rex Thracius v 537; *Latinus* x 317.
Cithaeron mons iv 303; G. iii 43.
Clanius flumen in Campania G. ii 225.
Clarius Apollo iii 360.
Clarus Lycius x 126.
Claudia gens vii 708.
Clausus Sabinus vii 707; x 345.
Clio nympa G. iv 341.
Clitumnus fons in Vmbria G. ii 146.
Cloanthus Troianus i 222, 510, 612; v 122, 152, 167, 225, 233, 245.
Cloelia viii 651.
Clonius Troianus (A) ix 574; (B) x 749.
Clonus aurifex x 499.
Cluentius nomen gentile v 123.
Clusium in Etruria x 167. *Clusinus* x 655.
Clymene nympa G. iv 345.
Clytius Troianus (A) ix 774; (B) xi 666; *Lyrnesius* x 129; *Rutulus* x 325.
Cnosius Cretaeus iii 115; v 306; vi 23, 566; ix 305; G. i 222.
Cocles, Horatius viii 650.
Cocytus flumen in infernis vi 132, 297, 323; vii 562; G. iii 38; iv 479. *Cocytius* vii 479.
Codrus pastor E. v 11; vii 22, 26.
Coeus Titan iv 179; G. i 279.
Collatinus Collatiae in Sabinis vi 774.
Conon astrologus E. iii 40.
Cora in Latio vi 775.
Coras fundator Tiburis vii 6 xi 465, 604.
Corinthus vi 836.
Coroebus Phrygius ii 341, 407, 424.
Corona sidus G. i 222.
Corybantius iii 111.
Corycius Cilix G. iv 127.
Corydon pastor E. ii 1, 56, 65, v 86; vii 2, 3, 16, 20, 40, 70.
Corynaeus Troianus (A) vi ix 571; (B) xii 298.
Corythus in Etruria iii 170; 209; ix 10; x 719.
Cosae in Etruria x 168.
Cossus, A. Cornelius vi 841.
Cremona in Cisalpina E. ix 2.
Creta insula iii 104, 122, 162; v 588. *Cresius* iv 70; 294. *Cressa* v 285; G. iii 1.
Cretaeus iii 117; xii 1.
Cretes iv 146.
Cretheus Musis amicus ix 775; *Graium fortissimus* 538.
Creusa Aeneae coniunx ii 597, 651, 666, 738, 769, 778, 784; ix 297.
Crinissus flumen in Sicilia v 1.
Crustumeri in Sabinis vii 1.
Crustumius G. ii 88.
Cumae in Campania vi 1.
Cumaeus iii 441; vi 98; E. 1.
Cunarus Ligus x 186.
Cupauo Ligus x 186.
Cupencus Rutulus xii 539.
Cupido i 658, 695; x 93. *Amor.*
Curae vi 274.
Cures in Sabinis vi 811; viii 6 x 345.
Curetes iii 131; G. iv 151.

INDEX NOMINVM

Cybebe *dea Phrygia* x 220.
Cybelus *mons Phrygius* iii 111;
xi 768.

Cyclades *insulae* iii 127; viii 692.
Cyclops iii 569, 617, 644, 647,
675; vi 630; viii 418, 424, 440;
xi 263; G. i 471; iv 170.
Cyclopius i 201. Cf. Poly-
phemus.

Cycnus *rex Ligurum* x 189.
Cydippe *nympha* G. iv 339.
Cydon *Cretensis* xii 858. Cydo-
nius E. x 59.

Cydon *Rutulus* x 325.
Cyllarus *nomen equi* G. iii 90.
Cyllene *mons in Peloponneso*
viii 139. Cyllenius *Mercurius*
iv 252, 258, 276; *sidus* G. i 337.
Cymodoce *nympha* v 825. Cymo-
docea x 225.

Cymothoe *nympha* i 144.
Cynthus *mons Delius* i 498; iv
147. Cynthius *Apollo* E. vi 3;
G. iii 36.

Cyperus *insula* i 622.
Cyrene *nympha* G. iv 321, 354,
376, 530.

Cyrneus *Corsicus* E. ix 30.
Cythera *insula* i 680; x 51, 86.
Cytherea *Venus* i 257, 657; iv
128; v 800; viii 523, 615.

Cytorus *mons in Paphlagonia* G.
ii 437.

Dacus G. ii 497.
Daedalus vi 14, 29.
Dahae viii 728.
Damoetas *pastor* E. ii 37, 39; iii
1, 58; v 72.
Damon *pastor* E. iii 17, 23; viii 1,
5, 16, 62.

Danaë vii 410.
Danai ii 5, 108, 327, 368, 413,
495, 505, 757, 802; (*uoc.*) ii

117; Danaos ii 49, 71, 258,
440; vi 519; Danaum i 30, 96,
598, 754; ii 14, 36, 44, 65, 162,
170, 276, 309, 370, 389, 398,
433, 462, 466, 572; iii 87; vi
489; viii 129; xii 349; Danaïs
(*dat.*) ii 396, 617, 669; v 360;
(*abl.*) iii 288; iv 425; ix 154.
Danaus (*adi.*) iii 602.

Daphnis E. ii 26; iii 12; v 20,
25, 27, 29, 30, 41, 43, 51, 52,
57, 61, 66; vii 1, 7; viii 68, 72,
76, 79, 81, 83, 84, 85, 90, 93,
94, 100, 102, 104, 109; ix 46,
50.

Dardanus *auctor Troiae* iii 167,
503; iv 365; vi 650; vii 207,
240; viii 134; *Troianorum dux*
iv 662; xi 287; (*adi.*) ii 618; v
119; vi 57; vii 219. Dardania
Troia ii 281, 325; iii 52, 156;
vi 65; viii 120. Dardanidae i
560; ii 59, 72, 242, 445; iii 94;
v 45, 386, 576, 622; vi 85, 482;
vii 195; ix 293, 660; x 4, 263,
545; xi 353; xii 549, 585, 775.
Dardanis ii 787. Dardanius i
494, 602, 617; ii 582; iii 596;
iv 163, 224, 626, 640, 647, 658;
v 30, 711; vi 169, 756; vii 289,
422, 756; viii 14; ix 88, 100,
647, 695; x 92, 133, 326, 603,
638, 814; xi 400, 472; xii 14,
613; E. ii 61.

Dares *Troianus* v 369, 375, 406,
417, 456, 460, 463, 476, 483;
xii 363.

Daucius x 391.
Daunus *Turni pater* x 616, 688;
xii 22, 90, 934. Daunius viii
146; xii 723, 785.

Decii vi 824; G. ii 169.
Deiopea *nympha* (A) i 72; (B) G.
iv 343.

INDEX NOMINVM

- Deiphobe *sacerdos* vi 36.
 Deiphobus *Priami filius* ii 310;
 vi 495, 500, 510, 544.
 Delia *E.* iii 67.
 Delos *insula* iv 144; *G.* iii 6.
 Delia *Diana E.* vii 29. *Delius*
Apollo iii 162; vi 12.
 Demodocus *Troianus* x 413.
 Demoleos *Graecus* v 260, 265.
 Demophoon *Troianus* xi 675.
 Dercennus *rex Laurenti* xi 850.
 Deucalion *G.* i 62.
 Diana i 499; iii 681; iv 511; vii
 306, 764, 769; xi 537, 582, 652,
 843, 857. *Cf.* Delia, Hecate,
 Latonia, Lucina, Phoebe,
 Triuia.
 Dictaeus *Cretensis* iii 171; iv 73;
E. vi 56; *G.* ii 536; iv 152.
 Dido i 299, 340, 360, 446, 496,
 503, 561, 613, 670, 685, 718,
 749; iv 60, 68, 101, 117, 124
 (165), 171, 192, 263, 291, 308,
 450, 642; v 571; vi 450; ix
 266; xi 74; (*uoc.*) i 601; iv 408,
 596; vi 456; (*acc.*) iv 383. *Cf.*
 Elissa.
 Didymaon *faber* v 359.
 Dindyma *mons Phrygius* ix 618;
 x 252.
 Diomedes i 752; viii 9; x 581; xi
 226, 243.
 Dionaesus *E.* ix 47; -a *mater*
Venus iii 19.
 Diore Priami *de stirpe* v 297,
 324, 339, 345; xii 509.
 Dioxippus *Troianus* ix 574.
 Dirae iv 473, 610; viii 701; xii
 845, 869.
 Dircaeus *Thebanus E.* ii 24.
 Dis iv 702; v 731; vi 127, 269,
 397, 541; vii 568; viii 667; xii
 199; *G.* iv 467, 519.
 Discordia vi 280; viii 702.
 Dodona *G.* i 149. *Dodonaesus* iii
 466.
 Dolichaon *Hebri pater* x 696.
 Dolon *Troianus* xii 347.
 Dolopes *Thessali* ii 7, 29, 415,
 785.
 Donusa *insula* iii 125.
 Doricus ii 27; vi 88.
 Doris *Oceani filia E.* x 5.
 Doryclus *Tmarius* v 620, 647.
 Doto *Nerei filia* ix 102.
 Drances *Rutulus* xi 122, 220, 336,
 378, 384, 443; xii 644.
 Drepanum *in Sicilia* iii 707.
 Drusi vi 824.
 Dryades *nymphae E.* v 59; *G.* i
 11; iii 40; iv 460.
 Drymo *nympha G.* iv 336.
 Dryope *nympha* x 551.
 Dryopes iv 146. *Dryops Tro-*
ianus x 346.
 Dulichium *insula* iii 271. *Duli-*
chius E. vi 76.
 Dymas *Troianus* ii 340, 394, 426

 Ebysus *Rutulus* xii 299.
 Echionius xii 515.
 Edonus *Thracius* xii 365.
 Egeria *nympha* vii 763, 775.
 Egestas vi 276.
 Electra *Atlantis filia* viii 135, 136.
 Eleusinus *G.* i 163.
 Elis iii 694; vi 588. *Eleus G.* iii
 202. *Elias G.* i 59. *Cf.* *Olym-*
piacus.
 Elissa *Dido* iv 335, 610; v 3.
 Elysium v 735; vi 542, 744. *Ely-*
sius G. i 38.
 Emathia *Macedonia G.* i 492; iv
 390.
 Emathion *Troianus* ix 571.
 Enceladus *gigas* iii 578; iv 179.
 Enipeus *flumen Thessalicum G.*
 iv 368.

INDEX NOMINVM

- Entellus Siculus** v 387, 389, 437, 443, 446, 462, 472.
Eous i 489; ii 417; vi 831; G. i 221; ii 115; *Lucifer* iii 588; xi 4; G. i 288.
Epeos equi Troiani architectus ii 264.
Ephyre nympa G. iv 343.
Ephyreius Corinthius G. ii 464.
Epidaurus G. iii 44.
Epiros iii 292, 503; G. i 59; iii 121.
Epulo Rutulus xii 459.
Epytides Troianus v 547, 579.
Epytus Troianus ii 340.
Erato Musa vii 37.
Erebus iv 26, 510; vi 247, 404, 671; vii 140; G. iv 471.
Eretum in Sabinis vii 711.
Erichaetes Troianus x 749.
Erichthonius rex Atheniensis G. iii 113.
Eridanus flumen vi 659; G. i 482; iv 372.
Erigone Virgo sidus G. i 33.
Erinys ii 337, 573; vii 447, 570.
Eriphyle Amphiaraei coniunx vi 445.
Erulus rex Praenestinus viii 563.
Erycinus: u. Eryx.
Erymanthus mons in Arcadia v 448; vi 802.
Erymas Troianus ix 702.
Eryx mons in Sicilia xii 701; *heros Siculus* i 570; v 24, 392, 402, 412, 419, 483, 630, 772. *Erycinus* v 759; x 36.
Etruria viii 494; xii 232; G. ii 533. *Etruscus* viii 480, 503; ix 150, 521; x 148, 180, 238, 429; xi 598.
Euadne Capanei coniunx vi 447.
Euander, -drus rex Arcas viii 52, 100, 119, 185, 313, 360, 455, 545, 558; ix 9; x 148, 370, 420, 492, 515, 780; xi 26, 31, 45, 55, 140, 148, 394, 835; xii 184, 551. *Euandrius* x 394.
Euanthes Phrygius x 702.
Euboicus vi 2, 42; ix 710; xi 260.
Eumedes Troianus xii 346.
Eumelus Troianus v 665.
Eumenides iv 469; vi 250, 280, 375; G. i 278; iv 483.
Eunaeus Troianus xi 666.
Euphrates flumen viii 726; G. i 509; iv 561.
Europa i 385; vii 224; x 91.
Eurotas flumen in Laconia i 498; *E.* vi 83.
Eurus uentus i 85, 110, 131, 140, 383; ii 418; viii 223; xii 733; G. i 371; ii 107; iii 277, 382; iv 29; *Euri* G. i 453; ii 339, 441; iv 192.
Euryalus Troianus v 294, 295, 322, 323, 334, 337, 343; ix 179, 185, 198, 231, 281, 320, 342, 359, 373, 384, 390, 396, 424, 433, 467, 475, 481.
Eurydice G. iv 486, 490, 519, 525, 526, 527, 547.
Eurypylus Thessalus ii 114.
Eurystheus rex Mycenaeus viii 292; G. iii 4.
Eurytides x 499.
Eurytion Troianus v 495, 514, 541.

Fabaris flumen in Sabinis vii 715.
Fabii vi 845.
Fabricius Luscinus, C. vi 844.
Fadus Rutulus ix 344.
Falernus G. ii 96.
Falisci vii 695.
Fama iv 173, 174, 298, 666; vii 104; ix 474; xi 139.
Fames vi 276.

INDEX NOMINVM

Faunus rex Latinus vii 47, 48, 81, 102, 213, 254, 368; x 551; xii 766, 777. **Fauni** viii 314; *E.* vi 27; *G.* i 10, 11.

Feronia numen Etruscum vii 800; viii 564.

Fescenninus vii 695.

Fidena in Sabinis vi 773.

Fides i 292.

Flauinia arua in Etruria vii 696.

Formido xii 335.

Fortuna ii 79, 385, 387; iii 53; iv 653; v 22, 604, 625; vi 96; viii 127, 334, 578; ix 214; x 49, 284, 435; xi 43, 128, 413, 427; xii 147, 405, 637, 677.

Foruli in Sabinis vii 714.

Fucinus lacus in Marsis vii 759.

Fuga ix 719.

Furiae iii 252; vi 605; viii 669; *G.* iii 37.

Furor i 294.

Gabii in Latio vi 773. **Gabinus** vii 612, 682.

Gaetulus iv 40, 326; v 51, 192, 351.

Galaesus flumen in Calabria *G.* iv 126; *Latinus* vii 535, 575.

Galatea nympa ix 103; *E.* vii 37; ix 39; *puella* *E.* i 30, 31; iii 64, 72.

Gallus, Galli vi 858; viii 656, 657.

Gallus, C. Cornelius *E.* vi 64; x 2, 3, 6, 10, 22, 72, 73.

Gangaridae *G.* iii 27.

Ganges flumen in India ix 31; *G.* ii 137.

Ganymedes i 28.

Garamantes vi 794; *E.* viii 44. **Garamantis** iv 198.

Garganus mons in Apulia xi 247.

Gargarus mons in Mysia *G.* i 103; iii 269.

Gaudia mala vi 279.

Gela in Sicilia iii 702. **Gelous** iii 701.

Geloni gens Scytharum viii 725; *G.* ii 115; iii 461.

Germania *E.* i 62; *G.* i 474, 509.

Geryones gigas vii 662; viii 202.

Getae gens Thracum vii 604; *G.* iii 462; iv 463. **Geticus** iii 35.

Glaucus numen maris v 823; vi 36;

G. i 437; **Sisyphi filius** *G.* iii 267;

Troiani (A) Antenorides vi 483;

(B) Imbrasides xii 343.

Gorgo ii 616; vi 289; viii 438.

Gorgoneus vii 341. *Cf. praef.* p. xii.

Gortynius Cretensis xi 773; *E.* vi 60.

Gracchus, Cornelius vi 842.

Gradius iii 35; x 542.

Graecia xi 287; *G.* i 38; iii 20.

Grai i 467, 530; ii 148, 157, 727; iii 163, 398, 499, 594; iv

228; vi 242, 529, 588; viii 135;

x 81, 334, 430; xi 289; xii 538;

G. ii 16; iii 148. **Graius** ii 412, 598, 786; iii 210, 295; vi 97; x

720; *G.* iii 90. **Graugeniae** iii 550; viii 127.

Grauiscae in Etruria x 184.

Gryneus iv 345; *E.* vi 72.

Gyaros insula iii 76.

Gyas Troianus i 222, 612; v 118, 152, 160, 167, 169, 184, 223; xii 460; *Latinus* x 318.

Gyges Troianus ix 762.

Gylippus Arcus xii 272.

Hadriacus xi 405.

Haedi sidus ix 668; *G.* i 205.

Haemon Rutulus ix 685. **Haemonides Latinus** x 537.

Haemus mons in Thracia *G.* i 492; ii 488.

INDEX NOMINVM

- Halaesus rex Italus** vii 724; x 352, 411, 417, 422, 424.
Halius Troianus ix 767.
Halys Troianus ix 765.
Hamadryades E. x 62.
Hammon iv 198.
Harpalyce nymp̄ha i 317. **Harpalycus Troianus** xi 675.
Harpyiae iii 212, 226, 249, 365; vi 289.
Hebrus flumen in Thracia i 317; xii 331; *E.* x 65; *G.* iv 463, 524; *Troianus* x 696.
Hecate iv 511, 609; vi 118, 247, 564. *Cf.* *Triuia*.
Hector i 99, 483, 750; ii 270, 275, 282, 522; iii 312, 319, 343; v 371; vi 166; ix 155; xi 289; xii 440. **Hectoreus** i 273; ii 543; iii 304, 488; v 190, 634.
Hecuba Priami coniunx ii 501, 515.
Helena i 650; vii 364. *Cf.* *Tyn-daris*.
Helenor Troianus ix 544, 545.
Helenus Priami filius iii 295, 329, 334, 346, 369, 380, 433, 546, 559, 684, 712.
Helicon mons vii 641; x 163.
Hellespontiacus G. iv 111.
Helorus flumen in Sicilia iii 698.
Helymus Troianus v 73; *Siculus* v 300, 323, 339.
Herbesus Rutulus ix 344.
Hercules v 410; vii 656; x 319, 779. **Herculeus** iii 551; vii 669; viii 270, 276, 288, 542; *G.* ii 66. *Cf.* *Alcides*, *Amphi-tryoniades*, *Tirynthius*.
Herminius Troianus xi 642.
Hermione Menelai filia iii 328.
Hermus flumen in Lydia vii 721; *G.* ii 137.
Hernica saxa in Latio vii 684.
Hesione Laomedontis filia viii 157.
Hesperia i 530, 569; iii 163, 185, 186, 503; iv 355; vii 4, 44, 543; viii 148; xii 360. **Hesperis** viii 77. **Hesperius** ii 781; iii 418; vi 6; vii 601.
Hesperides nymp̄hae iv 484; *E.* vi 61.
Hesperus sidus E. viii 30; x 77.
Hiberus vii 663; ix 582; xi 913; *G.* iii 408.
Hicetaonius x 123.
Hiems iii 120.
Himella flumen in Sabinis vii 714.
Hippocoon Troianus v 492.
Hippodame Oenomai filia G. iii 7.
Hippolyte Amazonum regina xi 661.
Hippolytus Thesei filius vii 761, 765, 774.
Hippotades xi 674.
Hisbo Rutulus x 384.
Hister flumen G. ii 497; iii 350.
Homole mons Thessalus vii 675.
Horae iii 512.
Horcus G. i 277 *adn.*
Hyades sidus i 744 (iii 516), *G.* i 138.
Hybla mons Siculus E. vii 37.
Hyblaeus E. i 54.
Hydaspes flumen in India G. iv 211; *Troianus* x 747.
Hydra vi 576; vii 658.
Hylaeus Centaurus viii 294; *G.* ii 457.
Hylas puer E. vi 43, 44; *G.* iii 6.
Hylax nomen canis E. viii 107.
Hyllus Troianus xii 535.
Hypanis flumen in Sarmatia G. iv 370; *Troianus* ii 340, 428.
Hyperboreus G. iii 196, 381; iv 517.
Hyrceanus iv 367; vii 605.

INDEX NOMINVM

Hyrtacus Troianus ix 406. *Hyrtacides* v 492, 503; ix 177, 234, 319.

Iacchus E. vi 15; vii 61; *G.* i 166.

Iaera nympa ix 673.

Ianiculum collis viii 358.

Ianus vii 180, 610; viii 357; xii 198.

Iapetus Titan G. i 279.

Iapys Illyricus G. iii 475.

Iapyx Apulus xi 247, 678; *uentus* viii 710; *Troianus* xii 391, 420, 425.

Iarbas rex Gaetulus iv 36, 196, 326.

Iasius Troianus iii 168. *Iasides* v 843; xii 392.

Icarus Daedali filius vi 31.

Ida mons Cretensis xii 412. *Idaeus* iii 105, 112; *G.* ii 84.

Ida mons Phrygius ii 801; iii 6; v 252, 254, 449; ix 80; x 158; xii 546; *G.* iv 41. *Idaeus* ii 696; vii 139, 207, 222; ix 112, 620, 672; x 230, 252; xi 285; *G.* iii 450.

Ida Nisi mater ix 177.

Idaeus Troianus (A) vi 485; *(B)* ix 500.

Idalium mons Cyprius i 681; x 86. *Idalia* i 693; x 52. *Idalius* v 760.

Idas Troianus ix 575; *Thrax* x 351.

Idmon Rutulus xii 75.

Idomeneus rex Cretensis iii 122, 401; xi 265.

Idumaeus G. iii 12.

Ilia Rhea Siluia i 274; vi 778.

Ilione Priami filia i 653.

Ilioneus Troianus i 120, 521, 559, 611; vii 212, 249; ix 501, 569.

Ilium i 68; ii 241, 325, 625; iii 3,

109; v 261, 756; vi 64. *Iliacus* i 97, 456, 483, 647; ii 117, 431; iii 182, 280, 336, 603; iv 46, 78, 537, 648; v 607, 725; vi 875; viii 134; x 62, 335, 635; xi 255, 393; xii 861. *Iliades* i 480; ii 580; iii 65; v 644; vii 248; xi 35. *Ilius* i 268; ix 285; xi 245.

Illyricus i 243; *E.* viii 7.

Ilua insula x 173.

Ilus Troiae fundator vi 650; *Ascanius* i 268; *Rutulus* x 400, 401.

Imaon Italus x 424.

Imbrasus Lycius xii 343. *Imbrasides* x 123; xii 343.

Inachus rex Argiuis vii 372, 792.

Inachius vii 286; xi 286; *G.* iii 153.

Inarime insula ix 716.

India G. i 57; ii 116, 122. *Indi* vi 794; vii 605; viii 705; *G.* ii 138, 172; *G.* iv 293, 425. *Indus* xii 67.

Indigetes, G. i 498; *cf. A.* xii 794.

Inous v 823; *G.* i 437.

Insidiae xii 336.

Inuidia G. iii 37.

Io Inachi filia vii 789; *cf. G.* iii 153.

Iollas E. ii 57; iii 76, 79; *Troianus* xi 640.

Ionium mare iii 211; *Ionius* iii 671; v 193; *G.* ii 108.

Iopas citharoedus i 740.

Iphitus Troianus ii 435.

Irae xii 336.

Iris iv 694, 700; v 606 (ix 2); ix 18, 803; x 38, 73. *Cf. Thauman-tias.*

Ismarus mons Thracius E. vi 30;

Ismara G. ii 37. *Ismarus (adi.)* x 351.

Ismarus Lydus x 139.

INDEX NOMINVM

Italia xii 41; -iam i 2, 13, 68, 233, 380, 533 (iii 166), 553, 554; iii 253, 254, 364, 381, 507, 523, 524; iv 230, 345, 346, 361, 381; v 18, 629, 730; vi 357; vii 469; ix 267, 601; x 8, 32, 67; -iae iii 458, 674; iv 106, 275; vi 61; vii 563; xi 219, 508; G. ii 138; -ia i 38, 263; vi 718. Italides xi 657. Itali i 109; v 565; vi 92; viii 331, 513, 678; ix 532; x 41, 74, 109; xii 189, 202, 251, 297, 582, 628, 655, 705; Italus viii 502; xi 592. Italus (*adi.*) i 252; iii 185, 396, 440; v 82, 117, 703; vi 757, 762; vii 85, 334, 643, 776; viii 626, 715; ix 133, 698; x 780; xi 326, 420; xii 35, 246, 827.

Italus *Italorum proauus* vii 178.

Ithaca *insula* iii 272, 613. Ithacus *Vlixes* ii 104, 122, 128; iii 629.

Ituraeus G. ii 448.

Itys *Troianus* ix 574.

Iulius *Caesar* i 288; *portus* G. ii 163.

Iulus *Ascanius* ii 677, 710, 723; iv 140; v 570; vii 107, 116, 478; ix 232, 293, 310; x 534; xii 185; Iule xi 58; Iulum i 709; ii 674; ix 640, 652; Iuli i 556, 690; ii 563, 682; iv 274, 616; v 546; vi 364, 789; vii 493; ix 501; x 524; xii 110, 399; Iulo (*dat.*) i 267; v 569; (*abl.*) i 288.

Iuno i 15, 36, 64, 279, 443, 662, 734; ii 612; iii 380; iv 114, 166, 371, 693; v 606 (ix 2), 679; vi 90; vii 330, 438, 552; ix 745, 764, 802; x 62, 73, 96, 611, 628, 685, 760; xii 134, 156, 841; G. iii 153; (*uoc.*) iv 608;

viii 84; Iunonem vii 544; x 606; xii 791; Iunonis i 4, 48, 130, 668; ii 761; iii 437; v 781; vii 419, 592, 683; viii 292; G. iii 532; Iunoni i 446; iii 438, 547; iv 59; vi 138; viii 60; Iunone iv 45. Iunonius i 671. Cf. Lacinia, Saturnia.

Iuppiter i 223, 522; ii 326; iii 116, 171; iv 110; v. 17; vi 130, 272; vii 110, 799; viii 560; ix 128, 209, 670, 803; x 16, 112, 116, 606; xii 141, 565, 725, 806, 854, 895; E. vii 60; G. i 418; ii 419; iv 149; (*uoc.*) i 731; ii 689; iv 206, 590; v 687; viii 573; ix 625; xii 504, 809; Iouem i 78; iii 223; iv 205; vi 584; vii 139; viii 353; ix 83, 624; xii 496; G. i 125; Iouis i 42, 46, 394; iii 104, 681; iv 91, 331, 614; v 255, 726, 747, 784; vi 586; vii 220, 287, 308; viii 301, 320, 381, 640; ix 564, 673, 716; x 567, 689, 758; xi 901; xii 144, 247, 830, 849, 878; E. iii 60; iv 49; G. iii 181, 332; Ioui iii 279; iv 199, 638; vii 133; G. ii 15; Ioue i 380; iv 356, 377; vi 123; vii 219; E. iii 60; G. iii 35.

Iustitia G. ii 474; cf. E. iv 6.

Iuturna *nympha* xii 146, 154, 222, 244, 448, 468, 477, 485, 798, 813, 844, 854, 870.

Ixion *rex Thessalus* vi 601; G. iii 38. Ixionius G. iv 484.

Karthago i 13, 298, 366; iv 97, 224, 265, 347, 670; x 12, 54.

Labici *in Latio* vii 796.

Labos vi 277.

Labyrinthus v 588.

INDEX NOMINVM

- Lacedaemon** vii 363. **Lacedaemonius** iii 328. **Lacaena G.** ii 487; **Helena** ii 601; vi 511.
Lacinia Iuno iii 552.
Lades Troianus xii 343.
Ladon Troianus x 413.
Laertius iii 272.
Lagus Rutulus x 381.
Lamus Rutulus ix 334.
Lamyrus Rutulus ix 334.
Laocoon Troianus ii 41, 201, 213, 230.
Laodamia Protesilai coniunx vi 447.
Laomedonteus iv 542; **G.** i 502.
Laomedontius vii 105; viii 18.
Laomedontiades iii 248; viii 158, 162.
Lapithae vi 601; vii 305, 307; **G.** ii 457; iii 115.
Lar v 744; ix 259.
Larides Rutulus x 391, 395.
Larina Italica xi 655.
Larisaeus ii 197; xi 404.
Larius lacus in Cisalpina G. ii 159.
Latagus Troianus x 697, 698.
Latinus rex Laurentinus vi 891; vii 45, 62, 92, 103, 192, 249, 261, 284, 333, 373, 407, 432, 467, 556, 576, 585, 616; viii 17; ix 274, 388; x 66; xi 128, 213, 231, 238, 402, 440, 469; xii 18, 23, 58, 111, 137, 161, 192, 195, 285, 567, 580, 609, 657, 707.
Latium i 6, 31, 205, 265, 554; iv 432; v 731; vi 67, 89, 793; vii 38, 54, 271, 342, 601, 709; viii 5, 10, 14, 18, 322; x 58, 365; xi 141, 168, 361, 431; xii 24, 148, 820, 826. **Latini** v 598; vii 151, 160, 202, 367, 426, 470; viii 117, 448; ix 717; x 77, 237, 311, 895; xi 108, 134, 193, 203, 229, 302, 603, 618, 621, 745; xii 1, 15, 240, 448, 548, 556, 593, 656, 693, 730, 823, 837. **Latinae** xii 143, 604. **Latinus (adi.)** i 6; v 568; vi 875; vii 96, 313, 400, 716; viii 38, 55, 602; ix 367, 485, 550; x 4, 300, 360; xi 17, 100, 331, 518, 588; xii 211, 530.
Latona i 502; xii 198. **Latonia Diana** ix 405; xi 534, 557; **Delos G.** iii 6.
Lauinia Latini filia vi 764; vii 72, 314, 359; xi 479; xii 17, 64, 80, 194, 605, 937.
Lauinium in Latio i 258, 270; vi 84. **Lauinius** i 2; iv 236.
Laurentes vii 63; viii 371, 537, 613; xii 137, 240, 280. **Laurens (adi.)** v 797; vi 891; vii 47, 171, 342, 650, 661; viii 1, 38, 71; ix 100; x 635, 671, 706; xi 78, 431, 851, 909; xii 24, 542, 547, 769. **Laurentius** x 709.
Lausus Mezenti filius vii 649, 651; x 426, 434, 439, 700, 775, 790, 810, 814, 839, 841, 863, 902.
Leda Helenae mater i 652. **Ledaeus** iii 328; vii 364.
Leleges viii 725.
Lemnius pater Volcanus viii 454.
Lenaeus Bacchus G. ii 4, 7, 529; (adi.) iv 207; **G.** iii 510.
Lerna palus in Argolide vi 287, 803; xii 518. **Lernaeus** viii 300.
Lesbos insula G. ii 90.
Lethaeus v 854; vi 705, 714, 749; **G.** i 78; iv 545.
Letum vi 277, 278; **G.** iv 481.
Leucaspis Troianus vi 334.
Leucates promunturium iii 274; viii 677.

INDEX NOMINVM

- Liber Bacchus** vi 805; *E.* vii 58; *G.* i 7.
Libethrides nymphae *E.* vii 21.
Libra sidus *G.* i 208.
Liburni in Illyria i 244.
Libya i 22, 158, 226, 301, 384, 556, 577; iv 36, 173, 257; vi 694, 843; *G.* i 241; iii 249, 339.
Libycus i 339, 377, 527, 596; iv 106, 271, 320, 348; v 789; vi 338; vii 718; xi 265; *G.* ii 105; **Libycum mare** v 595.
Libystis v 37; viii 368.
Lichas Latinus x 315.
Licymnia serua ix 546.
Ligea nympa *G.* iv 336.
Liger Etruscus ix 571; x 576, 580, 584.
Ligus x 185; xi 701, 715; *G.* ii 168.
Lilybeius iii 706.
Linus uates *E.* iv 56, 57; vi 67.
Lipare insula viii 417.
Liquetius ix 679 *adn.*
Liris Troianus xi 670.
Locri iii 399; xi 265.
Lucagus Etruscus x 575, 577, 586, 592.
Lucas Rutulus x 561.
Lucetius Italus ix 570.
Lucifer sidus ii 801; viii 589; *E.* viii 17; *G.* iii 324. *Cf.* Eous.
Lucina *E.* iv 10; *G.* iii 60; iv 340.
Lucrinus lacus in Campania *G.* ii 161.
Luctus vi 274. **Lugentes Campi** vi 441.
Luna ix 403; *G.* i 396; iii 392. *Cf.* Phoebe.
Lupercal viii 343. **Luperci** viii 663.
Lyaeus Bacchus iv 58; *G.* ii 229; (*adi.*) i 686.
Lycaeus mons in Arcadia *E.* x 15; *G.* i 16; iii 2, 314; iv 539.
Lycaeus (adi.) viii 344.
Lycaon rex Arcas *G.* i 138; *faber Cretensis* ix 304. **Lycaonius** x 749.
Lycia iv 143; vii 721; x 126; xii 344, 516. **Lycii** i 113. **Lycius** iv 346, 377; vi 334; vii 816; viii 166; x 751; xi 773.
Lycidas pastor *E.* vii 67; ix 2, 12, 37.
Lycisca nomen canis *E.* iii 18.
Lycorias nympa *G.* iv 339.
Lycoris puella *E.* x 2, 22, 42.
Lyctius Cretensis iii 401; *E.* v 72.
Lycurgus Edonum rex iii 14.
Lycus flumen in Ponto *G.* iv 367; **Troianus** i 222; ix 545, 556.
Lydia *G.* iv 211. **Lydi Etrusci** ix 11. **Lydius** ii 781; viii 479; x 155.
Lynceus Troianus ix 768.
Lyrnesus in Troade xii 547.
Lyrnesius x 128.
Machaon Graecus ii 263.
Maecenas, C. Cilnius *G.* i 2; ii 41; iii 41; iv 2.
Maenalus mons Arcadicus *E.* viii 22; x 15. **Maenala** *E.* x 55; *G.* i 17. **Maenalius** *E.* viii 21, 25, 28a, 31, 36, 42, 46, 51, 57, 61.
Maeon Rutulus x 337.
Maeonia Lydia, Etruria viii 499.
Maeonidae xi 759. **Maeonius** iv 216; ix 546; x 141; *G.* iv 380.
Maeotia tellus Scythia vi 799; **unda** *G.* iii 349.
Maeuius poetaster *E.* iii 90.
Magus Latinus x 521.
Maia Atlantis filia i 297; viii 138, 140; **sidus** *G.* i 225.

INDEX NOMINVM

- Malea promunturium Laconicum* v 193. *Cf. praef. p. xii.*
- Manes* iii 63, 565; iv 387, 490; vi 743, 896; viii 246; x 34, 39, 820; xii 646, 884; G. i 243; iv 469, 489, 505.
- Manlius Capitolinus, M.* viii 652.
- Manto nymp̃ha* x 199.
- Mantua* x 200, 201; *E.* ix 27, 28; G. ii 198; iii 12.
- Marcellus, M. Claudius* vi 855; *Octaviae filius* vi 883.
- Mareotis uitis* G. ii 91.
- Marica nymp̃ha* vii 47.
- Marius, C.* G. ii 169.
- Marpesia cautes marmor Parium* vi 471.
- Marruius* vii 750.
- Mars* vii 304; ix 717; x 280; G. i 511; ii 283; *Martem* ii 440; vi 165; vii 582, 603; ix 766; xii 108, 187, 712; *Martis* vii 550, 608; viii 516, 557; ix 584; xi 110, 374; xii 73, 124, 790; *E.* x 44; G. iii 91; iv 346; *Marti* viii 433; xi 153; *Marte* i 274; ii 335; vii 540; viii 495, 676; ix 518; x 22, 237; xi 899; xii 1, 410, 497. *Martius* vii 182; ix 566; xi 661; *E.* ix 12; G. iv 71. *Cf. Gradius, Mauors.*
- Marsi* x 544; G. ii 167. *Marsus* vii 758.
- Marus Rutulus* ix 685 *adn.*
- Massica mons in Campania* vii 726. *Massicus* G. ii 143; iii 526.
- Massicus Etruscus* x 166.
- Massyli* vi 60. *Massylus* iv 132, 483.
- Mater magna* ix 108, 584 *adn.*, 619; G. iv 64. *Cf. Berecyntia, Idaea.*
- Mauors Mars* vi 872; viii 630, 700; x 755; xi 389; xii 179, 332. *Mauortius* i 276; iii 13; vi 777; ix 685; G. iv 462.
- Maurusius* iv 206.
- Maximus, Q. Fabius* vi 845.
- Media* G. ii 126. *Medi* G. ii 134, 136. *Medus* G. iv 211.
- Medon Troianus* iv 483.
- Medusa praef. p. xii.*
- Megaera una ex Furiis* xii 846.
- Megari sinus in Sicilia* iii 689.
- Melampus Alcidae comes* x 320; *uates* G. iii 550.
- Meliboeus Thessalus* iii 401; v 251.
- Meliboeus pastor* *E.* i 6, 19, 42, 73; iii 1; v 87; vii 9.
- Melicertes* G. i 437. *Cf. Palae-mon.*
- Melite nymp̃ha* v 825.
- Mella flumen in Cisalpina* G. iv 278.
- Memmius nomen gentile* v 117.
- Memnon rex Aethiopum* i 489.
- Menalcas pastor* *E.* ii 15; iii 13, 58; v 4, 64, 90; ix 10, 16, 18, 55; x 20.
- Menelaus* ii 264; vi 525; xi 262.
- Menestheus Lyrnesius* x 129.
- Menoetes Troianus* v 161, 164, 166, 173, 179; *Arcas* xii 517.
- Mercurius* iv 222, 558; viii 138. *Cf. Cyllenius.*
- Merops Troianus* ix 702.
- Messapus Latinus* vii 691; viii 6; ix 27, 124, 160, 351, 365, 458, 523; x 354, 749; xi 429, 464, 518, 520, 603; xii 128, 289, 294, 488, 550, 661.
- Metabus Volscorum rex* xi 540, 564.
- Methymnaeus* G. ii 90.
- Metiscus Rutulus* xii 469, 472, 623, 737, 784.
- Mettus Fufetius* viii 642.

INDEX NOMINVM

- Metus vi 276; G. iii 552.
 Mezentius *Etruscus* vii 648, 654;
 viii 7, 482, 501, 569; ix 522,
 586; x 150, 204, 689, 714, 729,
 742, 762, 768, 897; xi 7, 16.
 Micon *pastor* E. iii 10; vii 30.
 Milesius G. iii 306; iv 334.
 Mimas *Troianus* x 702, 706.
 Mincius *flumen in Cisalpina* x
 206; E. vii 13; G. iii 15.
 Minerva ii 31, 189, 404; iii 531;
 v 284; vi 840; vii 805; viii
 409, 699; xi 259; G. i 18; iv
 246. Cf. Pallas, Tritonis.
 Minio *flumen Etruscum* x 183.
 Minos vi 432. Minois *Cretensis*
 vi 14.
 Minotaurus vi 26.
 Misenus *Aeolides* iii 239; vi 162,
 164, 189, 212; *mons in Cam-*
pania vi 234.
 Mnasyllus *pastor* E. vi 13.
 Mnestheus *Troianus* iv 288 (xii
 561); v 116, 117, 184, 189, 194,
 210, 218, 493, 494, 507; ix 171,
 306, 779, 781, 812; x 143; xii
 127, 384, 443, 459, 549.
 Moeris *pastor* E. viii 96, 98; ix
 1, 16, 53, 54, 61.
 Moesia G. i 102 *adn.*
 Molorchus G. iii 19.
 Molossus G. iii 405.
 Monoecus vi 830.
 Mopsus *pastor* E. v 1, 10; viii 26,
 29.
 Morbi vi 275 (cf. G. iii 67); G. iii
 552.
 Morini viii 727.
 Mors xi 197.
 Mulciber *Volcanus* viii 724.
 Murranus *Latinus* xii 529, 639.
 Musa i 8; x 191; E. i 2; iii 60, 84;
 vi 8; viii 1, 5; Musae ix 77,
 774, 775; E. iv 1; vi 69; vii 19;
 G. ii 475; iii 11; iv 315. Cf.
 Camenae, Pierides.
 Musaeus *uates* vi 667.
 Mutusca *in Sabinis* vii 711.
 Mycenae i 284, 650; ii 25, 180,
 331, 577; v 52 (-na); vi 838;
 vii 222, 372; ix 139; G. iii 121.
 Mycenaesus xi 266.
 Myconos *insula* iii 76.
 Mygdonides ii 342.
 Myrmidones ii 7, 252, 785; xi 403.
 Mysia G. i 102. Mysus G. iv 370.
 Naiades E. vi 21. Nais E. ii 46;
 x 10.
 Napaeae *nymphae* G. iv 535.
 Nar *flumen in Vmbria* vii 517.
 Narycius iii 399; G. ii 438.
 Nautes *Troianus* v 704, 728.
 Naxos *insula* iii 125.
 Neaera *puella* E. iii 3.
 Nealces *Troianus* x 753.
 Nemea viii 295.
 Neoptolemus *Achillis filius* ii 263,
 500, 549; iii 333, 469; xi 264.
 Cf. Pyrrhus.
 Neptunus i 125; ii 610; vii 23;
 -une v 14, 195, 782; G. i 14;
 -unum v 779; viii 699; -uni v
 360, 863; ix 145; G. iii 122;
 iv 387; -uno (*dat.*) ii 201; iii
 74, 119; v 640; G. iv 394; (*abl.*)
 G. iv 29. Neptunius ii 625;
 iii 3; vii 691 (ix 523, xii 128);
 viii 695; x 353.
 Nereus ii 419; viii 383; x 764; E.
 vi 35; G. iv 392. Nereides iii
 74; v 240. Nerine E. vii 37.
 Nereius ix 102.
 Neritos *insula* iii 271.
 Nersae *in Aequis* vii 744.
 Nilus vi 800; viii 711; ix 31; G.
 iii 29; iv 288.
 Niphaeus *Rutulus* x 570.

INDEX NOMINVM

- Niphates mons in Armenia* G. iii 30.
Nisaeae nymp̃ha v 826.
Nisus rex Megaricus E. vi 74; G. i 404, 408; *Troianus* v 294, 296, 318, 328, 353, 354; ix 176, 184, 200, 207, 223, 230, 233, 258, 271, 306, 353, 386, 425, 438, 467.
Noemon Troianus ix 767.
Nola in Campania G. ii 225 *adn.*
Nomades iv 320, 535; viii 724.
Nomentum in Sabinis vi 773; vii 712.
Noricus G. iii 474.
Notus uentus i 85, 108, 575; ii 417; v 242; vi 355; vii 411; G. i 444; *Noti* iii 268; v 512; x 266; xi 798; xii 334.
Nox iii 512; v 721, 738, 835; vii 138, 331; xii 846, 860.
Numa Rutulus (A) ix 454; (B) x 562.
Numanus Rutulus ix 592, 653.
Numicus flumen in Latio vii 150, 242, 797.
Numidae iv 41.
Numitor Rutulus x 342; *rex Albae Longae* vi 768.
Nursia in Sabinis vii 716.
Nymp̃ha iv 198; vii 47, 734, 775; viii 336, 339; x 551; xi 588; xii 142, 786; G. iv 423; *Nymp̃hae* i 71, 168, 329; iii 34; iv 168; vii 137; viii 71, 314; x 83, 220, 221, 231; E. ii 46; iii 9; v 20, 21, 75; vi 55, 56; vii 21; ix 19; x 55; G. ii 494; iv 334, 382, 391, 532.
Nysa mons vi 805; *puella* E. viii 18, 26.
Oaxes flumen E. i 65.
Oceanus i 287, 745 (G. ii 481); ii 250; iv 129 (xi 1), 480; vii 101, 226; viii 589; G. i 246; ii 122; iii 359; iv 233, 381, 382.
Oceanitis G. iv 341.
Ocnus Mantuae fundator x 198.
Oeagrius Thracius G. iv 524.
Oebalius Lacedaemonius G. iv 125.
Oebalus Campanus vii 734.
Oechalia in Euboea viii 291.
Oelides vi 529 *adn.*
Oenotri i 532 (iii 165). *Oenotria tellus* vii 85.
Oeta mons Thessalus E. viii 30.
Oileus Locrensiū rex i 41.
Olearos insula iii 126.
Olympiacus G. iii 49.
Olympus mons Thessalus G. i 282; *caelum* i 374; ii 779; iv 268, 694; v 533; vi 579, 586, 782, 834; vii 218, 558; viii 280, 319, 533; ix 84, 106 (x 115); x 1, 216, 437, 621; xi 726, 867; xii 634, 791; E. v 56; vi 86; G. i 96, 450; iii 223; iv 562.
Onites Rutulus xii 514.
Opheltes Troianus ix 201.
Opis nymp̃ha (A) G. iv 343; (B) xi 532, 836, 867.
Orcus ii 398; iv 242, 699; vi 273; viii 296; ix 527, 785; G. i 277; iv 502.
Oreades nymp̃hae i 500.
Orestes iii 331; iv 471.
Oricius ab Epiro x 136.
Oriens i 289; v 42, 739 (G. i 250); viii 687.
Orion x 763; *sidus* i 535; iii 517; iv 52; vii 719.
Orithyia Erecthei filia xii 83; G. iv 463.
Ornytus Etruscus xi 677.
Orodes Troianus x 732, 737.
Orontes Lycius i 113, 220; vi 334.

INDEX NOMINVM

- Orpheus *uates* vi 119; *E.* iii 46;
 iv 55, 57; vi 30; viii 55, 56;
G. iv 454, 494, 545, 553.
 Orses *Troianus* x 748.
 Orsilochus *Troianus* xi 636, 690,
 694.
 Ortinus (*Hort-*) vii 716.
 Ortygia *Delos* iii 124, 143, 154;
ad Syracusas iii 694.
 Ortygius *Rutulus* ix 573.
 Osci vii 730.
 Osinius *rex Clusinus* x 655.
 Osiris *Latinus* xii 458.
 Ossa *mons Thessalus* *G.* i 281,
 282.
 Othryades ii 319, 336.
 Othrys *mons Thessalus* vii 675.

 Pachynum *promonturium Sicu-*
lum iii 429, 699; vii 289.
 Pactolus *flumen Lydium* x 142.
 Padus *flumen in Cisalpina* ix
 680; *G.* ii 452.
 Padusa *ibidem* xi 457.
 Paeonius vii 769; xii 401.
 Paestum *in Lucania* *G.* iv 119.
 Pagasus *Troianus* xi 670.
 Palaemon *Inus filius* v 823;
pastor E. iii 50, 53.
 Palamedes *Graecus* ii 82.
 Palatium *G.* i 499. Palatinus ix
 9.
 Pales *E.* v 35; *G.* iii 1, 294.
 Palicus *numen Siculum* ix 585.
 Palinurus *Troianus* iii 202, 513,
 562; v 12, 833, 840, 843, 847,
 871; vi 337, 341, 373, 381.
 Pallas *Minerva* i 39, 479; ii 15,
 163, 615; iii 544; v 704; vii
 154; viii 435; xi 477; *E.* ii 61.
 Palladius *G.* ii 181. Palladium
 ii 166, 183; ix 151.
 Pallas *Euandri proauus* viii 51,
 54; *filius* viii 104, 110, 121,
 168, 466, 519, 587; x 160, 365,
 385, 393, 399, 420, 433, 442,
 458, 474, 515; xi 27; xii 948.
 Palla x 411; xi 97, 152, 169;
 Pallanta viii 515, 575; x 374,
 442, 480, 492, 504, 506; xi 141,
 163; Pallantis xi 30, 39; xii
 943; Pallante x 533; xi 149,
 177. Pallanteum viii 54, 341;
 -tea moenia ix 196, 241.
 Pallene *in Macedonia* *G.* iv 391.
 Palmus *Troianus* x 697, 699.
 Pan viii 344; *E.* ii 31, 32, 33; iv
 58, 59; v 59; viii 24; x 26; *G.*
 i 17; ii 494; iii 392.
 Panchaia *Arabia* *G.* ii 139. Pan-
 chaeus *G.* iv 379.
 Pandarus *Lycius* v 496; *Troianus*
 ix 672, 722, 735; xi 396.
 Pangaea *mons in Thracia* *G.* iv
 462.
 Panopea *nympha* v 240, 825; *G.* i
 437.
 Panopes *Siculus* v 300.
 Pantagias *flumen Siculum* iii 689.
 Panthus *Troianus* ii 318, 319,
 322, 429.
 Paphus *in Cypro* i 415; x 51, 86.
 Paphius *G.* ii 64.
 Parcae i 22; iii 379; v 798; ix
 107; x 419, 815; xii 147, 150;
E. iv 47.
 Paris i 27; ii 602; iv 215; v 370;
 vi 57; vii 321; x 702, 705; *E.*
 ii 61.
 Parnasus *mons E.* x 11; *G.* iii
 291. Parnasius *E.* vi 29; *G.* ii 18.
 Paros *insula* iii 126. Parius *lapis*
 i 593; *G.* iii 34.
 Parrhasius *Arcadicus* viii 344; xi
 31.
 Parthenius *Troianus* x 748. Par-
 thenii saltus *in Arcadia E.* x
 57.

INDEX NOMINVM

- Parthenopaeus *Meleagri filius* vi 480.
 Parthenope *Neapolis* G. iv 564.
 Parthi vii 606; G. iv 211, 314; Parthus xii 857, 858; E. i 62; G. iii 31; (*adi.*) E. x 59.
 Pasiphae *Minois coniunx* vi 25, 447; E. vi 46.
 Patauium *in Cisalpina* i 247.
 Patron *Arcas* v 298.
 Pax G. ii 425.
 Pelasgi *Graeci* ii 83; vi 503; viii 600. Pelasgus i 624; ii 106, 152; ix 154.
 Pelethronius *Thessalicus* G. iii 115.
 Pelias *Troianus* ii 435, 436.
 Pelides *Achilles* ii 548; v 808; xii 350; *Neoptolemus* ii 263.
 Pelion *mons in Thessalia* G. i 281; iii 94.
 Pellaeus *Macedonicus* G. iv 287.
 Pelops G. iii 7. Pelopeus ii 193.
 Pelorus *promunturium Siculum* iii 411, 687.
 Pelusiacus *Aegyptiacus* G. i 228.
 Peneleus *Graecus* ii 425.
 Peneus *flumen Thessalicum* G. iv 355. Peneius G. iv 317.
 Penthesilea *Amazonum regina* i 491; xi 662.
 Pentheus *Thebarum rex* iv 469.
 Pergama *arx Troiae* i 466, 651; ii 177, 291, 375, 556, 571; iii 87; iv 344, 426; vi 516; vii 322; viii 37, 374; x 58; xi 280; *in Epiro* iii 336, 350. Pergamea *urbs Cretensis* iii 133.
 Pergameus iii 110, 476; v 744; vi 63.
 Peridia xii 515.
 Periphas *Graecus* ii 476.
 Permessus *flumen Heliconium* E. vi 64.
 Persis G. iv. 290.
 Petelia *in Bruttis* iii 402.
 Phaeaces iii 291.
 Phaedra *Minois filia* vi 445.
 Phaethon *Sol* v 105; *Solis filius* x 189. Phaethontides E. vi 62.
 Phaleris *Troianus* ix 762.
 Phanaeus *Chius* G. ii 98.
 Pharos *Rutulus* x 322.
 Phasis *flumen in Colchide* G. iv 367.
 Phegeus *Troianus (A)* v 263; ix 765; (*B*) xii 371.
 Pheneus *in Arcadia* viii 165.
 Pheres *Troianus* x 413.
 Philippi *in Macedonia* G. i 490.
 Philyrides G. iii 550.
 Philoctetes iii 402.
 Philomela *Pandionis filia* E. vi 79; *cf.* G. iv 511.
 Phineius iii 212.
 Phlegethon *flumen in infernis* vi 265, 551.
 Phlegyas *Lapitharum rex* vi 618.
 Phoebe *Luna* x 216; G. i 431.
 Phoebus iii 99, 101, 251; xi 794, 913; E. iii 62; Phoebe iii 371; vi 18, 56; x 316; Phoebum iii 143; E. v 9; Phoebi i 329; ii 114, 319; iii 80, 359, 474; vi 35, 70, 77, 347, 628; viii 720; ix 661; x 537; xii 402; E. vi 66; vii 22, 64; Phoebo (*dat.*) iii 188, 251; iv 58; vi 69; vii 62; xii 391; E. iii 62; v 66; vi 11; vii 62; (*abl.*) vi 662; E. vi 29, 82. Phoebea *lampas* iii 637; iv 6. Phoebigena *Aesculapius* vii 773.
 Phoenices i 344. Phoenissa *Dido* i 670, 714; iv 348, 529; vi 450.
 Phoenix *Graecus* ii 762.
 Pholoe *Cressa* v 285.

INDEX NOMINVM

- Pholus *Centaurus* viii 294; G. ii 456; *Troianus* xii 341.
Phorbas *Troianus* v 842.
Phorcus *deus marinus* v 240, 824; *Latinus* x 328.
Phrygia vii 207; x 88, 582.
Phryges i 468; ii 191, 344; v 785; vii 294; ix 134, 599, 617, 635; x 255; xi 145, 170;
Phryx xii 99. Phrygius i 182, 381, 618; ii 68, 276, 580; iii 6, 148, 484, 545; iv 103, 140; vi 785; vii 139, 358, 363, 430, 579; ix 80; x 157, 702; xi 403, 484, 677, 769; xii 75; G. iv 41;
Phrygiae vi 518; ix 617.
Phyllis *puella E.* iii 76, 78, 107; v 10; vii 14, 59, 63; x 37, 41.
Phyllodoce *nympha* G. iv 336.
Picus *rex Laurenti* vii 48, 171, 189.
Pierides *Musae E.* iii 85; vi 13; viii 63; ix 33; x 72.
Pilumnus ix 4; x 76, 619; xii 83.
Pinaria *domus* viii 270.
Pindus *mons in Thessalia E.* x 11.
Pirithous *rex Lapitharum* vi 393, 601.
Pisa *in Elide* G. iii 180.
Pisae *in Etruria* x 179.
Piscis *sidus* G. iv 234.
Pleas, Pleiades *sidus* G. i 138; iv 233. Cf. Atlantis, Maia, Taygete.
Plemyrion *promunturium Siculum* iii 693.
Pluton vii 327.
Podalirius *Troianus* xii 304.
Poeni i 302, 442, 567; iv 134; vi 858; xii 4; (*adi.*) E. v 27. Cf. Punicus.
Polites *Priami filius* ii 526; v 564.
Pollio, C. Asinius E. iii 84, 86, 88; iv 12.
Pollux vi 121; G. iii 89.
Polyboetes *Troianus* vi 484.
Polydorus *Priami filius* iii 45, 49, 55, 62.
Polyphemus *Cyclops* iii 641, 657.
Pometii *in Volscis* vi 775.
Pontus E. viii 95, 96; G. i 58, 207.
Populonia *in Etruria* x 172.
Porsenna *rex Etruscus* viii 646.
Portunus v 241.
Potitius *Arcas* viii 269, 281.
Potnias G. iii 268.
Praeneste *in Latio* vii 682; viii 561. Praenestinus vii 678.
Priamus i 461; ii 147, 533, 581; iii 50; Priamum i 458, 487; ii 501, 518; viii 158, 399; Priami i 654; ii 22, 56, 191, 437, 454, 484, 506, 527, 554, 662, 760; iii 1; iv 343; v 297, 645; vii 246; viii 379; ix 284; xii 545;
Priamo (*dat.*) ii 291, 344; ix 742; xi 259; (*abl.*) i 750; ii 541.
Politis *filius* v 564. Priameius ii 403; iii 321; vii 252. Priamides iii 295, 346; vi 494, 509.
Priapus E. vii 33; G. iv 111.
Pristis *nomen navis* v 116, 154, 156, 187, 218.
Priuernum *in Volscis* xi 540.
Priuernus *Rutulus* ix 576.
Procas *rex Albae Longae* vi 767.
Prochyta *insula* ix 715.
Procne *Pandionis filia* G. iv 15.
Procris *Erecthei filia* vi 445.
Proetides E. vi 48.
Prometheus E. vi 42.
Promolus *Troianus* ix 574.
Proserpina iv 698; vi 142, 251, 402; G. i 39; iv 487.
Proteus xi 262; G. iv 388, 422, 429, 447, 528.
Prytanis *Troianus* ix 767.

INDEX NOMINVM

- Pthia in Thessalia* i 284.
Punicus i 338; iv 49.
Pygmalion Elissae frater i 347, 364; iv 325.
Pyragmon Cyclops viii 425.
Pyrgi in Etruria x 184.
Pyrgo nutrix v 645.
Pyrrha Deucalionis coniunx E. vi 41.
Pyrrhus Achillis filius ii 469, 491, 526, 529, 547, 662; iii 296, 319. Cf. *Neoptolemus*.

Quercens Rutulus ix 684.
Quirinus i 292; vi 859; G. iii 27.
Quirinalis vii 187, 612. *Quirites* vii 710; G. iv 201.

Rapo Etruscus x 748.
Remulus Tiburtinus ix 360; *Rutulus (A)* ix 593, 633; (B) xi 636.
Remus Rutulus ix 330; *Romuli frater* i 292; G. ii 533.
Rhadamanthus vi 566.
Rhaebus nomen equi x 861.
Rhaeticus G. ii 96.
Rhamnes Rutulus ix 325, 359, 452.
Rhea sacerdos vii 659.
Rhenus flumen viii 727; E. x 47.
Rhesus rex Thracius i 469; G. iv 462.
Rhipeus Troianus ii 339, 394, 426.
Rhodium G. ii 102.
Rhodope mons Thracius E. vi 30; viii 44; G. i 332; iii 351, 462. *Rhodopeius* G. iv 461.
Rhoecus Centaurus G. ii 456.
Rhoeteius Troianus v 646; xii 456. *Rhoeteus* iii 108; vi 505.
Rhoeteus Rutulus x 399, 402.
Rhoetus Rutulus ix 344, 345; *Marsus* x 388.

Riphaeus Sarmaticus G. i 240; iii 382; iv 518.
Roma i 7; v 601; vi 781; vii 603, 709; viii 635; xii 168; E. i 19, 26; G. i 466; ii 534. *Romani* i 234, 277, 282; vi 789; viii 338, 626; *Romanus* vi 851; G. iii 346. *Romanus (adi.)* i 33; iv 234, 275; v 123; vi 810, 857, 870; viii 99, 313, 361, 714; ix 449; x 12; xii 166, 827; G. i 490, 499; ii 148, 172, 176, 498; iii 148.
Romulus i 276; vi 778; viii 342; G. i 498; (adi.) vi 876. *Romuleus* viii 654. *Romulidae* viii 638. Cf. *Quirinus*.
Roseus vii 712.
Rubeus G. i 266 *adn.*
Rufrae in Campania vii 739.
Rutuli vii 472, 795; ix 123, 161, 236, 363, 450, 519, 683; x 20, 118, 679; xi 162, 318, 869; xii 40, 79, 257, 463, 704, 928; (uoc.) ix 428, 494; xii 229, 693; *Rutulos* vii 475; ix 188, 517; x 84, 111, 334; xi 464, 629; xii 78, 758, 915; -lorum viii 381, 492; ix 113; x 404, 445, 473, 509; -lis (dat.) ix 635; xii 216, 321; (abl.) i 266. *Rutulus* vii 409; viii 474; ix 65, 442; x 108, 232; (adi.) vii 318, 798; ix 130, 728; x 245, 267, 390; xi 88; xii 117, 505, 597.

Sabaei viii 706; G. i 57; ii 117. *Sabaeus* i 416.
Sabellus vii 665; viii 510; G. ii 167. *Sabellicus* G. iii 255.
Sabini vii 706, 709; G. ii 532. *Sabinae* viii 635. *Sabinus pater* vii 178.
Saces Rutulus xii 651.

INDEX NOMINVM

- Sacrae acies vii 796.
 Sacrator *Etruscus* x 747.
 Sagaris *Troianus* v 263; ix 575.
 Salamis *insula* viii 158.
 Salii viii 285, 663.
 Salius *Acarnan* v 298, 321, 335, 341, 347, 352, 356; *Rutulus* x 753.
 Sallentini campi *in Calabria* iii 400.
 Salmoneus *rex Thessalus* vi 585.
 Same *insula* iii 271.
 Samothracia *insula* vii 208.
 Samus *insula* i 16; S. Threicia vii 208.
 Sardonius *E.* vii 41.
 Sarnus *flumen in Campania* vii 738.
 Sarpedon *rex Lycius* i 100; ix 697; x 125, 471.
 Sarranus *Tyrius* G. ii 506.
 Sarrastes *in Campania* vii 738.
 Saticulus *e Samnio* vii 729.
 Satura *palus in Latio* vii 801.
 Saturnus vi 794; vii 49, 180, 203; viii 319, 357; xii 830; G. ii 406, 538; iii 93; *sidus* G. i 336.
 Saturnia *arx* viii 358; *Iuno* i 23; iv 92; vii 428, 560, 622; x 659; xii 807. Saturnius i 569; iv 372; v 799; vii 572; xii 178; -nia *Iuno* iii 380; v 606 (ix 2); ix 745, 802; x 760; xii 156; regna xi 252; *E.* iv 6; vi 41; tellus viii 329; G. ii 173.
 Satyri *E.* v 73.
 Scaee portae ii 612; iii 351.
 Scipiadae vi 845; G. ii 170.
 Scorpions *sidus* G. i 35.
 Scylaceum *in Brutiis* iii 553.
 Scylla *in auem uersa* *E.* vi 74; G. i 405; *monstrum marinum* iii 420, 424, 432, 684; vi 286; vii 302; *nomen nauis* v 122. Scyllaeus i 200.
 Scyrius ii 477.
 Scythia *E.* i 65; G. i 240; iii 197, 349.
 Sebethis *nympha* vii 734.
 Selinus *in Sicilia* iii 705.
 Senectus vi 275 (*cf.* G. iii 67).
 Septentrio *sidus* G. iii 381.
 Seres G. ii 121.
 Serestus *Troianus* i 611; iv 288 (xii 561); v 487; ix 171, 779; x 541; xii 549.
 Sergestus *Troianus* i 510; iv 288 (xii 561); v 121, 184, 185, 203, 221, 272, 282.
 Sergius *nomen gentile* v 121.
 Serranus *Rutulus* ix 335, 454; *M. Atilius Regulus* vi 844.
 Seuerus *mons in Sabinis* vii 713.
 Sibylla iii 452; v 735; vi 10, 44, 98, 176, 211, 236, 538, 666, 752, 897.
 Sicania i 557. Sicanus iii 692; viii 416. Sicanus v 293; vii 795.
 Sicanus v 24; viii 328; xi 317; *E.* x 4.
 Sicelides *Musae* *E.* iv 1.
 Siculo i 34, 549; iii 410, 418, 696; v 702; vii 289; *E.* ii 21; x 51.
 Sicyonius G. ii 519.
 Sidicina *aequora in Campania* vii 727.
 Sidon i 619. Sidonius i 678; iv 75, 137, 545, 683; v 571; -ia Dido i 446, 613; ix 266; xi 74.
 Sigeus ii 312; vii 294.
 Sila *mons in Brutiis* xii 715; G. iii 219.
 Silarus *flumen in Lucania* G. iii 146.
 Silenus *E.* vi 14.
 Siluanus viii 600; *E.* x 24; G. i 20; ii 494.
 Siluia *Tyrrhi filia* vii 487, 503.

INDEX NOMINVM

- Siluius Aeneae filius* vi 763;
Aeneas Siluius vi 769.
Simois flumen in Troade i 100,
 618; v 261, 634, 803; vi 88; x
 60; xi 257; *in Epiro* iii 302.
Sinon Graecus ii 79, 195, 259, 329.
Sirenes v 864.
Sirius sidus iii 141; x 273; G. iv
 425.
Sithoniae niues in Thracia E. x
 66.
Sol i 568; iv 607; vii 11; xii 115,
 164, 176; G. ii 321; iii 357. Cf.
Oriens, Phaethon, Phoebus,
Titan.
Somnia vi 283. *Somnus* v 838;
 vi 893.
Sophocleus E. viii 10.
Sopor vi 278.
Soracte mons in Etruria vii 696;
 xi 785.
Sparta ii 577; x 92; G. iii 405.
Spartanus i 316. Cf. *Lace-*
daemon.
Spercheos flumen Thessalicum G.
 ii 487.
Spio nympa v 826.
Steropes Cyclops viii 425.
Sthenelus Graecus ii 261; *Troia-*
nus xii 341.
Sthenius Rutulus x 388.
Stimichon pastor E. v 55.
Strophades insulae iii 209, 210.
Strymon flumen in Thracia G. iv
 508. *Strymonius* x 265; xi
 580; G. i 120.
Strymonius Troianus x 414.
Styx flumen in infernis vi 154,
 439 (G. iv 480); G. i 243.
Stygius iii 215; iv 638, 699; v
 855; vi 134, 252, 323, 369, 374,
 385, 391; vii 476, 773; viii
 296; ix 104; x 113; xii 91, 816;
 G. iii 551; iv 506.
Sucro Rutulus xii 505.
Sulmo Rutulus ix 412; x 517.
Sybaris Troianus xii 363.
Sychaeus Elissae coniunx i 343,
 348, 720; iv 20, 502, 632; vi
 474; (*adi.*) iv 552
Symaethia flumina in Sicilia ix
 584.
Syracosius E. vi 1.
Syrius G. ii 88.
Syrtis iv 41; *Syrtes* i 111, 146; v
 51, 192; vi 60; vii 302; cf. x
 678.
Taburnus mons in Samnio xii
 715; G. ii 38.
Taenariae fauces in Laconia G. iv
 467.
Tagus Rutulus ix 418.
Talos Rutulus xii 513.
Tanager flumen in Lucania G. iii
 151.
Tanais flumen in Sarmatia G. iv
 517; *Rutulus* xii 513.
Tarcho Etruscus viii 603; *Tar-*
chon viii 506; x 153, 290, 299,
 302; xi 184, 727, 729, 746, 757.
Tarentum in Calabria iii 551; G.
 ii 197. Cf. *Oebalius.*
Tarpeia arx viii 652; *sedes* viii
 347; *Italidis* xi 656.
Tarquinius rex Romanus vi 817;
 viii 646.
Tarquitus Rutulus x 550.
Tartara iv 243, 446 (G. ii 292);
 v 734; vi 135, 543; viii 563; ix
 496; xi 397; xii 14, 205; G. i
 36; iv 482. *Tartarus* vi 577.
Tartareus vi 295, 395, 551;
 vii 328, 514; viii 667; xii 846.
Tatius rex Sabinus viii 638.
Taurus sidus G. i 218.
Taygeta mons in Laconia G. ii
 488. *Taygetus G.* iii 44.

INDEX NOMINVM

- Taygete *sidus* G. iv 232.
 Tegeaeus v 299; viii 459; G. i 18.
 Teleboae vii 735.
 Tellus iv 166; vii 137.
 Telon *rex Teleboum* vii 734.
 Tempe G. iv 317; *cf.* G. ii 469.
 Tempestates v 772.
 Tenedos *insula* ii 21, 203, 255.
 Tereus *rex Thracius E.* vi 78;
 Troianus xi 675.
 Terra iv 178; vi 580, 595; xii
 176, 778; *E.* viii 93; G. i 278.
 Tethys G. i 31.
 Tetrica *mons in Sabinis* vii 713.
 Teucra *Troia* ii 26. Teucris ii
 252, 366, 459; iii 352; iv 397;
 v 181, 293, 450; vi 212; ix 34,
 39, 510, 516, 636, 791; x 58; xi
 92, 134, 434; xii 193, 642, 738,
 744, 770, 836; Teucris (*uoc.*) i
 562; ii 48; iii 601; v 474; ix
 114; x 430; xi 164; Teucros i
 304, 625; ii 571; iii 186; iv
 349; vi 41, 67; vii 193, 301,
 476, 547, 578; viii 10, 136,
 397; ix 68, 149, 248; x 22, 28,
 260, 309, 690; xi 116, 168, 175,
 449, 585, 842, 872; xii 78, 506,
 812, 824; Teucrorum i 38, 89,
 248, 511, 626; ii 326; v 7; viii
 470; ix 805; xi 321, 385;
 Teucrum (*gen.*) i 555; ii 281;
 iii 53; iv 48, 537; v 592, 675,
 690; vi 562; vii 344; viii 154,
 513; ix 55, 226; x 528, 684; xi
 690, 834; xii 78, 562; Teucris
 (*dat.*) i 299; ii 247; v 66; vi 54,
 90, 93; vii 155, 276, 388, 470;
 viii 551; ix 130, 719; x 8, 44,
 62, 105, 158, 512, 617; xii 60,
 189, 629; (*abl.*) ii 427; ix 77;
 xi 279. Teucrus (*adi.*) ii 747; v
 530; vii 359; viii 161; ix 779;
 x 866; xii 117.
 Teucrus (-cer) *rex Troianus* i
 235; iii 108; iv 230; vi 500,
 648; *Salaminius* i 619.
 Teuthras *Troianus* x 402.
 Teutonicus vii 741.
 Thaemon *Lycius* x 126.
 Thalea *Musa E.* vi 2; *Thalia*
 nympha v 826.
 Thamyrus *Troianus* xii 341.
 Thapsus *in Sicilia* iii 689.
 Thasius G. ii 91.
 Thaumantias *Iris* ix 5.
 Theano *Mimantis mater* x 703.
 Thebae iv 470. Thebanus ix 697.
 Themillas *Troianus* ix 576.
 Thermodon *flumen in Cappa-*
 docia xi 659.
 Theron *Rutulus* x 312.
 Thersilochus *Troianus (A)* vi
 483; (*B*) xii 363.
 Theseus vi 122, 393, 618. Thesi-
 dae *Athenienses* G. ii 383.
 Thessandrus *Graecus* ii 261.
 Thestylis *puella E.* ii 10, 43.
 Thetis v 825; *E.* iv 32; G. i 399.
 Thoas *Graecus* ii 262; *Troianus* x:
 415.
 Thracia xii 335. Thraces iii 14.
 Thracius v 536, 565; ix 49; *E.*
 iv 55. Threicius iii 51; v 312;
 vi 120, 645; vii 208; x 350; xi
 659. Threissa i 316; xi 858.
 Thronius *Troianus* x 753.
 Thule G. i 30.
 Thybris *rex Italus* viii 330;
 flumen Tiberis ii 782; iii 500;
 v 83, 797; vi 87; vii 151, 242,
 303, 436; viii 64, 72, 86, 331,
 540; x 421; xi 393. Thybrinus
 xii 35.
 Thyias iv 302.
 Thymber *Rutulus* x 391, 394.
 Thymbraeus *Apollo* iii 85; G. iv
 323; *Troianus* xii 458.

INDEX NOMINVM

- Thymbris Troianus** x 124.
Thymoetes Troianus (A) ii 32;
 (B) x 123; xii 364.
Thyrsis pastor E. vii 2, 3, 16, 20,
 69.
Tiberis flumen vii 715; G. i 499.
Tiberinus vi 873; vii 30, 797;
 viii 31; ix 125; G. iv 369;
 (adi.) i 13; x 833; xi 449;
 xii 35 *adn.* Cf. Thybris.
Tibur in Latio vii 630. **Tiburs**
 vii 670; ix 360; xi 757. **Tibur-**
tus fundator vii 671; xi 519.
Tigris flumen E. i 62; *nomen*
navis x 166.
Timauus flumen in Istria i 244;
 E. viii 6; G. iii 475.
Timor ix 719.
Tiphys E. iv 34.
Tirynthius Hercules vii 662; viii
 228.
Tisiphone una ex Furiis vi 555,
 571; x 761; G. iii 552.
Titan Sol iv 119. **Titanius** vi
 580, 725.
Tithonus iv 585 (ix 460; G. i
 447); G. iii 48. **Tithonius** viii
 384.
Tityos vi 595.
Tityrus pastor E. i 1, 4, 13, 18,
 38; iii 20, 96; v 12; vi 4; viii
 55; ix 23, 24; G. iv 566.
Tmaros mons in Epiro E. viii 44.
Tmarius v 620.
Tmarus Rutulus ix 685.
Tmolus G. i 56. **Tmolius rex**
uinum G. ii 98.
Tolumnius Latinus xi 429; xii
 258, 460.
Torquatus, T. Manlius vi 825.
Trinacria Sicilia iii 440, 582; v
 393, 555. **Trinacrius** i 196; iii
 384, 429, 554; v 300, 450, 530,
 573.
Triones sidera i 744 (iii 516). Cf.
 Septentrio.
Triton i 144; v 824; vi 173;
nomen navis x 209.
Tritonis Minerva ii 226. **Trito-**
nia ii 171; (adi.) ii 615; v 704;
 xi 483.
Triuia Hecate vi 13, 35, 69; vii
 516, 774, 778; x 537; xi 566,
 836.
Troia ii 56, 161, 290, 293, 461,
 581, 625, 703; iii 3, 11, 42; iv
 312, 313; vii 296; ix 247, 644;
 x 60; xii 828; **Troiam** i 24; ii 60,
 342, 555, 603, 751; iii 349, 462,
 497, 505, 595, 614; v 637, 756;
 vii 233; viii 291, 398; ix 547;
 x 74, 378; E. iv 36; **Troiae**
 (gen.) i 1, 95, 206, 238, 376,
 473, 565, 597, 679; ii 11, 34,
 573; iii 15, 86, 322; v 190, 555,
 626, 633, 787, 811; vi 56, 68,
 650, 840; vii 121, 262; viii 471,
 587; ix 144, 202; x 27, 45, 110,
 469; xi 288; G. i 502; iii 36;
 (dat.) ii 622, 660; x 214; **Troia**
 (abl.) i 375, 732; ii 108, 637; iii
 149, 340 (?); iv 111; v 61; vi
 335; vii 244; G. ii 385. **Troia**
lusus v 602. **Troades** v 613.
Troianus i 286; v 688; vii 260;
 ix 128; x 77; xi 421, 826; xii
 359, 804; (adi.) i 19, 467, 550,
 624, 699; ii 4, 63; iii 335; iv
 124 (165), 162, 191, 342, 425;
 v 420, 602, 757, 793; vi 62,
 767; vii 144, 318, 364, 723;
 viii 36, 182, 188, 545; ix 180;
 x 360, 598, 609; xi 34, 125,
 131, 230, 597.
Troiugena iii 359; viii 117;
 xii 626. **Troius** i 119, 249, 596;
 ii 763; iii 306, 596; v 38, 417,
 599, 804; vi 403, 451; vii 221,

INDEX NOMINVM

- 521; viii 530; x 584, 886; xi 350, 779; xii 122, 502. Tros i 574; vi 52, 126; x 108, 250; xi 592; xii 723; Troes i 30, 129, 172, 232, 524, 747; ii 325; v 265; vii 21; ix 113, 136, 168, 533, 689, 756, 811; x 31, 89, 895; xi 161, 620; xii 137, 231, 281, 704, 730, 824. Cf. Aeneadae, Dardania, Ilium, Pergama, Phrygia, Rhoeteius, Teucra.
- Troilus *Priami filius* i 474.
- Tros *rex Phrygius* G. iii 36; u. Troia.
- Tulla *Italica* xi 656. Tullus *rex Romanus* vi 814; viii 644.
- Turnus vii 56, 413, 475, 577, 783; viii 1; ix 4, 28, 47, 269, 462, 526, 535, 559, 573, 574, 740, 789, 797, 805; x 20, 453, 479, 490, 500, 532, 645, 647, 657, 677; xi 91, 129, 441, 459, 486, 507, 910; xii 1, 164, 220, 324, 337, 353, 380, 383, 446, 502, 509, 526, 614, 631, 666, 689, 729, 742, 776, 927, 943; Turne vii 421, 596; viii 538; ix 6; x 514; xi 175, 363, 502; xii 32, 56, 62, 625, 653, 872, 889; Turnum vii 434; viii 614; ix 3, 738; x 75, 308, 440, 471, 615, 624, 665; xi 115, 178, 221, 896; xii 148, 317, 466, 557, 645, 652, 809; Turni vii 344, 398, 650; viii 493; ix 73, 108, 549, 593; x 143, 151, 456, 463, 478, 561; xi 114, 217, 336, 376; xii 45, 97, 138, 243, 469, 597, 697, 765, 861, 865; Turno (*dat.*) vii 366, 371, 724; viii 17; ix 115, 126, 327, 369, 691; x 240, 276, 503, 629; xi 123, 371, 825; xii 9, 74, 183, 232, 368, 539, 570, 799, 913; Turno (*abl.*) x 446; xi 223; xii 11, 38.
- Tusci xi 629; xii 551. Tuscus (*adi.*) viii 473; x 164, 199, 203; xi 316; G. i 499.
- Tydeus vi 479. Tydides *Diomedes* i 97, 471; ii 164, 197; x 29; xi 404; xii 351.
- Tyndaris *Helena* ii 569, 601.
- Typhoeus *Titan* viii 298; ix 716; G. i 279. Typhoeus i 665.
- Tyres *Troianus* x 403.
- Tyros i 346; iv 36, 43, 670.
- Tyrius i 574; Tyrii i 338, 423, 661, 696, 707, 732, 735, 747; iv 104, 111, 321, 468, 544, 622.
- Tyrius (*adi.*) i 12, 20, 336, 340, 388, 568; iv 162, 224, 262; x 55; G. iii 17, 307.
- Tyrrhenus x 787, 898; xi 612, 686; G. ii 193; Tyrrheni viii 603; xi 93, 171, 733. Tyrrhenus (*adi.*) i 67; vi 697; vii 43, 209, 242, 426, 647, 663; viii 458, 507, 526, 551, 555; x 71, 691; xi 171, 450, 504, 517, 581, 727, 835; xii 123, 272, 290; G. ii 164.
- Tyrrhus *Latinus* vii 485, 508, 532. Tyrrhidae vii 484; ix 28.
- Valerus *Etruscus* x 752.
- Varius *poeta* E. ix 35.
- Varus *Cornelius* E. vi 7, 10, 12; ix 26, 27.
- Vcalegon *Troianus* ii 312.
- Velini portus *in Lucania* vi 366.
- Velinus lacus *in Sabinis* vii 517, 712.
- Venilia *nympha* x 76.
- Venulus *Latinus* viii 9; xi 242, 742.
- Venus i 229, 325, 335, 386, 411, 618, 691; iv 107; v 779; viii

INDEX NOMINVM

Venus (*cont.*):

370, 590, 608; x 16, 332, 608, 760; xii 411, 416, 786; G. iii 267; iv 516; Venerem iv 92; viii 699; xi 736; G. ii 329; iii 64, 97, 137, 210; iv 199; Veneris i 325; ii 787; iii 475; iv 33, 163; vi 26; vii 556; x 132; xi 277; E. viii 78; Veneri v 760; vii 321; ix 135; E. iii 68; vii 62. Cf. Acidalia, Cytherea, Dionaea.

Vergilius G. iv 563.

Vesaeus mons G. ii 224.

Vesper sidus i 374; v 19; viii 280; E. vi 86; G. i 251, 461; iii 336; iv 186, 434, 474.

Vesta i 292; ii 296, 567; v 744; ix 259; G. i 498; iv 384.

Vesulus mons in Liguria x 708.

Vfens flumen in Latio vii 802; Latinus vii 745; viii 6; x 518; xii 460, 641.

Victoria xi 436; xii 187.

Virbius Hippolytus vii 777; eiusdem proles vii 762.

Virgo sidus E. iv 6.

Vlixes ii 7, 44, 90, 97, 164, 261, 436, 762; iii 273, 613, 628, 691; ix 602; xi 263; E. viii 70. Cf. Ithacus.

Vmber genus canis xii 753.

Vmbro Marsus vii 752; x 544.

Volcanus ii 311; v 662; vii 679; viii 198, 372, 422, 729, 76, 148; x 543; xi 439; G. 295; iv 346. Volcanius 422, 535; x 408; xii 739. Mulciber.

Volcens Latinus ix 370, 375, 439, 451; x 563.

Volsci ix 505; xi 167, 432, 498, 546, 801, 898; G. ii 16 (*adi.*) vii 803.

Volturnus flumen in Campania vii 729.

Volusus Volscus xi 463.

Xantho nympa G. iv 336.

Xanthus flumen in Troade i 47, iii 497; iv 143; v 634, 808; vi 88; x 60; in Epiro 350.

Zacynthos insula iii 270.

Zephyrus uentus i 131; ii 4, xii 334; G. i 44, 371; ii 1330; iii 134, 273; Zephyri 120; i 223, 562; v 33; x 10. E. v 5; G. iii 322; iv 138, 30.